PRINTED BY HARI BHAU UPADHYAYA
at the Audumber Press, Kath-Haveli, Benares City

सूत्रयितुश्चरित ।

व्याकरणस्यास्य निर्मातारो मोक्षमार्गनिस्सारितसमाधितन्त्रकर्तारो जैनेन्द्रप्रभवव्याकरणकर्तारः महामुनीनाम्
अग्रणीर्वितर्कवादिमदनिग्रहः शतशः अनेकश्रीसमाधिशतकवचनसन्दोहोऽन्वर्थसंज्ञो विभुः पूज्यपादो मूलसंघाख्य नाम
तारस्मरणस्मृत्येन शाकाब्दचतुःशतक कर्णाटकदेशस्थकोलालग्रामे जनिं लेभे । वर्तते स्म ब्राह्मणोऽस्य जनको
पित्रो नाम्ना च माधवभट्टो माता च देवीति श्रीदेवी । अथ बाल्ये प्रभुर्भविष्य समाधिमार्ग संसारान्तकारी दीक्षां
दीक्षां यतो तदा गुरुस्तस्य देवनन्दीत्याख्यया ख्यातिं जगतीतले । तत् प्रमाणीभूतश्चास्य निम्नस्थोऽयं श्लोकः ।

> यो देवनन्दिप्रथमाभिधानो बुद्ध्या महत्या स जिनेन्द्रबुद्धिः ।
> स पूज्यपादोऽजनि देवताभिर्यत्पूजितं पादयुगं तदीयम् ॥

अथोऽस्य मतिप्रतिभाबुद्धेश्च महत्त्वाज्जिनेन्द्रबुद्धिरिति देवतापूजितपादयुगलत्वात्पूज्यपाद इति नामनी प्रसिद्धिं जग्मतुः
गुर्वेन्द्रसमाजे । परं संप्रति तु पूर्वोक्तैव । संप्रतीयते तत् जैनेन्द्रव्याकरणस्य मङ्गलाचरणोच्चारितश्लोकस्य
दैन । तथाहि—

> लक्ष्मीरात्यन्तिकी यस्य निरवद्यावभासते ।
> देवनन्दितपूज्येशे नमस्तस्मै स्वयम्भुवे ॥

प्रायःश्रीविक्रमाब्दीयपञ्चमशतकस्य उत्तरार्धवर्तीति भूमिरेष निश्चिताभाषस्वामिनः । समभवत् स्वामिनोऽस्य
महत्तारेव अनेकविधतपोविधानदुर्धरतामित्तिमत्वमभिमतस्य निर्मुक्तिदारेषस्य विषम सार्विसर्व
सत्त्वसंधे सिद्धये । तां दृष्ट्वानुकामो शिष्यमोऽयं महात्मा श्वेतसमस्तावदाचस्मासरमानुविपरितास्त्रामलोम
विदेहाख्ये क्षेत्रे गमनेन गन्तुं मति विदधे । आसन तत्र सीमन्धर सार्वसर्वज्ञपादपद्मं समुपस्थितसंदेहमदेहः ।
विहृतविवि तत्र एव समासनादि जिनेन्द्रबुद्धिरिति नाम । अत्र व्याकरणमपि शब्दार्थचैकरत्नसंस्कृतेऽपि
जैनेन्द्रभाष्यता । श्रीतरामस्मारक गरजरमसपरमाण्वपमूर्तं काव्यवर्ग कस्यार्थं कल्प स्यातोऽभिमतवान् द्वि
तीयां पूज्यपादेति समाख्यामयं विभुः । पूर्वत चेरमपि मधुविधास्यस्थावस्थितस्य शरीरस्योपर्व पुष्पोर तपस्तयमा-
ज्यापार विभाः सतरागितसमोक्षमसापनात् तनुस्थानेकविधपरीषहसहनात् मेघाई कषायकरणसामर्थ्यादृष्टि
गतं । अथानिस्वमिसाधाय समचाक्रदेशीय रामस्वामभूमिर्वकापुरस्थं सुप्रसिद्धमाहात्म्यं श्रीशान्तिनाथजिन
भवनं । तत्र मनचमुविपपादसरिपक्षमयाप स्वानुमारमत मेघाम्याह समक्षसत्यपपदार्थस्यनप्रवर्तं नेत्रद्वयमा
सत । ततश्च समुन्मूलसमस्तप्रपञ्चमपि स्वयमेवान्तरोपकरणमपि संपन्नागाविलापमिलतं समुद्धतवान् अमी
सत्करणपदार्थानपि, विषटमन् मनासनमितापगमनादवार येन सतस समुत्पन्नपासनमार्गपत्मिनो महामाः
तन्मातृपूर्वीतस्य प्रतिपेदिरे प्रत्यक्षतां । समुन्मूलितारातिवर्गो निर्मलकेवलाभिराम्यो गीर.दुःखनिश्चलसमानो
दुर्विनीतनामधेयो राजाधिपस्य राजपीठे समासेदुषीव ४७८ समर्पसंवत्सरात् ५११ तमाब्दपर्यन्तं वसुमितां
स्वीचकार सोऽपि दुर्विनीतश्चोऽस्य शिष्यता मुनिनीयत्ता ।

रचितग्रंथाः ।

यदयं प्रमाति स्म व्याकरणकल्पनयव्याख्यापविकसितवर्गसूत्रपर्वभवम् ग्रंथान् समसमुमीषतेऽनो
स्याजीवितविमानग्रन्थलता । समुपश्लोकित च केनापि—

> जैनेन्द्रं निजशब्दभागमतुलं सर्वार्थसिद्धिः परा
> सिद्धान्ते निपुणत्वमुद्धकविता जैनाभिषेकः स्वकः ।
> छन्दः सूक्ष्मधियं समाधिशतकं स्वास्थ्यं यदीयं विदा-
> माख्यातीह स पूज्यपादमुनिपः पूज्यो मुनीनां गणैः ॥

प्रसिद्धिमनस्यमानवर्तीति तद् प्रसिद्धग्रंथेषु जैनेन्द्रव्याकरणसर्वार्थसिद्धि (तत्त्वार्थसूत्रटीका) जैनाभिषेक—समा
धिशतकप्रभृतयोपरेषा । तथ्यमिति च कश्चिद् जैनसंज्ञाभिर्जिनेन्द्रबुद्धिपूज्यपादैर्विविधसूत्रकारिकाभिरेपि
निर्मीयुस्समस्मिन् परं तत्समस्ताम्नाद् ज्ञानिसंदत्त शास्त्रसन्दर् । न हि रत्नत्रयं सर्वि सम्निर्मितव्याकरणमंद पद्धिर्गुम
विधानम्याकरणमितविहितनेन तत्सिद्धयोपूर्णं । अहो श्रीमान् विद्मान स्तम्भोऽयमात्मनमाशहेव ।

जैनेन्द्रव्याकरणं ।

सोऽरवहीश्रेंताख्यव्याकरणकल्पतरुं सम्बाधेनापरामिदं व्याकरणमंशमिदं सर्वार्थपूर्वकमेव श्रीमाम संस्कृत
पाठिसम्मानपूर्णा गमनि । न दैवस्तुपञ्चमाख्याव्याकरणपंक्तमे

विस्तार्य । बिम्बयति शैयसाम्य स्पष्टाशयमनेकप्रकारसद्भावनार्थं गुणगणस्तवनं च । वर्णेन च तत्र श्लाघ्य

विहिता स्तुतिः— प्रमाणमकलङ्कस्य पूज्यपादस्य लक्षणम् ।
धनंजयकवेः काव्यं रत्नत्रयमपश्चिमम् ॥

संस्करणभेदः ।

संलभ्यते भारतवर्षीयोत्तरदक्षिणप्रान्तयोर्भिन्नभिन्नं संस्करणद्वयं । तत्र च तयोरौत्तरीयसंस्करणे पाणिनीय सूत्रानुसारि संहितापदवर्णं सूत्रं वार्तिकेष्वपि नन्दनम् । परं संपदनुसारं मतस्थवरस्माद्यस्तूत्रसमस्तमेव सूत्राणि योगयोः समान्येव । तत्रापरो महान् भेदो यन्नगरीभिर्भिन्नमतस्वपूर्वविभागवरस्तपावस्तत्र न अनुवादस्येव । नास्ति किंचित्समर्थं पूर्वाचार्यैर्निर्दिष्टमस्यसमर्पितं येन अवश्यमेव सरलतया निर्णेतुं । वर्ण निम्नोपात्तसमेतस्यापि तत्संस्करणद्वयमविरोधसमतया पार्थक्येऽयबोधे । निरवासि सान्वयसमुद्दोषस्थितया स्थापितपरिगणितमपि संस्करणे महासिमानस्येव पर्यालोचितमिदं च । निम्नोपवर्णितानि भिन्नत्वनिदर्शनानि ।

प्रथम—संज्ञाविषयभूमपञ्चत्रत्वानामवधीर्णानामाधाराय शक्तिमान्योऽभवत् । संभवतया विमर्श इ प्रकारद्विर्तुं स्वयंवरालोचितमेव स्वमन्यपूर्वा विश्रुः यथात्मोत्तरधारते । सम्यामहेऽसो तत्रननमपसमुपलभ्य मयेव व्याकरणं तावत् ।

द्वितीयं—सूत्रेष्वपि संप्रस्तरोत्तमाधामन्यतयैव । वार्तिकस्थोपसम्पा अनुवादयेऽपि टीकायात्रा तस्येव एवं व्यासेनाकरणे तथाप्यर्थप्रयोजनमानमा विरोधेको भीमसमयर्भेदिभिन्नितो महानपि । यदत्र या पोली संस्करणस्य । ये च सूत्रपाठप्रतिपर्यपाठा समुपलभ्यास्तेऽपि दक्षिणसंस्करणस्थेव । आचार्यप्रवरश्रीगुणनन्दिविरचितायां शब्दार्णवचन्द्रिकायां संदृश्यते स्थानेषु बहुषु मधुरगोऽपप्रकारभेदाः ।

नमः श्रीपूज्यपादाय लक्षणं यदुपक्रमम् ।
यदेवात्र तदन्यत्र यन्नात्रास्ति न तत् क्वचित् ॥

तृतीयं—संकेतविभक्ता । व्यपिदानि औत्तरीयसंस्करणे यस्मिन्पदमनेकपद्योऽमवपदान्नु सततनुदात्तसवितस्तरमेव विलीनः । न हि तदेव व्यापिनोऽन्यतः केषामपि तुल्यम्पदं समर्थं । सत्स्वपि स्वरस्वरमात्रामवसुदरविधिरुद्धे परं प्रतिमात्रमसिम् यौगिकोमिनि व्याकरणे कर्तुरभिप्रायविवक्षया एतादृशं सत्यवाक्येन संकेतेन । किंतु विमुपगम्यमानो यदि विभिन्नं दक्षिणसंस्करणे न हि तत्रोपरिनिर्दिष्टलक्षणसंभवं । परं समाश्रिता निर्णीत धातिकाप्यस्वैराभिप्रायनसमि । यथा च स्वस्वकुरकोऽन्यथानन्वयविभिन्नोऽपि तन्नामसमता भवेतु । संति पञ्चदशाष्टाङ्कसमेधप्रसवसौमरोमिवसंसूचकाः । तथाहि—यदेव येषु देवसंयोऽभवत् सम्प्रयोऽनुवर्णा संति एतात्मवर्धिनः । येषु प्रथमसस्तुलमवशिष्टो येषु वामायतत्त्वासामपि संति तत्र परिभ्रम्यतेन । यथा—कर्मणि स्मिट्—वैयाकरणे यथान्—यस्मै भू—सत्तायामादयः ।

चतुर्थ—सर्वागमिर्निर्देशव्याकरणता । तत्र निर्देशे तत्र सूत्रे च व्याकरणादर्शे यस्तावदवस्थितनिर्दिष्टमस्त्रपि गणवस्तुभद्रुनितं समाविष्टमानावासमस्तावयोपर्थ । यत्सेवावसमासोऽप्रसूतार्थसंस्करणे । नहि तथाविधानि सूत्राणि विषयान्तरसमानाये पूरिसूत्रेभ्यो—अमवर्णनिपातेन वार्तिकैरेव सम्पादितम् । संसूच्यते तेन सूत्रवर्ण—वैरुपमपर्णं दक्षिणमकामामनिर्दिष्टविश्लेषणमात्रामेव वार्तिकवदिरवगाना संसमवात् । न हि वार्तिकेषिविनाभिवचनम् निर्दिष्टानौत्तरस्यवसमस्थितयेषु तदर्थस्य स्वयमाचार्यपूज्यपादैरेवोदाहृतत्वात् । समुदाहृतं तस्वायत्तसूत्रमर्थभावी यथोद्देशतो "प्रमाणनयैरधिगमः" इति सूत्रव्याख्यानावसरे "नयवश्यमस्यस्याभ्यर्हितत्वात्पूर्वनिपातः प्राप्नोति । नैव दोषः । अभ्यर्हितत्वात्प्रमाणस्य तत्पूर्वनिपातः" । व्याकरणेष्वेव विषयप्रतिपादके विनिपतितं महावृत्तौ परं "अभ्यर्हितं पूर्वं निपतति" इति वार्तिकमवर्तीति । परं दाक्षिणात्ये संस्करणे दृश्यते "अर्च्यं ।१।३।११५" इति सूत्रं । एवमेवान्येषु बहुष्वपि स्थलेषु सारकसमाधानकारणसंबन्धं समुपलभ्यते । तदत्रैवास्य नेह सम्प्रति वार्तिकसमयेनात्रनिर्णितं ।

पंचमं—उत्तरीयसंस्करणे प्रत्याहारसूत्राणामभावेन । यद्यपि च एवमादयः स्वाम्यविभक्तेषु सूत्रेषु विद्युत् समासमप्रधानप्रत्यय समासान्तरेऽपि तथाप्यन्यथार्थवर्णितानि न समाधेयानि । परं संदृश्यते विभाषा तानि दाक्षिणात्यसंस्करणे ।

जैनेन्द्रव्याकरणसूत्राणामकारादिक्रमणिका।

अ

सूत्र	संख्या
अकस्मात् सूत्रात्	३।२।७४
अजादिभ्यो धेनोः	३।१।१२२
अजाद्यतां टाप्	३।१।४
अजीव	४।२।१२३
अजीवेऽस्य	४।४।९९
अण् कुटिलिकायाः	३।३।११९
अभिभर्त्सांगधर्मसंसर्गाद् विद्यायाः	३।१।७५
अपर्मायायमातीनमासत्रं	४।३।१७१
अप्यादिभ्यो देयकाकात्	३।४।२२८
अचीटे	४।३।१५७
अनम पात्	३।१।९
अन	४।१।१४८
अनीत्तः	२।१।१७
अनुपो दाघुए	३।४।३३
अनुगादिन	२।४।४७
अनुवर्ते	३।४।१७
अत पूर्वाहम्	३।३।४०
अतोऽतोऽध्योऽमः	३।४।१८७
अपादानेऽहीयरुहोः	४।२।४२
अमिमिषऋमति ग्रार्दे	३।३।६९
अभिसमः	३।३।७५
अर्वाल्	४।२।१९७
अर्वात् पञ्कसक्थर्यात्	३।४।२९
अवयवे तयट्	३।४।२११
अल्पत्यामहायण्याख्य्	३।४।२४
अल्पार्थे कम्	३।१।१४१
अल्पपस्याद्ये	३।१।९३
अवद्यामर्थे	२।३।१३८
अस्मिन्न	३।४।२
अम् प्रज्ञायाः	४।२।१९९
अस्मिन्	४।४।२३
अस्मिन्नपिक धातसहश्रे तत्संख्यं पादिशाद्यांवाङ्गाः	३।४।२१४
अस्याहरव्यी	५।२।१५५
असमकुपने	४।४।८३
अस्यादि	४।१।१५७
असौ	५।१।१८०
असिद्धोऽभावाबप्रुस्तुक्	४।४।२०
अह भीस्	५।१।१८
अपदेकाम् माङ्पदस्यापि	४।१।१८७
अहन्	५।१।१०३
अठो येप्	५।१।१३३
अस्तोः	५।२।१९५
अपी चोऽन्यात्	५।३।६९
अतोऽम्	५।४।१०७
अघ	५।३।७७
अगः	५।४।१०१
अचोऽङोऽङच	५।२।१४९
अचः	४।४।१३७
अन्यादेकोऽस्य	५।१।१८८
अविदूरेऽमे	५।२।१३१
अनुपातिकादीनां	५।४।२४
अण्मी	५।४।११०
अतोऽमादेर्ये	५।१।९२
अतोऽम्	५।१।१३
अस्ये	४।३।७३
अकस्तादि	४।३।१९
अकर्मको पि	१।२।२
अकामेभ्यूर्धमस्तकात् स्वांगात्	४।३।११०
अक्षाद्यूहिण्या	४।३।८५
अगे	४।४।५०
अग्नेर्ग्राद्येषु देवतानां	४।३।१८०
अग्नी वेः	२।२।९२
अघाः	४।३।३
अचाम	१।१।५
अचि	४।४।२४२
अचि	१।४।१४७
अचित्तेऽत्र	२।१।१३५
अचीको यप्	४।३।७३
अजाद्यत्	१।३।१११
अजम ची	४।३।९०

मदनुबोपारे: ४।११८४
मतः ५।७।५१
मतिम्मेऽप्रर्विर्मिति १।७।१
मति ४।३।११५
मतोम्भेमाय ४।१।७१
मतो दे ५।७।२ ३
मत्यसीऽम्भारे ५।४।१११
मदेकर् १।१।१७
मदीऽमये २।२।७५
मद ८।७।१५०
मपदाबात् ४।१।११७
मपीस्पासक्षानां २।३।९३
मपुना ४।१।११२
मभु मृत् १।१।९
मभ्युभिकनुरमप् १।७।९२
मना ४।४।१७७
मनयतमे क्षड ३।१।९
मनारथे ५।१।१७४
मनपस्येऽप्यीन ५।७।१४१
ममाम्रणाम् २।२।१ ५
मनुकंपातकीयो ५।१।१९२
मनार्ड १।२।५७
मम्पस्यापि ५।३।३ ०
मपदमा १।२।३४
मपार्म्प १।१।३२
ममाभिज्ञाता १।७।९४
मप्पदवितद्पार्वीविभि: १।३।३१
ममपागीत् १।१।३
मम्सारम ३।१।१४
ममिभिपिदाम १।९।१४३
ममपाचामम्बत् ५।३।१३४
मर्वारा मो ५।१।९२
मर्प्य १।१ ११५
मर्द मर् १।३।१९
म्नापमार ११।११२
मपर ५।३।१३०
मपाम्पार्वे मद व १।३।१८
मपाऽम् पि ५।३।११३
मरा १।७।११०
मंभदन् ५।७।१४२
मंर्षी न्वे ४ ११।०३
मंतिम ५।७।२१
मंत व ५।७।१२३
मम् ५।१।११२
मयायता ५।२।१७
मया हायी ४।१।२१

मा

माकाभिर्के क्षमायेते ३।७।१३१
मापमामिकासूय् माय ३।३।७२
मापवीव ३।४।१७५
माम्नीमं पूछे ३।३।१ ९
माहि स्थो २।३।५१
मात्मात्री ५।३।१
मात १।७।९२
मात्माकमनुकारे ३।७।१३३
मातीऽमः २।३।१९३
मापारिम्पस्तास्ति ४।३।१०
मार्मेम्बहसा ममाभः ३।१।६७
मापारे वायपोव २।४।५१
मापारे २।४।२१
मानापोवर्क आठानमे २।३।१२०
मापदश्रोप्पर्ण २।७।५३
मामपर्ने ३ ७।११७
मामत २।७।७८
मापस्यानात् ३।५।१०
मायुप समाहारे ५।७।११०
मापर्पमाम्म् ३।३।११७
माहादकम् ३।७।२१
मापदयकापमर्म्पे पिव् २।३।११
माभयुम्पा पुम् ३।३।५३
मा: ५।३।९९५
माकाकाऽप् मर्दीपा: १।१।५
मापपायोपपाये १।३।१२५
माह्माहा ५।३।१०
माह्मदमें आर्वाप प ४।३।२ १
माहा सर्ते १।१।३०
माहि दामे ७।२।३१
माहि पापसमीहमुप ९।७।१३१
माहा पुणे ३।१ १०८
माहोर्पा ४।३।१०
मा व दी ५।७।११४
माकानुम्पपुरषाम् ५।२।५१

आयत	५।२।१९३
आतः को ह्यामः	२।४।३
आदितः	५।११।१३
आतोऽम्नाप	४।४।१३९
आतोऽप	५।१।१५५
आतो पय औ	५।२।३१
आद्यादुपधोपकर्म	१।४।११४
आद्रेकायो ये	४।३।१
आदेप्	४।३।८२
आर्द्गीप्	१।१।१६
आधार	२।३।३
आधारोऽधिकरणं	१।२।१४०
आने:	५।४।११९
आने मुक्	५।१।१५१
आप औतः	५।१।१५
आप्परा विभक्ती इयवः	१।५।१८५
आपूपूपमीत्	५।७।१७५
आबाधे	५।३।१३
आमीपुषो:	१।१।१ ७
आम्यास्तेः लुट्	५।२।३४
आम्यान् तकुः	१।२।७१
आशिषि	५।२।११२
आशिरसोऽभीर्षम	५।१।३८
आशिषि नाथः	१।७।७२
आशिषि ण्यः	४।१।६३
आशिषि लुङ्	२।४।१५३
आसमयाविभूयोर्त्तपात्र	५।७।५१
आसिते आदर्शस्यदेशीयकल्पा	४।२।१७१
आहस्यः	५।३।७०
आही दूरे	४।२।१३४

इ

इड् ठ	७।१।६२
इकमोकीपुष्यप् थे	४।३।१२०
इक सर्वेऽभिदोऽदा क्ता	३।१।५४
इकस्ती	१।१।१८
इकः एवं	५।२।१२
इको	१।४।२१८
इको	३।१।२
इकर्म व	१।२।१०८
इच्यात्	४।४।१२८
इच्यार्थे विसर्गोद्	४।४।१५८
इष्टोऽष्टोपेऽकविति	२।३।१४०
इमः	३।५।१२१
इम	५।२।१४
इमत	३।१।११९
इष्टिहुकाणमध्याक्रम	३।१।१८
इट् ते	५।१।१०२
इटि यात् वं	४।४।८०
इटि विम	१।१।९०
ईदीट	५।४।१९
इणः पीघ्यकुङलिङां धो ड	५।४।६३
इणेपृति	४।३।८४
इणोऽप्पे	२।४।३३
इण ण्वा वैवते	२।३।१७२
इतोऽमितेः	५।४।१२२
इतोऽभिमाः	३।१।१५९
इताप्के	३।१।३२
इदु इदिद्रः	४।४।१११
इदमः	४।१।१२१
इदमो हः	४।१।११८
इदम इश्	४।१।१०९
इदमो म	५।१।१८२
इदिद्रोर्तुम्	५।१।३०
इदुत	५।३।१२३
ईदूदेदिविकि:	१।१।२१
इनः यप्	४।३।१८९
इधन्नपूपार्थम्यां धौ	४।४।१९
इन् विकप	२।२।८८
इन च परी म्नाः	२।१।१२०
इन्	४।१।१६
इरे	४।३।११८
इयिर्ये	४।२।३४
इप् वैमन	१।७।३५
इएतापिपूराविभिः	१।१।२२
इपा च मासापवे	१।३।२१
इपि	३।४।३९
इपोऽभाव	४।३।१५७
इपोऽर्द्धे वाकल्पे	३।४।१३२
इये सुमतिकल्पीः का	४।१।२ ३
इपोऽभिच्छाया	३।३।३५
इपापे	४।१।१९

अतुपोपधेः	७।१।९८
अतः	७।४।५६
अतिक्रमेऽप्रविर्मिति	१।४।१०
अति	७।३।११५
अतोऽभ्रेकाय	७।१।७२
अतो हेः	७।४।१०३
अत्यसीऽस्मारे	७।४।११
अदेङ्	१।१।१७
अदोऽनपे	३।२।७५
अघ	५।४।१५०
अनपायात्	७।१।११७
अनीस्याससामां	२।४।९३
अनुना	७।१।१९२
अनु पत्	१।१।९
अन्यर्युक्तुरुप्	१।४।९२
अन	४।४।१७७
अनपतन मह	३।२।९
अनायेते	७।१।१७४
अनपसेऽनीकः	७।४।१०१
अनायवात्	३।३।१ ५
अनुकपातवीस्यो	७।१।१८२
अनार्षे	१।१।८७
अन्यस्यापि	७।३।३
अपसक	१।२।७४
अपाम्बं	१।३।३२
अमापिवाते	१।४।९४
अप्यपतिसवर्णार्थविमि	१।३।३१
अमयानीत्	१।२।३
अम्सरस	३।१।१४
अमिमिविराम	१।३।१४२
अमपाचाम्बर्	७।३।१३४
अर्वाद्य भो	७।३।८१
अर्थं	१।३।११५
अर्द नर्	१।३।१८
अ गापृतर	१।३।११४
अम	७।३।७०
अवाम्पार्थं नर्ड च	१।१।४८
अर्वा नभ नपि	७।३।११७
अहा	१।४।११०
अर्वेद्	७।१।१४१
अपाऽर्थे	३।१।१०७
अंठेऽः	५।४।२१
अंत च	५।४।२३
अम्	७।१।११
अवाप्रतोः	५।२।१७
अघ हारी	७।१।११

आ

आकाविक स्मायोते	३।४।११
आप्पाधिकबहुल् भाप	३।३।४
आगपीन	३।४।१७
आग्नीर्भ पूहे	३।३।१७
आकि यो	६।३।१
आहयावी	२।२।१०
आत	३।४।१
आत्मानुगहकारे	३।३।११४
आठोऽनः	२।३।१४
आयादिस्यस्तसिः	७।२।१
आदेम्यस्तः प्रमाण	३।२।१७
आयारे आपपोक	२।४।९१
आपारे	३।४।३१
आमन्पोर्देक आदाभके	३।३।११०
आपतझोर्म	३।४।५१
आपरे	३।४।११७
आमेत	२।४।४८
आयस्यापात्	३।४।१०
आयुप समाहारे	७।२।११०
आपपयोऽन्	३।३।११७
आहारठन्	३।४।२२
आवद्यकापमर्थ्ये प्पिन्	२।३।११
आम्युस्या पुम्	३।३।४१
आ	७।३।१५५
आकामोऽप् मर्दीपः	१।१।५
आक्पातीपयोगे	१।२।१५
आद्भाडो	७।३।१००
आद्मात्ता आतीये च	७।३।२ १
आदः स्पर्शे	१।३।१०
आदि शांपे	२।२।११
आदि पम्पपदीहमुपा	२।३।११
आदा गुणे	३।१।१०८
आदोर्या	७।३।१०
आ प दी	७।३।११४
आवानुदपुरस्कान्	५।२।११

आपत ५।१।१९
आतः को इायामः १।२।३
आश्रितः ५।१।१३
आतोऽम्नाप ४।४।१९
आतोऽपः ५।१।१५५
आतो मध्य औ ४।२।३१
आताद्युपधोपक्रम १।४।११४
आदेरेकाचो है ४।३।१
आविप् ४।३।८२
आदीप् १।१।१६
आधारे २।३।३०
आधारोऽधिकरणं १।२।१४०
आले ५।४।११९
आने मुक् ५।११५१
आप औतः ५।१।१५
आप्यत विभक्ती रक्षयः ११४११८५
आप्रपूयामीत् ५।२।७३
आवाचे ५।३।११
आमीयुषोः १।२।१०७
आम्यास्मेः सुट् ५।१।३४
आम्यन् तक्रः १।१।७१
आशिषि ४।२।१११
आशिरषोऽधीर्यम ४।१।७८
आशिषि नाथः १।४।७२
आशिषि च्मः ३।१।६२
आशिषि वुन् २।२।१५३
आशयापाविपूर्वोर्वयाम ५।४।५१
आशिते प्रादेर्वेस्पवेधीयकत्वा ४।१।१७१
आहस्पः ५।१।७०
आही दूरे ४।२।१४४

इ

इद् डा ५।१।१२
इकोर्कायुष्मप् से ४।४।२१०
इकसर्वेऽमितोऽदद्य क्सा १।१।७४
इकस्वी १।१।१८
इका एवं ५।२।७२
इकः १।४।२३८
इकः ३।१।२०
इकाम ए १।२।१०८
इग्यात् ३।४।९८
इग्मर्यं तिसकोद् ३।३।१४८
इग्मोघोपेऽकमिति १।३।६०
इमः ३।२।१२१
इम ५।२।१४
इमत ३।१।११९
इष्टिर्हायमद्यमूठम ३।१।१८
इद् वे ५।१।१०२
इटि धात् वां ४।४।८०
इटि भिक्षः १।१।६०
ईटीट ४।४।१९
इणः परिवस्कुहग्मिवां धी ढ ५।४।६३
इमेपुठि ४३।८४
इणोऽभये २३।३३
इम ण्यो देयते ३।२।१७२
इतोऽमिते ५।४।१२२
इतोमनिमः ३।२।१५६
इतोऽघे ३।१।३२
इद् दरिद्रः ४४।१११
इदमः ४।११११
इदमो हः ४।२।११८
इदम इश् ४।११ ९
इदमो म ५।१।१८२
इदिश्चोर्नुम् ५।१।६७
इदुत ५।२।११३
ईदूदेद्विर्वचनम् १।१।११
इनः क्य् ४।२।१८
इन्धनपूपार्यस्यां घौ ४।४।९
इन् विकल्प ४।२।८८
इम च परी स्मः १।३।११७
इम् ४।१।३३
इरे ४३।११८
इर्निय ४।१।३४
इष् वेदन १।४।८६
इष्टाश्विपूर्वादिभिः १।३।४२
इषा च प्राशायये १।३।२१
इषि ३।४।३५
इषोऽभ्यस ४।३।१५७
इषोऽर्दे वाक्रस्ये ३।४।१३२
इषे सुमतिहस्तोः का ४।२।१ ३
इषोऽमिष्याभ्यो ३।३।१५
इष्वेः ४।१।१९
इसुसोपर्युर्द ४।२।८९

इसुसोऽपेक्षायां	५।४।३५

ई

ई घ्राध्मोः	५।२।१५४
ईडजन्ध्वे	४।१।१५१
ईतः क्षुड् नित्यं	४।३।९८
ईद् ये	४।४।९८
ईदासः	५।१।१५७
ईदुतः	३।४।११८
ईप्साविके	१।४।२८
ईपूकेस्यासस्य प्राक्सरयोः	१।१।१९
ईप् शीलादिभिः	१।३।३५
ईपः	१।४।१०२
ईपसः	४।१।११६
ईपा बाह्	२।१।९८
ईपि	२।२।९७
ईपि लोपे पीडकपत्रप	२।४।५२
ईयावारे	१।४।१६
ईर्ष्ये	४।३।७
ईशः	३।४।५२
ईषः	४।२।१५२

उ

उः	१।१।१
उगित्	५।४।३०
उक्तोऽप्य च प्रकृत्याऽचः	४।१।१०८
उणादियों येऽमाद्रेः	५।१।५१
उत्स वीः	५।३।८४
उतोः	५।३।११५
उतोऽस्तः	५।३।४
उदरोऽक्षेः	१।३।३०
उतः	१।१।१६
उत्पादयो बहुकं	५।२।१८२
उत्पादप समयामायाम्यत्र	५।३।१४
उत्करे	१।४।२१
उत्कर्षेत्का	३।२।९०
उत्तरात्र	३।१।१४५
उत्तरपदे छः	३।१।१२७
उतोऽस्त्वात्	४।३।१।४
उत्साहेरणाम्	३।१।९७
उद हि	१।४।६३
उदकस्यार्द्वकडि पूर्वे	४।३।१९२
उदक्प्रमाद् पद्धताम	३।२।११८
उदि कूले रुजवहः	२।२।४०
उदि पृमुद्रोः	२।३।४१
उद्युग्नेः	२।३।५०
उद्गमस्सुचुत्सो	४।२।३१
उप् कैकायोः	३।३।३५
उप् चाजिनात्	४।१।१८६
उप् चोडादिभ्य	३।१।२ १
उसे	३ ३।७२
उप् एसे	३।३।१४५
उप्माने	३।४।२०२
उप् स्त्रियां	३।१।१६४
उपत्यकाधीत्यके	३।४।१६६
उपदाते	३।३।९८
उपदंशो मार्या	२।४।३
उपर्युपरिष्टात्	४।१।१४
उपाख्यानुनीतिकर्मात् माये	३।३।४१
उपात् मतिपत्नवैकृतवाक्याध्याहारे	४।३।११०
उपात् स्तुती	५।१।८७
उपात्	१।२।९३
उपात्वास्तुक्	१।१।७७
उपेन	१।४।१०
उपिकाः	४।१।११९
उभुद्रम्	१।१।७१
उरः	५।२।१८१
उरः प्रभृतेः	४।४।१९०
उरसा	४।१।१४२
उरसाऽण् च	३।३।१४३
उरसीऽपे	४।४।११६
उण् मर्यादाप्रत्याविने	४।१।२०४
उराभ्ये	३।२।७
उषि मे	१।४।६४
उशीनी च देषे	४।२।५६
उप्यात् इन्	३।३।१६९
उषम्	३।३।१९
उपासोपस	४।३।१८३
उष्यपदे	३।३।९८

ऊ

ऊँ	१।१।१७
ऊचिद्भ्माः	५।१।१००
ऊष्मा	३।४।१२
ऊवादयुमंस्याय पुप्	४।१।१०

ऊर्ध्वोऽमरेदात् १।२।१७०
ऊर्ध्वे शुषिपूरोः ६।४।२८
ऊरुपोरिथे ३।१।७९
ऊरुवोऽश्योः ३।१।७५

ऋ

ऋक्पूरब्धूःपथाम् ५।४।७०
ऋच सामयजुर्भ्यो ४।२।१ ४
ऋत्वसूत ५।२।११६
ऋणे १।४।२८
ऋणे पर्वे १।३।३१
ऋत्यकः ६।३।१२१
ऋत्सुर्णां ऋः ४।३।१०४
ऋत्वियो ४।१।९१
ऋत्वादिभ्योऽण् ३।४।१२१
ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां च ३।२।५९
ऋतः ५।१।११८
ऋत च ४।३।११२
ऋतश्च इद् स्ये ५।१।१४४
ऋतामिदाः ५।१।८२
ऋतां विद्यायोनिसम्बन्धात् ४।३।७८
ऋतौ मासे ४।३।८९
ऋतो ङिये ५।३।११७
ऋदुशनसस्पुरुदंसः २।१।११४
ऋदुपधाच्च पुर्वयोऽनेहसां ५।१।७५
ऋन्मो ४।२।१९१
ऋपसोपालद्यम ३।७।१७
ऋपिभ्योऽप्यापि ३।३।५२
ऋपौ मिये ४।३।१२१

ॠ

ॠतश्च के ५।३।८३

ए

एक ७।२।११३
एकविक ३।३।५५
एकस्य हैमे ५।१।२६
एकाच्चो बशो भष् झष स्ध्वोः ५।३।७३
एकादाराणां ३।४।१२५
एकाच्छपयमानिदो ३।२।१३१
एकाच्यौ च ५।४।११४
एकात् ४।१।२०२
एकाद्धती ४।३।१४४
एकाहातिदिवासहाये ४।१।१५८
एकारेयोत् ७।१।८६
एकार्थ १।३।९०
एको विर्भुदस्येकयाः २।७।१८३
एका वक्त् ५।३।११२
एचैप ४।१।८३
एचोऽप्यवायाम् ४।१।७४
एचोऽस्याः ४।३।१४४
एतो वस् २।४।५७
एत्यण ५।४।८७
एत वे २।४।८१
एतप् ४।२।१११
एति हा ५।२।१७१
एतेहौ वौ ४।२।११०
एयात् ७।१।१५२
एप्पत ४।३।१९
एप्योऽन्होऽन्हा ४।२।१११
एर्गिवाक्थाकुतेऽहुमिपः ४।४।८२
एर्वे ५।१।९७
एर्मो २।४।८३
एवः २।४।५७
एवात् कप् ४।२।१४५
एवेऽभिपीने ४।३।९४

ऐ

ऐः ४।४।१५०
ऐम्यदस्कविकारे ४।३।१९८

ओ

ओऽप्रादिभ्य ४।१।१८
ओऽर्ई २।१।१४
ओक्षाछ्वोऽस्सधो वर्तन ३।३।१७८
ओत् २।१।१४
ओत ४।४।७९
ओतावये ५।२।८०
ओतो णित् ५।१।४१
ओदाधोऽप्रधि ५।४।४१
ओविद ५।१।८४
ओमाङोः ४।१।९७
ओर्वेष ठम् ४।२।१११
ओतावश्यके ३।५।१४
ओषि ५।५।१०८
ओं प्रार्पमे ४।२।११४
ओ पुयण्ज्ये ७।४।८१

औ

औ ५।१।१२५
और्ह ३।४।१७१
औत्तरिक आपूर्क ४।१।११
औपयिक ४।२।४८

क

कः स्त्री ३।१।११६
ककुदस्यावस्थायां लः ४।४।१७८
कखि स्थापेः ४।३।२६
कण्ठोः ३।२।१४९
कण्ठाभिलकडववयो ३।२।१३९
कृत्वा तुट् ४।१।६०
कटुपि यो ४।१।१८५
कटोऽकामाख्य एवेषि ३।४।११२
कत्यादिम्यम्बरसुप् ३।३।८७
कठिनीतमस्तारसेवामनयो-
पर्यवहरम् ३।४।११९
कडंगरदक्षिणास्याशीविकाम्यपी ३।४।८२
कण्वसमृद्दो १।१।१४५
कतरकतमौ जातिप्रश्ने १।३।५५
कन्थोः पेऽधि ४।३।१९७
कतिः ४।२।२७०
कम्यादेः ३।२।१०४
कपमित्य ४।१।११२
कपामह ५।२।८५
कपालपण ३।३।१५४
कपाटोऽस्वपक्ष ३।४।१७८
कंपायाः ३।३।१३३
कन्यापितेभ्यो क्वीनमिविमो ३।१।१४८
प कम प पी व ५।४।२४
कपिज्ञात्योर्ढक् ३।४।१८५
कपिस्थलाद्दीपिरसे ३।३।१६८
कपोर्योपे ५।४।७४
कमितर्षेम्भम्ययमे ४।१।१२४
कमृतयिकीयक् ४।१।७२
कंवचात्वी ३।४७४
कलाबाहुत् ३।४।१८
कर्वमोहिताधीकण ४।१।११५
कर्मकमुदात् क ३।३।४८
कर्मादिपसाम्मृत्ये आहति ३।४।१८
कर्तरि १।३।८१
कर्तरि १।२।८
कर्तरि वोम ११४।७८
कर्तरि शप् २।१।८१
कर्तरीये २।४।८१
कर्तुः क्यि २।१।१०
कर्तकरणे १।४।१२
कर्तृकर्मणोः कृति १।४।७९
कर्तृकर्मणोर्भूकृञ्भ्यां क्त्वी २।३।१२२
कर्तृस्थे कर्मण्यमूर्ती दामे १।२।१४
कर्तयनूताल २।२।१ १
कर्मोण्यं १।२।१४५
कर्मोऽयोविपुरषयोर्नृयवद्वो २।४।२७
कर्मण्यण् २।२।१
कर्मण्यम्यमे २।२।२३
कर्मण्याक्रोशे २।४।११
कर्मणि २।१।८३
कर्मणि चाप् २।२।११
कर्मणि घेके २।४।२९
कर्मणि क्तः हुस्याः २।२।८७
कर्मणि गुणेऽम्यस्य १।४।८७
कर्मणि वृतौ २।२।१८
कर्मणि भावे घञ् १।२।१७३
कर्मणीप् १।४।१
कर्मणीवे त्यदाधन्यसमाने दृशः एवं क्वश्च २।२।७२
कर्मपदाऽस्याद्वीनां २।१।७३
कर्मठो पठवे ४।१।६०
कर्मणोऽपेयं संप्रदानं १।२।१२६
कर्मणोऽम् ३।२।५०
कर्मण्यतिहारे ण २।३।८५
कर्मण्याधारे १।१।७२
कर्मवत् वा ३।४।१११
कर्मपापत्रीसनाऽऽऽः १।२।१४४
करणात्सविशिष्टे वा ४।३।१०७
करणात् क्रीतात् ३।१।८५
करणाधारे चानट् २।३।११२
करणे २।४।२२
करणे यज्ञः २।२।८१
करस्कटोऽप्री च ४।१।१४५
कव वाच्ये ४।३।२३४
कमारोर्भुन् ३।३।७९
कम २।३।१८

कण्ड्वादिभ्यो यक् ३।१।२७
कृत्यमेजन्तः ३।१।१०१
कर्मण्यत्यन्तपरिसोमाभ्यामिपमसो
ङुम् ३।३।२१
कस्य भावे ४।१।५७
करणकर्तृपूर्वकगतप्रमाद पावे चिकीर्षा २।१।१९
कर्तृकर्मणोः कृति २।३।६५
कस्कादिषु ८।३।४८
कषेऽन्यतर ३।१।३५
कसोमात् ट्यण् ४।२।३१
कष्टाय क्रमणे ३।१।१४
कर्मणी चोपविकारोपतापे ३।४।२१
कर्मण्यो ५।१।१००
का ६।३।१०४
कामनिधिधिमर्यादे १।४।२
कारके १।४।२३
काराद्यर्थ १।४।५७
कर्मणिनिविधिः ४।१।५८
काऽपायने १।४।४१
कापथ्यक्षे ६।३।१०४
काम्यारिमि ३।३।१३
कामुकस्य १।४।८१
कापामजाती ३।२।९८
कायास्तम् ५।१।११३
कापामस्तोकाचे ६।३।१५९
कारस्करे ६।१।१५६
कारिकाकस्थित्यापमुपदेशे १।४।६४
कार्ये भाषा ४।४।१५८
कालपाठाग्रत्यत्ययेन ४।१।६७
कालमयोत्क्रमाद् योगे ४।१।२९
कालमेषाध्वसमयेषुम् बाधवरे ३।३।१५८
काला १।३।१५
कालाङ्गविभक्ताश्च २।३।१२४
कालात्सामान्यने ४।३।११८
कालाध्वनोः १।४।५
कालाध्वभावदेश वा कर्म पीर्मा १।४।१४३
कालाधारे सुवर्ण १।४।७८
काला मेयाः १।४।१४
कालेऽपवने ति ४।३।१२०
कास्तीपत्रसुवास्कर्य ६।३।१४२
कासूगोण्यास्तवट् ५।३।१९७
किंसम्बन् ५।४।१
कास्येनैकाच्यपास्तिवत् कृम्यान् ३।१।३५
किरीमो मी ८।२।९२
किन्तूर्वक्यस्युक्त ५।१।१२५
किन्गुप्तिजासम् भिपम्याविमिलासमेशरा
किच्च १।२।१२
किपरामिपि ३।३।८७
किम का ५।१।१७७
किम सेपे ४।१।८८
किमन स्येडविष ३।४।२१
किमिदमः कीपु ५।३।१५४
किमोऽश ५।२।१२७
किकिमात्सप्तपोलेद ३।३।१३७
किपतवतुप ५।३।७५
किपतत्म्यात् अपामेभ्योमे वतर ४।१।१९१
किपुतेऽपर्णिते २७।१
किपुते किङ्साठे २।३।११५
किसित्वतातापादिवैपुस्याव ४।१।१०८
किमयत्व ५।१।१४९
किरतेलेथे ४।३।१३२
किकरय ६।३।१४१
किसरावेभ्य ३।३।१०७
कु करणे सुगद २।२।५१
कुः प्रतिपत्ते १।४।७०
कुः वध २।१।९०
कुपारम्भावम् ३।४।८९
कुर्मीगुरुवालुराः ४।१।१७४
कुपुः ४।१।११६
कुसितवाशातास्ये ४।१।१८०
कुलयोऽव्ययपार्के १।३।८५
कुप्यास्पासियपीवपयुर्म्य वो ३।१।१२१
कुप्योः ५।४।३१
कुप्योस्पेऽपेसि ५।४।२२
कुमहदभ्या वा ४।१।१३१
कुमारः श्रमणादिभिः २।१।७२
कुमारकीडमेयसः ४।२।६७
कुमारपार्थे णिन् ५।२।६५
कुसुरनगदेवनसमीपाभिः ४।२।९४
कुंभाक्रमके ३।१।६५
कृषगोवस्पषमातमनागकुण्डमुक
कलस्कन्दाद पाभावपणाकमिमया
मास्पूकापसरिपसुकेपचेषमोची ३।१।५१

कृत्याव्यर्थकाव्ययजसुपा कर्त्री ३।१।२७
कृत्यादिभ्यो यणं ३।४।१०५
कृत्यकंठे स्त्रियां ३।१।२०७
कृमपचादि ४।४।१७३
कृच्छ्रपयपन् ३।४।१५६
कृपेर्वा ३।१। ८
कृवि च ४।४।१ १
कृदोर्देर्ण्यः ४।१।१८२
कृर्तृभ्यमभ्वृष्विभ्यः ३।१।२८५
कृत्मयकोकोऽप् ३।३।१५५
कृक्कुक्षिमाक्ष्युपास्यर्णकारे ३।१।१ १
कृष्टाया वा ३।२।११२
कृत्वात् वा ३।१।११९१
कृत्वाकालेषु ३।३।१०१
कुमिताक्रियासु स्त्री च ३।४।८५
कुप्पः ३।१।१८
कृत्वासुत्मायावर्णा १।१।६१
कृताभाष्यः ४।१।२११
कुधीवाद्दस् ३।४।१८
कुप्यो एवा मे वा ३।१।७९
कुस्तवो ५।२।१७८
कुम्भुम्बुर्वास्यतामर्याचरकरपरक
पवरस्परमस्करमस्करविस्करपुर
स्वविरपस्या आतिमतिप्रभृतयर्व
स्कर्यायक्रियासातव्येपुपरिष्कार्
कोरोचवामदीषु ४।३।१३८
कृदोषु ५।२।१७७
कृमात् सौवीरेषु ३।४।१६१
कृमाप्रकर्षेये कृपः ३।२।७४
कृभिकसकृमकृणाकर्णीपामेऽस्मोऽहो ५।४।१८
कृमृतगोरस् ३।१।८३
कृमसीपथवीजात् कृपा ३।३।७५
कृमोऽस्कु ५।१।१२८
कृमोम्यपेक्षकमिर्यस्वमर्णात् २।३।१
कृञो युक् ५।१।१०
कृतकर्तपाक्षिः ३।४।४८
कृतयथाऽभाभूपुम्भ्गम्यापी
धर्मोऽप ५।४।१२७
कृतवतिकारकस्यापि २।४।८२
कृपसम्पर्तवसंमूला ३।१।८७
कृमि १।३।७१
कृते ग्रंथे ३।३।११
कृदमिङ् २।१।९१
कृद्धस्ता १।१।१०
कृपाद्दरपावसुः ४।१।६१
कृपो रो लोऽकृपादीनां ५।३।११
कृभ्वस्तिभ्योगऽस्तत्वे
सपत्ती च्विः ३।४।८७
कृसुक्ष्मपत्रणोम्भुपाद ३।१।११९
कृत्यस्वकापिकेपकर्मयादिन ३।३।११४
कृष्णोदकपांडुस्यर्मूमिः ४।२।९२
कृष्यपवगीर्पसुपवगतगोमूत्रात् विकर्तोदि
धात्वादिसुपप्पत्रेव ४।२।१२
कृष्णभोगीपयेर्गागकाठी ४।२।५१
कृत्य्यपैर्विकारे १।४।२१
केव्यमिथयुगकपालां पावेरिए ५।१।८
केऽण ५।४।१३८
केदाराद् यञ् च ३।२।४२
केशे विह ३।४।११२
केरेक ४।३।६५
केवलमामकभागधेयपापापरसमानार्य
कृतसुमंगलभेषजात् ३।१।१४०
केशाण्भ्यः ३।२।४८
केवाः ४।१।६०
कोऽध्वादेः ४।२।११
कोऽध्वादिभ्य ४।२।३१
कोऽस्मादेः ३।४।१२
कोकोऽण् ३।४।१४८
कोरराभ्यो यञ् ३।४।१०२
कोपायी प्री ४।३।११
कोष्णुसर्वकी सं ३।२।११३
को ५।०।१११
कौडिन्यागस्त्ययोः कुडिनागस्ती च २।१।१५९
कौपिञ्जलहास्तिपदादण् ३।३।१२२
कौरव्यासुरिर्मांडूकात् ३।१।१२२
कौ चतौ १।१।२५
कौस्मापीपटविभ्यौ ४।२।३१
कौकीनी अस्ये ३।३।२४८
कौडोण्या दण् ३।३।१४८
क्लिष्ट्यापि वा ५।०।२
क्ड १५।१।१९
क्त्वकृत २।१।२०

क्त्वापारक्षता १।४।८०
काबात्म १।३।१०३
कादृत्ये ३।१।५६
कामादेत्प्रामात्पत्ते ४।२।१३
क्त्वा १।३।८८
किच्छ्रुत्वी २।३।१६१
किप्रोष्याद् ५।१।१२४
किप स्कन्दस्यदोः ४।४।३२
केन कर्मणि १।४।५५
के ३।३।१७२
क्त्योः ४।४।९८
क्त्रोभक्षितपक्तात् ३।१।३१
क्यङ् च २।१।१२
क्यङ्मानिनोः ४।३।१९५
क्यचि ५।२।१५६
क्यच्व्यवायूरस्यापत्यस्य ४।४।१५५
क्यशित्रमः २।१।८
क्यपो वा १।२।१००
क्यप्रमो यङ्न २।२।१४०
क्रम क्त्व ४।४।१५
क्रमेः ५।१।१२०
क्रमो मे ५।४।८३
क्रय्याः स्वार्थे ४।३।७९
क्रयादेः क्ता २।१।९५
क्रव्ये २।२।७६
क्रियार्थोपे गि १।४।१५९
क्रियामध्ये केपी १।४।७
क्रीङ्केः ४।३।५१
क्रीयूतस्यस्यादेग्माय ४।१।१२७
क्रीडाजीविकयोर्नित्य १।३।६२
क्रीडाऽनुपर्याङः १।२।११
क्रीतवन्मानात् ३।३।११७
कुण्मुदेर्नासूयार्थानां यं प्रति कोपः १।२।१३३
कुमनसार्थात् ४।२।१४८
क्रोडादिभ्यः ३।१।८१
क्रो वाम्ये २।३।४१
क्रोधयोऽसमाच्चवायोऽसवाप्यामि गमर्हैः ३।३।१६०
क्रियादरिभ विचस्थिह च ३।४।१९५
क्रिया १।१।८१
क्वचित् २।३।९९
क्वचित् करणे ३।१।७२
क्वचित्तुपाद ४।१।१९१
क्वचित्त्वे २।४।३४
क्षर्त्यकाद्यस्ताः ५।२।१११
क्षिप्रोस्तसेऽप ५।४।४१
क्षिप्रस्य कुः ४।३।१००
क्षिप् ४।२।७४
क्षौ ४।४।३६
क्षस्यापि च ४।२।७८
क्षमाद् घ ३।१।१९७
क्षमियार्थाद् घञ् ३।१।७२
क्षेपात्तीमैपे ५।३।१३४
क्ष्णोः १।४।१८
क्ष्यः ५।३।८५
क्षिम्यो घाव्ये ४।३।७८
क्षिप्रटाः २।२।१३९
क्षिप्याद्याटौ ४।१।७४
क्षिमातासीघ्नी लङ्क्षिप २।४।१२६
क्षीवद्योत्काथा ५।३।९७
क्षीरद्रहण् ३।२।२२
क्षीरेऽप्रे सोढ्यूसमरीसा ३।२।१२
क्षुधृषुगर्वेऽऽग्रणायार्थाव्यषनार्थे ५।४।१५७
क्षुद्रकमालवात् सेनाख्यौ ३।२।६०
क्षुद्राभ्यो वा ३।२।१६०
क्षुपश्च इट् ५।१।१०१
क्षुभ्यस्वांतध्वांतलग्नम्लिष्टघुष्टविरिब्धफांटबाढपरिवृढ मथमनस्तम सक्ताविस्पष्टस्वरानायासभृशमसी ५।१।१।३४
क्षुभ्नादिषु ५।४।११६
क्षुम्बकास्यो वा कुह ३।४।१९४
क्षुभोः ३।३।७९
क्षेमिम्यसिमन् यौ नाम्नि ४।१।३२
क्षेपाकेरसस्तत् १।२।१४२
क्षेपाम्यपाठिप्रेऽकनुमाया ४।४।६१
क्षेपे १।४।३९
क्षेपे कि १।३।५१
क्षेपे मिकि ४।३।१०३
क्षेममियमद्रेऽण् च २।२।५३
क्षेमादिभ्यः ४।२।३३

क्षेर्गौ　४।४।८२
क्षी म　५।१।२१

ख

खचि　४।३।८३
खम् च　३।३।१७
खट्वाऽक्षेपे　१।३।२४
खमकेवरैकवचनादच　२।३।११५
खमाधेये　५।१।१११
खप् तथा हरि　५।४।११६
खम्परे च वा　५।८२०
खण्डुरवस् नासिकायाः बौ　४।२।१८१
खयवर्　५।२।१८५
खबात्मदाव च　३।४।१०१
खा स्वस्य　२।३।८४
खार्यो वा　४।२।१९८
खारीखवचीम्य कन्　३।१।४०
खिल्पोः कृति　४।३।११२
खुमाय चखिष्णुः　५।१।१०५
खेऽपतनः　४।४।१०१
खे कृते बहुल　४।३।११९
खेपमुपोष　२।१।१२०
खोर्मकर्मार्कपुरुपापदमाशितगो　४।३।१५
खौ　३।१।१०
खौ　४।२।१९९
खौ　३।४।११
खौ　५।३।१४०
खौ　४।३।२८
खौ　४।३।१५५
खौ　१।३।३७
खौ　१।१।११८
खौ नाम　३।२।६९
खौ कंपोत्सनिरेषु　१।४।११३
खौ घण्डो घुम्　१।३।३
ख तौऽपि　३।३।१०५
ख पादस्याहस्यादे　४।३।१०१
खे पिवमस्पत्　५।२।११३
ख्यल्पोऽव　४।२।१११
ख्याति दस्ये　२।२।११०
ख्यातेऽस्मिम्यच　५।३।१५
ख्यर्थे बर्थे　२।२।१०३
ख्याः खौ ए　४।४।१५८

ग

गजग्रामजनपदुसहायात्तन्　३।२।५०
गणदेव　१।२।३।१४
गणिकायाः　३।२।१४७
गते स्यानिम्यवर्तितैकतः　१।४।५८
गतमधुमोऽग्रः　२।१।१२
गत्यार्थमनी च　४।४।४९
गभिघुपर्मा छ　५।२।४४
गमेः　२।१।११४
गमेरखुबलवुरा　२।२।५८
गमे प्रतीपे　१।२।११
गमो वा　१।१।१२
गमनानाक्षेपसेवाप्यापप्रतियत्न
　प्रकथापयोगे　१।२।४
गरगम विपर्यये　५।३।५८
गवाश्वादिषु　१।४।२८
गविशुधि स्थिर　२।४।८१
गहूवादभ ईपः　१।३।१२२
गत्यर्थवदऽपका　१।४।११७
गन्धपोत् कृतिके　२।१।३४
गत्वरः　२।३।१६
गम्यादिर्वत्स्येति　२।३।११
गम्पेऽप्रत्यास् यभ्　३।४।११३
गम्रोर्ये　५।३।११०
गम्हनजनखनघसो ऽनटि　४।४।२४
गम्भुविषुगर्वियो वा　५।३।११२
गर्गमार्गविका　३।१।१४५
गर्गदिर्यम्　२।१।१३३
गर्तपुगादिभ्य　३।४।१५३
गर्भात्प्राधिनि　३।४।११८
गर्ह　२।३।१४०
गहमहापवादादाविष　२।१।११
गवादीनां बहुत　१।२।११७
गव्यूतिरध्यमाये　४।३।१०५
गयच्　४।५।१२
गस्थकः　२।१।१२९
गाङ्कुणमम्य विशन्　१।१।८९
गाह क्विरि　१।४।१९
गामयी　५।२।९१
गाधिविदध्यिवधिपामिगमि
　इकारे　४।१।१४२

गापयक्षो माद ३।३।८३
गायाकः २।३।१०३
गावातोऽमिङ् २।१।१४०
गावकः २।३।८५
गांग्यादिभ्यः ४।१।६१
गांधारिशाल्वधार्म्याम् ४।१।१०१
गिर्नाऽन्ये २।१।८५
गिरादामि १।१।१९
गिरिवर्गेऽग्रमकोदराद ४।३।८७
गिरिमपारीणां ५।४।११२
गिरेऽपात् १।२।५१
गिरगिकगिकपोरागेकस्य ७।३।२३८
गुणस्त्वतक्ति ७।३।११२
गुणस्तितस्य के १।३।११६
गुणानामगाते १।१।११५
गुणांगक्रिडिपस् ७।१।११३
गुणे श्रीवृत्तस्याक्षिपां १।४।११
गुणिरत्वस्यैर्तविशस्यादिभिः १।३।७७
गुणोकर्षेपत् १।४।२७
गुणोकेस्तोऽवस्स्तोकः ३।१।३०
गुपपूर्विकयुपयपयेराय २।१।४१
गुणयात् माधुलोऽन्यः ३।२।५
गे ४।२।१८४
गे कारो ७।३।२६४
गेन्सुम्सुगेस्तुसुमोऽप्यपि ४।४।८७
गेऽवाक्षिपुत् ४।४।१ ७
गेपपि १।१।८२
गे पक् २।१।८०
गेरपान ४।२।१८
गेरयी ५।३।८२
गेक्षम्प्र ५।२।१४४
गेर्वोहसोः १।२।१२
गोः ७।४।१
गोकरात् ६।३।११५
गोचरसचरवहव्रजसोकमापणनेव
मगकपनिकपनिगमा ३।३।११४
गोण्यादेः ४।२।२१०
गोण्या मेये १।१।१२
गोत्रचरणात् श्लाघात्याकारतदवेतेषु १।४।१५३
गोमधोमोबाहिबाऽसिमाहरिवका-
ल्पात् ३।१।९०
गोत्रकुमाख्यात् पुम् प्राप ३।३।८३
गोत्रे कुब्रोसोप्रौरमरवअरअम्पराज
पुबवत्समनुष्याजाकुम् ३।२।४१
गोत्रादङ्कवत् ३।३।६२
गोत्रादङ्कवत् ३।२।११
गोत्रद्यूपमिम ३।३।११६
गोत्राणाद् यूने ३।१।८५
गोत्रेऽभिविहृविदमृतोऽन्यो यम् ४।२।७
गोत्रेऽप्यलुक् ३।१।१ ४
गोत्राकापीनां ब्राह्मणे ३।४।८४
गोत्रीयपा ४।२।१४३
गोपायस्या जुष्टे ३।१।१६६
गोपूर्वाङ्गम् मित्य ४।१।८४
गास्यामयुमिसम्यापरिविहस्येयुपाक्यु
मविपुंस्विपरअवहिर्दिष्मगमेस्य ५।४।७५
गोम्यच्यें ७।१।६७
गोपवाणपदो धासनात् ३।२।१५१
गोरयात् ३।२।५७
गोरहुपि ७।१।२५
गार्योऽश्वि ३।१।०१
गोर्विरुयेव ३।३।१४
गोर्वेक ७।३।१।१६
गोहेश्च ७।४।८७
गोपुवर ४।३।१७०
गोयपारे ३।२।११६
गोण्यात् ७।२।१२२
गोणादीपरवाचारे २।१।१६
गो सोः फिः २।३।७८
गोरादिभ्य ३।१।२३
गोरिमोमाम्मतः की ४।३।२ ३
गो से ६।३।२१
गोमीन भूतपूर्वे ३।४।१७५
ग्निकुति १।१।२०
ग्लतरोऽहुते पितृतेः ५।४।११६
ग्लुप्युजोऽपवपाने १।२।७२
ग्रह ३।३।५२
ग्रहणे वा ४।३।१५
ग्रहादिभ्यो णिन् ३।१।१।३२
ग्रहोऽक्तिः ५।१।२४
ग्रहोऽलिट्येकाचो दीः ३।१।३५
ग्रैवेयानिधिमागस्य ४।३।२८७

ग्रामराष्ट्रस्थाष्ट्रणौ ३।२।१८५
ग्रामकौटात्तक्ष्ण ४।१।१२०
ग्रामाग्राणी ३।४।१ १
ग्रामायत्तम् ३।२।२ १
ग्राम्यशिशुद्विशफसंघे स्त्री प्राय १।४।१०१
ग्रीवाभ्योऽण् च ३।३।१५
ग्रीष्मवसंतात् वा ३।३।२४
ग्रीष्मावरसमात् वुञ् ३।३।२७
ग्रीष्मावर्षस्थि ३।१।१८
ग्लोऽवि ५।३।२१
ग्लाम्याहा गि ३।३।६३
ग्लाभूजिस्थो ग्स्नुः २।२।१२७

घ

घञ् २।३।११९
घञ्के च मो ३।१।७१
घञ्युपोऽरम्यम ५।२।४
घमि भावकरणे ४।४।२८
घमि भाव ४।३।२११
घटादिकर्पपञ्जुत्रभीपूरम्यमप्म्सर
ष्यमाऽपर्षपस्थदकसवमूपम प्रे प्स्
घ्नोस्तु दीर्घा ४।४।१
घस्य दिनिमा ३।४।२०७
घतुः १।१।२०
घतोऽपपसम्माभद् वहुक ४।२।५५
घतोरिपुह् ४।१।७४
घट्टपूर्वाणसि ४।३।२५१
घपापपपाकुरदी ४।३।११
घमौतर्पमामावपमौपतनपौढ मिपे
मूर्तिनिद्रावास्यापानागासशमनवास्त
निमित्त २।३।७१
घस्पाश्रु वमरः ३।१।१५१
घस्त्रसुह् पमसमि १।४।१२१
घि प्र ५।४।१३५
घुरण कमास्पद्दष्याकर्मकर्तरि २।४।१९
घेर्तिमत्रावे ५।४।१०
घेपरार्तुम ४।१।१ १
घी बम्सवन्त लग्यन् ५।४।२११
घ्नः ५।४।१५
घ्न १।१।१ ३
घ्नस्य बधः ४।३।६३
घ्नताऽघ्ना मा ५।३।३५

ग्लो ग्ली हिंसायां ५।२।१५३
ग्लौ बच किकि १।४।१३२
ग्लावृत्तिका ३।४।१५०
ग्लुहः ५।१।८३

ङ

ङसङसोः ४।३।१११
ङस् सौ ५।१।७४
ङमो ङमुट् तु मान् ५।४।१८
ङस्याशो युड् ५।३।१०५
ङस्य ह्रस्वम्यो ह्रिति ४।४।१२
ङम् ङेः ४।३।१७८
ङित् १।१।५५
ङिति प्रस १।१।१ १
ङित् सव २।४।८२
ङी सौ ३।१।१११
ङेः पदान्ता ४।३।१७५
ङर्म्य ५।१।११
ङेसुरोऽम् ५।१।२६
ङिषितो वा १।१।८
ङोऽस्योऽस्यनाद् वादेः ५।४।१५७
ङी १।२।७
ङी २।१।५८
ङ्यो कुड्डुक् धीरि वा ५।४।१४
ङ्यसी सिमन्स्मात् ५।१।११
ङ्या ४।३।१० ८
ङ्यां ४।४।१५१
ङ्यापो बधिरणौ ४।३।१२८
ङ्याम्मुरः ३।१।१
ङ्याप्युमे २।४।८६
ङ्युगितमंता ३।१।५

च

चभाः व्याम् वाऽपि १।४।१४२
चशा कुर्विण तडमिरः ५।१।९४
चरवाण्येर ३।१।११
चतुर ४।१।७
चतुरनडुहो ५।१।७०
चतुर्मासात् कौ ३।३।१८
चतुरारिमिपुभः १।३।१५७
चतुर्पं मर्मतमनूस्य ५।४।१९८
चतुष्पादगुण्याहिम्यां ढम् ३।१।१०२
चतुरपगावचौन् ३।३।१३४

सूत्र	स्थान
चतुष्पाद् गर्भिण्या	१।३।५८
चतुर्थिये छण्	४।२।२२
चतुस्त्रेर्वयसि हायनः	५।४।१०८
चरट्	३।४।१८
चरन्	३।२।१५८
चर्ये स्येयोर्लुप्यनुक्ता	१।४।९१
चरणाद् वुम्	३।३।११४
चरणाद्धर्मवत्	३।२।८१
चर् तरि	५।४।१५५
चर्कस्तामुपातः	५।१।२०७
चर्मण्यम्	३।४।१६
चर्मण्वत्स्थौवक्षीवत्कक्षीवत् रुमण्वत्	५।३।१४८
चर्मोदरे पूरेः	२।४।१५
चरेः	२।१।१७
चरोऽट्	२।२।३१
चरोऽतौ च	२।१।१२४
चल्यपर्यात्	१।२।९९
चस्यास्ये	४।४।७१
चस्नीके	४।३।१५
चस्योप्	५।१।१७९
चस्तुर्य	२।३।१७
चाहः ग्राम्ये	४।४।१४
चान्द्रमाणास्थी	३।१।३३
चान्द्रायण चरति	३।४।८५
चान्द्रोपथात् काकः	३।१।२६
चात्	५।१।३८
चानपोऽसत्त्वे	१।१।१६७
चापले	५।३।५
चाय की	४।१।३
चार्थे द्वन्द्वः	१।३।९६
चिक्लिदचक्नसदाम्बत्साह्मीढुष्	४।३।१०
चितिपूजिकथिकुम्बिचर्चः	२।३।१२
चितीच	५।३।१२६
चितेः कपि	४।३।१८९
चित्याचार्यागोपसमायी वा का	२।३।१३
चित्रोपत्तोरोहिभ्या क्रियां	३।३।१२
चिते	२।३।१४१
चिरपरुत्परारेस्त्न	३।२।१३९
चिस्फुरोर्णौ	४।३।१५९
चीयपद् परिवाम्यौ	२।१।२७
चुरहयो वर्षे	४।२।१७
चुरादिभ्यो णिच्	२।१।३१
चूर्णकणमुद्गादिणाण्	३।१।१७६
चेलार्थे क्नोपः	२।४।१७
चेष्टागतिकर्मण्यमासेऽचिपी	१।४।२३
चोक्तु	५।३।६५
चौ	४।३।१०१
च्विडाच्यूर्याद्यनुकरणं	१।२।१११

छ

सूत्र	स्थान
छः	३।२।२१
छकारकेऽम्यस्य तुक्	४।३।२४१
छगलिना ढिन्	३।३।८९
छण्	३।३।१
छदिर्वधेर्ढम्	३।४।१८
छन्दो रयः	४।२।१४
छपो च चं च	४।१।७
छवि	३।४।२८
छम वा	५।४।११०
छस्यादुमात्	३।३।११४
छागादेरम्	३।३।२१७
छादेर्घेऽद्व्युपादिगेः	४।४।९९
छाया बहूनां	१।३।११५
छेऽचः	४।३।९९
छेदादेर्नित्यं	३।४।७६
छोऽनुपाभावे	३।४।१२७
छोऽस्यमित्रे	२।३।१७१
छाम्बाद् वा	३।२।९५
छोऽस्वाजीवेऽङ्गेः	३।३।७६
छयोगोपिकपालिकब्रह्म भ्नराम्म्य	३।३।१११
छरसो य	३।३।५४
छन्दसा निर्मिते	३।३।१४४
छः मूढ के च	४।४।१६

ज

सूत्र	स्थान
जनपदे लुप्	३।२।८८
जनपदयाः च्वा	३।३।१२४
जम्बूगो पी वा	३।४।५१
जन्यवाध्ययपर्यायेषु प्यासूस्यहयणार्दपस्याः	१।३।२५०
जनन्यो	५।२।३९
जस्सत्वर्ना	४।४।९५

सूत्र	स्थान
ण्याविष्ठवन्मुवः	४।४।१६१
णिकम्भिचुलोः कर्तरि कच्	२।१।४१
णिच	१।४।८६
णिदृणितुले वा	५।४।१६६
णेः	५।४।८७
णौ कम्पुरः णौ ऽध्यासवन्ध्यूदित	४।२।१२८
णोऽस्मात्	१।३।७४
णौ गमनार्थे	१।४।११६
णौ मृगरमण	४।४।७७
णौ सम्कणौ	४।३।३९
ण्य	२।१।१२२
ण्य आवश्यके	५।२।७४
ण्यासिश्रन्थघट्टविदिभ्योऽम्	२।३।६४
ण्युसे	४।३।८६
ण्योऽतिथेः	३।३।७८
ण्वुल्तृच्	२।१।१२९
ण्वुल्तृम्यां	१।३।८०
ण्वार्च्याः	२।१।१०१
त	
त	२।२।१०
त	४।३।१०२
तत आगतः	३।३।१
ततो वृणि	३।२।११४
ततस्ताद्भाराम्हत्वसतुम्बकाम्	
कत्वाम्तुम्सुम्भिकामव्यवक्	
स्वराद्वा हिः	१।१।८८
तत्प्रयोजकोंमहूवेपात	३।३।१४९
तत्र	३।४।१६४
तत्र जातः	३।३।१
तत्र देय	३।४।११
तत्र नियुक्तः	३।३।१२६
तत्र साधुः	३।३।१४९
तत्रापीमे	४।३।७३
तत्राहारगांशा केन	१।३।३८
तथोक्तृत पात्रय	३।३।१६
तदधि पर	४।३।७३
तदर्थ भावे	१।४।११४
तदः	४।२।११४
तदन्ता पथ	३।१।७४
तदन्तार्थे वा पुस्त्रयापत्तामपुस्वे	
परा स्वा	३।४।५६
तदर्थे विवर्तिनि	३।४।१४
तदर्हति	३।४।७२
तदस्मिन्नर्थं प्राये चौ	४।१।७५
तदस्मिन् पुष्टे मोत्ययर्थात्	३।२।४८
तदस्य पण्यं	३।३।१२ ९
तदस्य सञ्जातं तारकादिभ्य इत	३।४।११७
तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुः	४।१।७०
तदस्योऽवस्यमूर्तिः	३।४।१६
तदोऽतिपूर्वौ	४।३।१५१
तद्	३।४।२१
तद् पञ्चम्यप्ययूर्वे	३।३।६८
तद् पात्येभ्यः	३।४।०१
तद्योजको हेतु	१।२।११६
तद्वत्	४।३।८१
तद्वद् दयमासयोग् प	३।३।१३२
तद्वति मण्	४।१।१५
तद्वत्याज्ञयस्वपात्	२।१।१५१
तद् देशादकत्वानाकुञ्जरैः	१।१।६०
तद्रेस्यधीते	३।४।७२
तद्वृष्टतीस्तायुभागुञ्जम्यात् प्रमाण्यम	
ममसमाप्तयत्यग्निमविपुपरिके	४।२।५०
तनेर्यकि	४।४।६८
तनो वा	४।४।१४
तन्वस्यास्तै	१।४।११९
तयस्याद्यप्यपासुसयमतीन्मसः	१।३।२७१
तपस्य ण्यन्	२।१।२६
तपस्तपोऽपे	२।१।७७
तप्याप्यपात् रहस	४।३।८६
तपीऽनुतापे च	२।१।७०
तमः प्रहपे निकट्य	४।१।६०
तमसोऽपसर्गपात्	४।२।५९
तमिसार्ण्यपोर्मस्वयीऽसिन्	
पञ्चमांताया	४।१।९६
तयोरम्यव्यापार्थे	२।४।२८
तरप्	३।३।१५९
तर्हौ वा किरणो	५।४।११४
तवकममकावेकार्थे	३।४।१११
तवममी ङसि	५।१।७१
तव्यार्मणीयौ	२।१।१०२
तमारौ	४।३।११९
तसेः	४।१।११४
तस्	३।३।१६

तस्मै भृतोऽधीष्ट	४।४।०८
तस्मै हितैस्यमाचार्यब्राह्मणपूर्व्य	१।४।७
तस्य	४।४।१३५
तस्य धर्म्यं	४।३।१२०
तस्य निवासादूरभवौ	४।२।६९
तस्य पापः	४।४।४५
तस्य विकारः	४।३।१३४
तस्य व्याख्यान च भवात्	४।३।६०
तस्य समूह	४।२।३७
तस्य सर्व	४।३।१२
तस्य स्मिपूर्व्ये रद्	५।१।१
तस्यापत्य	४।१।९२
तक्षः स्वार्थे	५।१।९
ता	४।३।७०
ता धानावरे	१।४।२९
तास्तोऽर्थली	७।४।४४
तादर्थ्ये	१।४।२५
ताया व्याश्रये	५।४।१५
ताया इत्याख	४।३।१८१
तायाः आपे	४।३।७१
तारकादिकवर्णस्य ज्योतिः क्रियार्था तदे	५।१।२६
ताकाद् धमुषि	३।३।१४५
ता धपे	७।४।४८
तासस्योर्ध	५।२।१४६
तास्यावेऽवऽस्माः	२।१।५४
ति	५।२।१८
तिः	१।२।१६०
तिकखितवादेर्षत	१।४।१६३
तिकादः किम्	४।१।१५४
तिष्यपुर	१।३।७६
तित्तिरिवरतन्तुखण्डिकोखाच्छण्	४।३।१०२
तिपि धो	४।३।१०८
तिरस तिर्ये	६।३।९४
तिरसो वा	५।४।३३
तिरसम्यधर्मों	३।४।४२
तिरोऽन्तर्धौ	१।४।७१
तिसृपाददो	३।३।१२१
तिसात् पिन्नपेन्नो मिन्दने	४।१।५९
तिसोमामंगात्	३।४।१६१
तिष्ठते	३।२।१३९
तिष्यपुनर्वस्वोर्नक्षत्रद्वन्द्वे बहुवचनस्य द्विवचनं नित्यम्	१।२।६३
तीक्ष्णसद्गुणमरुपरिपः	५।२।१०३
तीयादीकप् स्वार्थे	५।३।५५
तीपो निधि	१।१।५३
तु	५।१।१२१
तुद्म्य छ	५।१।९१
तुर्यायमैत्या तम्	३।३।७८
तुम्यमतः कृपि	३।१।१७०
तुमोर्वाच्छन्दसि धौपाप्	२।१।५
तृषेककर्तृके	२।३।१४९
तुरायणपारायणं यजतेऽपीते	४।४।८८
तुरिष्ठेमेयस्सु	६।४।१६०
तुल्यार्थैर्या	१।४।८८
तुल्योरस्वोर्थिता	२।४।९९
तूष्णीकाः	३।३।१२८
तूष्णीकां	५।१।६७
तूष्णीमि	३।४।६४
तृ चातोऽपीमपादपौनपाम्भतसात्	३।५।२८
तृप्तवत् कौन्नु	५।१।७३
तृण जातौ	४।३।११
तृपेन	५।२।१००
तृप्तार्थिस्ता	१।७।५
तृपोऽप्याधीतायाजुरसौ	३।४।१८४
तृफतफगुफोमझुर्म	९।१।३९
तृप्याभ्याद्	२।३।११०
तूपस्नीगच्छद्वेऽनरे	२।४।३९
तृस्रोऽग्ने	३।२।११७
तेऽपेः	५।३।११
तेऽप्य	४।४।१३
ते त्रिः	४।२।९
तेन तीव्यत्खनत्स्रपवित्रं	३।३।१५५
तेन निर्वृत्तः	४।४।१७
तेन निर्वृत्त	३।२।६५
तेन प्रोक्तं	४।३।१०१
तेन यथाकथाचहस्ताभ्यां	५।४।११२
तेन रक्तं रागात्	४।२।१
तन वित्त चञ्चुपचणपौ	५।२।२६
तेन सहेति तुल्ययोगे	२।२।२८
तनैव	४।१।१८९
तेम्य केम्पा	२।४।५३
तरस्मादि	४।२।११

ते सेटि ४।४।५८
ते सुपः ४।१।११३
तैष्पीर्प मे ४।४।१५७
तोऽनम्बे सातुयो च ४।३।१९५
तोन्तीऽर्न्ते सौ ५।१।१७९
तोर्डि ५।४।१४२
तौ सत् २।३।१५
तौ स २।१।१११
त्रैमाल्योत्पूर्वे ४।१।८३
त्र भूतो मावी ३।४।१९
त्रुविचटिवमेमेः ४।१।९९
त्रुवशोके परिमृजापनुदोऽक्स सुखाहरे २।२।११
त्रुवादिमीतेरिवास ४।१।८०
त्रि ४।३।२४५
त्रिकल्येऽक्षोऽत्ये वयिय २।४।१२८
त्यः २।१।१
त्यखे त्यामर्प १।१।७२
त्यदादिः १।१।८१
त्यदादि च १।१।७९
त्यदोदेरः ५।१।१७२
त्यदादेर्मयट् ३।३।११
त्यदो ५।१।१५७४
त्यत्येऽबितृत्यापीद्वोऽक्षुपोऽपदादेः ५।२।२१
त्यात् २।३।१०३
त्यादेशया ३।३।७३
त्य ५।४।१५७
नकृत्य ३।२।५८
नमोऽर्थकाम्बी ४।४।१२९
नपृणः ४।४।१२
नपुत्रयोः पुक् ३।३।१३८
नमपाड्मृग्रसिप नुः २।४।१२८
नामामासीतुर्यावित्तर्ष ५।३।८१
त्रिककुबर्ता ४।२।१७३
त्रिचतुर सिर्पा तिसृचतसृ ५।१।१७२
त्रिशाखितादभ्युदर्की ३।३।८५
त्रस्त च ४।१।१
त्रपा ५।१।३५
त्वत्वारिंशे ३।४।३०
त्मौ त्यर्थौ पेके ५।१।१८७
त्वर्यपादामे ५।४।३४
त्वामेप ५।३।८७
त्वादौ सौ ५।१।११८
त्वे ४।३।२९
त्वे वा ३।१।११०

थ

थ ४।३।९
थषिरवो २।४।९१
थरीपात ४।४।१०९
थरय पे पित्वाचि ५।२।९५
थावत् ५।१।४
थामाक्रियौताशुप् ३।२।१८७
थास से २।४।६८
थे वा ४।४।१९७
थो न्या ५।१।१६८
थ्योऽप्रावो १।४।९

द

द ५।१।१८४
द ५।३।११
दशुपोषकर्मात्म्ममगमृपाड्युट् च १।११८५
दष्ठाचीपकार्यो प्रश ४।१।८१
दष्मतुम् ३।२।९
दपिपिभिमधिर्मविपचसोम मिश्र २।१।७३
दरिद्रः के सुकि ४।४।५०
दस्येका ४।३।२११
दधमापोवैषीपमथपरिमथपाः ४।४।३
दशैकमयादस्य ३।४।१८४
दसिवाड् वा ४।१।१४३
दसिचेर्मा सुग्मयोगे ४।३।१११
दसिपोरतपत्रातम् ४।१।१३१
दाकः २।१।५
दामः १।२।३३
दाप्योऽस्तनम्येऽपर्यपा २।३।९२
दामुर्यो मोऽप्रसोऽसे ५।३।१११
दातेर्योर्मः ३।३।९७
दाप्या स्वपित् १।१।९८
दार्मी ४।१।१२३
दाम्मीत्यस्पृपुरुद्वसिविपद् दंशमिदमहस्तोः २।३।१७२
दाम्न दपेः ३।१।१३

दारजारसंहारीधावन्यायाय हारयाया	३।३।११९
दिक्छमात्म्यार्याशुप्स्वादीवपराद् परिवृक्ते	१।४।५३
दिग्धाषोऽश्वी	३।२।१७१
दिणधिक खुदर्यौ	१।३।५३
दिगादेयः	३।३।१२
दिगादेस्तौ	३।२।१३४
दिग्यस्तीरस्य तारा	३।३।२८१
दिग्भ्यो वाकेभ्योऽस्तात् विभे हाकाल	५।२।१३४
दिवः	१।४।७१
दिवः कर्म	१।२।४३९
दिव पृथिव्यां वा	६।३।१५८
दिवादेः श्य	२।१।८
दिवो धावा	६।३।१५८
दिवो द्युत्	५।३।१२४
दिशोऽमद्रस्य	५।२।१९
दिशोऽन्तराल	२।३।१०
दीः	१।२।११३
दीङ सनि	४।३।७८
दीङो युडचि क्ङिति युक्	६।४।६३
दीधीवेव्योरिये	८।२।१७२
दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्यस्ते मि	३।१।६४
दीप्युपोक्तिभ्यामितविसमुपमेये वतः	१।२।४५
दीर्घजिह्वात्	३।१।६१
दीर्घात्	३।४।१२३
दीर्घोऽकितः	३।३।११३
दीर्घष्यादी	५।२।१५८
दुःखात्सदश्न्	३।१।१३
दुन्या दीघ	५।३।९१
दुन्याय	२।१।१४३
दुरम	२।१।५७
दुरादीनां गीवे	४।३।१
दुरासुरवपुरिप्रयाधुपत्यवरल- मथास्याद	२।२।१३
दुहा मम	३।३।१
दूरा सूते	५।३।११२
दृढं वाक्स्थूले	५।१।१३४
दृतिकुक्षिकलशिवस्त्यस्त्यहेर्ढम्	३।३।३४
दृतिमाये पद्यादि	५।५।२९
दृन्करपुनर्भवोभ्यो भ्वः	३।४।८४
दृष्यभिवायोर्दे	१।२।१५३
दृष्यर्थेभितार्या	५।३।२९
दृशुरेप्	५२।१४३
दृशेः क्वनिप्	३।२।९४
दृष्टं साम	४।२।१०
देः	७।३।१११
देशतः	५।१।५
देयमृणे	३।३।२१
देय मा च	४।१।७४
दर्विंगि छिटि	५।२।१३४
देवता	३।२।२४
देवतानां कानि	५।२।९६
देवताद्वन्द्वे	३।३।२८६
देवपथादिभ्य	४।२।१०६
देवव्रतिर्णमीरपयमात्	३।३।३८
देवपथसुविधसत्यमुमफ्रेभिराहा	३।२।८८
देवमनादान् लिम्	३।४।८५
दे वा	२।१।६०
देवाद् यम् च	३।१।१००
देवादिम्यक्षेपीभ्यः	४।२।८२
देवार्थासगमनेविपधियु	१।२।२५
देविकुषा गी	२।२।१४२
देविकाशिंशपादित्यवाडीर्घसत्रश्रेयसामात्	५।२।१
देहुर्पेय	९।२।११८
देप पर्वक छिपिके	१।१।८४
देहोऽनेका	३।३।२६०
देहांगात्	३।३।३३
देर्ष्वेऽनु	१।३।१२
दोः	३।२।११५
दो कलोर्ष्कीयाफलकुनभर मामहूयोः	३।२।१५४
दो दद् घोः	५।२।१६३
दोरच मार्था	३।३।१३२
दोषो णौ	४।३।८८
दोसिमुगदारवरवसमात्र कः	५।२।९३
दोषामात्यां स्थितीत्	५।२।१४८
द्यवहस्तिनो फे	४।३।१८१
द्यंदोः	३।४।७५
द्यावापृथिवीपूर्वरस्वसपण्मन्ता	५।१।१०१
द्यावापुभते	४।१।६१

दंभ एव ५।२।१७७
दंभेः ४।४।२६
दंपूर्वादेः ३।४।१५२
दंडे वा ५।३।११
दंडादमार्थात् प्राणिभ्यस्त्रांगात् ४।२।८८
दण्डाच्च ३।४।८
दंडात् युग विवादे ३।३।११२
दंडि पिण्डेष ११३।११२
दंडि पुवभिर्द्रं १।४।११९
दौप्रवननारिम्यस्यः ३।१।४३
दारसंज्ञा अपि ४।४।२५
दाः १।१।२१
दापलुप् ४।३।१४८
दावापृथिवीशुनासीराग्नीषोमरु-
त्वद्वास्तोप्पतिगृहमेधाच्छच ३।२।१४
दुग्धुपादिविसर्गविद्यात्तेर्मे ४।१।८१
दुदेरिः ५।२।१८
दुभ्यो हुकि १।२।१०१
दुग्रामः ४।१४७
दुरेवादासमिबे ४।३।१७५
दुपाद्वर्णस्तु दारसंज्ञात् ४।३।११६
दुम्नोत्यम्यपम्यां वा ३।२।१११
दुम्नामस्मात् ४।२।१२८
दारेव दर्शा १।१।७३
दा वा पदस्य ४।३।७१
दोहन्च डी ४।३।२११
दौः ५।१।१८
द्रुम्नं मध्ये ४।२।१११
द्रपभूतिरपस्वे दव ४।३।७
द्रम्यस्य तो मोऽत्यमूर्छ ५।३।८
द्राक्षापोपपिम्यः १।३।१४१
द्रि ३।१।११९
द्रुपद्रुके ४।२।१४५
द्रेरोऽप्राप्सर्गार्थ ३।१।१ १
द्रो १।३।७२
द्रोण्पचतुर्वीर्वतया ३।१।१३०
द्रपादेव ४।३।६०
द्वापरः ४।३।१
द्विप्रजन्या द्वलोपपिम्योऽग्निधी
  कादिभ्यो वा २।४।१०४
... पवत्रुइ १।३।८९
द्विविषादुर्नैष्कविस्तात् ३।४।३१
द्विमे च वा ३।४।२१२
द्विमुखे ४।२।१२९
द्विभरम् च ३।४।७४
द्विवर्षसुम् ४।१।११२
द्विभूम्नौ वा ३।१।१४७
द्वित्वेऽपि १।१।१२८
द्वितीयादृचः ४।१।१८५
द्विरुमादिः ४।२।२ २
द्विपात्वात्कुन्योदात्त ३।१।१ ३
द्विपात्वौ मार्या १।३।७४
द्विपादेऽपात्के १।४।४८
द्विवर्णम्योमिः १।४।४
द्वि विमध्ये तट ४।१।१४१
द्विप २।३।१४
द्विपत १।४।८२
द्विपत्वरे धापो वा तु त ५।२।४८
द्विस्वलेकार्थोऽप्यव्यानुकरणात्त ४।२।७२
द्विस्तावातिस्वावागोष्ठम्याः ४।२।१४४
द्वीपाद्योऽमत्वी ३।१।१८३
द्वेस्तोपः ४।१।४८
द्वौ ५।४।१२४
द्वौ वास्मदोऽस्युपाचा १।२।१८७
द्वयप्रस्पचचात् पाऽस्पिपरिमा
  गामात्रे: ३।४।४९
द्वयचोऽचः ३।१।१८१
द्वयचाऽनया ३।१।१५५
द्वयगुणा ३।१।११
द्वयेत्वीरोदपात्मात् ४।३।१५९
द्वयच्नाम्यार्थिनोः स्वौ प्राकृत्वात्
  प्रत्ययः ४।३।१०९
द्वयाद्गुणात् मून्यकये मयद् ३।४।२११
द्वयपवृत्तपुत्रसारकस्य ५।२।५८

ध

धा ५।३।७४
धर्मादिरन्ये कामे ४।१।१०७
धन्वर्थीभमस्पपुरुषर्षतात् ३।१।११५
धनपर्णौ कन्मा ३।३।१५९
धनुः स्त्री ४।२।१८७
धर्मशीलवर्णात् ४।१।६३
धर्मात् देवसाद ४।२ १११

धर्मार्थादिषु वा १।३।११८
धर्माम्नाय ३।२।११५
धर्माधर्मौ चरत् ३।४।११४
धातुविभाषाणां च्यौ २।३।८१
धाम्‌कुसुमप्रमेगकिर्दिद् च ३।२।११९
धामृणायो ४।३।१२८
धामो द्वि ५।२।११२
धात्री ३।२।१८०
धात्ये वा ४।४।११३
धाम्येम्यः छम् ३।४।१५७
धारीऊ क्षमकण्ठे ३।२।१२३
धारेरुत्तमर्ण १।४।१२९
धिगतपर्यां च ५।४।५५
धिगम्पर्यधर्मीड्कपृषिर्दे कर्माणि
  चादिः ३।४।५९
धिम्बिकृष्योरच ३।१।८४
धिपेर्यवासवाहन ४।१।१४४
धि वा ५।३।८१
धेमुमध्यामर्यधिनकोकपुवागम्यास
  मिश्या ४।३।२११
धुपोपे स्याः ३।४।१
धुरोऽमसे ४।२।९१
धुरो वन् च ३।३।२३१
धूर्जीर्वाऽयादि २।३।१४५
धूम्रामोर्द्धक ५।१।७४
धूमाद्वे ३।२।१४
धूमोऽमुधे ३।२।१५
धेः १।१।२७
च १।२।१४
धेऽग्नी ४।४।१
धेनोरनम ३।२।७४
धेस्तपार ५।३।७४
धोर्यव धुधामीश्वेऽग्नुमत्रो २।१।११
धोरत्वेव ४।३।७०
ध्यपाये धुवमपादान १।२।१२४
ध्यपवाचोऽर्योत् कर्माणि १।४।१८
ध्यादेग्योऽप्पाष्ठिम्यस्कर्स्स ४।१।६२
ध्यारस्सादेभिः १।३।५०

न

न १।१।४९
न १।५।७२
न ४।४।१४२
न कपि ५।२।१९
न कौ १।४।४४
नक्षत्रभिमहाम्यो द्विर्य ४।२।१०५
न क्विपि दीर्घ ४।४।७२
नः क्ये १।४।११७
न कोशादिपङ्कम्पः ३।१।६६
नक्षत्रुवादय ३।२।८
नक्षत्रुवास्वी ३।१।६८
नक्ष शुम्पिपिकजुधि ५।३।२३
न वादिर्जोऽविवाम्यायव १।२।१५१
न गतिर्हिसाद्यर्थे १।३।१०
नगराद् कुत्स्यात्स्थे ३।२।१४३
न गिः १।४।६
न गे कृद्गुर १।२।१३४
नगरे ४।३।१४१
नगो वाऽप्राणिषु ४।४।२७५
न चवाहाहैवयोगे ५।४।२८
न प्रादिः कणोऽखिमादिम्य ४।१।१७३
न क्षिवकोकवायॉन्नवु वॉ १।५।८९
नम ४।२।८३
नम शेषमकुशलकपशानिपुणेभ्यः
  शुचे ५।२।३४
नम् १।३।५
नघृते। स्येर्ड। ४।३।८८
नमुल्लो।धिक्यहृशे ४।२।११८
नमृकरोर्मुत्तो माण्डवपरवे ४।४।१५१
नम्यतिः हापे २।४।१०८
नदमुपसमयुरः ५।४।१४३
नप् पावद्धुपादि ४।४।१३८
नमि पावनव्यवबमूसम्याम्याद्‌ ५।२।११४
नमोऽर्यात् ४।२।१९१
नदधातवाद्धः ३।४।९५
नदादिम्य फञ् ३।१।१३०
नदादेः ककः ३।२।९८
न तौल्वि ५।४।१५१
न धात् ५।१।१०
न धास्मकः ५।४।७३
न धमिपय आदिः १।४।१०३
नया ४।२।१४१
नर्या मत्रु ४।२।७२

नचोरिठण् ३।२।१०७
नदीमिश्च १।३।१७
नदीमानुषीनाम्नोऽची ३।१।१४२
न द्विपदांतवत्यचकिन्यमकोपे १।१।८७
न दूपकः माध्यमरठपु ३।४।१२२
न धुवेऽगे १।१।१९
नबी पृष्ठेल्गो ४।२।११९
नमरिः १।१।११
नपूनाम्नर्त १।४।१११
नप ५।१।११
नप इवमो ५।१।२
नपि वा ५।१।८९
नपोऽचा ५।१।५३
नपा वा ४।२।११
न प्रतिपद् १।१।७४
न प्ये ४।४।७२
नबनपर्दे च वा १।३।१०७
नभ्याप्य जासे १।३।१०४
नभ्यावे क्वोऽस्याद्भ्य ३।३।११०
नम्ब्दंपिस्म्यन्नएक्मद्विधरीपो ८ ४।२।१११
नमःपुरसोस्त्यो ५।४।१९
नमः घ्ण् तु १।१।७२
न मु दाविपो ५।३।१७
न प्राः ४।३।१ १
नमोवरिवश्चित्र पूजाथपर्याविस्मये ४।१।२४
नमाऽकम्यम्पम्एम्नम्षम ५।२।३८
न राजन्यमनुष्यस्याके ४।३।१२६
नरापूतोऽण् ३।१।२ ३
नरिकामामिका ३।२।५५
न रूपः २।१।८०
न लक्षुद्सामीप्याप्पुष्पिम्पो ४।३।१२७
नवपरकात्पाऽस्मिन् पतवे ३।३।२११
न पंचगतौ ५।२।७२
न व्यसके १।२।३०
नवात् लवनयाम मू च ४।२।३४
न वा श्वे ४।३।२३
न विसाधितवस्मात् ३।१।२०
न वृत्तरोत्र ४।३।११६
न वृत्तप ३।१।११६
न वी पाः ४।३।१८
नव्यापश्ठि शाहि ५।४।१२
नसङ्ख्यप्रथमान् ५।४।२
नश्रोवो ४।४।३३
नमुमकोऽनि ५।१।८०
न श्वेः ४।३।२७
न शस्मरम्पाते ४।४।१२२
नदिश तुष् ३।४।१५
नदोवा ५।३।१०२
नयोऽकीम् ५।२।१४१
नसः ५।४।१०६
न सनः ४।१।६
न समाहारे ४।२।११२
न सर्वेऽगुणिति १।१।३८
नस् नासिकायास्तस्कृद्रे ४।३।२१४
न स्वरौ न्वमो प्पि ४।३।४
न स्के ऽपि ५।४।१५१
न स्वतेस्तेऽपि ४।२।८४
न सामि ३।२।१४
नसोम्स्मात ४।२।१८३
नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनौ क्वौ
पागोः ४।३।१८४
नहा पः ५।३।६६
नाडीतंत्र्यौ स्वमि ४।३।१९६
नाडीनाविकासुविपदकरिगत
म्मत्व २।२।३८
नाधी धे माविकृत्वापे १।४।३६
नातो ऽस्मद्वपात् ३।३।१४८
नावोऽम्नपकापा १।४।१७०
नामिदेट् १।३।५२
नामनः १।३।८६
नामिशायाविस्पानुपूर्व्ये ५।३।४
नाम्पूपसोर्मसूर्मी ३।३।५
नाम्ने ष्णी ४।३।१४२
नामरूपास्तपः ४।२।१०
नामंतान्वाप्मेनरमी ४।३।५६
नाम्नि महाविया २।४।४
नाम्यमिरावतप ४।४।३
नाबो रम् ४।५।१२६
नासः स १।१।३०
नानिप्यमावत्नाहसे ४।३।८०
नासिकास्तिकोषिका ३।३।२१५
नामिकामत डोरमाटस्रत ३।३।१००

नासिकोदरौष्ठजङ्घादन्तकर्णशृङ्गाङ्गगात्र
कण्ठात् ३।१।५१
नासिक्यो ङः १।२।७
मिः १।२।१५६
निप्रवापि ४।२।२००
निकटादिषु वसन् ३।३।२१०
निगमपुरेष् ५।२।११७
नित्य १।३।१७१
नित्यद्विर्णा द्वेपे १।४।९६
निदाघावदावार्मवाक्य वौ ५।१।६२
निग्रात्ग्रामकाष्ठीहृत्सूत्रहिषिहिपते
रज्जु ४।२।१५४
निमयात्स्नातेर्वास्ये ५।४।४८
निपातमाहावः २।३।११
निमाद् मुक् चाकि ५।२।७७
निमूले कषः ४।४।२०
निमुर्कं दीपत ४।३।२२२
निर्वारणे १।४।७५
निशुम्भवेर्दा ५।३।५३
निर्दुर्बहिराविष्प्रादुस् ५।४।३१
निर्दुःसुवेस्समसूतिस्वपोऽस ५।४।७२
निर्वाणो वाते ५।३।९०
निर्विण्ण ५।४।१३१
निर्वृतेऽक्षद्यूतादेः ३।३।१७०
निरभ्यपे पूल्वः २।३।८५
निरभ्यभिगम्या गिर् २।१।८५
निविपूभ्या द्यविमुंज्ञकस्के २।१।११५
निविष्ट १।२।११
निविस्वस्यवात् ५।२।११६
निवासार्थचित्तिसायोरुत्ये वानदात्
भासकमार्गाक्षस्य २।१।७
निवासप्रदोपदेशेवात् ३।२।१७४
निःश्रेयसः ४।२।११८
निष्कासक्षासहस्वात् ४।१।८५
निष्कुप ४।२।११
निपेधेऽक्षवस्यो क्त्वा २।४।४
निस्तब्धप्रतिस्तब्धो ५।४।१५
निसम्युपात् १।३।७१
निसि देवो ४।४।६२
निसो गते ३।३।११
निसीम्नासयायो दये ५।४।७५
निमये १।२।८३
निम्रवऽस्यते ३।४।११४
नाभ्यंसुमभुवंसुमंसुकवपनवस्कंदां ५।२।२०४
नीलपीतकौ ३।३।४
नीलात् प्राण्यौषध्योः ३।१।३८
नुङ् ४।२।१९४
नुम्बोऽम् ५।३।११
नुमचः १।२।३२
नुम्यदः ५।४।४२
नुमीक्षायत्ने ५।४।१२८
नुवा ४।४।४
नुरितः ३।१।७५
नृतस्ये च पुष्ट् ३।४।१५०
नृत्खनरञ्जः शिल्पिनि ट्युः २।१।१४७
नृतर्थकि ५।४।१४७
नृत्येऽपि रसना ४।४।५
नृपच्छायामयापथिविहारमेऽरण्यात् ३।२।५४
नृहेतोभ्यां रूप्य ३।३।६३
नटः ५।२।९४
नेत्यश्चिवि ५।१।६३
नेटि ५।१।८९
नवमग्रीवोऽकः ५।१।९
नमसिद्धस्ये ४।३।१६९
नेयस ४।२।१९५
नेर्गदनदपतपदघुमास्यतिहन्तियाति
वातिद्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यति
चिनोतिदेग्धौ ५।४।१७०
नेर्विडबिरीसौ ३।४।१९१
नेत्स्वमादः ३।१।७
नैकाचः ४।४।१७०
नैकार्थेऽक्रिये ५।४।३३
नैकार्थे वाक्ये जाति ५।३।३३
नैष्यानिविवेद्रि ३।३।१८२
नोकः ४।४।५
नोऽन्यपदार्थविभुर्यूतिपूर्वप्रकृत्या
विश्व १।१।१७०
नोत १।४।१०८
नोमता णौ १।२।७१
नो मूर्ध्वे कं ५।३।७१
नोऽस मद् ४।१।१२
नौ यस्य २।३।५६

नौ द्वयचष्ठा ३।३।१५७
नौविषेण तार्यवध्ये ३।१।२४३
नौदिब्बादिभ्यां ठञौ ४।१।३५
नौ भुव्यानिम्बप्रत्स ३।१।११
नौ स्वयमवनवपठ ३।३।९७
नांबोर्खे ४।०।११
नयादिभ्योऽ वा ३।१।१२१
नांवपोयवभ्यो वैधौ ५।३।११२
नोपीपसो वे ३।१।१४
निर्वर्तिसक्लिशवासविनाशिभ्यामाया
ऽसूपात् ४।२।१४१
निसम्मिकानिपा ७।४।१३
नैघ्रवक्वसपात् ३।२।९७
न्यंकादीनां ७।२।११
न्यमोपस्पैकस्य ५।३।११
न्यग्रवाह १।१।२१
न्पुंसि ४।४।१०८
न्यास्मोर्न्त्याम् ४।२।१२२
न्युषि मा ५।४।३
न्वी पृवि ४।३।५१

प

पक्षाश्चेपात् ५।१।११
पश्चिमस्स्यभूगार्यमीवात् भव ५।३।१८९
पञ्चिविंशतिविधचत्वारिंशत्पञ्चाशत्
पट्टिशत्सप्तीतिनवविंशं ३।४।७३
पंगो ३।१।७०
पचस्यम् च प्रोणात् ३।३।६१
पचादिभ्योऽच् २।१।११०
पंचतो मैकतरस्यान्यादेर्दुत ४।३।२४
पेचदशत्वर्णे वा ३।४।७१
पेचसर्वविश्वजनात् ५।७।११
पचपादमापाद् वा ३।४।४१
पच्चादचीपसर्गावर्यं विकिपणार्थ्यम
स्युपमेपे ४।१ १ ३
पतिपत्न्यन्तर्वत्न्यविभागमिर्वो ३।१।४२
पतित्वं मणके १।३।७१
पथात् ३।३।१०९
पथादस ३।३।१ ८
पपष्टद् ३।४।९१
पंचक ३।३।६
पच्पतिपिपतातिस्पतवदम् ३।३।५५
पथ्यर्थम्याचादनपेते ३।३।१४४
पथिमव्युभुक्षामात् ५।१।११
पथो भिस्यादि: १।४।१९
पयो वा ४।४।२७
पयी युव ३।४।१९
पथा यो निर्स ३।३।९३
पद ३।१।६५
पदकस्यसक्षर्णादाभ्यामाम्यादिकाक
दुन्यादेक्षम् ३।२।७३
पदमुपदक्षामार्यमतिर्कठं पद्ाम ३।४।१४
पदमस्मिन् दर्श ३।४।१४१
पदस्त्रीबोर्वेच्छीवाश्विप ४।२।१ १
पदस्य ४।३।२१
पद पादस्यान्यातिगोपहते ४।३।२१७
पदन्नोमाभृद्निशवनपृमतोप-
मूपकर्दाकनुस्म्यासक्षाभे ४।४ १२८
पथे ४।३।२१८
पद्भ्यो यप् ४।३।११
पदादपादानी ५।३।२३
पदाम्न ५।४।८९
पदाष्टपा ४।३।२१
पदार्थसंभावनानुज्ञागर्हासमुच्चयेऽपि १।७।११
पदार्थविरितव्यापसे भव २।१।११३
पविका ५।३।११०
पदीचरपोदम्याः ३।२।७८
पदेस्येषन ४।३।११
पदेनाक्यदीत ५।४।१२४
पदे व्य पदोप् ३।२९
पपसो पा ३।३।१४१
पर ४।१२
परच्छेकक्र्लुकात् २।४।७
परदारादीन्यत् ३।३।१९१
परस्परावेर्वोम्युपो‍पुषि १।४।१७४
परस्परम्याम्पवरेतरे १।२।११
परस्यादे: १।१।२९
परस्यपाताप् ३।३।२१२
पद्चकमाद् भवाम ३।४।१५६
पर्योंदेहद् ३।३।१२३
पपर्नामांमात् ३।३।४२
पर्वपरि बहिरेच ४।३।१
पयमः सर्योमपे ४।१।१२५

पयसिसर्वोमयैस्त्वस्यै १।४।३
पर्यायार्होत्पत्तौ ण्वुः ३।३।१०७
पर्वताच्च ४।२।१४३
पर्वमरुद्भ्यां तः ४।१।७१
पलद्यादिभ्यो वा ४।२।११०
पराजेरसोढः १।४।२६
परावनुपात्यय इणः ३।३।३८
परावराधमोत्तमपूर्वाच्च ४।३।५
परावरे ३।४।२०
परिक्रयणे १।४।४४
परिखाया ढञ् ५।१।१७
परिनिविभ्यः सेवसितसयसिवुसहसुट्स्तुस्वञ्जाम् ८।३।७०
परिपन्थं च तिष्ठति ४।४।३६
परिपूर्वः ५।४।५१
परिमाणाख्यायां सर्वेभ्यः ३।३।२०
परिमाणान्तस्यासंज्ञाशाणयोः ७।३।१७
परिमाणे पचः ३।२।३३
परिमुखं च ४।३।५८
परिवृतो रथः ४।२।१०
परिव्ययक्रियः १।३।१८
परिषदो ण्यः ४।४।४४
परिस्कन्दः प्राच्यभरतेषु ८।३।७५
परेः ८।४।४४
परेः ७।३।५२
परेः पदमाले ८।४।१८
परेर्घः ८।४।२२
परेर्मृषः १।३।८२
परेर्वर्जने ८।२।२३
परेश्च घाङ्कयोः ८।२।२२
परोक्षे लिट् ३।२।११५
परोऽपरश्च ४।२।८६
परोवरपरम्परपुत्रपौत्रमनुभवति ४।२।१०
पर्यभिभ्यां च ५।३।९
पर्यायेऽप्राप्ते वा ५।१।११२
पर्यायपर्यायादर्थनिजग्मनिश्च ३।३।३०
परौ घः ३।३।८४
परौ भुवोऽवज्ञाने ३।३।५५
परौ यज्ञे ३।३।४७
परौ वा ५।३।९६
पश्चात् ५।३।३२
पश्च पश्चा च छन्दसि ५।३।३३
पशुवनस्पतिपक्षिमृगपूर्वापराधरोत्तराणाम् ३।२।१४
पाककर्णपर्णपुष्पफलमूलवालोत्तरपदाच्च ४।१।६४
पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्तिसर्तिशदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्च्छधौशीयसीदाः ७।३।७८
पांसुदाभ्यां वा ५।२।१००
पाक्कर्णपर्णपुष्पफलमूलवालोत्तरपदाच्च ४।१।१०४
पाणिघताडघौ शिल्पिनि ३।२।५५
पाणिगृहीत्यादय ५।१।१५८
पादार्घाभ्यां च ५।४।२५
पादः पत् ६।४।१३०
पादस्य पदाज्यातिगोपहतेषु ६।३।५२
पापाणके कुत्सितैः २।१।५४
पादान्तस्य ५।४।१३८
पारस्करप्रभृतीनि च संज्ञायाम् ६।१।१५७
पाशादिभ्यो यः ४।२।४९
पिता मात्रा १।२।७०
पितृव्यमातुलमातामहपितामहाः ४।२।३६
पिबतेर्गुक् ७।४।४
पिपासन्ति सुखार्थं ३।४।५
पीलुमूलतृत्पत्तौ ५।२।२४
पीलाया वा ४।१।११८
पुंयोगादाख्यायाम् ४।१।४८
पुंवत् कर्मधारयजातीयदेशीयेषु ६।३।४२
पुंसोऽसुङ् ७।१।८९
पुगन्तलघूपधस्य च ७।३।८६
पुच्छभाण्डचीवराण्णिङ् ३।१।२०
पुत्रः पुत्रत्रयोः ६।३।२२
पुत्रोऽन्यतरस्याम् ६।३।२३
पुनश्च ४।२।८५

पिता माता वा १।५।११
पिति हृति तुण् ४।३।८७
पितृमातुर्व्यो डुल् भ्रातरि ३।३।६
पिप्यात् ३।४।१८६
पथिमथ्यृभुक्षा ५।१।११०
पीलादेः कुणः पाके ३।४।१५२
पुग्यन्तलघ्वी ५।१।८६
पुण्यात् ३।२।६३
पुण्यसुदिनाभ्यां नप् १।४।१५५
पुण्यकात् ४।२।११३
पुनपुनर्भूपितृगर्गादिभ्योऽनंतरेऽम् ३।१।१२४
पुत्रस्यादिन्युत्वादिभ्यामेषे ५।४।१५१
पुत्रादन्तस ३।४।५
पुत्रान्तात् ३।१।१८८
पुत्रे ४।३।१७९
पुत्रे वा ४।३।१७२
पुंसोऽर्द्धे मातुः कपेऽक् ५।१।८०
पुमः खय्यम्परे सौसक् ५।४।१
पुंवी वा भाष ३।३।११३
पुंयोगादाख्यादिभ्यः ३।४।४३
पुंवत् पञ्जातीयदेशीये ४।३।२०१
पुंसानुजजनुर्पापी ४।३।१५२
पुंस्ययोगजौकस्य पक्षार्थे ४।४।१९९
पुंस्त्ववदूती १।४।१२१
पुंसि चार्थेऽचेत्य १।४।१२७
पुंसीयोऽप् ३।१।२५५
पुंसोऽसुङ् ५।१।७०
पुरः पश्चादसिभ्यात्स्वप् ३।१।१८
पुरंदरभगंदरमहासुर्वैपत्सोर्मपस्याः ४।२।५४
पुरये कन्ये ३।३।६१
पुरापावतोर्कट् ३।३।७४
पुरि लुङि वा २।२।११६
पुरुषपरमपकलिंगसुरमसाध्य ३।१।८२
पुरुषः १।३।१०४
पुरुषात् ४।४।१३१
पुरुषात् कृताहितपयविकारे च ढञ् ३।२।११६
पुरुषात् प्रमाणे वा ३।१।२१६
पुरुष वा ४।३।२७३
पुरोऽग्रतोऽग्रे सुः १।२।१३
पुरोऽव्यं त्रि १।२।१३१
पुरा द्रुत ५।२।८०
पुष्करादेर्दशे ४।१।६५
पुष्पमूले बहुलं ३।४।१५०
पुष्पादसत्काण्डगवतीदेयातः ३।२।७४
पुष्यार्थपुनर्वसुस्यास्यतुरायायिषा
बावसुकादस्याश्रुप् ३।३।११
पूगाञ्ञ्योऽग्रामणीपूर्वात् ४।३।१
पूङ्क्लिशस्तक्त्वोः ५।१।१७५
पूरणवत् श्राव ४।२।१११
पूर्तिते ५।३।११६
पूर्वोऽसंयोगोपनीतिलागम्यूतिमन्त
व्यय व्य १।२।७२
पूतक्रतुवृषाकप्यग्निकुसितकुसीदा
दैङ ३।१।५७
पूर्णाद्वा ४।२।१८१
पूर्वं सहोक्तौ २।१।१८१
पूर्वकालैकसर्वजरत्पुराणनवकेवल
समकामये १।३।४२
पूर्वमासिन् ५।२।३५
पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराण्यवी
व्यवस्थायां १।१।४२
पूर्वप्रथमस्यान्यतितस्ये ५।३।७
पूर्वमाः ४।३।११
पूर्वमिमयमामीक्ष्ये कनुम् २।४।४८
पूर्वात् ४।१।३७
पूर्वादिभ्यः नवभ्यो वा १।१।४५
पूर्वादिनिः १।४।२९
पूर्वापरावरार्णा पुरुषवोऽसि ४।१।१४९
पूर्वाभ्यां न वरेत्तरपरयोरुत्तरेभ्योऽ
स्मयेषुम् ४।१।१२७
पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्य
मध्यमवीराः १।३।४१
पूर्वापरावरोत्तरमेकदेशिना १।३।६७
पूर्वाह्णापराह्णाद्गद् ४।२।१७३
पूर्वाह्णापराह्णार्द्रामूलप्रदोषावस्करा
च का ३।३।८५
पूर्वे कर्तरि २।२।३४
पूर्वोऽभि ४।१।१०७
पृथग्नाना भा च १।४।८४
पृथ्वादेर्वेमन् ३।४।११९
पृषिवामप्याभिपासावरणेऽग्रु
मध्यमस्य ३।१।१२२

पृच्छ्यादीनी ग्रह् १।२।५१
पृषादरस्य ४।३।२८०
पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनु वशावेहद्बष्कयणीप्रवक्तृश्रोत्रि याध्यापकधूर्तैर्जातिः २।१।६५
पोष्टुकोऽत्रपिपपिटपिकपिकपिजपि चमिदम् ४।१।४
पो पुंस्युक्तः ५।३।३९
पैगाक्षीपुत्रादिभ्यः ४।१।१
पैलादिभ्यमात् २।४।५९
पौष्टादि कृत्स ४।१।११२
पौरोडाशपुरोडाशाट्ठन् ४।३।५३
प्यायः कर्मधारे २।४।४२
प्यासिकाकसे मत्वः ५।२।११
प्यायः ४।१।१४
प्ये ४।४।४०
प्यङ् पिपूजाद ४।४।६
प्ये च ४।३।२०
प्ये च ४।३।७९
प्र ५।२।८२
प्रकारे या ४।१।१३
प्रकारे गुणोक्तेर्वा ५।३।१८
प्रकारवचने जातीयर् ४।२।१०
प्रकृत्यादिभ्य १।४।३३
प्रगर्ह्य सम्यकर्मण्यत्रीचे वा १।४।३
प्रथमप्रभाणो कादिषि २।३।७२
प्रथय वा सामान्यार्थे २।४।३
प्रजने वेतेः ४।३।५६
प्रज्ञादिभ्य ४।३।७२
प्रज्ञामवार्त्वावृत्तेर्मः ४।१।५३
प्रत्ययमाद् वामकोम्य ४।२।३
प्रत्ययुपपद काव्यादा १।२।१३२
प्रत्ययुसमोऽत्या ह् ५।२।१३५
प्रत्यय्याति क्षिपः १।३।११
प्रत्याहरोः १।२।६७
प्रत्याहभुवोऽम्यर्थकः १।२।१३१
प्रतिज्ञादे ३।३।८५१
प्रतिजाऽस्ये १।१।७
प्रतिपदाद्वन्म ३।३।१४२
प्रतिभुतिपु ४।३।१२८
प्रतौ स्नात सूत्रे ५।४।८१
प्रवेहरम द्वर्थ ४।२।९७
प्रथमचरमतयाल्पार्धकतिपयनेमाः १।१।३०
प्रथ्याथकचलसमसलबसल्लाहने ४।३।८८
प्रधानशब्दसमीक्षमाण्योट ४।२।१४८
प्रप्रावस्यः ४।१।१९
प्रभवति ४।३।८५
प्रभूतादीमाद ३।४।१९९
प्रमदसमदौ हर्षे ३।३।६८
प्रमाणासत्योः २।४।१३
प्रमाणे माचद् ३।४।१००
प्रयच्छन् गर्ह्ये ४।३।१८१
प्रयोजन ३।४।२४
प्रशस्यस्य श्रः ५।३।६०
प्रशस्ते रूप ५।३।६६
प्रशसोक्ता १।३।५९
प्रसार्योपितात्यसमिवादेभ्यो चोऽ तेऽदेरादिरुत्तरः ४।३।१३५
प्रश्नोत्तयौ प्रतिपदं ४।३।१३४
प्रष्ठोऽग्रगत् ५।४।७६
प्रस्कण्वहरिश्चन्द्रावृषी ४।३।११९
प्रस्तुत्य कृते भये ३।३।७०
प्रस्थी वा ५।३।१४
प्रस्मिप् कौ ५।१।११५
प्रसहनेऽप १।३।३३
प्रसितोत्सुकाभ्यवद्धर्मी च १।४।१३
प्रहर्ण ३।३।२११
प्रहरणात् क्रीडायां णः ४।२।५९
प्राकृते चाऽधम ४।१।१०
प्राकृत्यपरः ३।४।१
प्राक्पदस्य वा ४।१।१९२
प्राक्पदस्याद् वी ५।४।१००
प्राक्सिमोऽतौत्वस्यादेः १।४।१५३
प्राग् ग्रामाणां ४।५।२
प्राग्भेहे २।१।८२
प्राग्नीरम् ३।२।८१
प्राग्योस्ते १।४।१७६
प्राग् नगरे ५।४।८८
प्राणभृद्धामीसमाविम्भोदे ५।१।३
प्राम्याद्ग् ३।३।११९
प्रार्येऽर्णिः ऐशुप्तकतपीपुराणा दयामवारिणद ५।४।१ ३

प्राग्वत् सपः १।२।७०
प्राग्वतष्टम् ३।७।४५
प्राग्वत ४।१।५१
प्राचां क्रयार्थे ३।२।१५५
प्राचो विकारे ५।३।१२७
प्राण्यंगरथवृक्षयवमापयूपपात्रादि
 प्राग् वा १।४।८
प्राण्यपायातो वा ऋ ४।१।७१
प्रातिपदिकग्रहणे यङ्गुल्ले १।३।१०
प्रादिभ्यघुल्ल ३।४।१०१
प्रायोपपदिभ्यसेभ्योऽयपदे च ३।३।१२४
प्रातर्दिवाभ्यस ४।३।१५५
प्राव् ४।३।१८
प्रादुर्भावे ४।४।१२७
प्राव् पुरातने ३।२।१६
प्राणवपरिनिज्ञस्यादयो यवर्जत
 कुपध्वानभ्रंतस्थितादिषु वेभ्या
 केभ्यिः १।३।८७
प्रागुपस्थे ५।४।७८
प्राद्रो ५।३।८२
प्राद् पामो वाऽर्मे के ५।४।१६२
प्राद् वद् १।४।९२
प्राद् पाप्मस्य ड ५।३।३१
प्रादि १।४।१५८
प्रादुर्भाव्यस्ते ५।४।७१
प्रादुर्होदीश्यर्थेण्ये ४।३।८७
प्राप्ये वेपे १।३।१७४
प्रायेर्थे १।४।७४
प्रावृष एण्या ३।२।१८२
प्रावृषः ३।३।२
प्रिय १।३।१२१
प्रियपत्रो वरा ३।३।४३
प्रियस्थिपरीस्फरापारेर ४।४।११४
प्रियसुखस्याहण्ये ५।३।१९
प्रुसस्य साप्यो पुर ३।१।१२
प्रे ३।२।४
प्रे द्रुस्तुसाः ४।४।१९
प्रे पुम्पतुमास्त्रे ४।३।४८
प्रे सम्पसुरुमयः ३।२।१६१
प्रेन्प्याम्नुमत्तपी पुर ५।१।३१
प्रे लिप्सायां ३।३।४५
प्रे सूचारिण ३।४।१५२
प्रेपादुवावसरे प्याम ३।३।१५४
प्री ५।४।१९९
प्रोक्तात् ३।३।८२
प्रो यि च २।४।१११
प्रो नपि १।३।११
प्रोपाद् मुस्यीऽनीय ३।४।५२
प्रोपाद् समर्थात् १।२।५०
प्रोपारस्वमोऽभिपूर्वौ ५।३।८
प्रोम्मार्थप्रवक्तः ५।२।११२
प्राध्वमवाचाते ४।२।१६
प्रोष्ठैणपजात् पवः ४।४।१५६
प्रसारेष्ण ३।३।१४७
प्य प्र ५।२।७८
प्यो नाशे ५।३।८८
प्यो हृकाकारस्ये मद् २।२।१७८

फ

फद् ३।२।७०
फलबहण मायर्वपीन पिप् ५।१।१९
फर्वा ४।४।१२४
फयुफिमावां ३।१।१ च
फलयर्हविना ४।१।७१
फलसेनामहाद्रमीण वहुवांशं १।४।९९
फलमत्रो ४।४।११९
फल्गद् समर्थैकाभिनयवपिशाद् ३।१।७३
फल्गुन्यार ३।५।११०
फल्गुनीमोष्ठपदस्य म १।४।१८८
फाल्गुनीमवणाकार्तिकीचैत्र्या वा ३।४।२५
फिवास्थो ३।३।१९०
फुल्ला ३।३।९५
फेनमदाश्मभरिक्षुद्धिमरि २।२।२३

ब

बक्षे ४।३।१९७
बध्वपारसे ३।१।९९
बसे २।१।५०
बहुव माम्मातप्यिम १।४।१११
बहुवचनम् मावा ३।३।५
बद्धयो मृत्योर्ममात्मप्रेक्षा ४।१।१८२
बहुव्चवारीभां मरयमत्रियायै ४।३।०७
बहुमाराध ट ३।३।९०
बहुस्वाप शासि ४।३।१९३

बह्वल्पार्थाच्छस् कारकादन्यतरस्याम् ५।४।४२
बहावे ३।१।११
बहिर्योगोपसंव्यानेऽपुर्यतर १।१।३६
बहिषष्टिलोपो यञ् च ४।१।८५
बहुगणं भेदे १।१।२४
बहुपूगगणसंघस्य तिथुक् ५।२।५२
बहुल छौ १।४।१८५
बहुल्गुरूल्लुघसमर्दीर्घसंवादकाणां
    बाहिगवंवर्षिग्रपूग्रामवृंदाः ४।४।१८५
बहुव्याखिपा १।४।१२६
बहुव्रेरी ५।३।११८
बहुषु ३।७।१३८
बहूनां प्रश्ने डतमच्च ४।१।१०१
बहो ५।४।२०
बहोर्वोऽस्तवे ४।२।२४
बहोर्लुप् ५।३।२५
बहोऽभ्यस्मात् वं ३।४।११६
बहो ह्रस्वेव ५।४।१०८
बधा वौ २।४।२३
बधे यमि वा ७।३।१४१
बधी ४।१।२६५
बाहेऽग्नुते छित् ७।३।१४३
बाह्मात् बाहर्ने ५।३।१०९
बाह्मण्योपकरणे ४।३।११०
बाहेतकपूकमरको च ३।१।८१
बाह्मादिभ्यो गोत्रे ४।१।१२०
बाह्यदिपदिकापिस्यापुन् ३।२।१०९
बाहुपेचकात् ५।१।२४
बिल्वका छस्य ४।४।१५९
बिभेतेर्हे ५।३।५७
बुधयुधनशजनेड्प्रुद्रुस्रुभ्यो ण्यैः १।३।८८
बाष्प माङ् नेव ५।४।१२
ब्रह्मपस्त्वः ३।४।१५५
ब्रह्मणो वदेत्स्या ४।१।१३२
ब्रह्मवादी २।२।८०
ब्रह्मभूणवृत्रेषु क्विप् ब्र २।२।८१
ब्रह्मस्तेबचम् १।४।१४१
ब्राह्मणकोष्णिके ४।१।२०
ब्राह्मणमाणववाडवात् ३।२।५९
ब्राह्मणाच्छंसी ४।४।१२
ब्राह्मणादि ३।१।१२३
भीमादिभ्य ४।१।७७
भीहिकाले च ३।१।१५१
भीहिवाधेर्दम् ३।४।१५८
भीहेः पुरेवाचे ३।११।१३
भुव आहरण २।४।७१
भुव ईद् ५।२।१०१

म

मक्ताण्ण ४।३।२८०
माक्ति ४।३।८०
मक्षेणनालाया ट्च् ४।४।२२३
मक्षेर्हिसायां १।२।१४९
मस्याऽस्य हिते ३।३।२२१
मगवज्ञवत्ययवतो रि काववस्योः ५।४।६
मजो णिवः ३।२।००
मद्रमग्राम्मुडने ४।२।७०
मत्रोध्यया करपे ३।३।२४७
मये ४।४।४२
मर्गोभेयात् मैर्तमाच्छ्ले ३।१।१४३
मर्तेऽस्यतरस्य ५।४।११
मपः ३।१।३१
मवतष्ठण्छस् ४।४।१२३
मवत्यायुष्म्दीर्घपुरैवाणामिपैका
    योध। ४।१।११९
मर्षण्यापुष्पुत्रभ्योऽम्य् ३।४।१८०
मसाक्षाकास्वानां ४।४।६०
मस्य ४।४।१३०
मस्य टेः वं ४।१।६९
मागविद्यिवार्थविद्याकसापेपात्
    सपे ठन् वा ३।१।१७३
मागात् ४।४।११
मागात् यच ३।४।५८
मागेऽणि २।३।६९
मावे चानुमतिपरिष्या १।४।१०
मा वस्वत्यापैनेगैः १।३।२८
माद्रा ५।४।८८
मादी बीपस्तुषक युचत् ५।१।६७
मान्मेत्नु ४।२।१४९
मापा वा १।४।७१
मार्पेञ्नुगा १।३।१५
माष्यापमन्नेन १।४।८३
मावकर्मं कि १।३।१३

मासप्रमाऽस्यां ३।२।७०
मासादिमः ३।३।१७१
मासे २।३।१८
मासे चाशिवम्बा ३।४।२७
मासे त्वतन् ३।४।१३३
मासेऽपर्यायात् ४।१।७९
मासमिनभो पुरः ४।३।१५७
मासे २।१।८१
मिक्षादेः ३।२।४९
मिक्षासेनायाये २।२।३१
मित्रं शब्दे ५।३।१०
मिसोऽप्र वैस् ४।१।८
मीनाद्योऽप्यादाने २।४।६३
मीरो स्वार्थ ५।४।६६
मीस्सर्वतुम्ये १।२।७८
मीढ्वीमृहोस्त्वत् ४।३।८५
मुचोऽप्रे १।२।७५
मुचोम्बो ५।२।७३
मुभुन्त्वमिथ्यिवस्तेमें १।१।१५९
मुमास्थागापाचाहस्त्रं इकि ४।४७६
मुवोम्र् ५।१।१९१
मुवोऽनुप्यानुकोम्ये ३।३।७३
मुस्पौरि १।१।१०६
मूक माती मिह ३।१।३८
मृते ५।३।३१
मृग्राम्पर्कक्रमृभिरात्मप्रजनोत्स-
चोत्पतोम्पवहणपपरस्तृप्
सहचार इमुः २।१।१३६
मृषयामिभिखिता मासे ४।१।११२
मृषिदे ४।४।११०
मृणाद्यपो पुः १।२।१
मृपार्यस्थविरादीनां पक् च २।१।७४
मृपासीकोऽन्नर्मता १।२।१३१
मृगृकृत्सवधिग्रपीतमांसिपेऽन्ते १।४।१६०
मृसहस्मामिः ४।२।१९८
मृम को २।३।८८
मूमोऽनौ ४।१।२७६
मृत्युविभादिवसतपसहत्त्वी २।४।७०
मृतिमाम्मासात् ४।२।१५७
मृगादेस्यमोस्त ४।१।१६
मृग्रामीत्ये कोरु तस्य दिस्वो वा
सम्बसत्पार्थे ३।४।२
मृषसुस्तृतुमुमोर्हिदि ५।१।१२७
मेघप्राबिम्ब्यपप्न् ४।२।२८
मोमहम्बारमम्यां बा ३।४।११
मोक्ष प्रत्यमिवादेस्त्रीस्ते वा ५।३।१२१
मौरिकर्यपुकार्यादेर्विचमर्क ३।३।६५
म्रेक्षमी ४।४।३४
म्यः कुकुबी २।४।१४५
म्यपा ५।२।११७
म्यसोऽपदोऽम्यम् ३।१।२८
म्यो वा ४।४।११२
म्योऽसाऽत् ५।१।१६
म्रस्त्रसोऽद ४।४।९१
म्राजमासमापर्यापन्नीवमीलपीडकष्
एतमद्युतमुर्वा वा ४।३।१२९
म्रातुर्व्यञ्च ३।३।१७४
म्रातृपुत्रा स्वसृदुहितृभिः १।३।१
म्राह्मप्योर्ऐ ४।३।६६
म्रुव कुरिकुकेऽञ ४।४।१३१
म्रुवो वुक् ३।१।११
म्रीजप्रसमिवल्यशारदैवरकमेत्र
दिल्पर्ये ४।४।१८१
म्बसो हेतवे ४।४।११६

म

मस्तव्यप्योऽनौ २।३।६४
महुकसार्थ्यराज्ञाम् ३।३।२१
मपिष्ठरकवरविवात् १।२।६७
मल्वयें स्त्री १।४।१३१
मस्त्योक्त्या ४।४।१५२
मद्य चरणे ३।३।१६७
मद्रसेमापुत्रीविवार्योदेशपिव्यप् २।४।८९
मद्रादन् ३।२।११७
मध्याष्ठ्यादिनामुचन्य ३।३।७९
मर्यादा पुरी ४।४।१२९
मध्यन्मा ३।२।८५
मध्वादे ३।१।९३
मधुकण्यादिभ्यो स्वसौ ४।१।४८
मधुवस्त्रीभांक्षणवीनिहे ३।१।१३०
मध्यो ४।४।१ ०
मम्यात्वी ४।१।९५
मन्यात् २।२।७३
मनवचकविप्यियः कविन् ४।२।७३

मनस्युरस्युपाशेऽम्वाअमध्यपदे निपतने	१।२।१७०
मनसम्भाहायिनि	४।३।१५४
मनौ पुम् सामान्यौ	३।२।१५८
मना हए च	३।१।८
मनोरौ च	३।१।८५
मनुर्नमोऽगिरो वति	१।२।१२१
मनौरमसुमेवोपहौरसस च	४।४।६८
मम्	१।२।८९
ममोजसयो मतौपोऽयवादिभ्यः	५।४।७६
मयट्	३।३।६४
मयट् मतव	४।२।२५
मयट् वाऽमन्याच्छादन	३।३।११०
मयूरव्यंसकादयश्च	१।३।६३
मया वोऽभ्युमा	५।४।१७
मरुद्भ्यस्तोऽव	४।२।१६४
मर्कार्दिमसञ्च	४।१।७२
मस्य	५।१।११५
महस्सर्वाङ्गण्	३।४।११
महाकुसायन् वम्	३।१।१९४
महाराजप्राङ्गपदाङ्गण्	३।२।९५
महाराजादेशकालाभिनाङ्गण्	३।३।८१
मरेन्द्राद् घाऽण्	३।४।३१
माल्याकाशे	२।३।१४
माज स्वार्थे	५।४।१
माङि लुङ्	७।३।६१
मानसवत्काद् वम्	३।४।१
मानट्	३।४।२ ४
मातापितरौ	४।३।१८९
मातुलाचार्योपाध्यायाद्वाण् च	३।१।७९
मातृपितृ स्वसृ	५।४।१९
मापमुपदध्याकर भावम्	३।३।११०
मार्वे	३।४।६७
मानसंवत्सरस्याशाणकुलिङ्गस्याची	५।२।१२
मार्गा मशायमपापुसराणमनुमुसः	१।४।७०
माथे	५।३।४०
माभे चपः	३।३।१४२
मायामयामेमाजन्मपोऽसा चिम्	४।१।७४
मारव्यतोपपाभिशाने च	४।१।६३
माकाद् क्षेपे	४।१।१२
मालेवीकेदकस्यातस्य च मारिदूक चिते	४।३।२३०
मायघेः	५।११६५
मासान्मित्यादिभ्यः	३।३।७००
मासाद् वयसि यः	३।४।१ १
मिट् मिङ्	३।४।९५
मिद्लेरक मार्टे	३।११।१७६
मिश्रश्रिणोऽस्मद्भुपदिभ्या	१।१।१७९
मिश्र चाष्ये	१।१।११५
मिश्रकार्ये वा	१।४।१५
मिश्रापेक्षस्यांगेन	५।३।१६२
मिश्रमीमोरव्याचि	४।३।५०
मितनखपरिमाण पच	२।४।४२
मितप्रपच	२।२।१७१
मिथ्याक्रमोऽभ्यासे	१।२।८१
मिरेरेए	५।२।८९
मिथ्यस्यतसोऽतवर्णा	२।१।८४
मित्रवृषपहासिएयस्पतिएतखीहु चरेमहियासार्पोर्ध्वतातोऽह्न	२।४।६९
मिमतर्थाहालवणम	३।१।१७८
मुद्गपृथिव्येश्च	१।४।६९
मुमषः	४।४।१३२
मूर्ध्न कीर्ते	३।४।४१
मृगादनमा	३।१।७४
मृगक्षीरादिषु	४।३।१९४
मृगयेच्छायाच्याः	३।२।१०३
मृगोत्तरपूर्वाच सक्थ्नः	४।३।१२४
मृजरेप्	५।४।१
मृडमृदगुधकुषक्लिशवदवसः क्त्वा	१।१।९५
मृदस्तिकः	४।२।५३
मृषस्तुमस्तुपि	५।४।१६
मृदो ब्यर्थे चिद् बहुल	२।१।२८
मृष	१।२।९४
मृषा स्वार्थे	१।१।१०८
मेघर्ती कृ	२।४।५१
मेघाद्यादेर्मेरः	४।१।३२
मेर्निः	२।४।७०
मोः	५।२।११३
मा नः	५।४।१११
मो वा	३।१।१६४
मौदादिभ्योऽण्	३।३।८४
म्नेमोपाम्	१।२।२४
म्येदादनपतुर्विदुपममापहारपीवप- गाहे	४।३।१२३

म्रेडस्याच मेधाया	५।४।११	यस्ये तथादिर्गुः	१।३।११४
म्नस्याकर्मात्मके	५।३।८५	यत् प्रतिमे प्रतिमा	१।४।२२
म्नोऽकर्मण	५।३।१७३	यत्राधाद् मावगतिः	१।४।५०
म्रो वाचि	५।४।१ ३	यथाकामानुकामार्थतपारावारपारावारपाराद् यामी	३।४।११०
य		यथातथयथापुराद्वे	२।४।१०
यः	३।२।५४	यथासुखसंमुखार्थम्	३।४।१८५
यः	१।४।१७१	यथासंख्यं समाः	१।२।४
यः	५।४।३२	यम सन्निमुपे च	२।३।७५
य	५।१।११२	यमसी स्वीकृती	१।१।१०३
य सौ	५।१।१८७	यमादित्याविस्यातिलयतियोर्योऽपवादे वास्ये	३।१।५४
यकस्तृतीयस्य	५।३।८	यमुन्नो वेश	१।२।३६
यङो वाऽम्वे	३।१।१२१	यमृयमृषमालोपश्च	५।१।१५७
यङ् हुरः	२।१।७१	यमोऽपरिवेषे स्वार्थे च	२।४।५२
यज वप्	१।४।१४	यम्यस्यर स्व	३।४।१५९
यज्ञपुरुषस्तार्थेषु	३।२।१ २	ययौमिसविधरेऽपा	५।३।१६३
यज्ञयवक्षोः	५।१।११८	यरोऽके वा के	५।४।१४४
यजि	५।१।१२१	यवन्	५।३।१०
यजि	५।३।४०	यवयवकयशिकाद् य	३।४।१६९
यजुषोरेकृत्वाकौमाहः	५।२।२०३	यवयवकाद्रूपविपी	३।१।१०
यजेऽपेयौ	५।१।७२	यशः	२।१।८५
यज्ञयवयौ	५।३।११२	यस्कादेर्गोत्रे	१।४।१५७
यचि मः	१।४।१२०	यस्यात्ययौ ध्रुः	१।१।८३
यज्ञपूर्वादयात्काः	४।३।१४८	यशोरसः	३।३।९७
यज्ञमन्त्रवर्णा	५।३।७५	यश्चिवादिमित्याल्कम	३।३।१७४
यज्ञपतिविष्णुपर्जन्यस्थरूपो नङ्	४।३।७४	याचा	४।३।३७
यज्ञोपनिषद्	४।४।१०१	याचिकौविकक्षौवाधितिकानुमक्ताधि	१।४।७५
यजादेर्देकेषु सार्वाऽम्वे	१।४।१४५	याजवारिमिः	१।३।७२
यज्ञोऽगोपवनादेः	१।४।१५८	याजादयो यजि	५।२।७३
यज्ञानां दक्षिणा	३।४।१०९	याजापः	५।२।११०
यज्ञाद् घः	३।४।८४	यार्ष्य याचा	४।१।१५४
यण्मतो दीः	५।२।१०५	यामेऽण्वृषपो	५।२।१३३
यणिमो	३।१।१३२	यावत् यथैवाभिधे	१।३।५
यणाऽव्यावगात्	३।१।१६	यावति वार्थिक	३।४।२४
यणिच	३।४।८०	यि ह्विन्यपक	५।२।१०५
यणो मय	५।४।१४८	यि वो	४।४।११५
यतः	३।४।१ ९	युक्तिरोऽके	३।१।९२
यत् कर्म येन् कर्तात्मनास्मृती	१।२।७०	युजकाद्रुषि किमसखे	१।२।११२
यत्क्षितसर्वकाम्याहा	३।१।१२५	युगायाम	४।४।३
यतिवतितकिञ्चिकिञ्चियक्षिद्रूपकाः	३।१।१०५		
यत्स्वस्तदाद्र	१।२।८०		

युवाद्यो २।१।६७
युवां योगे १।१।५७
युवाखलतिपलितवलिनजरतीभिः १।१।६०
युवादौ च ५।१।११६
युवाल्पस्य कन् वा ५।३।६४
युष्मदस्मदोः ६।१।१६०
युष्मदस्मदोः सुपोऽस्मोसि ८।१।१७०
युष्मदस्मदोरनादेशे वा मप्रत्यये ३।२।६०
युष्मदस्मदोः ङसोऽश् ५।१।२५
युष्मदस्मदोऽन्यतरस्यां खञ्च ४।३।२४
यृष्टिस्त्रियसातिशेतिकाति: ७।३।९२
यूनस्ति ४।१।७७
यूनि ४।१।१०७
यूयवयौ जसि ७।२।९३
ये चाभावकर्मणोः ६।४।१६८
ये च ४।४।७८
येनाविधिस्तदन्तस्य १।१।७२
येनाङ्गविकारः १।३।२५
ये पा ४।४।७७
ये यञ्ञे ६।१।२१५
योग्यकार्मुके ३।४।११८
योपादये प्रभु ३।४।११७
योजनरूपोत्तमाद् वुञ् ३।४।१५१
योऽचि ७।२।८९
योऽयोऽस्वरस्तु ६।१।१०३
यो यह ४।४।१३७
योऽर्थात् ३।२।१६२
यौनमौखाद् वुञ् ३।३।५७
य्वाच्ः ५।१।८९
य्वोरुपधायाः गुरुमतोऽनृच्छः ३।१।५७
य्वौ हम्याम्यो भु १।२।१०५

र

रक्ते ४।२।२
रक्तार्थकम् ३।४।१८५
र च ४।४।१८
रथवदे ४।२।६८
रथाद् योगे ३।४।१६
रम ५।१।७२
रः पुष्पमुण्डकण्डूचारकपरिवृतस्यौः ४।४।१६९
रमः ५।१।७४
र समाहारे १।४।१०७
रहस्यमर्यादावचनव्युत्क्रान्तियज्ञपात्रप्रयोगे ३।३।१४
रक्षसाधपता १।४।११७
रङ्गोरङ्गुकोस्यास्यितारात्याचाशिष्य वाचस्य ४।३।२४२
राजपः ६।२।५९
राजदन्तादिषु १।२।११०
राजन्यादिभ्यो वुञ् ३।२।५३
राजन्यान् सौराज्ये ५।३।५०
राजपर्वतगुणकितराज्यादिभ्य हृत्ये च ३।४।१४१
राजपीठम्य ५।४।९१
राजसह युधिकोः ४।४।९५
राजाहस्सखिभ्यष्टच् ४।२।९४
राजाश्वसनाः ४।२।११५
रद्‌ठद ३।४।६४
रात् ३।१।९५
रात्र ३।४।३५
राजाही १।४।१२२
राभ्यस्तसमासपात् ३।४।१०३
राक्षे प्रमाणद्रुस्य ४।३।२४०
रासकाये च ३।४।२०३
रात् स ५।३।६०
राजून्यके ३।४।१ २
राभुपत्यये ३।१।१०६
राजीवस्योर्यरैव १।२।११
रायो यथ ५।३।१७२
राय सिम ५।२।१५९
राष्ट्रपायत्याद् पैस्वाहम् ३।२।१००
राष्ट्राणा समासोऽम् राजापत्ये ३।१।२००
राष्ट्रवत् सर्वे सरूपाद् प्रे: ३।३।५४
राष्ट्रजनादिभ्यः ३।१।६४
राष्ट्रेभ्य ३।१।१३७
रेको ३।४।२९
रंकोऽपोर्धरिमि ३।२।११०
रत्नोऽज्ञ १।१।५८
रि ५।२।१७
रिक्‍षणप्रिस्थो ५।२।१५
रीपुत्पत्ती ५।१।२०१
रीधत्त ५।२।११५
रीष्याः ३।४।१०४
रुहरिप् चापि ६।१।२१०
रुष्णुभवतीः [illegible]

खलकार्येऽरवः २।१।४३
खल्पर्थाभ्यां प्रेष १।२।१४८
खल्याप्यप्यौ २।४।५
खसर्थेस्याम्परिदेवनाप्योर्भावोत्के १।४।७१
खसुपोऽपः ५।१।२५
खसुपोर् चार्वोऽङ्ग ५।१।१०४
खाविष्णुभूगसभस्यप्रयत्नौ सवि च १।२।८७
खुप्रापौऽपे ५।१।११५
खुपो ललम् २।१।९२
ख्य वा ५।२।५०
ख्योऽप्रत्ययुपच्छः ४।२।६७
खपराविर्पोवरे ५।३।१४
खपाष्मस्ताद्वे ३।१।८४
खप्यूष्मारण्याप्य ३।४।११५
खेच कार्ये ३।३।३०
खैत्याद्येभ्युप् ३।१।१७५
खैश सुपि ५।४।११
खेऽङ्ग ११।७४
खैविकाद्येरकः ३।३।२२१
खोमादपवये ४।४।११
खोगीतो भार्या ३।४।२११
खेऽप्युः ५।१।१०३
खोमपापुर्वे ३।१।२२
खे रि ५।३।८
खोऽसुपि ३।३।१०५
खोद्विर्खरवतात् मे ३।१।१७
खौति सुपः ३।३।८९

ग

गः कर्मणि च भावे च पेः १।४।७
गतयेनाभिमुख्येऽभिमती १।३।११
गदमणविषुर्थोपनाः ४।१।८२
गदो वा २।४।९१
गम् ४।४।१७
गमगर्देऽपिवात्वोः ३।३।१११
गमुतोऽर्थस्याप्येकस्य टे ३।४।१११
गमादिभ्यः २।३।८२
गमेः ३।१।८०
गपूर्णपरस्थामूहृप्रच्छम्मम्प्र
चकम् २।३।१२
गषाये च २।३।११३
गंधाद्य ञ्चि ३।१।१८१
गो ४।४।१५
गाकारोबगाहुन् ३।३।२
गित् २।३।१५०
गित् चोर्नुमौहर्दिके २।३।१५५
गेर चीभ्यमौहर्दिके २।३।४
गित्पकोः ४।३।१४
गित्पादि २।३।१५९
गित्पोव् ४।४।७०
गित्स्येतः ३।२।१४७
गित्स्योर्वे ५।१।९८
गित्स्येतौ लङ् क्रियावृत्ती २।३।११
गिनीचिपि २।४।९८
गिनोऽमत्पसक ५।१।११३
गिद् २।४।९७
गिर कद्दुपमी २।४।१ १
गिरि वा १।४।११
गिरीम्पणा सायोऽप्योर्थे ४।३।१७
गिरीम्पस्कात् गिमत् १।२।९३
गिमूप्लवि चो ४ ३।१२
गिप्लिच्चार्से २।१।५०
गिप्सधिमौ २।३।७
गिमिवार्यारिवारिविपुत्रैविमेति
वातिसाद्दोऽगो २।१।१४२
गुर् २।२।१०७
गुप्वकरलुक्पमावद् ४।४।७४
गुरविवोर्द्ध ४।४।८५
गुम्सरणी सम्कयोर्थो १।४।१४०
गुलमेरयोर्गो १।४।१३५
गुणि १।४।१३३
गुरोऽन्यस्य ह्वारेरप् ३।३।१०
गूपुगुजर्तिसहचरः ३।२।१७४
गृतविपादात् पद्यो ३।४।३९
गुप्सरचरापजमरदपुरो भर्वे ३।१।३९
गृद् ३।३।१२
गरो वानिवौ गावृणानी ४।३।१२
गेस्तगस्थीविरे ३।४।३९
गेरसीपुद् ४।४।८१
गाचस्थामभ्यात्यादिरवड्डन् ३। ११६
गोकान् ३।४।५४
गोद् ४।३।१५३
गोद् वाचिपि ४।३।१५४

स्रो छप १।२।१०३
स्रोटि हेतौ ३।३।५८
स्रोटो छङ्वत् ३।४।८५
स्रो म १।२।१७७
स्रोम्नोऽपत्येषु ३।१।१०२
स्रोम्नोतर्कहिर्म्यां ४।२।१५०
स्रोमादे स्ता ४।१।८१
स्रो वा स्नेहद्रवे ५।२।५८
स्रोहितादिसकर्मीवाद ३।१।२१
स्रोहितात्मणा ४।२।४१
स्रोविद्वाऽपविभूमिशीशीवदृस्रो
कोद्भूत। ५।१।१२३
स्रोर्म्यऽसुकृतुकृत्यामि ५।१।१२
स्या सुम् ३।२।४१
स्योऽबाऽपाएवे च १।२।८०
स्वादः ५।३।८२

व

वा कौ ४।१।८०
वचस्वशुव्यातेरम् २।१।५८
वाकच ३।३।२०५
वंचने गुणिवचे १।५।७९
वतवाए ३।१।११९
वस्साच्माकात् ३।३।१४
वस्तु ३।२।१३६
वस्तीसाभ्वर्यमावमासे ४।१।१९८
वतोर्भेद् ३।४।९७
वदः सुपि क्यप् च ३।१।१११
वदोऽपात् १।३।८३
वधे प्रतेम ४।३।१३३
वधो वाचेः ४।४।१११
वस्या ५।४।७४
वनोऽस्तो रच ३।१।७
वचन्यापिजातम् ३।४।१४५
वयसाकिरीति ३।५।१२२
वयस्यनंते ३।१ २४
वयस्विनुला ४।१।१०१
वयस्कुरश्म्यां ३।३।२४१
वयासि इतस्य दय ४।५।१७४
वर्गान्ताद् ३।३।०५
वचर्बसतीऽभ्याङ्शस्य ४।३।१५
वर्जेऽपपरिभ्यां १।४।२१
वस्वस्काधिभ्यरणम् च ३।५।१४०
वणमाम्युपूर्वे १।३।११६
वर्णात् कारः ३।१।५६
वर्णी ब्रह्मचारी ४।१।९८
वर्णकार्ढढ्रूपापाप्यार्थो १।५।१९
वर्णेऽमित्ये ४।२।४२
वर्णेऽमिमित्ताम: ५।४।८३
वर्णो वर्णे १।३।६३
वर्णी बुम् ३।७।१३४
वर्तिका धी ५।२।५६
वर्मणोऽसकात् ३।४।१२२
वर्स्येत्यमहोरात्रेऽचोऽन्तः ५।३।१२८
वर्षकालेभ्यः ३।२।१७१
वर्षावीर्षात् ४।५।११०
वर्षाबुह च ३।४।१०४
वर्षेवर्तेऽस्पोतस्य वा ३।४।११
वरणादिभ्यः ३।२।८९
वस्यमवस्वर्षस्त्रेंध्रमृताए ३।१।१५७
वस्तादेरिह् ५।१।९३
वशिण्यधिम्यावित्वामदिमविमविन्त
प्रस्वो व्यूनिते ४।३।८५
वशो यदि ४।३।२८
वशि ५।१।१२२
वसनात् ३।७।३३
वस्तकयविकयक्रयविक्रयेभ्य ३।१।१३३
वसेर्तेर्भ् ४।५।५०७
वस्तविष्णमी कतुः २।५।१०४
वसातेर्वा ३।५।९७
वसुप्रसुर्मस्वनदृतां दः ५।३।१०७
वसुराशे ४।४।२१२
वस्तो निर्वास्यपामास्तये ३।२।१०८
वसोऽनुपाध्याकः १।३।१४२
वसोवस्योम् ४।५।१३२
वत्सापरिर्ये २।२ १७३
वहानो लिङ ३।२।४१
वह प्रवेशः १।२।१५०
वहेऽपील्वारीका ४।३।२९३
वहेस्तुरिट् च ३।३।१११
वा १।१।१०९
वा १।३।१
वा ३।२ १५८

ा	४।३।११
ा कथमि विङ् च	२।३।११०
ा कदाचर्मों	२।३।५
ाऽकर्मयोऽधिकता वी	१।२।१४७
ा क्य	४।४।५५
ाक्योः प	५।३।११
ाक्यम	५।३।१२
ाक्यादेर्वोभ्यस्य कोपासूयासमती	५।४।१०
वाऽऽसः	३।१।८९
वाकाद्य	१।४।१२३
वा क्रमि	१।२।११
वा केशे	४।४।१८५
वा वीः	१।१।८७
वागमिङ	१।३।८५
वाश्विम्यस्यतो पुष्टिरंहरे	४।३।१७१
वाम्बेयुरापन् मनोऽङ्गुरो	४।४।१ ३
वाऽमी	१।४।५१
वाम्नो स्वच्छयवसमस्यास्तामधुषर्म	१।४।९५
वाऽमे यथा	३।१।७३
वा पोमये	३।२।१४५
वा गो	१।४।७७
वा मावेद्भाषासः	१।४।१५०
वा किस्यो	४।४।१३६
वा चत्वारिंघारावो	४।३।२१
वाच संविदे	४।२।७९
वार्थयमो गर्दा	२।२।७९
वा चिये	४।४।८८
वा वै	३।१।७२
वाचो मिन्	४।१।७५
वाच्यापि	५।१।७८
वाऽम	३।४।६०
वारि	५।४।४३
वाडेवो कूपे	३ १ १७२
वादधापितपाघात् वा	३।४।३३
वार्तातिकस्य सामनेर्द	४।२।१४७
वाणुमापत्य	३।४।३३
वातादीसारपिशाचात् कुक् च	४।१।५८
वातस्तवनककाददूक	४।१।४४
वातपित्तश्लेष्मसंनिपाताच्छमनको- पने	३।३।७७
वातककाडूक	३।३।१८७
वा तत्स्वगततूपधाम्यपर्भि	१।४।१ ०
वातासूसः	३।२।३३
वातायनेऽसे	४।३।११९
वाऽऽताऽपौर्यकात्	४।२।५७
वा ध्यिये	३।१।५२
वायात् समर्पोत्	३।१।८९
वा पाः	५।२।१०
वा मुसुमुस्तुत्विपदो	३।३।५८
वार्द्रः	३।३।११७
वात्वदव्यसमृदमी निम्पामिद् ताध- र्थोऽस्वकृप्यार्थे	५।१।११७
वादस्य कुम्	४।३।१४०
वा ईम्याश्रीशो	४।४।३४
वा के	१।२।५०
वा यद्रम्याः	२।१।५७
वा ना पर्वतस्य	३।२।७३
वा नपः	५।१।११
वाऽनिन्वाधिशे	५।३।१
वाऽम्यताः	३।३।१३
वाम्येव	१।४।१६५
वा निष्कपोपमिमयाण्वे	४।३।२११
वा नीच	४।३।२४९
वा मुङ् पर्वतस्य	५।४।१६
वाऽमुम्यास	५।३।९
वाम्नुपि	५।४।७
वा पदस्यामी	५।३।२५
वाऽम्	१।४।११
वाऽऽप	४।४।११
वाऽमा	५।२।१४०
वा परे कास	४।३।१२१
वा पिर्म	३।३।५८
वा बहो	५।३।३४
वाऽम्पवमावः	४।३।४२
वा प्रमवमयमुखों	४।४।१२३
वा प्राम्स्काम्प्रमकम्पुस्तुरुसप र	२।१।८४
वा मादि	१।३।८७
वा मावारमे	५।१।११७
वा मावकरणे	४।४।११२
वा मा	४।४।४१
वामदेवात् पः	३।२।११
वाऽस्म्यो	५।१।५८

वाम्शसोः	४।२।७८
वाऽमावास्याया	३।३।७
वाऽमावास्याचारे	२।१।१२८
वा मोः	४।१।२ ४
वाम्यपगुरः	४।३।४७
वा स्योः	५।४।१२१
वा स्योः च	४।४।१०४
वान्यद्यपितुर्यः	३।२।११
वाऽर्थे	४।३।८३
वार्थे वी	४।१।११९
वारिजमकस्यकर्णाताराकाकूतरादिभाऽऽप्लुते च	३।४।९४
वा रुप्यमत्वर्त्समुपास्वमम	५।१।१४३
वा रोगातपे	३।२।१७३
वाऽस्मे	४।२।११
वा छिदि	१।४।१४३
वा छिप्सी	१।२।२६
वा लीहृक्षिनास्पोः	४।५।५१
वा बसास्त्वांगात्	३।१।२९
वा म्युक्तौ	१।२।५८
वा वाम्यास्ये	१।२।८८
वा विषयवीवधात्	३।४।११८
वाऽऽस्वाहोः	३।१।१८७
वाऽब्दे वर्षे	२।३।६७
वा येयिवेषपाः	५।२।११४
वाऽसमहितात्मो विकारापत्ये	४।४।१४९
वा स्याचारोपकाम्	४।२।१०६
वाऽऽमोपात्	७।३।१३२
वाऽस्य स्फावेः	४।३।७१
वस्तन्नन्याद्रक	३।४।६०
वाऽस्मरचन्द्	५।१।७२
वा स्यमींरि	५।१।१७४
वाम्योप्मफेनाद्युत्मी	५।१।१२०
वा स्वस्रपत्योः	६।३।१७७
वा साकांक्ष	३।४।११२
वासिविद्यासिनः क्रिडे	४।४।१८२
वाऽऽसुकः	५।१।१८१
वासुदेवार्जुनात् वुन्	३।३।६८
वा सुपि	६।३।९२
वा सुपो बहुः मादे	६।१।७२
वाऽऽहर्षस्यादिषु	५।१।१०६
वाहितास्त्यादिषु	१।३।१२०
वाहाकमामस्यः	३।२।१९९
वाहीकस्यविसरात्म्येभ्यः	४।२।५
वांतिक	१।३।१ ५
पांतिमांतिमांतितोऽवियांतिपद्	४।४।१५८
वांत	५।४।१५९
वाणिऽप्रमाण्य	३।१।१७५
वाम्पोऽविगृत्तिपां	४।२।११
विकर्णकुपीतकात् काश्यपे	४।१।१५९
विकर्णछगलात् वात्स्यात्रेये	४।१।१५०
विकुशमीपरे स्थलः	८।४।७३
विभाके च	४।२।१४९
विर्त स्यातार्थे	५।३।९९
विदादेर्वर्णेभ्रूप्यार्णतये	३।१।१२८
विदो क कोटि	२।१।५१
विदेः शतुर्वसुः	५।१।५९
विदो करो वा	२।४।७१
विध्यस्यकरणेन	३।४।१३८
विध्यस्थिति सुदः सर्वे	२।२।६७
विपिनिमन्यामन्यापीष्टसंप्रदानमार्थेने छिक	५।३।१४२
विमयादिभ्यष्ठन्	४।२।७६
विस्मतोऽसन्	४।१।१६१
विभ्यम्मुपे हो यञोत्	३।३।५१
विभा तिसः	१।४।३८
विपरो के	१।३।१५
विमुकादेरण्	४।१।१०५
विरोप्यधुमो	१।४।१०२
विभिर्ग पूर्वविरोधे	१।४।९५
विभमो वा	५।२।४१
विषयसोऽन्मद्रूपी	३।१।१४९
विम्बस्य नरे	४।३।९०
विशपस्यद्रस्कंदो ज्याख्याखेभ्यो	२।४।३८
विशतिकात्	३।४।३४
विशत्पादेर्वा	३।१।१२
विशाखाषाढाभ्यांपादे	३।४।११७
विधिपूर्विपात्तिसमापोऽस्त्रात्स्वादेः	३।४।१२१
विशुचि मत्स्याभ्यपार्वे	४।३।१३५
विरोपर्ये विरोप्येपेति	१।३।४८
विभिवाय वौ वा	४।३।१११

विप्रात्सश्चाप्ति ५।३।८४
विभक्तेयसोरेरणुपंथी क्वौ ४।३।८६
विसमासो कः १।३।८१
विसारिणो मत्स्ये ३।२।२
विहायो विर च ४।४।६९
विहीनरत्स्यैः ५।२।७
वीप्सायां ५।३।११
वीप्सेर्थ्यमूलमक्षमेऽभिनेए १।४।१३
वीरात्सैयोविरोधे योञ् ३।२।१३
वुण्वल्मकठेकष्ठेमतवृण्यफकञ्फि
  मिमुकञ्ठयोञीछकञ्याञ्ञ
  र्यकुञ्छकवायवृण्मेसास्मसाधि
  सकाकायतपक्षकर्मंसुर्तयमवरात्
  क्रमुदादिभ्यः ३।४।८७
वुमशिष्यर्दमाणवे ३।३।११
वुण् ग्रुम् सद् क्रियायां तदर्थायां ४।४।१
वुर्णी ३।४।३२
वुर्वक्षे ४।३।८५
वृकार्ष्यन् ४।४।८५
वृहासमे विग्रह ५।४।८५
वृसे ४।३।१४४
वृक्षिमह्यात्का ३।४।१०७
वृत्यंतस्य १।१।७५
वृत्तिसर्वतायने क्रमः १।२।४५
वृत्तोऽपीतौ ५।१।१४२
वृत्तोपपाठेऽनुयोगे ३।३।२११
वृत्तस्य ४।३।१११
वृत्तो पूगाऽनन्यार्थमहतौ १।३।२ ३
वृद्धुञ् वृधेः ३।१।१८२
वृधमुपामन्युमुंवाप विभक्तम ३।१।१८
वृष्णोऽवर्षा १।१।१४२
वृतो वाभ्रिमसी ५।१।२६
वे ५।४।११
वे कुं १।२।५८
वेकः ४।४।८१
वेकोऽवेऽसले मः ४।३।११२
वे स्तुपमाः ४।२।१८
वहि १।४।१३४
वेञ मत्स्याभ्याने ३।३।१ ६
वेमो द्वे १।४।१४५
वणुमेः १।४।१८०
वेणुकादिभ्य छण् ३।४।११९
वेतनादेर्जीवन् ३।३।११२
वेतस्वति २।३।१११
वेत्तिच्छिन्नेः किन् ४।२।१५८
वेते सिव्यसेन्यस्य ५।१।७
वेदार्थसत्यस्या ४।१।३१
वेदेन् ब्राह्मण ३।४।८३
वेमेकः ४।४।७३
वेर्णय् १।४।१११
वेरिति ४।१।६१
वश स्वनोऽशने ३।४।१२
वेः शाखशकरी ३।४।८७
वेः स्कंदोऽक्ते ५।४।५८
वे स्त्रार्थे १।१।४९
वेकात् ४।१।२००
वेकात्प्यसुम् ४।१।१५
वेदूर्ये ३।३।६७
वैये वी ४।३।६६
वैनोऽमूरेकाया ४।१।१४२
वेरंगिक ३।४।७७
वैरेऽरेवासुरादिभ्य ३।३।११३
वैयाकरणमाख्ये ३।३।२ ४
वैयमीयाश्वला ३।४।१२४
वैरयादिभ्य ३।३।११४
वोर्द्ध पूर्व १।४।१०२
वोगितः ४।३।१०५
वाङ्क ३।२।१०
वोत्सिताः ३।४।२१
वोदिता ३।१।११
वीतुष्णो मात्मसंते दाप २।१।१०२
वापकार्ये १।४।११२
वापमानम् ४।४।१७०
वोप् ४।३।२२३
वोप् बाष्पायाञ्जुपाके ४।१।१०७
वोप् गुहादिभिरणुद्रा दे वंजे ५।४।७०
वायोर्व्यान् ३।४।१७०
वोरका ५।१।१
वोतुमः ५।१।७१
वौर्णौः ५।२।२५
वोर्णौः ३।१।६१
वौरूर्व्यान् ४।४।११५

सोपूर्वे ह्यसद्वण्मट्	३।४।२०१
सौ विभूमने शुक्	५।१।७३
सोहमोहनम्	५।१।८७
सोहीनरेषु	३।२।११०
सौहीवी से	४।३।९५
सोम्विस्त्रापसमिधा	४।१।७९
सौ कप्रविबलपूरूपभम	४।२।१३२
सौ प्रपमेऽशप्ये	२।४।१८
सौम्युषी षे	५।२।१७८
सौ पिम्स्यो वेशे	२।१।१३८
स्थ	४।३।२१
स्थकवाक्सुषी	१।२।५१
स्थत्राऽवयवसमथि	१।४।१७४
स्थपो क्षिरि	५।२।१९१
स्थतुस्थास्था मझासा	१।३।६१
स्थमी स्थो भूवे	२।२।८१
स्थपाद्राप्यन	४।२।१७५
स्थर्यी पर्यर्यी	१।४।१२
स्थवहपणो सामर्थ्ये	१।४।७५
स्थस्र वा कर्तरि	१।१।८४
स्थाः	२।१।१६२
स्थाप्राविभिरुपमेयाऽस्तयोगे	१।३।८७
स्थाकम रमा	१।२।९५
स्थादिष्वप्यम्भिटौ	३।२।१२७
स्थानद् बहुम	४।३।१०१
स्थासौ	१।३।९३
स्थासाहेरकत्र च	३।१।१९५
स्थित्ये	४।३।७१
स्थुलेश्वो हव्यः समन्तो	१।१।११२
स्थुत्तपक्ष	१।२।३७
स्थुत्सनिमात् कर्व	३।४।१८८
स्थुरा कातुवस्य	४।२।१८०
स्थुपे स्य	३।३।१५
स्थुहादिप्रय	१।४।११२
स्थेशभासयमः	४।३।२७९
स्थो नं वप्त्री	४।३।६३
स्थामक्षिटि	४।३।८२
स्थोऽस्परा वे	२।४।८
स्थंशनैरुपसिके	२।३।१७७
स्नस्प्तः स्पप्	४।३।८७
स्नवस्नोऽस्ता	५।१।८७
स्वामीप्ये	२।२।८९
स्वातस्त्रावक्षियां	४।४।९
स्वातीनम्	४।३।१९५
स्वाश	४।४।१७४
सस्प्रस्वसपृसृपसरासप्राक्-	
स्फर्शां प	५।३।७१
ह	
ह	१।४।११०
हक्टारम्	३।३।२३६
हकार्थनमःस्वास्तिस्वाहावषट्स्वधा	
हिते	१।४।२९
हक्त्रिर्मांगुर्मांकुशर्ितोमरपमुर्पटे मह	२।२।१८
हक्तिपरेपीक्षम्	३।३।२१३
हक्तिहस्तिकपाटे	२।४।६८
हक्ति छिह च	२।३।१८३
हकत्स्त्तंपे पत्तमीही क्षुः	२ २।६४
हको कमपि	५।१।१३८
हप्पन् विशते	३।४।२०५
हतमानसहस्राम्	३।४।४२
हतपदे पपहद्	३।२।७७
हस्ताहापेद्सेकः	२।२।१५५
हताद्स्वार्थे सेव्यी	१।४।२४
हताद्दिमासमर्धमाससमत्सरादमट्	४।१।१०
हताक्ष	३। ।४१
हवेर्गात्	१।२।४८
हदोऽगतौ ता	५।४।२९
हपूत्यात्	४।१।४३
हफमरतामामये	३।१।१४९
हम्रकर्मय	१।१।३९
हम्रपुंरवकरकुचक्राह्म्बी	३।४।२०१
हम्याेः क्षमि	२।१।२१
हम्ये	१।२।१४८
हम्यो पिभित्	२।४।१९
हम्यस्योऽयोभौ	२।४।१३
हम्या हक्ष	४।१।१९३
हम्या छुष्	३।३।१२९
हमा वी	५।४।८१
हमीऽस्वी	४।४।९१
हयवासिवासेऽकालात्	४।३।११०
हर	५।४।१५०
हरः नापि	५।३।८१

शरत्प्रभृतिभ्यो वा ३।३।११६
शरद्वच्छुनकदर्भाग्निशर्मकृष्णरणात् भृगु
वत्साग्रायणवृषगणब्राह्मणवसिष्ठे ३।१।१२४
शर्करा ४।२।१३६
शर्करादेरण् ४।१।२१४
शर्करायाः प्रण् च ३।४।२१
शर्कराकारपर्ति शास्त्रपाज २।२।११
शर्परे खरि ५।४।२२
शरि सम ५।४।२५
शरी वै ५।४।१४०
शशाकोर्णा ३।४।२
शश्वोऽमि ५।३।१६५
शत्रुजीविसमाम्बन्ध् वा ४।२।३
शस्पूपञ्जगार्मे ५।१।११२
शस्पुषा ४।३।२००
शसि ४।३।१०७
शसोऽन् ५।१।१२७
शाकपाकिनी क्षेत्रे ३।४।१५४
शाखादेर्यः ४।१।२१
शाकमशाकाद्यायेषो गुह् ५।२।४३
शापात् ३।४।४३
शात् ५।३।१४२
शापे व्यये २।३।७४
शास्वोम्यरमपदक्रतुयास्मकादिस् ३।१।२ ४
शाम्नातुराप्त्यम् ३।१।७४
शाकीनप्रौपीनार्त्विजीना ३।४।८३
शास्त्रेविजुस्वत्व २।२।११३
शास्पुष्पकृपपुष्पोऽस्मे ४।१।१२४
शास्त्रस्पर्शी ३।४।४४
शाषोऽम् दर्शत ४।४।१५
शा ई ४।४।१७
शिक्षणुलायेर्जिशाशोपक्रमणाशिपि १।१।४३
शिखादेयान् ३।३।५९
शिलाया ३।२।२१
शिवादयशाशम्पूणाभेर्मतो ४।२।८
शित् सर्वस्य १।१।१६
शिरीषादुरुकण्ठा ३।२।११
शिरोऽपमो पदे ५।४।३१
शिल्पे ३।३।० १
शिखाया ४।३।० ८
शिलाशिलापराशपाणडमिशुभ्य ३।३।०३
शिवादेरण् ३।१।१४७
शीलम् मे ५।२।१३४
शीलने रत् ५।१।१९
शीलाविभिपनिभपलुमनपुमसमम २।३।८९
शीतोष्णाभ्यां कारिणि ३।१।२२
शीलया समिते ३।१।२९
शीतादिभ्यः काकात् ३।२।१५४
शीतोष्णारली ४।२।३६
शीम्नोऽपत् ५।१।४२
शीर्षच्छेदाद् यत् ३।४।७८
शीर्षन् शिरसोऽन्ये पि ४।४।१८४
शीर्षोऽचि ४।४।१८६
शीङः ३।३।२११
शीलधर्मसाधौ तृन् २।२।१२५
शीलीभिसम्कामाचरमसेर्णः २।२।२
शीङोऽसावी शिन् २।२।७८
शुकाद् घः ३।२।१७
शुविकादेरण् ३।३।४१
शुक्लामांसशुणशूपकवाताटिमूषिकावक् ४।२।१७७
४।३।२९९
शुभ ३।४।१
शुष्कशुली ३।४।३०
शुनीस्तने वेटः ४।२।१२१
शुनोऽसेः ३।१।१२७
शुभादिभ्यः २।४।१८
शुष्कचूर्णरूक्षे पिपस्तस्मिन् ५।३।४२
शूपपर्णोभ्यो
शूलसमनुपाकनिष्कुकसत्वात्पाक
वाषनामातिकृष्णनिष्कोपापापर्ये ४।२।८१
शृङ्गोवाद् घः ३।२।११
शृकलका करेभ ४।१।१०
शृंगाभादक ४।१।१००
शृवर्मा मी वा ३।२।१३७
शृवोदारार ०।२।१६४
शेषपुष्पमाणेषु वा गुन ०।३।१७४
शे मुत्रो ३।१।१८
शेषाद्वा ४।४।१९४
शेषे ३।२।२९
शेषेऽपरी लट् २।३।१४२
शेषेऽस्याम्पतिऽकर्त्ता ५।४।१०१
शेषेऽणा पद ३।४।५४
शाकामपतने शुट २।३।१

शोपर्ईपैतहरितमरितशोदिताद्
पर्यान्तो नश ३।१।६४
शौनकादिभ्यो णिन् ३।३।९०
श्यैनम्पातातैलम्पाता ३।२।७१
शा हते ५।३।१५१
श्लुक्कुस्ती मध्ये ५।४।१३३
शसः न ४।४।१०८
शाम्र वे ४।४।११
शपम् सुहम ११।२२
शर्याविदिशोऽस्पर्शोपादानभये ५।३।८७
श्यामलक्ष्मणाद् वाशिष्ठ ३।१।११८
शरादिभ्योऽण् ३।४।१२६
शवपात्रयो खौ ३।२।९
शविद्यापद्यापाः ३।३।८
शयिमरोमैल च ४।४।१२५
शाणामांसौदनात् ३।३।२२४
शाम्र मुक ठेऽश्वेनाथ ४ १।३३
शिम्बीऽगी २।३।९४
शिवाशिवशमाले गोष्पद ४।३।१८७
शुसिवसुपस करणे २।३।८२
शुसुशुवस्तुम्योर्वा २।२।१०२
शुस्सुख्याः समा १।२।६४
श्रेण्यादिः कृतादिभिः श्वौ १।३।७
श्रोत्रियो वा छंदोऽध्येता ४।१।३३
श्रो वायुवर्णनिवृते ३।३।११
श्रोः शः ४।१।८८
श्रौतं ३।४।१४१
श्लाघ्नुह्नुस्थाशपां ज्ञीप्स्य १।२।१९०
श्लिषः स्वार्थे ३।१।१२
श्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजृभजः
मात् क्तः ४।४।१२४
श्वगणाद् वा ३।३।१६१
श्वकर्मण सक्रोधकोप ४।४।४९
श्वयुवमघोनोऽद्धति ४।४।१३३
श्वसुरस्यवश्वोऽसुश्वशुरम् ५।२।१४२
श्वस् ३।१।७८
श्वशुरश्चश्वम्वौ १।३।१ २
श्वसस्तुद् च ४।२।१०६
श्वसो वसीयसश्च ४।४।११३
श्वादेरी १।२।११३
श्वेताश्वाश्वतरगालोडिताहारकस्या
श्वतरेतकस्य च १।१।१०९
ष
श्वोकादिभ्योऽभिन् ३।२।४८
षम् १।२।९०
षडवर्गकाण्मारः ३।१।१६५
षट्कतिकतिपयस्य थुक् ४।२ ५
षढो कः सि ५।३।७१
षण्मासाण्ण्यठी ३।४।१००
षण्मासाण्ण्यठण्या ३।४।१ ८
षपि वाणिपस्तोरपास्वित्स्वस्सारः ५।४।७५
षत्वक्षुर्वित्वि ५।३।४२
षमद्रश्वतराद्यऽपि ४।४।१३६
षपरईरारि वारेयौऽक्ष्णुः ४।३।२१९
षष्ठाद् ४।१।१२६
षाडिवारत्वभिसांमूर्ध्न्याम्यामिवी
स्पीषि ३।१।१२४
षिश्विपादिभ्योऽश् २।३।१०१
षेऽस्मापर्कमालापलाशी १।४।१२०
षे पुत्रपत्योः ४।३।१६६
षेऽस्मुखेष्टिस्याद् ४।१ ८
षोऽश्य १।४।११०
षोमवदमऽमोरी ४।३।१८१
षिवद वा ५।२।१८६
षिपुरुषाश्चर्मा षि ५।३।८१
ष्ठा ष्ठ ५।४।११९
ष्णांता षट् १।१।३९
ष्यङ् डेऽत्के मातरि ४।३।२६४
ष्योऽसुरूपोत्ययोगौषेआर्येऽपिमोः ३।१।८४
ष्योऽनुस्वारे ५।३।४०
ष्ठो वा षोऽभिषे ५।४।९१
ष्णुम्भगः ३।१।१६६
स
स ११।३।२
सकर्मकर्मादू वा ३।२।३
सकर्मावेर्णोर ३।१।१२
सकृत् ४।४।९३
सक्तौ ४।४।११६
सख्यस्थितम्ययोऽमर् ५।१।७८
सङ्केपे २।४।३७
सर्क वा ५।१।१३
सखिवर्णिपृत्तात् पः १।३।१५४
सखितान्तौ ३।१।७३

सम्पत्तिश्रीतार्थे ३।१।८९
सति २।४।१२
सति वंस्ये पुषाऽस्मी ३।१।११५
सतीर्थ्यः ३।३।१३१
सत्पगवास्तोः कारे ४।३।२३५
सत्त्वतद्वार्थास्ये २३।१२५
सत्रा सर्पिरधिपथास्थाम ३।१११७
सत्संत्रमाकिरि ३।४।१८
सदा सदः ४।१।१२६
सदोऽस्ते ५।४।४९
सविधिम्योर्गे ५।१।१३
सनिमार्थान्विधिच्छातुः १।४।११२
सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टं पूज्येन २।३।८३
सन्वत् ३।२।१००
सम्यक्त ४।३।१३
सन्स्ये पुत्रपः १।२।१ २
सन् किवि च च ४।४।४३
स नप् ११४।१ ३
सपि ४।४।४९
सपि १।३।११७
सपि मद्गुरुम ५।१।११३
सपीट् ५।१।९७
सपीवर्तसपस्वर्णसुसृभिपूर्णमरथ पिर्सतम्पतः ५।१।१ ४
सपो वा ४।३।८
सपत्न्यादौ ३।१।५४
सपत्नानिष्पत्त्वादतिवाये ४।२।७८
सब्रह्मचारी ४।४।१४४
सब्रह्मचारी ३।३।२५२
समाऽऽद्यका १।४।१११
समनुमोर्मनःकामे ४।३।२७८
समाज्ञकमिये ३।१।१८९
समाद् ५।४।१३
समः २।१।८९
समः क्ष तवे ४।३।८७
समः स्हासि ३।४।४
समं सर्वपुण्ये १।१।७१
समप पदविधि १।३ १
समर्थास्त्सर्पदाकपूपद्मामाकापटरकम कमसहार्दे गुम् २।४।४७
समयात् मासान् ३।४।१२०
समवाये ४।३।११०
समाम्भर्तु १।१।११७
समानास्त्रापेक्ष ३।२।११९
समामामकः १।३।८७
समानस्य धर्मादिषु ४।३।२५१
समां समां विजायते ३।४।१७४
समायाः च ३।४।१ १
समिपद्मोन्यमामाभे ३।४।१ ४
समि मुष्टौ ५।३।३३
समि युद्रुवोः २।३।९२
समि वा ४।१।११८
समीपे १।३।११
समुदः ५।३।९४
समुद्रमा पशी ५।३।५८
समुद्राभीमी ३।३।१४९
समुदास्यमोऽमेधे १।२। ४
समूलो व्यव ४।४।२१
समूलवक्व बहुषु तपी। ३।४।६७
समूहात् समर्थाति ३।३।१९५
समीऽक्ष्णो १।२।१७
समोगमृमधिमस्वृच्छिसुविद्वरा १।४।९८
समो भपा १।२।३१
सर्वचर्मणः कृतं बस्य ३।४।११४
सर्वजनात् वस् च ३।३।१५२
सर्वैर्षी क्षिप्रे ५।३।८३
सर्वभूमिपृथिव्या अण् ३।४।२१
सर्वस्य द्वे ५।३।१
सर्वाण्यो वा ३।४।११
सर्वात् ३।५।९९
सर्वादिरिव ४।१।८७
सर्वादेः पथ्यङ्गकर्मपत्रपात्रशराब्यात् व्यापी ३।४।१११
सर्वोभीलानुपरीमापानपीनमदू वलाभेपे ३।२।१०४
सर्वादाद्यसत्पातगुण्याय पशेः ४।२।१ १
सीम्बनादित्रपापासोऽमूर्ध्युर्ण्वौ २।१।४८
सर्वे ४।३।४६
सर्वोत्तरदकिष्यामादोक्ष ३।४।२३४
सरकमापद्गुणानुगव ४।२।१४४
सरोऽम्भोस्मापसः कृत्वात्यौः ४।२।११७
सराद्धक २।३।१०

सूत्र	स्थान
सह्वरः	२।३।१३
ससजुषो रुः	५।३।१०२
ससर्वादिम्	३।२।८०
सस्थानक्रिय रय	१।१।४
सस्मौ प्रसवे	४।२।५४
सस्मे सत्त्व	२।३।१६७
सरपाद् गुणात् परिमाते	४।१।१६
सहस्खलुपापतेरिः	२।४।१६८
सहवोऽस्त्रोः	४।३।१०१
सहनञ्विद्यमानात्	३।१६७
सहसहितसहितशफवस्त्रमयामात्रे	३।१।८०
सहस्य स सौ	३।२।१४९
सहादेस्तुल्य	३।२।१५७
सहायाद्वा	३।४।१४२
सहोयम	१।४।३४
सो	२।१।३६
संकटात्	४।३।१०
सख्यः	२।१।५
सख्याताम्रा	४।२।११४
सख्यास्या	१।४।१११
संख्याप स्मिमाससमादूरात्पिकाद्यपर्वा दीतरिदट् च	१।३।९२
संगतेऽजर्ये	२।४।४९
संधेऽनूर्ध्वे	५।३।८८
संवेशा	५।४।४४
संज्ञा स्व	१।१।३०
संज्ञो मा दे	१।४।११
संविदिसम्पादेर्म्योपु	३।१।७७
सखी	४।१।१८
संपदा चाभिविधौ	४।२।७२
संपदादिभ्यः क्विप् क्वि	४।३।९१
संपादिनि	३।४।११५
सपर्युपात् कुः सुट् भूषे	४।४।१२६
संप्रत्य	३।३।१८६
संप्रतर्षोऽस्मृतौ	१।२।५२
संप्रदानेऽप्	१।४।२४
संप्राज्जानोर्ज्ञो	४।२।१६४
संयोगादे वोम्य	१।४।६६
संभवत्यवहरति च	३।४।९२
संभाव्येऽलमर्थात्	७।३।१५४
संस्मृतोर्जो	५।२।७०
संवत्सरात् पर्वफले	६।२।१८१
संवत्सराग्रहायण्यास्त्रम् च	३।३।९८
सम्यवमात्	१।२।२१
संयिमात् स्मोऽप्यौ सुः	४।२।१७०
सशर्ये	३।४।८९
सस्रुत	३।४।१४
सस्वर्तं मत्य	३।२।१८
संसदयो समीसमी	४।४।११७
सस्पृष्टे	३।३।१७१
सांत	४।२।८३
सायेबः	५।१।१४५
साकल्यात् सर्वाङ्गसप्तमापे पा	३।३।११८
साक्षादादिच्चि	१।२।१७२
सात्	३।४।८१
सात् तद्विपपात्	४।३।११३
साप्नेवादि	१।१।२
साद्भा कास्स्न्ये	४।२।७१
सावे	४।१।५८
सादेश्च पः	३।१।१००
सादेष्टम्	२।३।१६६
साधकतमं करणं	१।२।१६८
साधनं कृता बहुल	१।३।१०
साधने स्वार्थे	१।२।१८०
सापुनिपुणेमानम्याद्विमार्षायामीप्	१।४।१२
सामी	२।२।७९
सामपदीन सवर्ण	३।४।१७८
साम आकम्	५।१।३
सामान्यनोपमान	१।३।४१
सामिस्वार्थ येन	१।३।२३
सामीप्येऽधोऽध्युपरि	५।१।११
सायंचिरंप्राह्णेप्रगे सो	३।२।१७८
सायमहुत	५।१।६४
सार्वस्मे	५।१।८१
साऽस्य पौर्णमासीति वा	३।२।२३
सिध्यपकरादम्	३।३।४
सिकताशर्करात्	४।१।८५
सिचो यङि	५।४।९१
सितसपस्य	५।४।५४
सिति	१।२।११८
सिद्ध्यापायात् पुनर्वसुर्भे	१।३।१०८
सिविरमेकांतात्	१।१।१

सिचो मा	१।४।६
सिध्मादेः	४।१।४३
सिध्यतेरपारले	४।३।८०
सिपि रिर्वा	५।३।१ ९
सिर्हुकि	५।१।५२
सिचो दे	२।१।१०
सिपुसहसुदस्तुस्वञः	५।४।५५
सिस्पसीपुद्गलासां वी महाक्लब्	
ष्ठी भिद्	४।४।१५
सीकः	१।२।९८
सीमंत केशे	४।३।९९
सुगाम्या मारवाले	३।१।१२१
सुकर्मपापमन्नपुण्ये कृ	२।२।९०
सु कि	१।४।१७
सुखप्रियादानुलोम्ये	४।२।८०
सुखादे	४।१।९१
सुखादेर्मुत्वीपः	२।१।१८
सुच	५।४।३४
सुजः सम्ये	५।४।९७
सुपूर्विर्षाः सम्परिषस्ने	४।४।११४
सुद् तयोः	२।४।८९
सुरीपुत माद्व्व	४।३।१ ६
सुदुर्भ्यः	५।१।५०
सुदुस्पामारे स्ट	२।२।६०
सुप	४।३।२
सुप दुे	१।४।१३३
सुपम	१।२।१८४
सुप् सुपा	१।३।६।
सुप्यसंख्यीयाः	१।३।९८
सुप्याप्द्ग	५।१।१५८
सुप्यो	४।४।८३
सुपि	२।२।७
सुपि	५।४।१ ६
सुपीकोऽपि	५।१।७६
सुपूस्पुसुगर्भेर्गुप संपस्वे।	४।१।१४८
सुपा पुसुदौ	।४।१३७
सुमगामन्यस्थूलपलितनग्नांधमिये-	
ऽच्वौ च्वौ मः स्तुवसुकम्	४।१।५९
सुमिर्नत्व पदं	१।२।१६
सुपाम्नः फिन् सौवीरेषु	३।१।१७७
सुसर्वार्द्धात् राष्ट्रस्य	५।२।११८
सुस्यात्	३।२।१७२
सुः स्थिरबगुमत्स्यपक्ष	२।३।१७
सुस्नातादीन् पृच्छन्	३।४।११८
सुपामादिषु	५।४।७७
सुहरितत्पसोमाजभसत्	४।२।११२
सुहृद्दुर्हृदौमित्रामित्रे	४।२।१८६
सूक्तसाम्नोऽहः	४।१। ३
सूचने	१।२।१०४
सूचिसूत्रिमूत्र्यट्यर्त्यशूर्णोः	२।१।३३
सूत्रामोऽन्ये पुवतिसचिये	३।१।८७
सूर्ये चार्थे	३।४।१९
सृजेऽस्मिन् सुमिषिपिष्टि	५।२।१३७
सृम्भोऽपक्व मिठि	५।३।९३
सूर्पेणा	३।४।५२
सूर्यागस्त्ययोश्छे च	४।४।१५१
सृपिदृम्यां	२।१।१४८
सृज मत्व	२।१।७८
सृतृज्वलत्कप्पत्पद्पण्मुखः	२।२।१७५
सृपभूस्त्वरः प्रमनेपचमो	२।३।८७
से कर्मकर्तरि भावे	५।३।८९
सेगुडेः सगे	५।४।९५
सेद् ते पृक्तोक्तौक्षिस्विम्मिद्	
स्विद्दृपो न	१।१। ७
सरि	४।४।११८
सेऽपुरुपस्य	५।४।३७
सेधो गती	५।४।६३
सेनासुराच्छायाशालानिशा वा	१।४।११८
सेनांतलक्षणकारिभ्यश्च	३। ।१८३
सेर्वा वा	१।३।१९७
सेवकसुपरिविशारदरूक्षार्थमादे	
स्तृतीयात्	४।१।११
सेर्हि क्वित्	२।४।७६
सौ	४।२।१३४
सोढः	५।४।९५
सोऽभ्यास्तीति वेदः वौ	३।२।८४
सोढ्रस्वसमानार्थी	३।३।२१२
सोमे सो	५।२।९१
सोर्हि	३।४।११८
सोर्ही	५।२।१२५
	३।४।११९

साऽस्य निवासः ६।३।७४
सोऽस्याग्रणीः ४।१।९८
सौ ४।४।१०
स्कन्दः वा ५।४।३१
स्कसि ४।३।७७
स्तंबात् घञ ४।२।७१
स्तंबकर्णयोः रमिजपोः ५।१।१७
स्तंभुस्तुम्भुस्कंभुस्कुंभ्यः श्नुश्च २।१।९६
स्तंभुसिवुसहां कवि ५।४।९६
स्तमेः ५।४।१०
स्तुवाग्ने: ५।४।६८
स्तुतौ प्राद् ४।२।१०८
स्तुमूम् सोमे ३।४।१४९
स्तैयादित्वे ३।४।१४३
स्तोकाल्पार्थकृच्छ्रे केन १।३।३४
स्तोकाल्पकृच्छ्रकतिपयात् करण
    का वाऽसत्वे १।४।४३
स्तोः श्चुना श्चुः ५।४।११८
स्त्योर्येके २।३।५३
स्त्र्यपाणाय्य १।४।१०९
स्त्रिया ११३।१०५
स्त्रियां ५।१।७७
स्त्रियां ३।१।३
स्त्रियां क्तिः ४।३।८
स्त्रियां वौ ४।२।१०५
स्त्रिया ४।४।७७
स्त्रियाः पुंसा द्वंद्वे च ४।२।१०२
स्त्रियामुप् ३।१।१४
स्त्रियामूधसोऽन्ङ् ४।२।१८८
स्त्री १।४।१ १
स्त्रीगोर्नीचः ११११३
स्त्र्यरात् ३।१।१५४
स्त्री न्यञ ११११८१
स्त्री पुंसाद्यण्ड् स्वपद् पदः ३।१।१ ९
स्त्रीशुक्रात् स्वे पत्रं ३।१।१७१
स्थगुदगुस्काष्ठनूरेकार्थैव्यद्भिया
    वौ स्त्रियां ४।३।१८८
स्थोऽवद्यः २।३।२७
स्थंडिलेऽगारे मनौ ३।२।१७
स्थ २।२।९
स्था ११११२
स्थानादिनाम् मधुक्षारित्वं ३।४।९५
स्यादिभ्यः कः २।३।७०
स्याम्नाताद् ३।३।११
स्यानीवावर्णविधौ १।१।३५
स्याम्नाप्त् ३।१।१०२
स्यादतमोः पूषसोपः ५।४।१३३
स्यासेनिसेधसिचसञ्जस्वञ्जस्वंजो
    ऽट् षेऽस्य च ५।४।४८
स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणां यण
    पू वेका ४।४।११३
स्येद्यमामपिनकसो वटः २।२।१११
स्यो वा २।३।८४
स्यसुपि सर्वे पुमन् ४।३।१८७
स्राम वौ ३।४।८२
स्नेः सर्वादेः १।१।४०
स्निग्धे १।१।४८
स्नोः स्नोः ४।१।१२
स्नोः स्याद् भव ५।३।१२१
स्पर्धे १।१।१४
स्पृगस्पृग्पृगल्पृषो वा २।१।५३
स्पृशादिसृपो वा ४।३।४१
स्पृशोऽनुदके क्विः ५।१।७०
स्पृहेर्व्याप्यं वा १।४।१३४
स्फायतेस्य वा ४।३।९९
स्फायूर्जोरस्कवेद् ४।२।१५१
स्फायूर्जोर्वृद् ४।२।१३५
स्फायादेराऽहः ५।१।९९
स्फार स्फोऽवे च ५।३।१४
स्फायेर्वातो वोर्यणतोऽभ्यासस्य ५।३।८१
स्फायः ४।३।१८
स्फायो वा ४।४।९१
स्फुरिस्फुलयोर्धमि ४।४।४१
स्फुरिस्फुलयोर्निर्वेः ५।४।३
स्मे च १।४।११२
स्मस्तोः ४।४।७
स्मर्थदयेशां कर्मणि १।४।६९
स्मर्येऽपधि लट् ५।२।१११
स्मिङ्पूङ्रञ्ज्वशः सनि ५।१।१४८
स्मिङः ४।४।९९
स्वत्त्वप्रथमद्वयस्य ४।२।११
स्मे ४।२।११८
स्मे चोट् ५।३।१५६

स्यपे च ५।२।११८
स्यतासी लृलुटोः ३।१।३३
स्यदो जवे ६।४।२८
स्यपिकाम्यां वर्यस्यामाविषि ५।३।९१
स्यसो त्वष्टृम्पृगृस्नः ८।१।१११
स्पृशोऽनुदके क्विन् ५।४।५७
स्थाशेर्मासेनुपः ३।४।११
स्थिवचन सुमान् ३।५।८१
स्थिवियादिभामिरामयमामास्कर्ता
तानेतादिर्मात्रतिकेकियिदार्ध
मकियाद्वारबहुर्वमाराकर्मृधि
मनोवेऽद्र ३।२।२१
स्मिगपूतेः १।४।७३
स्मिंभावयोः ४।२।८९
स्मिर्बसौः २।३।११
स्मिरविभापाद् पाबस्यात्म नी ४।१।८९
स्मिरः समाहारे च धमातौ २।१।८४
स्मिर् सम्या १।२।३१
स्मिर् सुम्नार्थे १।४।२१
स्मिर्सभम्नाम्नातुरुष ३।१।४७
स्मे ७।५।१४२
स्मोत्तरे वीप्सायां ४।२।६८
स्योनाम्नरुदात्ते ७।३।१
स्यो पारादिभ्यो देशतस्ये तुर च च ७।१।८०
स्योः संघसूनावीती ३।४।१८
स्रोतुमात् ४।२।४७
स्रोतरि कृमात् ७।३।२१
स्रोर्विपार्थे वा ४।१।१४८
स्वोम वौऽपात ३।४।११
स्वौ १।४।१ ४
स्विद्भद्रीहुरप् २।२।१५९
स्वविधुस्पाभिहायर्षयभिवधिम्य
धिरुपुनमहितरस्य दी कर्ते ७।१।२८३
स्वतंत्र कर्ता १।४।५४
स्वती पुत्रार्या तिः २।४।८
स्वपूरपुपा स्नस् ४।२।१११
स्वपुरसमुम्पः ३।३।१९
स्वरेकर्णी ५।४।१८९
स्वमम्पत्रपार्थे किवि ३।३।२४
स्वमतातिपयावमार्था २।१।४३
स्वागस्यातिवदपतरिम्यो पोप् ३।४।१०

स्वरितेनाधिकारः १।३।११
स्वसृ पुत्रपिप २।४।२४
स्वसामान्योस्पदेऽनुदित् १।१।१
स्वसन्निपाति २। १।११०
स्वजुरामः ३।२।१९५
स्वसुखः ३।१।१७३
स्वसुगन्धेगेपूवपूकदोष्वृपीषु
प्रयास्वर्षो ४।४।८
स्वंजर्या २।१।२४
स्वांगकर्मकाए १।२।३५
स्वांगाश्रितूरो ४।१।८१
स्वांगाद्ऽक्षिसन्न ४।२।१४८
स्वांगाचीचोऽस्फोक ३।१।१
स्वापि तस्ये कृम्यो ३।४।५४
स्वांगेऽध्रुवे ५।४।११
स्वापितु मसम ४।१।१८
स्वादावप १।७।११९
स्वादीरेरि ४।० ८६
स्वादुम्यु मम् ३।७।१९
स्वादे मनुः ५।१।८०
स्वाम्येऽपि १।१।१०१
स्वामिरेकपेऽर्थः ५।१।११
स्वामीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्र
तिभूप्रसूतैश्च १।४।१०
स्वार्थे सुमात् ७।२।१०८
स्वासन्नः १।१।५९
स्वोच्चतापुपायमाः २।१।३१
स्वोपपुषि कृमुप्रकम्ये काः ५।३।१२१
स्वतो दी ४।३।१ ५
स्वेपः कामाः २।१।७
स्वौरोमपिमा १।७।१९
स्वो धाम् ३।४।५९
स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्या
भ्यस्ङसिभ्याम्भ्यस्ङसोसाम्
ङ्योस्सुप् ३।१।२
स्वनि मीमामूरमत्तमयाद्पवपयाऽव-
रम् ५।५।१७४

ह

हः ८।१।४
हनमणयम्रम्नमगमवनविमाद्
केष हृति ४।४।१९

हन्यचो लमि ७।४।१३
हस्त्युस्तपादे: ३।३।१११
हरितायमः ३।१।१३१
हल्लाप्ता सुसिपूस्वनम् ४।३।६४
हस्तप्ये विस्पष्ट ४।४।११७
हस्तमकुम्बुर ५।३।११४
हस्यमापी: ६।४।११०
हस्यस्ते ५।२।१०३
हस्युष्योरी ५।२।१७
हस्योए ५।२।९९
हम्नुपुपुपोऽप्यायुष्यो ७।४।७५
हस ३।३।११८
हस रेन् ७।२।७०
हसकलत्वयाः २।१।३
हस्तीपादम् ३।३।२१७
हस्तीपादम् ३।३।१०३
हसस्य सावेस कर्ये ३।३।१५९
हलामयाः ५।१।८८
हलापताद्बहिवितोऽप्यसुस्तीपुरीम्
पिकम ७।२।१४४
हलि ५।४।१०
हलि ११११९
हलि सर्व ३।१।१८७
हलुक्ष कुस्यनदिवाः ७।४।२२
हलोऽनन्तराः संयोगः १।१।८
हलोऽमादेः ७।२।१८०
हलो य ७।४।५०
हला पभिकः ७।४।७
हसो यमो यमि सर्व ५।४।१६६
हसो हसः ७।४।१६४
हपिः क्षीरे मृत पाके ७।३।७२
हविरयमेवापूपादेयों वा ३।४।७
हविर्युक्त कपालककच्चुः ७।३।२८५
हशाश्वद्युर्शावयदले लङ् च ३।२।११६
हस १।४।१ ७
हशि रेः ७।३।११४
हस्तवतकरास्थासी ७।१९७
हस्तादेयऽपुपस्तेये के ३।३।३१
हस्तिककक्ष्याचितात्य ठञ् ३।२।७३
हस्तिपुष्पात्ताण् ३।४।२०
हस्तपादौ स्वीकृती तिः १।२।१०३
हस्त सुप्रतिमह ३।७।९३
हस्स्वनुकपूम्या वा २।३।६५
हाँति ७।४।७८
हाकः ४।४।११३
हाका किस ३।२।११२
हाए १।७।११९
हात्परिसुखाये ३।३।७९
हायनान्तयुवादेरण् ३।४।१७७
हायनाद् वयसि ३।१।१४
हास्ये मन्योक्ती पुष्पगम्पेऽस्मत्योक १।२।१८२
हाँवर्ताबरेणातिथिक्षिनिकपासमपामि
श्रोपायी १।३।२
हि प्स्न्य ५।४।१११
हिपचापिहती ७।३।२१९
हिम्योर्मुलो: ५।४।११८
हिमादिभ्यो यः ४।१।८२
हिमाबेलु स्वे ३।७।१८
हिमारण्ययुवी ३।१।५१
हिंसार्थेकाप्याय २।४।३१
हीनात् स्वांगात् ७।१।६९
हीयमानपापेन ७।३।३४
हुगंविताप्तीस्ये १।२।७४
हुर्यपोऽमुस्तेये ९।२।१०
हकोषा १।२।१५२
हत ३।१।८८
हत्पस्वादे ५।१।८६
हर्तिसुमगे हपौ ३।२।७३
हति मो आतितेय ७।३।१९
हति विपातस्तोः ७।४।४१
हदयपुरपादस ३।४।१४८
हदयस्य हल्लेखाण्यकासे ७।३।२१६
हदुप्यसूचोपोप्योक्स १।२।१५
हवत १।४।९
हषेर्लोमविस्मयप्रतिघाती ५।२।१६९
हसोऽन्ये ३।१।१०६
हेऽमारे ७।३।२४८
हेतुफल खिङ् ३।३।१५६
हेतुमति ३।१।२६
हेतुहीनायुक्तौम्पाऽप्यपसोकरण
हलायाधेरथायुतरजमपय ३।३।२७
हेतुः संयोगात्याती ३।७।७८

हेतौ	१।४।११	होमादिभ्यश्च	३।४।१५४
हेतौ तद्युक्ते	१।४।२१	होवादेर्वोपधेऽपस्त्वस्तरम्	४।२।२९
हेतौ सर्वाः प्रायः	१।४।४०	होमार्थाग्नात्ये	३।३।१२१
हेः पूर्वोक्ते	४।३।१८५	ह्री इक्ष्म आ शाम	४।१।१७
हेमादिभ्योऽञ्	३।३।१९९	ह्रस्वस्यापृष्चदृशीवौ	५।१।९
हेरचाचि	५।२।१९	ह्रस्वे	४।१।१९३
हैयंगवीनं	३।३।१४७	ह्रीम्डीरीभ्यर्स्पर्धिवस्मात्स्यादर्थापुग्र्वावैप्	५।४।४२
हैयङ्गवीनम	३।३।१९२	ह्रस्वत्वे	४।४।९७
होत्रेभ्य	३।४।८९	ह्रस्वोऽदह्नम्	४।१।८९
हो ग्मो ग्मिनि	५।१।८७	ह्रस्वे	४।१।३१
हो ढः	५।३।९१		

इति जैनेन्द्रव्याकरणस्याकाराविक्रमणिका समाप्ता ।

सनातनजैनग्रंथमाला ।

६

आचार्यवर्यश्रीसोमदेवसूरिविरचिता

शब्दार्णवचंद्रिका ।

(जैनेंद्रलघुवृत्तिः)

श्रीपूज्यपादममलं गुणनंदिदेवं सोमामरव्रतिपपूजितपादयुग्मं ।
सिद्धं समुन्नतपदं वृषभं जिनेंद्रं, सच्छब्दलक्षणमहं विनमामि वीरं ॥ १ ॥
श्रीमूलसंघजलजप्रतिबोधभानोर्मेघेंदुदीक्षितभुजंगसुधाकरस्य ।
राद्धांततोयनिधिवृद्धिकरस्य वृत्तिं, रेभे हरींदुयतये वरदीक्षिताय ॥ २ ॥
लक्ष्मीरात्यंतिकी यस्य निरवद्यावभासते ।
देवनंदितपूजेशे नमस्तस्मै स्वयंभुवे ॥ १ ॥

सिद्धिरनेकांतात् ॥ १ ॥ सिद्धिः शब्दानां निष्पत्तिर्ज्ञप्तिर्वा भवत्यनेकांतात् अस्तित्वनास्तित्वनित्यत्वानित्यत्वविशेषणविशेष्याद्यात्मकत्वात् इत्येवंप्रमाणाविरुद्धानेकांतपरिसमाप्तेरित्ययमधिकारो वेदितव्यः । वक्ष्यति—सामेवाग्निरिति । अनेकांताधिकारे सत्यपायेऽप्यपरेऽन्तो घटते अन्यथा तदभावात् किं केन सह गृह्येत यत्र सह स्यात् । तथा—स्वैकानकिय सनिति—साधर्म्यवैधर्म्यात्मके सत्यनेकांतेऽकारेकारयोर्ह्रस्वदीर्घकालभेदेन वैधर्म्येऽपि तुल्यस्थानक्रियत्वेन साधर्म्यात् सवर्णसंज्ञाव्यवहारः सिद्धः । अनु मृदिति च भावाभावाभ्यां विभक्तिरितु शब्देष्वेवमनेकांतात् सिद्ध्यति । तदवयवानामपि । एवं इमत्र विसर्जनीयस्यैकत्वार्थस्य च समुदाये श्रीकारादयमाप्नुवंति नास्ति । तथा "व्यपाये ध्रुवमपादानम्"इत्येवमादिना लक्षणेन पंचकारको सर्वथा नित्यक्षणिकयोर्नोपपद्यते व्यपायध्रौव्याद्यभावादिति । किं

१. [illegible]

बहुना-उन्मिषितमात्रमप्यनेकांतमंतरेण न सिद्ध्यतीत्ययमधिकारो निर्णेतव्यः ।

* अइउण् १ । ऋऌक् २ । एओङ् ३ । ऐऔच् ४ । हयवरट् ५ । लण् ६ । ञमङणनम् ७ । झभञ् ८ । घढधष् ९ । जबगडदश् १० । खफछठथचटतव् ११ । कपय् १२ । शषसअं अः ×क ×प १३ । हल् १४ ।

इति प्रत्याहाराः । लृवर्णग्रहण ऋवर्णलृवर्णयोरेकत्वाभ्युपगमात् । हकारस्य द्विरुपादानं हलं हम् स्यपुष्पमिति सिद्धये ।

* सात्स्यतादि ॥ २ ॥ इत्येककेन सहोच्चार्यमाणः आदिवर्णस्तन्मध्यपतितानां ग्राहको भवत्यात्मना सह । अण् । हस् । मिङ् । सुप् । सुट् ।

* स्वस्याऽमाप्योऽत्पराऽणुदित् ॥ ३ ॥ अण् उदित् गृह्यमाणः स्वस्य ग्राहको भवत्यात्मना सह मा-

* एवं चिह्नितानि सूत्राणि [illegible] सूत्रे । १ [illegible] ।

र्यं त्पर च वर्जयित्वा । एरिति सं । ग्रवि । मौकि । दैत्य । कौमार । उदित्— चो कु । छुना छ्ट् । असमाम्य इति किं ? 'सदाद्वेर' इमत्र आकारस्य ग्रहणं नास्ति माम्यत्वात् ।

मादेश प्रत्ययश्चैव कर्मैतो हि यकर्माणि ।
माम्यसम्येन पचैते कम्प्यते देवर्नमिमि ॥

आत्पर इति किं ? भिक्षाऽत ऐस् । धर्मै । द यामिरित्यत्र ऐस् न भवति ।

संस्थानक्रियं स्वं ॥ ४ ॥ समाने स्थानक्रिये यस्य वर्णस्य स स्वसंज्ञो भवति । न च म उदात्तो-ऽनुदात्त स्वरितश्च कथात्कम । एवं दीर्घौ प्लुताम्यौ । इत्यवर्णस्याष्टादश भेदा परस्परं स्वा भवंति । तथेव-र्णादीनामपि । एवां प्राग्भेदा मस्याभावात् । य-वल द्विधा—कथात्कथ । रेफोष्मणां स्वा न संति । वर्ग्यौ वर्ग्येण स्वं । लेकामममित्यादि । स्थानग्रहणं किं ? कचटतपानां मा भूत् । तर्था । क्रियाग्रहणं किं ? इचुयशानां मा भूत् । भरुस्थ्योतरि । स्वप्र-देशा 'स्वेऽको दी' इत्येवमादय ।

आपासोऽच् मदीप ॥ ५ ॥ अ आ आ ३ इत्येवं काकाऽच् प्रदीपसंज्ञो भवति । दधि । गौरी । एहि जिनदत्त ३ । इकर्णां समानलिङ्गत्वर्थमचग्रहणं । प्रतक्ष्य । तितउच्छत्रं । अभ्यपात्र गुणवृद्धिकस्यौ स्याता । प्रदीपप्रदेशा 'प्रो मपि' इत्येवमादय ।

भपश्च ॥ ६ ॥ अच स्थाने प्रदीपसंज्ञका भ-वंति । अतिथि । स्तूयते । आगच्छ जिनदत्त ३ । अच इति किं ? सुवाक् कुलं । निष्के । वर्तमी३त् । चकार संज्ञाविधौ नियमार्थ । पी पधा प स ।

---

१ वर्णोत्पत्तिभेदः स्थानं । अकुहविसर्जनीयानामूष्मा कण्ठः । इचुयशानां तालु । ऋटुरषाणां मूर्धा । लृतुलसानां दन्ताः । उपूपध्मानीयानामोष्ठौ । नासिका । अनुस्वारस्य । किया करणं प्रयत्नः । स्पृष्टं करणं स्पर्शानां । ईषत्स्पृष्टं अन्तस्थानां । विवृतमूष्मणां । अवर्णस्य संवृतम् । इति ।

वर्णोच्चारणात् जिह्वामूलीयस्तु तालुभ्यां । द्वितीयचतुर्थवर्णा स्युर्महाप्राणा । हसंयुता ॥ १ ॥

नासिक्यो ङ ॥ ७ ॥ नासिकायां भवो वर्णो ङसंज्ञो भवति । अमङणना । शांत दांत । ना-सिक्य इति किं ? तत तरावान् । ङप्रदेशा "ङस्य स्मृङ्ग्योः विकल्प इत्यादय ।

हलोऽनंतरा स्फः ॥ ८ ॥ हलोऽनंतरा अविरम्यवहिता स्फसंज्ञका भवंति । धर्मे-रगौ । इन्द्र-नदत । हल इति किं ? तितउ । अनंतरा इति किं ? पनस । साक । स्फप्रदेशा 'स्फे क'' इत्येवमादय ।

अघु मृत् ॥ ९ ॥ सुवर्जितमर्थवच्छब्दरूपं मृत्संज्ञं भवति । वित्थ । कपित्थ । ग्राम । अधिति किं ? अहन् । मृत्प्रदेशा: 'कथाम्मृद ' इत्येवमादय ।

कृद्धसा ॥ १० ॥ कृदंत हसंत संज्ञकं च मृत्संज्ञकं भवति । ज्ञाता । मया । प्राजापत्य । मित्रधर्म । नियमोऽयं ख्यातानां कृद्धसयोरेवेति । इह मा भूत्— अभवन् । अर्थवत्पदसंघातानां समासस्यैव मृत्संज्ञा न वाक्यस्य साधुर्कम मते ।

प्रो नपि ॥ ११ ॥ नपि वर्तमानस्य मृद प्रो भवति । अतिरि । अतिनु कुल । मतन्नु कुल । नपीति किं ? राजकुमारी ।

गोण्या मेये ॥ १२ ॥ गोण्या प्रो भवति मे-येऽर्थे । गोणीमात्र गोणि । मेय इति किं ? गोणी ।

गौणानीच ॥ १३ ॥ न्यग्भूतस्य गोस्त्यांत-स्य गोण्यन्तस्य च मृद प्रो भवति । अतिस्वङ्ग । निष्कौशाम्बि: । निर्दय । चित्रगु । गोरिति किं ? अतिश्री । नीच इति किं ? नदनमला । सुगौ ।

\+ **नोष्णीयसो बे** ॥ १४ ॥ अंथिकवणसंब-न्धेऽयसश्च य ईयस्यस्तदन्तस्य नीच: यस प्रो न भ-वति । पूर्णघटा । महापिप्पली । बहव श्रेयसोऽ-स्य स बहुश्रेयसी जिन । बस इति किं ? निःश्रेयसि ।

* **इदुप्यमृधीगोण्योरुप्** ॥ १५ ॥ इदुपि सति दीर्घस्य नीच उप् भवति सूचीगोण्यो विहाय । पञ्चभिराण्यै क्रीतः अस्य पर्वेमः । दशभि सप्तुभि क्रीत: दशसप्तुक । मासस्पर्या अवयव फलं

\+ इन विवितमुत्राणां स्थाने शब्दार्णवचन्द्रिकायां एकमेव सूत्रं मनिमितवाद्दर्शितमस्ति ।

आमलक । बकुल । बन्र । इत्रिति किं ? गार्गी पुत्र । उपीति किं ? गार्गी त्वं । असूचीगोण्योरिति किं ? पचसि सूचीभिः मतैव पचसूचि । दसगोणि ।

आदैप् ॥ १६ ॥ आदैचो वर्णा ऐप्संज्ञा भवति । माडव्यम । रैमर्य । नौमर्य । ऐप्प्रदेशा "वृद्धेरैप्" इत्येवमादय ।

अदेङ् ॥ १७ ॥ अदेङो वर्णा एप्संज्ञका भवति । सर्ता । मेता । मोक्ता । एप्प्रदेशा "मिदेरेप्" इत्यादय ।

इकस्तौ ॥ १८ ॥ तावैपी इक एव स्थाने स्ता । सार्वम्मे–अनैयीत् । गामयो –नयति । इक इति किं ? आदेज्मात्रो मा भूत् । यानं । म्लायति । उमिता । तौमहण सज्ञाविधौ नियमार्थं । मया । य ।

न धुखेड्गे ॥ १९ ॥ भोरेकदेशास्य खनिमित्तेऽगे ऐपैपौ न स्ता । जोसव । पोपुव । मरीमृज । देप । धुखे इति किं ? कृष्–करिता । अग इति किं ? रोरवीति । इक इति किं ? राग ।

रिङ्किति ॥ २० ॥ गिति किति ङिति च परे ऐपैपौ न स्तः । भूत्वा । जिष्णु । मृष्टं । चितं । चिनुत । मृष्ट ।

ईदूदेद्विर्दि ॥ २१ ॥ ईदूदेदन्तो यो दि स दिसंज्ञो भवति । मुनी इमौ । साधू एतौ । देवे अत्र । ईदूदेदिति किं ? कुमारीमौ । दिरिति किं ? वध्वर्थ । दिप्रदेशा दे इत्यादय ।

म ॥ २२ ॥ दकारस्य स्थाने यः ततौ मकारस्तस्मात्परौ ईदूतौ दिसंज्ञौ भवत । अमी आसते । अमू अत्र । द इति किं ? सम्यत्र । म इति किं ? लेऽत्र ।

* न्यामनाङ् ॥ २३ ॥ निसज्ञोऽच आङ्वर्जितो दिसंज्ञो भवति । अ अपेहि । इ इन्द्र पश्य । उ उत्तिष्ठ । नीति किं ? चकारात्र । अनाङिति किं ? आ उष्ण ओष्ण । आ इहि–एहि । आ उदकात्–ओदकान्तात् । आ आर्यम्य–आर्यम्योऽस्य मतो गतं महाकर्कलेऽस्य । किङ्करण किं ? आ एवमनुमन्यसे । आ एवं किल तत् ।

ईषदर्थे क्रियायोगे मर्यादाभिविधौ च य ।
एतमातं ङितं विद्याद्वाक्यस्मरणयोरङित् ॥

ओत् ॥ २४ ॥ ओदन्तो निर्दिसंज्ञो भवति । अहो इद । उताहो एवं ।

सौ वेतौ ॥ २५ ॥ किनिमित्त ओकार इति शब्दे परत वा दिसंज्ञो भवति । साधो इति । साधविति । क्वाधिति किं ? गविलयमाह । इतो इति किं ? पटोऽत्र ।

उम ॥ २६ ॥ उमो वा दिसंज्ञा भवति इतौ परतः । उ इति विति ।

ऊँ ॥ २७ ॥ उमः ऊँ आमयमादेशो भवति इतौ परतः स च दिसंज्ञो भवति । ऊँ इति ।

दाधा ध्वपित् ॥ २८ ॥ दा धा इत्येवं रूपा धव सुसंज्ञका भवति पितौ मुक्त्वा । प्रणिदाता । प्रणिदयते । प्रणिदद्दाति । प्रणिधत्ति । प्रणिधयति । किमीयते । अपिदिति किं ? दातं बर्हि । अवदात मुख । सुप्रदेशा "सुस्थोरिः" इत्येवमादय ।

क्तक्तवतू त ॥ २९ ॥ क्तः क्तवतुश्च तसंज्ञो भवत । कृत । कृतवान् । कारित । कारितवान् । तप्रदेशाः "ते सेटि" आदय ।

सीड़ा सु ॥ ३० ॥ सम्बन्धशाब्दाप्योऽर्थः सु संज्ञो भवति । सुप्रदेशा "का लो" इत्येवमादय ।

भावकर्म कि ॥ ३१ ॥ भावकर्मणी किसंज्ञे स्त । किप्रदेशा "कौ" इत्येवमादय ।

* श्यनपसुट घ ॥ ३२ ॥ शि अनपसुट् च घसंज्ञ भवति । कुण्डानि तिष्ठंति पश्य वा । राजा । राजानौ । राजान । राजाना राजानौ । श्यनप्सुडिति किं ? सामनी । राज्ञः पश्य । घप्रदेशा "चिऽघौ" इत्येवमादय ।

+ स्यि संख्या ॥ ३३ ॥ संख्यायास्म स्यिसंज्ञो भवति । पचधा । पंचकृत्व । स्यिप्रदेशाः "स्यविधार्थे धा" इत्येवमादय ।

+ बहुगणं भेदे ॥ ३४ ॥ बहुगणशब्दौ भेदार्थे स्यिसंज्ञौ भवत । बहुकः । गणकः । बहुधा ।

गणधा। नेद इति किं ? वैपुल्ये संवि न मा भूत्। बहु सूपः। गर्गा गण।

+ कसेऽध्यर्द्धे ॥२५॥ कविषौ सविषौ चाद्य र्द्धशब्द स्थिसंज्ञा भवति। अध्यर्द्धेन क्रीतं अध्यर्द्ध कं। अध्यर्द्धशूर्पं। कस इति किं ? माभूत् धाये।

+ ऽर्द्धमाद् ॥ २६ ॥ अर्द्धपूर्वो पदंत कस विषौ स्थिसंज्ञो भवति। अर्द्धपंचमैः क्रीतं अर्द्धप चमकं। अर्द्धपंचमशूर्पं।

+ वतु ॥ २७ ॥ वत्वंतः स्थिसंज्ञो भवति। इयत्कः। कियद्धा। एतावत्कृत्व। यावत्कः। तावत्कः।

+ डति ॥ २८ ॥ डत्यंतः स्थिसंज्ञो भव ति। कतिकः। कतिधा। कतिकृत्व।

* ष्णांता षट् ॥ २९ ॥ षकारनकारांता स्थलता च संख्या षट्संज्ञा भवति। षट्। पंच। इति संति। अंतग्रहणमुपदेशार्थं। सप्तानामिति भवति। न शतानीमार्थो। इत्यप्रदशा "उभिक" इत्यमादय।

* सि सर्वादि ॥ ३० ॥ सर्वादय शब्दा सिसंज्ञा भवति। सर्वे। विश्वे। अन्ये। सर्वेषां। सर्वस्मै। सर्वस्मै। यस्मै। तस्मै। किमवेदशा "क" स्मै इत्यादय।

+ समं सर्वयुक्ते ॥३१ ॥ समशब्द सर्वयुक्ता र्थेषा सिसंज्ञा भवति। समस्मिन्। सर्वयुक्ते इति किं ? समे देश वसति।

* पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराण्यसंज्ञायां व्यवस्थायां ॥ ३२ ॥ पूर्वादीनि अर्थो व्यवस्थायां वर्तमानानि सिसंज्ञानि भवंति। पूर्वस्मै। परस्मै। अवरस्मै। दक्षिणस्यै। उत्तरस्मै। अपरस्मै। अधर स्मै। असंज्ञायामिति किं ? उत्तराणां कुरूणां। व्यवस्था यामिति किं ? दक्षिणाय गायकाय देहि। प्रवीण्य मत्र प्रतीयते। न तु दिग्देशकालाद्यवधिनियमः।

+ स्वमज्ञातिधनाख्यायां ॥ ३३ ॥ स्वमित्ये तच्छब्दरूपं अज्ञातिधनाख्यायां सिसंज्ञं भवति। यत् स्वस्मै रोचते तत् स्वस्मै ददाति। यदात्मने रोचते तदात्मी याय ददातीत्यर्थः। अज्ञातिधनाख्यायामिति किं ? स्वाय ददाति। स्वाय क्षिप्यते। ज्ञातये धनाय वेत्य र्थः। आख्याग्रहणं किं ? ज्ञातिधनपर्यायस्य स्वशब्द स्य निषेधोऽन्यस्य तु मा भूत्। स्वस्मै पुत्राय। स्वस्मै गवे।

+ बहिर्योगोपसंव्यानेऽपुर्यंतरं ॥३४॥ बहि र्योगे उपसंव्याने चांतरं सिसंज्ञं भवति पुर् विमुच्य। अंतरस्मै जनाय देहि। बहिर्भूत पुरुषाय बाह्याय वाऽऽ साम्यक्तमित्यर्थः। अंतरस्मै वस्त्राय। उपसंव्याना योत्तरीयायोपसंव्यीयमानाय वा परिधानायेत्यर्थः। बहिर्योगोपसंव्याने इति किं ? अस्मिन्नंतरे शीतान्यु दकानि मध्य इत्यर्थः। अपुरीति किं ? अंतरायां पुरि वसति। प्राकाराद् बाह्यायामभ्यंतरायां वेत्यर्थः।

* पूर्वादिभ्यः ङस्योर्वा ॥ ३५ ॥ पूर्वादयो नवाकारांता ङिङस्योः परतः सिसंज्ञा वा भवति। पूर्वस्मिन्, पूर्वे। पूर्वस्मात् पूर्वात्। परस्मिन् परे। परस्मात् परात्। अवरस्मिन् अवरे। अवरस्मात् अवरात्। दक्षिणस्मिन् दक्षिणे। दक्षिणस्मात्, द क्षिणात्। उत्तरस्मिन् उत्तरे। उत्तरस्मात् उत्तरात्। अपरस्मिन्, अपरे। अपरस्मात् अपरा त्। अधरस्मिन् अधरे। अधरस्मात् अधरात्। स्वस्मिन् स्वे। स्वस्मात् स्वात्। अंतरस्मिन् अंतरे। अंतरस्मात् अंतरात्। आदिति किं ? पूर्व स्यां। पूर्वस्या। ङिङस्योरेव कार्यं विकल्प्यते अन्यत्र भवत्येव। एकस्मिन् पूर्वके।

* जसि ॥ ३६ ॥ पूर्वादयो जसि सिसंज्ञा वा भवति। पूर्वे पूर्वाः। परे, परा। अवरे अवराः। दक्षिणे दक्षिणाः। उत्तरे उत्तराः। अपरे अपराः। अधरे अधराः। स्वे स्वाः। अंतरे अंतराः।

प्रथमचरमतयाल्पार्द्धकतिपयनेमा ॥३७॥ प्रथमादयो जसि वा सिसंज्ञा भवंति। प्रथमे प्रथ माः। चरमे चरमाः। द्वितये द्वितयाः। द्वये द्वयाः। अल्पे अल्पाः। अर्द्धे, अर्द्धाः। कतिपये, कतिपयाः। नेमे नेमाः।

* क्रिर्द्वे ॥ ४८ ॥ द्वन्द्वे से सर्वादिर्वा प्रासि क्रिसंज्ञो भवति । कतरकतमे । कतरकतमाः । इतरान्यतरे । इतरान्यतराः ।

* न ॥ ४९ ॥ सर्वादिर्द्वन्द्वे से क्रिसंज्ञो न भवति । कतरकतमाय । पूर्वपरात् । कतरकतमानां ।

* बसे ॥ ५० ॥ सर्वादिर्बसे क्रिसंज्ञो न भवति । प्रियसर्वाय । अन्याय । त्र्यन्यात् । बग्रहणं किं ? परमसर्वस्मै । सग्रहणं किं ? आतिदेशिके बे निषेधो मा भूत् । एकैकस्मै देहि ।

भासे ॥ ५१ ॥ भासग्रहणे से सर्वादिः क्रिसंज्ञो न भवति । मासपूर्वाय । संवत्सरावराय । स वर्तमाने पुनः सग्रहणं भासार्थे वाक्येऽपि निषेधार्थं । मासेन पूर्वाय ।

* वा दिग्बे ॥ ५२ ॥ दिग्ग्रहणे बसे सर्वादिर्वा क्रिसंज्ञो भवति । दक्षिणपूर्वस्यै । दक्षिणपूर्वायै । उत्तरपूर्वासां । उत्तरपूर्वाणां ।

* तीयो क्रिति ॥ ५३ ॥ तीयसंज्ञो क्रिति क्रिसंज्ञो वा भवति । द्वितीयस्मै । द्वितीयाय । तृतीयस्यै । तृतीयायै । क्रितीति किं ? द्वितीयानां ।

* तास्याः स्तोऽस्तः ॥ ५४ ॥ तावस्य स्थाने विधिरुच्यमानो ते वर्तमानस्यास्य स्थाने भवति । मदादेरः—स्य । स्थानग्रहणं स्वस्वाम्यादिनिरासार्थं । धंत इत्यादिमध्यनिवृत्त्यर्थं । मञ्जु सर्वादेशनिवृत्त्यर्थं ।

ङित् ॥ ५५ ॥ ङिदादेशोऽन्त्ये वर्तमानस्यान्त्यस्य स्थाने भवति । युष्मदस्मदोऽस्त्व् वाऽस्मत्प्रो—यौष्माकीणः । आस्माकीनः । नियमोऽयं—ङिदेवानेकाल् भवत्स्य स्थानेऽन्त्यः तानिर्दिष्टस्य सर्वस्य स्थाने भवति । भूयः वच्—वक्ता ।

* स्वासन्नः ॥ ५६ ॥ इह स्वासन्नस्यासन्नस्य प्रसङ्गे स्थानार्थगुणप्रमाणैर्यथासन्नमासन्न एव विधिर्भवति । स्थानतः—दध्यत्र । साध्विदं । अर्थतः—वतण्डी चासौ युवतिश्च वातण्ड्ययुवतिः । गुणतः—पाकः । भागः । प्रमाणतः—अमुष्मै । अमू म्याम् ॥ अत्र स्तोतेस्मत्र स्यामानुवृत्तेन प्रमाणतोऽकारः । सुष्ठ्वासन इति किं ? वाग्घसति ।

+ पुर्वा योगे ॥ ५७ ॥ पुर्वा संबंधिनां यो विधिः स योगे संबंध एव भवति । श्वशुरायः—श्वशुर्यः । श्वशुर इति कस्यचिन्नाम तस्मात् श्वशुरस्यापत्यं 'अत इञ्' एव । श्वाशुरिः ।

रतोऽणु ॥ ५८ ॥ ऋवर्णस्य स्थाने अण् शिष्यमाणः रपरो भवति । किरति । पितुः । अणिति किं ? मातापितरौ । उरिति किं ? गेयं ।

परस्यादेः ॥ ५९ ॥ तानिर्देशेन परस्य कार्यं शिष्यमाणं तस्यादेरलः स्थाने भवति । द्वीपतर्गो रीद्वेपोनात्—द्वीपः । ईपासः—आसीनोऽधीते ।

शिरसर्वस्य ॥६०॥ शिदादेशः सर्वस्य स्थाने भवति । जसः शी—के । जस्शसोः शिः धनानि संति ।

टिदादिः ॥ ६१ ॥ टित् आगमः स तानिर्दिष्टस्यादिर्भवति । वक्तेरिट्—भविता ।

किदंतः ॥ ६२ ॥ कित् आगमः स तानिर्दिष्टस्यांतो भवति । दिति इति तुक्—धर्मवित् ।

परोऽन्त्यो मित् ॥ ६३ ॥ मित् आगमः स तानिर्दिष्टस्यान्त्योऽन्त्यात् परो भवति । इदितोर्नुम् वंदे कुमेश्वरं ।

* स्पर्द्धे ॥ ६४ ॥ द्वयोरन्यार्थयोस्तुल्यबलयोरेकत्र प्राप्तो यः संघर्षः स स्पर्द्धस्तस्मिन् परं कार्यं भवति । सुपि दी—दवाभ्यां । यही झल्येत्—देवेषु । देवेभ्यः—इत्यत्र द्वितयं प्राप्तं परमेत्वमेव ।

* स्थानीवानल्विधौ ॥ ६५ ॥ स्थानीव भवत्यादेशः । धुयुष्मदस्मद्भुविपदादेशाः प्वादिवद्भवंति, अस्तेर्भूः-भविता । तृच् सिद्धः । गुणवदादेशः । प्रयाणां । गोर्दीर्घं । कृद्वत्तदादेशः । प्रहृत्य । कृत्वा-गुरुः । इत्वद् इत्वादेशः । आक्षिकः । मूसत्वा । सुप्वत् सुपादेशः । भमयः । सुपि दीर्घं । मिङ्वन्मिङादेशः । अभूताम् । मिङ्गन्तत्वपदं । भवदादेशः । अचिनुत । क्रियादेशनिषेधः । पदवत्पदादेशः

धर्म्मो यो वर्द्धतां। पदत्वाद्द्वित्वं। अनाद्विवाविति किं? अक स्थाने विधौ-यथा। स। पथिस्थस्या-देशौ सुखे कर्त्तव्ये स्थानीव न भवतः। कः इदः।

* परेऽचः पाच" ॥ ६६ ॥ परनिमित्तकोऽजा-देश पूर्वविधौ कर्त्तव्ये स्थानीव भवति। पटुमाचष्टे पटयति। कथयति। अवधीत्। पर इति किं? वैयाकरणः। पादस्य यं पद्भावे क्रियमाणे न स्थानीव भवति। अच इति किं? अभिमस्य। वस्त तुकि (तुगागमे) न स्थानीव भवति। प्राच इति किं? नैधेयः। ...णि क्रियमाणे आस्त्वं न स्थानीव भवति।

* न द्विपदांतवरेयस्वकिम्य्यकादे" ॥ ६७ ॥ द्वित्व पदांत वर ई यस कि मि मस् इत्येषां कु ध्वादि ह्रस्वोक्त-दी-ममुस्वार-चर्त्व-परसवर्ण इत्येषां च विधौ कर्त्तव्ये अजादेशः स्थानीव न भवति। दध्यत्र। यस्य द्वित्वे कर्त्तव्ये यणादेशः स्थानिवन्न भवति। निर्यंति। निर्यति। यणि कर्त्तव्ये अस यं स्था-निवन्न भवति। यायावरः। पश्चात् इति चास्व-मित्यात से कर्त्तव्ये यकोऽतः आममानिमित्तं वरविधौ न स्थानीव भवति। वर्या पद्भं वर्दं। अवामित्य ये ईत्यस्यादेः न स्थानीव भवति। कण्डूतिः। यसे कर्त्तव्ये मात ... किन्निमित्तं न स्थानीव भवति। देवयतेयम्। छठि कर्त्तव्ये किमिमित्त निवं न स्थानीव भवति। मन्यामि। कामं कामं। णिर्जतात् मी नामि च परतो दीर्त्वे कर्त्तव्ये णित्वं न स्थानीव भवति। यात्। विकृतिनिमित्तं णित्वं कुत्वे कर्त्तव्ये न स्थानीव भवति। प्रतिग्नीमा। दीर्घे कर्त्तव्ये अनोत्वं न स्थानीव भवति। शिवति। मस्वारस्यानुस्वारे क-र्त्तव्येऽत्वं न स्थानीव भवति। वाश्रा। जग्मु। उपत्वं चर्त्वे कर्त्तव्ये न स्थानीव भवति। जिग्धि। द्विग्धि। अनुस्वारस्य परसत्वे कर्त्तव्येऽत्वं न स्था-नीव भवति।

द्वित्वेऽचि ॥ ६८ ॥ द्वित्वनिमित्तेऽच्यजादेशो द्वित्वे कर्त्तव्ये स्थानिवद्भवति। ण्युकारयणमाया-देशा प्रयोजनं। आटिटत्। जग्मतुः। पपुः। ण्युकारस्य स्थानिवत्वादेकाचो द्वित्वं। चक्रु।

निनयिष। निनाय। सुस्नविष। सुस्नाव। यणया यादेशानां स्थानिवत्वात् हलनेकाचो द्वित्वं। द्वित्व निमित्त इति किं? सुस्यूषति। नायमुह् द्वित्वनिमि-त्तं। अचीति किं? देध्मीयते। यकि परत ईत्वं न स्थानिवत्।

* ईच्केस्यासन्नभाक्परयो" ॥ ६९ ॥ इति यैपर। ईवर्णं कार्यस्य यत्र निर्दिश्यते तत्र यथाक्रमं पूर्वस्य परस्यासन्नस्य कार्यं भवति। अचीको यण्-दध्योदनं। धातदु- दधति। आसन्नग्रहणं किं? धर्मविन्ति। चिकीर्षति।

नाद्य" र्ल ॥ ७० ॥ नाद्यसम्दुर्वाण्योऽर्य स-संज्ञो भवति। कविः। 'वो दि वो" इत्यादय प्रयेशा।

उगुधुव ॥ ७१ ॥ तस्यैव नाद्यस्य उप् उथ् उथ् इत्येता संज्ञा भवति। स्तौति। जुहोति। पंचाक्षा। उधुध्रुम् प्रदेशा "हृदादेक्ष्वष्" 'जनपद उधु" इत्यादयः।

स्वस्ते स्वाश्रयं ॥ ७२ ॥ स्वस्ते कृतेऽपि स्वा-श्रित कार्यं भवति। सुम्मिकृणितानि प्रयोजनं। सर्वविद्। सो खेऽपि पदसंज्ञा। अचोक। 'इन्स्वाम्याः सुसिप्कनत' इति तिप" खेऽपि पदसंज्ञायामेयत्व मझ्वर्त्मानि लु। अभिचित्। किपः खेऽपि तुक्। पापचीति। मक' बऽपि द्वित्वादि कार्यं। मास्थते। णे खेऽप्यैव भवति।

नोमता गो" ॥ ७३ ॥ उगुग्रहणमुत्पस्या स्तौति उमान्। तेन सुखे स्वे गोत्स्वाश्रयं कार्यं न भ-वति। पृष्टः। जुहुव। यस्याश्रयादैषो न भवतः। गोरिति किं? परीपृच्छति। यत्राश्रयो द्वित्वयणि-की स्त।

+ रेऽश्व ॥ ७४ ॥ रे कर्त्तव्येऽश्वः उमता च सतेन स्वसे स्वाश्रयं कार्यं न भवति। अर्द्धदाति।

+ वृश्यंतस्य ॥ ७५ ॥ समासांतस्य उमता स्वसे स्वाश्रयं कार्यं नास्ति। सुवाची। परमगिरौ। स्वाश्रये दि पदत्वे कुत्वादि प्रसज्येत। इतिग्रहणं किं? तत्र कर्म। अंतग्रहणं किं? वाङ्मनकुलाय।

• टेःस्यापच ॥ ७६ ॥ अचां मध्ये योऽन्त्योऽच् तदादि शब्दरूपं टिसंज्ञं भवति । धर्मविद्—अत्रेण्डम्द । तत्त्वभुद्—अत्रेण्डम्द । आताम्—आम्शब्द । टिप्रदेशा टिदरे" इत्यादय ।

उपांत्यालुङ् ॥ ७७ ॥ अन्त्यात्तस्य समीपोऽल् उङ्संज्ञो भवति । पच्—इत्यकार । पाचकः । भिद्—इतीकार । भेत्ता । व्यवहितस्यानिवृत्त्यर्थमुपान्त्य ग्रहण । उङ्प्रदेशा "उङोऽत" इत्यादय ।

येनाल्विधिस्तदंतायो ॥ ७८ ॥ येनाल्वा इना वा यो विधिर्विधीयते स तदन्तस्य भक्ति च या विधिस तदादौ भवति । योऽचोऽप्यास्तु । सरोरुह । चेय । चित्रा । हस्न्नुधभुवाऽर्थाणुम्यो । चित्तमनु । निश्चिनु ।

+ न सस्येऽनुगिति ॥ ७९ ॥ सविधौ असिधौ च तदंतविधिर्नास्ति उगिकार्य विहाय । कः परमशिव । इस्यो न भवति । सौत्रनादि । नडादे फण न भवति । अनुगिदीति किं ? भवती । अतिभवती ।

+ यस्परस्तदादे ॥ ८० ॥ यस्मात् प्रकृतिविशेषात् यस्या विधीयते स तदादे समुदायस्य भवति । मातृभोगीणः । समुदायस्य सुबंतत्वमेकपदत्वात् पत्वं । पुत्रकाम्यति । सेयं क्यन्यो माधिकारात भवति । महांत पुत्रमिच्छति ।

+ स्त्री न्यङ् ॥ ८१ ॥ यस्मात् स्त्रीप्रत्ययस्तदादे र्न्यङ् अप्रधानमेव भवति । अतिकारीषगंध्यबंधु । बंधौ परे न्यस्य प्रधानभूत ईस् न भवति । न्यङिति किं ? परमकारीषगंधीबंधु ।

+ कृत् सतिकारकस्यापि ॥८२॥ कृत्सत्स्य सतिसत्कस्यापि सकारकस्यापि तदादे समुदायस्य ग्राहको भवति । अपिश्रब्दात् केवलस्यापि । उदके विशीर्णं । अवतप्तेनकुलस्थित । भस्मनिहुत ।

• यस्याच्स्वादिरेपू ॥ ८३ ॥ यस्य शब्दस्याचां मध्य आद्यच् एप् स दुसंज्ञो भवति । शालीय । औपगवीय । कतिकपनीय । अस्तित्वति कृत्समिवक्षार्थं । आप्ति ग्रहणं किं ? समासमयन आतः समासनयन । एपीति किं ? दत्तस्यायं दात्त । दुप्रदेशा "दोरछ"—इत्यादय ।

+ देशे एपेङ् शैषिके ॥ ८४ ॥ यस्य शब्दस्य देशे एव वर्तमानस्य अचामाद्य एङ् स दुसंज्ञो भवति शैषिके स कर्तव्य । सैपुरिकी । सैपुरिका । ठग्मिठी । भोजकटीय । देशे किं ? दैवनंदिन ।

• प्राग्देशे ॥ ८५ ॥ पूर्वदेशे वर्तमानस्य यस्य शब्दस्याचामाद्य एङ् स दुसंज्ञो भवति शैषिके से कर्तव्य । एणीपचनीय । गोनर्दीय ।

त्यदादि ॥ ८६ ॥ त्यदादयो दुसंज्ञका भवति । मदीय । तदीय । किमीय ।

• वा स्तो ॥ ८७ ॥ स्तोर्वा दुसंज्ञा स्यात् । देवनंदीय । दैवनंदिन । पवनदीयं । पावनदिनं ।

• तवसात्त्राथाम्कृत्वसुसुञ्वद्याम्कृत्वा मुतुमुसुम्भिङ्काभसन्यवसारादया झि ॥८८॥ तत् तस् सात् त्रा थस् कृत्वस् सुच् वत् या आम् कृत्वा अम् तुम् इत्येवमादय सुम्भिङ्प्रतिरूपा विसर्गा अन्यच प्रधानभूता स्वरादयश्च झिसंज्ञका भवति । तदिति प्रत्याहार । "कार्यस्तसि" इत्यारभ्य आ"एधात्" तकारेण । तत्—इथा । तस्—पीलुमूलतः । सात्—भस्मसात् । त्रा—राजत्रा वसति । शस्—बहुश । कृत्वस्—शतकृत्व । सुच्—द्वि, त्रि । वत्—मुनिवत् वृत्त । या—बहुधा । आम्—उद्दैश्च । कितमां । कितरां । कृत्वा—कृत्वा । अम्—भोज भोजं । स्वादुंकार । तुम्—कर्तुं । सुम्भिङ्काम—रात्री । मातरामा । अस्ति । सस्ति । ति—अदःकृत्य । अन्ययस्वरादि—स्व तिष्ठति । स्वः पश्यति । परमार्थे । अन्ययगिति किं ? अस्तुवैसी । मस्तुवैस । झिप्रदेशा "झेः" इत्यादय ।

• गाङ्कुट्यादिभ्योऽञ्णिन्ङिद्वत् ॥ ८९ ॥ गाङ् कुटादीनां च अञ्णिति से परत ङिद्वत् कार्यं भवति । अध्यगीष्ट । अध्यगीषाताम् । कुटिता । कुटितुं । कुटितव्यं । कुटित्वा । पुटिता । पुटितुं । पुटितव्यं । पुटित्वा । "अञ्णि" इति किं ? उत्कोटकः । उत्कोटः । उत्कोटयति ।

• इटि विज ॥ ९० ॥ विजेरिडादौ से ङिद्वद् भवति । उद्विजिता । उद्विजितव्यं । इटीति किं ? उद्वेगः ।

पोर्णो ॥ ९१ ॥ ऊर्णोतेरिडादौ क्त्वे किद्वद् वा स्यात् । प्रोर्णविता । प्रोर्णुविता ।

*गेऽपि ॥ ९२ ॥ जागर्तेर्गे किद्वद् भवति । जागर्ति । पूर्जति । ग इति किं ? जागरिता । मार्ष्टि । अपीति किं ? जागर्ति । मार्ष्टि ।

*सिर्वीध्यस्फात् किड्त् ॥ ९३ ॥ ईवरस्फ-स्मात् धोरस्फोतात् अपिति किति किद्वद् भवति । समीत्ते । समिवात । निस्पृत् । निस्पु । मपूजतु । मपूजु । किटीति किं ? ईपिता । नेता । अस्फ-टिति किं ? दम्भति । किरूरणे किं ? ईजतु । ज्यु ।

+सर्वमेवा ॥ ९४ ॥ सर्वेर्विटि किड्त् कार्य वा स्यात् । परिदसर्वे । परिदसर्वे ।

मृडमृदगुधकुषक्लिशवदवस: क्त्व ॥ ९५ ॥ मृडादीनां क्त्वासि परत: किद्वद् कार्य भवति । मृडित्वा । मृदित्वा । गुधित्वा । कुषित्वा । उदित्वा । उषित्वा । नियमार्थोऽयं योग: । एवमेव सेट्क्त्वाके किड्त् । देवित्वा । सेवित्वा । वर्तित्वा । वर्धित्वा ।

क्लिशः ॥ ९६ ॥ क्लिश: क्त्व किद्वद् भवति । क्लिशित्वा ।

*रुदविदमुषग्रहस्वपप्रच्छां सनि च ॥९७॥ रुदादीनां सनि क्त्व च परे किद्वद् स्यात् । रुरुदिषति । रुदित्वा । विविदिषति । विदित्वा । मुमुषिषति । मुषित्वा । जिघृक्षति । गृहीत्वा । सुषुप्सति । सुप्त्वा । पिपृच्छिषति । पृष्ट्वा ।

*सीङ् ॥ ९८ ॥ इगंतस्य धो: सकारादौ सनि परत: किद्वद् भवति । चिचीषति । स्तुषुषति । तितीर्षति । सीति किं ? शिशयिषते । इक इति किं ? पिपासति ।

*हसि ॥ ९९ ॥ सकारादौ सनि धे हल त स्मिन् परे च इक् तस्य किद्वद् भवति । बिभित्सति । बुभुत्सते । विवृत्सति । इक इति किं ? विवप्सति ।

*सिस्मी दे ॥ १०० ॥ सकारादौ दपरे सिसे सिचि च धो हल तस्मिन् परे च इक् तस्य किद्वद् भवति । अभित्त । अभुत्त । भित्सीष्ट । भुत्सीष्ट । सिज्वाशिषीति किं ? भेत्स्यते । द इति किं ? अभा-त्सीत् । दसीति किं ? अवेदि ।

ऋ ॥ १०१ ॥ ऋवर्णान्तस्य धो: सिसौ दे परे किद्वद् भवति । अकृत । कृषीष्ट । वृषीष्ट । आस्तीर्षीष्ट ।

गमो वा ॥ १०२ ॥ गमे: सात्मे सिसौ दे वा किद्वद् भवति । समगत । समगस्त । संगसीष्ट । संगसीष्ट ।

*यम: सौ स्वीकृतौ ॥ १०३ ॥ यमे: स्वीकृतौ दारपरिग्रहे सादौ सिसे दे वा किद्वद् स्यात् । उपायंस्त भार्याम् । स्वाविति किं ? उपायसीष्ट । स्वीकृताविति किं ? आयंस्त पाणिम् ।

*सूचने ॥ १०४ ॥ यमे: सूचने प्रकाशने सादौ सौ दे किद्वद् कार्य भवति । उदायत । उदायसाता ।

*ह्न ॥१०५॥ ह्वे: सादौ दे परे सौ किद्वद् भवति । आह्वत । आह्वसाता । आह्वसत ।

मुसयोरि ॥ १०६ ॥ मुसवकानां विहिताय सादौ सौ दे इत्व भवति किद्वत् । अरित । अभित । प्राशित । मुसयोरिति किं ? भ्यमरास्त ।

*सेट्के पूङ्क्लीङ्कीस्विनिमिशिधृधृषां न ॥१०७॥ पूङादीनां सेटि तसके परे किद्वद् कार्य न भवति । पवित: । पवितवान् । धर्षित: । धर्षितवान् । क्ष्वेदित: । क्ष्वेदितवान् । प्रस्वेदित: । प्रस्वेदितवान् । प्रमेदित: । प्रमेदितवान् । प्रस्वेदित: । प्रस्वेदितवान् । प्रधर्षित: । प्रधर्षितवान् । सेड्ग्रहणं किं ? पूत: । पूतवान् । मित्त: । मित्तवान् ।

मृष: स्वार्थे ॥ १०८ ॥ मृष स्वार्थे तिति सम्यां सेट्के किद्वद् कार्य न भवति । मर्षित: । स्वार्थे इति किं ? अपमृषितं वाक्यमाह ।

वोदु तो भावारम्भे घ्नप ॥ १०९ ॥ उदुकौ धो: शपवि इ्रणात् भावे आरम्भे च सेट्के किद्वद् कार्य वा न भवति । द्युतितं । द्योतितमनेन प्रद्युतित: प्रद्योतित: । "उदुक" इति किं ? विदितमनेन । प्रविदित: । भावारम्भ इति किं ? रुचित: का-र्पापण: । शप इति किं ? गुधितमनेन । प्रगुधित: ।

मोऽक्यपथ्यविलुच्यविगुप्यमृषकृषा क्त्व ॥ ११० ॥ मकारान्तोंद: थफान्तकारस्य धो: क्त्वा-

दीनां च सति क्त्वाप्रत्यये किद्वद् वा भवति । ग्रथित्वा । ग्रन्थित्वा । ग्रथित्वा । ग्रन्थित्वा । गुफित्वा । गुंफित्वा । वधित्वा । वन्धित्वा । खुन्थित्वा । खुंचित्वा । ऋतित्वा । अर्तित्वा । तृपित्वा । तर्पित्वा । मृषित्वा । मर्षित्वा । कृशित्वा । कर्शित्वा । नाकुमहणं किं ? कोथित्वा । गोफित्वा । धतग्रहणं किं ? ध्वंसित्वा । ऋर्थेति किं ? ग्रथितः ।

० व्युङ्घोऽधा हल सनवत्वो ॥ १११ ॥ उकारेकारोपधः धातुः कारान्तस्य हलादेः सेटि सनि क्त्वाप्रत्यये च किद्वद् वा स्यात् । दिद्युतिषते । दिद्योतिषते । द्युतित्वा । द्योतित्वा । लिलिखिषति । लिलेखिषति । लिखित्वा । लेखित्वा । व्युङ् इति किं ? विव र्तिषते । वर्तित्वा । अव इति किं ? सिसेविषते । सेवित्वा । हलादेरिति किं ? एषिषिषति । एषित्वा । सटीति किं ? बुभुक्षते । भुक्त्वा ।

युक्तवद्युषि लिंगसंख्ये ॥ ११२ ॥ उसर्थे युक्त इव लिंगसंख्ये भवतः । प्रत्ययार्थेन युक्तत्वात् प्रकृत्यर्थो युक्त इत्युच्यते । पञ्चालानां निवासो जनपदः पञ्चालाः । अंगाः । वंगाः । कलिंगाः । कुरवः । उसीति किं ? आमलकं फलं । लिंगसख्ये इति किं ? बदर्या अदूरभवो ग्रामो बदरी ग्रामः । तस्य वनं बदरीवनं ।

+योरेव मथा । ११३ । से पुंसूत्रस्यैव बहु विषयस्य युक्तवद्युषि लिंगसंख्ये स्तः । मथुराया पञ्चालस्य मथुरापञ्चालकः । योरेवेति किं ? पञ्चालमथुरे । बहोरिति किं ? गोदमथुरा ।

×मंपूलमवितकादिषु ते ॥११४॥ जम्वादि षु लवलिकादिषु च यथासंख्यं ते लिंगसंख्ये युक्तवद्युषि भवतः । जम्ब्वा अवयवो जम्बू । जम्बौ । जम्बूफलानि । द्राक्षा फलानि । मल्लिका पुष्पाणि । खर्जूरिकस्य पर्वतस्यादूरभवानि खर्जूरिक वनानि ।

+गुणानामभ्रात् ॥११५॥ गुणानां विशेषणवाचिनां जातेरम्यस्य विशेष्यस्य लिंगसंख्ये स्तः । गुणवद्युषि । गुणलक्षणसम्भेदात् । शुक्लं वस्त्रं । शुक्लः पटः । शुक्ला शाटी । कृतं वस्त्रं । कृतः पटः । कृता शाटी । माधुरं कुलं । माधुरः पुमान् । माधुरी स्त्री । निर्मधुरं कुलं । निर्मधुरः पुमान् । निर्मधुरी स्त्री । गुणानामिति किं ? बदरी वृक्षः । "अजाते" इति किं ? पञ्चालाः जनपदः ।

×न युषि ॥११६॥ नरि मनुष्येऽर्थे उषि गुणानां लिंगसंख्ये न स्तः । चञ्चेव मनुष्याः चंचा अभिरूपः । नृग्रहणं किं ? पंचाला रमणीया । बहुबा । बह्वन्नपाका । बहुक्षीरघृता । बहुमांस्यफला । उर्सीति किं ? पट्टर्षी नारी ।

इति जैनेन्द्रव्याकरणे सप्तार्णवचन्द्रिकायां प्रथमस्याध्यायस्य प्रथमः पादः ।

प्रथमाध्याये द्वितीयः पादः ।

भूवादयो धुः ॥१॥ भू इत्येवमादयः शब्दा धुसंज्ञा भवति । भू एधे स्पर्द्ध गाधृ । भवति । एधते । स्पर्द्धते । गाधते । धुप्रदेशा "धोर्यङ्" इत्येवमादयः ।

अकर्मको धिः ॥ २ ॥ अकर्मको यो धुः स धिसंज्ञो भवति । अविद्यमानकर्मकोऽविवक्षितकर्मको ऽप्यकर्मकः । धिप्रदेशा "धि" इत्येवमादयः ।

अप्रयोगीत् ॥ ३ ॥ शास्त्रे कार्यार्थमुपदिश्यमानो वर्णः प्रयोगे न श्रूयते यः स इत्संज्ञो भवति । अण्—अच्—हल्—विमिच्—जे—पायवस्थिक । इत्प्रदेशा "सालेमादि" इत्येवमादयः ।

यथासंख्यं समाः ॥ ४ ॥ समाः शिष्यमाणाः यथासंख्यं भवति । मिपयसृपवतसोऽमततां । प्रथमस्यस्य मिपः प्रथमस्य्योऽमित्यादि ।

स्वरितेनाधिकारः ॥ ५ ॥ स्वरितेनार्थ प्रतिज्ञया अधिकारो वेदितव्यः । 'सः' परः" इत्यादि ।

● कंदितो दः ॥ ६ ॥ ककारेत ऐकारेतश्च धोर्दो भवति । शीङ्—स्वप्ने । इङ्—अधीते । एधे—एधते । आसे—आस्ते ।

दौ ॥ ७ ॥ दावर्थे दो भवति । भूयते भवता । आस्यते भवता । क्रियते कटः । ह्रियते भारः ।

---

१ भूवादीनां वकारोऽयं मङ्गलार्थः प्रयुज्यते ।
भ्वादयश्चमिको वा भूर्वादिर्भ्वादयोऽपि वा ॥ १ ॥
शुभो वाऽर्थे वर्तते वादयोऽर्थिके इति ।
भूवादयो इति ज्ञेया धुसंज्ञा धातवऽवका ॥ २ ॥

कर्त्तरि के ॥ ८ ॥ कर्त्तरि कारके मार्थे दो भवति। व्यतिभवत। व्यतिहनते। व्यतिपचते।

+हृवहः ॥ ९ ॥ हृवहिभ्यां कर्त्तरि म दो भवति। संप्रहरते राजानः व्यतिवहते मया।

• न गतिहिंसार्थभ्दे ॥१०॥ गतौ हिंसायां शब्दे चार्थे वर्तमानाद्धो कर्त्तरि मे दो न भवति। व्यतिगच्छति। व्यतिघ्नन्ति। व्यतिहिंसंति। व्यतिभवति। व्यतिशब्दयंति। व्यतिजल्पति।

परस्परान्योऽन्येतरेतरे ॥ ११ ॥ एतैर्योगे मार्थे दो न भवति। परस्परस्य व्यतिलुनति। अन्योऽन्यस्य व्यतिपुनंति। इतरेतरस्य व्यतिभवति।

+गेर्वोद्वसो ॥ १२ ॥ गे परार्भ्यां उद्वसिभ्यां दो वा स्यात्। समूहति। समूहते। निरस्यति। निरस्यते। गेरिति किं ? ऊहते। अस्यति।

निर्विशः ॥ १३ ॥ निपूर्वाद्विशेर्दो भवति। निविशते। निविशाते। निविशंते।

परिव्यवक्रियः ॥ १४ ॥ पर्योविभ्य क्रीणा तेर्दो भवति। परिक्रीणीते। विक्रीणीते। अवक्रीणीते।

• विपरो जेः ॥ १५ ॥ विपराभ्यां जयतेर्दो भवति। विजयते। पराजयते।

क्रीडोऽनुपर्याङः ॥ १६ ॥ अन्वादेः क्रीडे र्दो भवति। अनुक्रीडते। परिक्रीडते। आक्रीडते।

समाऽकूजे ॥ १७ ॥ संपूर्वात् क्रीडेर्न्ये मककूजेऽर्थे। संक्रीडते। अकूज इति किं ? संक्रीडंति शकटानि।

•श्रुवः ॥ १८ ॥ श्रुणोतेर्दो भवति। संश्रुणुते। संश्रुणाते। संश्रुण्वते शब्दम्।

• गिरादोमि ॥ १९ ॥ सम गिरतेर्न्मवसोमि प्रतिज्ञाने। संगिरते सर्वज्ञं। ओमीति किं ? संगिरति ग्रासं।

• स्थः ॥ २ ॥ तिष्ठतेरोमि दो भवति। सर्वमनेकान्तमर्हन्मातिष्ठते।

•संव्यवप्रात् ॥ २१ ॥ समादिपूर्वात् तिष्ठतेर्दो भवति। संतिष्ठते। वितिष्ठते। अवतिष्ठते। प्रतिष्ठते।

ईप्सास्थेयोक्तौ ॥ २२ ॥ ईप्सायां परपरितोषार्थमात्मरूपाविष्करणम् स्थेयोक्तौ च संशय विवादे कृत्वा वा निश्चयकरण स्था दो भवति। तिष्ठते कन्या छात्रेभ्य। मयि तिष्ठते। मयि तिष्ठते निर्णयः।

उद ईहे ॥ २३ ॥ उत्पूर्वात् स्थो दो भवति ईहेऽर्थे। धर्मे उत्तिष्ठते। ईह इति किं ? आसनादुत्तिष्ठति।

•मंत्रेणोपात् ॥२४॥ उपात् स्थो दो भवति मंत्रेण करणभूतेन चेत् सोपस्थितिः। आगस्त्या उपतिष्ठते। गृष्टमा उपतिष्ठते। मंत्रेणेति किं ? भर्त्तारमुपतिष्ठति भार्या यौवनेन।

+देवार्चासंगममैत्रीपथिषु ॥२५॥ उपात् स्थो दो भवति देवार्चादिषु। जिननाथमुपतिष्ठते। यमुना गंगामुपतिष्ठते। महामात्रानुपतिष्ठते। अयं पंथा स्रुघ्नमुपतिष्ठते।

+वा लिप्सौ ॥ २६ ॥ उपात् स्था लिप्सायां दो वा भवति। भिक्षुर्दातृकुलमुपतिष्ठते उपतिष्ठति वा।

मे ॥ २७ ॥ उपात् स्थो मेर्दो भवति। यावदभुक्तमुपतिष्ठते। मेरिति किं ? स्वामिनमुपतिष्ठति।

समो गमृच्छिप्रच्छिस्वरत्यर्तिश्रुविदृशः ॥२८॥ सपूर्वेभ्यो गमादिभ्यो भिभ्यो दो भवति। संगच्छते। संपृच्छते। संस्वरते। समियृते। समरिष्यते। संशृणुते। संशृणुते। संविन्ते। संपश्यते। भेरिति किं ? संगच्छति ग्रामं। संपश्यति देवं। समवति धर्मं।

निसंव्युपाऽह्वः ॥ २९ ॥ न्यादिभ्यो ह्वः ह्वयतेर्दो भवति। पुत्रं निह्वयते। संह्वयते। विह्वयते। उपह्वयते।

आङः स्पर्द्धे ॥ ३ ॥ आङ्पूर्वात् ह्वो दो भवति स्पर्द्धेऽर्थे। मल्लो मल्लमाह्वयते। स्पर्द्ध इति किं ? गामाह्वयति गोधुक्।

+गमः प्रतीक्षे ॥ ३१ ॥ गमेर्ण्यन्तादाङ्पूर्वात् दो भवति प्रतीक्षे कालहरणे। आगमयस्व तावत्। प्रतीक्ष इति किं ? विद्यामागमयति।

+नुप्रच्छ ॥ ३२ ॥ आङ्पूर्वाभ्यां नुप्रच्छाभ्यां दो भवति । आनुते शृगाल । आपृच्छते गुरून् ।

*दात्र ॥ ३३ ॥ ददातेराङ्पूर्वाद्दो भवति । विद्यामादत्ते । धनमादत्ते ।

*न व्यसने ॥ ३४ ॥ दाञो दो न भवति व्यसने विकसनेऽर्थे । विपादिकां व्याददाति ।

+स्वांगकर्मकात् ॥ ३५ ॥ दाञः स्वांगकर्मकात् व्यसनेऽर्थे दो न भवति । आस्यं व्याददाति । स्वांगकर्मकादिति किं ? व्याददते पिपीलिका पतंगमुखम् ।

*यमूभो धम ॥ ३६ ॥ यमेर्हस्तेश्च विसङ्ककात् स्वांगकर्मकादाङ्पूर्वाद्दो भवति । आयच्छते । आयच्छते । आहते । आगाते । आहते । आयच्छते पाणिं । आहते वक्षः । वेरिति किं ? आयच्छति रज्जुं । आहति पाप ।

*व्युत्तपम ॥ ३७ ॥ व्युद्भ्यां तपेर्दो भवति धे स्वांगकर्मकाच्च । वितपते । उत्तपते राजा । वितपते पृष्ठं । वेरित्येव । उत्तपति सुवर्णं सुवर्णकारः ।

*वे कृ ॥३८॥ विपूर्वात् कृञो धेर्दो भवति । विकुर्वते सैन्धवाः साधुदान्ताः । भक्तस्य पूर्णाः छात्रा विकुर्वते ।

*शब्दकर्मण ॥ ३९ ॥ वे कृञो दो भवति शब्दकर्मकात् । क्रोष्टा विकुरुते स्वरान् । ध्वांक्षो विकुरुते स्वरान् । शब्दकर्मण इति किं ? विकरोति कटं ।

*गंधनावक्षेपसेवा साहसप्रतियत्नप्रकथनोपयोगे ॥ ४० ॥ एष्वर्थेषु कृञो दो भवति । अप मिममुत्कुरुते । श्येनो वर्तिकामुपकुरुते । गणकान् प्रकुरुते । परदारान् प्रकुरुते । काण्ड गुणस्योपस्कुरुते । जनापवादान् प्रकुरुते । शतं प्रकुरुते धर्माय । एष्विति किं ? यम करोति ।

प्रसहनेऽधे ॥ ४१ ॥ अधिपूर्वात् कृञो दो भवति प्रसहने पराभिभवेऽर्थे । वादिनोऽधिकुरुते । शत्रुमधिकुरुते । प्रसहन इति किं ? अधिकरोति ।

*पूजोत्संगापनीतिज्ञानभृतिगणनव्यये न्यः ॥४२॥ पूजादिष्वर्थेषु नयतेर्दो भवति । नयते चार्वी स्याद्वादे । बालकमुदानयते । माणवकमुपनयते । गयते चार्वी तत्त्वार्थे । कर्मकरानुपनयते । भृतिदानेन स्ववशी करोति । मद्रका कारं विनयन्ते । राजग्राह्यं भागं निर्यातयन्तीत्यर्थः । शतं विनयते । व्ययीकरोति । एष्विति किं ? नयत्यजां ग्रामं ।

*कर्तृस्थे कर्मण्यमूर्ती शमे ॥ ४३ ॥ कर्तृस्थेऽर्थे कर्मणि मूर्तिवर्जिते विवक्षिते नयतेर्दो भवति शमेऽर्थे । क्रोधं विनयते । दर्पं विनयते । कर्तृस्थे इति किं ? मुनिः परस्य क्रोधं विनयति । कर्मणीति किं ? बुद्ध्या विनयति । अमूर्ताविति किं ? गडुं विनयति । शम इति किं ? क्रोधमानयति ।

+हृगतिताच्छील्ये ॥ ४४ ॥ हरतेर्दो भवति गतेस्ताच्छील्ये । पैतृकमश्वा अनुहरन्ते । मातृकं गावोऽनुहरन्ते । गतिस्वभावमनुकुर्वन्ति ।

+शिक्षशब्दायेर्जिज्ञासाधर्षमनाशिषि ॥४५॥ शिक्षादिभ्यो जिज्ञासादिषु दो भवति । शक्ते समंतात् शिक्षा । जिज्ञासायां-विद्यां शिक्षते । तुभ्यं शपते । सर्पिषो नाथते । एष्विति किं ? मोक्षं शिक्षति ।

वृत्तिसर्गतायने क्रमः ॥ ४६ ॥ वृत्त्यादिष्वर्थेषु क्रमर्दो भवति । तत्त्वेऽस्य क्रमते बुद्धिः न प्रतिबध्यते इत्यर्थः । जैनेन्द्राध्ययनाय क्रमते उत्सहते इत्यर्थः । क्रमतेऽस्मिन् शास्त्राणि सतन्यते पास्यते वा ।

परापात् ॥ ४७ ॥ वृत्त्यादिषु परोपाभ्यां क्रमेर्दो भवति । पराक्रमते । उपक्रमते ।

ज्योतिरुद्गमावाङः ॥ ४८ ॥ आङ्पूर्वात् क्रमेर्दो भवति ज्योतिषां सूर्यादीनामुद्गमनेऽर्थे । आक्रमते सूर्यः । आक्रमते चन्द्रः । ज्योतिरुद्गमाविति किं ? शिशुराक्रामति कुतपं ।

वेः स्वार्थे ॥ ४९ ॥ विपूर्वात् क्रमः स्वार्थे दो भवति । सुष्ठु विक्रमते । साधु विक्रमते । स्वार्थे इति किं ? विक्रामत्यजिनसंधिः ।

*प्रोपात् समर्थात् ॥ ५० ॥ प्रोपाभ्यां समर्थाभ्यां क्रमेर्दो भवति । प्रक्रमते । उपक्रमते भोक्तुं । प्रारमते इत्यर्थः ।

वाऽगेः ॥ ५१ ॥ अगिपूर्वात् क्रमेर्दो भवति वा । क्रमते क्रामति । अगेरिति किं ? संक्रामति ।

*संमतेर्ज्ञोऽस्मृतौ ॥ ५२ ॥ सम्प्रतिभ्यां जानातेर्दो भवत्यस्मृतावर्थे। सञ्जानीते। प्रतिजानीते शतं। अस्मृताविति किं? मातुः सञ्जानाति।

*निह्नवे ॥ ५३ ॥ निह्नवेऽपपूर्वेऽर्थे ज्ञो दो भवति। शतमपजानीते। सहस्रमपजानीते। निह्नव इति किं? न त्वं किमपि जानासि।

धेः ॥ ५४ ॥ ज्ञा धिसञ्ज्ञकाद्दो भवति। दधो जानीते। सर्पिषो जानीते। धेरिति किं? स्वरेण पुत्रं जानाति।

दीप्त्युपोक्तिज्ञानेहाविमत्युपमन्त्रे वदः ॥ ५५॥ दीप्त्यादिषु वदेर्दो भवति। वदते चार्वी लोकायते। कर्मकरानुपवदते। वदते विद्वान् स्याद्वादे। तपसि वदते। गेहे विवदन्ते। परदारानुपवदते।

व्यक्तवाक्समुक्तौ ॥ ५६ ॥ व्यक्तवाचां समुक्तौ सहोक्तौ वदेर्दो भवति। सम्प्रवदन्ते ग्राम्याः। सम्प्रवदन्ते श्रावकाः। व्यक्तवाचामिति किं? संप्रवदन्ति चटकाः।

अनोऽर्थे ॥ ५७ ॥ धिसञ्ज्ञकादनुपूर्वाद्वदेर्दो भवति। आचार्यस्यानुवदते शिष्यः। धेरिति किं? प्राक्तकमनुवदति।

*वा व्युक्तौ ॥ ५८ ॥ व्युक्तौ विवादे वदेर्वा दो भवति। विप्रवदते वादिनः विप्रवदन्ति वा। व्युक्ताविति किं? संप्रवदन्ति श्रावकाः।

गिरोऽपात् ॥५९॥ अपपूर्वाद्गिरतेर्दो भवति। अवगिरते। अवगिरते।

उपराद्यः ॥ ६० ॥ उत्पूर्वाच्चरतेर्दो भवति। गुरुवाक्यमुच्चरते। धर्ममुच्चरते। अर्थ इति किं? बाष्प उच्चरति।

समो भया ॥ ६१ ॥ संपूर्वाच्चरतेर्दो भवति। अश्वेन संचरते। रथेन संचरते। भयेति किं? ग्रैवेयकं संचरति जिनधर्मः।

+दाणाश्चेत्तृतीया चतुर्थ्यर्थे ॥ ६२ ॥ दाणः संपूर्वात्। सम्प्रयच्छतेर्दो भवति सा तृतीया चतुर्थ्यर्थे। दास्या संप्रयच्छते कामुकः। असत्यम इति किं? मात्रे संप्रयच्छति। चतुर्थ्यर्थ इति किं? पाणिना सम्प्रयच्छति। ज्ञापकमिदं चतुर्थ्यर्थेऽपि तृतीया भवति।

स्वीकृतावुपायमः ॥ ६३ ॥ उपपूर्वाद्यमेर्दो भवति स्वीकृतौ पाणिग्रहणे। कन्यामुपयच्छते। स्वीकृताविति किं? देवदत्तस्य भार्यामुपयच्छति यज्ञदत्तः।

अस्मृदृशः सनः ॥ ६४ ॥ एभ्यः सन्तेभ्यो दो भवति। शुश्रूषते। सुस्मूर्षते। दिदृक्षते नेमिनम्।

ज्ञः ॥ ६५ ॥ जानातेः सन्ताद्दो भवति। जिज्ञासते धर्मं।

नानोः ॥ ६६ ॥ अनुपूर्वाज्जानातेर्दो न भवति सन्तात्। अनुजिज्ञासति।

प्रत्याङ्भ्यो ॥ ६७ ॥ प्रत्याङ्भ्यां शृणोतेः सन्ताद्दो न भवति। प्रतिशुश्रूषति। आशुश्रूषति।

शदगतेः ॥ ६८ ॥ शदेर्गतिरिति मवति। शीयते। शीयेते। शीयन्ते। गतेरिति किं? निशसत्। प्रशात।

*मृङो लुङ्लिङोः ॥ ६९ ॥ म्रियतेर्दो भवति लुङ्लिङोः गपरात्। अमृत। मृषीष्ट। म्रियते। म्रियेते। म्रियन्ते। लुङ्लिङोरिति किं? मरिष्यति। अमरिष्यत्। ममार।

*प्राग्वत्सनः ॥७० ॥ प्राग्वत् प्राणीदानीमिव प्रकृतिवत् सन्तात् दो भवति। शैदिता वा। यते। शिशयिषते। पिस्पर्धिषते। निविशति। निविविक्षते। निविविक्षते। आक्रमते आचिक्रंसते। सर्पिषो जानीते। सर्पिषो जिज्ञासते। प्राग्वदिति किं? शिशत्सति। मुमूर्षति। दानीमिति शब्दात् नास्ति।

*आमवत् सङ्कृञ्ः ॥ ७१ ॥ आमन्तस्य सकृञो दो भवति। ईहाञ्चक्रे। ईहाञ्चक्रे। सकृञिति किं? ईहाम्बभूव। ईहामास।

+न ॥ ७२ ॥ आमन्तात् सकृञो दो न भवति। उम्भाञ्चकार।

*युधुभ्याञ्जयाप्ताः ॥ ७३ ॥ युङ्भ्यां युधेर्दो

भवत्ययज्ञपात्रे । प्रयुङ्क्ते । नियुङ्क्ते । उपयुङ्क्ते । न्युङ्क्ते । अयज्ञपात्र इति किं ? द्वन्द्वं यज्ञपात्राणि प्रयुनक्ति । विना सिद्धे नियमार्थमुद्ग्रहणे । इस्वतेषु-उद एव नान्यस्मात् । दुयुनक्ति । सयुनक्ति ।

*अपस्कृ ॥ ७४ ॥ अपस्किरतर्दो भवति । अपस्किरते वृषभो हृष्टः । अपस्किरते कुक्कुटो भक्षार्थी । अपस्किरते श्वा आश्रयार्थी । अपग्रहणं किं ? उपस्किरति ।

*भुजोऽत्र ॥ ७५ ॥ भुजर्दो भवत्यत्रेऽपालने । भुङ्क्ते । भुञ्जाते । भुञ्जते । अत्र इति किं ? भुनक्ति महीं धर्मः ।

*नाऽण्णौ ये णिकर्तृकाण्णे ॥ ७६ ॥ अण्यन्तावस्थायां यो धुर्म णिकर्तृकस्तस्माण्ण्यन्ताद्दो न भवति । आस्ते देवदत्तः । आसयति देवदत्तं । शेते माणवकः । शाययति माणवकं । अणाविति किं ? आरोहयमाणं प्रयोजयति आरोहयते । धारिति किं ? कटं कुर्वाणं प्रयोजयति कारयते । प्राणिकर्तृकाण्णिति किं ? शुष्यन्ति व्रीहयः शोषयते व्रीहीनातपः । "णिचः" इति प्राप्तिः प्रतिषिध्यते ।

*यत्कर्म यत् कर्ताऽनाध्यानेऽस्मृतौ ॥ ७७ ॥ अण्यन्तावो णि तदन्ताद्दो भवत्यस्मृतावनाध्याने । णिमकृतेरणौ यत् कर्म स चेत् कर्ता अनाध्या स्यात् । पश्यति भक्ता राजानं । दर्शयते भक्तान् राजा स्वयमेव । यत्कर्मेति किं ? छुनाति दात्रेण लावयति दात्रं स्वयमेव । कर्तेति किं ? आरोहति हस्तिनं हस्तिपकः । आरोहयत्येनं महामात्रः । अनाध्यान इति किं ? स्मरत्यात्मा । स्मरयत्यात्मा । अस्मृताविति किं ? स्मरति वनगुल्म कोकिलः । स्मारयत्येनं वनगुल्मः ।

*भीस्म्योर्हेतुभये ॥ ७८ ॥ ण्यन्ताभ्यां भीस्मिभ्यां दो भवति हेतुभयेऽर्थे । मुण्डो भीषयते । जटिलो भीषयते । मुण्डो विस्मापयते । हेतुभय इति किं ? कुञ्चिकयैनं भाययति ।

वंचने गृधिवंचे ॥ ७९ ॥ गृधिवञ्चिभ्यां ण्यन्ताभ्यां दो भवति वञ्चने विसंवादनेऽर्थे । गर्धयते । वंचयते माणवकं । प्रतारयतीत्यर्थः । वञ्चन इति किं ? श्वानं गर्धयति । अहिं वञ्चयति ।

*ल्यालीङोऽभार्च्ये च ॥ ८० ॥ लिनातिलीयतिभ्यां ण्यताभ्यां दो भवत्यर्चाभिभवार्थयोः वं चन च । जटाभिरालापयते । श्येनो वर्तिकामपलापयते । कस्त्वामुल्लापयते ।

*मिथ्याकृञोऽभ्यासे ॥ ८१ ॥ मिथ्याशब्दनयोगे कृञो ण्यताद्दो भवत्यभ्यासेऽर्थे । पदं मिथ्या कारयते । स्तुतिं मिथ्या कारयते । मिथ्येति किं ? सूत्रं साधु कारयति । अभ्यास इति किं ? सकृत्पदं मिथ्या कारयति ।

*णितः फलेशे ॥ ८२ ॥ णितो धोर्दो भवति क्रियायाः फलेश कर्तरि । पचते । लुनीते । कुरुते । फलेश इति किं ? पचति भक्तिकराः । वपति मलकाः ।

वदोऽपात् ॥ ८३ ॥ अपाद् वदर्दो भवति फलेश । एकान्तमपवदते । अपवदते ।

समुदाङ्भ्यमोऽग्रंथे ॥ ८४ ॥ समादिभ्यो यमर्दो भवत्यग्रंथेऽर्थे । व्रीहीन् संयच्छते । भारमुद्यच्छते । पात्रमायच्छते । अग्रंथ इति किं ? उद्यच्छति चिकित्सां वैद्यः ।

ज्ञाऽनोः ॥ ८५ ॥ आनाश्ज्ञेरदो भवति । गां जानीते । अश्वं जानीते । अनोरिति किं ? स्वर्गं प्रजानाति ।

णिचः ॥ ८६ ॥ णिजन्ताद्दो भवति फलेशे । ओदनं पाचयते । कटं कारयते । फलेश इति किं ? परस्य कटं कारयति ।

पाऽऽस्याऽऽङ्यमाऽऽयसपरिमुहरुचिनृत्वदवसः ॥ ८७ ॥ पादिभ्यो ण्यन्तेभ्यो न भवति । पाययति । आदयते । दमयते । आयामयते । आयासयते । परिमोहयति । रोचयते । नर्तयति । वादयते । वासयते ।

वा प्यागम्ये ॥ ८८ ॥ वाचा पदान्तरेण गम्यमाने फलेशे दो वा भवति । स्वं यज्ञं पुनीते पुनाति वा । स्वं वाक्यमपवदते अपवदति वा । स्वान् व्रीहीन् संयच्छते, संयच्छति वा । स्वां गां जानीते, जानाति वा । स्वमन्नं पाचयते पाचयति वा । स्वं पुत्रं पाययते, पाययति वा । गतैः पञ्चभिर्योगैर्नित्ये दे प्राप्ते वाचा योगेऽनेन विकल्पः ।

र्मे ॥ ८९ ॥ यस्मात्कर्म च दध्न प्राप्नोति तस्मात्स्मैव भवति । याति । प्रविशति । अभिक्रामति ।

*परानुकृ ॥ ९० ॥ पराभ्यां कृञो न भवति । पराकरोति । अनुकरोति ।

प्रत्यभ्यतिक्षिप ॥ ९१ ॥ एभ्य क्षिपेर्न भवति । प्रतिक्षिपति । अभिक्षिपति । अतिक्षिपति ।

*प्राद्वह ॥ ९२ ॥ प्राद्वहेर्न भवति । प्रवहति । प्रवहत । प्रवहति ।

*परे ॥ ९३ ॥ परिपूर्वात् वहेर्न भवति । परिवहति । मित्वात् कर्त्रे दे प्राप्ते न विधीयते । पृथग्वचनमुत्तरार्थं ।

*मृष ॥ ९४ ॥ परेर्मृषो न भवति । परिमृष्यति । परिमृष्यत ।

व्याङ्परिभ्य रम ॥ ९५ ॥ व्याङ्भ्यां परेश्च रमेर्न भवति । विरमति । आरमति । परिरमति । एतेभ्य किं ? रमते । अभिरमते ।

उपात् ॥ ९६ ॥ उपात् रमेर्न भवति । उपरमति । उपरमतः । उपरमंति । पृथग् वचनमुत्तरार्थं ।

वा ये ॥ ९७ ॥ उपपूर्वात् विसंज्ञकप्रमेर्वा न भवति । यावद् भुक्तमुपरमति उपरमते वा ।

बुध्युधनशजनेङ्प्रुद्रुस्रोर्णे ॥ ९८ ॥ बुधादिभ्यो ण्यंतेभ्यो न भवति । बोधयति । योधयति । नाशयति । जनयति । अध्यापयति । प्रावयति । द्रावयति । स्रावयति ।

चल्यर्थाहारार्थात् ॥ ९९ ॥ चलत्यर्थेभ्योऽहारार्थेभ्यश्च धुभ्यो ण्यंतेभ्यो न भवति । चलयति । चोपयति । कंपयति । वेपयति । आशयति । निगारयति । भोजयति । अभ्यवहारयति ।

व्ययपा वा ॥१००॥ व्ययताद्वा न भवति । पटपटायति । पटपटायते । लोहितायति । लोहितायते ।

घुद्भयो लुङि ॥१ १॥ घुतादिभ्यो लुङि परे वा न भवति । व्यद्युतत् । व्यद्योतिष्ट । अलुटत् । अलोटिष्ट । अक्षुभत् । अक्षोभिष्ट । अस्त्रत् । अस्रोविष्ट ।

*सस्य वृत्कृपः ॥ १०२ ॥ वृतादिभ्य सनि ... [illegible] ... । विवर्त्स्यति । विवर्तिषते ।

वर्त्स्यति । वर्तिष्यते । अवर्त्स्यत् । अवर्तिष्यत । विवृत्सति । विवर्तिषते । वर्त्स्यति । वर्धिष्यते । अव र्त्स्यत् । अवर्धिष्यत । चिक्लृप्सति । चिकल्पिषते । कल्प्स्यति । कल्पिष्यते । अकल्प्स्यत् । अकल्पिष्यत ।

*स्ता कृप ॥१ ३॥ कृपेर्लुटो वा न भवति । कल्प्ता । कल्पिता । कल्प्तासि । कल्पिताहे ।

नप्ताद्य आसं ॥ १०४ ॥ यथा निर्दिष्टो बाध्यो भवत्यसमासाधिकारनीत्युत्तरत्रापि अधिकारो ज्ञेय । वक्ष्यति-प्रोषि च-भिदि । रुक रु-सिद्धि । रुपरस्य प्रस्य चिसंज्ञा प्रसता दसज्ञया बाध्यते ।

य्वा स्त्र्याख्यौ मु ॥ १०५ ॥ ईकारोकारौ स्त्र्याख्यौ मुसंज्ञौ भवत । कुमारी । किशोरी । ब्रह्मबन्धू । भ्रू । श्री इति किं ? ग्रामणी । स्त्र्याख्या विति किं ? हे ग्रामणी । हे खलपू । मुमस्थाः "भ्रूभ्यो" इत्यादय ।

स्त्री ॥ १०६ ॥ स्त्रीशब्दो मुसंज्ञो भवति । हे स्त्रि । स्त्रियै । स्त्रिया । स्त्रीणां ।

आमीयुवो ॥ १०७ ॥ आमि परत इयुवो स्थानिनौ यौ य्वौ स्त्र्याख्यौ तौ मुसंज्ञौ भवत । श्रीणां । भ्रूणां । प्रधुश्रीणां श्रीणां पुरुषाणां वा । नियमार्थमिदं । आम्येव मुसंज्ञा नान्यत्र । हे श्री । हे भ्रू ।

वा ॥ १०८ ॥ वा मुसंज्ञा भवति आमीयुवो स्थानिनौ । श्रीणां । श्रियां । भ्रूणां । भ्रुवां ।

ङिति मम ॥ १०९ ॥ य्वोर्य प्र स्त्र्याख्य इयुवोश्च स्थानिनौ यौ य्वौ तैयो मुसंज्ञा भवति ङिति परे वा । श्रुवै । भ्रुवे । धेन्वै । धेनवे । श्रियै । श्रिये । भ्रुवै । भ्रुवे ।

*ख्यसखिपति ॥ ११० ॥ य्वोर्य प्र स मुसंज्ञो भवति सखिपतिसंज्ञौ वर्जयित्वा । मुनये । साधवे । बुद्धये । धेनवे । मसखिरपतीति किं ? सख्या । सख्ये । सख्यु । पत्या । पत्ये । पत्यु ।

मो पि च ॥ १११ ॥ मु पि च संज्ञो भवति । मोहा । मेरा । चसमन्दः संज्ञावरसमावेशार्थ । प्रवि मम्य गत । अन्वयो गेरयादेश स्वामपूर्वनिरासश्च सिद्ध । विप्रदेशा "भुक" इत्यादय ।

स्फे ऽ ॥ ११२ ॥ स्फपरे प्र स्वो म-वति । सद्य । कुञ्च । ह्रुवा । स्त्रप्रदेशा "सरोर्दुव" इत्याद्य ।

दी ॥ ११३ ॥ दीर्घ रसज्ञो भवति । ईहा । ईक्षा । ईक्षांचक्रे ।

यस्ये तदादिर्गु ॥ ११४ ॥ यस्य स यस्य तस्मिन् परत तदादि शब्दरूप गुसज्ञ भवति । शुशेति । करोति । करिष्यति । यस्य इति किं ? हे देवदत्त इ पश्येत्यत्र आदरैप् प्राप्नोति । दध्युने त्यत्र एरित्यादेरिश च । न चैवं । तदादिरिति किं ? करिष्यामीति । अनेकमपि प्रांतस्य दीत्व । गुप्रदेशा 'गो' इत्यादय ।

+मिञा वाक्यं ॥ ११५ ॥ मिश्विन प्रयुज्य-मानेनाप्रयुज्यमानेन वा प्रभ्रासत्तेसस्यैव मिञंतस्य विशेषणं शब्दरूप वाक्यसज्ञ भवति । धर्मो वो रक्षतु । देवन्त्वन कर्तव्य । वाक्यप्रदेशा 'वाक्यटेष्व" प्रभृतय ।

सुम्मिडंतं पदं ॥ ११६ ॥ सुबंत मिडत च पदसंज्ञ भवति । धर्म । अस्ति । पदप्रदेशा 'पदस्य' प्रभृतय ।

न क्ये ॥ ११७ ॥ नांतस्य क्ये परत पद सज्ञा भवति । राजीयति । राजायते । क्ये स्याप यामिति पदत्वसिद्धौ किमर्थमिदं ? नियमार्थमिद नांत मेव क्य पदसज्ञ भवति नान्यत् । वाच्यति । मुच्यति ।

सिति ॥ ११८ ॥ सिति प्रे परत पूर्वं पद संज्ञ भवति । भवतमुणछम् । भवदीय । ऊर्णायु शुभम्यश्च युस । ऊर्णायु ।

स्वादावधे ॥ ११९ ॥ अधे स्वादौ परत पूर्वं पदसज्ञ भवति । पयोभ्यां । राजभ्यां । राजभि । राजत्वं । राजता । राजतर । राजतम । अघ इति किं ? राजानौ । राजान ।

याचि भ ॥ १२० ॥ यकारादावजादौ च स्वादावधे परत पूर्व भसज्ञ भवति । गार्ग्य ।

¹ । वेदरत्वमम्मस्वसूत्रा परतो वृत्तकाघरितैषु प्रसार यरय इति निरोधरथ भवति ।

दाक्षि । मचीति किं ? राजत्व । भप्रदेशा "भस्य" इत्याद्य ।

+मनुर्नभोऽगिरो वति ॥ १२१ ॥ एते भस ज्ञका भवंति वति से । मनुष्वत् । नभस्वत् । अंगिरस्वत् ।

×वृष्णोऽश्वसौ ॥ १२२ ॥ वृषन् इत्येतद् भसंज्ञ भवत्यश्वे वसौ च । वृषणश्व । वृषण्वसु ।

मत्वर्थे स्तौ ॥ १२३ ॥ सकारांत तकारांत च शब्दरूपं भसज्ञ भवति मत्वर्थे से परत । तप-स्वी । मरुत्वान् । विदुष्मान् । मत्वर्थ इति किं ? पयोभ्यां । विद्वद्भ्यां ।

ध्यपाये ध्रुवमपादानं ॥ १२४ ॥ धिय बुद्धेरपाये प्रातिपूर्वकविश्लेषेन विभागेऽविवक्षितमव-धिभूतं वा यत् ध्रुव तदपादानसज्ञ भवति । ग्रामा-दागच्छति देवदत्त । अधर्माज्जुगुप्सते । अश्वात् धावत पतित । भपा निर्देश किं ? धनुषा विध्य ति । कंसपात्र्यां भुंक्ते । धनुर्विध्यति । अपादान-प्रदेशा 'काऽपादाने' इत्येवमादय ।

+आख्यातोपयोगे ॥ १२५ ॥ उपयोगे नि यमपूर्वकविद्याग्रहणे आख्याता प्रतिपादयिता अपा दान भवति । उपाध्यायादधीते । उपयोग इति किं ? नटस्य शृणोति ।

कर्मणोपेय संप्रदानं ॥ १२६ ॥ कर्मणा य उपेयोऽर्थ स संप्रदानसज्ञो भवति । उपाध्यायस्य गां ददाति । देवाय बलिं प्रयच्छति । राज्ञ दंड वितरति।

+श्लाघह्नुङ्स्थाशपां ज्ञीप्स्य ॥ १२७ ॥ एषां ज्ञीप्सोऽर्थ सप्रदान स्यात् । देवदत्ताय श्लाघते देवदत्तायापह्नुते । तिष्ठते ब्राह्मणी छात्रेभ्य । देवद त्ताय शपते ।

+रुच्यर्थानां प्रेय ॥ १२८ ॥ रुच्यर्थानां धूनां प्रयोगे प्रेय प्रीयमाणोऽर्थ संप्रदान भवति । तुभ्य रोचते मोदक । मह्यं स्वदते दधि ।

धारेरुत्तमर्ण ॥ १२९ ॥ धारयतेरुत्तमर्णो

¹ । पूर्वं ने धिवे नियमार्थमुपयोग एव यथा स्यात् ।

धनी सम्प्रदानं भवति । देवाय शतं धारयति । देवदत्ताय गां धारयति ।

+राधीक्ष्योर्यद्विप्रश्नः ॥ ११० ॥ दैवं शुभाशुभं पृच्छ्यते तस्मिन्नर्थे यत्कारकं तत् राधीक्ष्योर्योगे सम्प्रदानं स्यात् । पुत्राय राध्यति ईक्षते वा । पुत्रस्य दैवं निरूपयतीत्यर्थः ।

+प्रत्याङ्भ्यां श्रुवोऽभ्यर्थकः ॥ १२१ ॥ प्रत्याङ्भ्यां श्रृणोतेरभ्यर्थकोऽभ्युपगमकोऽर्थः सम्प्रदानं भवति । मित्राय प्रतिशृणोति आशृणोति वा । अभ्युपगच्छतीत्यर्थः ।

×प्रत्यनुभ्यां गृण आख्याता ॥ ११२ ॥ प्रत्यनुपूर्व गृणातिना योगे आख्याता प्रतिपादयिता सम्प्रदानं स्यात् । उपाध्यायाय प्रतिगृणाति । अनुगृणाति वा । तमुत्साहयतीत्यर्थः ।

×क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानां यं प्रति कोपः ॥ १२३ ॥ क्रुधाद्यर्थानां धूनां योगे यं प्रति कोपः स सम्प्रदानं स्यात् । मित्राय क्रुध्यति कुप्यति वा । मित्राय द्रुह्यति । मित्राय ईर्ष्यति । मित्रायासूयति ।

×न गः क्रुधद्रुहः ॥ ११४ ॥ गिसंज्ञयोः क्रुधिद्रुहोः यं प्रति कोपः स सम्प्रदानं न स्यात् । मित्रमभिक्रुध्यति अभिद्रुह्यति वा ।

×स्पृहेरीप्सितः ॥ ११५ ॥ स्पृहेर्योगे यदीप्सितं तत्सम्प्रदानं वा भवति । पुष्पेभ्यः स्पृहयति । पुष्पाणि स्पृहयति ।

परिक्रयणे ॥ १२६ ॥ परिक्रयणे यत् तत्सम्प्रदानं वा भवति । शताय परिक्रीतः शतेन वा । सहस्राय परिक्रीतः सहस्रेण वा ।

×गत्यादीनां बहुलं ॥ १२७ ॥ एषां योगे बहुलं सम्प्रदानं भवति । भार्याय निगह्नुते । अम्भो वर्षति । पथ्य शेते । क्वचिन्न स्यात् । मनसा निगह्नुते भार्याम् । क्वचिद्वा । मित्राय धर्मं ब्रूते । मित्रं धर्मं ब्रूते ।

साधकतमं करणम् ॥ १२८ ॥ अतिशयेन साधकं यत् तत् करणसंज्ञं भवति ।

ज्ञानेन मार्गं दमथा मुक्तिं ध्यानेन मोक्षं तपसैव सिद्धिम् । सन्मेन शम्यं प्रशमेन पूर्णं दृशेन जन्माग्रमुपैति मर्त्यः । पुंल्लिङ्गनिर्देशात्—मणिः स्फयति ।

दिवः कर्म ॥ १२९ ॥ दीव्यतेः साधकतमं तत् कर्मसंज्ञं भवति । अक्षान् दीव्यति ।

आधारोऽधिकरणम् ॥ १४० ॥ अधिकरणकारकमाधारसंज्ञं भवति । कटे आस्ते । गङ्गायां घोषः । दधनि सर्पिः । हरि तिष्ठति तिलः । विवाहेऽलंकृता कन्या । अङ्गुल्यग्रेऽपसहस्रं । आधारग्रहणमीवाधारे च[1] प्रभृतयः ।

अधिशीङ्स्थासः ॥ १४१ ॥ अधिपूर्वाणां शीङ्स्थासामाधारः कर्मैव भवति । ग्राममधिशेते । पर्वतमधितिष्ठति । वसतिमध्यास्ते । एवकार आधारसंज्ञानिवृत्त्यर्थः ।

वसोऽन्वाध्याङः ॥ १४२ ॥ अन्वादिभ्यः परस्य वसेराधारः कर्म भवति । ग्राममनुवसति । गिरिमुपवसति । गृहमधिवसति । वनमावसति ।

अभिनिविशश्च ॥ १४१ ॥ अभिनिसमुदायपूर्वस्य विशआधारः कर्म भवति । ग्राममभिनिविशते । चकारात् कल्याणेऽभिनिवेशः ।

×कालाध्वभावदेशं वाऽकर्म धीनां ॥ १४४ ॥ धीनां धूनां कालाद्याधारः कर्म वा भवति अकर्म च । मासमास्ते । मासं आस्यते । क्रोशं स्वपिति । गोदोहमास्ते । कुरून् स्वपिति । पञ्च—रात्री सुप्यते । क्रोशेऽधीयते । गोदोहे आस्ते । ग्रामे उप्यते । कालादीति किं ? शय्यायां शेते । अकर्मेति किं ? मासमास्यते । क्रोशं सुप्यते ।

कर्ताप्यं ॥ १४५ ॥ कर्ता यदाप्यं तत्कारकं कर्म संज्ञं भवति । कटं करोति । ग्रामं गच्छति । जिनवचनं शृणोति । जैनेन्द्रमधीते । ओदनं पचति । काष्ठानि ददाति ।

×वाऽकर्मणाऽणि कर्ता णौ ॥ १४६ ॥ अकर्मणो धीरण्यन्तस्य यः कर्ता स णौ सति कर्मसंज्ञो वा भवति । पचति देवदत्तः पाचयति देवदत्तं ।

१। अध्यासस्–[illegible] पठनीयम् ।

देवदत्तन वा। ग्रिम्यति स, सम्नयति त तन वा। उत्तरत्र विप्रहणात् इहाविवक्षितकर्मणा ग्रहण।

*गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थशब्दकर्माकर्मकाणामणि कर्ता स णौ ॥ १४७ ॥ ज्ञाप्यानां गम्यानामथपानां शब्दार्थानां चाप्यतानां य कर्ता स णौ सति कममज्ञा भवति। जानाति धर्म दत्त । ज्ञापयति धर्म देवदत्त। बुध्यते दत्त । बोधय(ति)त्त। गच्छति माणवका ग्राम। गमयति माणवक ग्राम। याति माणवक। यापयति माणवक। भुंक्त देवदत्त। भोजयति देवदत्त। अश्नाति भक्त देवदत्त। आशयति देवदत्तमोदनं। पश्यति देवदत्ता रूप। दर्शयति देवदत्तं रूपं। शेते शिशु। शाययति शिशुं। आस्ते यज्ञदत्त। आसयति यज्ञदत्तं। ज्ञानीनामिति किं? भक्षयति काष्ठ अन्येन।

*शब्दे ॥ १४८ ॥ शब्द वर्तमानस्याण्यन्तस्य यो कर्ता णौ सति कर्म भवति। शृणाति दत्त शब्दं। श्रावयति दत्तं शब्दं। जल्पति देवदत्त पुत्र। जल्पयति देवदत्त पुत्र।

+भक्षहिंसायां ॥ १४९ ॥ भक्षार्हिंसार्थस्याणि कर्ता णौ सति कर्म भवति। भक्षयंति बलीवर्दा सस्य। भक्षयति बलीवर्दान् सस्य। हिंसायामिति किं? भक्षयति पिंडी देवदत्तेन।

+वहे प्रवेय ॥ १५० ॥ वहरणि कर्ता प्रवेयो णौ सति कर्म भवति। वाहयति बलीवर्दान् भारं। प्रवेय इति किं? वाहयति भारं वाहीकेन। नहि बलीवर्दवद् वाहीक प्राजति।

+न खादादिक्रन्दशब्दायह ॥ १५१ ॥ एष्वाऽणि कर्ता णौ सति कर्म न भवति। खादयति आदयति पिंडी देवदत्तेन। क्रन्दयति शब्दापयति ह्वाययति देवदत्तेन। खादादयर्थत्वात् परेषां शब्दक्रियत्वात् प्राप्ति।

*हृकोर्वा ॥ १५२ ॥ हृकोरणि कर्ता णौ सति वा कर्म भवति। हरति भारं दत्त। हारयति भार दत्त दत्तन वा। विकुर्वते सैन्धवा। विकारयति सैन्धवान् सैन्धवैः।

+दृश्यभिवाद्योः ॥ १५३ ॥ दृशोरभिवादे चाणि कर्ता णौ सति कर्म वा भवति। दर्शयन्ति। पश्यति राजान भृत्या। दर्शयत राजान भृत्यान् भृत्यै वा। अभिवादयति गुरुर्दत्त। अभिवादयते गुरु गुरुणा वा दत्तं।

स्वतन्त्र कर्ता ॥ १५४ ॥ स्वतन्त्र आत्मप्रधान कर्तृसंज्ञ भवति। गौस्तिष्ठति। दत्तेन कृतं। देवदत्तेन भुक्तं।

तत्प्रयोजको हेतु ॥ १५५ ॥ तस्य स्वतन्त्रस्य योजक प्रेरका य स हेतुसंज्ञ भवति। भुञ्जानं प्रयोजयति भोजयति। कारयति।

नि ॥ १५६ ॥ आ''प्राग्रीश्वरे''ये वक्ष्यते ते निसंज्ञा भवति। इत्यधिकारा ज्ञेय। निप्रदेशा 'न्यजनाद्' प्रमृत्य।

*चादयोऽसत्त्वे ॥ १५७ ॥ चाद्या निसंज्ञा भवन्त्यसत्त्व वर्तमाना। च वा ह अह एवमादि। असत्त्व इति किं? अन्यापत्य इ।

प्रादि ॥ १५८ ॥ प्राद्या निसंज्ञा सर्वेऽसत्त्वे। प्रपरापसमन्ववनिर्दुर्व्याङ् न्यधयोऽप्यतिसूदभयश्च। पतिना सह उच्चरितव्या पर्युपयोरपि लक्षणमत्र॥ असत्त्व इति किं? विं प्रार्थयति विप्र।

क्रियायोगे गि ॥ १५९ ॥ क्रियया वर्येन योग प्राद्या गिसंज्ञका भवति। प्रणमति। परिणमयति। क्रियायोगे इति किं? प्रगता नायका अस्माद्देशात् प्रनायको देश।

ति ॥ १६० ॥ प्राद्यश्चित्संज्ञका भवंति क्रियायोगे। प्रकृत्य। उपस्तुत्य। अभिकृत्य।

*च्व्यर्थोऽजूर्यादिनुकरणं ॥ १६१ ॥ च्व्यर्थ ऊर्यादि अनुकरण च निसंज्ञ भवति क्रियायोग। शुक्लीकृत्य। विभर्जाभूय। पटपटाकृत्य। ऊरीकृत्य। उररीकृत्य। फट्कृत्य। खाट्कृत्य। ऊर्ग्यादीनां च्व्यर्थो न संभवत पृथग्ग्रहणं।

*सेपान्वेऽस्सतत् ॥ १६२ ॥ असमस्तौ तिसंज्ञौ भवत क्षेपान्तरयोरर्थयो। असत्कृत्य। सत्कृत्य। क्षेपादर इति किं? असत्कृत्या गत।

१। योगप्रहणसामर्थ्यात् कर्तृवाधानुकूला प्राग्भवन प्रति निमित्तान्तरत्वात्प्रयोगविशेषयोरपि मितेऽपि भवति प्र.ते क्रियामात्रान्यत्वं च।

*मृषास्वीकारेऽनभ्यंसः ॥ १६३ ॥ अनभ्यंसनत्यम् । निसंज्ञी स्तः मृषाऽर्थे पदयोः । मध्यकृत्य । यामाकृत्य । मृषाऽस्वीकार इति किं ? मध्ये कृत्वा । यामकृत्वा मृषार्थे स्वना गतः। मा कारि सर्वकृत्यस्य ।

*पाणिग्रहणे स्वीकृतावनुपदन ॥ १६४ ॥ यद्वाङ्कानसो निसंज्ञा स्तः स्वीकारेऽनुपदरामेऽवनु- पदं च स्वेन परामर्शे । वाक्यकृत्य । अन्वकृत्य । स्वीकारादनुपदश्च इति किं ? पाणिकौ कृत्वा । अन्व कृत्वा । मध्ये पत्नीमुपकृत्य चेत्यर्थः ।

*कणेमनस्तृप्तौ ॥ १६५ ॥ कणेमनसी शब्दौ निसंज्ञौ स्तः तृप्तावभिप्रायाभिवृत्तौ । कणेहत्य मुंक्त । मनोहत्य मुक्त । तृप्ताविति किं ? कणे हत्वा ।

पुरोऽस्तं क्षि ॥ १६६ ॥ पुरस् अस्त शब्दौ निसंज्ञौ क्रियायोगे निसंज्ञौ स्तः । पुरस्कृत्य अस्तं- गत्य पुमर्गतानि । क्षिपिति किं ? पूः । पुरौ । पुरः । पुरः कृत्वा । नगरीं कृत्वेत्यर्थः । अस्तं कृत्वा काण्डं गतः । क्षिप्त्वा काण्डं गत इत्यर्थः ।

गत्यर्थवाक्ये ॥ १६७ ॥ अच्छशब्दो गत्यर्थेषु वाच्यो च परतः निसंज्ञो भवति । अच्छगत्य । अच्छ वद्य । अच्छोद्य । गत्यर्थवद इति किं ? अच्छं कृत्वा ।

तिरोऽन्तर्द्धौ ॥ १६८ ॥ तिरस्शब्दोऽन्तर्धौ वर्तमाने निसंज्ञो भवति । तिरोभूय । अन्तर्द्धाविति किं ? तिरोभूत्वा स्थितः ।

वा कृञि ॥ १६९ ॥ तिरस्शब्दोऽन्तर्द्धौ कृञि निसंज्ञो भवति वा । तिरस्कृत्य । तिरस्कृत्वा ।

*मनस्युरस्युपाजेऽन्वाजमध्येपदेनिवचने ॥ १७० ॥ एतानि शब्दरूपाणि निसंज्ञकानि वा भवन्ति । मनसिकृत्य मनसि कृत्वा । उरसिकृत्य उरसि कृत्वा । उपाजे- कृत्य उपाजे कृत्वा । अन्वाजेकृत्य । अन्वाजे कृत्वा । मध्येकृत्य मध्ये कृत्वा । पदेकृत्य पदे कृत्वा । निवचनेकृत्य निवचने कृत्वा । ऐश्वर्य भवति हन्त गुरु गत । उरसि कृत्वा पाणि तेन ।

स्थानेऽपि ॥ १७१ ॥ स्थाने शब्दो निसंज्ञो वा भवति । स्थाने पुनर्निसंज्ञकस्य अधिकृत्या । स्थाने ? ? । अधिकृत्य ।

*साक्षादादयश्चि ॥ १७२ ॥ साक्षादादिगण रूपाणि च्व्यर्थे वर्तमाने चि निसंज्ञा वा भवति । साक्षा- त्कृत्य साक्षात् कृत्वा । मिथ्याकृत्य मिथ्या कृत्वा । अर्थेति किं ? उष्णीकृत्य ।

हस्तेपाणौ स्वीकृतौ ति ॥ १७३ ॥ एतौ कृञि निसंज्ञौ स्तः स्वीकृतावस्वीकरणे । हस्तेकृत्य । पाणौकृत्य । स्वीकृताविति किं ? हस्ते कृत्वा कार्षा- पणं गतः । पुनस्तिग्रहणं नित्यार्थं ।

प्राध्वं बंधे ॥ १७४ ॥ प्राध्वंशब्दो बंधेऽर्थे कृञि तिसंज्ञो भवति । प्राध्वंकृत्य । बंध इति किं ? प्राध्वं कृत्वा शकटं गतः ।

जीविकोपनिषदिव ॥ १७५ ॥ एताविवार्थे कृञि तिसंज्ञौ स्तः । जीविकाकृत्य । उपनिषत्कृत्य । इव इति किं ? जीविकां कृत्वा गतः ।

माग्वास्ते ॥ १७६ ॥ ते गितिसंज्ञका यो प्रागेव प्रयोक्तव्याः । तथा चोदाहृतं ।

स्मौ मे ॥ १७७ ॥ आदेशो मसंज्ञो भवति । मिप् वस् मस । मिङ् वस मस । तिप् तस् झि । धातु च । मपनिर्देशा देन पचनाथ । पाकमत पचामा । सुगमसम वम्मो मात्रा ।

इडन्तं दः ॥ १७८ ॥ इङ् आनश दसंज्ञौ भवतः । इङ् यदि भविः । धाम् आत्मां भ्यम् । त आत्ता घङ् । सानश ।

मिङस्त्रिशोऽस्मद्युष्मदन्याः ॥ १७९ ॥ मिङा मम्संज्ञानि त्रीणि त्रीणि वचनानि अस्मद् युष्मद् अन्य इत्यर्थे संज्ञानि भवति । मिप वस मसि अस्मद् । सिप थस थनि युष्मद् । तिप् तस् झिअन्य । नामामन्यव ।

सार्वधातुकार्थे ॥ १८० ॥ सार्वधातुके वा अथ स्वार्थेऽस्मिन् स्वार्थे मायनऽस्मात्यो ज्ञेया । अस्मत्स्वार्थे सामनऽस्मद्विभ्रो । युष्मत्स्वार्थे युष्मदर्थे । अन्याथमन्यार्थेऽन्यविध । पचामि अहं पचामि मानि । पचसि त्वं पचसीत्याह । पचति स पचतीत्याह । पचे दृष्टानि योज्यं ।

पूर्वो महान्तः ॥ १८१ ॥ तस्मात्स्मादेः सद्दो- क्तौ युगपद्वचने मा पूर्वो स प्रयोक्तव्यः । अहं च

त्वं च आवां पचाव । त्वं च स च युवां पचथ । अहं च त्वं च स च वयं पचाम ।

प्रहासे मन्योक्तौ युष्मन्मन्यतेऽस्मदेकश्च ॥ १८२ ॥ मन्योक्तौ मन्यधातौ हासे प्रहासे गम्यमाने युष्मद् भवति मन्ये मन्यतेस्त्वस्मदेकश्च । एहि मन्ये रथेन यास्यसि नहि यास्यसि यातस्ते पिता । एहि मन्ये ओदनं भोक्ष्यसे नहि भोक्ष्यसे भुक्तः सोऽतिथिभिः । हास इति किं ? एहि मन्यसे भक्तं भोक्ष्ये ।

एको द्विबहुष्वेकशः ॥१८३॥ यानि त्रीणि त्रीणि वचनान्येकशो द्विबहुरित्येवं संज्ञानि भवन्ति प्रत्येकं । मिरेकः । वस् द्विः । मस् बहुः । एवं सर्वत्र ।

सुपश्च ॥ १८४ ॥ सुपश्च त्रिकाण्येकशो द्विबहुसंज्ञान्येकशो भवति । सुरेकः । औ द्विः । जस् बहुः । एवमन्यत्रापि । उभयत्र चकारः साधने स्वार्थे इत्यस्यापकर्षणार्थः । एकार्थे साधने एकः । द्व्यर्थे द्विः । बह्वर्थे बहुः । तिङ्क्षु सुप्सु च ।

* भाप्परा झिभक्ता इलथ ॥१८५॥ तेषां सुपां त्रिकाणां विसर्गादयः हल् भकारपरा अचश्च पकारपराः सन्तः संज्ञा भवति । भा । सुप् । भा । भप् । का । ता । ईप् ।

+ जातेरेकस्यार्थो बहुवत् ॥१८६॥ जातेरेकस्यार्थो वर्तमाना बहुवद्वा भवति । सम्पन्नो यवः । सम्पन्ना यवाः । जातेरिति किं ? देवदत्तो यज्ञदत्तः । आस्यार्थामिति किं ? गोत्वं । अश्वत्वं । व्यक्तिविवक्षायां बहुत्वं सिद्धं । जातिविवक्षायां पक्षे बहुवचनमाय वचनं ।

+ द्वौ चास्मदोऽनुपाधौ ॥ १८७ ॥ द्वौ एकार्थोऽस्मदो वा बहुवद् भवत्यनुपाधौ । आवां ब्रूव । वयं ब्रूमः । अहं ब्रवीमि । वयं ब्रूमः । अनुपाधाविति किं ? पटितावावां ब्रूव । पटुतोऽहं ब्रवीमि ।

+ फल्गुनीप्रोष्ठपदस्य भे ॥ १८८ ॥ फल्गुनीप्रोष्ठपदयोर्द्वित्वे भे नक्षत्रे वाच्ये वा बहुवद् भवतः । कदा पूर्वे फल्गुन्यौ उदिते । कदा पूर्वाः फल्गुन्यः उदिताः । कदा पूर्वे प्रोष्ठपदे । कदा पूर्वाः प्रोष्ठपदाः । भमिति किं ? फल्गुनीषु जाते फल्गुन्यौ माणविके ।

इति जैनेन्द्रव्याकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकायां लघुवृत्तौ प्रथमस्याध्यायस्य द्वितीयः पादः ।

प्रथमाध्याये तृतीयः पादः ।

समर्थः पदविधिः ॥ १ ॥ पदसंबन्धी विधिः समर्थो वेदितव्यः । पृथगर्थानामेकार्थीभावः परस्परव्यपेक्षा च सामर्थ्यं । वक्ष्यति—ङ्याश्रितादिभिः— धर्मं श्रितः धर्मश्रितः । समर्थ इति किं ? पश्य धर्मं श्रितः शिष्यो गुरुकुलं । भा तत्कृतार्थोनेन—भद्रेन पटुः भद्रपटुः । समर्थ इति किं ? ... भवति भद्रेन पटुः ... । अप्रकृतिस्वर्ग्यैर्थादिभिः—रथाय दारु रथदारु । समर्थ इति किं ? गच्छ त्वं रथाय दारु गृहे । का भयादिभिः— संसारात् भयं संसारभयं । समर्थ इति किं ? भ्याली निष्क्रामति संसारात् भयं भवसंकटं । ता—मोक्षस्य मार्गः मोक्षमार्गः । समर्थ इति किं ? सुखमनन्तं मोक्षस्य मार्गः स्वर्गस्य च । ईप्शौण्डादिभिः । अक्षेषु शौण्डः अक्षशौण्डः । समर्थ इति किं ? शक्तः शक्तोऽक्षेषु शौण्डः पिबति पानागारे ।

सः ॥ २ ॥ स इत्ययमधिकारो वेदितव्य आपादपरिसमाप्तेः । वक्ष्यति—ता—मोक्षमार्गः । सप्तधा 'सान्तः' इत्यादि ।

सुप्सुपा ॥ ३ ॥ सुबन्तं सुबन्तेन सह सो भवति । इत्येतदधिकृतं वेदितव्यं । वक्ष्यति— ईप् शौण्डादिभिः । अक्षेषु शौण्डः । तेन—काकतालीयं । अजाकृपाणीयं । खल्वाटबिल्वीयं । अजाकृपाणीयमित्यादि सिद्धं ।

हः ॥ ४ ॥ ह इत्ययमधिकारो ज्ञेयः परिस्यतः प्राक् । वक्ष्यति—प्रतिनाऽल्पे । सूपप्रति । ह्यप्रदेशात्' प्रभृतयः ।

* षि सुप्युदपूर्वाभावात्ययसम्प्रति शब्दख्यातिपश्चाद्यथानुपूर्व्ययौगपद्यसंपत्साकल्यान्तेऽव्ययं ॥ ५ ॥ सुविभक्त्यर्थादिषु यद् विभक्ति वर्तते तत् सुबन्तेन

हसो भवति । स्त्रीषु कथा प्रवृत्ता–अधिस्त्रि । गवि-
भक्तानां समृद्धिभावः–दुर्भिक्षं । मद्राणां वृद्धिः–सुमद्रं ।
मक्षिकाणां अभावः–निर्मक्षिकं । शीतस्यात्ययः–नि-
शीतं । तैसृकस्याप्रकाशः–अतितैसृकं । शब्दस्य
प्रादुर्भावः–इतिजैनेन्द्रं । इतिपूज्यपादं । रथानां
पश्चात्–अनुरथं पदातिः । रूपस्य योग्यं–अनुरूपं ।
अर्थस्य सादृश्य–सव्रतं । अर्थमर्थं प्रति–प्रत्यर्थं ।
ज्येष्ठानामनतिक्रमेण–अनुज्येष्ठं प्रविशन्तु । यथासा-
दृश्यभावेऽपरत्यायानतिवृत्तय इति यथार्थेऽपि य-
थाया । युगपच्चक्रेण–सचक्रं धेहि । तृणस्य सपत्
सतृण साधुनां । रूपं सह–सतृणमभ्यवहरति ।
कुमस्य समीप–उपकुम्भं । साकल्यं कृत्वा–सप्रामृ-
तमधीते । अततम्नोऽभ्यासअवसाने च वर्तते ।

*यावदवधानिय ॥६॥ यावच्छब्दः परिच्छेदेऽव-
धारणे च सुबन्तेन सह समर्थेन स च हसो भवति ।
यावानादत्त–यावदीदत्तमनिर्धान् भावय । ये ये वृद्धाः–
यथावृद्धं साधुनय । एवानिय इति किं ? यावद्
दत्तं तावद्भुक्तं । यथेप्सित तथा देवदत्त ।

*प्रतिनाऽल्पे ॥ ७ ॥ प्रतिनाऽल्पार्थेन सुब-
न्तेन सह सुबन्त हसो भवति । शाकस्य लवः–शाक-
प्रति । सूपप्रति । अल्प इति किं ? वृक्षं प्रति विद्यो-
तन विद्युत् ।

*परिणा द्यूतेऽक्षशलाकाः ॥८॥ सिद्धशब्दा अक्ष-
शलाकासंख्याश्च परिणा सह हसो भवति । एकेनेदं
न तथा वृत्तं यथा पूर्व जये । एकपरि । द्विपरि । त्रि-
परि । चतु परि । पंचसु कृतेषु जय एवेत्यजया-
भावात् पञ्चपरीति न भवति । अक्षेणेदं न तथा वृत्त
यथा पूर्व जये । अक्षपरि । शलाकापरि । द्यूतेऽप
इति किं ? पाशकेन न तथावृत्त ।

वा ॥ ९ ॥ अधिकारोऽयमाशास्त्रपरिसमाप्तेर्वेदितव्य । तत्रोदा-
हरिष्यामः ।

अप्पदपाङ्बहिरश्च ॥ १ ॥ पञ्चम्यन्त सुब-
न्तेन सह समस्यते वा । परि त्रिगर्त वृष्टो देव ।
परि त्रिगर्तेभ्य । अपत्रिगर्त । अप त्रिगर्तेभ्यः ।
आकुमारं यश समन्तभद्रस्य । आकुमारेभ्यः ।
बहि ग्रामे । बहिर्ग्रामात् । प्राग्ग्राम । प्राग्ग्रामात् ।

लक्षणेनाभिमुख्येऽभिप्रती ॥ ११ ॥ आभि-
मुख्यार्थे वर्तमानावभिप्रतीसञ्ज्ञौ लक्षणवाचिना
सह वा हसो भवति । अग्निमभि अभ्यग्नि शलभा
पतन्ति । अग्नि प्रति प्रत्यग्नि शलभा पतन्ति । लक्ष-
णेनेति किं ? साधुमातरमभि । आभिमुख्य इति
किं ? अभिनवोऽङ्कः पर्शां प्रति–अत्र्यंकः गावः ।
अभिप्रतीति किं ? यनाग्निस्तेन गतः ।

*दैर्घ्येऽनुः ॥ १२ ॥ दैर्घ्ये आयामविषय लक्षण-
वाचिना सुबन्तेनानुर्हसो भवति । गगायामायता–अनु-
गंगं वाराणसी । अनुयमुनं मथुरा ।

*समीपे ॥ १३ ॥ समीपेऽर्थे वर्तमान सुबन्तेन
सहानुर्हसो भवति । वनमनु, अनुवनं गत्वाऽशनिः ।
अनूपाध्यायमधीते ।

तिष्ठद्ग्वादीनि च ॥ १४ ॥ एतानि च
समस्तरूपाणि हसञ्ज्ञानि भवति । तिष्ठन्ति गावोऽस्मिन्
काले सर्वंसहणाय दोहनाय वा तिष्ठद्गु । वहद्गु ।
आयतीगवं । खलेबुसं । खलेयवं । लूनयवं । लूयमानयवं ।
पूतयवं । पूयमानयवं । चकारो नियमार्थः । तिष्ठ-
द्ग्वादिभ्यश्च समस्यति । नान्यैः सह । परमं तिष्ठद्गु ।

*पारेमध्येऽग्रस्तया ॥ १५ ॥ पार मध्यमित्येतौ
षष्ठ्या तादेन सह हसो भवति वा । हसनियोग
एकारान्त निपात्यते । पारं गङ्गायाः–पारेगङ्गं । मध्यं
समुद्रस्य–मध्येसमुद्रं । गिरेरन्तः–अन्तर्गिरं अन्तर्गिरि ।

*संख्या वंश्येन ॥ १६ ॥ वंश्यवाचिभिः सह सं-
ख्यावाची समस्यते हसो भवति । एको मुनिर्वंश्य-
स्याऽस्य एकमुनि । द्विमुनि । त्रिमुनि व्याकरणस्य ।

नदीभिश्च ॥ १७ ॥ नदीवाचिभिः संख्या हसो
भवति । सप्त सिन्धव–सप्तसिन्धु । पञ्चनदं । द्वियमुनं ।
त्रिगोदावर । चकारो नियमार्थः । नदीभिः संख्या-
वन्निरन्यशब्दैरन्यपद । द्वैराज्यं यस्मिन् देशे
स द्वैराज्यको देश ।

*संज्ञायाम् ॥ १८ ॥ नदीवाचिभि सह हसो भवति
संज्ञाविषये । उन्मत्ता गंगा यस्मिन्–उन्मत्तगंगं देश ।
लोहितगंगं देश । शनैर्गंगं । संज्ञायामिति किं ?
शीघ्रगंगो देश ।

*अन् ग्रहणे प्रहरणे च सरूपं युद्धे ॥ १९ ॥ आर्थे कर्मव्यतिहारे ग्रहणे प्रहरणे च वर्तमाने समान रूपे सप्तम्यन्तं वर्तमानेन सुबन्तेन सह हसो भवति युद्धे वाच्ये । केशाश्च केशाश्च मिथो ग्रहणं यस्मिन् युद्धे तत्केशाकेशि । दण्डैश्च दण्डैश्चान्योन्यस्य प्रहरणं यस्मिन् तद्दण्डादण्डि युद्धं । सरूपमिति किं ? केशाश्च कचाश्च मिथो ग्रहणं यस्मिन् ।

षं ॥ २० ॥ षमिति प्राग् वसादधिकारो ज्ञेयः । इतः परं षसो भवतीति निश्चयः ।

द्वितीया प्राप्तापन्ने ॥ २१ ॥ प्राप्त आपन्न इत्येतौ शब्दौ द्वितीयान्तेन सह षसो भवतश्चकारश्चैतयोः । प्राप्तो जीविकां प्राप्तजीविकः । आपन्नजीविकः । प्राप्ता जीविकां प्राप्तजीविका । आपन्नजीविका ।

*श्रितादिभिः ॥ २२ ॥ ताभ्यां श्रितादिभिश्च सह षसो भवति इवन्तं पूर्वपदं । जीविकां प्राप्त जीविकाप्राप्तः । सुखापन्नः । धर्मश्रितः । दुःखातीतः । मोक्षगतः । बहुवचनादाकृतिगणोऽयं । तेन तरङ्गं सुखं । व्यसनपतितः । ओदनबुभुक्षुरित्यादि सिद्धं ।

*सामिस्वयं क्तेन ॥ २३ ॥ सामिस्वयंशब्दौ क्तान्तेन सह षसो भवति । सामिकृतं । सामिभुक्तं । स्वयंधौतौ पादौ । स्वयंविलीनमाज्यं । ऐकपद्यं समासाद्विभक्त्यविधानं प्रयोजनं । सामिभुक्तस्यापत्यं सामिभौक्तिः ।

खट्वाऽक्रमे ॥ २४ ॥ खट्वा इत्येतत् अक्रमे गम्यमाने क्तान्तेन सह षसो भवति । खट्वारूढो जाल्मः । खट्वाप्लुतः । अक्रम इति किं ? खट्वामारूढोऽध्यापकोऽध्यापयति ।

कालाः ॥ २५ ॥ कालवाचिनः शब्दाः इवन्ताः क्तान्तेन सह षसो भवति । अहरतिसृता । रात्रिसंक्रान्ता मुहूर्ताः । कालाः इति किं ? क्रोशं कुटिला नदी ।

*व्याप्तौ ॥ २६ ॥ व्याप्तावभिधेयेऽर्थे इवन्ता कालाः सुपा सह षसो भवति । मुहूर्तरमणीयं । मुहूर्तसुखं । सर्वरात्रकल्याणी ।

गुणोक्त्येषत् ॥ २७ ॥ ईषदित्येतत् गुणवचनेन सह षसो भवति । ईषदाप पिङ्गलः ईषत्पिङ्गलः । ईषद्विकटः । गुणोक्त्येति किं ? ईषद्गुणः । ईषद्गार्ग्यः ।

*भा तत्कृतार्थोनैः ॥ २८ ॥ भांतं पूर्वपदं भांतार्थकृतार्थया गुणोक्त्या अर्थेन ऊनवाचिभिश्च सह षसो भवति । शङ्कुलया खण्डः शङ्कुलाखण्डः । मन्दपटुः । गिरिणा काणः गिरिकाणः । कुसुमसुरभिः । पुष्पेनार्थः पुष्पार्थः । माषोनं । तत्कृतेति किं ? अक्ष्णा काणः ।

*पूर्वादिभिः ॥ २९ ॥ भांतं पूर्वादिभिः सह समस्यते । मासेन पूर्वः मासपूर्वः । संवत्सरावरः । पितृसदृशः । मातृकलहः । वाङ्निपुणः । गुडमिश्रा धानाः । तिलसंमिश्रणं । कुलममः ।

साधनं कृता बहुलं ॥ ३० ॥ साधनं कारकं भांतं कृदन्तेन सह बहुलं षसो भवति । आत्मना कृतं आत्मकृतं । निपहृतः । नखनिर्भिन्नः । काकपेया नदी । श्वलेह्यः कूपः । कुक्कुटसंपात्या ग्रामाः । कण्टकसंचय ओदनः । दधिभिः स्पाह्यः । यथेष्टेद्व्यः । दात्रेण लूनवान् । साधनमिति किं ? पुत्रेणागतः । कृतेति किं ? मात्रेण भक्तवान् ।

*अप्रकृतिवद्गमादिभिः ॥ ३१ ॥ अबन्तं प्रकृत्या तदर्थार्थवाचिना तदादिभिश्चान्यैः सह षसो भवति । रथाय दारु—रथदारु । कुण्डलहिरण्यं । पित्रे इदं पित्रर्थं । मात्रर्थं । देवबलिः । गोहितं । गोरक्षितं । प्रजासुखं । प्रकृत्यादिभिरिति किं ? रन्धनाय स्थाली । समर्थ इति किं ? गच्छ त्वं रथाय दारु देवदत्तस्य गृहे ।

+भृपाऽल्पे ॥ ३२ ॥ भृत्यन्तेन सह षसो भवति । भक्त जीविकायै—भक्तजीविकः । अपदि किं ? भक्तमस्तिप्रसंगेन ।

*का भ्यादिभिः ॥ ३३ ॥ कांतं पूर्वपदं भीप्रभृतिभिः सह षसो भवति । वृकेभ्यो भीः वृकभीः । वृकभयं । वृकभीतः । संसारभीतिः । पापापेतः । सुखापेतः । रथापत्रस्तः । स्वसुखः ।

*स्तोकाद्यर्थकृच्छ्रं क्तेन ॥ ३४ ॥ स्तोकादर्था आपदर्थाः कृच्छ्रशब्दश्च क्तान्तेन सह षसो भवति । स्तोकान्मुक्तः । अल्पान्मुक्तः । कतिपयान्मुक्तः ।

दूरादागत । विप्रकृष्टादागत । समीपादागत । अतिकादागत । कृच्छ्रान्मुक्त ।

*ईप शौण्डादिभिः ॥ ३५ ॥ ईबंत पूर्वपदं शौण्डादिभिः सह पसो भवति । अक्षेषु शौण्ड—अक्षशौण्ड । पानशौण्ड । अक्षधूर्त । पानधूर्त । अक्षकितव । पानकितव ।

ऋणे यम्ये ॥ ३६ ॥ यादिभ्यार्थैः सह ईबं तं ऋणे गम्यमाने पसो भवति । मास देयं ऋणं मासदेयं । संवत्सरदेयं । त्र्यहदेयं । ऋणं इति किं ? मासे देया भिक्षा । यम्यैरिति किं ? मासे दातव्यं ।

स्तौ ॥ ३७ ॥ स्तावपये ईबंतं सुबंतेन सह पं स्यात् । अरण्येतिलकाः । वनेहरितकाः । कूपेपिशाचकाः । पूर्वाह्णस्फोटकाः । "ईपोऽस्के" इत्युप् ।

*तत्राहोरात्रांशाः तेन ॥ ३८ ॥ तत्र अहर् अवयवाश्च रात्र्यवयवाश्च ईबंतं क्तेन सह पं स्यात् । तत्रभुक्तं । तत्रपीतं । पूर्वाह्णकृतं । अपराह्णकृतं । पूर्वरात्रकृतं । अपररात्रकृतं । तत्राहोरात्रांशा इति किं ? शुक्लपक्षे कृतं । तेनेति किं ? अह्नि भाक्तव्य ।

क्षेपे ॥ ३९ ॥ क्षेपे गम्ये ईबंतं क्तेन सह पं भवति । अवतप्तेनकुलस्थितं । भस्मनिहुतं । प्रवाहेमूत्रितं । पं इति बहुलमित्यनुप् ।

*ध्वांक्षादिभिः ॥ ४० ॥ ध्वांक्षप्रकारैः क्षेपे कुत्सायां ईबंतं पसो भवति । तीर्थे ध्वांक्ष इव तीर्थध्वांक्ष । तीर्थकाकः । तीर्थश्वा । श्मशानसारमेय ।

पात्रेसमितादयः ॥ ४१ ॥ पात्रेसमितादयः शब्दाः गणपाठेऽन्ये पसंज्ञा निपात्यंते क्षेपे कुत्सायां गम्यमाने । पात्रे एव समिताः—पात्रेसमिताः । उदुंबरे मशक इव—उदुंबरमशकः । उदुंबरकृमिः । कूपमंडूक । अवटकच्छप । नगरकाकः । मातरिपुरुष । पिंडीशूर । गेहेनर्दी । गेहेमेही । गर्भेतृप्त ।

पूर्वकालैकसर्वजरत्पुराणनवकेवलं पसं कार्यये ॥ ४२ ॥ पूर्वकालवाचि एकादीनि च एकार्थ्ये समानाधिकरणे सति सुपा सह पसो भवति पसश्च । पूर्वं स्नातः पश्चादनुलिप्तः स्नातानुलिप्तः । दृष्टप्रसृष्ट । छिन्नप्ररूढं । एकधर्मा । सर्वधर्मा । जरन्नैयायिकः । पुराणान्नं । नवान्नं । केवलज्ञानं । चकारः पसंज्ञासमावेशार्थः । मानिका चासौ गौश्च मानिकगवी । नवग्रामौ पुनरन्यो सिद्धौ । एकार्थ्य इति किं ? एकस्याः शाटी ।

*दिगधिके सुद्रूयां ॥ ४३ ॥ दिग्वाची अधिकसंख्यैकार्थ्ये सुपा पसो भवति पसश्च स्याते च दिषय यो च परतः । सुविषय-दिक् । दक्षिणा कोशला दक्षिणकोशला । उत्तरकोसला । द्रिपय-दक्षिणस्यां शालायां भवः दाक्षिणशाल । औत्तरशाल । अधिकया पष्ठ्या क्रीतोऽधिकषाष्टिकः । ष्वविषय—दक्षिण्यस्य शाला प्रिया यस्य दक्षिणशालप्रिय । अधिको गौरेनमस्य अधिकगवधन । सुद्रूयामिति किं ? उत्तरो ग्रामः ।

*स्थि समाहारे रथासौ ॥ ४४ ॥ स्थि सम्यवाची सुबंतेनोत्तरपदेन सह पसो भवति यश्च समाहारे गम्य सुद्रूयो च रसंज्ञासौ । स्थिः पंचपूली । पण्णगरी । रथ—पंचाश्वः । दशाश्व । द्रिपय-पंचानां नापितानामपत्यं पांचनापितिः । यो—पंच गावो धनमस्य पंचगवधन । दशगवधन । रथेति चकारः पसंज्ञासमावेशार्थः । द्वे अंगुली समाहृते द्व्यंगुली । पाथय च सांत । द्व्यह शीघ्र । समासिति किं ? पंचवर्णीनामिदं पांचय । रथेत् "राट्नपसं" अपं उप् स्यात् ।

*कुत्स्योऽप्यापाणकैः ॥ ४५ ॥ पापाणकमुक्तैर्वर्जितं कुत्सनैः सह कुत्स्यवाची शब्दः पसो भवति । वैयाकरणखसूची । याज्ञिकभीरु । याज्ञिककितव । भिक्षुविट । कुत्स्य इति किं ? वैयाकरणचोर । अपापाणकैरिति किं ? पापकुलालः । अणकनापित । विशेष्यपूर्वनिपातार्थं वचनं ।

सामान्येनोपमाने ॥ ४६ ॥ सामान्यवाचिना सहोपमानं सुबंतं पसो भवति । शस्त्रीव श्यामा शस्त्रीश्यामा । मृगीव चपला मृगचपला । हंसगद्गदा । न्यग्रोधपरिमंडल । शरकांडगौरी । पूर्णिमाचंद्रमा । सामान्येनेति किं ? पर्वता इव बलाहकाः । पद्मा इव बंधुका । उपमानमिति किं ? ग्राम्य श्यामा ।

* व्याघ्रादिभिरुपमेयोऽतद्योगे ॥ ४७ ॥ एते सहोपमय षसो भवति तस्य सामान्यस्यायोगे। पुरुषोऽयं व्याघ्र इव पुरुषव्याघ्रः। पुरुषसिंहः। पुरुषर्षभः। अतद्योग इति किं? पुरुषोऽयं व्याघ्र इव शूरः।

विशेषणं विशेष्येणेति ॥ ४८ ॥ विशेषणवाचि सुबन्तं विशेष्येण सह षसो भवत्येकार्थ्ये षष्ठ। नीलोत्पलं। छर्दितशाटी। कृष्णसर्पः। लोहितशालिः। गौरसर्षपः। कृष्णकम्बलः। विशेषणमिति किं? तक्षकः सर्पः। विशेष्येणेति किं? लोहितस्तक्षकः। इतिशब्दो लौकिकविवक्षार्थः। रामो जामदग्न्यः। अर्जुनः कार्तवीर्यः। वाक्यमेव।

पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्यमध्यमवीराः ॥ ४९ ॥ एतान्येव समस्यन्ते सुबन्तैः षसो भवति यथ सहैकार्थ्ये। पूर्वपुरुषः। अपरपुरुषः। अपरकायः। प्रथमपुरुषः। चरमपुरुषः। जघन्यपुरुषः। समानपुरुषः। मध्यपुरुषः। मध्यमपुरुषः। वीरपुरुषः।

* श्रेण्यादिः कृतादिभिः च्व्यौ ॥ ५० ॥ श्रेण्यादयः समस्यन्ते कृतादिभिः सह च्व्यर्थे गम्यमाने। अश्रेणयः श्रेणयः कृताः श्रेणिकृताः। श्रेणिमताः। पूगकृताः। पूगमताः। ऊककृताः। ऊकमताः। च्व्यावित्ति किं? श्रेणयः कृताः।

* विसमासौ च ॥ ५१ ॥ विसमासो ईयन् निष्पत्तौ क्तान्त समस्यते अथान्तक्तेन। कृतं चाकृतं च कृताकृतं। भुक्ताभुक्तं। पीतापीतं। पीतविपीतं। कृतापकृतं। छिन्नाछिन्नं। पूतापूतं। विसमासाविति किं? सिद्धं चाभुक्तं च।

+ नानिट् ॥ ५२ ॥ सेट् क्तान्तमनिटा क्तेन सह षसो न भवति। छिन्नाछिन्नं। पवितापूतमित्ति न भवति।

सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टं पूज्येन ॥ ५३ ॥ एते पूज्येन सह समस्यन्ते एकार्थ्ये। संज्ञासा पुरुषश्च सत्पुरुषः। महापुरुषः। परमपुरुषः। उत्तमपुरुषः। उत्कृष्टपुरुषः। पूज्येनेति किं? उत्कृष्टा गौः कर्दमात्।

वृन्दारकनागकुञ्जरैः ॥ ५४ ॥ तत् पूज्यं वृन्दारकादिभिः सह षसो भवति। गौ श्चासौ वृन्दारकश्च गोवृन्दारकः। गोनागः। अश्वनागः। गोकुञ्जरः। मुनिकुञ्जरः। त दिति किं? सुसीमा नागः।

* कतरकतमौ जातिप्रश्ने ॥ ५५ ॥ कतरकतमौ एकार्थौ जातिप्रश्ने गम्यमाने षसो भवति। कतरगार्ग्यः। कतमगार्ग्यः। जातिप्रश्ने इति किं? कतरो भवतोर्देवदत्तः।

क्षेपे किं ॥ ५६ ॥ किमेतत् सुबन्तेन सह समस्यते क्षेपेऽर्थे। स किंराजा यो न रक्षति प्रजाः। स किंसखा यो मित्र द्रुह्यति। स किंवैयाकरणो यः शब्दं न ब्रूयात्। क्षेपे इति किं? को राजा मान्यखेटे।

पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनुवशावेहद्बष्कयणीप्रवक्तृश्रोत्रियाध्यापकधूर्तैर्जातिः ॥ ५७ ॥ पोटादिभिः सह जातिवाची शब्दः समस्यते। इभ्या चासौ पोटा च इभ्यपोटा। अग्नियुवतिः। अग्निस्तोकं। घृतकतिपयं। गोगृष्टिः। गोधेनुः। गोवशा। गोवेहत्। गोबष्कयणी। कठप्रवक्ता। कठश्रोत्रियः। कठाध्यापकः। कठधूर्तः। जातिरिति किं? देवदत्ता पोटा।

चतुष्पाद्गर्भिण्या ॥ ५८ ॥ चतुष्पाद् जातिः गर्भिणीशब्देन सह षसो भवति। गोगर्भिणी। अजगर्भिणी। चतुष्पादिति किं? ब्राह्मणी गर्भिणी। जातिरित्येव—स्वस्तिमती गर्भिणी।

प्रशंसोक्त्या ॥ ५९ ॥ प्रशंसावचनेन सह जातिः समस्यते। गोप्रकाण्डं। गोमतल्लिका। अश्वप्रकाण्डं। अश्वमतल्लिका। गोमचर्चिका। अश्वमचर्चिका।

युवा खलतिपलितजरद्वलिनैः ॥ ६० ॥ खलत्यादिभिः सह युवा समस्यते। युवखलतिः। युवपलितः। युवजरन्। युववलिनः। युवतिः खलतिः युवखलतिः। युवपलिता। युवजरती। युववलिना।

कृत्यतुल्याख्या अजात्या ॥ ६१ ॥ कृत्यास्तुल्याख्याश्च अजात्या सह षसो भवति। भोज्यं च तदुष्णं च भोज्योष्णं। पानीयशीतं। हरणीयचूर्णो घट। तुल्यश्वेतः। तुल्यरोहितः। तुल्यमहान्। सदृक्श्वेतः। सदृशश्वेतः। अजात्येति किं? भोज्य ओदनः। तुल्यो वैश्यः।

दूरादागत । विप्रकृष्टादागत । समीपादागत । अतिकादागत । इत्यादिकम् ।

*ईषद् गौडादिभिः ॥ ३५ ॥ ईषत् पूर्वपदं गौडादिभिः सह षसो भवति । भक्ष्यु गौड—भक्ष्यगौड । पानगौड । भक्ष्यपूर्व । पानपूर्वः । भक्ष्याकित- म । पानकित ।

ऋणे दद्ये ॥ ३६ ॥ यादिभ्योऽत्र सह ईर्ष- त ऋणे गम्यमाने षसो भवति । मासे देयं ऋण मासदेयं । संवत्सरदेयं । व्यहदेय । ऋण इति किं ? मास देया भिक्षा । ऋणेऽपीति किं ? मास दातव्यं ।

सौ ॥ ३७ ॥ सुप्त्यर्थे ईर्षत सुवतेन सह य स्यात् । अरण्येतिलकः । वनेहरितकः । कूपेपिशा- चकः । पूर्वाह्णस्फोटकः । ईषाऽदम इत्यनुप् ।

*तत्राहोरात्रांशा क्तेन ॥ ३८ ॥ तत्र अहर वयवाश्च रात्र्यवयवाश्च च ईर्षत क्तेन सह षं स्यात् । तत्रभुक्तं । तत्रपीतं । पूर्वाह्णकृतं । अपराह्णकृतं । पूर्वरात्रकृतं । अपररात्रकृत । तत्राहोरात्रांशा इति किं ? प्रासादे कृतं । क्तेनेति किं ? मध्याह्न मात्रः ।

क्षेपे ॥ ३९ ॥ क्षेपे गम्ये ईर्षतं क्तवतेन सह य भवति । अवतप्तेनकुलस्थितं । भस्मनिहुतं । प्रवा- हेमूत्रितं । ये क्तेति बहुलमिमनुप् ।

*पात्रेसमितादिभिः ॥ ४० ॥ ध्वाङ्क्षप्रकारे क्षेपे कुत्सायां ईर्षत षसो भवति । तीर्थे ध्वांक्ष इव तीर्थध्वांक्षः । तीर्थकाकः । तीर्थश्वा । स्थाणसारमेयः ।

पात्रेसमितादयः ॥ ४१ ॥ पात्रसमितादयः शब्दा गणपाठेन्व षसा निपात्यंते क्षेपे कुत्सायां गम्यमाने । पात्र एव समिता—पात्रेसमिता । उदुम्बरे मशक इव—उदुम्बरमशकः । उदुम्बरकृमि । कूपमे ण्डूकः । अवटकच्छपः । नगरकाकः । मातरिपुरुषः । पिण्डीशूर । गेहेनर्दी । गेहेक्ष्वेडि । गर्भेतृप्त ।

पूर्वकालैकसर्वजरत्पुराणनवकेवलं षसो कामपे ॥ ४२ ॥ पूर्वकालाद्यर्थाः एकादीनि च एकार्थे समानाधिकरणे सति सुपा सह षसो भवति यथा । पूर्वं स्नात पश्चादनुलिप्तः स्नातानु- लिप्तः । दग्धमक्षतं । कृष्टसमीकृत । एकचर्या । सर्वरात्रः । जरन्नैयायिकः । पुराणान्नं । नवान्नं । केवलज्ञानं । चकार पर्शाससमावेशार्थः । गौरिव बाही गौर्बाहीकः । यथाश्वो पुष्पान्नो सिद्धौ । एकाश्रये इति किं ? एकस्या शाटी ।

*दिगधिकं सुदृशौ ॥ ४३ ॥ दिग्वाची अधिकशब्दश्चैकाश्रयं सुपा षसो भवति पक्षस्य बो इति च निश्चय यो च परतः । कुविषय—दिक् । दक्षिणा कोशला दक्षिणकोशला । उत्तरकोशलाः । इविषये—दक्षिणस्यां शालायां भवः दाक्षिणशालः । औत्तरशालः । अधिकया षष्ट्या क्रीतोऽधिकषा- ष्टिकः । पुविषये—दक्षिणा शाला प्रिया यस्य दक्षिण- शालप्रिय । अधिको गौधनमस्य अधिकगोधन । सुदृशाविति किं ? उत्तरे ग्राम ।

*स्यि समाहारे रथास्त्रौ ॥ ४४ ॥ स्यि सख्यावाची सुबन्तेनोत्तरपदेन सह षसो भवति यश्च समाहारे गम्ये सुदृशौ च रसञ्ज्ञस्यौ । स्यि पञ्चपूली । षण्णगरी । यौ—पञ्चाशा । दशघटा । इविषये—पञ्चानां नापितानामपत्यं पाञ्चनापिति । यो—पञ्च गावो धनमस्य पञ्चगवधन । दशगवधन । रथेति चकारः पर्शाससमावेशार्थः । द्वे अंगुली समा हृते द्व्यंगुली । पञ्चभ च सोड । राट् दीर्घ । समासेनेति किं ? पञ्चानामिदं पाञ्चम । रथवद् 'राजुवनस्य" अप उप् स्यात् ।

*कुत्स्योऽपापाणकैः ॥ ४५ ॥ पापाणकमुक्ति- र्वाधि कुत्सैः सह कुत्स्यवाची शब्दः षसो भवति । वैयाकरणखसूची । क्षत्रियभीरु । आलंकारिकभू । भिक्षुविटः । कुत्स्य इति किं ? वैयाकरणचौर । अपापाणकैरिति किं ? पापकुलालः । अणकनापि- तः । विशेष्यपूर्वनिपातार्थं वचनं ।

सामान्येनापमानं ॥ ४६ ॥ सामान्यवा- चिना सहोपमानं सुबंत षसो भवति । शस्त्रीव श्यामा शस्त्रीश्यामा । मृगीव चपला मृगचपला । हंसगद्गदा । न्यग्रोधपरिमंडला । शरकाण्डगौरी । दूर्वा- काण्डश्यामा । सामान्येनेति किं ? पर्वता इव बला- हकाः । फाला इव तण्डुला । उपमानमिति किं ? राम श्यामः ।

* व्याघ्रादिभिरुपमेयोऽप्रयोगे ॥ ४७ ॥ एतैः सहोपमेयं वसो भवति तस्य सामान्यस्याप्रयोगे। पुरुषोऽयं व्याघ्र इव पुरुषव्याघ्रः। पुरुषसिंहः। पुरुषर्षभः। अप्रयोग इति किं? पुरुषोऽयं व्याघ्र इव शूरः।

विशेषणं विशेष्येणेति ॥ ४८ ॥ विशेषणवाचि सुबन्तं विशेष्येण सह वसो भवत्येकार्थत्वे यथा। नीलोत्पलं। लोहितशाली। कृष्णसर्पः। लोहिताहिः। गौरसर्षपः। कृष्णकम्बलः। विशेषणमिति किं? तक्षकः सर्पः। विशेष्येणेति किं? लोहितस्तक्षकः। इतिशब्दो लौकिकविवक्षार्थः। रामो जामदग्न्यः। अर्जुनः कार्तवीर्यः। वाक्यमेव।

पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्यमध्यमवीराः ॥ ४९ ॥ पूर्वादयः समस्यन्ते सुबन्तैः वसो भवति यथा सहैकार्थत्वे। पूर्वपुरुषः। अपरपुरुषः। अपरकायः। प्रथमपुरुषः। चरमपुरुषः। जघन्यपुरुषः। समानपुरुषः। मध्यपुरुषः। मध्यमपुरुषः। वीरपुरुषः।

* श्रेण्यादयः कृतादिभिश्च्वौ ॥ ५० ॥ श्रेण्यादयः समस्यन्ते कृतादिभिः सह च्व्यर्थे गम्यमाने। अश्रेणयः श्रेणयः कृताः श्रेणिकृताः। श्रेणिमताः। पूगकृताः। पूगमताः। ऊककृताः। ऊकमताः। च्वाविति किं? श्रेणयः कृताः।

* विसमासौ च ॥ ५१ ॥ विसमासौ निष्पन्नौ क्तान्तौ समस्येते नञाद्यन्तेन। कृतं चाकृतं च कृताकृतं। भुक्ताभुक्तं। पीतापीतं। पीतविपीतं। कृतापकृतं। क्लिष्टाक्लिष्टं। पूतापवितं। विसमासाविति किं? सिद्धं चाभुक्तं च।

+नानिट् ॥५२॥ सेट् क्तान्तमनिटा क्तान्तेन सह वसो न भवति। क्लिशिताक्लिष्टं। पवितापूतमिति न भवति।

सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टं पूज्येन ॥ ५३ ॥ एते पूज्येन सह समस्यन्त एकार्थत्वे। सन्नासौ पुरुषश्च सत्पुरुषः। महापुरुषः। परमपुरुषः। उत्तमपुरुषः। उत्कृष्टपुरुषः। पूज्यमानेति किं? उत्कृष्टो गौः कर्दमात्।

वृन्दारकनागकुञ्जरैः ॥ ५४ ॥ तत् पूज्यं वृन्दारकादिभिः सह वसो भवति। गौश्चासौ वृन्दारकश्च गोवृन्दारकः। गोनागः। ऋषभनागः। गोकुञ्जरः। मुनिकुञ्जरः। तद्वेति किं? सुसीमा नागः।

* कतरकतमौ जातिप्रश्ने ॥ ५५ ॥ कतरकतमौ एकार्थौ जातिप्रश्ने गम्यमाने वसो भवति। कतरगार्ग्यः। कतमगार्ग्यः। जातिप्रश्न इति किं? कतरो भवतोर्देवदत्तः।

क्षेपे किं ॥ ५६ ॥ किमेतत् सुबन्तेन सह समस्यते क्षेपेऽर्थे। स किंराजा यो न रक्षति प्रजाः। स किंसखा यो मित्रं द्रुह्यति। स किंवैयाकरणो यः शब्दं न ब्रूयात्। क्षेप इति किं? को राजा मन्यसेऽत्र।

पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनुवशावेहद्बष्कयणीप्रवक्तृश्रोत्रियाध्यापकधूर्तैर्जातिः ॥ ५७ ॥ पोटादिभिः सह जातिवाची शब्दः समस्यते। इभ्या चासौ पोटा च इभ्यपोटा। क्षत्रिययुवतिः। अग्निस्तोकः। घृतकतिपयं। गोगृष्टिः। गोधेनुः। महिषवशा। गोवेहत्। गोबष्कयणी। कठप्रवक्ता। कठश्रोत्रियः। कठाध्यापकः। कठधूर्तः। जातिरिति किं? इभ्या पोटा।

चतुष्पाद्गर्भिण्या ॥ ५८ ॥ चतुष्पाद् जातिर्गर्भिणीशब्देन सह वसो भवति। गोगर्भिणी। अजगर्भिणी। चतुष्पादिति किं? ब्राह्मणी गर्भिणी। जातिरित्येव—स्वस्तिमती गर्भिणी।

प्रशंसोक्त्या ॥ ५९ ॥ प्रशंसावचनेन सह जातिः समस्यते। गोप्रकाण्डं। गोमतल्लिका। अश्वप्रकाण्डं। अश्वमतल्लिका। गोमचर्चिका। अश्वमचर्चिका।

युवा खलतिपलितवलिनजरतीभिः ॥ ६० ॥ खलत्यादिभिः सह युवा समस्यते। युवखलतिः। युवपलितः। युवजरन्। युववलिनः। युवतिः खलतिः युवखलतिः। युवपलिता। युवजरती। युववलिना।

कृत्यतुल्याख्या अजात्या ॥ ६१ ॥ कृत्यास्तुल्याख्याश्च अजात्या सह वसो भवति। भोज्यं च तदुष्णं च भोज्योष्णं। पानीयशीतं। हरणीयचूर्णं। तुल्यश्वेतः। तुल्यलोहितः। तुल्यमहान्। सदृक्श्वेतः। अजात्येति किं? भोज्य ओदनः। तुल्यो वैश्यः।

+कुमारः श्रमणादिना ॥ ६२ ॥ कुमार शब्दः श्रमणादिभिः सह षष्ठी समस्यकाश्रय । कुमारी दासी श्रमणा च कुमारश्रमणा । कुमार प्रव्रजिता । कुमारतापसी । कुमाराध्यापक । कुमाराध्यापिका ।

मयूरव्यंसकादयश्च ॥ ६३ ॥ मयूरव्यंसका-दयः शब्दाः षष्ठ्याः गणपाठादेव निपात्यन्ते । विगतौ विशुभौ अंसावस्य व्यंसो व्यंस इव व्यंसकः । व्यंसको मयूरः मयूरव्यंसकः । छात्रव्यंसकः । कम्बोजमुण्डः । यवनमुण्डः । चकारोऽवधारणार्थस्तेन मयूरव्यंसकादय एव समस्यते । अन्यैः सह पूर्ववत् न लभते । परमो मयूरव्यंसकः ।

कालाः मेये ॥ ६४ ॥ कालवाचिनः शब्दा मेये परिच्छेद्ये सह षष्ठी भवति । मासो जातस्य मासजातः । संवत्सरजातः । द्व्यहजातः ।

नञ् ॥ ६५ ॥ नञ् सुपा सह समस्यते । अगौः । अनेकः । अधर्मः ।

+वर्णो वर्णेः ॥ ६६ ॥ वर्णवाचि वर्णवाचि-भिः सह षष्ठी भवति । शुक्लश्चासौ कृष्णश्च शुक्ल-कृष्णः । रोहितशाङ्गः । कृष्णसारङ्गः । विशेषणविशे-ष्यभावो नास्तीति वचनं । शुक्लकृष्णादयश्चार्थानाम न्योन्यस्य विशेषणसमुच्चये वर्तमानस्य शुक्लादेरेव ग्रहणं विशेषणमिष्टनियमेन पूर्वनिपातः प्रयोजनं ।

+पूर्वापराधरोत्तरमभिन्नेनांशिना ॥ ६७ ॥ पूर्वादीन्यंशवाचीन्यंशवाचिना भाममानं षं भव ति । पूर्व कायस्य पूर्वकायः । अपरकायः । अधर कायः । उत्तरकायः । पूर्वादीति किं ? दक्षिणं का-यस्य । अभिन्नेनेति किं ? पूर्व छात्राणां । अंशिने-ति किं ? पूर्व नाभेः कायस्य ।

+अर्द्धं नप ॥ ६८ ॥ अर्द्ध नपुंसके समस्यते अंशिना सह । अर्द्ध पिप्पल्याः—अर्द्धपिप्पली । अर्द्ध खट्वा । नपिति किं ? मामोऽर्द्धो देशः ।

+द्वित्रिचतुर्थं वा ॥ ६९ ॥ एभ्यो शब्द तदंतं अंशिना वा षष्ठी समासमिश्रेण । द्वितीयं भिक्षा-याः द्वितीयभिक्षा । भिक्षाद्वितीयं । तृतीयभिक्षा । भिक्षातृतीयं । चतुर्थभिक्षा । भिक्षाचतुर्थं । प्राप्यं-ति किं ? पञ्चम भिक्षायाः ।

ता ॥ ७० ॥ तान्त सुबंतेन सह षष्ठी भवति । स्वगमुखं । मोक्षमार्गः । राजपुरुषः ।

कृति ॥ ७१ ॥ कर्मणि या ता तदंतं सुपा समस्यते । इध्मानां प्रवचनं इध्मप्रवचनं । पलाशशा-तनं । काष्ठिच्छेदनं । स्माश्रुकर्तनं ।

याजकादिभिः ॥ ७२ ॥ एतैः सह तां षष्ठी भवति । देवानां याजकः देवयाजकः । ब्राह्मण मामपूजकः । गुरुपरिचारकः । गुरुपरिवेषकः । तपो-वकः । अर्थवाचकः ।

+पत्तिरथं गणक ॥ ७३ ॥ पत्तिरथशब्दौ तांती गणकेन सह समस्येते । पत्तीनां गणकः पत्ति-गणकः । रथगणकः । पत्तिरथमिति किं ? कर्णा-पणानां गणकः ।

न प्रतिपदं ॥ ७४ ॥ प्रतिपदं या ता तदंतं न समस्यते । फलानां तृप्तः । सर्पिषो ज्ञानं । मधुनः यत्नं ।

निर्द्धारणे ॥ ७५ ॥ निर्धारणे जातिगुणक्रि याभिः समुदायादेकदेशस्य निष्कृष्य पृथक् करणे या ता तदंतं न समस्यते । मनुष्याणां क्षत्रियः शूरतमः । नारीणां श्यामा दर्शनीयतमा । अध्वगानां धावंतः शीघ्रतमाः । गवां कृष्णाः संपन्नक्षीरतमाः ।

+पूरणाव्ययसत्तैकार्थ्यैः ॥ ७६ ॥ एतैः सह तांतं षष्ठी न भवति । चक्रवराणां पंचमः । तीर्थकृतां षोडशः । चक्रदेवानां नवमः । ग्रामस्य पुरस्तात् । वृक्षस्योपरि । देवदत्तस्य कुर्वन् । देवदत्तस्य कुर्वाणः । देवदत्तस्य कर्तव्यं । आचार्यस्य सौदत्तस्य । शुकस्य मारामिदस्य ।

+गुणैस्तस्थैर्विसरणादिभिः ॥ ७७ ॥ अवस्थैर्गुणैस्तांत न समस्यते विसरणादिभिरिति । काकस्य कार्ष्ण्यं । बलाकया शौक्ल्यं । कटकस्य तैक्ष्ण्यं । नात्र कार्ष्ण्यादिर्गुणस्य काकस्य प्रतीयते । कृष्णः काक इति यथा । गुणैरिति किं ? राजपु-रुषः । अतस्थैरिति किं ? कन्याकर्णः । कपित्थरसः । चंदनगंधः । सलसपर्शः । अविसरणादिभिरिति किं ? गोविंशतिः । गोशतं । सुवर्णाधा । वचनप्रामाण्यं ।

कर्तरि चेन ॥ ७८ ॥ कर्तरि या ता तदन्त कृतेन सह पसो न स्यात् । इदमेयामासितं । इद मयां यात । इन्मयां मुक्त । राज्ञां मत । राज्ञां पूजि त । राज्ञामर्चित । राज्ञामिष्ट ।

***द्विप्राप्तौ मायां** ॥ ७९ ॥ कर्तरि भाया सक्षां द्विप्राप्तौ कृति कर्मणि या ता तदन्त प न स्यात् । आश्चर्यो गवां दोहोऽगोपालकेन । रोचते मे ओदनस्य भोजन देवदत्तेन । साधु खलु पयस पान विष्णु मित्रेण । द्विप्राप्ताविति किं ? देवदत्त कृतो विनद चन । मायामिति किं ? साध्विद शब्दानुशासनमा चार्यस्य ।

***ण्वुतृज्भ्यां** ॥ ८० ॥ आभ्यां योगे कर्तरि या ता तदन्त सो न भवति । भवत शायिका । भवत आसिका । भवतोऽग्रगामिका । वज्रधरार्थं ।

कर्तरि ॥ ८१ ॥ कर्तरि यौ ण्वुतृचौ ताभ्यां योगे कर्मणि या ता तदन्तं न समस्यते । ओदनस्य भोजक । सक्तूनां पायक । अपां स्रष्टा । पुरां भेत्ता । कर्तरीति किं ? इक्षुभक्षिकां मे धारयसि ।

क्रीडाजीविकयोर्नित्यं ॥ ८२ ॥ क्रीडायां जीविकायां च ण्वुना सह तांत नित्य पसो भवति । उद्दालकपुष्पभञ्जिका । वारणपुष्पप्रचायिका । शाल भञ्जिका । अर्थोपस्थापिका । नखलेखक । अवस्करघु टक । रमणीयकारक । क्रीडाजीविकयोरिति किं ? पयस पायक ।

***कुत्साकु** ॥ ८३ ॥ अमी सुबन्तेन सह समस्यते । प्रगत । प्राग्भूय । पटपटाकृत्य । ऊरीकृत्य । शोभन पुरुष सुपुरुष । अतिपुरुष । कुत्सित पुरुष कुपुरुष । ईषत् पिंगल—आपिंगल । पाप पुरुषो दुष्पुरुष ।

+**प्रात्ययपरिनिःप्रत्यादया गतक्रांतकुष्टग्ला नक्रांतस्थितादिषु कम्यापकभिः** ॥ ८४ ॥ प्रात्यो गतादिष्वर्थेषु क्रांतादिभि सह पसो भव ति । तद्यथा प्रात्यो गतादिष्वर्थेषु क्त्वा । प्रगत आचार्य प्राचार्य । सगतोऽर्थ समर्थ । अत्याद य क्रांताद्यर्थेष्वपा । अतिक्रांत खट्वा—अति खट्व । उद्गता वेलो उद्वेल समुद्र । अवादय क्रुष्टाद्यर्थेषु सपा । अवक्रुष्ट कोकिलया—अवकोकिल वन । अनुगतमर्थेन—अन्वर्थं मत्र । पर्यादयो ग्लानाद्यर्थेष्वपा । परिग्लानोऽध्ययनाय पर्यध्ययन । उद्युक्त संग्रामाय—उत्संग्राम । निरादय क्रांताद्यर्थेषु क्त्वा । निष्क्रांत कौशाम्ब्या—निष्कौशाम्बि । अप गत शाखाया—अपशाख । प्रत्यादय स्थिताद्यर्थी षा । प्रतिष्ठितमुरसि प्रत्युरस ।

मागमिङ् ॥ ८५ ॥ अमिङन्तं वाक्सत्र सम र्थेन नित्य पसो भवति । कुम्भकार । भारहार । शरलाव । अमिङिति किं ? एधानाहारको व्रजति ।

स्थितामैव ॥ ८६ ॥ स्थिताक्तेन अमन्तेनैव मागमिङ् पसो भवति । स्वादुंकारं भुक्त । लवणंकारं भुक्ते । तपन्नकारं भुक्त । अमेति किं ? कारो भाषस्तु । एवेति किं ? प्रथम भोजं । प्रथम भुक्त्वा गच्छति ।

वा भादि ॥ ८७ ॥ भादीनि वाक्सत्रानि अमा सह वा समस्यते । मूलकोपदंशं भुंक्ते । मूल कनोपदंश भुक्त । पार्श्वोपपीडं शेत । पार्श्वाभ्यामुपपीडं शेते । पार्श्वे उपपीड शेते ।

क्त्वा ॥ ८८ ॥ क्त्वातेन सह वा भादि पसो भवति । उच्चै कृत्य उच्चै कृत्वा आचष्टे । नीचै कृत्य नीचै कृत्वाचष्ट । मादीति किं ? अन्न कृत्वा ।

***अथाऽन्यार्थेऽनेकं वं** ॥८९॥ नानाविभक्त्यन्तस्य न्यस्य पदस्यार्थेऽभिधयेऽनेक सुबन्त षसंज्ञ सा भवति । कृत कृत येन स कृतकृत । उदरेमणि । कण्ठकाल । उरसिलोमा । उष्ट्रस्येव मुखमस्य उष्ट्र मुख । गुरुस्थान । अथान्यार्थे इति किं ? वृद्ध व गत । मणिनिर्मित किं ? अविरलगग दत्त ।

+**एकार्थे** ॥ ९० ॥ एकार्थं समानाधिकरणमनेक सुबन्त बसोऽन्यपदार्थे भवति । प्राप्तमुदक य स प्राप्तोदको ग्राम । चित्रगु । अप्रतिहतशासन । अनंतगुण । परमवाणिक । अल्पगमन । अवि घमानपुत्र । मत्तबहुमातंग वन । सद्वृत्तीया । एकार्थमिति किं ? पञ्चभिर्भुक्तमस्य ।

+**द्वि** ॥ ९१ ॥ द्विर्भा अमा भवत्यन्यार्थे । उच्चैर्मुख यस्य स उच्चैर्मुख । अपुत्र । अमाय । अस्तिक्षीरा गौ । सुमुखी कन्या ।

***संख्यये** स्थिनासन्नादूराधिकाध्यर्द्धाद्या

द्विरद् च ॥ ९२ ॥ आसन्नादीन्यर्थपूर्वं दर्श यानि सिसंज्ञानि च संख्यये वर्तमानेन सिसंज्ञावाचिना सह समस्यते। आसन्ना दशानामिमे आसन्नदशाः। आसन्नविंशाः। अदूरदशाः। अदूरविंशाः। अधिकदशाः। अर्धेनाधिका विंशतिरिमे अध्यर्धविंशाः। अर्धं पञ्चमं यस्यां सा अर्धपञ्चमा विंशतय इमे अर्धपञ्चमविंशाः अर्धपञ्चमविंशतिरिमर्थः। अर्धपञ्चमविंशाः। समीपे दशानामिमे उपदशाः। उपविंशाः। उपविंशाः। सिनेति किं? आसन्ना पुरुषाणामिमे। संख्यये इति किं? अधिका विंशतिर्गवां। आसन्नादीति किं? सैनिकाश्च दशानामिमे।

•स्पि सुज्वार्थे ॥ ९३ ॥ सुजर्थे वारे वाऽर्थे विकल्प संशय वा स्पिसंज्ञामपि बसा भवति संख्यये वर्तमानेन स्पिना। द्वौ वारौ दश इमे द्विदशाः। त्रिदशाः। चतुर्दशाः। द्वौ वा त्रयो वा द्वित्राः। त्रिचतुराः। पञ्चषाः। सप्तदशाः। सुज्वाऽर्थे इति किं? द्वावेव न त्रयः।

दिग्नोऽन्तराले ॥ ९४ ॥ दिक्शब्दाः समस्यन्तेऽन्तरालेऽर्थे। दक्षिणस्याश्च पूर्वस्याश्च दिशोर्यदन्तरालं सा दिक् दक्षिणपूर्वा। पूर्वदक्षिणा। दक्षिणापरा। उत्तरपूर्वा।

•तेन सहेति तुल्ययोगे ॥ ९५ ॥ सहशब्दस्तेनेति मतिन सह तुल्ययोगे समानक्रियाभियोगे बसो भवति। सह पुत्रेणागतः सपुत्रः। सपुत्रागतः। सच्छिष्यः। सरूपः। सकर्मकरः। तुल्ययोगे इति किं? सहैव दशभिः पुत्रैर्भारं वहति रासभी। इतिशब्दादतुल्ययोगेऽपि स। सपक्षको वादी मूले इत्यादि सिद्धं।

चार्थे द्वंद्वः ॥ ९६ ॥ चशब्दोऽर्थश्चार्थे। तस्मिन्नर्थेऽनेकं सुबन्तं द्वन्द्व संज्ञो भवति। प्लक्षौ धवश्चौ। इतरेतरयोगसमाहारौ। प्लक्षन्यग्रोधौ। खदिरपलाशौ। छत्रोपानहं। वाक्त्वचं। वाक्त्वचं।

+समानामेकः ॥ ९७ ॥ समानां तुल्यार्थानां शब्दानां चार्थे एक एव प्रयोक्तव्यः। वक्रस्य कुटिलस्य चार्थे कुटिलौ वा। सितस्य श्वेतस्य शुभ्रस्य सिताः श्वेताः शुभ्राः वा। समानामिति किं? वक्रकुटिलप्रकाशा।

+सुप्यसंख्येय ॥ ९८ ॥ सुपि सर्वत्र समानानां एकरूपाणां युगपत्प्रयोगे एक एव प्रयोक्तव्यः संख्येयं वर्जयित्वा। वृक्षस्य वृक्षस्य वृक्षौ। वृक्षस्य। वृक्षस्य वृक्षस्य वृक्षा। हरिणी च हरिणी च हरिण्या। सुपीति किं? मातृमातारौ। मातरौ। मातारामिति भेदः। असंख्येय इति किं? एकश्च एकश्च। द्वौ च द्वौ च। पूर्वं समानार्थाऽर्थे। इदं तु सरूपाऽर्थे।

+त्यदादि च ॥ ९९ ॥ त्यदादिना शब्दान्तरेण च सह त्यदादेः प्राप्ते त्यदादिरेक एव प्रयुज्यते। स च देवदत्तश्च तौ। यश्च देवदत्तश्च यौ। स च त्वं च युवां। त्वं च भवांश्च भवन्तौ। स च स्थाली च ते। सा च देवदत्तश्च तौ। स च दत्ता च ते। स च कुण्डं च ते। सा च कुण्डं च ते। तच्च देवदत्तश्च तौ।

+भ्रातृपुत्राः स्वसृदुहितृभिः ॥ १०० ॥ भ्रातृपुत्रार्थयोः स्वसृदुहित्रर्थाभ्यां प्रयोगे भ्रात्रर्थपुत्रार्थावेव प्रयुज्येते। भ्राता च स्वसा च भ्रातरौ। सोदर्यश्च स्वसा च सोदर्यौ। भ्राता च भगिनी च भ्रातरौ। पुत्रश्च दुहिता च पुत्रौ। सुतश्च दुहिता च सुतौ। पुत्रश्च सुता च पुत्रौ। बहुवचनं पर्यायार्थं।

+पिता मात्रा वा ॥ १०१ ॥ पितृ मातृ प्रयोगे पिता वा प्रयोक्तव्यः। पिता च माता च पितरौ। मातापितरौ।

+श्वशुरः श्वश्र्वा ॥ १०२ ॥ श्वशुरस्य श्वश्रूशब्देन प्रयोगे श्वशुरो वा प्रयोक्तव्यः। श्वशुरश्च श्वश्रूश्च श्वशुरौ।

+वृद्धो यूनाऽनन्त्यार्थप्रकृतौ ॥ १०३ ॥ वृद्धस्य यूना सह प्रयोगे वृद्ध एव प्रयोक्तव्योऽनन्त्यार्थप्रकृतावभिन्नार्थप्रकृतौ। गार्ग्यश्च गार्ग्यायणश्च गार्ग्यौ। दाक्षिश्च दाक्षायणश्च दाक्षी। वृद्ध इति किं? गर्गगार्ग्यायणौ। यूनेति किं? गर्गगार्ग्यौ। अनन्त्यार्थप्रकृताविति किं? भागवित्तिभागवित्तिकौ। वात्स्यायनगौतमायनी। पूर्वत्र गार्ग्यः सौवीरत्वं चान्योऽर्थोऽन्त्यार्थप्रकृतिः।

+पुंवत् ॥ १०४ ॥ वृद्धा यूना सह प्रयोगे

वृद्धाख्यो प्रयोक्तव्य सा च वृद्धा स्त्री पुंवत् स्यात् । गार्गी गार्ग्यायणश्च गार्ग्यौ । औपगवी च औपगविश्च औपगव्यौ ।

+स्त्रियाः ॥ १०५ ॥ पुरुषस्य प्राणिनः स्त्रिया सह प्रयोगे पुरुष एव प्रयोक्तव्यः । ब्राह्मणश्च ब्राह्मणी च ब्राह्मणौ । कठौ । मयूरौ । कुक्कुटौ । पटू ।

+ग्राम्यद्विखुरसंघेऽशिशौ स्त्री प्रायः ॥१०६॥ ग्राम्यद्विखुराणां संघेऽशिशूनां स्त्रीपुरुषाणां युगपत् प्रयोगे स्त्री प्रयुज्यते प्रायः । गावश्चेमे गावश्चेमा इमा गावः । अजा इमाः । महिष्य इमाः । ग्राम्येति किं ? रुरवश्चेमे रुरवश्चेमाः इमे रुरवः । द्विखुरेति किं ? अश्वाश्चेमे अश्वाश्चेमाः इमेऽश्वाः । संघ इति किं ? गौरयं गौरियं इमौ गावौ । अशिशावेति किं ? वत्साश्चेमे वत्साश्चेमाः इमे वत्साः । प्राय इति किं ? उष्ट्राश्चेमे उष्ट्राश्चेमा उष्ट्रा इमे ।

+नपुंसकैकं च वा ॥ १०७ ॥ नपुंसकमनपुंसकेन सह प्रयोगे नपुंसकं प्रयोक्तव्यमेकवच्च वा स्यादन्यार्थप्रकृतौ । शुक्लं च वस्त्रं शुक्लश्च कम्बलः ते इमे शुक्ले । तदिदं शुक्लं वा । शुक्लश्च शुक्ला च शुक्लं च तानीमानि शुक्लानि । तदिदं शुक्लं वा । अनपेति किं ? शुक्लश्च शुक्ला च शुक्लौ । अनन्यार्थप्रकृतावेति किं ? शुक्लं च वस्त्रं कृष्णश्च कम्बलः तौ शुक्लकृष्णौ ।

+सिद्धपार्थात् पुनर्वसुर्भे ॥१०८॥ सिद्धपार्थसम्बन्धे वर्तमानात् परः पुनर्वसुशब्दो भे वर्तमानो द्विषयो द्व्यर्थं सन्निमेककार्यो भवति । तदितो सिद्धपुनर्वसू । पुष्यपुनर्वसू । तिष्यपुनर्वसू । सिष्यार्थादिति किं ? आर्द्रापुनर्वसवः । भ इति किं ? तिष्यपुनर्वसवो माणवकाः ।

+ओक्तं पूर्वं ॥ १०९ ॥ सविधिसूत्रेषु यया निर्दिष्टं पूर्वं प्रयोक्तव्यं । अभिजित् । धर्ममित । भवमी ।

राजदन्तादौ ॥ ११० ॥ राजदन्तादिषु पूर्वनिपातेऽप्राप्ते परपदं तत्पूर्वं प्रयोक्तव्यं । दन्तानां राजा राजदन्तः । वनस्याग्रं अग्रेवणं । पूर्वं वासितं पश्चाल्लिप्तं लिप्तवासितं । नग्नमुषितं । उलूखलमुसले । विष्वक्सेनार्जुनौ । दारजारौ । भार्यापती । जम्पती । दम्पती । जायापती ।

+संख्याल्पा ॥ १११ ॥ से अल्पा संख्या पूर्वं प्रयोक्तव्या । द्विशती । त्रिशती । चतुर्दश । पंचषाः ।

+द्वन्द्वे विस्वरैकं ॥ ११२ ॥ द्वन्द्वे विसर्गं सुस्वरं चैकं पूर्वं प्रयोक्तव्यं । कुशकाशं । तृणकाष्ठं । अग्निधूमं । वायुतोयं । मुनिगृही । विस्वरादि किं ? कुक्कुटमयूरी । एकमिति किं ? गुरुरविभास्करतनयाः । रविभास्करतनयगुरवः ।

अजाद्यत् ॥ ११३ ॥ अजाद्यकारान्तमेकं पूर्वं प्रयोक्तव्यं द्वन्द्वे । इन्द्राग्नी । उष्ट्रखरं ।

अल्पाच्तरं ॥ ११४ ॥ द्वन्द्वे सेऽल्पाच्तरमेकं पूर्वं प्रयुज्यते । धवखदिरौ । वाग्वाम् । प्लक्षन्यग्रोधं ।

+अर्च्यं ॥ ११५ ॥ द्वन्द्वेऽर्च्यमभ्यर्हितं पूर्वं प्रयुज्यते । कामक्रोधौ । वधूवरौ । दीक्षातपसी । वासुदेवार्जुनौ ।

+वर्णभ्रात्रनुपूर्वं ॥ ११६ ॥ वर्णो भ्राता च द्वन्द्वेऽनुपूर्व्यं क्रमेण पूर्वं प्रयोक्तव्यः । ब्राह्मणक्षत्रियौ । ब्राह्मणक्षत्रियविट्शूद्राः । भीमसेनार्जुनौ । रामलक्ष्मणौ । बलदेववासुदेवौ । युधिष्ठिरभीमसेनार्जुनाः ।

+समाऽभर्तु ॥ ११७ ॥ भं नक्षत्रं ऋतुश्च समानाक्षरमनुपूर्वं पूर्वं प्रयोक्तव्यं । अश्विनीभरण्यौ । भरणीकृत्तिकारोहिण्यः । हेमन्तशिशिरौ । हेमन्तशिशिरवसन्ताः । समाविति किं ? पुष्यपुनर्वसू । ग्रीष्मवसन्ता ।

+धर्मार्थादिषु वा ॥ ११८ ॥ धर्मार्थादिषु द्वन्द्वेऽप्राप्तः पूर्वनिपातो वा पूर्वं निपतति । धर्मार्थौ । अर्थधर्मौ । शब्दार्थौ । अर्थशब्दौ । कामार्थौ । अर्थकामौ । आद्यन्तौ । अन्तादी । गुणवृद्धी । वृद्धिगुणौ ।

+गुणस्येप्सितं पे ॥ ११९ ॥ गुणः विशेषं विशेषणं च बसे पूर्वं प्रयोक्तव्यं । चित्रगुः । लम्बकर्णः । दर्भकर्ण । चित्ररथ । पटुमत । पचरकः ।

आहिताग्न्यादिषु ॥ १२० ॥ आहिताग्न्यादिषु बसेऽप्राप्तं पूर्वनिपातनं वा पूर्वं निपात्यते । आहिताग्निः । अग्न्याहितः । पुत्रजातः । जातपुत्रः ।

एवं-दन्तजात । स्मश्रुजात । घृतपीत । मासमौकेट । मधुगत । शीर्णोत्सिम ।

+प्रिय ॥ १२१ ॥ प्रियो वा बसे पूर्व प्रयोक्तव्य । प्रियगुड । गुडप्रिय ।

+गड्वादय ईप ॥ १२२ ॥ ईबन्तात् गडु प्रभृतयो बसे वा पूर्व प्रयोक्तव्याः । गडुकण्ठः । कण्ठगडु । गडुशिरा । शिरागडु ।

+क्तान्तार्थ ॥ १२३ ॥ बसे सप्तम्यन्तात्क्तान्ताच्चापि पूर्वं वा प्रयोक्तव्यं । उपततोऽसिरनेन-अस्युपत । उद्यतासि । खड्गोद्गीर्ण । खड्गोद्गीर्ण । वज्रहस्त । हस्तवज्र । चक्रपाणि । पाणिचक्र । करवाल्कर । करकरवाल । ईप्सितार्थोपार्थ । कराब्द ।

+कालाकृतिसुखादय ॥ १२४ ॥ कालवाचिन आकृतिर्जातिस्तद्वाचिन सुखादयश्च बसे क्तान्तात् वा पूर्वं प्रयोक्तव्या । मासयाता । यातमासा । क्षीरजग्धी । जग्धक्षीरा । सुखयाता । यातसुखा । दुःखयाता । यातदुःखा ।

क्त ॥ १२५ ॥ क्तान्तं बसे पूर्वं प्रयोक्तव्यं । कृतभिक्ष । व्याप्तपातलाक्ष । भिक्षितभिक्ष । अवमुक्तोपानत्कः । विश्रुतकीर्ति ।

*य कडारादय ॥१२६॥ षसे कडारादयो वा पूर्व प्रयोक्तव्या । कडारमद्र मद्रकडार । गडुलशाण्डिल्य शाण्डिल्यगडुल । बधिरवेध बेधबधिर । कुण्ठपूर्त, पूर्तकुण्ठ । कुट्याधि दाधिकुट्य ।

उत्तरपदं च ॥ १२७ ॥ सं यदुत्तरपद तत् पूर्वम् भवति । दशगवस । व्याघ्रजात । पृष्ठरेखा दिग्गविक सुहृद्यो" इत्यादय ।

इति जैनेन्द्रव्याकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकानाम्नि लघुवृत्तौ प्रथमस्याध्यायस्य तृतीय पाद ।

अथ प्रथमाध्याये चतुर्थ पाद ।

कमणीय ॥ १ ॥ कमणि कमरके इद् विभक्ति भाति । कट करा न । जैनेन्द्र पठति । पायस धुक । भा मा पचति । अरि इषयति ।

+हांवरांवरेणाविधिकृनिकषासमयाभिर्वो पाद्वो ॥ २ ॥ हाभिर्योगे इद् भवत्युपावौ विषयणे । हा देवन्त गर्हते व्याधिः । अतरा गमान्नन्तं अत्रागत चोरता कुरव । अतरा निषध नीलं च विदेहा । अतरेण सौमनस विद्युत्प्रभ च देवकुरव । अतरेण जलधिं हिमवंत च भरत । सौधर्मतरेण मासतिकं सुर्ख । अतिवृद्धं कुरुम्भट्ट इत्र । विदेहमयत्तमयश्च प्रद्युदं । निकषा ग्राम नदी । समया ग्राम वर्त । उपायाविति किं ? प्रथमे व्याख्यादौ मा भूत् । चकारोऽनुक्तसमुच्चयार्थ । तेन—बुभुक्षितं न प्रतिभाति किंचित् । एषोऽध्य भाटे प्रतिभाति यत्कां ।

+पर्यभिसर्वोभयतस्त्यै ॥ ३ ॥ पर्यभिस्त्यस्त्यर्थियोगे इद् भवति । परितो ग्राम वनानि । अभितो ग्राम । सर्वतो ग्राम । उभयतो ग्राम वनानि ।

+द्विरुक्तैरपोभि ॥ ४ ॥ द्विरुक्तैरधोऽध्युपरिभिः ग्रे इद् भवति । अधोऽधो ग्रामं । अध्यधि ग्राम । उपर्युपरि ग्राम ग्रामा । द्विरुक्तैरिति किं ? अधो ग्रामस्य ।

*कालाध्वन्यभेदे ॥ ५ ॥ कालेऽध्वनि चोपाधौ इद् भवत्यभेदेऽर्थसंयोगे प्रम्याग्निना । सवत्सरं क्षीरोदनं । घरं मधुरा रमणीया । क्रोशं रमणीते । क्रोशं सिकता । योजनं पर्वो गिरि । अव्ययमधीते । कालाध्वनीति किं ? स्वास्यां पचति । अभेदे इति किं ? मासे मासस्य वा द्विरधीते ।

सिद्धौ भा ॥ ६ ॥ सिद्धौ क्रियाफलनिष्पत्तौ गम्यमानायां कालाध्वन्यां भा भवत्यभेदे । मासेन प्रामतमधीत । क्रोशेन तर्कमधीतं । सिद्धाविति किं ? मासं काव्यमधीतं न च ज्ञातं ।

क्रियामध्ये केपी ॥ ७ ॥ क्रिययोर्मध्ये कालाध्वन्यां केपी विभक्ती स्त । अद्य भुक्त्वा मुनि द्व्यहाद् भोक्ता द्व्यहे भोक्ता । इहस्थोऽयमिष्वासः क्रोशात् क्रोशे वा विध्यति लक्ष्यं ।

*स्वतौ पूजायां ति ॥ ८ ॥ पूजार्थे स्वतीस्वतौ तिसंज्ञौ स्त । सुसाध्य गत । अतिसिध्य गत । पूजायामिति किं ? सुसिक्त्वा गत । काकुतियं ।

*न गिः ॥ ९ ॥ पूजार्थे स्वतीशब्दो गिसंज्ञो न स्यात् । सुस्थितं भवता । अतिस्तुतं त्वया । गिनिमित्त पत्वं नास्ति । पूजायामिति किं ? अतिषिक्त किं तवात्र । कुत्सार्थोऽत्र ।

*अतिक्रमेऽतिर्गिरिति ॥ १० ॥ अतिक्रमे भाविवयेऽतिर्गिसंज्ञो न भवति । अतिसिक्तमेव भवता । अतिस्तुतमेव त्वया । अतिभिन्नमेव गतः । गिसंज्ञाभावे पत्वं तिसंज्ञाभावे समिविधिश्च नास्ति । अतिक्रम इति किं ? अतिशम्य गतः ।

पदार्थसम्भावनान्ववसर्गगर्हासमुच्चयेऽपि ॥ ११ ॥ एतेष्वर्थेष्वपिर्गितिसंज्ञो न भवति । सर्पिषोऽपि स्यात् । बिंदु स्तोकं मात्रा सर्पिषस्तमार्थः । अपिस्तुयाद् राजानं । अपिस्तुहि । धिग्ब्राह्मणमपि स्तुयात् वृषलं । धिग्ब्राह्मणमपि सिंचत् पलाण्डु । अपि सिंच । अपि स्तुहि ।

*अधिपर्यी पर्यपी ॥ १२ ॥ अधिपर्यावनर्थान्तरवाचिनौ पर्यपी गितिसंज्ञौ न भवतः । कुतः पर्यागतः । कुतोऽभिगत्य । पर्यानत । गितिसंज्ञाभावे 'प्राग्धोस्त' इति प्रयोगनियमः समिविधिर्णत्वं च न भवति ।

वीप्सेत्थंभूतलक्षणेऽभिनेप् ॥ १३ ॥ एष्वर्थेष्वभिना योगे इप् भवति गितिनिषेधश्च । वृक्षं वृक्षमभिसिंचति । साधुस्त्व मातरमभिस्थितः । वृक्षमभिसजति ।

भागे चानुप्रतिपरिणा ॥ १४ ॥ भागेऽर्थे वीप्सादिष्वर्थादिभिर्योगे इप् भवति गिसंज्ञानिषेधश्च । यदत्र मामनुस्यात् । मां प्रति स्यात् । मां परि स्यात् तद्दीयतां । वृक्षं वृक्षमनुसिंचति प्रतिसिंचति, परिसिंचति । साधु त्व मातरमनुस्थितः प्रतिस्थितः । वृक्षमनुसजति प्रतिसजति परिसजति । भाग चेति किं ? परिषिंचमानम् ।

*भार्येऽनुना ॥ १५ ॥ भार्ये हेत्वादावनुना योगे इप् भवति । भरतस्य प्रसम्पामनुप्राभजन् राज सहस्राणि । शाकेरुपचितमन्वागमन् सुराः । शांतिमापचरितपाकप्रसारणमनुप्रावर्षत् पर्जन्यः । तेन हेतु मेतमर्थः । नदीमन्वसिता सेना । नद्या सहावसितेत्यर्थः ।

*उत्कृष्टे ॥ १६ ॥ अनुना योगे उत्कृष्टेऽर्थे इप् भवति । अनुपूज्यपादं वैयाकरणाः । अनुसमन्तभद्रं तार्किकाः । अन्वकलंकं शास्त्रारः ।

उपेन ॥ १७ ॥ उपेन योगे उत्कृष्टेऽर्थे इप् भवति । उपसिद्धसेनं कवयः । उपाकलंकं वा ग्मिनः । उपाभिमन्यमतुल्याः । उपार्जुनं धन्वारः ।

*ईप साधिके ॥ १८ ॥ उपेन योगे साधिकेऽर्थे ईप् भवति । उपखार्यां द्रोणः ।

*स्वेधेऽधिना ॥ १९ ॥ स्वे ईशितव्ये ईश्वरे च ईप् भवत्यधिना योगे । स्वे—अधिकुरुषु श्रेणिकः । अधिमगधेषु श्रेणिकः । अधिमगधेश्वरे कुरवः । अधिश्रेणिके मगधाः ।

*आङाभिविधिमर्यादे ॥ २० ॥ आङा योगे का विभक्तिर्भवत्यभिविधिमर्यादयोः । आकुमारेभ्यो यशः समंतभद्रस्य । आपाटलिपुत्राद् वृष्टो देवः ।

अवर्ज्येऽपपरिभ्यां ॥ २१ ॥ वर्ज्येऽर्थेऽपपरिभ्यां योगे का भवति । अपत्रिगर्त्तेभ्यो वृष्टो देवः । परित्रिगर्त्तेभ्यो वृष्टो देवः । परिपरित्रिगर्त्तेभ्यो वृष्टो देवः । वर्ज्ये इति किं ? अपशब्दो देवदत्तस्य ।

*प्रतिनिधिप्रतिदाने प्रतिना ॥ २२ ॥ प्रतिनिधिः प्रतिदानं यत्र प्रतिमा प्रतिनिधिः सादृश्यं तत्र प्रतिना योगे का भवति न गितिसंज्ञा च । माषान्स्मै तिलेभ्यः प्रतियच्छति । अर्ककीर्त्तिर्भरतात् प्रति ।

*चेष्टागतिकर्मण्यप्राप्तेऽपीपी ॥ २३ ॥ चेष्टाक्रिया गतेः कर्मण्यप्राप्तेऽर्थेऽपीपी विभक्ती स्तः । ग्रामाय गच्छति । ग्रामं गच्छति । नगराय व्रजति । नगरं व्रजति । चेष्टागतिकर्मणीति किं ? ग्रामादागच्छति । चेष्टाग्रहणं किं ? मनसा मेरुं गच्छति । गतिग्रहणं किं ? पचत्योदनं । अप्राप्त इति किं ? स्त्रियं गच्छति ।

संप्रदानेऽप् ॥ २४ ॥ संप्रदाने कारकेऽप् विभक्तिर्भवति । वज्रजंघाय श्रीमतीमदात् । त्रिपृष्ठाय स्वयंप्रभामदात् । श्रीविजयाय सुतारामदात् । अमोघजिह्वाय मामसतमदात् । देवाय बलिं प्रयच्छति ।

*तादर्थ्ये ॥ २५ ॥ तादर्थ्ये अप् भवति । अवहननायोलूखलं । रंधनाय स्थाली ।

+मत्स्यर्थैर्विकारे ॥ २६ ॥ भक्ष्यार्थैर्युक्तेभ्यो विकारेऽर्थेऽप् भवति । मूत्राय प्रकल्पते यवागूः । श्लेष्मणे जायते दधि । तत्तदाम्नादिविकारत्वमापद्यते इत्यर्थः । विकार इति किं ? मुक्तिने संपद्यते ज्ञानम् ।

+ज्ञाप्येऽरिष्टेन ॥ २७ ॥ अरिष्टेन उत्पातेन ज्ञाप्येऽर्थे ज्ञाप्यमाने अप् भवति ।

वाताय कपिला विद्युदातपायातिलोहिनी ।
पीता वर्षाय विज्ञेया दुर्भिक्षाय सिता भवेत् ॥

अरिष्टेनेति किं ? मित्रस्येदं छत्रं ।

•पर्यवसायोऽर्थात् कर्मणि ॥ २८ ॥ अर्थो भाग यस्य तस्य यो कर्मण्यप् भवति तद् अर्थ-भागार्थात् न साक्षात् प्रयुक्तः । एधेभ्यो व्रजति । पुष्पेभ्यो व्रजति । पाशाय व्रजति । फलेभ्यो व्रजति । पर्यवसाय इति किं ? प्रविश पिंडी । अर्थादिति किं ? एधानाहर्तुं व्रजति ।

•पक्षार्थनमःस्वस्तिस्वाहास्वधावषट्स्वधाभिर्वै ॥२९॥ पक्षार्थैर्नमःप्रभृतिभिश्च योगे अप् भवति । पंक्ता जिनदत्तो देवदत्ताय । पञ्च मल्लो मल्लाय । नमोऽभिनंदनदेवाय । स्वस्ति प्रजाभ्यः । इन्द्राय स्वाहा । वरुणाय । स्वधा पितृभ्यः । वामपाणिमे हितं ।

मगर्हे मन्यकर्मण्यप्राणीवे वा ॥ ३० ॥ मन्य-तेर्य गर्हे गम्यमाने मन्यतेः कर्मणि अप्राणिनि वा अप् भवति । न त्वा तृणाय मन्ये । न त्वा तृणं मन्ये । न त्वा श्लेष्माय मन्ये । न त्वा श्लेष्मं मन्ये । प्राणिनि किं ? काष्ठं त्वां मन्ये । गर्हे इति किं ? इन्द्रनीलमत् पद्मरागमभिरूपं मन्ये । मन्ये ग्रहण किं ? न त्वा तृणं चिंतयामि । अप्राणीवे इति किं ? न त्वा श्वानं मन्ये ।

संज्ञो वा दे ॥ ३१ ॥ संपूर्वस्य जानातेः कर्मणि वा या विभक्तिर्भवति दे । मातुः संजानीते । मातरं संजानीते ।

•कर्तृकरणे ॥ ३२ ॥ कर्तरि करणे च कारके भा भवति । देवदत्तेन कृतं । जिनदत्तेन भुक्तं । विष्णुमित्रेण पीतं । दात्रेण लुनाति परशुना छिनत्ति । ध्यानेन कर्माणि हंति ।

+प्रकृत्यादिभ्यः ॥ ३३ ॥ एभ्यो भा भवति । प्रकृत्या अभिरूपः । प्रायेण वैयाकरणः । गोत्रेणा-स्मि गोत्रेण । समेन धावति । विषमेण धावति । द्विद्रोणेन धान्यं क्रीणाति । सहस्रेण पशून् क्रीणाति ।

सहार्थेन ॥ ३४ ॥ सहार्थेन योगे भा भव-त्यप्राणी । वत्सेन सह गौः । पुत्रेण सहागतः । पुत्रेण सह स्थूलः । पुत्रेण सह धनवान् । सर्व-प्रार्णे पर्यन्मार्थे । पुत्रेण सार्धं साकं सत्रा सम युगपत् समं । पुत्रेण युक्त—करणमिर्देशः ।

येनाङ्गविकारस्तद्भावो ॥ ३५ ॥ यदाश्री-तो विकारो विकृतमित्यर्थस्तोऽनेन प्रकारेण लक्ष-स्य लक्ष्यते तद्रीं भा भवति । पाणिना कुणिः । पादेन खञ्जः । अक्ष्णा काणः ।

शिरसा मधुभाराधीत् श्वेतच्छत्रेण भूपतिं ।
केशवं शंखचक्राभ्यां त्रिभिर्नेत्रैः पिनाकिनम् ॥

अपि भवान् कमण्डलुना छात्रमद्राक्षीत् । अपि भवान् सूत्रमा परिव्राजकमद्राक्षीत् । छात्रत्वादिप्रका-रमापन्नो मनुष्यः कमण्डल्वादिना लक्ष्यते । "अंगवि-कारस्तद्भावो" इति किं ? अक्षि काणमस्य ।

हेतौ ॥ ३६ ॥ हेत्वर्थे भा भवति । धनेन कुलं । विद्यया यशः । अन्नेन वसति । अध्ययनेन वसति ।

+का ॥ ३७ ॥ हेतौ का भवति । शिशिरत्वे-र्घताद् । पर्वतोऽग्निमान् धूमवत्त्वात् ।

•गुणे ॥ ३८ ॥ हेतौ गुणे का भवति । शताद्बद्धः । सहस्राद्बद्धः । निष्काद्बद्धः । हेतौ इति किं ? शतस्त्वमा देवदत्तो मार्ग गमयन शत म प र यति धनेन बद्धः ।

गुणे स्त्रीस्त्रपस्त्यासियां ॥ ३९ ॥ गुणे हे-तौ स्त्रीस्त्र्यपर्यवतेन का भवतमस्त्रियां । जाड्या-द्बद्धः । जाड्येन बद्धः । ज्ञानान्मुक्तः । ज्ञानेन मुक्तः । गुण इति किं ? धनेन कुलं । अस्त्रियामिति किं ? बुद्ध्या मुक्तः ।

•हेतौ सर्वा माय ॥ ४० ॥ हेतुसम्बन्धा-

1 [illegible] । १ १ । [illegible] ।

य प्रकृते हेत्वर्थे तद्योगिन' सर्वा विभक्तय' प्रायेण भवंति । धनेन हेतुना वसति । धनाय हेतवे । धनाद्धेतो । धनस्य हेतो' । धने हेतौ । कं हेतुं वसति । केन हेतुना । किं निमित्तं । केन निमित्तेन । किं कारणं । केन कारणेन । किं प्रयोजनं । केन प्रयोजनेन । यं हेतुं वसति । येन हेतुना । येन निमित्तेन । एवं सर्वत्र ज्ञेयं ।

काऽपादाने ॥ ४१ ॥ अपादाने कारके का विभक्तिर्भवति । रथात् पतित' । आचार्यात्पठीते । चौरेभ्यो बिभेति । अधर्माज्जुगुप्सते । माथुरा' पाटलिपुत्रकेभ्य आढ्यतरा',अभिरूपतरा',दर्शनीयतरा ।

+ल्यप्से कर्माधारे ॥ ४२ ॥ ल्यबन्तस्य च कर्मण्याधारे च का स्यात् । प्रासादात् प्रेक्षते । आसनात् प्रेक्षते । अत एव वचनात् ल्यप् गम्यं । ल्यप् इति किं ? प्रासादमारुह्य प्रेक्षते । आसने उपविश्य प्रेक्षते । कर्माधार इति किं ? गृहादागच्छति ।

•दिग्शब्दान्यार्थाञ्चूत्र्याहीतरारातिर्युक्ते ॥४३॥ दिक्शब्दैरन्यार्थैरञ्चूत्र्याहीतरारातिभिश्च युक्ते का भवति । पूर्वो ग्रामात् । उत्तरो ग्रामात् । अन्यो देवदत्तात् । भिन्नो देवदत्तात् । प्राग् ग्रामात् । प्रत्यग् ग्रामात् । दक्षिणा ग्रामात् । दक्षिणाहि ग्रामात् । इतरोऽस्मात् । गृहादारात् क्षेत्रं । बहिर्ग्रामात् ।

•ताऽस्तोऽर्थैस्तैः ॥४४॥ अतसर्थैस्तैर्योगे ता भवति । दक्षिणतो ग्रामस्य । उत्तरतो ग्रामस्य । उपरि ग्रामस्य । उपरिष्टात् ग्रामस्य । परो ग्रामस्य ।

•इप् एनेन ॥ ४५ ॥ एनेन योगे इप् ता च स्यात् । दक्षिणेन विजयार्द्धं वसति । उत्तरेण हिमवंतं । पूर्वेण ग्रामस्य । उत्तरेण ग्रामस्य ।

•का पर्तेः ॥ ४६ ॥ ऋते शब्देन योगे का स्यात् इप् च । ऋते धर्मात् कुतः सुखं । जिनं यथाश्रयमृते । न धर्मं विजिज्ञासते रोगमृते ।

•टैपृथङ्नाना भा च ॥ ४७ ॥ पृथग्नानाभ्यां योगे भा स्यात् का च । पृथक् देवदत्तेन । पृथग् देवदत्तात् । नाना गुरुदत्तेन । नाना गुरुदत्तात् ।

•बिना तिस' ॥ ४८ ॥ बिना योगे तिसो भावश्च भवति । बिना सम्यक्त्वेन । बिना सम्यक्त्वात् । बिना सम्यक्त्वं कुतो मुक्तिः ।

•स्तोकाल्पकृच्छ्रकतिपयात् करणे का वा ऽसत्त्वे ॥ ४९ ॥ स्तोकादेरसत्त्ववचनात् करणे का वा स्यात् । स्तोकान्मुक्तः । स्तोकेन मुक्तः । अल्पान्मुक्तः । अल्पेन मुक्तः । कृच्छ्रान्मुक्तः । कृच्छ्रेण मुक्तः । कतिपयान्मुक्तः । कतिपयेन मुक्तः । असत्त्वे इति किं ? अल्पेन सीधुना मत्त' । करणे इति किं ? अल्पं जल्पति ।

+तृप्तार्थैस्ता ॥ ५० ॥ तृप्तार्थैस्तृप्तियोगे करणे ता भवति । ओदनस्य तृप्यति । ओदनस्य तृप्त' । सक्तूनां पूर्यते । सक्तूनां पूर्ण' ।

•ज्ञोऽज्ञानार्थे ॥ ५१ ॥ जानातेरज्ञानार्थे अनवबोधने वर्तमानस्य करणे ता भवति । सर्पिषो जानीते । दध्नो जानीते । अज्ञानार्थे इति किं ? ज्ञानेन दुरितं जानाति ।

•का पाराद्यैः ॥५२॥ आराद्यैर्दूरार्थैरन्तिकार्थैश्चासत्त्ववाचिभिर्युक्ते का स्यात् ता च । दूरं ग्रामात् । दूरं ग्रामस्य । विप्रकृष्टं पर्वतात् । विप्रकृष्टं पर्वतस्य । अन्तिकं वनात् । अन्तिकं वनस्य । अभ्याशं देशात् । अभ्याशं देशस्य ।

•तेभ्य' केभ्या' ॥ ५३ ॥ तेभ्य आराद्यैभ्यः केभ्या भवति । दूराद् ग्रामस्य । दूरं ग्रामस्य । दूरेण ग्रामस्य याति । अन्तिकात् ग्रामस्य । अन्तिकं ग्रामस्य । अन्तिकेन ग्रामात् ।

•ईबाधारे च ॥ ५४ ॥ ईप् विभक्ति भवति आधारे कारके तेभ्यश्च ।

अपाङ्गे रमते लोकः गिरौ वर्षति वासवः ।
अन्यत्रापि मनो याति कुलस्त्रीषु न गच्छति ॥

१ अस्मद्युष्मदर्थ स्थिति का प्रयोगे [illegible] देवभक्तिरपि पूर्वविधिर्भवति वा भवति । २ अतोऽत्र विभुर्वर्ज [illegible] । [illegible]

१ [illegible] अर्थे च । [illegible] ।

कट आस्ते। स्थाल्यां पचति। गङ्गायां घोषः। दूरे वनस्य। विप्रकृष्टं ग्रामस्य। अन्तिके कूपस्य। समीपे देवस्य।

+क्तेनकर्मणि ॥ ५५ ॥ क्तान्तस्य इन्विषयस्य कर्मणीप् भवति। अधीती व्याकरणमनेन—अधीती व्याकरणे। आम्नाती छन्दसि। अर्पिती गुरौ। कर्मग्रहणं किं? भुक्तपूर्वी ओदनं। इन्ग्रहणं किं? गुरुमुपश्लिष्टः शिष्यः।

+हेतौ तद्युक्ते ॥ ५६ ॥ कर्मणा युक्ते हेतौ ईप् भवति।

चर्मणि द्वीपिनं हन्ति दन्तयोर्हन्ति कुञ्जरं।
केशेषु चमरीं हन्ति सीम्नि पुष्कलको हतः ॥

तद्युक्त इति किं? भिक्षया वसति।

यद्भावाद्भावगतिः ॥ ५७ ॥ यस्य भावात् क्रियातो भावान्तरस्य गतिर्निर्णीतिस्तत्र ईप् भवति। गोषु दुह्यमानासु गतः। दुग्धास्वागतः। देवार्चायां क्रियमाणायां गतः कृतायामागतः। यद्भावादिति किं? यो जटाभिः स भुक्तः। जटाभिरित्यत्रैव नास्ति भव्यत्वात्। भावगतिरिति किं? यो भुक्तवान् स देवदत्तः। यो भुक्तवानित्यत्रैव न भवति।

गते स्थानिन्यध्वान्तेनैकत्व ॥ ५८ ॥ यस्य प्रयोगेऽप्यर्थो गम्यते स स्थानी। इयत्तावच्छिन्नस्याध्वनोऽवसानमन्तः। यद्भावाद् भावगतिस्तस्मिन् युक्तस्याध्वनः गतशब्दे स्थानिन्यप्रयुज्यमाने तेनान्तेन एकत्व [प्रथमान्त] भवति। पाटलिपुत्राद् राजगृहं सप्त योजनानि। स्थानिनीति किं? गवीधुमतः सांकाश्यं चतुर्षु योजनेषु गतेषु भवति। अध्वग्रहणं किं? कार्तिक्या आग्रहायणी मासे। अन्तेनेति किं? अद्य नवसु चतुर्षु योजनेषु गतेषु भोजनम्। चकार ईब्बाधनार्थः।

ता चानादरे ॥ ५९ ॥ यद्भावाद् भावगतिस्तत्र ता भवतीप् चानादरे गम्यमाने। रुदतो लोकस्य प्राव्राजीत्। रुदति लोके प्राव्राजीत्। देवदत्ते क्रोशति प्राव्राजीत्। देवदत्तस्य क्रोशतः प्राव्राजीत्।

स्वामीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्रतिभूप्र सूतैश्च ॥ ६० ॥ एतैर्योगे तेपी स्तः। गवां स्वामी। गोषु स्वामी। पतीनामीश्वरः पतिष्वीश्वरः। भुवामधिपतिः। भूम्यधिपतिः। धनस्य दायादः। धने दायादः। गवां साक्षी। गोषु साक्षी। शतस्य प्रतिभूः। शते प्रतिभूः। गवां प्रसूतः। गोषु प्रसूतः।

कुशलायुक्तेनासेवायां ॥ ६१ ॥ कुशलायुक्ताभ्यां योगे तेपी स्तः। मुहुर्मुहुरावर्त्येन वा सेवायां गम्यमानायां। कुशलो विद्याग्रहणस्य। कुशलो विद्याग्रहणे। आयुक्तस्तपश्चरणे। आयुक्तस्तपश्चरणस्य। आसेवायामिति किं? कुशलोऽत्र कर्मणि न च करोति। आयुक्तो गौः शकटेन। आकृष्य युक्त इत्यर्थः।

•साधुनिपुणेनानभ्यादिनार्चायामीप् ॥ ६२॥ साधुनिपुणाभ्यां योगे अभिप्रत्यादिभिरयोगे चार्चायां गम्यमानायां ईप् स्यात्। जिने साधुः। गुरौ निपुणः। अर्चायामिति किं? साधुरभृत्यो राज्ञः। अनभ्यादिनेति किं? साधुर्मातरमभि। मातरमनु। पितरमनु। निपुणो मातरं प्रति। मातरं परि। निपुणः पितरं प्रति। पितरं परि।

•प्रसितोत्सुकावबद्धैर्भा च ॥ ६३ ॥ एतैर्योगे भा स्यादीप् च भवति। केशैः प्रसितः। केशेषु प्रसितः। केशैरुत्सुकः। केशेषूत्सुकः। केशैरवबद्धः। तत्र नित्य प्रसक्तिरित्यर्थः।

ऋक्षे भे ॥ ६४ ॥ ऋक्षे भे विषये भेपौ स्तः। पुष्येण पुष्ये वा पायसमश्नीयात्। मघाभिर्मघासु वा पललौदनम्। ऋक्ष इति किं? पुष्ये चन्द्रमाः। भ इति किं? पञ्चालेषु वसति।

मृदेकार्थे वा ॥ ६५ ॥ मृदः सहैकार्थे समानार्थे वर्तमानात् स्वाभ्यामादि वा (प्रथमा) विभक्ति भवति। मुनिर्मृतः। द्रोणः पच्यते। गाः। कुमारी। वृक्षः। कुण्डं। नारी। एकः। द्वौ। बहवः। एकार्थे इति किं? त्वया पच्यते ओदनः।

संबोधने चाम्यं ॥ ६६ ॥ संबोधने या वा तस्या आम्यमिति संज्ञा भवति। हे देव। हे देवौ। हे देवाः।

•सः किः ॥ ६७ ॥ आम्यसंज्ञाया वाया सु

किसखो भवति । हे कन्ये । हे कुमारि । हे वधु । क्विप्देशाः केचि" प्रभवन्ति ।

ता शेषे ॥ ६८ ॥ कारकाणामविवक्षा ततो-ऽन्यः स्वस्वाम्यादिर्वा शेषस्तस्मिन् ता विभक्ती भवति । भटस्य शृणोति । राज्ञः स्वं । भत्राणां राजा । तस्य भ्राता । ग्रामस्य समीपं । धार्तीनां राशिः । यवानां धाना । तस्य हस्तः । गोः स्वामी ।

स्मर्यर्थदयेशां कर्मणि ॥ ६९ ॥ स्मृत्यर्थानां दयेशोश्च कर्मणि ता स्यात् । मातुः स्मरति । पितुर ध्येति । सर्पिषो दयते । पयस ईष्टे । शेष इति किं ? मातरं स्मरति ।

कृञः प्रतियत्ने ॥ ७० ॥ कृञः कर्मणि ता स्यात् प्रतियत्नेऽर्थे । एधो दकस्योपस्कुरुते । शतप-त्रस्योपस्कुरुते । प्रतियत्न इति किं ? कुम्भं करो-ति मृदया ।

* रुजर्थस्याज्वरिसंताप्योर्भावके ॥ ७१ ॥ रुजर्थानां भाववाचिनां भूतां कर्मणि ता स्यात् ज्वरि संतापी विहाय । चौरस्य रुजति रोगः । वृषलस्या-मयति रुजा । रुजर्थस्येति किं ? एति जीवंतमानन्दः । अज्वरिसंताप्योरिति किं ? अपथ्याशिनं ज्वरयति ज्वरः । अमाशिनं संतापयति पीडा । भावोक्ताविति किं ? मधुराशिनं रुजति श्लेष्मा ।

आशिषि नाथः ॥ ७२ ॥ नाथतेः कर्मणि ता भवत्याशिषि । पयसो नाथते । दध्नो नाथते । आशिषीत्येव । माणवकमुपनाथयति । अंग पुत्राधी-ध्येति यावत् इत्यर्थः ।

* जासनाटक्राथपिषो हिंसायां ॥ ७३ ॥ जासादीनां हिंसार्थानां कर्मणि शेषे ता भवति । चौरस्योज्जासयति । दस्योर्नाटयति । कितवस्योत्क्रा-थयति । चौरस्य पिनष्टि । हिंसायामिति किं ? चौरं बन्धनाद्दुज्जासयति । धाना पिनष्टि ।

* नाथेर्घ्रः ॥ ७४ ॥ मनिभ्यां व्यस्तसमस्तवि-पर्यस्ताभ्यां हृते कर्मणि ता स्यात् हिंसार्थे । चौरस्य प्रहरति । वृषलस्य निहरति । प्रणिहरति । निप्रहरति ।

व्यवहृपणो सामर्थ्ये ॥ ७५ ॥ एतयो सामर्थ्ये क्रयविक्रये प्रोते च कर्मणि ता भवति । शतस्य व्यवहरते । सहस्रस्य व्यवहरते । शतस्य पणते । सहस्रस्य पणते । सामर्थ्य इति किं ? शलाकां व्यवहरति ।

दिवः ॥ ७६ ॥ व्यवहृपणिसमानार्थस्य दिवे कर्मणि ता भवति । शतस्य दीव्यति । सहस्रस्य दीव्यति ।

वा गौ ॥ ७७ ॥ गिपूर्वस्य दिवः कर्मणि ता वा भवति । शतस्य प्रतिदीव्यति । शतं प्रतिदीव्यति ।

* कालाधारे सुजर्थे ॥ ७८ ॥ सुजर्थो यस्य तस्मिन् सऽर्थे युक्ते सति काले आधारे कारके ता भवति । द्विरह्नो भुङ्क्ते । त्रिरह्नो भुङ्क्ते । पंचकृत्वोऽह्नो भुङ्क्ते । कृत्वग्रहणं किं ? द्विः कांस्यपात्र्यां भुङ्क्ते । आधार इति किं ? द्विरह्ना भुङ्क्ते । सुजर्थ इति किं ? अह्नि भुङ्क्ते मैत्रः । शेष इति किं ? द्विरहन्यधीते ।

कर्तृकर्मणो कृति ॥ ७९ ॥ कर्तरि कर्मणि च कृत्प्रयोगे ता भवति । भवतां शायिका । भवता-मासिका । यवानां लावकाः । सक्तूनां पायकः । विश्वस्य ज्ञाता । सक्तूनां मन्था । कृतीति किं ? कृतपूर्वी कटं ।

* क्तस्याधारसतो ॥ ८० ॥ आधारे सति च वर्तमानकाले वा क्तस्तस्य प्रयोगे ता भवति । आसितमभिरस्यते स्म । इदमेषामासितं । इदमेषां शयितं । सतां मतः । राज्ञां बुद्धः । सतां पूजितः । राज्ञामर्चितः । साधूनां शीलितः ।

+कामुकस्य ॥ ८१ ॥ अस्य प्रयोगे ता भवति । दास्याः कामुकः । अन्यस्य स्त्रियः कामुकाः भवंति । वेश्यायाः कामुकः ।

* न शिवलोकस्वार्थमनुष्णां ॥ ८२ ॥ स्यादीनां प्रयोगे ता न भवति । ओदनं भुक्त्वा । स भुक्तं कृतवान् । ओदनं भुक्तवान् । देवदत्तेन भुक्तं । विष्णुमित्रेण पीतं । चैत्रं कारयामास । जिनान् वंदिष्यमाण । ओदनं पचमान । कटं कुर्वन् । कटं कुर्वाणः । ग्रामं जिगमिषुः । रिपून् जिष्णुः । ग्राममागामुकः । सुकरः कटो भवता । ईषत्करः कटो भवता । दुष्करः कटो भवता । ईषत्पानः पयो भवता । सुग्रामः ताण भवता ।

छोक्ते पचमानः । देवं यजमानः । धारयन् धर्मकार्यं । जैनेंद्रमधीयन् । अर्हम् पूजा । कटम् कर्ता । पठिता जैनेंद्रं । कटं कारको गच्छति । ओदनं भोजको व्रजति ।

* आम्याधमर्ण्येनः ॥ ८१ ॥ भाविनि काले आधमर्ण्ये च य इन् तस्य प्रयोगे ता न स्यात् । ग्रामं गमी । नगरमागामी । शतं दायी । सहस्रं दायी । क्वचित् भेऽपि कर्ते ।

क्यस्य वा कर्तरि ॥ ८४ ॥ क्यसंज्ञकस्य प्रयोगे कर्तरि ता वा भवति । भवतः कर्तव्या धर्मः । भवता कर्तव्यः । भवतो ज्ञेयं कर्म । भवता ज्ञेयं । भवतः खलु ग्रामो गंतव्यः । भवता खलु ग्रामो गंतव्यः । कर्तरीति किं ? गेया माणवको गाथानां ।

* द्विमाहस्ताके ॥ ८५ ॥ द्वयोः कर्तृकर्मणोः प्राप्ते कर्तरि ता वा भवत्यकारमके च विहाय । साध्वी सूत्राणां कृतिः स्वामिनः । साध्वी सूत्राणां कृतिः स्वामिना । आश्चर्यो गवां दोहो अगोपालकस्य अगोपालकेन वा । अमाक इति किं ? चिकीर्षा देवदत्तस्य कार्षिकानां । भेदका पत्राणां वादिनः ।

+ द्विपत्र ॥ ८६ ॥ द्विपे सत्प्रयोगे कर्मणि वा ता भवति । चौरस्य द्विषन् । चौरं वा ।

* कर्मणि गुणेऽन्यस्य ॥ ८७ ॥ ण्यसंज्ञकवर्जितकृत्प्रयोगे गुणेऽमुख्ये कर्मणि ता वा स्यात् । दोग्धा गोः पयसः । दोग्धा गोः पयः । गमयिता गामित्रस्य । गमयिता गोर्मित्रं । ज्ञापयिता शिष्यस्य धर्मस्य । ज्ञापयिता शिष्यस्य धर्मं । गमयिता माणवकस्य ग्रामस्य । गमयिता माणवकस्य ग्रामं । गुण इति किं ? नेता अश्वस्य । अन्यस्येति किं ? नेतव्या ग्रामं शाखा ।

* तुल्यार्थैर्भा ॥ ८८ ॥ तुल्यार्थैरुपमेयार्थैर्योगे भा भवति ता च । पित्रा तुल्यः । पितुस्तुल्यः । मात्रा तुल्यः । मातुः समानः । गुरुणा समः । गुरोः समः ।

* मद्रभद्रायुष्यक्षेमहितार्थसुखार्थैराशिष्यप् ॥ ८९ ॥ माशीर्विषयार्थे एभिर्योगे वा अप् स्यात्ताश्च । अर्थे । मद्रमस्तु जिनशासनाय । मद्रमस्तु जिनशासनस्य भद्रं कल्याणं वाऽस्तु जैनस्य जैनाय वा । क्षेमं कुशलं निरामयं वाऽस्तु संघाय संघस्य वा । दीर्घमायुराशिष्यं चिरजीवितं वाऽस्तु भव्याय भव्यस्य वा । शं सुखं शर्म वा भूयात् प्रजाभ्यः प्रजानां वा । हितं पथ्यं इष्टं प्रियं वा भवतु मित्राय मित्रस्य वा । अर्थः प्रयोजनं कार्यं वा भवतादेवदत्ताय देवदत्तस्य वा । आशिषीति किं ? आयुष्यं देवदत्तस्य तपः ।

* प्राणितूर्यांगाद्द्व एकवत्त्वं ॥ ९० ॥ प्राण्यंगानां तूर्यांगानां च द्वस्यानां द्वद्व एकवद् भवति । पाणी च पादौ च पाणिपादं । शिरोग्रीवं । कर्णनासिकं । दंतोष्ठं । शंखपटहं । मेरीमृदंगं । मार्दंगिकपाणविकं । तुल्यमिति किं ? पाणिगृध्रौ ।

* चरणं स्थेणोर्लुङ्यतुक्तौ ॥ ९१ ॥ द्वद्वपरयोः स्थेणोः प्रयोगे चरणानां तुल्यानां द्वंद्व एकवद् भवत्यनुक्तावनुवादे । कठाश्च कालापाश्च कठकालापमुदगात् । कठकौथुमं प्रत्यष्ठात् । चरणमिति किं ? उदगुर्वैयाकरणमीमांसकाः । स्थेणोरिति किं ? अभवंषु कठकालापाः । लुङीति किं ? उदयंति कठकौथुमाः । अनुक्ताविति किं ? प्रत्यष्ठुः कठकौथुमाः । आदिबभ्रमिदं ।

अध्वर्युक्रतुरनप् ॥ ९२ ॥ अध्वर्युक्रतूनामनपां द्वंद्व एकवद् भवति । अर्कश्च अश्वमेधश्च अर्काश्वमेधं । सायाह्नातिरात्रं । अध्वर्युग्रहणं किं ? इषुवज्रौ । अनबिति किं ? गवामयनादित्यानामयने ।

* अधीत्यासन्नानां ॥ ९३ ॥ अधीत्या पठित्या आसन्नानां द्वंद्व एकवद् स्यात् । पदकश्च क्रमकश्च पदकक्रमकं । क्रमकवार्तिकं । अधीत्येति किं ? आढ्यदरिद्रौ । आसन्नानामिति किं ? याज्ञिकवैयाकरणौ ।

अप्राणिजातेः ॥ ९४ ॥ प्राणिवर्जितद्रव्यजातिवाचिना द्वंद्व एकवद् भवति । आराशस्त्रि । धानाशष्कुलि । कुशकाशं । बदरामलकं । अप्राणिग्रहणं किं ? विट्शूद्रौ । जातेरिति किं ? हिमवद्विंध्यौ ।

* विलिंगे पूर्वनदीदेशं ॥ ९५ ॥ विलिंगानां भिन्नलिंगानां पुरां नदीनां देशवाचिनां द्वंद्व एकवद् भवति । मथुरापाटलिपुत्रं । कांचीकुसुमपुरं । गंगाच

इरावती च उद्ध्येरावती। गंगाशोणं। कुरुकुरुक्षेत्रं। दार्वाभिसारं। भिन्नलिङ्गमिति किं? मथुरापाटलिपुत्रौ। गंगायमुने। मद्रकेकयाः। पूर्णदेशमिति किं? कुब्जकुटीमधुरे॥

* नित्यवैरिणः द्वंद्वे॥ ९६॥ नित्यवैरिणां सदा वैरिणां द्वंद्व एकवद् भवति द्वंद्वे। देवासुरं। अहिनकुलं। मार्जारमूषकं। श्वावराहं। अश्वमहिषं। काकोलूकं। नित्यवैरिणामिति किं? गोपालपाणिकामपना।

वर्णेनाऽर्हद्रूपायोग्यानां॥ ९७॥ वर्णेन जातिविशेषेणार्हद्रूपस्य नैर्ग्रन्थ्यस्यायोग्यानां द्वंद्व एकवद् भवति। तक्षायस्कारं। कुलालवरुडं। रजकतन्तुवायं। वर्णेनेति किं? मूकबधिरौ। अर्हद्रूपायोग्यानामिति किं? ब्राह्मणक्षत्रियौ।

* गवाश्वादिश्च॥ ९८॥ गवाश्वादिर्द्वंद्व एकवद्भवति। गवाश्वं। गवैडकं। अजाविकं। कुब्जवामनं। पुत्रपौत्रं। चकारो नियमार्थः। गवयादीनां न भवति। गोश्वौ।

+ फलसेनांगक्षुद्रजीवं बहुर्थानि॥ ९९॥ फलस्य सेनांगं क्षुद्रजीवास्य बहुर्थानां द्वंद्व एकवद् भवति। बदराणि च आमलकानि च बदरामलकं। कुवलामलकं। अश्वरथं। रथिकाश्वारोहं। सततमस्य उत्पादकस्य यूकलिक्षं। यूकालिक्षं। दंशमशकं। बहुर्थानामिति किं? बदरामलके। अश्वरथी। यूकालिक्षे।

* वा तरुमृगतृणधान्यपक्षि॥ १००॥ तरुदीनां बहुर्थानां द्वंद्वो वा एकवद् भवति। प्लक्षन्यग्रोधं। प्लक्षन्यग्रोधाः। पृषतकर्णं। पृषतकर्णाः। ऋश्यपृषतं। ऋश्यपृषताः। न्यङ्कुशूकरं। न्यङ्कुशूकराः। कुशकाशं। कुशकाशाः। दर्भशीर्यं। दर्भशीर्याः। व्रीहियवं। व्रीहियवाः। तिलमाषं। तिलमाषाः। हंसचक्रवाकं। हंसचक्रवाकाः। तित्तिरिकपिंजलं। तित्तिरिकपिंजलाः।

* पशुव्यञ्जनाश्वबडवपूर्वापराधरोत्तर॥ १०१॥ पश्वादिर्द्वंद्वो वैकवद् स्यात्। गोमहिषं। गोमहिषौ। दध्निघृतं। दध्निघृते। दधिघृतं। दधिघृते। शाकसूपं। शाकसूपौ। अश्वबडवं। अश्वबडवौ। पूर्वापरं। पूर्वापरे। अधरोत्तरं। अधरोत्तरे।

* विरोध्यद्रव्यं॥ १०२॥ विरोधि यदद्रव्यं तद् द्वंद्वो वैकवद् स्यात्। सुखदुःखं। सुखदुःखे। एवं-शीतोष्णं। शीतोष्णे। जन्ममरणं। जन्ममरणे। लाभालाभं। लाभालाभे। सम्यग्ज्ञानमिथ्याज्ञानं। सम्यग्ज्ञानमिथ्याज्ञाने। विरोधीति किं? कामक्रोधौ। अद्रव्यमिति किं? सुखदुःखविनौ मामो। शीतोष्णे इमे उदके।

न दधिपय आदि॥ १०३॥ दधिपयप्रभृतिर्द्वंद्व एकवन्न भवति। दधिपयसी। सर्पिर्मधुनी। ब्रह्मप्रजापती। दीक्षातपसी। उदूखलमुसले।

* स्थौ॥ १०४॥ स्थौ सख्यायां इयत्तापरिच्छेदे द्वंद्व एकवन्न स्यात्। दंताश्च ओष्ठौ च दंतोष्ठा। बहवो मार्दंगिकपाणविका।

* आसन्ने॥ १०५॥ स्थे संख्यायाः आसन्ने समीपे द्वंद्वो वैकवत्स्यात्। समीपे दशानामिमे उपदशं पाणिपादं। उपदशाः, पाणिपादाः। उपदशं मार्दंगिकपाणविकं। उपदशा मार्दंगिकपाणविका।

स नप्॥ १०६॥ योऽयमुक्तः एकवद्भावः स नप् भवति। तथा चैवोदाहृतं।

ह्रस्वः॥ १०७॥ ह्रसो नप् भवति। अयि कुमारि। उपवधु। एकमुनि चैनोर्ह। अयाग्यात् क्रियाविशेषणमन्त नरच। साधु वसति। मृदु पचति।

र समाहारे॥ १०८॥ रस समाहारे वर्तमानो नप् स्यात्। पंचगव। पंचाग्नि। समाहारे इति किं? पंचाग्नप्रिय।

+ स्त्र्यपात्रादयत्॥ १०९॥ पात्रादिवर्जितोऽकारान्तो र समाहारे स्त्रीलिङ्गो भवति। पंचपूली। दशग्रामी। चतुरध्यायी। अपात्रादीति किं? द्विपात्रं। त्रिभुवनं। चतुष्पथं। अदिति किं? त्रिगुप्ति।

+ वाऽऽप्॥ ११०॥ आबन्तो र समाहारे वा स्त्री भवति। पंचखट्वं। पंचखट्वी। दशमालं। दशमाली। अष्टशालं। अष्टशाली।

+ नप् पात्रसं॥ १११॥ अन्नन्तस्य नक्ष स्या

१ अत्र द्वित्वप्रत्ययाभावादेकवद्भावाभावे बहुवचनं दृष्टं।
भिन्नमेव तु मता।

म्मप् च वा। पचतक्षं। पचतक्षी। द्वादशराजं। द्वादशराजी।

पोऽनम्य ॥११२॥ मम्स पर्स च बर्जं

स्त्रिया पसो नप् भवतीमतम्पितर्त वेम। वस्पति-सेनसादिना—अनियसेनं। अभियसेना। च इति किं? महासेनो राजा। अनम्य इति किं? असेना। परमसेना।

सो कंथादीनरेषु ॥११३॥ कथांत. पो नप् भवति सुविषय उशीनरेषु यदि सा कन्या स्यात्। सौसमीनां कंथा सौशमिकथं नाम। आह्वरकंथ। चर्मकंथं। एते उशीनरेषु ग्रामा। सुविति किं? वीरणकंथा। उशीनरेष्विति किं? दाक्षिकंथा।

* आद्याख्यपज्ञोपक्रमं ॥ ११४ ॥ उपज्ञोपक्रमां-त पो नप् भवत्यायो प्राथम्ये विवक्षिते तयोः। स्वायंभुवस्योपज्ञा स्वायंभुवोपज्ञं आकाशिकाचाराप्य यन्त। देवोपज्ञमनेकशेषव्याकरणं। कुशराजोपक्रमं दानं। अर्कपनोपक्रमं स्वयंवरविधानं। आद्याविति किं? मैत्रोपज्ञा रथ। चैत्रोपक्रमः प्रासादः।

छाया बहूनां ॥ ११५ ॥ बहूनां या छाया तदन्त पो नप् भवति। शराणां छाया शरच्छायं। इक्षुच्छायं। दर्भच्छायं। बहूनामिति किं? कुड्यच्छाया। कुड्यच्छायं।

* सभाऽशाला॥ ११६ ॥ अशाला या सभा तदन्त पो नप् भवति। स्त्रीसभं। दासीसभं। गोपालसभं। अशालेति किं? दैविकसभा।

* राक्षसादिराजात् ॥११७॥ राक्षसादिभ्योऽराजाच्च परा या सभा तदन्तः पो नप् भवति। राक्षससभं। रक्षःसभं। पिशाचसभं। अराज इति पर्यु-दासात् तत्पर्यायग्रहणं। स्वामिसभं। पार्थिवसभं। इनसभं। ईश्वरसभं। इसभं। राक्षसादिराज इति किं? नरसभा। युधिष्ठिरसभा। काष्ठसभा। पाषाणसभा। राजसभा।

सेनासुराच्छायाशालानिशा वा॥ ११८॥ सेनादिपर्यन्तः पो नप् भवति वा। कपिसेनं। कपिसेना। यिवसुरं। यिवसुरा। छात्रच्छायं। छात्रच्छाया। दानशालं। दानशाला। श्वनिशं। श्वनिशा।

अर्धे पुवन्नि ॥ ११९ ॥ अर्धे ये योऽशीष लिंगं भवति। कुब्जुम्बमयूर्यो इमे। मयूरकुक्कुटाविमौ। कुक्कुटौ। कुंजरयौ।

+ पथ्यापर्वसमासापप्रादौ ॥१२०॥ प्रापत्र-प्रसावर्त्वपूर्वकर्जिते पसे पुवल्लिंगं भवति। पूर्वसालेभं। अर्धपिप्पलीव। आप्रापन्नप्रासापसाराविति किं? प्राप्तं शरीरं। निष्कौशांबिः। अत्यंशीविकः। प्राप्त जीविकः। आपन्नजीविकः।

* पुंस्पन्ह्वअद्दी ॥ १२१ ॥ अव्ययवस्तावितरे तत्योगे द्वंद्वे पुंसि भवतः। अव्ययवस्ताविमौ। अव्ययवस्त्रा इमे। अव्ययवस्त्रौ।

रात्राहौ ॥ १२२ ॥ तत्पुरुषस्थौ कृतसांतौ पुंसि भवतः। एकरात्रः। द्विरात्रः। त्रिरात्रः। पूर्वाह्नः। मध्याह्नः।

+ वाकादयः ॥ १२३ ॥ एते पुंसि भवंति। उच्यते इति वाकः। अनुवाकः। संप्रवाकः। सूक्तवाकः।

अहः ॥ १२४॥ अह इत्ययं शब्दः कृतसांतः पुंसि स्यात्। द्व्यहः। त्र्यहः।

पुण्यसुदिनाभ्यां नप ॥ १२५ ॥ पुण्यसुदिनाभ्यां परो अहो नप् भवति। पुण्याहं। सुदिनाहं।

* पथो ऽसंख्यादिः ॥ १२६ ॥ स्यादि सि-संज्ञादिश्च पथशब्दो नप् भवति। विगतः पंथा वि पथं। उत्पथं। अपथं। द्विपथं। त्रिपथं। चतुष्पथं।

* पुंसि चार्द्धर्चादयः ॥ १२७ ॥ अर्धर्चादयः शब्दाः पुंसि नपि च वर्तंते। अर्धर्चः। अर्धर्चं। गोमयः। गोमयं। कुणपः। कुणपं। कार्षापणः। कार्षापणं। कार्षापण।

* क्विप्प्येऽभ्यो ऽसे आपि ॥ १२८ ॥ तकारान्तो क्विति प्ये भावे परे अदेर्भविशेष्यो भव ति। जग्ध। जग्धवान्। जग्धि। जग्ध्वा। प्रजग्ध्य। क्विप्प्य इति किं? अन्नं।

* घस्लृसनद्यतनि ॥ १२९ ॥ अदेर्घस्लृ-

१। अन्येः किंतुसाप्त्यपवाद्ये क्विति प्ये निर्दिष्टा। अनपावस्तर्वासां अनेन वाधकमविप्रति ॥ १ ॥ तेन-द्विस्य प्रकारेऽपरवपि किं।

देशो भवति माचि लुङि घनि सनि च परतः । प्रघसः । अघसत् । घासः । जिघत्सति ।

लिटि वा ॥ १३० ॥ अदेर्लिटि परे घस्लृ वा स्यात् । जघास । जक्षतुः । जक्षुः । आद । आदतुः । आदुः ।

* वेर्वय् ॥ १३१ ॥ वञो वय् इत्ययमादेशो भवति वा लिटि । उवाय । ऊयतुः । ऊयुः । ववौ । ववतुः । ववुः ।

ह्रो वध लिङि ॥ १३२ ॥ हन्तेर्वधादेशो भवति लिङि परतः । वध्यात् । वध्यास्ताम् । वध्यासुः । आवधिषीष्ट । आवधिषीयास्ताम् । आवधिषीरन् ।

लुङि ॥ १३३ ॥ हन्तेर्लुङि वधो भवति । अवधीत् । अवधिष्टाम् । अवधिषुः ।

वेङि ॥ १३४ ॥ हन्तेरिङि लुङि वधो वा स्यात् । आवधिष्ट । आवधिषाताम् । आवधिषत । आहत । आहसाताम् । आहसत ।

लुङेचस्योर्गा ॥ १३५ ॥ एत्योरिण्कोर्गा भवति लुङि परतः । अगात् । अगाताम् । अगुः । अभ्यगात् । अभ्यगाताम् । अभ्यगुः ।

णौ गमबोधने ॥ १३६ ॥ एत्योर्गम् भवत्यबोधनेऽर्थे णौ परतः । गमयति । अधिगमयति । अबोधन इति किम् ? अर्थान् सम्प्रत्याययति ।

सनि ॥ १३७ ॥ एत्योरबोधने गम् स्यात् सनि परतः । जिगमिषति । अधिजिगमिषति ।

इङः ॥ १३८ ॥ इङो गम् स्यात् सनि परे । अधिजिगांसते । अधिजिगांसेते । अधिजिगांसन्ते ।

गाङ् लिटि ॥ १३९ ॥ इङो गाङ् भवति लिटि परतः । अधिजगे । अधिजगाते । अधिजगिरे ।

* लुङ्लृङोर्गा सन्णिचोर्वा ॥ १४० ॥ इङो गाङ् वा स्यात् लुङि लृङि णौ च सन्परे कम्परे च परतः । अध्यगीष्ट । अध्यगीषाताम् । अध्यैष्ट । अध्यैषाताम् । अध्यगीष्यत । अध्यैष्यत । अधिजिगापयिषति । अध्यापिपयिषति । अध्यजीगपत् । अध्यापिपत् ।

* अस्तेर्भूः ॥ १४१ ॥ अस्तेरस्यस्य भू इत्येतमादेशो भवतोऽगि परतः । बभूव । बभूवतुः । बभूवुः । भविता । भवितुम् । भवितव्यम् ।

* चक्षः ख्याञ् वाचि ॥ १४२ ॥ चक्षो वाचि वर्तमानस्य ख्याञ् भवति । आख्याता । आख्यातुम् । आख्यातव्यम् । वाचीति किम् ? चक्षुः । विचक्षणः । आचष्ट । अर्थान् संचष्टे । चक्षनेऽत्र ।

वा लिटि ॥ १४३ ॥ चक्षः ख्याञ् भवति लिटि वा । आचख्यौ । आचख्यतुः । आचचक्षे । आचचक्षाते ।

* अजेर्व्यघञपि ॥ १४४ ॥ अजेर्वी भवति घञ्अप्वर्जितेऽगि परतः । वीयात् । वीयास्ताम् । वीयते । प्रवेयम् । अघञप्क्तीति किम् ? समाजः । समजः । उदजः पशूनाम् ।

वायुसे स्तो ॥ १४५ ॥ अजेर्वीभावो भवति वायुके सुविषये । प्रवयणो दण्डः । प्राजनो दण्डः । प्रवेता । प्राजिता ।

* यङः उप ॥ १४६ ॥ यङो बहुलमुप् भवति । रोरूयते । रोरोति । रोरवीति । लालप्यते । लालपिति । लालपीति ।

* अचि ॥ १४७ ॥ यङोऽचि परतो नित्यमुप् भवति । चेच्य । देय । पोपुव । बोभुव । दनीध्वस । मरीमृज ।

+ नोतः ॥ १४८ ॥ उकारान्तात्परस्य यङोऽच्युप् न स्यात् । रोरूय । नोनूय । लोलूय ।

* घुमास्थागापाजहातिसां सेर्मे ॥ १४९ ॥ घुम्यो मादिभ्यश्च सेरुप् भवति मे परतः । अदात् । अधात् । अभूत् । अस्थात् । अगात् । अध्यगात् । अपात् । मे इति किम् ? अदधत् ।

वा घ्राधेट्छाशासः ॥ १५० ॥ घ्रादिभ्यः सरुप् स्याद् वा मे परतः । अघ्रात् अघ्रासीत् । अधात् अधासीत् । अच्छात् अच्छासीत् । असात् असासीत् ।

* तन्भ्यस्यात्वे ॥ १५१ ॥ तनादिभ्यः सेर्वोप् भवति थासि ते च परतः । अतथाः । अतनिष्ठाः ।

१ अध्यगीष्टमित्यत्रासिद्धम् वाक्ये—धनि—अध्यगीषाता इति इत्यस्वस्याशिषिद्धिः । [illegible]

भवत । भवनिष्ठ । भसाथा । भसानिष्ठा । भसात । भसनिष्ट । भक्त । भक्षयाः । भस निष्ठा । भस्रत । भसणिष्ठ ।

*** यिञ्यार्षापत्यञिञो** ॥ १५२ ॥ यिञन्तात् ञ्यार्षापत्यापत्याश्च परयोः बुवस्यार्षञिञस्य भवति । तिकस्यापत्यं युव तैकायनि । तस्यापत्यं युवा माणवक उपि तैकायनि पिता । तैकायनि पुत्रश्च । भैमतायनिः पिता । भैमतायनि पुत्रश्च । कुरोरपत्यं कौरव्यः । तदपत्यं युवा इम उपि कौरव्य पिता पुत्रश्च । गार्ग्यः पिता । गार्ग्य पुत्रः । वासिष्ठः पिता पुत्रश्च । वैश्वामित्रः पिता पुत्रश्च । भाष्यण्येतास्–इम उप । यिञ्यार्षादिति किं ? कुरुकस्यापत्यं कौरुक । पिंपायण । तदपत्यं कौरुकिः । युनीति किं ? वाम-रथस्यापत्यं वामरथ्य । तस्य शिष्या वामरथाः । अणिञोरिति किं ? दाक्षि पिता । दाक्षायण पुत्रः ।

*** प्रास्त्रिमोऽतौल्वल्यादेः** ॥ १५३ ॥ प्राचां गोत्रे च इञ् तदन्तात् युवप्रत्ययस्योप भवति वास्क-स्याशीन् वर्जयित्वा । पन्नागारस्यापत्यं पान्नागारि पिता । तदपत्यं पान्नागारिः पुत्र । एवं–मान्थरैषणिः पिता पुत्रश्च । प्राग्निति किं ? दाक्षिः पिता । दाक्षायणः पुत्रः । इञ इति किं ? राघव पिता । राघवि पुत्रः । अतौल्वल्यादेरिति किं ? तौल्वलि पिता । तौल्वलायन पुत्र । दार्मायणिः पिता । दार्मा-यणः पुत्र ।

*** पैलादिभ्यः** ॥ १५४ ॥ पैलादेर्युवप्रत्ययस्योप् भवति । पीलाया अपत्यं पैल पिता । तदपत्यं पैलः पुत्र । शालङ्किः पिता पुत्रश्च । सात्यकिः पिता पुत्रश्च । अतिमात्–भाग पिता । भागः पुत्र । मागध पिता पुत्रश्च । काण्डिः पिता पुत्रश्च ।

*** वाऽऽत्रौ** ॥ १५५ ॥ विंशती च इञ तदन्तात् परस्य युवप्रत्ययस्योप् वा भवति । उदुम्बरस्यापत्यम् औ-दुम्बरि पिता । तदपत्यं औदुम्बरि पुत्र । औदुम्बरा-यणो वा । अत्रेरिति किं ? दाक्षि पिता । दाक्षायण पुत्र ।

*** बह्वचाञिपां** ॥ १५६ ॥ विंशकस्य स्यस्योप् भवति बहुषु वर्तमानस्याञियां । पञ्चालस्यापत्यानि पञ्चालाः । इक्ष्वाकवः । अङ्गाः । वङ्गाः । कुरवः । बहुष्विति किं ? पाञ्चाल । पाञ्चालौ । अञियामिति किं ? पाञ्चालः । औम्प । ओम्प । उरिति किं ? औपगवाः ।

*** यस्कादेर्गोत्रे** ॥ १५७ ॥ यस्कादिभ्यो गोत्रे विहितस्य स्यस्योप् भवति बहुष्वाञियां । यस्क-स्यापत्यानि यस्काः । लह्याः । यस्कादेरिति किं ? कपटवा । गोत्र इति किं ? यस्कस्येमे यास्का छात्राः ।

*** यञञोऽगोपवनादेः** ॥ १५८ ॥ यञोऽञश्च गोत्रे बहुषु भवति गोपवनादिभ्यो विहितं विहाय । गर्गाः । वत्साः । बैदः । बैदौ । बिदाः । और्वः । और्वौ । उर्वाः । अगोपवनादेरिति किं ? गोपव-नस्यापत्यानि गौपवनाः । श्यामाकाः ।

कौण्डिन्यागस्त्ययोः कुण्डिनाग सी च ॥ १५९ ॥ कौण्डिन्यागस्त्ययोः इत्येतयोः गोत्रे बहुषूप्भवत्यञियां तयोः कुण्डिन अगस्ति इत्येतावादेशौ भवतः । कु-ण्डिन्या अपत्यानि कुण्डिनाः । अगस्तयः ।

*** भृग्वङ्गिरसवसिष्ठगोतमाङ्गिरोऽत्रे** ॥ १६० ॥ भृग्वादिभ्यो गोत्रे बहुषु यस्य तस्योप् भवति । भृगोरपत्यानि भार्गव । भार्गवौ । भृगवः । कुत्साः । वसिष्ठाः । गोतमाः । अङ्गिरसः । अत्रयः । अञियाम्-इति किं ? भार्गव्य । कौत्स्यः स्त्रियः ।

*** यस्य प्राग्भरतेष्विञः** ॥ १६१ ॥ बहुषो यञो च इञ तस्य बहुषूप्भवति प्राग्गोत्रे भरतगोत्रे च । पान्नागारि । पान्नागारी । पन्ना-गाराः । एवं–मन्थरैषण्याः । क्षीरकलम्भाः । भरतेषु-औद्दालकिः । औद्दालकी । उद्दालकाः । युधिष्ठिराः । अर्जुनाः इत्येव । बैकर्ण । पौषय । प्राग्भरते-ष्विति किं ? बालाकय । हास्तिदासय ।

*** वोपकादेः** ॥ १६२ ॥ उपकादिभ्यो गोत्रे बहुषु यस्य तस्य वोप भवति । उपकस्यापत्यानि उपकाः । औपकायनाः । लमकाः । लामकायनाः । कपिष्ठलाः । कापिष्ठलयः ।

*** तिककितवादेर्द्वन्द्वे** ॥ १६३ ॥ तिककित-

यादीनां द्वे बहुषु यस्यस्तस्योप् भवत्यस्त्रियाम् । तैकायनश्च फैतवायनश्च तिककितवाः । औरसायनश्च भाङ्कन्यश्च उरसभङ्कटाः । भङ्करभौरयाः ।

+ वैया द्वपादे ॥ १६४ ॥ द्वे बहुत्वे वर्तमानो यो भ्रष्टादिस्तस्य उपोप् भवति यथापूर्वम् । भार्गवश्च वांगश्च सौरसश्च भगवंगसुराः । यस्कश्च भ्रगुश्च । भग वस्सवाभ्रा । कुण्डिनागस्त्यवसिष्ठाः । उपेति किम् ? यास्कसभाः छात्राः ।

+ वाऽन्येन ॥ १६५ ॥ द्वपादेर्वोप् भवति अन्येन सह भ्रष्टादीनां द्वे बहुत्वे । भार्गवश्च वांगश्च दाक्षिश्च भगवंगदाक्षयः । भार्गवांगदाक्षयः । गर्गवत्सौपगवाः । गार्ग्यवात्स्यौपगवाः ।

यञादेर्द्व्येकेषु वाया पे ॥ १६६ ॥ यञादेस्तया वोप् भवति द्वयोरेकस्मिंश्च वर्तमानस्य वाया षसे । गार्ग्यस्य गार्ग्ययोर्वा कुलं गर्गकुलम् । गार्ग्यकुलम् । विदकुलम् । वैदकुलम् । अगस्तिकुलम् । आगस्त्यकुलम् । यञादेरिति किम् ? भार्गकुलम् । द्व्येकेष्विति किम् ? गार्ग्याणां कुलं गर्गकुलम् । वाया इति किम् ? परमगार्ग्यः । प इति किम् ? गार्ग्यस्य समीपं उपगार्ग्यम् ।

सुपो धुमृदोः ॥ १६७ ॥ धुमृदोरन्तर्गतस्य सुप उप् भवति । पुत्रमिच्छत्यात्मनः पुत्रकाम्यति । पटीयति । औपगवः । राजपुरुषः । यतः । यत्र । सर्वज्ञः ।

* धे ॥ १६८ ॥ धे परस्य सुप उप् भवति । ततः । तत्र । कृत्वा । च । वा । ह । अह । एव ।

हात् ॥ १६९ ॥ हसात् परस्य सुप उप् भवति । अधिस्त्रि । उपवधु । एकमुनि । द्विमुनि ।

नावोऽम्त्वकायाः ॥ १७० ॥ ह्रस्वकारान्तात् सुपो नोप् भवति अम् तु भवति तस्य विहस्य । उपकुम्भं तिष्ठति । पश्य देहि स्वं वा । अत इति किम् ? उपाग्नि । अकाया इति किम् ? उपकुम्भादानय । उपमणिकमानय ।

* भाया वा ॥ १७१ ॥ ह्रस्वकारान्ताद् भाया वाऽम् भवति । उपकुम्भम् । उपकुम्भेन । उपकुम्भैः कृतम् ।

१। अत्र पूर्वं यथा निर्दिष्टनिर्दिष्टो विकारो विभक्त्यन्त्यमे ...[illegible]

* ईपः ॥ १७२ ॥ ह्रस्वकारान्तादीपो वाऽम् भवति । उपकुम्भे निधेहि । उपकुम्भं निधेहि ।

+ स्यिनयद्वे ॥ १७३ ॥ स्यनयवान्नदीलक्षणात् अद्रिलक्षणाच्च ह्रस्वकारान्तादीपोऽम् भवति नित्यम् । एकविंशतिभारद्वाजम् । त्रिकोशार्कम् । द्वियमुनं वसति । सप्तगङ्गं वसति । त्रिगोदावरं वसति । सुमद्रं । सुमगधम् ।

+ परस्परादेर्वाम्सुपोऽपुंसि ॥ १७४ ॥ परस्परादीनामपुंसि सुप आम् वा भवति । इमे सख्यौ परस्परां भोजयतः । परस्परं भोजयतः । आभिः सखीभिः परस्परां भोज्यते । परस्परेण वा भोज्यते । इमाः सख्यः परस्परां प्रयच्छति । परस्परस्मै वा प्रयच्छति । इमे सख्यौ अन्योन्यां भोजयतः । अन्योन्यं वा भोजयतः । आभिः सखीभिरन्योन्यां भोज्यते अन्योन्येन वा भोज्यते । इमे सख्याविवरेतरां इतरेतरं वा भोजयतः । इमे कुले परस्परां परस्परं अन्योन्यां अन्योन्यं इतरेतरां इतरेतरं वा भोजयतः । कुले परस्परेण परस्परां अन्योन्येन अन्योन्यां इतरेतरां इतरेतरेण वा भोज्यते । कुलानि परस्परां परस्परस्मै वा प्रयच्छति । अपुंसीति किम् ? परस्परमिमे जना भोजयति । अन्योन्यामिमे जना भोजयति ।

इति जैनेन्द्र (शब्दार्णव) व्याकरणे
शब्दार्णवचन्द्रिकायां लघुवृत्तौ
प्रथमोऽध्यायः ।

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

प्रथमः पादः ।

स्तः ॥ १ ॥ स इत्ययमधिकारो वेदितव्य आ इच । वक्ष्यति—तव्यानीयौ । कर्तव्यं । करणीयं ।

परः ॥ २ ॥ योऽयमितो यः प्रत्ययसंज्ञको विधीयते स पर एव भवति । कर्तव्यः । करणीयः । भजा । औपगवः ।

+ किद्गुप्तिज सन् मिषज्यादिनिन्दाक्ष मे ॥ ३ ॥ कित् गुप तिज इत्येतेभ्यः सन् भवति भिषज्याद्यर्थे निन्दायां क्षमायां च । व्याधि चिकित्सति । साधु चिकित्सति । जुगुप्सते । तितिक्षते । भिषज्यादिष्विति किं ? संकेतयति । गोपायति । तेजयति ।

० निशामानबधिशासोपेक्ष्ये दीर्घश्चाभ्यासस्य ॥ ४ ॥ मानादिभ्यः सन् भवति जिज्ञासादिष्वर्थेषु अभ्यासस्य च दीः । मीमांसति । मीमांसते । बीभत्सते । दीदांसति । दीदांसते । शीशांसते । जिज्ञासादिष्विति किं ? निशानयति । निशानं । मानिता । बाधयति ।

तुमीच्छायां धोर्वेष् ॥५॥ कारिष्यमाणं कर्म तुमि सन् वा भवति तुमर्थेष्टे । भोक्तुमिच्छति बुभुक्षति । चिकीर्षति । जिहीर्षति । इच्छायामिति किं ? पक्तुं गच्छति । धोरिति किं ? प्रकर्तुमैच्छत् माणिवकीरन् ।

+ न सनः ॥६॥ तुमि इच्छायां धोर्यो विहित सन् तदन्तात् सन् न भवति । चिकीर्षितुमिच्छति । तुमर्थेच्छायामिति किं ? चिकीर्षिषति ।

० सुप आत्मनः काम्यः ॥ ७ ॥ आत्मनो विशेषणं सुप्रस्यात्मनो वा काम्यो भवति । पुत्रमिच्छत्यात्मन पुत्रकाम्यति । वस्त्रकाम्यति । सुप इति किं ? समिधमिच्छति । आत्मन इति किं ? पुत्रमिच्छति राज्ञः परस्य ।

० क्यच्छिम ॥ ८ ॥ तस्मादेवात् सुपस्तथैव क्यच् भवति । तस्य पुत्रमिच्छति पुत्रीयति । वस्त्रीयति । कमलीयति । वाच्यति । अमिम इति किं ? इदमिच्छति । किमिच्छति ।

० गौणादिपमाचारे ॥ ९ ॥ गौणादिपमानाचारेऽर्थे क्यच् स्यात् । पुत्रमिवाचरति पुत्रीयति छात्रं । वस्त्रीयति कम्बलं । प्रासादे इवाचरति प्रासादीयति कुट्यां ।

+ कर्तुः क्विप् ॥ १० ॥ कर्तुर्गौणादाचारेऽर्थे क्विब्भवति । अश्व इवाचरति अश्वति गर्दभः । गर्दभमश्व । पुरुषति स्त्री । कर्तुरिति किं ? पटीयति कम्बलं ।

+ गल्भक्लीबहोडाद्ङित् ॥ ११ ॥ एभ्य क्विप् ङित् भवति । गल्भ इवाचरति गल्भते । क्लीबते । होडते ।

० क्यङ् च ॥ १२ ॥ गौणादाचारेऽर्थे कर्तुः क्यङ् भवति । श्येन इवाचरति काकः श्येनायते । कुमुदं पुष्करायते । अश्वायते गर्दभः । गर्दभायते ऽश्वः । वेश्यायमानोऽयमश्वः ।

० सः स्वं वा ॥ १३ ॥ गौणात् कर्तुराचारेऽर्थे क्यङि परतः सकारस्य वा खं स्यात् । पयस्यते । पयायते ।

० अप्सरसः ॥ १४ ॥ क्यङि परतः खं भवत्यप्सरसः । अप्सरायते कन्या ।

+ ओजःसमित्यन्तात् ॥ १५ ॥ भाव्यं ना इति वर्तमानात्यक्यङ् स्यात् । ओजस्वीवाचरति ओजायते । ओजस्यते । स्वप्नाविन्याचरति स्वप्नायते । वर्त्तते इति किं ? स्वप्न इवाचरति ।

० मृशादेर्भव्यर्थेऽस्य ॥ १६ ॥ भृशादिभ्यः च्व्यर्थे क्यङ् भवति सकारस्य खं च । अभृशो भृशो भवति भृशायते । शीघ्रायते । मन्दायते । उन्मनस्—उन्मनायते । वेहत्—वेहायते ।

डाच्लोहितादिभ्यः क्यष् ॥ १७ ॥ डाजं

* [illegible]

तेभ्यो लोहितादिभ्यश्च च्व्यर्थे क्यष् भवति । अदमद् मद् भवति दमदमायति । दमदमायते । दृढदृढायति । दृढदृढायते । लोहितायति । लोहितायते । मित्रायति । करुणायति ।

*सुखादेर्वृमीप ॥ १८ ॥ सुखादेरिवतात् भुज्यर्थे क्यङ् भवति । सुखं भुङ्क्ते सुखायते । दुःखायते । भुजीति किं ? सुखं वेदयते प्रसाधको देवदत्तस्य ।

+ कष्टकक्षकृच्छ्रसत्रगहनात् पापे चिकीर्षौ ॥१९॥ कष्टादेरिवताद् पापे वर्तमानात् चिकीर्षार्थे क्यङ् स्यात् । कष्टं चिकीर्षति कष्टायते । कक्षायते । कृच्छ्रायते । सत्रायते । गहनायते ।

वाष्पोष्मफेनादुद्वमी ॥ २० ॥ वाष्पादेरिवतादुद्वमनार्थे क्यङ् भवति । वाष्पमुद्वमति वाष्पायते । ऊष्माणमुद्वमति ऊष्मायते । फेनायते नदी ।

*शब्दादेः कृणि ॥ २१ ॥ शब्दादेरिवतात् करोत्यर्थे क्यङ् स्यात् । शब्दं करोति शब्दायते । वैरायते । कलहायते । अभ्रायते । कण्वायते । मेघायते ।

*रोमन्थादुद्वर्ते ॥ २२ ॥ रोमन्थशब्दादुद्वर्ते वर्तमानात् कृमर्थे क्यङ् भवति । रोमन्थायते गौः । उद्वर्त इति किं ? रोमन्थं करोति कीटकः ।

*तपसः क्यष् ॥ २३ ॥ तपःशब्दादिवतात् कृमि क्यष् भवति । तपः करोति तपस्यति ।

*नमोवरिवश्चित्रङः पूजासपर्याविस्मये ॥ २४ ॥ एभ्यः पूजादिष्वर्थेषु वर्तमानेभ्यः कृमर्थे क्यष् भवति । नमस्करोति नमस्यति मुमति गार्ग्यं । वरिवस्यति गुरून् । चित्रीयते । किमाद' पूजादिष्विति किं ? नमस्करोति ।

+ निरस्यंगेभ्यो णिङ् ॥ २५ ॥ अंगेभ्य इवतेभ्यो निरस्यर्थे णिङ् भवति । हस्तं निरस्यति हस्तयते । पादयते । निरसीति किं ? हस्तमाचष्टे हस्तयति ।

*पुच्छभाण्डाददस्वौ ॥ २६ ॥ आभ्यां अस्यर्थे चिमर्थे च णिङ् भवति । पुच्छमुदस्यति उत्पुच्छयते । परिपुच्छयते । भाण्डं संचिनोति समांडयते । परिभांडयते ।

*चीवरात्परिधार्ज्जो ॥ २७ ॥ चीवरात् परिधाने अर्जने च णिङ् भवति । चीवरं परिधत्ते समर्जयति वा परिचीवरयते भिक्षुः ।

+ मृदो ण्यर्थे णिङ् बहुलं ॥२८॥ मृदो धूनामर्थे णिङ् भवति बहुलं । सूत्रं करोति सूत्रयति व्याकरणं । मुण्डयति माणवकं । मिश्रयति धान्यं । श्लक्ष्णयति वस्त्रं । पाशं विमोचयति विपाशयति । रूपं दर्शयति रूपयति । पयो भुंक्ते-पयो व्रतयति । सावद्यं न भुंक्ते—सावद्यं व्रतयति । लोमान्यनुमार्ष्टि अनुलोमयति । वर्णेन समाच्छादयति सवर्णयति । सेनया अभियाति अभिषेणयति । वर्मणा संनह्यते सवर्मयति । वीणयोपगायति उपवीणयति । श्लोकैरुपस्तौति उपश्लोकयति । म च भवति—आख्यानमाचष्टे ।

+ श्वेताश्वाश्वतरगालोडिताह्वरकस्याश्वतरेतकलुक् च ॥ २९ ॥ एषां णिन्यश्वतरे तकानां लुक् भवति । श्वेताश्वमाचष्टे श्वेतयति । अश्वतरं-अश्वयति । गालोडित-गालोडयति । आह्वरकं-आह्वरयति । णिङ् संनियोगार्थस्त्वकारः ।

*हस्वकस्त्वचा ॥ ३० ॥ हस्विकत्विचा णिष्यदन्तता निपात्या । हस्वि गृह्णाति हस्वयति । कस्वि—कस्वयति । त्वचं—त्वचयति । अस्य निपातः किं ? अजहस्वत् ।

*वेदार्थसत्यस्यापः ॥ ३१ ॥ एषां णिप्याकारान्तादेशो भवति । वेदमाचष्टे वेदापयति । अर्थापयति । सत्यापयति ।

*पौर्यङ् भृशाभीक्ष्णेऽज्झभृद्रुचेः ॥ ३२ ॥ धुमिरुचिमुक्तस्वरोर्भृशेऽभीक्ष्णे चार्थे यङ् भवति । भृशं पुनः पुनर्वा पठति पापठ्यते । देदीप्यते । बेभुज्यते । भृशाभीक्ष्ण इति किं ? ओदनं पचति । अज्झभृद्रुचेरिति किं ? भृशं शोभते । पुनः पुना रोचते ।

+ सूचिसूत्रिमूत्र्यट्यर्त्यशूर्णोः ॥ ३३

एग्यो मुमामीक्ष्ण यङ् भवति । सोसूच्यते । सोसूच्यते । मोमुच्यते । मटाट्यते । मसान्यते । मरार्यते । ऊर्णोनूयते । नियमार्थोऽयं योगः । हलादिभ्योऽन्ये भ्यः सूच्यादिभ्य एव एकाच्भ्योऽजादिभ्योऽन्यादिभ्य एव यङ् भवति नान्यत । मर्झ चका स्ति । पुनः पुनरीहते ।

◎ गत्यर्थात्कुटिले ॥ १४ ॥ गत्यर्थात् कुटि लेऽर्थे यङ् स्यात् । कुटिलं क्रामति चंक्रम्यते । जंगम्यते ।

लुपसदचरजपजभदहदशगृभ्यो गर्हे ॥ १५ ॥ एभ्यो गर्हेऽर्थे यङ् भवति । गर्हितं लुपति लोलुप्यते । सासद्यते । चञ्चूर्यते । जंजप्यते । जंजभ्यते । दंद ह्यते । जेगिल्यते । दंदश्यते । गर्ह इति किं ? स्वर्गेऽपि सुखं सीदति ।

◎ चुरादिभ्यो णिच् ॥ १६ ॥ एभ्यो णिच् भवति स्वार्थे । चोरयति । चिंतयति । भाजयति । भक्षयति । पीडयति । मज्जयति । आक्रन्दयति । मंडयति । छर्दयति । चेतयते । मंत्रयते ।

✝ युजादेर्वा ॥ १७ ॥ युजादिभ्यो वा णिच् स्यात् स्वार्थे । योजयति । पाति । अर्चयति । अर्चति । साहयति । सहति । ईरयति । ईरति । वाययति । वपति । वर्जयति । वर्जति । वारयति । वरति । वारयते । वरते । भावयति । भवति । आपयति । आपति ।

✝ भुवः प्राप्तौ णिङ् ॥ १८ ॥ भुवो णिङ् भवति प्राप्तौ वा । भावयते । भवते ।

हेतुमति ॥ १९ ॥ हेतुमति प्यर्थे णिच् भवति । कटं कारयति । ओदनं पाचयति । ग्रंथं पाठयति ।

कण्ड्वादेर्यक् ॥ ४० ॥ कण्ड्वादिभ्यो यक् भ वति स्वार्थे । कण्डूयति । कण्डूयते । असूयति । मंतू यति । मिरस्यति । मसूयति ।

गुपूधूपविच्छिपणिपनेरायः ॥ ४१ ॥ एभ्य आयप्रत्ययो भवति । गोपायति । धूपायति । विच्छा यति । पणायते । पनायते ।

ऋतेरीयङ् ॥ ४२ ॥ आभ्यां धातुभ्य एव णिङ् ईयङ् इत्येतौ स्वौ भवतः । कामयते । ऋतीयते । भौवो धु । पणायौ गत्यर्थेऽव । ऋतीयते ।

◎ वाऽशि ग्रयः ॥ ४३ ॥ अशि परे गुपादिभ्य आयो णिङ्यङ् च ग्रयो वा भवंति । गोपायांचकार । जुगोप । धूपायिता । धूपिता । कामयिता । कमिता । ऋतीयिता । अर्तिता ।

सर्वस्ता यत्र ॥ ४४ ॥ यङ्लुक्तात् सव्यव स्थास्तं ता यस्य पुत्रा भवति । तथा चारमार्थ ।

✝ णिर्नाऽस्ये ॥ ४५ ॥ णिराशके पूर्ण भवत्यस्ये परतः । अन्यसमापत । प्रासादीन्मत । गिरिति किं ? अमहापुर्नीयत् । अस्य इति किं ? औत्सुकायत ।

स्यतासी लृलोः ॥ ४६ ॥ लो स्यतासी इत्येतौ स्वौ भवतः सद्ध्यौ परतः । करिष्यति । अकरिष्यत् । कर्तास्मि । मोक्ष्यते । अमोक्ष्यत । मोक्ता ।

◎ कास्यनेकाज्जल्याद्विद्वत् कृञ्याम् ॥ ४७ ॥ कासेरनेकाचश्च मतिभ्यश्च लिड्वत् कृञि परे आम् भवति । कासांचक्रे । कासाञ्चकार । चकासाम्बभूव । चकासामास । दरिद्राञ्चकार । दरिद्राम्बभूव । दरिद्रा मास । जुगुप्साञ्चकार । जुगुप्साम्बभूव । जुगुप्सामास । गमाञ्चकार । गमाम्बभूव । गमामास । स्प्रेक्ष्याञ्चक्रे । कारयाञ्चकार । कारयाम्बभूव । कारयामास ।

✝ सतिंमादिदयायासोऽनृच्छूर्णो ॥ ४८ ॥ सतेरिमादिभ्यो ऋच्छूर्णवर्जितात् दयादेश्च लिड्वत् कृञ्याम् भवति । ईहाम्बभूव । ईहाञ्चकार । ईहा मास । एधांचक्रे । दयांचक्रे । पलायांचक्रे । आसां चक्रे । अनृच्छूर्णोरिति किं ? आनर्च्छ । प्रोर्णुनाव ।

◎ वोषिदजागृसमिंधः ॥ ४९ ॥ एभ्यो लिड्वत् कृञ्याम् स्यात् वा । ओषाञ्चकार । ओषाम्बभूव । ओषामास । उवोष । विदाञ्चकार । विदाम्बभूव । विदामास । विवेद । जागराञ्चकार । जागराम्बभूव । जागरामास । जजागार । समिंधाञ्चक्रे । समीधे ।

भीह्रीभृहुवां श्लुवत् ॥ ५० ॥ भ्यादेर्लिड्वत् कृञ्याम् वा भवति श्लुवत् कार्यं च । बिभयाञ्चकार ।

१। गावुधा दव्यवहितादेस्य विशेषणं।

बिभयाञ्चभूव । बिभयामास । बिभाय । जिह्रयाञ्च
कार । जिह्रयाम्बभूव । जिह्रयामास । जिह्राय ।
बिभराञ्चकार । बिभराम्बभूव । बिभरामास । बभार ।
जुहवाञ्चकार । जुहवाम्बभूव । जुहवामास । जुहाव ।

✿ विदां कुर्वन्त्विति ॥ ५१ ॥ विदां कु वा
निपात्यो लोटि परतः । विदांकुर्वाणि । वेदानि ।
विदांकरवाव । वेदाव । विदांकरवाम ।
वेदाम । विदांकुरु । विद्धि । विदांकुरुत ।
वित्त । विदांकुरुतं । वित्तं । विदांकरोतु । वेत्तु ।
विदांकुरुतां । वित्तां । विदांकुर्वन्तु । विदन्तु ।

सिर्लुङि ॥ ५२ ॥ धो सिस्या भवति
लुङि परतः । अकार्षीत् । अमंसीत् ।

स्पृशमृशकृषतृपदृपो वा ॥ ५३ ॥ एभ्यो
लुङि सिर्वा स्यात् । अस्प्राक्षीत् । अस्पार्क्षीत् । अस्पृ
क्षत् । अम्राक्षीत् । अमार्क्षीत् । अमृक्षत् । अक्रा
क्षीत् । अकार्क्षीत् । अकृक्षत् । अत्राप्सीत् । अता-
र्प्सीत् । अतृपत् । अद्राप्सीत् । अदार्प्सीत् । अदृपत् ।

✿ इकः शलोऽनिटोऽदृशः क्सः ॥ ५४ ॥
इकः परो यः शल् तदन्तात् दृशिवर्जितात् धोरनिटः
लुङि क्सो भवति । अलिक्षत् । अधिक्षत् । अधुक्षत् ।
इक इति किं ? अधाक्षीत् । शल इति किं ? अभै
त्सीत् । अनिट इति किं ? अकोषीत् । अदृश इति
किं ? अद्राक्षीत् ।

श्लिषः स्वार्थे ॥ ५५ ॥ श्लिषः स्वार्थे लुङि
क्सो भवति । आश्लिक्षत् भार्यां दत्तः । स्वार्थ इति
किं ? उपाश्लिषत् जतु च काष्ठं च ।

✿ णिश्रिद्रुस्रुकमिभ्यः कर्तरि कङ् ॥ ५६ ॥
ण्यन्तेभ्यः श्र्यादिभ्यश्च कर्तृवाचिनि लुङि परतः
कङ् भवति । अचीकरत् । अशिश्रियत् । अदुद्रुवत् । असुस्रुवत् । अचकमत् । कर्तरीति किं ?
अकारयिषातां कटौ पुरुषेण ।

वा धेट्श्व्योः ॥ ५७ ॥ आभ्यां लुङि परतः
कङ्वा स्यात् । अदधत् । अधात् । अधासीत् ।
अशिश्वियत् । अश्वत् । अश्वयीत् ।

✿ अस्यतिवक्तिख्यातेरङ् ॥ ५८ ॥ एभ्यः कर्त
रि लुङ्यङ् भवति । अवोचत् । पर्यास्थत । आख्यत् ।
आख्यतां । आख्यन् ।

लिपिसिचिह्वार्थे ॥ ५९ ॥ एभ्यो लुङ्यङ्
भवति । अलिपत् । असिचत् । आह्वत् । आरत् ।

ते वा ॥ ६० ॥ लिपादेस्ते लुङ्यङ् वा भवति ।
अलिपत । अलिप्त । असिचत । असिक्त । आह्वत ।
आह्वास्त । समारत । समार्त ।

✿ पुषद्युतादिलृदितः सर्तिशास्त्यर्तेः ॥ ६१ ॥
पुषादेः द्युतादेर्लृदितश्च सर्तिशास्तिभ्यां च मे
लुङ्यङ् भवति । अपुषत् । व्यद्युतत् । व्यश्वितत् । अपुषत्
अशकत् । अशुचत् । अगमत् । अपतत् । असरत् ।
अशिषत् । मे इति किं ? व्यद्योतिष्ट । व्यश्वेतिष्ट ।

वेरितः ॥ ६२ ॥ इरनुबन्धेतो धोर्मे लुङ्यङ्
वा भवति । अरुधत् । अरौत्सीत् । अभिदत् । अभैत्सीत् ।

✿ जृस्तम्भुम्रुचुम्लुचुग्रुचुग्लुचुग्लुञ्चुश्वेः ॥ ६३ ॥
एभ्यो लुङ्यङ् वा स्यात् । अजरत् । अजारीत् ।
अश्वत् । अश्वयीत् । अस्तभत् । अस्तम्भीत् । न्यम्रुचत् ।
न्यम्रोचीत् । न्यम्लुचत् । न्यम्लोचीत् । अग्रुचत् ।
अग्रोचीत् । अग्लुचत् । अग्लोचीत् । न्यग्लुचत् ।
न्यग्लुञ्चीत् ।

✿ दीपजनबुधपूरितायिप्यायस्ते ञिः ॥ ६४ ॥
दीपादेः कर्तरि लुङि ते परतः ञिर्वा भवति । अदीपि ।
अदीपिष्ट । अजनि । अजनिष्ट । अबोधि । अबुद्ध ।
अपूरि । अपूरिष्ट । अतायि । अतायिष्ट ।
अप्यायि । अप्यायिष्ट । त इति किं ? अदीपिषातां ।

पदः ॥ ६५ ॥ पदः लुङि ते परतः ञिर्भ-
वति । उदपादि मैत्र्यं । समपादि सस्यं ।

✿ कर्मणि ॥ ६६ ॥ कर्तृत्वेन विवक्षिते
कर्मणि लुङि ते ञिर्भवति । अकारि कटः स्व
यमेव । अकृत कटः स्वयमेव । अकारि केदारः ।
अकारिष्ट केदारः स्वयमेव ।

---

१ । पूर्वो वधिरप्येषो ' बहुलं धी इति धातुप्रत्ययविधे
वधिकचनमेव प्रायः गेऽन्यापरस्य ।

एभ्यो भृशाभीक्ष्ण्ये यङ् भवति । सोसूच्यते । सोमूत्र्यते । मोमूत्र्यते । अट्टाट्यते । अशाश्यते । अरार्यते । ऊर्णोनूयते । नियमार्थोऽयं योग । हलादिभ्योऽन्ये एकाज्भ्य सूच्यादिभ्य एव एकाज्भ्योऽजादिभ्योऽट्यादिभ्य एव यङ् भवति नान्येभ्य । भृश चकास्ति । पुन पुनरीहते ।

✿ गत्यर्थात्कुटिले ॥ १४ ॥ गत्यर्थाद्धो कुटिले ऽर्थे यङ् स्यात् । कुटिल क्रामति चङ्क्रम्यते । जङ्गम्यते ।

लुपसदचरजपजभदहदशगृभ्यो गर्हे ॥ १५ ॥ एभ्यो गर्हेऽर्थे यङ् भवति । गर्हितं लुंपति लोलुप्यते । सासद्यते । चंचूर्यते । जंजप्यते । जंजभ्यते । दंदह्यते । देदिश्यते । दंदश्यते । गर्ह इति किं ? स्वगृहे सुखं सीदति ।

✿ चुरादिभ्यो णिच् ॥ १६ ॥ एभ्यो णिच् भवति स्वार्थे । चोरयति । चिंतयति । ताडयति । लक्षयति । पीडयति । भक्षयति । आच्छादयति । मंडयति । वर्धयति । चेतयते । मंत्रयते ।

+ युजादेर्वा ॥ १७ ॥ युजादिभ्यो वा णिच् स्यात् स्वार्थे । योजयति । योजति । अर्चयति । अर्चति । साहयति । सहति । ईरयति । ईरति । क्षापयति । क्षपति । वर्जयति । वर्जति । वारयति । वरति । वारयते । वरते । भावयति । भवति । आप्नोति । आपति ।

+ भूङ प्राप्तौ णिङ् ॥ १८ ॥ भूङो णिङ् भवति प्राप्तौ वा । भावयते । भवते ।

हसुमति ॥ १९ ॥ हेतुमति ण्यर्थे णिच् भवति । कटं कारयति । ओदनं पाचयति । ग्रन्थं पाठयति ।

कंडाद्यङ् ॥ २० ॥ कंड्वादिभ्यो गणाभ्यो भवति स्वार्थे । कंडूयति । कंडूयते । वल्गूयति । मन्तूयति । मिरायति । मसूयति ।

गुपूधूपविच्छिपणिपनेरायः ॥ २१ ॥ एभ्य आयप्रत्ययो भवति । गोपायति । धूपायति । विच्छायति । पणायति । पनायति ।

कमुणोर्णिङ् ॥ २२ ॥ आभ्यां यथासंख्यं णिङ् ईयङ् इत्येतौ स्तौ भवत । कामयते । ऋतीयते ।

✿ वाऽऽर्द्धधातुके ॥ २३ ॥ आयादयो वा भवन्ति । गोपायिता । गोप्ता । धूपायिता । धूपिता । कामयिता । कमिता । ऋतीयिता । अर्तिता ।

यदेता धवः ॥ २४ ॥ ... यत्र तथा आत्म ।

+ णिनीङ्ग्रसे ॥ २५ ॥ ... परत । अस्यमनायत । प्रासादीयति । गिरिविं किं ? ...

स्यतासी लृलुटोः ॥ २६ ॥ ... इत्येतौ स्तौ भवत ... परत । करिष्यति । अकरिष्यत् । कर्तास्मि । मास्यत । अमोक्ष्यत । मोक्ता ।

✿ कास्यनेकाचश्चाम्लिड्वत् कृञ्चानुप्रयुज्यते लिटि ॥ २७ ॥ कास्प्रत्ययान्तेभ्य सिद्धिकृते परे आम् भवति । कासाञ्चक्रे । कासाञ्चकार । कासाम्बभूव । कासामास । दरिद्राञ्चकार । दरिद्राम्बभूव । दरिद्रामास । बुभूषाञ्चकार । बुभूषाम्बभूव । बुभूषामास । गवाञ्चकार । गवाम्बभूव । गवामास । छोरयाञ्चक्रे । कारयाञ्चकार । कारयाम्बभूव । कारयामास ।

+ सर्विमादिदयायासाज्ञपृहूणोः ॥ २८ ॥ सर्विरिजादेर्धोः ... दयादेश्च लिङ्वत् कृञ्चाम् भवति । ईहाम्बभूव । ईहाञ्चकार । ईहामास । एधाञ्चक्रे । दयाञ्चक्रे । पलायाञ्चक्रे । आसाञ्चक्रे । ... आलरछ । प्रोर्णुनाव ।

✿ बोधिविदजागृसमिंधः ॥ २९ ॥ एभ्यो लिङ्वत् कृञ्चाम् स्यात् वा । ओषाञ्चकार । ओषाम्बभूव । ओषामास । उवोष । विदाञ्चकार । विदाम्बभूव । विदामास । विवेद । जागराञ्चकार । जागराम्बभूव । जागरामास । जजागार । समिन्धाञ्चक्रे । समीधे ।

भीह्रीभृहुवश्लुवत् ॥ ३० ॥ भ्यादेर्लिङ्वत्कृञ्चाम् वा भवति श्लुवत् कार्यं च । बिभयाञ्चकार ।

१। ... ।

बिभयाम्बभूव । बिभयामास । बिभाय । जिह्रयाञ्चकार । जिह्रयाम्बभूव । जिह्रयामास । जिह्राय । बिभराञ्चकार । बिभराम्बभूव । बिभरामास । बभार । जुहवाञ्चकार । जुहवाम्बभूव । जुहवामास । जुहाव ।

* विदां कु लोटि ॥ ५१ ॥ विदां कु वा निपात्यो लोटि परतः । विदांकरवाणि । वेदानि । विदांकरवाव । वेदाव । विदांकरवाम । वेदाम । विदांकुरु । विद्धि । विदांकुरुतं । वित्तं । विदांकुरुत । वित्त । विदांकरोतु । वेत्तु । विदांकुरुतां । वित्तां । विदांकुर्वन्तु । विदन्तु ।

सिर्लुङि ॥ ५२ ॥ धा सिस्मा भवति लुङि परतः । अकार्षीत् । अहार्षीत् ।

स्पृशमृशकृषतृपदृपो वा ॥ ५३ ॥ एभ्यो लुङि सिर्वा स्यात् । अस्प्राक्षीत् । अस्पार्क्षीत् । अस्पृक्षत् । अम्राक्षीत् । अमार्क्षीत् । अमृक्षत् । अक्राक्षीत् । अकार्क्षीत् । अकृक्षत् । अत्राप्सीत् । अतार्प्सीत् । अतृपत् । अद्राप्सीत् । अदार्प्सीत् । अदृपत् ।

* इकः शलोऽनिटोऽदृशः क्सः ॥ ५४ ॥ इकः परो यः शल् तदन्तात् दृशिवर्जितात् धोरनिटः लुङि क्सो भवति । अदिक्षत् । अधिक्षत् । अधुक्षत् । इक इति किं? अधाक्षीत् । शल इति किं? अरौत्सीत् । अनिट इति किं? अकोषीत् । अदृश इति किं? अद्राक्षीत् ।

श्लिषः स्पर्शे ॥ ५५ ॥ श्लिषेः स्पर्शे लुङि क्सो भवति । आश्लिक्षत् भार्यां दत्तः । स्पर्श इति किं? उपाश्लिषत् जतु च काष्ठं च ।

* णिकम्श्रिद्रुस्रोः कर्तरि चङ् ॥ ५६ ॥ ण्यन्तेभ्यः कमादिभ्यश्च कर्तृवाचिनि लुङि परतः चङ् भवति । अचीकरत् । अचीकमत् । अचकमत । अशिश्रियत् । अदुद्रुवत् । असुस्रुवत् । कर्तरीति किं? अकारयिषातां कटौ पुत्रेण ।

वा धेट्श्व्योः ॥ ५७ ॥ आभ्यां लुङि परतः चङ् वा स्यात् । अदधत् । अधात् । अधासीत् । अशिश्वियत् । अश्वत् । अश्वयीत् ।

* वक्त्यस्यख्यातेरङ् ॥ ५८ ॥ एभ्यः कर्तरि लुङ्यङ् भवति । अवोचत् । पर्यास्थत । आख्यत् । आख्यतां । आख्यन् ।

लिपिसिचिह्वार्त्तेः ॥ ५९ ॥ एभ्यो लुङ्यङ् भवति । अलिपत् । असिचत् । आह्वत् । आरत् ।

तङि वा ॥ ६० ॥ लिप्यादेस्तङि लुङ्यङ् वा भवति । अलिपत । अलिप्त । असिचत । असिक्त । आह्वत । आह्वास्त । समारत । समार्त ।

* पुषद्युतादिलृदित्सर्त्तिशास्त्यर्त्तेः मे ॥ ६१ ॥ पुषादेर्द्युतादेर्लृदितश्च सर्तिशास्तिभ्यां च मे लुङ्यङ् भवति । अपुषत् । व्यद्युतत् । व्यश्वितत् । अशकत् । अशुषत् । अगमत् । अपतत् । असरत् । अशिषत् । मे इति किं? व्यद्योतिष्ट । व्यश्वितिष्ट ।

पेरितः ॥ ६२ ॥ इरितो धोर्मे लुङ्यङ् वा भवति । अरुधत् । अरौत्सीत् । अभिदत् । अभैत्सीत् ।

* जॄस्तम्भुम्रुचुम्लुचुग्रुचुग्लुचुग्लुञ्चुश्विभ्यः ॥ ६३ ॥ एभ्यो लुङ्यङ् वा स्यात् । अजरत् । अजारीत् । अश्वत् । अश्वयीत् । अस्तभत् । अस्तम्भीत् । न्यम्रुचत् । न्यम्रोचीत् । न्यम्लुचत् । न्यम्लोचीत् । अग्रुचत् । अग्रोचीत् । अग्लुचत् । अग्लोचीत् । न्यग्लुचत् । न्यग्लुञ्चीत् ।

* दीपजनबुधपूरितायिप्यायस्त ञिः ॥ ६४ ॥ दीपादेः कर्तरि लुङि ते परतः ञिर्वा भवति । अदीपि । अदीपिष्ट । अजनि । अजनिष्ट । अबोधि । अबुद्ध । अपूरि । अपूरिष्ट । अतायि । अतायिष्ट । अप्यायि । अप्यायिष्ट । त इति किं? अदीपिषाताम् ।

पदः ॥ ६५ ॥ पदः लुङि ते परतः ञिर्भवति । उदपादि भैक्ष्यं । समपादि सस्यं ।

* कर्मणि ॥ ६६ ॥ कर्तृत्वेन विवक्षिते कर्मणि लुङि ते ञिर्भवति । अकारि कटः स्वयमेव । अकृत कटः स्वयमेव । अच्छेदि कुठारः । अच्छित्त कुठारः स्वयमेव ।

१। पूर्व अविरामेऽपि ... इति ...

दुहश्च ॥ ६७ ॥ दुहेः कर्मकर्तरि युक्ति ते वा ञिर्भवति । अदोहि गौः स्वयमेव । अदुग्ध गौः स्वयमेव । नियमार्थं—दुह एव हलन्तात् ञिर्नान्यतः। अभेदि कुशूलः स्वयमेव। अच्छेदि काष्ठं स्वयमेव।

* ऋणौ ॥ ६८ ॥ भोमपर्ये युक्ति ते ञिर्भवति । आसि भवता । अहारि भागा भवता । अकारि कटो भवता ।

न रुधः ॥ ६९ ॥ रुधः कर्मकर्तरि ञिर्न स्यात् । अरुद्ध गौः स्वयमेव ।

तपोऽनुतापे ॥ ७० ॥ तपः कर्मकर्तरि अनुतापे च ञिर्न स्यात् । अतप्त तपः स्वयमेव साधुः । अन्वतप्त पापेन कर्मणा । अनुतापे चेति किं ? अतापि पृथ्वी राज्ञा ।

यक् दुहः ॥ ७१ ॥ दुहेः कर्मकर्तरि यक् न स्यात् । दुग्धे गौः स्वयमेव । अदुग्ध गौः स्वयमेव ।

नमः शप् ॥ ७२ ॥ नमेः कर्मकर्तरि यक् न भवति शप् स्यात् । नमते दण्डः स्वयमेव । अनमत दण्डः स्वयमेव ।

+ स्विपिसिमिभिर्षिपिर्ग्रपिबचक्षोम भिषा ॥ ७३ ॥ ऐ चीनां ण्यंतानां ग्रन्थादीनां च नमेश्च ञिर्यक् च न भवति । व्याकृत सैन्धवाः स्वयमेव । विकुर्वते सैन्धवाः स्वयमेव । अपीपचत ओदनः स्वयमेव । पाचयते ओदनः स्वयमेव । उदचिश्रिपत दण्डः स्वयमेव । उच्छ्रयते दण्डः स्वयमेव । अशिश्रियत मेखला स्वयमेव । श्रयते मेखला स्वयमेव । अग्रन्थिष्ट मेखला स्वयमेव । ग्रन्थते मेखला स्वयमेव । अग्रन्थत कथा स्वयमेव । ग्रन्थे कथा स्वयमेव । प्रास्नोष्ट गौः स्वयमेव । प्रस्नुते गौः स्वयमेव । अनंस्त दण्डः स्वयमेव । नमते दण्डः स्वयमेव ।

+ भूषार्थसन्किरादीनां यक् च ॥ ७४ ॥ भूषार्थानां सन्नन्तानां किरादीनां च कर्मकर्तरि यक् ञिश्च न भवति । भूषयते कन्या स्वयमेव । अबूभुषत कन्या स्वयमेव । मण्डयते कन्या स्वयमेव । अममण्डत कन्या स्वयमेव । अलंकुरुते कन्या स्वयमेव । अलमकृत कन्या स्वयमेव । अलमचीकरत कन्या स्वयमेव । चिकीर्षते कटः स्वयमेव । अचिकीर्षिष्ट स्वयमेव कटः । बिभित्सते कुशूलः स्वयमेव । अबिभित्सिष्ट कुशूलः स्वयमेव । किरते हस्ती स्वयमेव । अकीर्ष्ट हस्ती स्वयमेव । गिरते ग्रासः स्वयमेव । अगीर्ष्ट ग्रासः स्वयमेव ।

कुषरञ्जोः श्यो मे वा ॥ ७५ ॥ कुषिरञ्जिभ्यामेताभ्यां कर्मकर्तरि मे श्यो वा भवति । कुष्यति पादः स्वयमेव । कुष्यते पादः स्वयमेव । रज्यति वस्त्रं स्वयमेव । रज्यते वस्त्रं स्वयमेव । यदा श्यो न भवति तदा यग्विधी स्तः ।

+ कर्मवद्धेऽभवादीनां ॥ ७६ ॥ अभवादि वर्जितानां धूनां कर्मकर्तरि विहिते लकारे कर्मवत् कार्यं भवति । भिद्यते कुशूलः स्वयमेव । लूयते लूयमानो वा केदारः स्वयमेव । अपाच्योदनः स्वयमेव । अभवादीनामिति किं? भवत्युदकं स्वयमेव । गच्छत्युदकं स्वयमेव ।

* तपस्तपोऽर्थे ॥ ७७ ॥ तपेर्धोः तपोऽर्थे तपःकर्मकस्य कर्ता कर्मवद् भवति । तप्यते तपः साधुः । अतप्यत तपस्तापसः । तपोऽर्थेरिति किं ? उत्तपति सुवर्णं सुवर्णकारः ।

+ सृजः भावे ॥ ७८ ॥ सृजः भाववति कर्तरि लकारे सति कर्मवत् कार्यं स्यात् । सृज्यते माला धार्मिकः । भाव इति किं? सृजति मालां मालिकः ।

+ क्वचित् करणे ॥ ७९ ॥ धोः करणे कर्तरि लकारे सति क्वचित् कर्मवत् कार्यं भवति । परिवारयन्ति पुरुषाः कण्टकैर्वृक्षं । परिवारयति कण्टकाः स्वयमेव वृक्षं । क्वचिदिति किं ? साधु असिश्छिनत्ति ।

णे यक् ॥ ८० ॥ धोर्भावकर्मणि णे परतः यक् भवति । सुप्यते भवता । आस्यते भवता । म्लायते भवता । क्रियते कटः । भ्रियते कर्मकारः । ह्रियते भारः ।

कर्तरि शप् ॥ ८१ ॥ धोः कर्तृवाचिनि णे परतः शप् भवति । भवति । तरति । पठति । पचति । पचते ।

* ह्वादेरलुप् ॥ ८२ ॥ ह्वादेरदादेश्चोत्त-

रस्य सप उञ्छपौ स्तः । शुहोति । बिभर्ति । जिहे ति । मर्ति । स्याति । धौति । भ्यत्ति । वेवेषि । सूते । इष्टे ।

दिवादेः श्यः ॥ ८३ ॥ दिवादिभ्यः श्यो भवति कर्तरि ग परतः । दीव्यति । सीव्यति । कुप्यति । पुष्यति । सूयते ।

वा भ्राशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः ॥८४॥ एभ्यो गे परतः श्यो वा स्यात् । भास्यते । भासते । म्लास्यते । म्लासते । भ्राम्यति । भ्रमति । क्राम्यति । क्रामति । त्रस्यति । त्रसति । त्रुट्यति । त्रुटति । लष्यति । लषति ।

यसः ॥ ८५ ॥ यसेर्वा श्यो भवति गे परतः । यस्यति । यसति ।

सम ॥ ८६ ॥ समपूर्वाद् यसः श्यो वा स्यात् । संयस्यति । संयसति । नियमोऽयं-गेः सम एव वा श्यो नान्यतः । प्रयस्यति । आयस्यति । वियस्यति ।

स्वादेः श्नुः ॥ ८७ ॥ स्वादिभ्यः श्नुर्भवति कर्तरि ग परे । सुनोति । सुनुते । मिनोति । मिनुते । धूनोति ।

श्रो शृः ॥ ८८ ॥ श्रु इत्येतस्य कर्तरि गे परतः श्नुर्भवति शृ इत्ययं चादेशः । धर्म शृणोति ।

वाऽक्षः ॥ ८९ ॥ अक्षतेर्वा श्नुर्भवति । अक्ष्णोति । अक्षति ।

तक्षः स्वार्थे ॥ ९० ॥ तक्षतेः स्वार्थे त नूकरणे श्नुर्वा स्यात् । तक्ष्णोति तक्षति काष्ठं । स्वार्थे इति किं ? संतक्षति वाग्भिर्दुर्जनः ।

* तुदः शः ॥ ९१ ॥ तुदादिभ्यो गे परतः शो भवति । तुदति । तुदते । दिशति । क्षिपति । कृषति । कृषते । पणते । कमते ।

* रुधां श्नम् ॥ ९२ ॥ रुधादीनां गे श्नम् भवति । रुणद्धि । भिनत्ति । छिनत्ति । युनक्ति ।

कृञ्तनादेरुः ॥ ९३ ॥ कृञस्तनादि भ्यश्च गे उर्भवति । करोति । तनोति । वनुते । मनुते ।

पिन्विकृण्व्योरच ॥ ९४ ॥ आभ्यां उ र्भवति अकारश्चान्तादेशः । पिनोति । कृणोति ।

क्र्यादेः श्ना ॥ ९५ ॥ क्र्यादिभ्यः श्ना भवति ग परतः । क्रीणाति । प्रीणाति । गृह्णाति । वृणीते ।

स्तंभुस्तुंभुस्कंभुस्कुंभुस्कुञ्भ्यः श्नुश्च ॥९६॥ एभ्यः श्नुर्भवति कर्तरि गे श्ना च । स्तभ्नाति । स्तभ्नोति । स्तुभ्नाति । स्तुभ्नोति । स्कभ्नाति । स्कभ्नोति । स्कुभ्नाति । स्कुभ्नोति । स्कुनाति ।

हौ हलः श्नः शानः ॥ ९७ ॥ हलः पर स्य श्नासस्य शानो भवति हौ परतः । गृहाण । अशान । कुषाण । मुषाण । हल इति किं ? क्रीणीहि ।

* ईषा याक् ॥ ९८ ॥ अत्र योरधिकारे ईषा निर्दिष्ट याक्संज्ञ भवति । कमण्डलुः । कुम्भकारः । याक्प्रदेशाः-याकमिङ् इत्येवमादयः ।

कृदमिङ् ॥ ९९ ॥ इत प्रभृत्यत्र धा-रधिकारे कृत्संज्ञकास्त्या वेदितव्याः मिङ् वर्जयित्वा । वक्ष्यति—तव्यानीयौ । स्तोतव्यः । स्तवनीयः ।

याकू केपोऽसमः ॥१००॥ कि इत्येतस्मात् याकू असमरूपा वा भवति । इत्यधिकारे वेदितव्यः । जयः । जलम्ः । ज्ञः । ज्ञाता । ज्ञायकः । याकूकेरिति किं ? विक्षीर्षा । सेरस्था बाधकः । असम इति किं ? अण को बाधत एव । गोदः । कम्बदः

ण्वोर्म्यौ ॥१०१॥ ण्व इत्येतस्मात् प्राग् ये त्यास्ते म्यसंज्ञका भवति । पुत्रस्य कर्तव्यं दत्तस्य करणीयं । म्यप्रदेशाः—म्यस्य वा कर्तरि,, इत्येवमादयः ।

तव्यानीयौ ॥१०२॥ धोरेतौ म्यौ स्तः कर्तव्यं । हरणीयं ।

* योऽचोऽध्यायाव ॥१०३॥ अचंतात्धोर्यो भवति ग्यादिवर्जितात् । देयं । पेयं । मेयं । अव

---

१ । लित्ववर्ण ... । लेख-एकमात्र की भिन्नमम्-दिर्ले ... ।

इति किं ? पाक्यं । अप्यासुरिति किं ? पाम्यं । आसाम्यं । कार्यं । चार्यं ।

* पोरदुपोऽव्यपिषपिरापिशपिमपिलभिच मिद्भे ॥१०४॥ पवर्गान्तादुदुपो यो अपादिवर्जितात् यो भवति । शप्य । कम्प । रम्यं । पोरिति किं ? पाक्यं । अदुप इति किं ? क्षेप्यं । अपादेरिति किं ? आप्यं । वाप्य । राप्यं । लभ्यं । चाप्यं । आम्यं । आचाम्यं । दाम्यं ।

+ पतिपदविवदिशाकिमसिसहमे ॥१०५॥ एभ्यो यो भवति । पत्यं । चर्य । तर्क्य । शक्यं । सह्यं । सद्यं । यम्य ।

* गदमदयमोऽने ॥ १०६ ॥ गदादेरगिपूर्वाद् यो भवति । गद्य । मद्य । यम्यं । अगेरिति किं ? निगाद्यं । प्रमाद्यो धर्म ।

* चरे ॥ १०७ ॥ अगिपूर्वाच्चरेर्यो भवति । चर्य ।

+ आङोऽगुरौ ॥ १०८ ॥ आङ्पूर्वाच्चरेर्यो भवत्यगुरुरर्थे । आचर्यं व्रतं । अगुराविति किं ? आचार्यः पूज्यतमः ।

* पण्यावद्योपसर्यावर्य विक्रेयगर्ह्यर्तुमत्यपेये ॥ १०९ ॥ पण्यादयो निपात्यते विक्रेयादिष्वर्थेषु । पण्या गौः विक्रेय इत्यर्थः । अवद्य पापं गर्ह्य निन्द्यः । उपसर्या गौः ऋतुमतीत्यर्थः । यतेन वर्षा रात्री उपेया सेव्या इत्यर्थ । अन्यत्र पाण्यः साधु । अनुद्यं वचनादयात् । उपसार्या शरदि मथुरा । वर्या गौः ।

* स्वामिवैश्यर्ये ॥ ११० ॥ अर्तेर्यो निपात्य स्वामिनि वैश्ये चाभिधेये । अर्यः स्वामी वैश्य च । आर्यः साधुरन्यत्र ।

वदः सुपि क्यप् च ॥ १११ ॥ वदेरमि सुपि वाचि क्यप् भवति यच । सत्योद्यं । सत्यवद्यं । तत्साद्यं । तत्साधाद्यं । सुपीति किं ? वाद्यं ।

* भूयस्याभिपित्वा भावे ॥ ११२ ॥ एते शब्दा अगिसुपि वाचि भावे निपात्यते । ब्रह्मभूयं ब्रह्मभूयं गतः । गौहत्या । भिद्यं स्मृति गुद्य । अत्र भरत अभिविन्या ।

* शासुस्त्वोवितृक्षुदुप ॥ ११३ ॥ एभ्यः क्यप भवति । शिष्य । स्तुत्य । इत्य । अधीत्य । प्रावृत्य । आदृत्य । जुष्यः ।

* मृदुपोऽनमृप्रक्लृप ॥ ११४ ॥ ऋदुपो धोः क्यप् भवति क्लृपादिवर्जितात् । वृत्तं । वृध्यं । सृप्य । अक्लृपादेरिति किं ? सकल्प्यं । चर्यं । मर्च्यं ।

* भिधिपुष्यो हसिद्धसंभक्ष्ये ॥ ११५ ॥ यो भिधिपुष्यां पुषीभ्यां क्यप भवति हस्मादिषु । भिद्यो हविः माहवाक । सिद्धयो मुजः दूषणविशेषः । विनीयः कल्क निष्कवादीनां । जेयं । भेद्यं । भिधेयमन्यत्र ।

पदाऽस्वैरिवाह्यापत्ये ग्रहः ॥ ११६ ॥ ग्रहेः क्यप् भवति पदादिष्वर्थेषु । प्रगृह्यं पद । गृह्यका इमे परवता इत्यर्थ । ग्रामगृह्या सेना । बहिर्भूतेत्यर्थः । गुणवक्तृगृह्या । भरतगृह्या तत्पक्ष इत्यर्थ । ग्राह्यमन्यत्र ।

भृगोऽस्त्री ॥ ११७ ॥ भृगः क्यप भवत स्त्री । भृत्या कर्मकरा । अस्त्रामिति किं ? भार्या नाम क्षत्रियाः ।

+ समि वा ॥ ११८ ॥ सपूर्वात् भृगः क्यप् भवति वा । संभृत्या । संभार्या भक्ता ।

* कमृदृदृपमपचूंसृदुहगुह ॥ ११९ ॥ एभ्यः क्यप् भवति वा । कृत्यं । कार्यं । भृत्य । भार्यं । वृत्यं । वार्यं । जप्यं । जाप्यं । शस्यं । शांस्यं । दुह्यं । दोह्यं । गुह्यं । गोह्यं ।

* सेयक्षुपोर्यं ॥ १२०॥ उपसृचयपराभ्यो निपात्यते । सनेः क्यप् नस्य येत्वं । सेया सूरा । पराक्षूर्वात् पचेः क्यप । पृसोर्यं ।

* कृष्याग्रपतिदार्व्यपुर्व्ये स्ती ॥ १२१ ॥ कृष्यादयो घी निपात्यते । गुणेरादौ कार्यं क्यपि । कृष्यं फलमुत्तोह । आप्यं गुल । भिमारि कृतिगिति मित्यणे मन । उगस्तुरस्मिन्पुष्य मन । पुण्यं चारुनं । उगमिति किं ? गोप्यं । आप्यं । मर्द । उग्रम्यं । योग्यं ।

ण्य ॥ १२२ ॥ धोर्ण्यो भवति । हार्यं । कार्यं । वास्यं ।

+ पाणिसमवे सृज ॥ १०३ ॥ आभ्या

सृजेर्ण्यो भवति । पाणिभ्यां सृज्यते इति पाणिसर्ग्या रज्जुः । समवसर्ग्यं कटः ।

भोरावश्यके ॥ १२४ ॥ उवर्णान्ताद्धो-रावश्यकेऽर्थे ण्या भवति । अवश्यपाव्य । अवश्य-लाव्य । आवश्यक इति किं ? पव्य । लव्य ।

*** वाऽमावास्याधारे ॥ १२५ ॥** अमावापि वसेर्ण्यो भवति आधारे । प्रत्व वा निपात्यः । अमा सह वसतः सूर्याचन्द्रमसौ अस्यां तिथाविति अमाव-स्या । अमावास्या ।

*** पाय्यधाय्यसान्नाय्यनिकाय्यानाय्यम-नाय्यं मानहविर्निवासाग्नित्यासम्मतौ॥१२६॥**

पाय्यादयो मानादिष्वर्थेषु निपात्यन्ते । मीयतेऽनेनेति पाय्य मानं । माको ण्ये पत्वं । धीयते समिधोऽनया अग्नयेति धाय्या ऋक् । धाञ्यो ण्य । सान्नाय्यं हविः । सम्पूर्वाण्णीञो ण्यायादेशो वृद्धीश्च । निकाय्यो निवा-सः । निपूर्वात् चिञो ण्यायादेशौ कुत्वं च । आनाय्यो दक्षिणाग्निः । आङ्पूर्वान्नयतेर्ण्यायादेशौ अनित्येऽर्थे । प्र णाय्यश्चौरः । प्रणीञो ण्यायादेशौ असम्मतेऽर्थे । मेय । धेय । सन्नेयं । निचेयं । आनेय । प्रणेयमित्यन्यत्र ।

*** कुण्डपाय्यसंचाय्यराजसूया ऋतौ॥१२७॥**

कुण्डपाय्यादयः ऋतौ ण्यान्ताः निपात्यन्ते । कुण्डैः पी-यते सोमोऽस्मिन्निति कुण्डपाय्यः । ण्ये युक् । सञ्ची-यत इति संचाय्यः । संचिञो ण्यायादेशौ । राज्ञा सूयते राजा वा सूयतेऽस्मिन् इति राजसूयः ऋतुः । रुगभ-त्यए दीर्घ । कुण्डपानं । संचेयं । राजसवनमन्यत्र ।

*** परिचाय्योपचाय्यसमूह्यचित्योऽग्नौ १२८**

परिचाय्यादयो निपात्या अग्न्यर्थे । पर्युपाच्चिञो ण्या-यादेशौ । परिचाय्यः । उपचाय्यः । समूह्यः । समः वहेर्ण्यः । चिनोऽग्निः । चित्यः क्यए । परिचेयः । उपचेयः । समुहितव्यः । चेयोऽन्यत्र ।

ण्वुतृच् ॥ १२९ ॥ धुभ्यो ण्वुतृचौ भव-तः । पाचकः । पक्ता । भावकः । भविता । दर्श-कः । द्रष्टा । मारकः । मर्ता ।

*** पचादिभ्योऽच् ॥ १३० ॥** एभ्यः अच् भवति । पचतीति पचः । वचः । चरः । वदः । वरः । करः ।

*** नन्द्यादिभ्योऽन ॥ १३१ ॥** एभ्यः अन स्यो भवति । नन्दयतीति नन्दनः । दर्पणः । रमणः । संक्रन्दनः । जनार्दनः ।

*** ग्रहादिभ्यो णिन् ॥ १३२ ॥** एभ्यो णिन् भवति । गृह्णातीति ग्राही । उत्साही । स्थायी । मन्त्री ।

+ नौ ग्रुनादिभ्यष्ठरस ॥ १३३ ॥ नौ वा-चि एभ्यो णिन् स्यात् । निग्राही । निधायी । निवेशी । निवापी । निरक्षी ।

+ नञि याच्ञाभ्यसूयसर्व्याहृभ्यादुः १३४

नञ्पूर्वेभ्यो याचादिभ्यो णिन् स्यात् । न याचते अयाची । अभावी । अवादी । अवासी । असंव्या-हारी । अव्याहारी ।

+ आविष्टेऽयः ॥ १३५ ॥ नञ्वाचि भोर अतात् णिन् स्यादाविष्टेऽर्थे । न करोतीत्यकारी परशुः । अहारी गंध । आविष्ट इति किं ? अकर्ता कटस्य दत्तः ।

*** रुधरापोऽपे ॥ १३६ ॥** अपे वाच्याभ्यां णिन् स्यात् । अपरोधी । अपराधी ।

+ इन् च परौ भुवः ॥ १३७ ॥ परौ वाचि भवतेरिन् भवति णिन् वा । परिभवी । परिभावी ।

+ वौ विशस्यो देशे ॥ १३८ ॥ वौ वाचि विशतीशिभ्यां देशेऽर्थे इन् स्यात् । विसयी देशः । विषयी देशः ।

ज्ञाप्रीगृकृभ्यः कः ॥ १३९ ॥ ज्ञादिभ्य इगुपधेभ्य भोः कस्यो भवति । जानातीति ज्ञः । किरः । गिरः । प्रियः । क्षिपः । विबुधः । कृशः ।

*** गावापोऽनिक् ॥१४०॥** गौ वाचि भोरा-कारान्तात् को भवत्यनिक् च । प्रस्थः । सुरः । व्याघ्रः । सुत्रः । सुग्मः । सुग्मः । गाविति किं ? त्राता । अनिगिति किं ? महः । सुग्मः । विग्यः ।

पाघ्राध्माधेट्दृशः शः ॥ १४१ ॥ गौ वाचि पादिभ्यः शो भवति । उत्पिबः । विजिघ्रः । उद्धमः । विधयः । उत्पश्यः ।

क्षिग्मिङ्धारिपारिवेपुदेमिचेतिसातिसा होऽणो ॥ १४२ ॥ क्षिप्रभृतिभ्यः भार्याणिभ्यश्च ण्यन्तेभ्यः णो भवत्यणौ वाचि। क्षिपतीति क्षिप। लिम्प। धारय। पारय। वेदय। उद्वेजय। चेतय। सातं सुखं करोतीति णिचि सातय। साहय। अणाविति किं? प्रक्षिप। निर्विद।

✿ दुन्योर्णः ॥१४३॥ दुनीभ्यामणौ णो भवति। दुनोतीति दावः। नायः। अणाविति किं? प्रदवः। प्रणयः।

✿ ज्वलादिभ्रहादा ॥ १४४ ॥ ज्वलादिभ्यो महेश्च अणौ णो वा स्यात्। ज्वालः। ज्वलः। स्वालः। स्वलः। भालः। भलः। चालः। चलः। बालः। बलः। कोलः। कुलः। फालः। फलः। पाठः। पठः। क्वाथः। क्वथः। क्षारः। क्षरः। मोषः। मुषः। कासः। कसः। माहः। महः।

✿ तनइपाङ्ययाधुसंश्रवीणश्वसः ॥१४५॥ एभ्यो णो भवति। तानः। उत्पानः। अवश्यायः। दायः। धायः। व्याधः। आस्रावः। संस्रावः। अवसायः। श्वासः।

दुसोऽर्थे ॥ १४६ ॥ दुनोतिभ्यामवपूर्वाभ्यां णश्च स्यात्। अवहारः। अवसायः।

✿ नृखनृरञ्जः शिल्पिनि ट्वुः ॥ १४७ ॥ नृत्यादिभ्यः ट्वुर्भवति शिल्पिनि गम्यमाने। नृत्यतीति नर्तकः। खनकः। रजकः। नर्तकी। खनकी। रजकी। शिल्पिनीति किं? नर्तिका।

✿ पाणिघट्ताडघ्नः ॥ १४८ ॥ पाणौ ताडे च वाचि हन्तेर्घपटिघानि निपात्यते शिल्पिनि। पाणी पाणिना वा हन्तीति पाणिघः। ताडं हन्तीति ताडघः।

✿ गस्थकः ॥ १४९ ॥ गायतेस्थको भवति शिल्पिनि। गाथकः।

✿ णनट् ॥ १५० ॥ गायतेर्णनट् स्यात् शिल्पिनि। गायनः। गायनी।

व्रीहिकाले ट ॥ १५१ ॥ हातेर्व्रीहौ काले च णनट् स्यात्। हायनो व्रीहिः। जहात्युदकमिति हायना व्रीहयः। जहाति भावान् सह हायनमिति हायनः संवत्सरः।

प्रुसृल्वः साधौ वुन् ॥ १५२ ॥ एभ्यः साध्वर्थे वुन् भवति। साधु प्रवते प्रवकः। सरकः। लवकः। साधाविति किं? प्रावकः।

✿ आशिषि वुञ् ॥ १५३ ॥ आशिष्यर्थे धातोर्वुञ् भवति। जीवतादित्याशास्यमानो जीवकः। जीवका। नन्दकः। नन्दका।

इति जैनेन्द्रव्याकरणे सम्यगर्थकर्मवृत्तिस्थायां लघुवृत्तौ द्वितीयाध्यायस्य प्रथमः पादः।

द्वितीयः पादः।

—०—

कर्मण्यण् ॥ १ ॥ कर्मणि वाचि धोरण् भवति। नगरं करोतीति नगरकारः। कुम्भकारः। द्वारपालः।

+ शीलीक्षिरम्याम्यापङ्मसणः ॥ २ ॥ एभ्यो णो भवति कर्मणि वाचि। धर्म शीलयतीति धर्मशीलः। धर्मशीला। सुखप्रतीक्षः। केशरामः। धर्मकामः। छत्रधारः। मांसभक्षः।

✿ भाव क्योऽस्थानाम् ॥३॥ आकारान्ताद्धोः कर्मणि वाचि को भवति हरतिवर्जितात्। सर्वं जानातीति सर्वज्ञः। अनुष्ठिः। पार्ष्णित्रं। अह्वादिति किं? स्वर्गह्वायः। तन्तुवायः। धान्यमायः।

मे ॥ ४ ॥ कर्मणि प्राग्वे च वाचि धोरण् को भवति। सत्त्वमदः। नियमोऽयं—प्र एव गौ नान्यस्मिन्। गोसन्दायः। वडवासंदायः।

दाञः ॥ ५ ॥ दाञ्भ्यां कर्मणि प्राग्वे च वाचि को भवति। मन्त्रज्ञः। प्रियमदः। वत्स प्रज्ञः। धर्मज्ञः। अयमपि नियमः—प्र एव दाञ एव नान्यत्र। अनुप्रियदायः। पतिप्रदायः।

संख्य ॥ ६ ॥ संपूर्वात् ख्या इत्येतस्मात् को भवति। पशून् सङ्ख्याति संख्यः पशुसंख्यः। गोसंख्यः।

सुपि ॥ ७ ॥ सुबन्ते वाचि धोरातः को भवति । द्वाभ्यां पिबतीति द्विपः । पादपः । कच्छपः । स्वर्गाय प्रददातीति स्वर्गप्रदः ।

+ नखमुचादयः ॥ ८ ॥ एते भावे वेदितव्याः । नखान् मुंचतीति नखमुचानि धनूंषि । मूलानि विभुजतीति मूलविभुजो रथः । को मोदते कुमुदं । समे तिष्ठतीति समस्थः । विषमस्थः । पर्वतस्थः ।

स्थः ॥ ९ ॥ सुपि वाचि तिष्ठतेः को भवति । आखूनामुत्थानं आखूत्थं । शलभोत्थं । भावि-दिव्यर्थत्वात् स्वार्थे भावे भवति ।

दुहो घश्च ॥ १० ॥ दुहेः सुपि वाचि को भवति घकारान्तादेशः । कामं दोग्धीति कामदुघो धमः ।

* तुन्दशोके परिमृजापनुदोः सत्सुखाहरे ॥ ११ ॥
तुन्दशोकयोर्वाचोरेताभ्यां को भवत्यलससुखाहरयोः । तुन्दं परिमार्ष्टि तुन्दपरिमृजोऽलसः । शोकमपनुदतीति शोकापनुदः पुत्रः । तुन्दपरिमार्जो मातुरः । शोकापनोदो धर्माचार्योऽन्यत्र ।

गस्टक् ॥ १२ ॥ गायते कर्मणि वाचि टग् भवति । वक्रं गायतीति वक्रगः । वक्रगी ।

सुरासीध्वोः पिबः ॥ १३ ॥ सुरासीध्वो-र्वाचोः पिबतेष्टक् भवति । सुरापः । सुरापी । सीधुपः । सीधुपी ।

* मोऽर्हः ॥ १४ ॥ कर्मणि वाचि अर्हतेरस्मो भवति । राज्यार्हः । पूजामर्हतीति पूजार्हो जिनः । पूजार्हा प्रतिमा ।

* धृमोऽसूत्रे ॥ १५ ॥ असूत्रे वाचि धृञो-ऽस्मो भवति । गणधरः । क्षितिधरः । असूत्र इति किं ? सूत्रधारः ।

धन्यस्यो धो स्त्री ॥ १६ ॥ शमि वाचि स्वार्थे नाम्नोरस्मो भवति स्त्री । शंभवः । शङ्करः । अभवः । पुनर्ग्रहणं बाधकबाधनार्थं । तेन सुविषये देवादिना परत्वादट् प्राप्नुत् । शंकरा नाम परिव्राजिका । शम इति किं ? धम्यः । नाम्नीति किं ? शंकरी जिनविद्या ।

स्तम्बेरमकर्णेजपौ ॥ १७ ॥ एतौ हस्तिनि सूचके च निपात्येते स्तौ । स्तम्बेरमो हस्ती । कर्णेजपः सूचकः ।

+ शक्तिलाङ्गलाङ्कुशयष्टितोमरघटघटीधनुष्षु ग्रहः ॥ १८ ॥
शक्त्यादिषु वाक्षु ग्रहेरस्मो भवति । शक्तिं गृह्णातीति शक्तिग्रहः । लाङ्गलग्रहः । अंकुशग्रहः । यष्टिग्रहः । तोमरग्रहः । धनुर्ग्रहः । घटग्रहः । एष्विति किं ? कमण्डलुग्राहः ।

+ सूत्रे धारणे ॥ १९ ॥ सूत्रे वाचि ग्रहेरस्मः स्या-द्धारणेऽर्थे । सूत्रग्रहः । सूत्रग्राहोऽन्यः ।

* हृञोऽनुत्सेके ॥ २० ॥ कर्मणि वाचि हृञोऽस्मो भवति वयस्यनुत्सेके च गम्यमाने । कवचहरः क्षत्रियकुमारः । भारहरः पुत्रः । वयोऽनुत्सेक इति किं ? भारहारः ।

आङि शीले ॥ २१ ॥ कर्मणि आङि च वाचि शीले हृञोऽस्मो भवति । पुष्पाण्याहरणशीलः पुष्पाहरः । सुखाहरः । शील इति किं ? पुष्पाणि हर्ता ।

* दृतिनाथे पशाविः ॥ २२ ॥ दृतिनाथ-योर्वाचोर्हृञः पश्वर्थे कर्तरि इर्भवति । दृतिं चर्ममयीं भस्त्रां हरतीति दृतिहरिः । नाथहरिः पशुः । दृतिहारोऽन्यः ।

फलेग्रह्यात्मम्भरिकुक्षिम्भरिः ॥ २३ ॥ एते शब्दा निपात्यन्ते । फलानि गृह्णातीति फलेग्रहिर्वृक्षः । आत्मानं बिभर्ति—आत्मम्भरिः । कुक्षिम्भरिः । फलस्यैत्वमात्मकुक्ष्योश्च मुम् निपात्यते ।

शकृत्स्तम्बे वत्सव्रीह्योः कृञः ॥ २४ ॥ शकृत्स्तम्बयोर्वाचोः कृञो वत्से व्रीहौ चार्थे इर्भवति । शकृत्करिः वत्सः । स्तम्बकरिः व्रीहिः । शकृत्कारोऽन्यः ।

किंयत्तद्बहुषु ॥ २५ ॥ किमादिषु वाक्षु कृञोऽस्मो भवति । किंकरः । किंकरा । यत्करः । तत्करः । बहुकरः ।

* स्थिविभाविभानिशाप्रभाभास्करान्तानन्तादिनान्दीलिपिलिबिबलिभक्तिकर्तृचित्रक्षेत्रसंख्याजङ्घाबाह्वहर्यत्तद्धनुररुष्षु ॥ २६ ॥

दिवादिषु च वाच्येषु कृञोऽट् को भवति। एककरः। द्विकरः। त्रिकरः। चतुष्करः। दिवाकरः। विभाकरः। निशाकरः। प्रभाकरः। भास्करः। कारकरः। अन्तकरः। अनन्तकरः। आदिकरः। नान्दीकरः। लिपिकरः। लिबिकरः। बलिकरः। भक्तकरः। बाहुकरः। अहस्करः। धनुष्करः। जङ्घाकरः। अरुष्करः। कर्तृकरः। चित्रकरः। क्षेत्रकरः। टकारो ङ्यर्थः।

हेतुशीलानुलोम्येऽशब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमन्त्रपदे ॥ २७ ॥ शब्दादिवर्जिते कर्मणि वाचि कृञोऽट् स्यात् हेतौ शीले आनुलोम्ये चार्थे। यशः करोतीति यशस्करी विद्या। कुलङ्करं धनं। तीर्थकरो जिनः। शोककरी कन्या। श्राद्धं करोतीत्येवंशीलः श्राद्धकरः। समासकरः। पूजाकरः। प्रेषणं करोतीत्येवमनुकूलः प्रेषणकरः। वचनकरः। हेत्वादिष्विति किम्? काण्डकारः। अशब्दादीति किम्? शब्दकारः। श्लोककारः। कलहकारः। गाथाकारः। वैरकारः। चाटुकारः। सूत्रकारः। मन्त्रकारः। पदकारः।

कर्मणि भृतौ ॥ २८ ॥ कर्मशब्दे वाचि कृञोऽट् को भवति भृतौ गम्यमानायाम्। कर्मकरः। कर्मकरी। भृताविति किम्? कर्मकारः।

+ पार्श्वादिषु शीङः ॥ २९ ॥ पार्श्वादिषु सुबन्तेषु वाच्येषु शीङोऽज् भवति। पार्श्वाभ्यां शेते पार्श्वशयः। पृष्ठशयः। उत्तानः शेते—उत्तानशयः।

*** आधारे ॥ ३० ॥** आधारे वाचि अचो भवति शीङः। खे शेते खशयः। [illegible]। गर्तशयः। दरीशयः।

*** चरोऽट् ॥ ३१ ॥** आधारे वाचि चरेरट् भवति। कुरुषु चरतीति कुरुचरः। कुरुचरी। मद्रचरः। मद्रचरी।

भिक्षासेनादायेषु ॥ ३२ ॥ भिक्षादिषु वाच्येषु चरेरट् भवति। भिक्षां चरतीति भिक्षाचरः। भिक्षाचरी। सेनाचरः। आदायचरः।

पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सर्तेः ॥ ३३ ॥ एषु वाचि सर्तेरट् स्यात्। पुरो यातीति पुरःसरः। अग्रतःसरः। अग्रेसरः। अग्रेसरी।

पूर्वे कर्तरि ॥ ३४ ॥ पूर्वशब्दे कर्तृवाचिनि वाचि सर्तेरट् स्यात्। पूर्वः सरति यातीति वा पूर्वसरः। पूर्वसरी। कर्तरीति किम्? पूर्वं देशं सरतीति पूर्वसारः।

एजेः खश् ॥ ३५ ॥ कर्मणि वाच्येजेः खश् भवति। अङ्गान्येजयतीति—अङ्गमेजयः। जनमेजयः। अरिमेजयः।

+ शर्धललाटवाते हाक्तपाजाम् ॥ ३६ ॥ शर्धादौ वाचि यथासंख्यं हाकादेः खश् वा स्यात्। शर्धं जहातीति शर्धंजहा मृगाः। ललाटंतपः सविता। वातमजा मृगाः।

+ शुनीस्तने धेटः ॥ ३७ ॥ शुनीस्तनयोर्वाचोर्धेटः खश् भवति। शुनीं धयतीति शुनिंधयः। स्तनंधयः।

+ नाडीनासिकामुष्टिघटीखरीवाते ध्मश्च ॥ ३८ ॥ एषु वाचु ध्मो धेटश्च खश् स्यात्। नाडीं धमतीति नाडिंधमः। नाडिंधयः। नासिकंधमः। नासिकंधयः। मुष्टिंधमः। मुष्टिंधयः। घटिंधमः। घटिंधयः। खरिंधमः। खरिंधयः। वातंधमः। वातंधयः।

+ पाणौ ॥ ३९ ॥ पाणौ वाचि ध्मः खश् स्यात्। पाणिंधमाः पथिकाः।

उदि कूले रुजिवहः ॥ ४० ॥ उत्पूर्वाभ्यां रुजिवहिभ्यां कूले वाचि खश् स्यात्। कूलमुद्रुजतीति कूलमुद्रुजो रथः। कूलमुद्वहः।

वहाभ्रे लिहः ॥ ४१ ॥ वहाभ्रयोर्वाचोर्लिहेः खश् स्यात्। वहं लेढीति वहंलिहा गौः। अभ्रंलिहः प्रासादः।

मितनखपरिमाणे पचः ॥ ४२ ॥ मितादिषु वाचु पचेः खश् स्यात्। मितंपचा कन्या। नखंपचा यवागूः। प्रस्थंपचः कुम्भः। द्रोणंपचा स्थाली।

प्रियवशे वदः ॥ ४३ ॥ प्रियवशयोर्वाचो[...] प्रियंवदः। वशंवदः।

* कूलाभ्रकरीषे कषः ॥ ४४ ॥ कूलादिषु वाप्सु कषेः खश् भवति । कूलं कषयतीति कूलंकषा नदी । अभ्रंकषो वायुः । करीषंकषा वात्या ।

* सर्वे ॥ ४५ ॥ सर्वशब्दे वाचि कषेः खश् स्यात् । सर्वंकषो विप्रः ।

* सहे ॥ ४६ ॥ सर्वे वाचि सहेः खश् स्यात् । सर्वं सहते सर्वंसहा भूरयः ।

* विध्वरुस्तिले तुदः सत्वं ॥ ४७ ॥ एषु वाप्सु तुदेः खश् स्यात् वाचः सकारस्य च खं । विधुंतुदो राहुः । अरुंतुदो वैद्यः । तिलंतुदो वायुः ।

* द्विषत्परे तापेः खच् त ॥ ४८ ॥ द्विषति तकारान्ते परे च वाचि तापेः खच् भवति वाचस्तकारस्य च तः । द्विषन्तं तापयतीति द्विषंतपः । परंतपः ।

* वाचंयमो व्रती ॥ ४९ ॥ वाक्पूर्वात् यमेः खच् अमन्तत्वं निपात्यते व्रतिनि गम्यमाने । वाचं यच्छतीति वाचंयमो व्रती । वाग्यामोऽन्यः ।

मृदसृमिधारिदमसृतपसहः संज्ञी ॥ ५० ॥ एभ्यः कर्मणि सुपि च वाचि खच् स्यात् संज्ञी । विश्वंभरा भूः । रथेन तरतीति रथंतरो राजा । पतिं वृणोतीति वृणुते वा पतिंवरा कन्या । शत्रुंजयो गिरिः । युगं धारयतीति युगंधरो राजा । अरिं दाम्यति अरिंदमः । शत्रुंतपः । शत्रुंसहः । संज्ञीति किं ? भूमिधारः ।

* मेघर्तौ कृञः ॥ ५१ ॥ मेघर्त्योर्वाचोः कृञः खच् स्यात् । मेघंकरः । ऋतिंकरः ।

* भये ॥ ५२ ॥ भये वाचि कृञः खच् स्यात् । भयंकरः ।

क्षेमप्रियमद्रेऽण् च ॥ ५३ ॥ क्षेमादौ वाचि कृञः खच् स्यादण् च । क्षेमंकरः । क्षेमकारः । प्रियंकरः । प्रियकारः । मद्रंकरः । मद्रकारः ।

* पुरंदरभगंदरस्मरदासूर्यपश्योग्रंपश्या ॥ ५४ ॥ पुरंदरादयः शब्दाः खजन्ताः खमन्ताश्च निपात्यन्ते । पुरं दारयतीति पुरंदरः । पूःशब्द वाचि दारेः खजमन्तता च वाचो निपात्यते । भगंदरो व्याधिः । खच् । इरया माद्यति—इरंमदः । इराशब्द वाचि मदेः खच् । न सूर्यं पश्यतीति असूर्यंपश्याः राजदाराः । उग्रंपश्यः । सूर्ये नञ्पूर्वे उग्रे च वाचि दृशः खच् ।

* सुभगाढ्यस्थूलपलितनग्नान्धप्रियेऽच्वौ च्वौ भ्व स्नुखुकञ् ॥ ५५ ॥ सुभगादिषु अच्च्यन्तेषु च्व्यर्थे वर्तमानेषु वाप्सु भुवः स्नुखुकञौ स्तः । असुभगः सुभगो भवति सुभगंभविष्णुः । सुभगंभावुकः । आढ्यंभविष्णुः । आढ्यंभावुकः । स्थूलंभविष्णुः । स्थूलंभावुकः । पलितंभविष्णुः । पलितंभावुकः । नग्नंभविष्णुः । नग्नंभावुकः । अन्धंभविष्णुः । अन्धंभावुकः । प्रियंभविष्णुः । प्रियंभावुकः । अच्वाविति किं ? सुभगीभविता । सुभगीभावुकः ।

* कृञः करणे खनट् ॥ ५६ ॥ सुभगादिषु अच्व्यन्तेषु च्व्यर्थे वर्तमानेषु वाप्सु कृञः खनट् स्यात् करणे कारके । असुभगं सुभगं कुर्वन्त्यनेन सुभगंकरणं । आढ्यंकरणं । स्थूलंकरणं । पलितंकरणं । नग्नंकरणं । अन्धंकरणं । प्रियंकरणं ।

* भावे चाशितंभवः ॥ ५७ ॥ आशितंभवो निपात्यते भावे करणे च । आशितस्य भवनं आशितंभवं । आशितो भवत्यनेनेति आशितंभवः ओदनः । आशिते वाचि भुवः खच् ।

+ गमेः खड्डखड्डुः ॥ ५८ ॥ सुपि वाचि गमेः खच् खड् डश्च स्यात् । तुरो गच्छति तुरंगमः । तुरंगः । तुरगः । पतंगः । पतगः । पारगः । अध्वगः । अग्रगः । दूरगः । सर्वगः । गुरुतल्पगः । अनन्तगः ।

+ विहायसो विह च ॥ ५९ ॥ विहायसो विहादेशः स्यात् गमेः खच् खड्डश्च डुः । विहायसा गच्छतीति विहंगमः । विहगः ।

+ सुदुरोऽनाधारे डः ॥ ६० ॥ सुदुरोर्वाचोर्गमेर्डो भवति आधारे कारके । सुखेन गम्यतेऽस्मिन्निति सुगः पन्थाः । दुर्गो गिरिः ।

+ निसि देशे ॥ ६१ ॥ निसि वाचि गमेर्डो भवति देशे गम्यमाने । निर्गम्यतेऽस्मिन्निति निर्गो देशः ।

+ उरग ॥ ६२ ॥ उरसा गच्छतीति-उरगः । इत्यत्र निपात्यते ।

आशिषि च ॥ ६३ ॥ आशिष्यर्थे हन्तेर्डो भवति । तिमिं वध्यात् इत्याशंसितः तिमिहः । शत्रुहः । पापहः ।

* क्लेशतमसोरप ॥ ६४ ॥ अपे वाचि हन्तेर्डो भवति । क्लेशापहः । तमोपहः ।

कुमारशीर्षे णिन् ॥ ६५ ॥ एतयोर्वाचो हन्तेर्णिन् स्यात् । कुमारं हन्ति कुमारघाती । शीर्षघाती ।

* टगमर्त्ये ॥ ६६ ॥ कर्मणि वाचि हन्तेष्टग् अमनुष्यमर्त्ये कर्तरि । वाताघ्नमाविकं क्षीरं पित्तघ्नं माहिषं पयः । पतिघ्नी पाणिरेखा । अमर्त्ये इति किं ? पापघातो मुनिः ।

जायापत्योर्लक्षणे ॥ ६७ ॥ जाया पति इत्येतयोर्वाचो हन्तेष्टक् स्यात् लक्षणवति कर्तरि । जायाघ्नः पुत्रः । पतिघ्नी पुत्री ।

शक्तौ हस्तिकपाटे ॥ ६८ ॥ अनयोर्वाचोः शक्यर्थे हन्तेष्टक् स्यात् । हस्तिघ्नः । कपाटघ्नः । शक्ताविति किं ? हस्तिघातो व्याध उपायेन ।

* राजघ ॥ ६९ ॥ राजनि वाचि हन्तेष्टग् घत्वं टिलं च निपात्यते । राजानं हन्तीति राजघः ।

स्पृशोऽनुदके क्विन् ॥ ७० ॥ अनुदके सुपि वाचि स्पृशेः क्विन्भवति । घृतं स्पृशतीति घृतस्पृक् । तैलस्पृक् । अनुदक इति किं ? उदकस्पर्शः ।

ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चः ॥ ७१ ॥ ऋत्विगादयः क्विन्नन्ता निपात्यन्ते । अञ्चादेश्च क्विन् भवति । ऋतुं यजति ऋतौ वा यजते ऋत्विक् । धृष्णोतीति दधृक् । धृषेर्द्वित्वं । सृजतीति स्रगिति स्रक् । सृजेर्भावार्थे निरसमागमश्च । दिशतीति दिगिति दिक् । उत्स्निह्यति-उष्णिक् । उत्पूर्वस्य स्निहेः निपात्यं षत्वं च । प्राङ् । युङ् । क्रुङ् ।

* कर्मणीवे त्यदाद्यन्यसमाने दृशष्टक् सक् च ॥ ७२ ॥ त्यदादौ अन्यशब्दे समाने च कर्मणि इवार्थे उपमाने वाचि दृशेष्टक् सक् क्विप् च स्यात् । त्यमिव पश्यति स इव दृश्यते वा त्यादृशः । त्यादृक्षः । त्यादृक् । तादृशः । तादृक्षः । तादृक् । तादृशी । यादृशः । यादृक्षः । यादृक् । अन्यादृशः । अन्यादृक्षः । अन्यादृक् । सदृशः । सदृक्षः । सदृक् । सदृशी । कर्मणीति किं ? स इव पश्यति । इव इति किं ? प पश्यति पर्णी । तद्दर्शः ।

मन्वन्क्वनिब्विच क्वचित् ॥ ७३ ॥ सुपि वाचि धोर्मन् वन् क्वनिप् विच् च स्युः क्वचित् दृश्यते । सुष्ठु शृणाति सुशर्मा । हिनोतीति हेमा । विजावा । अग्रेगावा । प्रातरित्वा । कृत्वा । मेट् । वामः ।

क्विप् ॥ ७४ ॥ धोः क्विप् क्वचिद् दृश्यते । अंतरिक्षे सीदति—अंतरिक्षसत् । प्रसत् । उपसत् । प्रष्ठाः । भवसत् । भित् । छित् । छिद् । तत्त्वभित् । कर्मभित् । विविद् । गोधुक् । अश्वयुक् । वर्णभित् । रज्जुभित् । ग्रामणीः । सम्राट् । मासपर्यायो मासः ।

अदोऽनन्ने ॥ ७५ ॥ अनन्नार्थे सुपि वाचि अदेः क्विप् भवति । सस्यमत्तीति सस्यात् । आमात् । अनन्न इति किं ? अन्नादः ।

क्रव्ये ॥ ७६ ॥ क्रव्ये आमार्थे वाचि अदेः क्विप् स्यात् । क्रव्यात् ।

भजो ण्विः ॥ ७७ ॥ सुपि वाचि भजेर्ण्विर्भवति । अर्धभाक् । अग्रभाक् । स्वर्गभाक् । मोक्षभाक् ।

* शीलेऽजातौ णिन् ॥ ७८ ॥ अजात्यर्थे सुपि वाचि धोर्णिन् भवति शीले गम्यमाने । उष्णं भुंक्ते इत्येवं शील उष्णभोजी । शीतभोजी । शील इति किं ? उष्णभोजः । अजाताविति किं ? शालीन् भोक्ता ।

साधौ ॥ ७९ ॥ साध्वर्थे धोर्णिन् भवति । साधुकारी । साधुदायी । मित्रतापी । मोक्षकारी ।

+ ब्रह्मवादी ॥ ८० ॥ ब्रह्मणि वाचि वदेर्णिन् निपात्यते । ब्रह्म वदंतीति ब्रह्मवादिनः ।

कर्तरीवे ॥ ८१ ॥ कर्त्रुपमाने इवार्थे वाचि धोर्णिन् स्यात् । उष्ट्र इव क्रोशतीति उष्ट्रक्रोशी । ध्वांक्षरावी । सिंहनादी । कर्तरीति किं ? अपूपानिव भुंक्ते कोद्रवान् । इव इति किं ? उष्ट्रान् क्रोशति ।

* सुप्तामीप्ये ॥ ८२ ॥ सुपि वाचि णोर्णिन् स्यात् व्रते आभीक्ष्ण्ये च गम्यमाने । पार्श्वेन शेते इत्येवं व्रतमस्य पार्श्वशायी । श्मशानवासी । आतप स्थायी । पुनः पुनः क्षीरं पिबतीति क्षीरपायिणोऽ स्रा । कषायपायिणो गान्धाराः । सुरापायिणः प्राच्याः ।

* मन्यात् ॥ ८३ ॥ सुपि वाचि णोर्मन्यतेः णिन् भवति । शोभनमानी । पटुमानी ।

* खश् स्वस्य ॥ ८४ ॥ स्वस्यात्मनः सुपि वाचि मन्यतेः खश् स्यात् णिन् च । पण्डितमात्मानं मन्यते पण्डितंमन्यः । पण्डितमानी । सर्वज्ञंमन्यः । सर्वज्ञमानी ।

* भ्यमी भ्वो भूते ॥ ८५ ॥ भ्यमोर्वाचो भेवतेर्णिन् स्यात् भूतेऽतीतेऽर्थे वर्तमानात् । विभूतमान् विभावी । अभिभावी । भूत इति किं ? विभवति ।

करणे यज ॥ ८६ ॥ करणे कारके वाचि यजेर्णिन् भवति भूतेऽर्थे । अग्निष्टोमेन इष्टवान्—अग्निष्टोमयाजी । वाजपेययाजी । राजसूययाजी ।

* कर्मणि घ्न कुत्स्य ॥ ८७ ॥ कर्मणि वाचि हन्तेर्भूतेऽर्थे णिन् स्यात् कुत्स्यश्चेत् कर्ता । पितरं हतवान् पितृघाती । मातृघाती । पितृव्यघाती । मातुलघाती । कुत्स्य इति किं ? चौरं हतवान् ।

* इन् विक्रय ॥ ८८ ॥ कर्मणि वाचि विक्रीणः इन् स्यात् भूतेऽर्थे कुत्स्यश्चेत् कर्ता । तैलं विक्रीतवान् तैलविक्रयी । सोमविक्रयी । कुत्स इति किं ? धान्यविक्राय ।

* ब्रह्मभ्रूणवृत्रे क्विप् घ्न ॥ ८९ ॥ ब्रह्मादिषु वाक्षु हन्तेः क्विप् स्यात् भूते । ब्रह्माणं हतवान् ब्रह्महा । भ्रूणहा । वृत्रहा । नियमोऽयं । ब्रह्मादिषु भूते क्विबेव नान्य । ब्रह्मादिषु एव हन्ते क्विबिति द्विधा नियम । मित्रं हतवान् ।

सुकर्मपापमन्त्रपुण्ये कृ ॥ ९० ॥ एषु वाक्षु कृञः क्विप् भवति भूते काले । सुष्ठु कृतवान् सुकृत् । कर्मकृत् । पापकृत् । मन्त्रकृत् । पुण्यकृत् । अयमपि नियमः—स्वादिष्वेव कृञः क्विप् नान्यस्मिन् । सूत्रकार ।

सोमे सो ॥ ९१ ॥ सोमे वाचि सुञः क्विप् स्यात् । सोमं सुतवान् सोमसुत् । सोमसुतौ । सोमसुतः । अयमपि नियमः—सोमे एव सुञः क्विप् नान्यस्मिन् । सुरासावः ।

अग्नौ चे ॥ ९२ ॥ अग्नौ वाचि चिञः क्विप् भवति । अग्निं चितवान् अग्निचित् । अग्निचितौ । अग्निचितः । अयमपि नियमः—अग्नावेव चिञः क्विप् नान्यत्र । कुड्यचाय ।

* कर्मण्यग्न्यर्थे ॥ ९३ ॥ कर्मणि वाचि चिनोतेर्भूते कर्मणि कारके क्विप् भवत्यग्न्यर्थेऽभिधेये । श्येन इव चित श्येनचित् । कङ्कचित् । रथचक्रचित् ।

दृशे क्वनिप् ॥ ९४ ॥ कर्मणि वाचि दृशेः क्वनिप् स्यात् भूते काले । विश्वं दृष्टवान् विश्वदृश्वा । मेरुदृश्वा । सर्वदृश्वा ।

* राजसहे युधिकृञो ॥ ९५ ॥ राज्ञि सहे च वाचि युधिकृञ्भ्यां क्वनिप् स्यात् । राजानं योधितवान्—राजयुध्वा । राजकृत्वा । सह युद्धवान्—सहयुध्वा । सहकृत्वा ।

+ अनोऽमो ड ॥ ९६ ॥ अनौ वाचि जनेर्डो भवति । पुमांसमनुजाता पुमनुजा स्त्री । स्त्र्यनुजः । अनुजः ।

+ ईपि ॥ ९७ ॥ ईबन्ते वाचि जनेर्ड स्यात् । मन्दुरायां जातः मन्दुरजः । अप्सुजः । सरसीजः । जलजः । वनजः ।

+ कायामजातौ ॥ ९८ ॥ कति जाति- वर्जिते वाचि जनेर्ड स्यात् । आत्मनो जातं आत्मजं दुःखं । संतोषजं सुखं । संकल्पजः कामः । अजाताविति किं ? अश्वाज्जातः ।

+ क्वचित् ॥ ९९ ॥ क्वचिदन्यस्मिन् वाचि जनेर्डो भवति । द्विर्जातः—द्विजः । भौम्यो जात भौजमन्नं । ऋषिजं सुखं । ब्राह्मणजः पशुवधः । अजः । प्रजाः । भुजः । केशजाः । क्वचिन्न स्यात्—गृहस्थो जातः । क्वचिदन्यतः—मातीति मं । भवतीति भः । कायतीति कः । कम्पते इति कं । भवतीति भः ।

वः ॥ १०० ॥ धोर्भूते कर्मणि कर्तरि च क्तवतू भवति। क्रियते स्म कृतः। करोति स्म कृतवान्।

पच्‌सोर्मनिप् ॥ १०१ ॥ पचसुभ्यां ङ्वनिप् स्यात्। दृश्वान्। यज्वा। यज्वानौ। यज्वानः। सुत्वा। सुत्वानौ। सुत्वानः।

जृषोऽतृ ॥ १०२ ॥ जृष अतृ इत्ययं स्यो भवति। जीर्णवान्। जरन्। जरन्तौ। जरन्तः।

* लिटः क्वसुकानौ ॥ १०३ ॥ धोः परस्य लिटः स्थाने क्वसुकानौ स्तः। पेचिवान्। ररण्वान्। पेचानः। रराणः।

* वससदिश्रुभ्यः क्वसुः ॥ १०४ ॥ एभ्यो लिट् क्वसुः स्यात्। अनूषिवान्। उपसेदिवान्। उपेयिवान्। शुश्रुवान्।

* अनाश्वान् ॥ १०५ ॥ नञ्पूर्वात् अश्नातेर्लिटः क्वसुः स्यादिडभावश्च निपात्यः। अनाश्वान् उपचचार।

* कर्तर्यनूचानः ॥ १०६ ॥ वचेरनुपूर्वात् कर्तरि कारके कानो निपात्यः। अनूचानो मतो यथमोऽध्ययनाद्धागतो वा। कर्तरीति किं? अनूक्तः।

लुङ् ॥ १०७ ॥ धोर्भूते काले लुङ् स्यात्। अकार्षीत्। अप्राक्षीत्। अपाक्षीत्।

* वसौ निश्चयस्यामान्ताये ॥१०८॥ निरि वसेर्लुङ् स्यात् वसतेरर्थे भूते अंस्यपामान्तारे गम्यमाने न मयानुनिर्दिः। अहमत्राऽवात्सं। अन्ययामास्ताय इति किं? अमुत्रावात्सं।

अनद्यतने लङ् ॥ १०९ ॥ अनद्यतने भूते धोर्लङ् भवति। अभवत्। अपठत्। अकरोत्। अपुनात्।

+ ख्याते दृश्ये ॥ ११० ॥ ख्याते लोकविज्ञाते भूतेऽनद्यतने दृश्ये प्रयोक्तुः दर्शनविषये वर्तमानाद्धोर्लङ् भवति। शिक्ष्यवानरः। अरुणद् यवनः साकेतं। ख्यात इति किं? चकार कटं। दृश्य इति किं? अजयत् कंसं किल वासुदेवः।

* स्मर्येऽयदि लृट् ॥ १११ ॥ स्मृतिवचने यच्छब्दवर्जिते चापि भूतेऽनद्यतने वर्तमानाद्धोर्लृट् स्यात्। अभिजानासि मित्रोर्जयन्ते नेमिस्वामिनं वन्दिष्यामहे। स्मरसि मान्यखेटे वत्स्यामः। अयदीति किं? अभिजानासि यत् खुल्लकपुरे अवसाम।

* वा साकाङ्क्षे ॥ ११२ ॥ साकाङ्क्षेऽर्थे भूते स्मर्ये चापि लृट् स्याद् वा। स्मरसि देव च कश्मीरेषु वत्स्यामः तत्रौदनान् भोक्ष्यामहे। कश्मीरेष्ववसाम। तत्रौदनान् अभुञ्ज्महि।

परोक्षे लिट् ॥ ११३ ॥ भूतानद्यतने परोक्षे वर्तमानाद्धोर्लिट् स्यात्। चकार। सुप्तोऽहं किल विललाप। मत्तोऽहं किल विचचार।

+ निह्नवेऽस्पष्टे ॥ ११४ ॥ अस्पष्टनिह्नवे भूतेऽनद्यतनेऽर्थे धोर्लिट् स्यात्। किं त्वं गत्वा कलिङ्गेषु स्थितोऽसि। किं कलिङ्गान् जगाम। नाहं कलिङ्गान् जगाम। नाहं कलिङ्गान् ददर्श। सर्वं भूतेऽपरिनिर्णये।

* हशश्वद्युगान्तःप्रश्ने लङ् च ॥ ११५ ॥ हशश्वद्वर्णयोर्युगान्तःप्रश्ने च पञ्चवर्षाभ्यन्तरे प्रष्टव्ये परोक्षे लङ् स्यात् लिट् च। इति हाकरोत्। इति ह चकार। शश्वदकरोत्। शश्वच्चकार। किमगमत् पुत्रोऽतिथिभ्यो दानं। किं ददौ पुत्रोऽतिथिभ्यो दानं। हशश्वद्युगान्तःप्रश्न इति किं? जघान किल कंसं विष्णुः।

पुरि लुङ् वा ॥ ११६ ॥ पुराशब्दे चापि भूतेऽनद्यतनेऽर्थे वर्तमानाद्धोर्लुङ् वा भवति। अवात्सुरिह पुरा छात्राः। अवसन्निह पुरा छात्राः। ऊषुरिह पुरा छात्राः।

१। निष्ठोऽनन्तरः पक्षिणामे कोऽपुनि तं पुरुष उत्पत्तुम् जैन निः मे सम्पतुनि इति पुरः प्रमाणं दर्शिता कर्मेडुपि याद्युवायामुमिनि तत्रैवाहौतेऽनद्यतने समाप्तिरिनि लङ् प्रयोग। तत्रानुभूतेऽपि स्यात् यथा—अमुत्रा अमेत्यमि।

२। अन्यस्याद्युपगमादन्यत्वात् तोषणाद्धेऽध्ययन चान्य धात्वन्तरमार्देष्वां वा। न विपन्नऽपना वस्मिन् दासः मूलभूतनऽपि अनभ्यासादवन्ताधी चट्।

लट् ॥ ११७ ॥ पुराशब्दे चापि भूतेऽनद्यतनेऽर्थे वर्तमानाल्लट् भवति । वसंतीह पुरा छात्रा ।

स्म ॥ ११८ ॥ स्मे चापि भूतानद्यतनेऽर्थे धोर्लट् स्यात् । पृच्छति स्म सुप्रमार्थं पुरा युध्यते स्म विद्याधरा । सुलोचनार्थं युध्यते स्म पार्थिवा ।

+ ननौ पृष्टोक्तौ ॥ ११९ ॥ पृष्टस्योक्तौ प्रतिवचने भूतेऽर्थे वर्तमानाद्धोर्ननौ चापि लट् स्यात् । किमकार्षीः कटं देवदत्त ? । ननु करोमि भो । किमवोचः किंचित्पुत्र ? । ननु ब्रवीमि ।

सति ॥ १२० ॥ सति संप्रतिकाले धोर्लट् भवति । भवति । नयति । तरति । पद्मप्रभ नाथ स्तौमि ।

पूङ्यजो शान ॥ १२१ ॥ पूङ्यजभ्यां धो शानो भवति । पवमान । यजमान ।

वय:शक्तिशीले ॥ १२२ ॥ एष्वर्थेषु धो शान स्यात् सति काले । कति कवचं पर्यस्यमाना । कति कं निघ्नाना । कतीह पचमानाः । कतीह समश्नाना । कतीह मंडयमाना । कतीह जानाना ।

धारीङः शत्रकृच्छ्रे ॥१२३॥ सति काले धारीङ्भ्यां शतृ इत्ययं धो भवत्यकृच्छ्रे सुखसाध्ये । धारयन् सर्वशास्त्राणि अधीयन् जैनेंद्र । अकृच्छ्र इति किं ? कृच्छ्रेण धारयति । कृच्छ्रेणाधीते ।

✽सुञ्यज्ञिपर्हः सत्र्यारिस्तुत्ये ॥ १२४ ॥ एभ्य सत्र्यादिष्वर्थेषु सद् इति स स्यात् । सर्वे सुन्वतः सत्रिणः यजमाना । द्विषन् शत्रु । अर्हन् मित्रं । सुरां सुन्वति । द्वेष्टि भार्यां पति । चौरो वधमर्हत्ययम् ।

✽शीलधर्मसाधौ तृन् ॥ १२५ ॥ एष्वर्थेषु धोस्तृन् भवति सति काले । करणशीलः कर्ता कटान् । वदिता जनापवादान् । मुंडनधर्माणः—वधूमुखं मुंडयितारः श्राविष्ठायना भवति । अत्रे सिद्धममपहर्तार आह्वरका भवति । साधु गन्ता—गंतेति गता खेलं । साधुगंतेत्यर्थः ।

✽भ्राज्यलंकृञ्निराकृञ्प्रजनोत्पचोत्पतोन्मदरुच्यपत्रपवृतुवृधुसहचर इष्णुः ॥१२६॥ सति काले भ्रादिभ्य इष्णुर्भवति शीलाद्यर्थे । भव नशील भवनधर्मा साधु वा भवतीति भविष्णु । एवं—भ्राजिष्णु । अलंकरिष्णुः । निराकरिष्णु । प्रजनिष्णु । उत्पचिष्णु । उत्पतिष्णु । उन्मदिष्णु । रोचिष्णु । अपत्रपिष्णु । वर्तिष्णु । वर्धिष्णु । सहिष्णु । चरिष्णु ।

ग्लाजिस्थो ग्स्नु ॥ १२७ ॥ एभ्य शीलादौ सति काले ग्स्नुर्भवति । ग्लास्नु । भूष्णुः । जिष्णुः । स्थास्नु ।

त्रसगृधधृषक्षिप क्नु ॥ १२८॥ त्रसादेः क्नुः स्यात् । त्रस्नु । गृध्नु । धृष्णु । क्षिप्नु ।

✽शम्यो घिनिण ॥ १२९ ॥ शमादिभ्योऽष्टभ्य शीलादौ सत्यर्थे घिनिण स्यात् । शमी । दमी । तमी । श्रमी । भ्रमी । क्षमी । क्लमी । प्रमादी ।

युजभुजद्विषद्रुहदुषत्यजरञ्जभजाभ्याहन ॥ १३० ॥ एभ्यो घिनिण स्यात् शीलादौ । द्रोही । अनुरोधी । दोषी । द्वेषी । द्रोही । योगी । त्यागी । रागी । भागी । अभ्याघाती ।

आङि यम्यसक्रीडमुष' ॥ १३१ ॥ यमादेराङ्पूर्वाद् घिनिण स्यात् शीलादौ सत्यर्थे । आयामी । आयासी । आक्रीडी । आमोषी ।

वौ कषिलसकत्थस्रंभ ॥ १३२ ॥ वौ चापि कषादेः घिनिण भवति । विकाषी । विलासी । विकत्थी । विस्रंभी ।

✽लपोऽपे च ॥ १३३ ॥ अपे वौ च चापि शीलादौ सत्यर्थे लपेर्घिनिण स्यात् । अपलापी । विलापी ।

✽चरोऽतौ च ॥ १३४ ॥ अतौ अपे च चापि चरेर्घिनिण स्यात् । अतिचारी । अपचारी ।

✽प्रे लपसृद्रुमथ ॥ १३५ ॥ प्रे चापि लपादेर्घिनिण स्यात् । प्रलापी । प्रसारी । प्रद्रावी । प्रमाथी ।

✽वदसृ ॥ १३६ ॥ प्रे चापि वदिसृभ्यां घिनिण भवति । प्रवादी । प्रसारी ।

✽परौ दहमुह ॥ १३७ ॥ परौ चापि दहिमुहिभ्यां वदसृभ्यां च घिनिण भवति । परिदाही । परिमोही । परिवादी । परिसारी ।

* देवुर्णेय ॥ १३८ ॥ परी वाभि देवृक्षेवगण्व्येतयव विनिण् स्यात्। परिदेवते परिदेवयतीति च परिदेवी ।

* क्षिपरटः ॥ १३९ ॥ परौ वाभि क्षिपिरटभ्यां विनिण् भवति । परिक्षेपी । परिराटी ।

* वादेश्च वुञ् ॥ १४० ॥ परौ वाभि वादेः क्षिपरटभ्यां च शीलादौ सत्यर्थे वुञ् भवति । परिवादकः । परिक्षेपकः । परिराटकः ।

निन्दहिंसक्लिशखादविनाशिव्याभाषासूयात् ॥ १४१ ॥ निन्दादिभ्यो वुञ् भवति शीलादौ । निन्दकः । हिंसकः । क्लेशकः । खादकः । विनाशकः । व्याभाषकः । असूयकः ।

देविक्रुशो गौ ॥ १४२ ॥ गौ वाभि देविक्रुशिभ्यां वुञ् भवति । आदेवकः । परिदेवकः । उपदेवकः । उपक्रोशकः । आक्रोशकः । परिक्रोशकः ।

* वपसामर्द्दिरन ॥ १४३ ॥ रैमर्थेभ्य चलार्थेभ्यो विभ्य अन इसर्थे भो भवति । रमणः । कम्पनः । स्पन्दनः । चलनः । कंपनः । चोपनः । चेरीति किं? पठिता छात्रः । कपयिता भार्या ।

* इसार्यताकृतेर्दितोऽभ्युद्दएदीप्यभणिकः १४४ चेरिदार्यादेर्व्यञ्जनादेर्यो शीलादौ सत्यर्थे अनः स्यात् मघरांतादिवर्जितात् । वर्तनः । वर्द्धनः । चोतनः । स्पर्धनः । इसार्यतादिति किं? एधिता । वर्त्ता । अयूस्वादेरिति किं? क्नूयिता । क्ष्मायिता । सूदिता । दीपिता । दीक्षिता । उत्पुच्छयिता । परिवाजयिता ।

* सन्नुरवयकम्पदस्भुभूषण ॥ १४५ ॥ एभ्योऽन स्यात् शीलादौ सत्यर्थे । सरणः । क्षयन्नः । स्रवणः । स्यन्दः । पतनः । पत्रनः । गर्धनः । शोभनः ।

कुधमैरवार्थात् ॥ १४६ ॥ क्रुध्मण्डार्थात् अनः स्यात् । क्रोधनः । कोपनः । रोषणः । मंडनः । भूषणः ।

कम्प्रमो यङः ॥ १४७ ॥ आभ्यां यङन्ताभ्यामनो भवति शीलादौ सत्यर्थे । चङ्क्रमणः । दंद्रमणः ।

पदृगणपतदवशाद्यः ॥ १४८ ॥ एभ्यो यङन्तेभ्य उको भवति । पापदूकः । जंजपूकः । वावदूकः । दंदशूकः ।

जागु ॥ १४९ ॥ जागर्तेरूकः स्यात् शीलादौ सत्यर्थे । जागरूकः ।

लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशृभ्य उकञ् ॥ १५० ॥ एभ्य शीलादौ सत्यर्थे उकञ् स्यात् । अपलाषुकी भीषः । प्रपातुका गर्भाः । उपपादुका देवाः । उपस्थायुका । प्रभावुकः । वर्षुकः पर्जन्यः । प्रघातुकः । कामुका धन्यस्य स्त्रियो भवन्ति । आगामुकः स्वर्गं । आशारुको जीवान् नरकं याति ।

* जल्पभिक्षकुट्टलुण्ठवृङ्गाकः ॥ १५१ ॥ एभ्यष्टाको भवति । जल्पाकः । जल्पाकी । भिक्षाकः । कुट्टाकः । लुण्ठाकः । वराकः ।

प्रे द्रुसोरिन् ॥ १५२ ॥ प्रे वाभि द्रुसुभ्यां इन् स्यात् । प्रद्रवी । प्रसवी ।

परिसृभिदक्षिविभीणवमाभ्यमाभ्यम ॥ ॥ १५३ ॥ एभ्य इन् भवति शीलादौ सत्यर्थे । परिभवी । जयी । आदरी । क्षयी । विभयी । उदयी । वमी । अभ्ययी । अभ्यमी ।

* निद्राभ्रमदाद्याहृस्पृहिगृहिपतिदयिपरिपवेरालु ॥ १५४ ॥ निद्रादेरालुर्भवति । निद्रालुः । तन्द्रालुः । श्रद्धालुः । दयालुः । स्पृहयालुः । गृहयालुः । पतयालुः ।

* शदसदापेर्द्रेध रु ॥ १५५ ॥ एभ्यो रुर्भवति । शद्रुः । सद्रुः । दारुः । धारुः । सेरुः ।

* घस्मरसृप्रमरः ॥ १५६ ॥ घस्यादेःक्मरः स्यात् शीलादौ सत्यर्थे । घस्मरः । अद्मरः । सृमरः ।

* भासमिदवधो घुरः ॥ १५७ ॥ एभ्यो घुरो भवति । भासुरं वपुः । मेदुरं मुखं । वेदुरं काष्ठं ।

* वेत्तिच्छिदिभिदः कित् ॥ १५८ ॥ वेत्त्यादेः घुरः स्यात् स च किद्भवति । विदुरः । छिदुरः । भिदुरः ।

* सिभञ्जभेच्छृत्वरप् ॥ १५९ ॥ एभ्यः वरः स्यात् स च कित् । सृत्वरः । सृत्वरी । इत्वरः । इत्वरी । गत्वरः । गत्वरी । जित्वरः । जित्वरी ।

गत्वर ॥ १६० ॥ गमस्त्वरप मत्वं च निपात्यं । गत्वरः । गत्वरी ।

नपुर्भासिस्म्यमस्कमृहिंसदीपो र ॥१६१॥ एभ्यो रो भवति शीलाद्यौ सत्यर्थे । नम्रं मुखं । कम्प्रा शाखा । स्मेरं मुखं । अजस्रं तस्य मावयामः । कम्रा स्त्री । हिंस्र पापमतिः । दीप्रं प्रदीपः ।

* सन्भिक्षाशंसिविदिच्छादु ॥ १६२ ॥ सन्नन्तात् भिक्षादेश्च उर्भवति । चिकीर्षु । बुभुत्सुः । मुमुक्षुः । बीभत्सुः । भिक्षुः । आशंसुः । विंदुः । इच्छुः । वेत्तुमुम् । इच्छतेरेषु त्र निपात्यं ।

* स्वप्तृष्णूधृषो नज् ॥ १६३ ॥ स्वपते नज् भवति शीलाद्यौ सत्यर्थे । स्वप्नक् । स्वप्नजौ । स्वप्नजः । तृष्णक् । धृष्णक् ।

शृवंदारारु ॥ १६४ ॥ आभ्यामारु स्यात् । शरारुः । वंदारुर्जिनान् ।

भ्य कुकुको ॥ १६५ ॥ बिभेतेः कु को स्तः । भीरु । भीरुकः । भीलुकः ।

स्थेशभासपिसकसो वरः ॥ १६६ ॥ स्थादेर्वरो भवति । स्थावरः । ईश्वरः । भास्वरः । पेस्वरः । कस्वरः ।

यो यङ ॥ १६७ ॥ यातेर्यङन्तात् वरः स्यात् । यायावरः ।

+ सहवहचलपतेरिः ॥ १६८ ॥ सहादेर्यङन्तात् इर्भवति । सासहिः । वावहिः । चाचलिः । पापतिः ।

+ धाङ्कुसृजनगमेः किर्लिट् च ॥१६९॥ एभ्यः शीलादौ किर्भवति स च लिड्वत् । दधिः । चक्रिः । ससिः । जज्ञिः । नेमिः । चकारात् शीलार्थे उत्तरत्र नानुवर्तते ।

* सविमात् भ्वोऽसंज्ञो डु ॥ १७० ॥ समादिपूर्वात् भुवः सम्पर्ये डुर्भवत्यसंज्ञो । संभवतीति संभुः अनित्यः । विभुः सर्वगतः । प्रभुः स्वामी । असंज्ञाविति किं । विभूर्नाम कश्चित् ।

- * मितद्र्वादयः ॥१७१ ॥ एते डुमन्ता मि पात्यन्ते । मितं द्रवतीति मितद्रुः । शंभुः । स्वयंभुः ।

* इत्र्प्वो दैवते ॥ १७२ ॥ दैवतेऽर्थे पुवः इत्रो भवति । पवित्रोऽर्हन् स मां पुनातु ।

* ऋषौ करणे ॥ १७३ ॥ पुवः करणे कारके इत्रः स्यात् स्रो कर्तौ चाभिधेये । पूयतेऽनेनेति पवित्रो दर्भः । पवित्रोऽयमृषिः ।

* लूधूसूखनचरसहचरः ॥ १७४ ॥ एभ्यः करणे इत्रः स्यात् । लुनाति तेनेति लवित्रं । धवित्रं । सवित्रं । खनित्रं । चरित्रं । सहित्रं । चरित्रं ।

* व्यधाद्रोर्घन ॥ १७५ ॥ व्यात्भ्य इतेर्घनो निपात्यः । विहन्यतेऽनेनेति विघनः । अयोघनः । द्रुघनः ।

* स्तंबाद् घ्नश्च ॥ १७६ ॥ स्तंबात् घ्नः घनश्च निपात्यः । स्तंबो हन्यतेऽनेनेति स्तंबघ्नः । स्तंबघनः ।

* वहपरिघं ॥ १७७ ॥ वहपरिघमस्मौ निपात्येते । वहति अमनेनेति वहं शकटं । वहेर्यः । परिहन्यतेऽनेनेति परिघः । हनेर्डत्वघौ निपात्यौ ।

प्वो हलाकाशस्ये इत्र् ॥ १७८ ॥ पुवः इत्र् भवति हलस्य अक्षस्य च करणे । हलस्य पोत्रं । क्रोडस्य पोत्रं । तत्मुखमित्यर्थः ।

* दाम्नीशसयुयुजस्तुतुसिसिचमिहपतदंशनहस्रोः ॥ १७९ ॥ एभ्य करणे सति कालेत्रट् स्यात् । दाति तेन दात्रं । नेत्रं । शस्त्रं । योत्रं । योक्त्रं । स्तोत्रं । तोत्रं । सेत्रं । सेक्त्रं । पत्रं । दंष्ट्रा । मेढ्रं । नद्ध्री । स्तात्रं ।

* धात्री ॥ १८० ॥ धेटः धाञश्च कर्मणि त्रट् निपात्यते । धयति दधाति तामिति धात्री स्तन दायिनी आमलकी च ।

* क्तीन्मत्यर्थार्थेभ्यः शीस्यादिभ्यश्च ॥१८१॥ अतीत्यर्थ मत्यर्थेभ्योऽर्थार्थेभ्यः शीस्यादिभ्यश्च सति काले क्तो भवति । मिमिक्षा–मिक्ष । मिमृषा–मृष । राज्ञां मतः । राज्ञां बुद्धः । राज्ञामिष्टः । राज्ञां ज्ञातः । सतामर्चितः । सतां पूजितः । शीलितः । रक्षितः । क्षांतः ।

१ पञ्चमि भवतिर्वैरेषु कौतस्कर्तार्थे ।

उणादयो बहुलं ॥ १८२ ॥ उण् इत्य-
वमादयस्त्याः सति काले बहुलं भवंति । छापा-
जिमिस्वदिसाध्यशूभ्य उण् । कारु । वायु । पायुः ।
जायुः । मायुः । स्वादुः । साधुः । आशुः । कचि-
दन्येऽन्यतोऽपि दृश्यन्ते । जरंडः । करंडः ।
ऋषिः । एरंड । सरुः । क्वचिद् भूतेऽपि ।
चरितोऽसौ चरिः । ततोऽसौ तनिः । ममितं-
भस्म । चरिभ तत्र—चर्म । वृत्त मत्र—वर्त्म ।

इति जैनेन्द्रव्याकरणे अभयनन्दिविरचितायां
महावृत्तौ द्वितीयाध्यायस्य द्वितीयपादः ।

तृतीय पादः ।

—:०:—

गम्यादिर्भविष्यति ॥ ॥ १ ॥ गम्यादय
शब्दाः भविष्यति काले साधवो भवंति । गमिष्यतीति
गमी ग्रामं । आगामी नगरं । प्रस्थायी । भावी ।

लृट् ॥ २ ॥ भविष्यदर्थे धोर्लृट् स्यात् ।
करिष्यति । हरिष्यति । पक्ष्यते । भर्त्स्यते ।

* शोकानद्यतने लुट् ॥ ३ ॥ शेषेऽनद्यतने
भविष्यति धोर्लुट् स्यात् । इयं कदा गंता । पैवं पाठी
जिष्यति । अयं तु कदाऽध्येता य एवमनाभियु
क्तः । श्वः कर्ता । श्वोऽध्येता ।

पुरायावतोर्लट् ॥ ४ ॥ एतयोर्वा धोर्लट्
भवति भविष्यदर्थे । पुराधीते । यावदधीते । पुरा
भुंक्ते । यावत् भुंक्ते ।

वा कदाकर्ह्योः ॥ ५ ॥ कदा कर्हि इत्येत-
योर्वोपपदयोर्वा लट् स्यात् । कदा भुंक्ते । कदा भोक्ष्यते ।
कदा भोक्ता । कर्हि भुंक्ते । कर्हि भोक्ष्यते ।
कर्हि भोक्ता ।

* किंवृत्तेऽर्थिन्य ॥ ६ ॥ किंवृत्ते चापि
भविष्यति काले वा लट् भवत्यर्थिनि गम्यमाने ।
को भवद्भ्यो भिक्षां ददाति दास्यति दाता वा ।
क भवतो भोजयति भोजयिष्यति भोजयिता
वा । स्वयं कम्बुमिच्छुरेवं पृच्छति । अर्थिन्य इति
किं ? का स्कंधावारं यास्यति ।

लिप्स्यसिद्धौ ॥ ७ ॥ लिप्स्यसिद्ध्यर्थे वा
लट् स्यात् । यो भवद्भ्यो दानं ददाति दास्यति
दाता वा । स स्वर्गलोकं गच्छति, गमिष्यति
गंता वा ।

* लोडर्थे हेतौ ॥ ८ लोडर्थे लोडन्ते चापि लोटः
प्रत्यासत्त्या लोडर्थस्य प्रैषादेर्हेतौ निमित्ते भविष्यति
काले वा लट् स्यात् । उपाध्यायश्चेदागच्छति, आ-
गमिष्यति आगंता वा । अथ त्वं जैनेन्द्रमधीष्व ।
तर्कमधीष्व ।

लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके ॥ ९ ॥ लोटि लो-
डर्थे चापि लोटः प्रत्यासत्त्या लोडर्थस्य प्रैषादेर्हेतौ
निमित्ते ऊर्ध्वे मौहूर्तिके भविष्यति काले लिङ् स्यात्
लट् च वा । ऊर्ध्वमुहूर्तात् उपरि मुहूर्तस्य उपाध्या-
यश्चेदागच्छेत्, आगच्छति आगमिष्यति, आगंता ।
अथ त्वं सूत्रमधीष्व गणितमधीष्व ।

तुमुण्ण्वुल्लृट् क्रियायां तदर्थायां ॥ १० ॥
क्रियार्थायां क्रियायां चापि भविष्यति तुमुण्ण्वुलौ
भवंति । कारको व्रजति । कर्तुं व्रजति । करिष्यामीति
व्रजति । पाचको व्रजति । पक्तुं व्रजति । पक्ष्या-
मीति व्रजति । क्रियायामिति किं ? भरण्ये इत्यस्य
कर्मवधः । भिक्षिष्ये इत्यस्य जटाः । तदर्थायामिति
किं ? धावतस्ते दंडः पतिष्यति ।

कर्मणि चाण् ॥ ११ ॥ कर्मणि चापि
क्रियायां तदर्थायां च धोरण् भवति । कुंभकारो व्रजति ।
गोदायो व्रजति । सुरापायो व्रजति ।

* लृटो वाऽनितौ शतृशानौ ॥ १२ ॥
भविष्यति यो लृट् तस्य स्थाने शतृशानौ वा स्तो
अनितो परे । पक्ष्यन् । पक्ष्यमाणः । पक्ष्यति ।
अनितावितिकिं ? पक्ष्यामीति व्रजति । करिष्या-
मीति व्रजति ।

* सत्सलट् ॥ १३ ॥ सति संप्रति काले यो
लट् तस्य शतृशानौ वाऽनितौ स्तः । पचन् ।
पचमानः । पचति । यान् याति । शयानः । शेते ।

माङ्याक्रोशे ॥ १४ ॥ माङि चाप्याक्रोशे
गम्यमाने लटः शतृशानौ स्तः । मा पचन् । मा
पचमानः ।

१ पूर्वेण इत्यस्यैः प्रत्यासत्त्या... [illegible]
... [illegible] ।

सौ सत् ॥ १९ ॥ सौ शत्रुशानौ सत् संज्ञौ स्तः। पचन्। पचमानः। पुत्रस्य कुर्वन्। पुत्रस्य कुर्वाणः।

॰पद्रुजो पद्र ॥ १६ ॥ आभ्यां घञ् स्यात्, पद्यतेऽसौ पादः। रुजत्यसौ रोगः।

॰सृ स्थिरव्याधिमत्स्यबले ॥ १७ ॥ सरतेः स्थिरादिषु कर्तृषु घञ् स्यात्। चंदनसारः। अतीसारो व्याधिः। विसारो मत्स्यः। सारं बलं। एष्विति किं? सर्त्ता। सारकः।

+ भावे ॥ १८ ॥ भावे धोर्घञ् भवति। पाकः। रागः।

अकर्तरि ॥ १९ ॥ कर्तृवर्जिते कारके घञ् स्यात्। प्रकुर्वन्ति तमिति प्राकारः। दास्यतेऽस्मै दासः। आहरंति तस्माद्दाहारः। अकर्तरीति किं? कारकः। कर्ता।

इङः ॥ २० ॥ इङो घञ् भवति भावेऽकर्तरि च। अधीयते इति अध्यायः। उपेत्याधीयतेऽस्मादुपाध्यायः।

गौ रो ॥ २१ ॥ गौ वाचि रौतेर्घञ् भवति। सुरावः। सुराव। संरावः। विरावः। गाविति किं? रवः।

समि युद्रुदो ॥ २२ ॥ समि वाच्येभ्यो घञ् स्यात् भावेऽकर्तरि। संयावः। संद्रावः। संद्रावः। समीति किं? उपद्रवः।

॰स्तोर्यज्ञे ॥ २३ ॥ संपूर्वात् स्तौतेर्घञ् स्यात् यज्ञविषये। संस्तुवंत्यस्मिन्-संस्तावः छन्दोगानां। संस्तवः सताम्न्यत्र।

॰भिम्बोऽप्रौ ॥ २४ ॥ अगौ वाचि भिभूभ्यां घञ् स्यात्। भायः। भावः। अगाविति किं? प्रभयः। प्रभवः।

॰निरभ्यथे पूलव्यः ॥ २५ ॥ एषु वाक्षु भ्यादिभ्यो घञ् स्यात् भावे कर्तरि। निष्पावः। अभिलावः। अभवनाम। पवः-लवः, नयोऽन्यत्र।

प्रे द्रुस्तुभो ॥ २६ ॥ प्रे वाच्येभ्यो घञ् स्यात्। प्रद्रावः। प्रस्तावः। प्रभावः।

स्त्रोऽयज्ञे ॥ २७ ॥ प्रे वाचि स्तृणातेर्घञ् भवत्ययज्ञे। शंखप्रस्तारः। विमानप्रस्तारः। बर्हिःप्रस्तरोऽन्यः।

॰वौ प्रथनेऽशब्दे ॥ २८ ॥ वौ वाचि स्तृणातेः प्रथने विस्तीर्णतायां भावेऽकर्तरि घञ् भवत्यशब्दे। पटस्य विस्तारः। गृहस्य विस्तारः। प्रथने इति किं? विस्तरः। तृणस्याच्छादनमित्यर्थः। अशब्द इति किं? वाक्यविस्तरः।

स्रुभ्रो ॥ २९ ॥ वौ वाचि स्रुभ्रुभ्यां घञ् स्यात्। विस्रावः। विभ्रमः।

॰न्युदि ग्रः ॥ ३० ॥ न्युदोर्वाचोर्गृणातेः घञ् स्यात् भावेऽकर्तरि। निगारः। उद्गारः। न्युदीति किं? संगरः।

क्रो धान्ये ॥ ३१ ॥ न्युदि वाचि किरतेर्धान्यविषये घञ् स्यात् भावेऽकर्तरि। धान्यस्य निकारः। उत्कारः। फलनिकरोऽन्यः।

॰वृणो ॥ ३२ ॥ नौ वाचि वृणोतेः घञ् स्यात् धान्ये। नीवारा नाम व्रीहयः।

॰इणोऽभ्रेषे ॥ ३३ ॥ निपूर्वादिणोऽभ्रेषे युक्तकरणे घञ् स्यात् भावेऽकर्तरि। एषोऽत्र न्यायः। अभ्रेष इति किं? न्ययं गतश्चौरः।

॰परौ क्रमे ॥ ३४ ॥ परौ वाचीणः क्रमेऽर्थे घञ् स्यात्। तव पर्यायो भोक्तुं। मम पर्यायो भोक्तुं। पर्ययोऽन्यत्र।

॰व्युपे शयः ॥ ३५ ॥ व्युपाभ्यां शीङः घञ् स्यात् क्रमे। तव विशायः। मम विशायः। तव राजोपशायः। मम राजोपशायः।

॰हस्तादेयेऽनुपस्तेये चेः ॥ ३६ ॥ हस्तादेये हस्तेनादानेऽनुदि वाचि चिञः घञ् भवत्यस्तेये। पुष्पप्रचायः। हस्तादेय इति किं? पुष्पप्रचयं करोति तरुशिखरे। अनुदीति किं? फलोच्चयः। अस्तेय इति किं? फलप्रचयं करोति चौर्येण।

॰चित्याधारार्त्तोपसमाधौ च कः ॥ ३७ ॥ चित्यादिष्वर्थेषु चेर्घञ् स्यात् चकारस्य च ककारादेशः। आकायमग्निं चिन्वीत। मुनिनिकायः।

जलबुद्बुदधर्माणः कायाः । महान् गोम्मनिकायः । कायोऽन्यत्र ।

संघेऽनूर्ध्वे ॥ ३८ ॥ संघे प्राणिविशेषसमुदाये चेर्घञ् स्यात् यस्य च को भवत्यनूर्ध्वे । वैयाकरणनिकायः । देवनिकायः । संघ इति किं ? सार समुच्चयः । अनूर्ध्वे इति किं ? उपर्युपरि सूकरनिचयः ।

+ भो वायुवर्णनिवृते ॥ ३९ ॥ एष्वर्थेषु शृणातेर्घञ् भवति । शारो वायुर्वर्णो निवृतं च । शरोऽन्यः ।

* माने ॥ ४० ॥ माने इयत्तायां गम्यमानायां नीरकर्तरि घञ् भवति । एको निष्पावः । द्वौ केदारकौ । क्वचः कारः ।

* उदि पूयुद्रो ॥ ४१ ॥ उदि वाचि एभ्यो घञ् भवति । उत्पावः । उद्यावः । उद्रावः ।

ग्रहः ॥ ४२ ॥ उदि वाचि ग्रहेर्घञ् भवति । उद्ग्राहः । उदीति किं ? विग्रहः ।

समि मुष्टौ ॥ ४३ ॥ समि वाचि ग्रहेर्घञ् स्यात् मुष्ट्यर्थे । अहो मल्लस्य संग्राहः । मौष्टिकस्य संग्राहः । मुष्टाविति किं ? संग्रहः शास्त्रस्य ।

* शापे न्यव ॥ ४४ ॥ न्यवयोर्वाचोर्ग्रहेरकर्तरि घञ् स्यात् शापे आक्रोशे गम्यमाने । निग्राहस्ते जाल्म भूयात् । अवग्राहोऽस्तु ते जाल्म भूयात् । शापे इति किं ? निग्रहश्चौरस्य ।

प्रे लिप्सायां ॥ ४५ ॥ प्रे वाचि ग्रहेर्घञ् स्यात् लिप्सायां । पात्रप्रग्राहेण चरति भिक्षुश्चार्थी । लिप्सायामिति किं ? प्रग्रहः ।

परौ यज्ञे ॥ ४६ ॥ परौ वाचि यज्ञेऽभिधेये ग्रहेर्घञ् स्यात् । उत्तरपरिग्राहः । अधरपरिग्राहः । परिग्रहोऽन्यः ।

* वाऽस्य वर्षे ॥ ४७ ॥ अव वाचि ग्रहेर्घञ् स्याद् वर्षविषये । अवग्राहः । अवग्रहः । वृष्टेः प्रतिबन्ध इत्यर्थः । अवग्रहः पदस्यान्यत्र ।

* प्र तुलायामाघूत्रे ॥ ४८ ॥ प्रे वाचि ग्रहेर्घञ् भवति वा तुलासूत्रे तुलासूत्रे चाभिधेये । प्रग्राहः । प्रग्रहः । अश्वादीनां संयमनरज्जुः वणिजां तुलासूत्रं चोच्यते ।

* वृणोतेः ॥ ४९ ॥ प्रे वाचि वृणोतेरकर्तरि घञ् वा स्यात् वस्त्रेऽभिधेये । प्रावारः । प्रवरः ।

* उद्युश्रोः ॥ ५० ॥ आभ्यां घञ् वा स्यात् । उत्तायः । उत्तयः । उच्छ्रायः । उच्छ्रयः ।

आङि ह्रुप्लुवः ॥ ५१ ॥ आङि वाचि एभ्यां घञ् वा स्यात् । आरावः । आरवः । आप्लावः । आप्लवः ।

परौ भ्वोऽवज्ञाने ॥ ५२ ॥ परौ वाचि भवतेरवज्ञाने घञ् वा स्यात् । परिभावः । परिभवो देवदत्तस्य ।

* न्यो यत्ते ॥ ५३ ॥ परौ वाचि नयतेर्धूत विषयेऽकर्तरि घञ् वा स्यात् । परिणायेन शारान् हन्ति । परिणयः कन्यायाः । अन्यत्र–परिणयः ।

* ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च ॥ ५४ ॥ इवर्णान्तादुवर्णान्तात् ऋदन्तात् ग्रहादेश्च भावेऽकर्तरि अप् भवति । चयः । क्षयः । जयः । भवः । लवः । यवः । तरः । शरः । करः । गरः । ग्रहः । वरः । आदरः । आगमः । वशः । रणः ।

गावद् ॥ ५५ ॥ गौ वाच्यदेरप् भवति । प्रघसः । विघसः । परिघसः । संघसः । गाविति किं ? घासः ।

नौ णश्च ॥ ५६ ॥ नौ वाच्यदेर्भावेऽकर्तरि णो भवत्यप् च । न्यादः । निघसः ।

* सुपणक्वणरणः प्रजनेयसारे ॥ ५७ ॥ एभ्यो यथासंख्यं प्रजनादिविषये अप् भवति । गवामुपसरः । शाकुरणः । मृगक्वणो गानिनदीनां तत्सम्यव्यवहारार्थ मुष्टिरित्यर्थः । स्वनः । अन्यत्र–उपसारः पाणः, क्वाणः ।

* समुदोरज पशौ ॥ ५८ ॥ समुदोर्वाचोरजेर्भावेऽकर्तरि अप् स्यात् पशुविषये । समजः पशूनां समुदाय इत्यर्थः । उदजः पशूनां प्रेरणमित्यर्थः । पशाविति किं ? समाजः उदाजः साधूनां ।

* विन्यभ्युप हा पचा ॥ ५९ ॥ एभ्यां वाचि ह्वयतेरप् स्यात्, बाहुलकात्सम्प्रसारणञ्च । निहवः । विहवः । आभिहवः । उपहवः ।

आङ्याम्नी ॥ ६० ॥ आङि वाचि ह्वेञो ऽञ् भवति भयोश्च आवो युद्धविषयं । आहूयन्ति- ऽस्मिन् परस्परमिति आहवो रामस्य । आह्वायोऽन्यः ।

निपानमाहावः ॥ ६१ ॥ आहाव इति निपात्यते निपाने जलस्थानेऽर्थे । आहूयतेऽस्मिन् पशवः पानायेत्याहावः पशूनां । आह्वयतेनम् भयोश्च ।

भावेऽनौ ॥ ६२ ॥ अगौ वाचि ह्वेञोऽञ् स्यात् भावे भयोश्च । ह्वान-हवः ।

हनश्च वधः ॥६३॥ हन्तेर्भावेऽगौ अञ् भवति वधादेशश्च । हननं-वधः । चकारात् घञपि-घातः ।

* मदस्वप्नपोऽनौ ॥ ६४ ॥ अगौ वाचि मदादेरञ् स्यात् भावेऽकर्तरि । मदः । जपः । व्ययः । अगाविति किं ? उन्मादः ।

* हस्वस्वनप्यो वा ॥६५॥ अगौ वाचि एभ्यो भावेऽकर्तरि अञ् वा स्यात् । हसः । हासः । स्वनः । स्वानः । क्वणः । क्वाणः । नयः । नायः ।

यमः सम्निव्युपे च ॥६६॥ समादौ अगौ च वाचि यमेरञ् स्यात् । संयमः । संयामः । नियमः । नियामः । वियमः । वियामः । उपयमः । उपयामः । यमः । यामः ।

* नौ स्वनगदनदपठः ॥ ६७ ॥ नौ वाच्येभ्यो भावेऽकर्तरि अञ् स्याद्वा । निस्वनः । निस्वानः । निगदः । निगादः । निनदः । निनादः । निपठः । निपाठः ।

* क्वणः ॥ ६८ ॥ नौ वाचि क्वणेर्भावेऽकर्तरि वाऽञ् स्यात् । निक्वणः । निक्वाणः ।

* वैणे गौ ॥ ६९ ॥ वैणेऽर्थे गिपूर्वात् क्वणेर्वाऽञ् स्यात् । प्रक्वणः । प्रक्वाणः वीणायाः । प्रक्वणः शृङ्खलस्यान्यत्र ।

+ स्थादिभ्यः कः ॥ ७० ॥ स्थादिभ्यो भावेऽकर्तरि कस्यो भवति । प्रतिष्ठन्तेऽस्मिन् स प्रस्थः । सस्था । प्रपिबन्त्यस्यां प्रपा । विहन्यतेऽनेनेति विघ्नः ।

* घनान्तर्घणोद्घनापघनोपघ्नसंघोद्घनिर्घ मूर्तिदेशात्याधानाङ्गासन्नगणप्रशस्तनिमित्ते ॥ ७१ ॥ घनादयो निपात्यन्ते मूर्त्यादिषु अर्थेषु । दधिघनः । हन्तेरपि घनभावः काठिन्ये । अन्तर्घणो देशः । अन्तर्हन्यतेऽत्र घणोऽञ् । उद्धन्यतेऽस्मिन् उद्घनोऽत्याधानं । अपहन्यतेऽनेनेति-अपघनोऽङ्गं । गुरूपघ्नः । उपहते को प्रभावः आसन्ने । संघः । सह हन्तेरञ् घश्च गणे । उद्धन्यते उत्कर्षेण ज्ञायते उद्घः प्रशस्तः । हन्तेरञ् घश्च निमित्ते । निघा वृक्षाः । भावे च । अन्यत्रान्तर्घातः । उद्घातः । अपघातः । उपघातः । संघातः । उद्घातः । निघातः ।

* प्रघणप्रघाणौ कोष्ठस्थे ॥ ७२ ॥ एतौ कोष्ठांशे निपात्यौ । प्रघणः प्रघाणः । गृहद्वारैकदेशः । हन्तेरञि घणघाणौ निपात्यौ । प्रघातोऽन्यत्र ।

* प्रमदसमदौ हर्षे ॥ ७३ ॥ अञ् हर्षे अजन्तौ निपात्यौ । प्रमदः कन्यानां । संमदः कोकिलानां । अन्यत्र-प्रमादः । समादः ।

ड्वितः क्त्रिः ॥ ७४ ॥ ड्वित्संज्ञेभ्यो धोर्भावे कर्तरि क्त्रिर्भवति । पाकेन निर्वृत्तं पक्त्रिमं । उप्त्रिमं । कृत्रिमं । भित्त्रिमं ।

ट्वितोऽथुः ॥ ७५ ॥ ट्वित्संज्ञेभ्यो धोरथुः स्यात् । श्वयथुः । क्षवथुः । वेपथुः ।

* यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षप्रश्नो नङ् ॥७६॥ एभ्यो नङ् भवति भावेऽकर्तरि । यज्ञः । यत्नः । विश्नः । प्रश्नः । स्वप्नः । रक्ष्णः ।

* याच्ञा ॥ ७७ ॥ याचेः स्त्रियां नङ् निपात्यते । याच्ञा । स्त्रीलिङ्गादन्यत्र-याचित्रिमं ।

गौ घो किः ॥ ७८ ॥ गौ वाचि घुसंज्ञकेभ्यः किर्भवति । विधिः । निधिः । संधिः । व्याधिः । निदिः । प्रदिः । संदिः । आदिः ।

कर्मण्याधारे ॥ ७९ ॥ कर्मणि वाचि आधारे कारके किर्भवति घोः । जलं धीयतेऽस्मिन् जलधिः । इषुधिः । वालधिः ।

स्त्रियां क्तिः ॥ ८० ॥ स्त्रीलिङ्गे भावेऽकर्तरि वर्तमानाद्धोः क्तिर्भवति । ऋद्धिः । स्तुतिः । कृतिः । हृतिः । धृतिः ।

+ श्रमादिभ्यः ॥ ८१ ॥ एभ्यः स्त्रियां क्तिर्भवति । लब्धिः । प्राप्तिः । दीप्तिः ।

श्रुस्तिग्रपज करणे ॥ ८२ ॥ एभ्य करणे स्त्रियां क्ति स्यात्। धर्मं मनयेति धृतिः। स्तुतिः। इष्टिः। पर्व मनयेति इष्टिः।

गापापचो भावे ॥ ८३ ॥ एभ्यो भावे स्त्रियां क्तिर्भवति। संगीतिः। प्रपीतिः। पक्तिः।

* स्थो वा ॥ ८४ ॥ तिष्ठतेः स्त्रियां भावे क्तिर्वा स्यात्। अवस्थितिः। अवस्था।

कर्मव्यतिहारे ण ॥ ८५ ॥ कर्मव्यतिहारेऽर्थे णो स्त्रियां भावे णो वा स्यात्। परस्परस्य क्रोशनं व्यावक्रोशी। व्याकृष्टिः। व्यावहासी। व्यावहास्तिर्वर्तते।

ण्वुश्च ॥ ८६ ॥ ण्वच्च कर्मव्यतिहारे स्यात्। व्यावचर्ची। व्यावचोरी। व्यात्युक्षी।

व्रज्यज क्यप् ॥ ८७ ॥ आभ्यां स्त्रियां भावे क्यप् भवति। प्रव्रज्या। इज्या।

* भृञ्‌ सौ ॥ ८८ ॥ भृञो भावे क्यप् स्यात् सौ। भृत्या। खाविति किं? भृतिः।

* सगाविजिपविपत्स्पसनुसुसमव ॥ ८९ ॥ एभ्यः स्त्रियामकर्तरि क्यप् स्यात् खौ। धारतेऽस्यामिति धाम्या। ध्वजस्यामिति व्रज्या। विदतेऽस्य यति विद्या। निषीदत्यस्यामिति निषद्या। निपतत्यस्यामिति निपत्या। मन्यतेऽनयेति मन्या। सुनो त्यस्यामिति सुत्या। समजन्ति अस्यामिति समज्या।

कृञः श च ॥ ९० ॥ कृञः स्त्रियामकर्तरि शो भवति क्यप् च। क्रिया। कृत्या।

+ संपदादिभ्यः क्विप् क्ति ॥ ९१ ॥ संपदादिभ्यः स्त्रियां भावे क्विपक्ती स्तः। संपत्। संपत्तिः। विपत्। विपत्तिः। संवित्। संवित्तिः।

यूतिजूतिसातिहेतिकीर्ति ॥ ९२ ॥ एते क्त्यन्ता निपात्यन्ते। यूतिः। जूतिः। युज्योर्दीर्घः। सातिः। स्यतेरनिट्त्वम्। हेतिः। हन्तेर्हिनादेशो हेः। कीर्तिः। कीर्तयतेः क्तिः।

+ ग्लाम्लाज्याहा नि ॥ ९३ ॥ एभ्यो निर्भवति भावेऽकर्तरि स्त्रियां। ग्लानिः। ज्यानिः। हानिः।

ण्यासश्रन्थियद्दिविवधिभ्यो युच् ॥ ९४ ॥ ण्यन्तेभ्य आसश्रन्थिभ्यश्च युच् भवति स्त्रियां भावे। पावना। भावना। पाचना। कारणा। हारणा। आसना। वेदना। श्रथना। घट्टना। वंदना।

+ इषोऽनिच्छायां ॥ ९५ ॥ इषेरन् स्यात् निच्छायां। एषणा। इष्टिरन्यत्र।

+ परौ वा ॥ ९६ ॥ परौ वाऽपि इषेरनिच्छायामकर्तरि स्त्रियामन स्याद्वा। पर्येषणा। परीष्टिः।

+ चरसृपः ॥ ९७ ॥ परौ चाऽपि चरिसर्तिभ्यां यो भवति स्त्रियां। परिचर्या। परिसर्या। पक्षे। परिचर्तिः। परिसृतिः।

+ जागुरश्च ॥ ९८ ॥ जागर्तेर्भावेऽकर्तरि स्त्रियामश्च भवति यश्च। जागरा। जागर्या।

स्यात् ॥ ९९ ॥ स्यांतेभ्यो धुभ्यो भावे स्त्रियामस्त्यो भवति। चिकित्सा। लोलूया। पुत्रकाम्या। कंडूया। गोपाया।

सरोर्हसः ॥ १०० ॥ सह स्यान्तर्गतमन्त्योर्हस्वात्स्या भवति। कुंठा। शिक्षा। ईहा। स रोरिति किं? पठितिः। हस इति किं? नीतिः।

षिद्भिदादिभ्योऽङ् ॥ १०१ ॥ षिद्भ्यो भिदादिभ्यश्च भावेऽकर्तरि स्त्रियामङ् भवति। जृष जरा। त्रप त्रपा। घट। व्यथा। भिदा। छिदा। धारा धारणा। कारा बंधने। कृपा।

चिन्तिपूजिकथिकुंबिचर्च ॥ १०२ ॥ एभ्यो भावेऽकर्तरि स्त्रियामङ् स्यात्। चिंता। पूजा। कथा। कुंबा। चर्चा।

* गाबात ॥ १०३ ॥ गौ बाध्यावर्जितात् स्त्रियामङ् स्यात्। प्रदा। उपदा। प्रमा। गाविति किं? दृष्टिः।

+ मृगयेच्छायाच्ञा ॥ १०४ ॥ एते निपात्यन्ते स्त्रियां भावेऽकर्तरि। मृगया। मृगयतेः श याप च यगभावः। इच्छा। इषेः छ यगभावश्च। याच्ञा। याचेर्नो नङ्‌श्च।

* शुभावे वपविण्वु ॥ १०५ ॥ धौ स्त्रियां शुनिरपे भावे च व्यपिण्वुर्भवति। प्रच्छर्दिका। प्रवे-

१। स्थितिरिति निवृत्तिरेव समासान्तरभूपार्थः।

ण्का। विचार्चिका। एवं नामाना व्याधयः। शाल्म भ-ञ्यंत यस्यां क्रीडायां सा शाल्मभञ्जिका क्रीडा। वारण-पुष्पप्रचायिका। उद्दालकपुष्पभञ्जिका। अथारणा-दिका। शयन शायिका। आसिका। क्वचिन्न। शिरोर्ति। धन्नतका।

प्रश्नाख्याने ॥ १०६ ॥ घौ स्त्रियां मिञ् वा स्यात् ण्वुश्च। बाबचनात् यथाप्राप्तं च प्रश्ने आख्याने च प्रतिवचने गम्यमाने। कां त्व कारिमकार्षीः कां कारिकां कां क्रियां, कां कृत्यां, कां कृतिं। सर्वां मया कारिं, कृता। सर्वां कारिकां सर्वां क्रियां, सर्वां कृत्यां सर्वां कृतिं। कां त्वं पाठिमपाठीः, पाठिकां पठितिं। कां त्वं गणिमगणीः। कां गणिकां कां गणनां।

* पर्यायार्हर्णोत्पत्तौ ण्वुः ॥ १०७ ॥ एष्वर्थेषु ण्वुर्भवति धौ स्त्रियां निर्त्यं भावे। भवत शायिका। भवत आसिका। भवतोऽग्रे गामिका। आसनादौ क्रम इत्यर्थः। अर्हति भवानिक्षुभक्षिकां। ओदनभोजिकां। इक्षुभक्षिकां मे धारयसि। ओदन भोजिकां। पयः पायिकां। इक्षुभक्षिकां मे उदपादि। दुरुक्तकारिका। शीतपायिका

* नञ्यनिः शापे ॥ १०८ ॥ नञि वाचि धौ स्त्रियां भावऽकर्तरि अनिर्भवति शापे आक्रोशे गम्यमाने। अभवनिस्ते जाल्म भूयात्। अकरणिस्ते वृषल भूयात्। नञीति किं ? हृतिस्ते जाल्मास्तु। शाप इति किं ? अकृतिस्तस्य धनस्य।

* ल्यानट् बहुलं ॥ १०९ ॥ ल्यसंज्ञ अनट् च बहुलं भवति। भावकर्मणोर्ल्यान् च स्यति। ततोऽन्यत्राप्यपि स्युः। ज्ञानमावृणोति आव्रियतेऽनेनेति वा ज्ञानावरणीयं। दर्शनावरणीयं। वेदनीयं। मोहनीयं। स्नाति तेन-स्नानीयं चूर्णं। दीयतेऽस्मै दानीयोऽतिथिः। भावकरणाधारेष्वनट् स्यति। ततोऽन्यत्रापि स्यात्। निरदति तमिति निरदन। राजभोजनाः शाल्यः। संप्रदीयतऽस्मै संप्रदान। अपादीयतेऽस्मादित्यपादानं।

* नञ्भावे क्तोऽभ्यादिभ्यः ॥ ११० ॥ विभेत्यादिवर्जितात् घोर्नपि भावे क्तो भवति। हसितं छत्रस्य। शायनं। जल्पितं। आसितं। शयितं। अभ्यादिभ्य इति किं ? भयं। वर्ष।

* ञिम् व्याप्तौ ॥ १११ ॥ नञ्भावे ञिन् स्यात् धौ व्याप्तौ क्रियायां कार्त्स्न्येनाभिसंबंधे गम्यमाने। समन्ततः कुञ्ने सांकोटिनं। सांराविणं। सांमार्जिनं। व्याप्ताविति किं ? संकोटः।

* करणाधारे घानट् ॥ ११२ ॥ करणे आधारे नञ्भावे घाम्यादिभ्यो घुभ्योऽनट् स्यात्। वृश्च्यतेऽनेनेति वृश्चनः। इध्मवश्चनः। पलाशशातनः। दुह्यतेऽस्यामिति दोहनी। तिलपीडनी। राजधानी। हसनं। शोभनं छत्रस्य। आसनं। जल्पनं। शयन।

पुंसी घ प्रायः ॥ ११३ ॥ धौ पुल्लिंग-संज्ञायां करणाधारयोर्घो भवति प्रायः। प्रच्छाद्यते ऽनेनेति प्रच्छदः। दंतच्छदः। उरः। एत्य कुर्वंत स्मिन् इति-आकरः। आलयः। आपणः। पुंग्रहण किं ? प्रसाधनं। प्रायेति किं ? प्रहरणो दंडः। प्राय इति किं ? दोहनः। प्रसाधनः।

* गोचरसंचरवहव्रजव्यजसंक्रमापणखेलभगकषनिकषनिगमा ॥ ११४ ॥ एते करणाधारयोः घांता निपात्यते पुंसी। गावश्चरंत्यस्मिन्-गोचरः। संचरतेऽनेन-संचरः। वहः। व्रजः। व्यजंत्यस्मिन् व्यजः। संक्रमः। आपणः। खेलः। भगः। कषः। निकषः। निगमः।

+ खनर्डडरेकेकवकाघ ॥ ११५ ॥ खनेर्धोः करणाधारयोः पुंसी डान्यो भवति घश्च। आखन्यतेऽनेनास्मिन् वा आखः। आखरः। आखनिकः। आखनिकवकः। आखनः।

+ घञ् ॥ ११६ ॥ खनेर्धोः करणाधारयोः पुंसी घञ् स्यात्। आखानः।

तृस्त्रोऽव ॥ ११७ ॥ अवे वाच्याभ्यां करणाधारयोः पुंसी घञ् स्यात्। अवतारः। अवस्तारः।

हलः ॥ ११८ ॥ हलंताद्धोः करणाधारयोः पुंसी घञ् स्यात्। वेदः। वेगः। सगः। अपामार्गः। माधवः।

* दारजारसंहारोपावन्यायावहारावाया

* पृच्छी वाऽपदि ॥ १४५ ॥ पृच्छने वाऽपि सेमान्य चोर्लिङ् भवति यन्दिशब्दश्च प्रयुज्यते अलमर्थात् अपदि वा । समावयामि मुंजीत भवान् । अमुंक भवान् । पृच्छने किं ? अपि स्वारीपाक भुंजीत । अपदीति किं ? समावयामि यत्स भुंजीत ।-

हेतुफले लिङ् ॥ १४६ ॥ हेतौ फले च तत्कार्ये वर्तमानाद्धातोर्लिङ् वा स्यात् । यदि गुरून् उपासीत शास्त्रांत गच्छेत् । यदि गुरूनुपासिष्यते शास्त्रांत गमिष्यति ।

इच्छार्थेऽकामेऽकच्चिति ॥ १४७ ॥ इच्छार्थे स्वामिप्रार्थनेऽदने गम्यमाने धोर्लिङ् भव अकच्चिति-कच्चिच्छब्दाप्रयोगे । इच्छा मे भारतम-धीयीत भवान् । कामो मे भुंजीत भवान् । अकच्चितीति किं ?

कच्चिज्जीवति मे माता कच्चिज्जीवति मे पिता ।
मारापिद त्वां पृच्छामि कच्चिज्जीवति पार्वती ॥

इच्छार्थे लिङ्लोटौ ॥ १४८ ॥ इच्छार्थे धोः वापि वार्थिकलोटौ स्तः इच्छोद्योगे गम्यमाने । इच्छामि कामये भुंजीत भवान् । प्रार्थये भुंक्तां भवान् ।

तुमेककर्तृके ॥ १४९ ॥ एककर्तृके इच्छार्थे धोः वापि तुम् स्यात् । इच्छति भोक्तुं । कामयते भोक्तुं । वष्टि गर्तुं । एककर्तृके इति किं ? इच्छामि भुंक्तां भवान् ।

लिङ् ॥ १५० ॥ इच्छार्थे एककर्तृके धोः वापि लिङ् स्यात् । भुंजीयेति इच्छति । अधीयी-येति वांछति ।

* वेतस्सति ॥ १५१ ॥ इतोऽस्मादिच्छा-र्थादी सति भवति कर्त्रे लिङ् वा स्यात् । इच्छेत् । इच्छति । उशत् । वष्टि ।

विधिनिमंत्रणामंत्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थने लिङ् ॥ १५२ ॥ एष्वर्थेषु लिङ् स्यात् । विधौ-दानं कुर्यात् भवान् । प्राणिनो न हिंस्यात् । निमंत्रण-संध्यासु नियमं कुर्यात् । आमंत्रणे-इह भवान् आसीत । अधीष्टे-तत्त्वं भवान् गृह्णीयात् ।

संप्रश्ने-किं नु खलु जैनेंद्रमधीयीय । प्रार्थने-भवति मे जैनेंद्रमधीयीय ।

लोट् ॥ १५३ ॥ विध्यादिष्वर्थेषु धोर्लोट् स्यात् । अत्र स्थातु भवान् । प्राणिनो न हिनस्तु । संध्यासु नियमं करोतु । इह भवानास्तां । तत्त्वं गृह्णातु । किं नु खलु धर्मशास्त्रमध्यये । भवति जैनेंद्रमध्यये ।

* प्रैषातिसर्गप्राप्तकाले कृत्याश्च ॥ १५४ ॥ एष्वर्थेषु कार्याः भवति लोट् च । भवता खलु कटः कर्तव्यः । करणीयः । कार्यः । कटं करोतु भवान् हि प्रेषितोऽनुज्ञातः । भवतोऽवसरः ।

* लिङ् चोर्ध्वमौहूर्तिके ॥१५५॥ ऊर्ध्वमौहूर्तिकेऽर्थे वर्तमानाद्धोः प्रैषादौ गम्यमाने लिङ् भवति कृत्याश्च यथा प्राप्तं च । उपरि मुहूर्तस्य शीघ्रं भवान् दानं दद्यात् । भवता खलु दानं दातव्यं देयं दानीयं ददातु भवान् । प्रेषितोऽनुज्ञातो भवत प्राप्तकालो दानकरणे ।

स्मे लोट् ॥१५६॥ स्मे वापि लोट् भव ऊर्ध्वमौहूर्तिकेऽर्थे प्रैषादौ गम्यमाने । ऊर्ध्वमुहूर्तात् भवान् कटं करोतु स्म प्रेषितोऽनुज्ञातो भवतोऽवसरः ।

अधीष्टे ॥१५७॥ स्मे वापि धोर्लोट् भव अधीष्टेऽर्थे । अंग स्म राजन् अर्थाणां भवानणु-व्रतानि रक्षतु ।

कालवेलासमये तुम् वाऽवसरे ॥१५८॥ कालादौ वापि धोर्लो तुम् भवसरे गम्यमाने । कालो भोक्तुं । वेला भोक्तुं । समयो भोक्तुं । कालो भोक्तव्यस्य । वेला भोजनस्य । समयो भोजनस्य । अवसर इति किं ?

कालः पचति भूतानि कालः संहरते प्रजाः ।
कालः सुप्तेषु जागर्ति कालो हि दुरतिक्रमः ॥

लिङ् यदि ॥१५९॥ यच्छब्दप्रयोगे का-लादौ वापि चावसरे लिङ् स्यात् । कालो यद् भुंजीत भवान् । वेला यद् भुंजीत भवान् । समयो यद् भुंजीत ।

तृच्चावार्हे ॥ १६० ॥ अर्हेऽर्थे धोस्तृ

ऽन्या भवति लिङ् च । भवान् खलु कन्यायाः वोढा । भवता खलु कन्या वोढव्या वाह्या, वहनीया । भवान् कन्यां वहेत् । अर्हो योग्य इत्यर्थः ।

आवश्यकाधमर्ण्ये णिन् ॥१६१॥ आवश्यके आधमर्ण्ये च गम्यमाने धोर्णिन् स्यात् । अवश्यकारी । अवश्यहारी । शतंदायी । निष्कंदायी ।

कृत्याः ॥ १६२ ॥ आवश्यकाधमर्ण्ययोर्गम्यमानयोर्धोः कृत्या भवन्ति । भवता खलु गतोऽवश्यं कर्तव्यः, करणीयः, कृत्यः, कार्यः । भवता खलु निष्को दातव्यः, दानीयः, देयः ।

शकि लिङ् च ॥ १६३ ॥ शक्यऽर्थे धोर्लिङ् भवति कृत्याश्च । भवान् खलु विद्यामधीयीत । भवता खलु विद्याऽध्येतव्या, अध्ययनीया । भवान् हि शक्तः ।

*** लोट् चाशिषि ॥ १६४ ॥** आशिष्यर्थे धोर्लोट् भवति लिङ् च । जयतात् । जयतां । जीयात् । जीयास्तां । आशिषि इति किं ? जीवति पथ्याशी ।

क्तिच्क्तौ ॥ १६५ ॥ आशिष्यर्थे धोः क्तिच्क्तौ स्तः । भ्रम्यादिति भातिः । भवतात् भूतिः । देवा एनं देयासुरिति देवदत्तः । देवा एनं श्रूयासुरिति देवश्रुतः ।

माङि लुङ् ॥ १६६ ॥ माङि वाचि धोर्लुङ् भवति । माकार्षीरधर्मं । मा हार्षीः परस्वं ।

सस्मे लङ् च ॥ १६७ ॥ स्मेन सह माङि वाचि धोर्लुङ् भवति लङ् च । मास्म कुप्यत् । मास्मकुपत् । मास्मकरोत् । मास्मकार्षीत् ।

इति जैनेन्द्रव्याकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकायां
लघुवृत्तौ द्वितीयाध्यायस्य
तृतीयः पादः ।

चतुर्थः पादः ।

धुयोगे स्याः ॥ १ ॥ धूनां योगे अन्यथा-कालेऽपि स्याः साधवो भवन्ति । विश्वदृश्वाऽस्य पुत्रो जनिता । कृतपुण्यो भविता । भाविकृत्यमासीत् । भूतमिताद्युक्तस्य भविष्यत्कालस्यानुवर्तते । तथाहि-विश्वदृश्वेति भूतकालो जनितेति भविष्यत्कालेन योज्यमानः साधुर्भवति । धोरधिकारे पुनर्धुग्रहणं तन्नाम्नस्तिपरिग्रहार्थं । स्याधिकारे स्यग्रहणं स्वमात्रप्रतीत्यर्थं । गोमानासीत् । गोमान् भवितेति भवतः सम्प्रतिकालेऽन्यकालेन साधुर्भवति ।

*** भृशाभीक्ष्ण्ये लोट् तस्य हिस्वौ वा तध्वमस्त्वर्थे ॥ २ ॥** यथाविधो लोटस्तस्यार्थस्तथार्थे अन्यत्वस्य तदापेक्ष्याभिव्यक्तिपरे कर्तृकर्मभावयुक्ते धुयोगे वाचि भृशाभीक्ष्ण्ययोरर्थयोर्वर्तमानाद्धोर्लोट् भवति सर्वलकारापवादः, तस्य लोटः हिस्वौ आदेशौ स्तः तध्वमोस्तु वा भवतः । लुनीहि लुनीहि इत्येवाहं लुनामि । आवां लुनीवः । वयं लुनीमः । लुनीहि लुनीहि इत्येव त्वं लुनासि । युवां लुनीथः । यूयं लुनीथ । तध्वमस्य वा-लुनीत लुनीत इत्येव यूयं लुनीथ । लुनीहि लुनीहीत्ययं लुनाति । इमौ लुनीतः । इमे लुनन्ति । अधीष्वाधीष्वेत्येवाहमधीये । आवामधीवहे । वयमधीमहे । अधीष्वाधीष्वेत्येव त्वमधीषे । युवामधीयाथे । यूयमधीध्वे । ध्वमस्तु वा—अधीध्वमधीध्वमित्येव यूयमधीध्वे । अधीष्वाधीष्वेत्येवायमधीते । इमौ अधीयाते । इमे अधीयते । तथार्थे इति किं ? लुनीहि लुनीहि इत्यनेन लूयते इति न भवति ।

*** प्रचये वा सामान्यार्थे ॥ ३ ॥** प्रचये समुच्चये गम्यमाने सामान्यार्थे धुयोगे वाचि लोट् स्यात् वा तस्य च हिस्वौ स्तः तध्वमोस्तु वा । क्रियाप्रचये-व्रीहीन् वप लुनीहि पुनीहि इत्येव यतते चेष्टते, समीहते । पक्षे-व्रीहीन् वपति लुनाति पुनाति इत्येव यतते चेष्टते समीहते । कर्मप्रचये-ग्राममट वनमट गिरिमटेत्येवाटति, अटते चेष्टते । पक्षे-ग्राममटति । वनमटति । गिरिमटति इत्येवायमटति । घटते चेष्टते । कर्तृप्रचये-देवदत्तोऽद्धि, गुरुदत्तोऽद्धि, जिनदत्तोऽद्धि इत्येव अयमोदनमत्ति । उभयप्रचये-ओदनं भुङ्क्ष्व सक्तून् पिब धानाः खाद इत्ययमभ्यवहरति । अभ्यवह्रियते । एवं-सूत्राण्यधीष्व वृत्तीरधीष्व भाष्याण्यधीष्व इत्येवाधीते पठति । पक्षे-सूत्राण्यधीते वृत्तीरधीते भाष्याण्यधीते इत्ययमधीते पठति ।

॥११९॥ दारान्पक पुसी धर्मतः निपात्यते करम्प भारयोः। दीर्यते पुमानेभिरिति दाराः। जीर्यतेऽस्मे नमि जारः। संहारः। उपाया। न्याय। मवहारः। एस धर्पत्रसिध्धिति-आयायः।

॥ मानायोर्दर्क न सामके ॥ १२० ॥ एतौ धर्मनौ करणाधारयोर्निपात्यते यथासंख्यम्। आनीयतेऽनेनास्मिन् वेति मानाय. पार्थ। तैष्म्य ध्यतेऽनेनास्मिन् वेति तैताध्कः। अन्यत्र—मानयः। वधेरन्नन।

सीपद्युसि कृच्छ्राकृच्छ्रे खः ॥ १२१ ॥ एषु धातु कृच्छ्राकृच्छ्राथिषु योऽयो खो भवति। सुखेन घम्यते सुधयं भवता। ईषत्कम। दुःखयं। सुकरः। दुष्करः। ईषत्कर. कटस्त्वया।

कर्तृकर्मणोर्भूकृञ्भ्यां च्वौ ॥ १२२ ॥ कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु सीपद्युसु धातु कर्तरि कर्मणि च च्व्यर्थे धाति भूकृञ्भ्यां खो भवति यथासंख्यम्। सुखेनानाढ्येनाढ्येन भूयते स्वाढ्यंभव भवता। ईषदाढ्यंभव। दुराढ्यंभवं। सुखेनानाढ्य आढ्य क्रियते स्वाढ्यंकरो देवदत्तः। ईषदाढ्यंकरः। दुराढ्यंकरः।

॥ भातोऽन ॥ १२३ ॥ स्वादौ धाति योराकारांतान्नो भवति। सुपानं पयो भवता। ईषत्पानं। दुष्पानं। सुम्लान। सुम्लन।

+ शासुयुधिदृशिधृषिमृष्टोऽन्से ॥ १२४ ॥ कृच्छ्राथेऽस्मे दुसि धात्वेभ्योऽन्नः स्यात्। दुःशासन दुर्योधनः दुर्धर्षणः। दुर्मर्षणः। दुर्दर्शनः।

॥ सत्सूतेवद्वाऽऽशंसे ॥ १२५ ॥ सद्भूतवद्वाशंसे सद्भूतवच्च वा स्यो भवत्याशंसे प्राप्त संभवे। वाचनमाचयाम्यस च। उपाध्यायश्चेदाग-मदति आगमत्, आगतः आगमिष्यति आगता वदा वैमैत्रमध्यगीष्महि एतन्यौत अध्ये ष्यामहे, अध्यैष्यामहे। भाससे इति किं? उपाध्याय आगमिष्यति।

॥ क्षिप्रार्थसाक्तौ लृट्लिङ् ॥ १२६ ॥ क्षिप्रोक्तौ भाससोक्तौ च सम्दे धाति धौर्यसाक्तौ स्लृङ्लिङौ स्तः भाशंसे गम्यमाने। उपाध्यायश्चेदाग-च्छति आगमत्, आगतः, आगमिष्यति, आगंता। क्षिप्र शीघ्रं मरं, मधु त्वरितं, तर्क जानु तूर्णं. शैघ्रं तदा तर्कमध्येष्यामहे। भाशंसे-संभावये, भव-कल्पये युक्तोऽधीयीय।

न सद्भ्रुट् सामीप्याम्युष्ठित्यो १२७ सामीप्याम्युष्ठित्योर्धर्मनायोर्मद्रुट्यौ न स्तः। काल-वस्तुस्व भास्येनाव्यवधानं सामीप्यं। येयं पौर्णमासी भतिक्रान्ता एतस्यां सुपार्श्वनाथमपूपुजाम भतियीन् भभूभुजाम। येयममावास्या भागामिनी एतस्यां जिनमह पूजयिष्यामि, भतिथीन् स्थापयिष्यामि। अम्युष्ठिति क्रियाप्रबन्धः। यावज्जीवत् भन्नमन्न-मदात्। यावज्जीविष्यति भन्नमन्नं दास्यति।

॥ वर्त्स्यैरपनहोरात्रेऽपाऽवधे ॥ १२८ ॥ वर्त्स्यर्थे भवधेः भवधौ भवरस्मिन् मागे भहोरात्र-वर्जिते धर्मौ न स्यात्। योऽयमध्वा गतव्य भानि शत्रूद्यात् तस्यापरस्मिन् भागे द्विरोदनं भोक्ष्यामहे। द्विः सूत्रमध्येष्यामहे। योऽयमागामी संवत्सरः तस्य मध्यरं भाग्रहायण्यास्तत्रार्हत्पूजां करिष्यामहे। भति-थिभ्यो दानं दास्यामहे। वर्त्स्यतीति किं? योऽयम भागतः भाद्रतपुरात्तस्य यत्परं कांचीपुरात् तत्र द्विरोदनं भभुञ्ज्महि। योऽयमतीतः संवत्सरस्तस्य यत्परमाग्रहायण्यास्तत्र द्विरर्हत्पूजामकुर्महि। अनहोरात्र इति किं? योऽयमागामी त्रिंशद्रात्रः तस्य योऽपरः पञ्चदशरात्रः तत्र युक्ताः द्विरध्येतास्महे। अवध इति किं? योऽयमध्वा गतव्य भानिनरकूटात् तस्य परं मथुरायाः तत्र युक्ताः द्विरध्येतास्महे। भवधेरिति किं? योऽयमध्वा गतव्यो निरवधिक-स्तस्य परं मथुरायास्तत्र युक्ता द्विरध्येतास्महे।

॥ वा परे काले ॥ १२९ ॥ भवधे परस्मिन् मागे काले वर्त्स्यति स्ट् वा भनहोरात्रे। योऽयमागामी संवत्सरः तस्य परं भाग्रहायण्यास्तत्र द्विरध्येतास्महे। द्विरध्येष्यामहे।

१ अत्र सूत्रमध्ये भूतभाव्यनिर्देशस्य फलं वरि-वरः। न कुलमनकदोः। तथा सम्भवतीतरेवो निरो-धकृतैरनुपूर्वी न भवत। अत्र भविष्यत्यवधौ भावस्ये यत्सौ तद्भूयो भवेन तृतीय निरूपत् पृथिव्यो। [illegible]

लिङ्हेतौ लृङ् क्रियात्यये ॥ १३० ॥ लिङ्हेतौ भव्यर्थवति लृङ् स्यात् क्रियाया अप्रवृत्तौ सत्यां । गुरुश्चेदुपासिष्यत शास्त्रान्तमगमिष्यत् । यदि मत्समीपे आभविष्यत दमाऽमोक्ष्यत ।

भूते ॥ १३१ ॥ भूते काले लिङ्हेतौ क्रियात्यये लृङ् स्यात् । दृष्टो मया भवतः पुत्रोऽन्नार्थी चङ्क्रम्यमाणः अपरश्चातिथ्यर्थी यदि तेन दृष्टोऽभविष्यत् अप्यभोक्ष्यत । न तु दृष्टः सोऽन्येन पथा गतः नोत भुक्तवान् ।

वाऽऽक्षेपात् ॥ १३२ ॥ वपेऽयमो क्षतिरिति वक्ष्यति । वा एतस्मात् क्षेपसम्प्रदानात् लिङ्हेतौ क्रियात्यये भूते लृङ् वा भवतीति ज्ञेयं । तत्रैवोदाहरिष्यामः ।

लृङ् गर्हेऽपिजात्वो ॥ १३३ ॥ गर्हेऽर्थे योऽर्हे भवति अपिजात्वोरम्योर्वाचो । अपि तत्र भवान् प्राणिनो हन्ति । जातु तत्रभवान् प्राणिनो हन्ति गर्हामहे । अन्याय्यमेतत् । इह लिङ्हेत्वभावात् लृङ् न भवति ।

वा कथमि लिङ् च ॥ १३४ ॥ कथमि चापि योऽर्गर्हे लिङ् वा स्यात् लृट् च । वाऽच मात् यथाप्राप्तं च । कथं नाम तत्रभवान् भूतानि हिंस्यात् । कथं नाम तत्रभवान् भूतानि हिनस्ति अहिंसीत्, अहिनत्, जिहिंस हिंसिष्यति, हिंसिता, अहिंसिष्यत् गर्हामहे । अन्याय्यमेतत् ।

किंवृत्ते लिङ्लृटौ ॥ १३५ ॥ किमो वृत्त किंवृत्तं तस्मिन् किंवृत्ते चापि योऽर्गर्हे लिङ्लृटौ स्तः गर्हे । को तत्रभवान् अनृतं ब्रूयात् अनृतं वक्ष्यति अनृतमवक्ष्यत् ।

* अश्रद्धामर्षे ॥ १३६ ॥ अश्रद्धामर्षे चार्थे योऽर्गिलृटौ स्तः । न श्रद्दधे नावकल्पयामि न सम्भावयामि किं तत्रभवान् अदत्तं गृह्णीयात् गृहीष्यति अग्रहीष्यत् । नावकल्पयामि न क्षमे विहीनमिष्या नैतदस्ति किं तत्रभवान् अन्यत्र गृह्णीयात् गृहीष्यति अगृहीष्यत् ।

किंकिलास्त्यर्थयोर्लृट् ॥ १३७ ॥ किं किलेऽर्थमर्थे च चापि अश्रद्धामर्षे योऽर्लृट् स्यात् । न श्रद्दधे न क्षमे किं किल नाम तत्रभवान् परदारान् सेविष्यते । अस्ति नाम भवतु नाम विद्यते नाम तत्रभवान् अकल्प्य सेविष्यते ।

जातुयद्यदायदा लिङ् ॥ १३८ ॥ एषु चापि घोरश्रद्धामर्षे लिङ् स्यात् । न प्रत्ययो मे न मर्षो मे जातु तत्रभवान् सुरां पिबेत् । यत् तत्रभवान् सुरां पिबेत् । यदा तत्रभवान् सुरां पिबेत् । यदि तत्रभवान् सुरां पिबेत् । सुरामपास्यत् ।

यच्चयत्रयो ॥ १३९ ॥ एतयोर्वाचोरश्रद्धामर्षे योऽर्लिङ् भवति । न श्रद्धे न मृष्यामि, यच्च तत्रभवान् आक्रोशेत् । यत्र तत्रभवान् आक्रोशेत्, आक्रोक्ष्यत् ।

गर्हे ॥ १४० ॥ गर्हेऽर्थे यच्चयत्रयोर्वाचोः धातोर्लिङ् स्यात् । यच्च तत्रभवान् अस्मान् परिवदेत् । यत्र तत्रभवानस्मान् परिवदेत्, पर्यवदिष्यत् वृद्धो विद्वान् सम्मुखश्चः गर्हामहे ।

* चित्रे ॥ १४१ ॥ चित्रेऽर्थे तयोर्वाचोर्लिङ् स्यात् । चित्रमाश्चर्यमद्भुतं विस्मयनीयं यच्च तत्रभवान् ओभ कुर्यात् । चित्रं यत्र तत्रभवान् अनशिष्यत् ।

अपेऽयदी लृट् ॥ १४२ ॥ अयदी क्षेपे यच्चयत्राभ्यामन्यस्मिन् क्षेपे चापि चित्रेऽर्थे योऽर्लृट् भवति यन्निमित्तश्चेन प्रयुज्यते । चित्रं अन्धो नाम पुस्तकं वाचयिष्यति । मूको नाम श्लोकैर्भवस्येष्यते । बधिरो नाम धर्मं श्रोष्यति । अपराविति किं ? आश्चर्यं यदि स गृह्णीत ।

* वाऽऽद्येऽभूते लिङ् ॥ १४३ ॥ बाध्यर्थेयोऽप्युतयोर्वाचोर्लिङ् भवति । अपि कुर्यात् । उत कुर्यात् । वाद इति किं ? अपिधास्यति द्वारं उत्पतिष्यति दक्षः ।

* सम्भाव्येऽलम्प्यर्थात् ॥ १४४ ॥ सम्भाव्यमानेऽर्थेऽसमर्थविदिधे वर्तमानाद्योऽर्लिङ् भवति स चेदलमर्थात् स्यात् न स्वरूपतः । अपि हस्तिनं हन्यात् । अपि पर्वतं शिरसा भिन्द्यात् । अपि समुद्रं दोर्भ्यां तरेत् । अर्थादिति किं ? वसति येसु राष्ट्रेषु वदिष्यतेऽलमूर्जयंत ।

*पृच्छी वाऽस्यदि ॥ १४५ ॥ पृच्छने वाचि संभाव्ये योर्लिङ् भवति यदिसम्भ्रम प्रयुज्यत असमर्थात् अपदि वा । संभावयामि भुंजीत भवान् । अभुंक्त भवान् । पृच्छायां किं ? अपि खारीपाकं भुंजीत । अयदीति किं ? संभावयामि यत्स भुंजीत ।

हतुफले लिङ् ॥ १४६ ॥ हतौ फले च तस्यार्थे वर्तमानाद्वालिङ् वा स्यात् । यदि गुरून् उपासीत शास्त्रांत गच्छेत् । यदि गुरूनुपासिष्यते शास्त्रांतं गमिष्यति ।

इच्छोद्गोपेऽकच्चिदति ॥ १४७ ॥ इच्छोद्गोपे स्वामिप्रायवदन गम्यमाने धोर्लिङ् भव त्यकच्चिदति—कच्चित्प्रयोगे । इच्छा मे शास्त्रमधीयीत भवान् । कामा मे भुंजीत भवान् । अकच्चिदतीति किं ?

कच्चिज्जीवति मे माता कच्चिज्जीवति मे पिता ।
मारुविद त्वां पृच्छामि कच्चिज्जीवति पार्वती ॥

इच्छार्थे लिङ्लोट् ॥ १४८ ॥ इच्छार्थे धौ वाचि वार्थिल्लोटौ स्त इच्छोद्गोपे गम्यमाने । इच्छामि कामये भुंजीत भवान् । प्रार्थये भुंक्तां भवान् ।

तुमेककर्तृके ॥ १४९ ॥ एककर्तृके इच्छार्थे धौ वाचि तुम् स्यात् । इच्छति भोक्तुं । कामयते भोक्तुं । वष्टि गंतुं । एककर्तृके इति किं ? इच्छामि भुक्तं भवान् ।

लिङ् ॥ १५० ॥ इच्छार्थे एककर्तृके धौ वाचि लिङ् स्यात् । भुंजीयेति इच्छति । अधीयीयेति वांछति ।

*वाऽसति ॥ १५१ ॥ इत्यऽसमासिक्या *र्थेऽस्य वाचि भवति धातु लिङ् वा स्यात् । इच्छत् ।* इच्छति । उशत् । वष्टि ।

विधिनिमंत्रणामंत्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थने लिङ् ॥ १५२ ॥ एष्वर्थेषु लिङ् स्यात् । विधौ दाने कुर्वीत भवान् । प्राणिनो न हिंस्यात् । निमंत्रण-सन्ध्यासु नियमं कुर्वीत । आमंत्रणे इह [illegible] । अधीष्ट—व्रतं भवान् गृह्णीयात् । संप्रश्ने—किं नु खलु जैनग्रंथमधीयीय । प्रार्थने—भवति मे जैनग्रंथमधीयीय ।

लोट् ॥ १५३ ॥ विध्यादिष्वर्थेषु धोर्लोट् स्यात् । व्रतं रक्षतु भवान् । प्राणिनो न हिनस्तु । सन्ध्यासु नियमं करोतु । इह भवानास्तां । व्रतं गृह्णातु । किं नु खलु धर्मशास्त्रमध्यये । भवति जैनग्रंथमध्यये ।

*प्रैषानुज्ञावसरे व्याश्च ॥ १५४ ॥ एष्वर्थेषु व्याश्यां भवति लोट् च । भवता खलु कटः कर्तव्यः । करणीयः । कार्यः । कटं करोतु भवान् हि प्रेषितोऽनुज्ञातः । भवतोऽवसरः ।

*लिङ्व्यार्ध्वमौहूर्तिके ॥१५५॥ ऊर्ध्वमौहूर्तिकेऽर्थे वर्तमानाद्धो प्रैषादौ गम्यमाने लिङ् भवति व्याश्च यथा प्राप्तं च । उपरि मुहूर्तस्य दानं भवान् दानं दद्यात् । भवता खलु दानं दातव्यं, देयं दानीयं ददातु भवान् । प्रेषितोऽनुज्ञातो भवत प्राप्तकालो दानकरणे ।

स्मे लोट् ॥१५६॥ स्मे वाचि लोट् भव त्यूर्ध्वमौहूर्तिकेऽर्थे प्रैषादौ गम्यमाने । ऊर्ध्वमुहूर्तात् भवान् कटं करोतु स्म प्रेषितोऽनुज्ञातो भवतोऽवसरः ।

अधीष्टे ॥१५७॥ स्मे वाचि धोर्लोट् भव त्यधीष्टेऽर्थे । अंग स्म राजन् अधीष्टामो भवानणु व्रतानि रक्षतु ।

कालवेलासमये तुम् वाऽवसरे ॥१५८॥ कालादौ वाचि धोर्वा तुम् भवत्यवसरे गम्यमाने । कालो भोक्तुं । वेला भोक्तुं । समयो भोक्तुं । कालो भोजनस्य । वेला भोजनस्य । समयो भोजनस्य । अवसर इति किं ?

कालः पचति भूतानि कालः संहरते प्रजाः ।
कालः सुप्तेषु जागर्ति कालो हि दुरतिक्रमः ॥

लिङ् यदि ॥१५९॥ यच्छब्दप्रयोगे कालादौ वाचि धोरवसरे लिङ् स्यात् । कालो यद् भुंजीत भवान् । वेला यद् भुंजीत भवान् । समयो यद् भुंजीत ।

शक्त्यार्हे ॥१६०॥ अर्हेऽर्थे धोस्तृ

कन्या भवति लिङ् च । भवान् खलु कन्याया: वोढा । भवता खलु कन्या वोढव्या वाह्या, वहनीया । भवान् कन्यां वहेत् । अर्हो योग्य इत्यर्थः ।

आवश्यकाधमर्ण्ये णिन् ॥१६१॥ आवश्यके आधमर्ण्ये च गम्यमाने धोर्णिन् स्यात् । अवश्यंकारी । अवश्यकामी । शतंदायी । निष्कंदायी ।

ण्या ॥ १६२ ॥ आवश्यकाधमर्ण्ययोर्गम्यमानयोर्ण्यो भवति । भवता खलु धर्मोऽवश्य कर्तव्यः, करणीयः, कृत्यः, कार्यः । भवता खलु नि ष्को दातव्य, दानीयः, देय ।

शकि लिङ् च ॥ १६३ ॥ शक्यऽर्थे धोर्लिङ् भवति ण्याश्च । भवान् खलु विद्यामधीयीत । भवता खलु विद्याऽध्येतव्या, अध्ययनीया । भवान् हि शक्तः ।

* लोट् चाशिषि ॥ १६४ ॥ आशिष्यर्थे धोर्लोट् भवति लिङ् च । जयतात् । जयतां । जीयात् । जीयास्तां । आशिषि इति किं ? जीवति पथ्याशी ।

क्तिच्क्तौ ॥ १६५ ॥ आशिष्यर्थे धोः क्तिच्क्तौ स्तः सौ । शम्यादिति शांतिः । भवतात् भूतिः । देवा एनं देयासुरिति देवदत्तः । देवा एनं श्रूयासुरिति देवश्रुतः ।

माङि लुङ् ॥ १६६ ॥ माङि वाचि धोर्लुङ् भवति । माकार्षीत्धर्मं । मा हार्षीः परस्वं ।

सस्मे लङ् च ॥ १६७ ॥ स्मेन सह माङि वाचि धोर्लङ् भवति लुङ् च । मास्म स्म कुरुत् । मास्मकुरुत् । मास्मकरोत् । मास्मकार्षीत् ।

इति जैनेंद्रव्याकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकायां लघुवृत्तौ द्वितीयाध्यायस्य तृतीयपादः ।

चतुर्थः पादः ।

भुयोगे स्ता ॥ १ ॥ भूतो योगे अधपाधकालेऽपि स्ता साधवो भवति । विश्वदृश्वाऽस्य पुत्रो भविता । कृतपुण्यः श्वो भविता । भाविकृत्यमासीत् । भुवतमिहामुष्यस्य निर्वर्तस्य कालमनुवर्तते । तथाहि—विश्वदृश्वेति भूतकालो जनितेति भविष्यत्कालेन योग्यमानः साधुर्भवति । धोरधिकारे पुनर्धुग्रहणं जन्मास्तिपरिग्रहार्थं । स्ताधिकारे सप्तवचनं समानप्रतीत्यर्थं । गोमानासीत् । गोमान् भवितेति भवंत संप्रतिकालस्यान्यकालेन साधुर्भवति ।

* भृशाभीक्ष्ण्ये लोट् तस्य हिस्वौ वा तध्वमस्तथार्थे ॥ २ ॥ यथाविधो लोर्डतस्यार्थस्यार्थे कालापसर्गायेकत्वाद्यमिव्यक्तिरे कर्तृकर्मभावयुक्ते धुयोगे वाचि भृशाभीक्ष्ण्ययोरर्थयोर्वर्तमानाद्धोर्लोड् भवति सर्वकारकाणाम्, तस्य लोटः हिस्वौ आदेशौ स्तः, तध्वमोस्तु वा भवतः । लुनीहि लुनीहि इत्येवाहं लुनामि । आवां लुनीवः । वयं लुनीमः । लुनीहि लुनीहि इत्येव त्वं लुनासि । युवां लुनीथः । यूयं लुनीथ । तध्वमस्य वा—लुनीत लुनीत इत्येव यूयं लुनीथ । लुनीहि लुनीहीत्येवायं लुनाति । इमौ लुनीतः । इमे लुनति । अधीष्वाधीष्वेत्येवाहमधीये । आवामधीवहे । वयमधीमहे । अधीष्वाधीष्वेत्येव त्वमधीषे । युवामधीयाथे । यूयमधीध्वे । ध्वमस्तु वा—अधीध्वमधीध्वमित्येव यूयमधीध्वे । अधीष्वाधीष्वेत्येवायमधीते । इमौ अधीयाते । इमे अधीयते । तथार्थे इति किं ? लुनीहि लुनीहि इत्यनेन लूयते इति न भवति ।

* प्रचये वा सामान्यार्थे ॥ ३ ॥ प्रचये समुच्चये गम्यमाने सामान्यार्थे धुयोगे वाचि लोट् स्यात् वा तस्य च हिस्वौ स्तः तध्वमोस्तु वा । क्रियाप्रचये—व्रीहीन् वप लुनीहि पुनीहि इत्येव यतते चेष्टते समीहते । पक्षे—व्रीहीन् वपति लुनाति पुनाति इत्येव यतते चेष्टते समीहते । कर्मप्रचये—ग्राममट वनमट गिरिमटेत्येवाटति,यतते चेष्टते । पक्षे—ग्राममटति । वनमटति । गिरिमटति इत्येवाग्ममटति । अटते । चेष्टते । कर्तृप्रचये—देवदत्तोऽद्धि, गुरुदत्तोऽद्धि, जिनदत्तोद्धि इत्येव बयमेदनमद्यः । उभयप्रचये—ओदनं भुंक्ष्व, सक्तून् पिब धानाः खाद इत्यभ्यवहरति । अभ्यवह्रियते । एवं—सूत्राण्यधीष्व वृत्तारधीष्व भाष्याण्यधीष्व इत्येवाधीते पठति । पक्षे—सूत्राण्यधीते वृत्तीरधीते भाष्याण्यधीते इत्यधीते, पठति ।

निषेधेऽलंखल्वोः क्त्वा ॥ ४ ॥ निषेध-वाचिनोरलंखल्वोर्वाचोः क्त्वा वा स्यात् । अलं कृत्वा । खलु कृत्वा । अलं बाले रुदित्वा, रुदितेन, रोदनेन । निषेधे इति किं ? अलंकारः ।

* परावरे ॥ ५ ॥ योगे क्त्वा वा स्यात् परेऽवरे च गम्यमाने । पर्वतमतिक्रम्य नदी । नदीमप्राप्य पर्वतः । नदीपरावरः पर्वत इत्यर्थः । पर्वतातिक्रमेण नदी । नद्यप्राप्त्या पर्वतः ।

* माङः स्वार्थे ॥ ६ ॥ माङः क्त्वा वा स्यात् स्वार्थे । अपमित्य याचते । याचित्वाऽपमयते ।

परकालैककर्तृकात् ॥ ७ ॥ परः कालो यस्याः क्रियायाः सा परकाला तस्याः क्रियायाः एक-कर्तृकात् पूर्वकालाद्धोः क्त्वा वा स्यात् । आसित्वा भुंक्ते । भुक्त्वा व्रजति । अप्यसुर्वर्तमानात् आसते मोक्तुमिच्छति । एककर्तृकादिति किं ? भुक्तवति याते दाता भुंक्ते ।

* पूर्वाग्रेप्रथमाभीक्ष्ण्ये खमुञ् ॥ ८ ॥ पूर्वादौ वाचि आभीक्ष्ण्यार्थे च परकालैककर्तृकाद्धोः खमुञ् वा स्यात् । पूर्वं भोजं व्रजति । पूर्वं भुक्त्वा व्रजति । अग्रेभोजं । अग्रे भुक्त्वा । प्रथमं भोजं । प्रथमं भुक्त्वा व्रजति । आभीक्ष्ण्ये—भोजं भोजं व्रजति । भुक्त्वा भुक्त्वा व्रजति । पायं पायं पीत्वा पीत्वा व्रजति ।

कृञोऽन्यथैवंकथमित्थंस्वनर्थात् ॥ ९ ॥ एषु वाक्षु कृञोऽनर्थात् एककर्तृकात् खमुञ् वा स्यात् । अन्यथाकारं भुंक्ते । एवंकारं, कथंकारं, इत्थंकारं भुंक्ते । अन्यथा कृत्वा । एवं कृत्वा । कथं कृत्वा । इत्थं कृत्वा । अनर्थादिति किं ? अन्यथा कृत्वा शिरो भुंक्ते ।

यथातथेऽसूयाप्रत्युक्तौ ॥ १० ॥ एतयो-र्वाचोः कृञः खमुञ् वा स्यात् असूयाप्रत्युक्तौ गम्य-मानायां । कथं भोक्ष्यसे भवानिति पृष्टः असूयकः त्वं प्रत्याह यथाकारमहं भोक्ष्ये तथाकारमहं भोक्ष्ये किं तवानेन । असूयाप्रत्युक्ताविति किं ? यथाकृत्वाहं भोक्ष्ये तथा द्रक्ष्यसि ।

* कर्मण्याक्रोशे ॥ ११ ॥ कर्मणि वाचि कृञः खमुञ् वा भवति आक्रोशे गम्यमाने । चौरंकारमा-क्रोशति । चौरं कृत्वा आक्रोशति ।

स्वादुम्सु णम् ॥ १२ ॥ स्वाद्वर्थेषु कर्मसु वाक्षु कृञः णम् वा स्यात् । स्वादुंकारं भुंक्ते । स्वा-दु कृत्वा । संपन्नंकारं । सम्पन्नं कृत्वा ।

* कार्त्स्न्ये दृशिविदः ॥ १३ ॥ कर्मणि वाचि कार्त्स्न्ये गम्यमाने दृशेर्विदश्च णम् भवति । साधुदर्शं प्रणमति । सर्वं साधुं प्रणमतीत्यर्थः । अति-थिवेदं भोजयति । यं वेत्ति, विन्दति, विन्ते वा सर्वं भोजयतीत्यर्थः । कार्त्स्न्ये इति किं ? साधुं दृष्ट्वा प्रण-मति । अतिथिं विदित्वा भोजयति ।

* यावति जीविविदः ॥ १४ ॥ यावति वाचि जीविविदिभ्यां वा णम् स्यात् कार्त्स्न्ये गम्यमाने । यावज्जीवमधीते । यावद्वेदं गृह्णाति ।

चर्मोदरे पूरेः ॥ १५ ॥ एतयोर्वाचोः पू-रेर्णम् स्यात् । चर्मपूरमास्ते । उदरपूरं शेते । चर्मोदरं च पूरयित्वेत्यर्थः ।

* वर्षेयत्तेऽस्योर्लुक् वा ॥ १६ ॥ कर्मणि वाचि पूरयतेर्णम् स्यात्, अस्य पूरेरूकारस्य च लुक् वा वर्षेयत्ते वर्षप्रमाणे । गोष्पदप्रं वृष्टो देवः । गोष्पदपूरं । सीताप्रं । सीतापूरं वृष्टो देवः ।

* चेलाऽर्थे क्नोपेः ॥ १७ ॥ चेलाऽर्थे वाचि क्नोपयतेर्णम् स्यात् वर्षेयत्ते । चेलक्नोपं वृष्टो देवः । वस्त्रक्नोपं ।

* शुष्कचूर्णरूक्षे पिषस्तस्मिन् ॥ १८ ॥ एषु वाक्षु पिषेर्णम् स्यात् तस्मिन्नेव धौ अनुप्र-युक्ते । शुष्कपेषं पिनष्टि । शुष्कं पिनष्टीत्यर्थः । चूर्णपेषं पिनष्टि । रूक्षपेषं पिनष्टि ।

जीवाकृते ग्रहकृञः ॥ १९ ॥ जीवाकृत-योर्वाचोर्यथासंख्यं ग्रहिकृञ्भ्यां णम् स्यात् तस्मिन्ने-वानुप्रयुक्ते । जीवग्राहं गृह्णाति । अकृतकारं करोति ।

निमूले कषः ॥ २० ॥ निमूले कर्मणि वाचि कषेर्णम् स्यात् । निमूलकाषं कषति ।

समूले हनश्च ॥ २१ ॥ समूले वाचि हन्तेः

---

१ । अनुप्रयोगे भवार्थता विधायते ।

कषादिषु णम् भवति वा तस्मिन्ननुप्रयुक्ते । समूलघातं हति । समूलकाषं कषति ।

करणे ॥ २२ ॥ करणे वाचि हन्तेर्णम् भवति तस्मिन्ननुप्रयोगे । पाणिघातं हन्ति । असिघातं ।

* हस्ते वृद्ग्रहः ॥ २३ ॥ हस्तवाचिनि वाप्येभ्यो णम् वा भवति करणे तेष्वनुप्रयुक्तेषु । हस्तवर्तं वर्तते । करवर्तं । हस्तवर्तं वर्तयति । पाणिवर्तं । हस्तग्राहं गृह्णाति । बाहुग्राहं ।

* स्वस्नेहे पुषपिषः ॥ २४ ॥ स्ववाचिनि स्नेहे वाचिनि च करणे वाचि यथासंख्यं पुषिपिषि-भ्यां णम् भवति तस्मिन्ननुप्रयोगे । स्वपोषं पुष्णाति । आत्मपोषं । गोपोषं । उदपेषं पिनष्टि । घृतपेषं ।

* बंधः स्त्री ॥ २५ ॥ बन्धेर्णम् स्यात् स्त्री तस्मिन्ननुप्रयोगे । अट्टालिकाबन्धं बद्धः । मयूरिकाबन्धं बद्धः । क्रौञ्चबन्धं बद्धः । णमंता बन्धविशेषाणां संज्ञा एताः ।

* आधारे ॥ २६ ॥ बन्धेराधारे वाचि णम् भवति वा तस्मिन्ननुप्रयोगे । चक्रबन्धं बद्धः । कूटबन्धं बद्धः ।

कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशवहोः ॥ २७ ॥ कर्तृवाचिनोर्जीवपुरुषयोर्वाच्योर्यथासंख्यं नशिवहिभ्यां णम् भवति तस्मिन्ननुप्रयोगे । जीवनाशं नश्यति । पुरुषवाहं वहति । कर्त्रोरिति किं ? जीवेन नष्टः । पुरुषं वहति ।

ऊर्ध्वे शुषपूरः ॥ २८ ॥ ऊर्ध्वे कर्तृवाचिनि वाचि शुषिपूरिभ्यां णम् भवति तस्मिन्ननुप्रयोगे । ऊर्ध्वशोषं शुष्यति । ऊर्ध्वपूरं पूर्यते ।

कर्मणि चेवे ॥ २९ ॥ कर्मणि कर्तरि च वाचि इवार्थे णम् भवति तस्मिन्नेव धात्वनुप्रयुक्ते । घृतनिधायं निहितं । घृतमिव निहितमित्यर्थः । जीवितनाशं रक्षितः । कर्तरि-खनिखनाशं नश्यति । खनिखमिव नश्यतीत्यर्थः । अकूरनाश नष्टः ।

उपदंशो भायां ॥ ३० ॥ भायां वाचि उपपूर्वाद्दंशेर्णम् स्यात् वा । मूलकोपदंशं भुङ्क्ते, मूलकेनोपदंशं । मूलकेनोपदश्य भुङ्क्ते ।

* हिंसार्थैकाप्यात् ॥ ३१ ॥ हिंसार्थाद्धो-रेकाप्यादेककर्मकात् भाति वाचि णम् स्यात् । दण्डघातं गाः कालयति । दण्डेनाघातं । दण्डताडं गाः सादयति । दण्डेनाताडं । हिंसार्थादिति किं ? चन्दनेनानुलिप्य देवानाराधयति । एकाप्यादिति किं ? दण्डेनाहत्य गोपालं गाः सादयति चौरः ।

* ईपि चोपे पीडरुधकृषः ॥ ३२ ॥ ईपि भायां च वाचि पीडादेरुपपूर्वात् णम् स्यात् । पार्श्वोपपीडं शेते, पार्श्वयोरुपपीडं । पार्श्वाभ्यामुपपीडं शेते पार्श्वोपपीडं शेते । व्रजोपरोधं । व्रजे उपरोधं । व्रजोपरोधं, व्रजेनोपरोधं गाः स्थापयति । पाण्युपकर्षं पाणौ उपकर्षं । पाण्युपकर्षं, पाणिनोपकर्षं धानाः पिनष्टि ।

प्रमाणासत्त्योः ॥ ३३ ॥ ईपि भायां च वाचि धोर्णम् भवति प्रमाणे आसत्तौ चार्थे । द्व्यङ्गुलोत्कर्षं गण्डिकाश्छिनत्ति, द्व्यङ्गुले उत्कर्षं । द्व्यङ्गुलेनोत्कर्षं । केशग्राहं युध्यन्ते । केशेषु ग्राहं । केशैर्ग्राहं ।

स्वर्पादाने ॥ ३४ ॥ त्वरायामनुमत्यर्थे धोः अपादाने वाचि णम् भवति । शय्योत्थायं धावति । शय्याया उत्थायं धावति । आकृष्टोपकर्षं अपूपान् भक्षयति । आपूपात् अपकर्षं । त्वरेति किं ? आसनादुत्थाय गच्छति ।

इपि ॥ ३५ ॥ इपि वाचि धोस्त्वरायामर्थे णम् भवति । यष्टिग्राहं युध्यन्ते । यष्टिग्राहं । पटापकर्षं । पटमपकर्षं ।

स्वाङ्गेऽध्रुवे ॥ ३६ ॥ स्वाङ्गे इपि वाप्ये ध्रुवे धोर्णम् भवति । अक्षिनिकोचं जल्पति । अक्षिणी निकोचं । भ्रूक्षेपं, भ्रुवमुत्क्षेपं कथयति । अध्रुव इति किं ? शिर उत्क्षिप्य व्याहरति ।

सक्लेशे ॥ ३७ ॥ सक्लेशे स्वाङ्गे इपि वाचि धोर्णम् भवति । उरःप्रतिपेषं युध्यन्ते । उरसि प्रतिपेषं । शिरश्छेदं, शिरसि छेदं युध्यन्ते ।

विशपतपदस्कन्दां व्याप्यासेव्ये ॥ ३८ ॥ एभ्यो णम् भवति व्याप्यासेव्ययोरिपिवाप्योर्वाच्ययोः । व्याप्ये-गेहानुप्रवेशमास्ते । गेहं गेहमनुप्रवेशं । गेहमनुप्रवेशमनुप्रवेशमास्ते । आसेव्ये-गेहानुप्रपातमास्ते । गेहंगेहमनुप्रपातं, गेहमनुप्रपातमनुप्रपातं । गेहानुप्रपा-

समास्ते । गेहंगेहमनुप्रपादं । गेहमनुप्रपादमनुप्रपादं । गेहमवस्कन्दमास्ते । गेहंगेहमवस्कन्दं । गेहमवस्कन्दमवस्कन्दं । व्याप्यासेव्य इति किं ? गेहमनुप्रविश्य भुङ्क्ते ।

॥ तृषस्योः कालेऽन्तरे ॥ ३९ ॥ तृष्यसिभ्यां अन्तरे काल इत्येते वाचि णम् भवति । द्व्यहातर्षं गाः पाययति । द्व्यहमतर्षं । त्र्यहातर्षं । त्र्यहमतर्षं । द्व्यहात्यासं । द्व्यहमत्यासं । तृषस्योरिति किं ? द्व्यहमुपोष्य भुङ्क्ते । काल इति किं ? योजनमतीत्य गावः पिबन्ति । अन्तर इति किं ? अहरत्यस्येषून् गतः ।

॥ नाम्नि ग्रहादिशः ॥ ४० ॥ नाम्नि इत्येते वाचि ग्रहादिशिभ्यां णम् स्यात् । नामग्राहमाचष्टे । नामानि गृहीत्वा । नामादेशमाचष्टे । नामान्यादिश्य ।

अव्ययेऽनिष्टोक्तौ कृञः क्त्वाणम् ॥ ४१ ॥ अव्यये वाचि कृञः क्त्वाणमौ वा स्तोऽनिष्टोक्तौ गम्यमानायां । ब्राह्मण पुत्रस्ते जातः किं तर्हि वृषल नीचैः कृत्याचष्टे । नीचैः कृत्वा । नीचैःकारं । उच्चैर्नाम प्रियमाख्येयं नीचैराख्यायमानमनिष्टं भवति । ब्राह्मण कन्या ते गर्भिणी जाता । किं तर्हि वृषल उच्चैः कृत्याचष्टे । उच्चैः कृत्वा । उच्चैःकारं । नीचैर्नामाप्रियमाख्येयं । उच्चैराख्यायमानमनिष्टं भवति ।

तिर्यच्यपवर्गे ॥ ४२ ॥ तिर्यक्शब्दे वाचि कृञः क्त्वाणमौ वा स्तोऽपवर्गे समाप्तौ गम्यमाने । तिर्यक्कृत्य । तिर्यक्कृत्वा । तिर्यक्कारं गतः । अपवर्ग इति किं ? तिर्यक्कृत्वा काष्ठं गतः ।

॥ भुवोऽन्वच्यानुलोम्ये ॥ ४३ ॥ अन्वक्शब्दे वाचि आनुलोम्ये आनुकूल्ये गम्यमाने भुवः क्त्वाणमौ वा स्तः । अन्वग्भूय । अन्वग्भूत्वा । अन्वग्भावं तिष्ठति ।

॥ तूष्णीमि ॥ ४४ ॥ अस्मिन् वाचि भुवः क्त्वाणमौ वा स्तः । तूष्णींभूय । तूष्णीं भूत्वा । तूष्णींभावमास्ते ।

१ । [illegible] इति वृत्ति- [illegible] । [illegible] न वृत्तिः । [illegible] ।

स्वाङ्गे तस्त्ये कृभ्वोः ॥ ४५ ॥ तस्यति स्वाङ्गे वाचि कृभूभ्यां क्त्वाणमौ वा स्तः । मुखतः कृत्य । मुखतः कृत्वा । मुखतःकारं । पृष्ठतः कृत्य । पृष्ठतः कृत्वा । पृष्ठतःकारं । मुखतोभूय । मुखतो भूत्वा । मुखतोभावं । स्वाङ्ग इति किं ? सर्वतः कृत्वा ।

॥ धार्थविनानानाच्व्यौ ॥ ४६ ॥ धार्थेति धाप्यमुञ्धमुञेधा इत्येतेषां ग्रहणं । धार्थे च्व्यर्थे विषयके विनानानाच्व्यर्थेषु वाक्षु ताभ्यां क्त्वाणमौ वा स्तः । अद्विधा द्विधा कृत्वा द्विधाकृत्य द्विधा कृत्वा । द्विधाकारं । द्विधाभूय । द्विधा भूत्वा । द्विधाभावं । ऐकध्यं कृत्य । ऐकध्यंभूय । द्वैधंकृत्य । द्वैधंभूय । द्वेधाकृत्य । द्वेधाभूय । विनाकृत्य । विनाभूय । नानाकृत्य । नाना भूय ।

॥ समर्थास्त्यर्थशकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्रमसहार्हे तुम् ॥ ४७ ॥ समर्थेऽर्थेषु अस्त्यर्थेषु शकादिषु च वाक्षु धोस्तुम् स्यात् । समर्थो भोक्तुं । प्रभुर्भोक्तुं । पर्याप्तो भोक्तुं । अलं भोक्तुं । अस्ति भोक्तुं । भवति विद्यते च भोक्तुं । शक्नोति भोक्तुं । धृष्णोति भोक्तुं । जानाति भोक्तुं । ग्लायति भोक्तुं । घटते भोक्तुं । आरभते भोक्तुं । लभते भोक्तुं । प्रक्रमते भोक्तुं । सहते भोक्तुं । अर्हति भोक्तुं ।

॥ कृत्कर्तर्यषि ॥ ४८ ॥ अनिर्दिष्टा कृतः कर्तरि कारके भवति । कर्ता । कारकः । अषिरिति किं ? कर्तुं गच्छति ।

॥ संगतेऽजर्यं ॥ ४९ ॥ संगतेऽर्थे कर्तरि अजर्यमिति निपात्यते । न जीर्यतीत्यजर्यमार्यसंगतं । अजरोऽन्यत्र ।

॥ रुच्याव्यथ्यौ ॥ ५० ॥ एतौ निपात्यौ । रोचतेर्नञ्पूर्वाच्च व्यथः क्यप् । रोचतेऽसौ रुच्यो मोदकः । न व्यथत इत्यव्यथ्यो व्याधिः ।

॥ भव्यगेयो यो वा ॥ ५१ ॥ एष्वर्थे कर्तरि यो वा स्यात् । भवतेऽसौ भव्यः । भव्यमनेन । भव्योऽयं । भव्यमनेन । गेयो माणवको गाथानां । गेया माणवकेन गाथा ।

* भोपाद् ग्रस्योऽनीय ॥ ५२ ॥ प्रोपपूर्वा भ्यां ग्रस्थाभ्यामनीय कर्तरि वा स्यात् । प्रवचनी यो गुरुः शास्त्रस्य । प्रवचनीयं गुरुणा शास्त्रं । उपस्थानीयः शिष्यो गुरो । उपस्थानीयः शिष्येण गुरुः ।

* आपत्स्वोर्ण्यः ॥ ५३ ॥ आङ्पूर्वाभ्यां पतिप्लुभ्यां ण्यः कर्तरि वा स्यात् । आपात्योऽयं । आपात्यमनेन । आप्लाव्योऽयं । आप्लाव्यमनेन ।

* श्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजपारभावक्त ॥ ५४ ॥ श्लिषादेः आरंभादादिकर्मार्थाच्च यः क्तः स कर्तरि वा स्यात् । आश्लिष्टः कन्यां भवान् । आश्लिष्टा कन्या भवता । आश्लिष्टं भवता । अतिशयितो गुरुं भवान् । अतिशयितो गुरुर्भवता । अतिशयितं च । उपस्थितो गुरुं भवान् । उपस्थितो गुरुस्त्वया । उपस्थितं च । उपासितो गुरुं भवान् । उपासितो गुरुर्भवता । उपासितं च । अनूषितो गुरुं भवान् । अनूषितो गुरुर्भवता । अनूषितं च । अनुजातो माणविकां माणवकः । अनुजाता माणविका माणविकेन । अनुजातं च । आरूढो वृक्षं भवान् । आरूढो वृक्षो भवता । आरूढं च । अनुजीर्णो वृषलीं भवान् । अनुजीर्णा वृषली भवता । अनुजीर्णं च । प्रकृतः कटं भवान् । प्रकृतः कटो भवता । प्रकृतं च । प्रभुक्तो भवानोदनं । प्रभुक्त ओदनो भवता । प्रभुक्तं च । प्रासितो भवान् । आसितं भवता । प्रसुप्तो भवान् । प्रसुप्तं भवता ।

भिगत्यर्थाच्च ॥ ५५ ॥ भिसंज्ञकात् गत्यर्थाच्च क्तः कर्तरि वा भवति यथाप्राप्तं च । आसितो भवान् । आसितं भवता । गतो ग्रामं भवान् । गतो ग्रामो भवता । गतं च । यातो ग्रामं भवान् । यातो ग्रामो भवता । यातं च ।

* भाधारे चाद्यर्थाच्च ॥ ५६ ॥ अद्यर्थाभिगत्यर्थाच्चाधारे वा क्तः स्यात् । यथा प्राप्तं च । आसिमिमि अदंति स्म—इदमेषां अन्नं । इदमेषां भुक्तं । इद एभिर्भुक्तमोदनः । इद एभिः पीतं मधु । भावे-इद अयमेमि । धे-इदमेषामासितं । इदमेषां शयितं । इह भवतामासितं । आसितं भवता । इदमेषां गतं । इदमेषां यातं । गतो ग्रामं भवान् । गतो ग्रामो भवता । गतं भवता ।

ख्यः कर्मणि च भावे च धे ॥ ५७ ॥ सकर्मकाद्धोः अकारः कर्मणि कर्तरि च भवति धेर्भावे कर्तरि च । क्रियते कटः । करोति कटं । धे-सुप्यते भवता । स्वपिति भवान् ।

तयोर्व्यक्तखार्थौ ॥ ५८ ॥ तयोः कर्मभावयोः व्यक्तखार्थौ भवति । कर्तव्यः कटः । ध्यातव्यं भवता । कृतः कटः । शयितं भवता । सुकरः कटो भवता । ईषत्करः । सुपानं पयो भवता साक्षात्कृतं भवता ।

+ भिगम्यवहनीदीकृषभिदेः कर्माणि स्यादि ॥ ५९ ॥ मुख्ये कर्मणि भिप्रभृतीनां स्यः स्युः । आस्यते माणवको मासं । आस्यते माणवको गोदोहं । गम्यते माणवको ग्रामं । उह्यते भारो ग्रामं । नीयते अजा ग्रामं । ह्रियते भारो ग्रामं । कृष्यते शाखा ग्राम । जीयते दत्तः शतं । दृश्यते ग्राम भत । शयितव्यो माणवको मास । इति तव्यादयोऽपि योज्याः ।

+ दुहादीनां गौणे ॥ ६० ॥ एषां गौणे कर्मणि स्यादयो भवंति । दुह्यते पयो गौः । याच्यते गां देवदत्तः । पृच्छ्यते धर्ममाचार्यः । दोग्धव्या, दोहनीया दोह्या पयो गौः ।

+ बोधर्थयोः ॥ ६१ ॥ बोधार्थानामधय नां च धूनां तयोः प्रधानाप्रधानकर्मण्यादय स्युः । बोध्यते माणवको धर्म । बोध्यते माणव धर्मं । बोध्यते माणवको ग्रंथ । माणवक भयो वा भोज्यते माणवकः ओदनं । माणवकमोदनो वा ।

* पुरकेसिमास्वक्रूपपच्या कर्मकर्तरि ॥ ६२ ॥ पुरादयः कर्मकर्तरि भवंति । भंगुर । भिदु काष्ठं । पचेलिमा माषाः । भिदेलिमानि काष्ठानि । पर्यासिता कुटे स्वयमेव । कृष्टे पच्यते कृष्टपच्या शाल्यः स्वयमेव । पच्यते पयो निपच्य ।

भीमादयोऽपादाने ॥ ६३ ॥ … दाने कारके भवंति । बिभेत्यस्मात् भीमः । भीष्मः । भयानकः । चक्र । प्रस्कन्द । तत्क ।

* ण्वादय॑ सम्प्रदानापादानाभ्याम् ॥ ६४ ॥ उणादयः प्रत्ययाः संप्रदानापादानाभ्यामन्यत्र कारकेषु भवन्ति । करोतीति कारुः । वृषति तं वृषः । भर्जयति तया भर्जः । शृतं तत्र धर्म ।

* लो ॥ ६५ ॥ लमिति मय लकाराः । लट् । लिट् । लुट् । लृट् । लेट् । लङ् । लिङ् । लुङ् । लृङ् । इति यन्मे वस्यामि तदेतेषामुत्सृय विशेषणानां भवतीत्यभिहितं वेदितव्यम् ।

मिब्वस्मस्सिप्थस्थतिप्तस्झीड्वहिम हिपासाथांथ्वम्तातांझमाङ् ॥ ६६ ॥ मिबादयो लस्यादेशाः भवन्ति । पचामि । पचावः । पचामः । पचसि । पचथः । पचथ । पचति । पचतः । पचन्ति । टितां लविषये रूपान्तराणि वक्ष्यति । लिटो मात्रां पचादीन् । लुट्—पक्तास्मि । पक्तास्वः । पक्तास्मः । लृट्—पक्ष्यामि । पक्ष्यावः । पक्ष्यामः । लेटमध्ये वक्ष्यति ङितां भावे च । लङ्—अपचे । अपचावहि । अपचामहि । अपचथाः । अपचेथाम् । अपचध्वम् । अपचत । अपचेताम् । अपचन्त । लिङमध्ये वक्ष्यति । लुङ्—अपाक्षि । अपक्ष्वहि । अपक्ष्महि । अपक्थाः । अपक्षाथाम् । अपग्ध्वम् । अपक्त । अपक्षाताम् । अपक्षत । लृङ्—अपक्ष्ये । अपक्ष्यावहि । अपक्ष्यामहि ।

टितष्टेरे ॥ ६७ ॥ टितां लकाराणां टस्य टेरेत्वं स्यात् । पचे । पचावहे । पचामहे । लिट्—पेचे । पेचिवहे । पेचिमहे । लुट्—पक्ताहे । पक्तास्वहे । पक्तास्महे । लृट्—पक्ष्ये । पक्ष्यावहे । पक्ष्यामहे । लेट् वक्ष्यते ।

थासः से ॥ ६८ ॥ टितो लकारस्य थासः से इत्ययमादेशो भवति । पचसे । पेचिषे । पक्तासे । पक्ष्यसे ।

* झस्तझस्येशिरे ॥ ६९ ॥ टितो लिटस्तझयोः एश् इरे इत्येतावादेशौ भवतः । पेचे । पेचिरे ।

* मानां णलाद्यमथाथुसणत्वषसुस ॥ ७० ॥ लिटो मिबादीनां णलादयो भवन्ति । पपाच । पेचिव । पेचिम । पेचिथ । पेचथुः । पेच । पपाच । पेचतुः । पेचुः ।

विदो लटो वा ॥ ७१ ॥ वेत्तेः परस्य लटो मानां णलादयो वा स्युः । वेद । विद्व । विद्म । वेत्थ । विदथुः । विद । वेद । विदतुः । विदुः । पक्षे—वेद्मि । विद्वः । विद्मः । वेत्सि । वित्थः । वित्थ । वेत्ति । वित्तः । विदन्ति ।

ब्रुव आहस्थ ॥ ७२ ॥ ब्रुवः परस्य लटो मानां ते वा स्युः ब्रुवश्चाहादेशस्तत्संनियोगेन । आत्थ । आहथुः । आह । आहतुः । आहुः । पक्षे—ब्रवीषि । ब्रूथः । ब्रवीति । ब्रूतः । ब्रुवन्ति ।

न धास्मद ॥ ७३ ॥ ब्रुवः परस्य लटो मानां धस्मास्मदस्य ते न भवन्ति तत्संनियोगादाहश्च । ब्रूम । ब्रवीमि । ब्रूवः । ब्रूमः ।

लोटो लङ्वत् ॥ ७४ ॥ लोटो लङ इव कार्यं स्यात् । पचाव । पचाम । पचत । पचेत । पचताम् । ङितः सर्वं मिप्यस्थतसोऽस्ततामिति च सिद्धम् ।

एरुः ॥ ७५ ॥ लोटो मानां इकारस्योर्भवति । पचतु । भवतु धेनुप्रभवस्य ।

* सेर्हिरपिच्च ॥ ७६ ॥ लोटः सेर्हिर्भवति पिच्च । छिन्धि । लुनीहि । जानीहि ।

मेर्निः ॥ ७७ ॥ लोटो मेर्निरादेशो भवति । पचानि । करवाणि ।

आमेतः ॥ ७८ ॥ लोट एकारस्य आम् भवति । पचेथाम् । पचताम् । पचेताम् । पचताम् ।

स्वो वाऽम् ॥ ७९ ॥ सकारवकाराभ्यां परस्य लोट एकारस्य च अम् इत्येतावादेशौ भवतः । पचस्व । पचध्वम् ।

* दावस्मदः ॥ ८० ॥ लोटोऽस्मदः दाट् भवति । करवाणि । करवाव । करवाम । बिभवानि । बिभवाव । बिभवाम ।

एत ऐ ॥ ८१ ॥ लोटोऽस्मदः एकारस्य ऐत्वं भवति । करवै । करवावहै । करवामहै ।

ङितां सर्वे ॥ ८२ ॥ ङितां लकाराणां मस्मदः सकारस्य वा स्यात् । अपचाव । अपचाम । पचेव । पचेम । अपाक्ष्व । अपाक्ष्म । अपक्ष्याव । अपक्ष्याम ।

पर्मे ॥ ८३ ॥ क्ङिती यकाराणां इकारस्य ऽं भवति भविष्ये । अपचः । अपचत् । अपचन् । पचेः । पचेत् । अपाक्षीः । अपाक्षीत् । अपक्ष्यः । अपक्ष्यत् । अपक्ष्यन् ।

* मिपसयतसोऽमृतंतताः ॥८४॥ क्ङितां वा मिबादीनां अमादय आदेशाः भवंति । अपचम् । अपचतं । अपचत । अपचतां । एवं सर्वत्र ।

सेस्सीयुट् ॥ ८५ ॥ क्ङिदेशानां सेः सीयुट् भवति । पचेय । पचेवहि । पचेमहि । पक्षीय । पक्षीवहि । पक्षीमहि ।

* यक्पासुण्मे ॥ ८६ ॥ क्ङिः यासुट् स्यात् भविष्ये । पचेय । पचेव । पचेम । अध्याम । अध्याम । कुर्यां । कुर्याव । कुर्याम ।

किद्राशिषि ॥ ८७ ॥ क्ङिो यासुट् किद् भवति आशिषि । उच्यासं । उच्यास्व । उच्यास्म । इज्यास । इज्यास्व । इज्यास्म । जाग र्यासं । जागर्यास्व । जागर्यास्म ।

रन्झेरेट् ॥८८॥ क्ङिो झस्य इटश्च रन् अत् इत्येतावादेशौ भवतः । पचेरन् । पचेय । पक्षीरन् । पक्षीय ।

सुट् तथो ॥ ८९ ॥ क्ङिस्तकारथकार यो सुट् स्यात् । पक्षीष्ठाः । पक्षीयास्थां । पक्षीष्ट । पक्षीयास्तां ।

झेर्जुस ॥ ९० ॥ क्ङितः झेर्जुस् भवति । कुर्युः । क्रियासुः ।

यविसेः ॥ ९१ ॥ एभ्यः परस्य झेर्जुस स्यात् । अबीभयुः । अजहुः । अजागरुः । अविदुः । अकार्षुः ।

आतः ॥ ९२ ॥ आकारांतात्सेः परस्य झेर्जुस् स्यात् । अदुः । अधुः । अस्थुः । अगुः । नियमोऽयं—आत एव सुब्रतात् झेर्जुस नान्य स्मात् । अभूवन् ।

लङो वा ॥ ९३ ॥ आतः परस्य लङो झेर्जुस भवति वा । अयुः । अयान् । अदुः । अदान् ।

द्विषः ॥ ९४ ॥ द्विषः परस्य लङो झेर्जुस वा स्यात् । अद्विषुः । अद्विषन् ।

१

मिङ्क्षिदूः ॥ ९५ ॥ धोर्विहिता मिङः षितश्च या गसंज्ञका भवंति । मिङ्—भूयते । तर ति । शित्—गच्छतु । यजमान ।

झेपोऽग एव ॥ ९६ ॥ मिङ्शिद्भ्यामन्यः शेषः अगसंज्ञक एव भवति । भविता । भवि तुं । भवितव्य ।

लिट् ॥ ९७ ॥ लिट् अगसंज्ञो भवति । पेचिथ । शकिथ ।

लिङाशिषि ॥ ९८ ॥ आशिषि लिङ् अ- गसंज्ञो भवति । भावे—जागरिषीष्ट । कर्मणि—पवि- षीष्ट । आशिषीति किं ? जागृयात् । जागृयाता ।

* तुह्योस्ताङ्वा ॥ ९९ ॥ तुह्योराशिषि तता- ङ्वा स्यात् । जीवतात् भवान् । जीवतु भवान् । जीव तात् त्वं । जीव त्वं । कुरुतात् । मृष्टात् ।

लुटोऽन्यस्य डारौरसः ॥ १०० ॥ लुटो ऽन्यसंज्ञकस्य डारौरसो भवति । भोक्ता । भोक्तारौ । भोक्तारः । अध्येता । अध्येतारौ । अध्येतारः ।

इति जैनेन्द्रव्याकरणे शब्दार्णवापरनामधेये
शब्दार्णवचन्द्रिकानाम्नि लघुवृत्तौ
द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः

अथ तृतीयोऽध्याय

प्रथमपादः ।

ङ्याप्सुपः ॥ १ ॥ ङ्यन्तादाबन्तात्प्रातिपदिकाच्च वक्ष्यमाणास्स्वादयो भवन्तीत्येषोऽधिकारो वेदितव्यः आ शास्त्रपरिसमाप्तेः । ङी इति सरूपग्रहणं । आबिति टाप्डापोः सामान्यग्रहणं । सुबिति संज्ञानिर्देशः ।

स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्याम्भ्यस्ङसिभ्याम्भ्यस्ङसोसाम्ङ्योस्सुप् ॥ २ ॥ ङ्याम्प्रातिपदिकेभ्यः स्वादयो भवन्ति । गौरी । गौर्यौ । गौर्यः । गौरीं । गौर्यौ । गौरीः । गौर्या । गौरीभ्यां । गौरीभिः । गौर्यै । गौरीभ्यां । गौरीभ्यः । गौर्याः । गौरीभ्यां । गौरीभ्यः । गौर्याः । गौर्योः । गौरीणां । गौर्यां । गौर्योः । गौरीषु ॥ माला । माले । मालाः । मालां । माले । मालाः । मालया । मालाभ्यां । मालाभिः । मालायै । मालाभ्यां । मालाभ्यः । मालायाः । मालाभ्यां । मालाभ्यः । मालायाः । मालयोः । मालानां । मालायां । मालयोः । मालासु । एवं– दामा । दामे । दामाः । दृषद् । दृषदौ । दृषदः । दृषदं । दृषदौ । दृषदः । दृषदा । दृषद्भ्यां । दृषद्भिः । दृषदे । दृषद्भ्यां । दृषद्भ्यः । दृषदः । दृषद्भ्यां । दृषद्भ्यः । दृषदः । दृषदोः । दृषदां । दृषदि । दृषदोः । दृषत्सु ।

स्त्रियां ॥ ३ ॥ यदित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्याम स्त्रियां वर्तमानात्प्रकृतेः भवतीत्यधिकारो वेदितव्यः । तत्रैवाङाद्यधिकारे ।

***अजाद्यतष्टाप्** ॥ ४ ॥ अजादीनामकारान्तानां च स्त्रियां टाप् स्यात् । अजा । एडका । चटका । कोकिला । अत—देवदत्ता । खट्वा । चारीर्णाप्या । स्त्रियामिति किं ? अजः । देवदत्तः ।

***उगिदचः स्त्रियां** ॥ ५ ॥ उगितः ऋकारान्तान्नकारान्ताच्च ङी भवति । श्रेयसी । विदुषी । तत्रभवती । पचन्ती । कर्त्री । दण्डिनी । राज्ञी । धीवरी । प्राची । प्रतीची । उदीची । अपाची । धुर्यवतेरेव टगितो नान्यस्मादिति । पर्णधाकन्या ।

वनोऽरभ्रो रम ॥ ६ ॥ भावनान्तात्प्रकृतेः वन्तात् ङी भवति रेफश्चान्तादेशः । धीवरी । पीवरी । मघवरी । शर्वरी । भावप्र इति किं ? सहयुध्वा स्त्री ।

नपुंस्त्वसादेः ॥ ७ ॥ इस्वशकाराद् स्वसादेश्च यदुक्तं तन्न स्यात् । पञ्च कुमार्यः । सप्त गोरिण्यः । स्वसा । दुहिता । ननान्दा । याता ।

मनः डाप् च ॥ ८ ॥ मनन्तात्प्रातिपदिकात् स्त्रियां डाप् स्यात् ङीनियमश्च । पामे । पामा । पामानौ । पामानः । दामे । दामानौ ।

अनश्च बात् ॥ ९ ॥ अन्नन्तात् बहुव्रीहेः स्त्रियां डाप् स्यात् न ङी च । सुपर्वे । सुपर्वाणौ । सुपर्वे । सुपर्वाणौ । बादिति किं ? अतिपर्वणी यष्टिः ।

वोपधे ॥ १० ॥ अन्नन्तात् बसात् उपधालोपिनः वा डाप् भवति न ङी च । बहुराजे । बहुराजानौ । बहुराज्यौ । बहुधीवे । बहुधीवानौ । बहुधीवर्यौ । उपधा इति किं ? सुपर्वे । सुपर्वाणौ । अन इति किं ? सुभस्त्रा नदी ।

ऊधसो ङी ॥ ११ ॥ ऊधसन्ताद् बसात् ङी भवति स्त्री । अतिराधी । सुरधी ग्रामः ।

ऊघ्नः ॥ १२ ॥ ऊधसन्ताद् बसात् ङी भवति । कुण्डमिवोधो यस्याः कुण्डोघ्नी । घटोघ्नी ।

***दाम्नः स्थः** ॥ १३ ॥ दामान्ताद् बसात् स्थिसंख्यादेः ङी स्यात् । द्विदाम्नी । त्रिदाम्नी । स्थेरिति किं ? उद्दामा वडवा । उद्दाम्नी वडवा ।

***हायनाद्वयसि** ॥ १४ ॥ हायनान्ताद् बसात् स्थिसंख्यादेर्ङी स्याद् वयसि गम्यमाने । द्विहायनी । त्रिहायणी वत्सा । वयसीति किं ? चतुर्हायना शाला ।

पादो वा ॥ १५ ॥ पादन्ताद् बसात् स्त्रियां वा ङी स्यात् । द्विपदी । द्विपात् । त्रिपदी । त्रिपात् ।

टाबृचि ॥ १६ ॥ पादन्तात्प्रातिपदिकात् टाप्

स्यात् अरण्यभिधेयायां । द्विपदा, त्रिपदा ऋक् । ऋचीति किं ? द्विपदी स्त्री ।

अनीष ॥ १७ ॥ यदितोऽग्रे वस्याम तदनीषो वेदितव्यं । वस्यति–द्रुमदिङ्व्यदि । कुरु-चरी । अनीष इति किं ? बहुकुरुचरा ।

इमद्विदद्यणम्ठण्ठञ ॥ १८ ॥ एभ्यः स्त्रियां ङी स्यात् । सौरंगमी नगरी । मद्रचरी । सौपर्णेयी । कुम्भकारी । औत्सी । आक्षिकी । प्रास्थिकी ।

यञोऽपावयत् ॥ १९ ॥ यञन्तान्मृदः स्त्रियां ङी स्यात् यकारांतात्पटाच्च परं यकं विहाय । गार्गी । वात्सी । अपावयादिति किं ? गौ-कक्ष्या । आवट्या ।

फट् ॥ २० ॥ यञन्तात् फट् स्यात् । गार्ग्यायणी । पौतिमाष्यायणी । आवट्यायनी ।

लोहितादिशकलांतात् ॥ २१ ॥ लोहितादिभ्यः शकलपर्यंतेभ्यः फट् स्यात् । लौहि-त्यायनी । शांशित्यायनी । शाकल्यायनी । लोहि-तादिः गर्गाद्यंतर्गणः ।

कौरव्यासुरिमाण्डूकात् ॥ २२ ॥ एभ्यः फट् भवति । कौरव्यायणी । आसुरायणी । माण्डूकायनी ।

गौरादिभ्यः ॥ २३ ॥ एभ्यः स्त्रियां ङी स्यात् । गौरी । मत्सी । मानुषी ।

वयस्यनंत्ये ॥ २४ ॥ वयसि अनंत्ये वर्त-मानान्मृदः स्त्रियां ङी स्यात् । कुमारी । किशोरी । वर्करी । अनंत्य इति किं ? स्थविरा ।

रात् ॥ २५ ॥ रसंज्ञकान्मृदः स्त्रियां ङी भवति । पंचपूली । पंचतक्षी । दशरथ्यी ।

परिमाणादुपि ॥ २६ ॥ परिमाणां-तात् रात् उपि सति ङी स्यात् । द्वाभ्यां कुडवाभ्यां क्रीता द्विकुडवी । त्रिकुडवी । द्व्याढकी । परिमाणा-दिति किं ? पञ्चाश्वा ।

न विस्ताचितकंबल्यात् ॥ २७ ॥ विस्ताद्यंतात् उपि सति ङी न स्यात् । द्विविस्ता । त्रिविस्ता । द्व्याचिता । द्विकंबल्या ।

कांडात् क्षेत्रे ॥ २८ ॥ कांडात् रात् उपि ङी न स्यात् क्षेत्रे । द्वे कांडे प्रमाणमस्याः द्विकांडा, त्रिकांडा क्षेत्रभक्तिः । क्षेत्र इति किं ? द्विकांडी रज्जुः ।

पुरुषात् प्रमाणे वा ॥ २९ ॥ पुरुषांतात् रात् प्रमाणे वा ङी स्यात् उपि । द्वौ पुरुषौ प्रमा-णमस्याः द्विपुरुषी । द्विपुरुषा । त्रिपुरुषी । त्रिपुरुषा खाता । प्रमाण इति किं ? द्विपुरुषा ।

गुणोक्तेरुतोऽखरुसंयोगोपात् ॥ ३० ॥ गुणवचनान्मृदः खरुसंयोगोपवर्जितात् उकारांतात् वा ङी स्यात् । पटुः । पट्वी । मृदुः । मृद्वी । पृथुः । पृथ्वी । तनुः । तन्वी । गुणोक्तेरिति किं ? आखुरियं । उत इति किं ? शुचिः स्त्री । अखरुसंयोगोपात् इति किं ? खरुरियं । पाण्डुरियं ।

बह्वादेः ॥ ३१ ॥ बह्वादिभ्यो वा ङी स्यात् स्त्रि-यां । बहुः । बह्वी । पद्धतिः । पद्धती । अंचतिः । अंचती ।

+ इतोऽक्तेः ॥ ३२ ॥ अक्त्यंतादिकारांतात् मृदः स्त्रियां वा ङी स्यात् । भूमिः । भूमी । अशनिः । अशनी । आरमभरिः । आरमभरी । अक्तेरिति किं ? कृतिः ।

+ चंद्रभागान्नद्यां ॥ ३३ ॥ चंद्रभागाद्वा ङी भवति नद्यां । चंद्रभागी चंद्रभागा नदी । चंद्रभागान्या ।

शोणपृश्नैतहरितभरतलोहिताद्वर्णाद्वो नश्च ॥ ३४ ॥ शोणादेर्वर्णवाचकात् वा ङी स्यात् तत्संनिधाने तकारस्य च नकारः । शोणी । शोणा । श्येनी श्येता । एनी एता । हरिणी हरिता । भरणी भरता । लोहिनी लोहिता । शोणादेरिति किं ? पीता ।

क्नोऽसितपलितात् ॥ ३५ ॥ वर्णवाचि-भ्यामसितपलिताभ्यां वा ङी स्यात् तकारस्य च क्नादेशः । असिक्नी असिता । पलिक्नी पलिता ।

कालशबलसारंगपिशंगपिंगलकल्माषात्

॥ ३६ ॥ कल्मषादेर्वर्णवाचिनो मुद्रा स्त्रियां ङी भवति । काली । धवली । सारंगी । पिशंगी । पिङ्गली । कल्माषी । वर्णादिति किं ? काका । चपला ।

● रोहिणरेवताद्भ ॥ ३७ ॥ आभ्यां भे म ङी स्यात् । रोहिणी । रेवती नक्षत्र ।

+ नीलाद् प्राण्योषध्योः ॥ ३८ ॥ नीलात् ङी भवति प्राणिनि ओषधौ च । नीली गौः ओषधिश्च । नीला शाटी अन्यत्र ।

+ क्तो कारत्व ॥ ३९ ॥ क्तान्तान्नीलाच्च स्त्रियां ङी वा स्यात् ङौ । प्रकृता च सा विलुता च प्रकृतविलूनी । प्रकृतविलूना । नीली । नीला ।

केवलमामकभागधेयपापापरसमानार्यकृतसुमंगलभेषजात् ॥ ४० ॥ एभ्यो ङी भवति ङौ । केवली । मामकी । भागधेयी । पापी । अपरी । समानी । आर्यकृती । सुमंगली । भेषजी ।

● कुण्डगोणस्थलभाजनागकालनीलकुशकामुककबरकटात् पात्रावपनाकृत्रिमाश्राणास्थूलायसरिरंसुकेशवेशश्रोणी ॥ ४१ ॥ कुण्डादिभ्यः पात्रादिष्वर्थेषु यथासंख्यं स्त्रियां ङी भवति । कुण्डी पात्रं । गोणी-आवपनं । स्थली-अकृत्रिमा । भाजी श्राणा । नागी—स्थूला । काली—नीली— अयोविकार । कामुकी-रिरंसुः । कबरी—केशवेश । कटी—श्रोणी । अन्यत्र-कुण्डा । गोणा । स्थला । भाजा । नागा । कुशा । कामुका । कबरा । कटा ।

● क्षत्रियार्याद्वा आन् ॥ ४२ ॥ आभ्यां स्त्रियां आन् ङी वा स्यात् । क्षत्रियाणी । क्षत्रिया । आर्याणी । आर्या ।

● पुंयोगादख्येष्ठादिभ्यः[1] ॥ ४३ ॥ पुंयोगात् यः शब्दः स्त्रियां वर्तते तस्मात् ज्येष्ठादिवर्जितात् ङी भवति । उपाध्यायस्य भार्या उपाध्यायी । प्रष्ठी । महामात्री । पुंयोगादिति किं ? प्रसूता । अज्येष्ठादिभ्य इति किं ? ज्येष्ठा । कनिष्ठा । गौपालिका ।

पूतक्रतुवृषाकप्यग्निकुसितकुसीदादै च ॥ ४४ ॥ एभ्यः पुंयोगात् ङी भवति ऐकारश्चान्तादेशः । पूतक्रतायी । वृषाकपायी । अग्नायी । कुसितायी । कुसीदायी ।

मनोरौ च ॥ ४५ ॥ पुंयोगात् मनोः स्त्रियां ङी भवति ऐकारादेशश्च । मनायी । मनावी ।

● मातुलाचार्योपाध्यायाद्वानुक् च ॥ ४६ ॥ मातुलादेः पुंयोगात् स्त्रियां ङी भवत्यानुगागमोऽपि वा तत्संनिधाने । मातुली, मातुलानी मातुला । आचार्यी, आचार्यानी आचार्या । उपाध्यायी, उपाध्यायानी उपाध्याया ।

● वरुणभवशर्वरुद्रेन्द्रमृडात् ॥ ४७ ॥ एभ्यः पुंयोगात् ङी भवत्यानुक् च । वरुणानी । भवानी । शर्वाणी । रुद्राणी । इंद्राणी । मृडानी ।

● सूर्याद्देव्यां ॥ ४८ ॥ सूर्यात् पुंयोगात् ङी भवत्यानुक् च देव्यां । सूर्याणी । सूर्यान्या ।

+ टाप् ॥ ४९ ॥ सूर्यात् पुंयोगात् टाप् स्यात् देव्यां । सूर्या देवी ।

● यवयवनाद् दुष्टलिपी ॥ ५० ॥ आभ्यां ङी भवत्यानुक् च दुष्टे लिपौ चार्थे । दुष्टो यवो यवानी । यवनानां लिपिर्यवनानी । अन्यत्र । यवा । यवना ।

● हिमारण्याद्गुरौ ॥ ५१ ॥ आभ्यां ङी भवत्यानुक् च उरौ महत्त्वे । उरु हिमं हिमानी । उरु अरण्यमरण्यानी । हिमा अरण्यान्यत्र ।

● पतिवत्न्यन्तर्वत्न्यविधवागर्भिणी ॥ ५२ ॥ पतिवत्नी अन्तर्वत्नी च निपात्यते अविधवा गर्भिणी चेत् । पतिरस्याः अस्तीति पतिवत्नी जीवत्पतिः । मतोर्वत्वं नुक् च ङी । पतिमती पृथ्वीत्यन्यत्र । अन्तरस्यामस्तीति अन्तर्वत्नी गर्भिणी । मतोर्वत्वं नुग् च ।

● वा नः पत्युस्तस्य ॥ ५३ ॥ पतिशब्दस्य तस्य नादेशो भवति वा । दृढः पतिरस्याः दृढपत्नी । दृढपतिः । एवं-वृद्धपत्नी । स्थिरपत्नी । स्थूलपत्नी । दासपत्नी । प्रमपत्नी ।

सपत्न्यादौ ॥ ५४ ॥ सपत्न्यादिषु प-

[1] । अस्य स्थाने सूत्रं वार्तिकं च ।

शिशब्दस्य मादेशो भवति । समान' पतिरस्या' सप त्नी । एकपत्नी । वीरपत्नी ।

✱ करणात् क्रीतात् ॥ ५५ ॥ करणपूर्वात् क्रीतांतात् ङी स्यात् । वस्त्रेण क्रीयते स्म वस्त्रक्रीती । वसनक्रीती । करणादिति किं ? सुक्रीता ।

क्तादल्पे ॥ ५६ ॥ करणपूर्वात् क्तांतात् ङी मवत्यल्पेऽर्थे । अभ्रैर्विलिप्यते स्म अभ्रविलिप्ती द्यौ । सूपविलिप्ती पात्री । अल्पे इति किं ? चंद नानुलिप्ता स्त्री ।

✱ जातेर्वादप्रतिपच्छन्नमाद्यः ॥ ५७ ॥ जातिपूर्वात् क्तांतात् प्रतिपदादिवर्जितात् बसात् ङी स्यात् । शंखो भिन्नो यस्या शंखभिन्नी । ऊरु भिन्नी । केशलूनी । बालुमन्नी । जातेरिति किं ? मासयाता । बादिति किं ? पादपतिता । अप्रतिपदा- देरिति किं ? दन्तप्रतिपन्ना । दंतमिता । दंत- जाता । दंतकृता ।

✱ पाणिगृहीत्यादि' पत्नी ॥ ५८ ॥ पा- णिगृहीत्यादिकवंतो बस साधु स्यात् पत्नी चाच्या चेत् । पाणिर्गृहीतो यस्याः सा पाणिगृहीती । कर गृहीती । पाण्यात्ती । पाणिगृहीताऽन्या ।

✱ बाऽच्छाद्यस्वांगात् ॥ ५९ ॥ बहुवर्जि तादस्वांगजातिवाचिन' परात् क्तांतात् प्रतिपदादि वर्जितात् बसात् वा ङी स्यात् । सागर गम्भमनया सागरजग्धी । सागरजग्धा । पर्लांडुभक्षिती । पर्लांडुभ क्षिता । सुरापीती । सुरापीता । अबह्वस्वांगाग्निति किं ? बहुं कृत्तमस्या बहुकृता । शंखभिन्नी ।

स्वांगान्नीचास्स्फोटा' ॥ ६० ॥ स्वांगा न्नीच' स्फोटवर्जितात् स्त्रियां ङी वा स्यात् । स्निग्ध मुखी । स्निग्धमुखा । पृथुस्तनी । पृथुस्तना । दीर्घकेशी । दीर्घकेशा । स्वांगादिति किं ? बहुयवा । वाधिकारे पुनर्न्यग्रहणं यार्थं । प्राप्तकेशी प्राप्तकेशा स्त्रिया । निष्केशी, निष्केशा यूका । असत्रोढ इति किं ? सुगुल्फा । कल्याणगुल्फा । चारुपार्ष्णी ।

✱ नासिकोदरौष्ठजंघादंतकर्णशृंगांगगात्र कंठात् ॥ ६१ ॥ स्वांगभूतनासिकाद्यंतात् स्त्रियां ङी वा स्यात् । दीर्घनासिकी । दीर्घनासिका । तनूदरी । तनूदरा । बिम्बोष्ठी । बिम्बोष्ठा । समजंघी । सम जंघा । समदंती । समदंता । चारुकर्णी । चारु- कर्णा । तीक्ष्णशृंगी । तीक्ष्णशृंगा । मृदुंगी । मृदुंगा । तनुगात्री । तनुगात्रा । कम्बुकंठी । कम्बुकंठा ।

+दीर्घजिह्वात् ॥ ६२ ॥ अस्मात् स्वांगवाच- कात् वा ङी स्यात् । दीर्घजिह्वा । दीर्घजिह्वी ।

+पुच्छात् ॥ ६३ ॥ पुच्छात् स्वांगात् नीचः स्त्रियां वा ङी स्यात् । कल्याणपुच्छी । कल्याणपुच्छा ।

+मणिशरकबरविषात् ॥ ६४ ॥ मण्यादि पूर्वात् पुच्छान्नीच' ङी स्यात् । मणिः पुच्छे यस्या मणिपुच्छी । शरपुच्छी । कबरं पुच्छमस्या—कबरपु च्छी । विषपुच्छी ।

पक्षाच्चोपमात् ॥६५॥ इवार्थात् पक्षांतात्पु च्छांताच्च नीचः स्त्रियां ङी स्यात् । उलूक इव पक्षौ यस्याः सा उलूकपक्षी शाला । उलूकपुच्छी सेना ।

न क्रोडादिबह्वच्य' ॥ ६६ ॥ क्रोडाद्य- तात् बह्वजंताच्च मृद' स्त्रियां ङी न स्यात् । कल्याणी क्रोडाऽस्या' कल्याणक्रोडा । कल्याणखुरा । कल्याणघाटा । बह्वच्य'—पृथुजघना । दृढहृदया । महाललाटा ।

सहनञ्विद्यमानात् ॥ ६७ ॥ सहाद्भ्य' परात् स्वांगात् ङी न स्यात् । सकेशा । सनासि का । अकेशा । अनासिका । विद्यमानकेशा । विद्यमाननासिका ।

नखमुखात् स्त्रौ ॥ ६८ ॥ नखमुखांतात् ङी न स्यात् स्त्रौ । शूर्पणखा । व्याघ्रणखा । गौर मुखा । कालमुखा । स्त्राविति किं ? शूर्पमिव नखा यस्या सा शूर्पनखी । शूर्पनखा । चन्द्रमुखी । चन्द्रमुखा ।

✱ सरूपसिश्वीनार्य' ॥ ६९ ॥ एते शब्दा निपात्यन्ते । सखीय । सखिशब्दात् ङीसे प्राप्त सत्यापि च नित्यो ङीस' । नास्या' शिश्वरस्ति अशिश्वी । नारी ङी । नृनरयो' ङी नारादेशश्च ।

✱ जातेरयोङ्मुद्रात् ॥ ७० ॥ योङ्मुद्रव- र्जितान्त जातिवाचिनः स्त्रियां ङी स्यात् । कुक्कु- टी । कठी । मयूरी । सूकरी । जातेरिति किं ?

घ्रुवा। अमेध्यशुद्धादिति किं ? इभ्या। भार्या। धात्रया। यष्टा।

* पाककर्णपर्णवालपो ॥ ७१ ॥ पाकादिपुष्पादर्थाज्जातिवाचिन स्त्रियां ङी स्यात्। ओदनस्य पाक इव पाको यस्याः सा ओदनपाकी। मूषिककर्णी। शालिपर्णी। अश्ववाली। नियमोऽर्थे नित्यं स्त्रीविषया जातिवाचिन शब्दास्तेषु एभ्य एव स्त्रियां ङी नान्यस्मात्। अश्वका। मक्षिका।

+पुष्पादसत्काण्डप्रांतशतैकाच्च ॥ ७२ ॥ सदादिवर्जितात् पुष्पांतात् ङी भवति। शंखपुष्पी। सुवर्णपुष्पी। असदादेरिति किं ? सत्पुष्पा। काण्डपुष्पा। प्रांतपुष्पा। शतपुष्पा। एकपुष्पा। प्राक्पुष्पा।

+फलात्संसमस्तैकाजिनशणपिंडात् ॥ ७३ ॥ समादिवर्जितात् फलांतात् ङी भवति। दासीफली। पूगफली। असमादेरिति किं ? संफला। भस्त्राफला। एकफला। अजिनफला। शणफला। पिंडफला।

+मूलादनञः ॥ ७४ ॥ अनञ्पूर्वात् मूलांतात् ङी भवति। दर्भमूली। शीर्षमूली। अनञ इति किं ? अमूला।

* नुरित ॥ ७५ ॥ इकारांतात् नुर्मनुष्यस्य जातिवाचनात् ङी भवति। कुंती। अवंती। दाक्षी। औदमेयी। नुरिति किं ? तित्तिरिः। इत इति किं ? दरत्।

* ऊङुताद्या ॥ ७६ ॥ युशब्दादिवर्जितात् उकारांतात् मनुष्यजातिवाचिन स्त्रियां ऊङ् भवति। इक्ष्वाकू। कुरू। पङ्गू। उत इति किं ? विद्। अयोरिति किं ? अध्वर्युः।

पंगो ॥ ७७ ॥ पंगुशब्दाद् ऊङ् भवति। पङ्गूः।

+श्वश्रूः ॥ ७८ ॥ श्वशुरशब्दस्योकाराकारयोः लं ऊङ् च निपात्य। श्वश्रूः।

ऊरूत्तरात् ॥ ७९ ॥ ऊरूत्तरपदादौपम्ये ऊङ् भवति। करभस्य ऊरू इव ऊरू यस्याः सा करभोरूः। कदलीस्तम्भोरूः। करिकरोरूः। इव इति किं ? वृत्तोरुः स्त्री।

* सहसंहितसलक्षणवामादेः ॥ ८० ॥ सहादिपूर्वात् ऊरुपदात् ऊङ् भवति। सहोरूः। संहितोरूः। सहितोरूः। सफोरूः। लक्षणोरूः। वामोरूः।

बाहंतकद्रुकमण्डलोः स्त्री ॥ ८१ ॥ बाह्वन्तात् कद्रुकमण्डलुभ्यां च ऊङ् भवति स्त्री। मद्रबाहूः। भद्रबाहूः। कद्रूः। कमण्डलूः। स्त्रीति किं ? वृत्तबाहुः। कद्रुः। कमण्डलुः।

इव ॥ ८२ ॥ इत इममधिकारो वेदितव्यः आ इञः। तथैवोदाहरिष्यामः।

यूनस्तिः ॥ ८३ ॥ युवन्शब्दात्तिर्भवति स्त्रियां। युवतिः।

ष्योऽणिञोरनार्षयोर्गुरूपोत्तमयोर्गोत्रे ॥ ८४ ॥ अणिञो यौ गोत्रेऽनार्षे विहितौ अनयोः मध्ये गुरूपोत्तमयोः तयोः ष्यो भवति। करीषगंधेरपत्यं स्त्री कारीषगंध्या। कौमुदगंध्या। दैवदत्त्या। गुरूपोत्तमयोरिति किं ? औपगवी। गोत्र इति किं ? अहिच्छत्रे जाता आहिच्छत्री। अनार्ष इति किं ? वासिष्ठी। अणिञोरिति किं ? आर्ष्टिषेणी।

* गोत्रावयवात् कुले ॥ ८५ ॥ गोत्रावयवात् गोत्रावयवात् कुले अनार्षे विहितयोः अणिञोः ष्यो भवति। पुणिकस्यापत्यं कुले स्त्री पौणिक्या। भौणिक्या।

क्रौड्यादिभ्य ॥ ८६ ॥ एभ्योऽणिञोः ष्यो भवति। क्रोडस्यापत्यं स्त्री क्रौड्या। व्याडस्य चौपयताऽपत्यं स्त्री चौपयत्या। पैटयत्या।

+सूर्याभोज्ये युवतिक्षत्रिये ॥ ८७ ॥ सूर्याभोज्य इति सूर्यभोजशब्दौ स्त्रियां ष्यांतौ निपात्यौ युवती क्षत्रियायां च। सूर्या युवतिः। भोज्या क्षत्रिया। अन्यत्र-सूर्या। भोजा।

* देवयज्ञिशौचिवृक्षिसात्यमुग्रिकाण्ठेविद्धेर्वा ॥ ८८ ॥ एभ्यः परस्मैपदः स्त्रियां ष्यो वा स्यात्। देवयज्ञस्यापत्यं स्त्री दैवयज्ञ्या। देवयज्ञी। शौचिवृक्ष्या। शौचिवृक्षी। सात्यमुग्र्या। सात्यमुग्री। काण्ठेविद्ध्या। काण्ठेविद्धी।

* वायात् समर्थात् ॥ ८९ ॥ वेति च वा-

* सामसिलमशिवप्रकाशवास्तकाशे ॥ ९० [illegible]

दाम्यं । वक्ष्यति—तस्यापत्यमिति । उपगोरपत्यं औपगवं । बाग्रहणाद् वाक्यमपि साधु । आपादिति किं ? अपत्यशब्दात्पत्तिर्मा भूत् । समर्थादिति किं ? कम्बलं उपगोरपत्यं देवदत्तस्य ।

+ गोत्रयोगोशविद्यामिहारिरिवकाद्यात् ९० जिह्वाकात्महरितकात्यवर्जितात् गोत्रयो गोत्रादिष बहुत्वमानस्यो भवति । कात्यभारायणस्येमे कात्यभारायणीयाः । स्वकृत्सस्यपीयाः । अजिह्वाहरितकात्यादिति किं ? जिह्वाकस्य कात्यस्य जिह्वाकात्यः । तस्येमे जैह्वाकाता । हरितमस्य कात्यः हरितकात्य तस्येमे हारितकाता—अणेवात्र न तु छः ।

+ गोर्यांश्च ॥ ९१ ॥ गोशब्दात् अजादित्वप्रसंगे यस्यो भवति । गोरपत्यं गव्यः । गौर्देवताऽस्य गव्यः । गवि भवं गव्यं । अजादिति किं ? गोमय ।

प्राग्द्रोरण् ॥ ९२ ॥ प्राग् द्रुशब्दात् येऽर्थ वक्ष्येते तेष्वण् अभिकृतो वेदितव्यः । वक्ष्यति—तेन रक्तं रागात् । कषायेण रक्तं वस्त्रं काषायं ।

अश्वपत्यादेः ॥ ९३ ॥ अश्वपत्यादिभ्यो अऽण् भवति प्राग् द्रोरर्थेषु । आश्वपत । गाणपत । भानपतः ।

* यमादित्यदित्यादित्यपतिपयोर्ण्योऽणपवादे वाऽस्ये ॥ ९४ ॥ यमादेः पतिशेषाच्च प्राग्द्रवीये स्वार्थादिष्वर्थेऽपत्यादौ अणपवादविषये च ण्यः स्यात् । यमस्यापत्यं यमो देवता वाऽस्य-याम्यः । दितेरपत्यं दैत्यः । अदितेरपत्यं आदित्यः । आदित्यस्यापत्यं आदित्यः । वामसत्यः । बार्हस्पत्यः । सैनापत्यः । प्राजापत्यः । अणपवादे च—याम्यः । आदित्यः । अत इम प्राप्तः । अत्र इति किं ? वन्यपतिर्नाम वाहनं तस्य स्वं—औन्द्रपतं । पत्रादिभ्यण् ।

+ वहिषष्टीकञ् च ॥ ९५ ॥ वहिशब्दात् ठीकञ्-स्यात् ण्यश्च । वहिर्जातो वाहीकः । बाह्यः । वाहीकी ।

+ अञ् पृथिव्याः ॥ ९६ ॥ पृथिवीशब्दात् प्राग्द्रवीयेऽर्थे अञ् भवति । पृथिव्या अपत्यं-तत्र भवो वा पार्थिवः । पार्थिवा ।

यस्सादेश्चाञ् ॥ ९७ ॥ एभ्यः पृथिव्याश्च प्राग्द्रवीयेऽञ् भवति । औत्सः । औदपानः । तरुणी—तारुणः । पार्थिवः । पार्थिवी ।

+ ग्रीष्मादच्छन्दसि ॥ ९८ ॥ ग्रीष्मादञ् भवत्यच्छन्दसि । ग्रीष्मे भवः ग्रैष्मः घर्मः । अच्छन्दसीति किं ? ग्रैष्मो देवताऽस्या ग्रैष्मी त्रिष्टुप् ।

+ बष्कयादसे ॥ ९९ ॥ बष्कयशब्दाद् प्राग्द्रवीयेऽर्थे अञ् भवत्यसे । बष्कयस्यापत्यं बाष्कयः । असे इति किं ? सौबष्कयिः ।

+ देवाद् यञ् च ॥१००॥ देवात् यञ् भवति अञ् च । दैव्यं । दैवं ।

* कस्यान्नेरुण् ॥ १०१ ॥ काभ्यां ढण् स्यात् प्राग्द्रवीयेऽर्थे । कविर्देवताऽस्य तत्र भव तस्मादागत वा काव्येयं । आग्नेयं ।

स्थाम्नोऽत् ॥ १०२ ॥ स्थामन्शब्दान्तात् प्राग्द्रवीयेऽर्थे अत् भवति । अश्वस्थाम्नोऽपत्यं अश्वत्थामः ।

+ लोम्नोऽपत्येषु ॥१०३॥ लोमन्शब्दान्तात् अपत्येषु बहुषु अत् भवति । उडुलोमोऽपत्यानि बहूनि उडुलोमाः । सरलोमाः । अपत्येष्विति किं ? औडुलोमिः ।

गोत्रेऽस्यलुप् ॥१०४॥ यस्काद्गोत्रे इत्यादिना च लुक् तस्य प्राग्द्रवीयेऽर्थे अजादिविषये अलुप् भवति । यस्कानां छात्राः यास्कीयाः । शिवादिना अण् प्राप्तः । गार्गीयाः । आत्रेयीयाः । गर्गादि यञ् । अचीति किं ? गर्गेभ्य आगतं गर्गरूप्यं । गर्गमयं । प्राग्द्रोरिति किं ? गर्गेभ्यो हितं गर्गीयं ।

+ गर्गभार्गविका ॥१०५॥ अणोऽलुग् निपात्यते विवाहे द्वन्द्वे । गर्गाणां भृगूणां च यूनां विवाहो गर्गभार्गविका ।

राद्युवपत्ये ॥१०६॥ राद्युवन्तात् परो योऽञादिर्यत् तस्योप् भवत्यपत्यवर्जिते प्राग्द्रवीयेऽर्थे । पञ्चसु गुरुषु भवः पञ्चगुरुर्नमस्कारः । दशधर्मो मोक्षः । द्वावनुयोगी अधीते द्व्यनुयोगः । त्र्यनुयोगः । अनुप इति किं ? पञ्चसु कपालेषु संस्कृतं पञ्चकपालं । तस्येदं पाञ्चकपालं । अनपत्ये इति किं ? द्वयोर्देवदत्तयोरपत्यं द्वैदेवदत्तिः । त्रैदेवदत्तिः ।

यूनि ॥ १०७ ॥ यूनि यस्यस्तस्योप् भवति अजादिविषये । फाण्टाहृतस्यापत्यं युवा फाण्टाहृतिः ।

तस्यापत्यं युवा फाण्टाहृतः। तस्य यून छात्राः फाण्टाहृताः। गस्योपि सति इमर्थे छात्ररूपमिति इमः इत्यम भवति। मागवित्तेरपत्यं युवा मागवि त्तिक। तस्य छात्राः मागवित्ताः ठण सपि छते ऽणर्थेऽस्म।

फाण्टाहृतिमिमतयोर्वा ॥ १०८ ॥ फण क्रिमच युवत्ययस्य बोपु भवति प्राग्दीयेऽणादौ त्ये विवक्षिते। गार्ग्यायणस्य यूनश्छात्रा गार्गीयाः। गार्ग्यायणीयाः। यास्कायने छात्राः यास्कीयाः। यास्कायनीयाः।

✿ स्त्रीपुंसाभ्यां नञ्स्नञौ भवनात् ॥ १०९ ॥ प्रागवतो येऽर्थाः वक्ष्यन्ते तेषु स्त्रीपुंसशब्दाभ्यां नञ् स्नञौ स्तः। स्त्रियाः अपत्यं स्त्रीषु भवं स्त्रीणां समूहः, स्त्रीभ्य आगतं स्त्रीभ्यो हितं वा स्त्रैणं। पौंस्नं। स्त्रैणी। पौंस्नी। प्राग्वत इति किं? स्त्रीवत्। पुंवत्।

╋ त्वे वा ॥ ११० ॥ स्त्रीपुंसाभ्यां तौ वा स्तः भावे विषये। स्त्रियाः भावः स्त्रैणं, स्त्रीत्वं। पौंस्नं। पुंस्त्वं।

तस्यापत्यं ॥ १११ ॥ तस्येति तासमर्थात् अपत्यमित्येतस्मिन्नर्थे यथाविहित त्यो भवति। उपगोरपत्यं औपगवः। आश्वपतः। दैत्यः। औत्सः।

पौत्रादि वृद्धं ॥ ११२ ॥ प्रथमस्यापत्य वतो यदपत्यं पौत्रादि तत् वृद्धसंज्ञं भवति। गर्गस्य पौत्राद्यपत्यं गार्ग्यः। पौत्रादीति किं? गार्गिः।

एकः ॥ ११३ ॥ वृद्धेऽपत्ये विवक्षिते आद्यप्रकृतेरेक एव त्यो भवति। गर्गस्यापत्यं गार्ग्यः तस्यापि गार्ग्यः।

ततो यूनि ॥ ११४ ॥ ततो वृद्धत्यान्तात् यून्यपत्ये एक एव त्यो भवति। गर्गस्यापत्यं युवा गार्ग्यायणः। औपगवस्यापत्यं युवा औपगविः

✿ सति वंश्ये युवाऽस्त्री ॥ ११५ ॥ वंश्ये पित्रादौ सति जीवति पौत्रादेर्यदपत्यं चतुर्थादिकं स्त्रीवर्जितं तद् युवसंज्ञं स्यात्। गर्गे सति गार्ग्यायणः। मृते—गार्ग्यः। अस्त्रीति किं? गार्ग्यस्यापत्यं स्त्री गार्गी।

✿ ज्यायोभ्रातरि ॥ ११६ ॥ भ्रातरि च ज्यायसि जीवति कनीयान् युवसंज्ञो भवति। गार्ग्यायणस्य भ्राता।

╋ सवा सपिण्डेऽविषय स्थाने ॥ ११७ ॥ प्रथमप्रकृते पौत्रादेरपत्यं स्त्रीवर्जितं वयःस्थानाभ्यामधिके सपिण्डे जीवति सति सम्बन्धेन युवसंज्ञं वा स्यात्। गार्ग्यायणो गार्ग्यः। दाक्षायणः। दाक्षिः।

✿ मार्योऽर्चाकुत्सयोः ॥ ११८ ॥ वृद्धस्यार्चायां यूनश्च कुत्सायां मार्यं संज्ञाभ्यतिदेशः स्याद् वा। गर्गस्यापत्यं वृद्धं अर्चितं तत्रभवान् गार्ग्यायणः। तत्रभवान् गार्ग्यः। गर्गस्यापत्यं युवा कुत्सितः गार्ग्यः, गार्ग्यायणो वा जाल्मः।

✿ इञतः ॥ ११९ ॥ अकारान्ताद् तासमर्थादपत्ये अनन्तरे वृद्धे यूनि च इञ् भवति। अस्यापत्यं इः। आक्षपतिः। आग्रमीविः।

✿ बाह्वादिभ्यो गोत्रे ॥ १२० ॥ एभ्यस्तासमर्थेभ्योऽपत्ये गोत्रेऽर्थे इञ्स्यात्। बाहविः। औपबाकविः। मौञ्जिः।

✿ वर्मणोऽचकात् ॥ १२१ ॥ चकवर्जितात् परात् वर्मन् शब्दात् अपत्येऽर्थे इञ् भवति। ऐन्द्रवर्मिः। अचकादिति किं? चाक्रवर्मणः।

╋ भवादिभ्यो षेभो ॥ १२२ ॥ एभ्यः परात् षेभुशब्दादपत्येऽर्थे इञ् भवति। आजषेभिः। आजषेभि। वाष्कषेभिः। भाष्कषेभिः।

╋ ब्राह्मणाद्वा ॥ १२३ ॥ ब्राह्मणात् परो यो षेभुशब्दस्तदपत्येऽर्थे वा इञ् स्यात्। ब्राह्मणषेभिः। ब्राह्मणषेभव।

वाकिनादयस्तिसौभ्यांग्नामितौभ्योविधि ॥ १२४ ॥ एते अपत्यार्थे इञन्ताः निपात्यन्ते। अब्भप्रत्यये वाकिः। वर्मा निपात्यं। वाभावस्यापत्यं वाद् वलिः। वाचो वले लोपश्च पक्षमान्। संभूयस्य शोभूमिः। अमतः—आभिः। अमितौजसः—आमितौजिः। उदकमत्र। उदकस्य—औदिः। क्षत्रमत्र।

---

१ यद्यपि वंश्ये ज्यायसीमिदं। २ यत्र पूर्वि वयसा एकस्थानेऽभ्यनन्तरे धार्यो। ३ वाक्यमध्ये कर्मणो बाध्यमानविधिस्य वाचोऽपूर्वेऽऽत्र पुनरपि यस्मात् वर्मे लोपे।

* व्यासादेरकञ् च ॥१२५॥ अपत्यार्थे इञ् भवति सर्वसंनियोगे अकञ् चान्तादेश । व्यासस्यापत्यं वैयासकि । सुधातुरपत्य सौधातकिः ।

+पुत्रपुनर्भुदुहितृननान्दृभ्योऽनन्तरेऽञ्॥१२६॥ एभ्योऽनन्तरेऽपत्ये अञ् स्यात् । पौत्र । पौनर्भव । दौहित्र । नानान्द्र ।

+पारशवः॥१२७॥परस्त्रीशब्दस्यानन्तरेऽपत्ये अञ् निपात्य परशुभावश्च । परा स्त्री परस्त्री । तस्यापत्यं पाराशव ।

* विदादेर्वृद्धेऽनृष्यानन्तर्ये ॥१२८॥ विदादिभ्यो वृद्धेऽपत्ये अञ् स्यात् अपीपामानंतर्ये विदाय । वैद । आर्वः।अनृष्यानंतर्य इति किं । ईवम्यः सप्तमः काश्यपानां ।

* कुञ्जादेर्ञ्यः ॥१२९॥ कुञ्जादिभ्यो वृद्धेऽपत्ये ञ्यो भवति । कुञ्जस्यापत्यं कौञ्जायन्य । ब्राध्नायन्यः । शांखायन्य ।

* नडादिभ्यः फक्॥१३०॥एभ्यःफक् स्यात् वृद्धेऽपत्ये । नाडायन । चारायण । मौञ्जायन ।

हरितादेरञः ॥ १३१ ॥ हरितादेरञन्ताद् वृद्धे वर्तमानात् अपत्ये यूनि फञ् भवति । हारितस्यापत्यं युवा हारितायनः। कैदासायन ।

यञिञोः ॥ १३२ ॥ यञन्तादिञन्ताच्च वृद्धे वर्तमानादपत्ये यूनि फक् स्यात् । गार्ग्यायणः । वात्स्यायनः । दाक्षायणः ।

+क्रोष्ट्रुसर्वको लौ॥१३३॥आभ्यां वृद्धेऽपत्य फञ् स्यात् अंत अकञ्च लः । क्रोष्टुरपत्यं क्रौष्टायन । सार्वकायन ।

* शरद्वच्छुनकदर्भाग्निशर्मकृष्णरणात् भृगुवत्साग्रायणब्राह्मणवासिष्ठे ॥ १३४ ॥ शरद्वतादिभ्यो भार्गवादिषु वृद्धापत्येषु गम्येषु फञ् भवति । शारद्वतायनो भार्गव । शौनकायनो वात्स्यः। दार्भायण आग्रायण । आग्निशर्मायणो वार्षगण्यः । कार्ष्णायनो ब्राह्मण । राणायनो वाशिष्ठ । अन्यत्र—शारद्वत । शौनक । दार्भि । आग्निशर्मिः । कार्ष्णि । राणिः ।

द्रोणपर्वतजीवन्ताद्वा ॥ १३५ ॥ एभ्यो वृद्धेऽपत्य फञ् स्याद् वा । द्रौणायन ,द्रौणिः । पार्वतायन , पार्वति । जैवन्तायन , जैवन्ति ।

गर्गादेर्यञ् ॥१३६॥ गर्गादिभ्यो यञ् स्यात् वृद्धेऽपत्ये । गार्ग्य । वात्स्य । वाज्यः ।

मधुबभ्रोर्ब्राह्मणकौशिके ॥१३७॥ मधुबभ्रुभ्यां वृद्धेऽपत्ये यथासंख्यं ब्राह्मणे कौशिके चार्थे यञ् स्यात् । माधव्यो ब्राह्मण । बाभ्रव्य कौशिक । माधव , बाभ्रवोऽन्यत्र ।

कपिबोधादाङ्गिरसे ॥ १३८ ॥ आभ्यां यञ् स्यात् आङ्गिरसे वृद्धे अपत्ये । काप्य , बौध्य । कापेयः, बौधिरन्य ।

वतण्डात् ॥१३९ ॥ अस्माद् यञ् स्यादाङ्गिरसे वृद्धे । वातण्ड्य ।

स्त्रियामुप् ॥ १४० ॥ वतण्डादाङ्गिरसेऽपत्ये वृद्धे यञ उप् स्यात् स्त्रियां । वतण्डी ।

अश्वादेः फञ् ॥ १४१ ॥ अश्वादिभ्यः अपत्ये वृद्धे फञ् स्यात् ।आश्वायन । शांखायन । वानायनः ।

+ शकमरद्वाजादात्रेये ॥ १४२ ॥ आभ्यां फञ् भवत्यात्रेयेऽपत्ये वृद्धे । शाकायन । भारद्वाजायन —आत्रेयः। अन्यत्र—शाकि । भारद्वाजः।

भगात्त्रैगर्ते भारद्वाजे ॥ १४३ ॥ भर्गात्रिभ्यां यथासंख्यं फञ् स्यात् त्रैगर्ते भारद्वाजे च । भार्गायण । आत्रेयायणः। अन्यत्र भार्गि । आत्रेयि ।

* शिवादेरण् ॥१४४॥शिवादिभ्योऽण् भवत्यपत्ये । शैव । प्रौष्ठ । जांब ।

* नदीमानुषीनाम्नोऽद्रो ॥१४५॥ नदी

तांशुवाप्य । कात्मनिः । कात्मन्य ।

तिकादेः फिञ् ॥ १८४ ॥ तिकादिभ्योऽपत्ये फिञ् स्यात् । तैकायनिः । कैतवायनिः । बाभ्रायनिः ।

+दगुकौशलकर्मारच्छागवृषाद् युट् च ॥१८५॥ एभ्योऽपत्ये फिञ् स्यात् युट् चागमः । दागव्यायनिः। कौशल्यायनिः। कार्मार्यायणिः। छाग्याय नि । वार्ष्यायणि ।

द्व्यचोऽणः ॥ १८६ ॥ अणंतात् द्व्यचः फिञ् स्यादपत्ये । कर्तुरपत्यं कार्त्र । तस्यापत्यं कार्त्रायणि । पैत्रायणिः ।

वाऽवृद्धाद्वो ॥ १८७ ॥ दुसंज्ञकात् अवृद्धवाचिनोऽपत्ये वा फिञ् स्यात् । बालुग्यायनिः। बालुरधि । आदित्यगवायनिः । आदित्यगवि । अवृद्धादिति किं ? प्रावाहण । दाक्षिरिति किं ? चार्कपनिः ।

पुत्रांताद् ॥१८८॥ दो पुत्रांतादपत्येऽर्थे वा फिञ् स्यात् । गार्गीपुत्रायणिः । गार्गीपुत्रि । वासवदत्तापुत्रायणिः । वासवदत्तापुत्रि ।

+ चर्मकादेश्च किञ् ॥ १८९ ॥ चर्मकादिभ्य पुत्रांताच्च दोरपत्ये फिञ् वा स्यात् । तत्सन्नियोगे किगागमश्च । कांकायनि । कांकयः । वाकिनकायनि । वाकिनि । पुत्रांताद्यः—गार्गीपुत्रकायणि । गार्गीपुत्रि ।

फिञोऽद्राः ॥ १९० ॥ मनुसंज्ञकादपत्य फिञा स्यात् । त्रिपुरायनिः । त्रपुरिः। औविजया यनि । औविजयि । मनुशायनिः । मनुजुकि ।

* कुलात्सः ॥ १९१ ॥ कुलात् खा भवति अपत्ये । कुलीन । क्षत्रियकुलीन ।

० दकञ्यौ चाज्ञ ॥ १९२ ॥ कुलादपत्ये दकञ्यौ स्त अस वा । कौलेयकः । कुल्य । कुलीन' । अस इति किं ? आत्यकुलीनः ।

दुःकुलाड्ढण् ॥ १९३ ॥ दुःकुलादपत्ये ढण् वा स्यात् । दौःकुलेय । दुःकुलीनः ।

० महाकुलादञ्खञौ ॥१९४॥ अस्मादपत्येऽञ्खञौ वा स्त । माहाकुलः । माहाकुलीन । महाकुलीन' ।

मधुराद् यः ॥ १९५ ॥ मधुरादपत्ये यो भवति । मधुर्य ।

+ जातौ राज' ॥ १९६ ॥ राजन्शब्दादपत्ये यो भवति जातौ गम्यमानायां । राजन्य । राजनोऽन्य ।

सम्राट् घः ॥ १९७ ॥ सम्राट् जातौ घो भवति अपत्ये । क्षत्रिय ।

० मनोऽञ्यञ् पाण्यौ ॥१९८॥ मनुशब्दादपत्ये जातौ अञ्यौ स्तः पुग् चागम' । मानुष' । मनुष्य' ।

द्रिः ॥ १९९ ॥ द्रिरित्ययमधिकारो वेप आपादपरिसमाप्तेः । तत्रैवोदाहरिष्यामः ।

* राष्ट्रराज सनाम्नोऽञ् राजापत्ये॥२००॥ राष्ट्रजनपदात् क्षत्रियसनाम्नः क्षत्रियाच्च राज समानशब्दात् यथासंख्यं राजन्यपत्यं चार्थेऽञ् स्यात् । पंचालानामपत्यं राजा वा पांचाल । पांचालौ । पंचालाः । ऐक्ष्वाकः । ऐक्ष्वाकौ । इक्ष्वाकवः । वैदेह । वैदेही । विदेहा । सनाम इति किं ? पुराष्ट्राणां राजा—सौराष्ट्रः ।

गांधारिसाल्वयाभ्यां ॥ २०१ ॥ आभ्यां राष्ट्रराजवाचिभ्यां राजन्यपत्ये च अञ् स्यात् । गांधार' । साल्वेय ।

० पुरुद्रमगधकलिंगसूरमसादण ॥२०२॥ पुरुशब्दाद् द्रमग मगधादेश्च राजन्यपत्यं चार्थेऽण् स्यात । पुरोरपत्यं पौरवः । अंगानां राजा पत्यं वा आंग । आंग । सौवः । पौंड्रः । मागध' । कालिंगः । सौरमसः ।

इति शब्दार्णवापरनाम्नि जैनेन्द्रव्याकरण शब्दार्णवचन्द्रिकायां लघुवृत्तौ तृतीयस्याध्यायस्य प्रथम पादः

* द्विमायमादकुरुकोसलाम्न्यः ॥२०३॥ दुर्लक्षकात् इकारादण् मकारादे अजादादिभ्यश्च राष्ट्रवाचिभ्यो राजवाचिभ्यश्च सनामभ्यो यथा क्रम राजन्यपत्ये वार्थे भ्यो भवति। आंवष्ठ्य । सौवीर्य । दार्म्यः । इन्–आवंत्यः । कौसल्य । वानस्पत्यः । नादि–नैषध्य । नैपथ्य । मा माथ्य । कौरव्यः । कौसल्य ।

साल्वांशमत्यप्रपकलकूटाश्मकादिञ् । २०४ साल्वांशिभ्य मत्स्यप्रयादेश इञ् स्यात् । उदुंब राणां राजापत्यं वा औदुंबरिः । तैलखलि । आ जमीढि । यौगन्धरिः । मात्स्यमयि । काकूटि। आश्मकिः ।

+ पांडोर्ड्यण् ॥ २०५ ॥ पांडुशब्दात् राजन्यपत्ये ड्यण् स्यात् । पांडूनां राजा पांडो रपत्यं वा पांड्यः । पांड्यौ । पांडवः ।

उप् चोळादिभ्यः ॥२०६॥ चोलप्रभृतिभ्यः राष्ट्रेभ्यादिना विहितस्य त्यस्योप् भवति । चोलानां राजापत्यं वा चोल । केरल । कंबोज ।

* कुत्सवंते स्त्रियां॥२०७॥कुत्यवंतिभ्यां परस्य ञ्यस्योप् भवति स्त्रियां। कुंतीनां राज्ञी अपत्यं वा स्त्री–कुंती । अवती ।

* कुरोर्वा ॥२०८॥ कुरो-परस्य ञ्यस्य स्त्रियां उप् वा भवति । कुरूः । कौरव्यायणी ।

* प्रेरवांऽप्राग्भर्गादेः ॥२०९॥ प्राग्भर्गादिवर्जि तात् अन्यस्मात् परस्य इरकारस्य स्त्रियामुप् भवति । अपष्ठ्यानां राज्ञी अपत्यं वा स्त्री–अपा ष्ठ्या । सूरसेनी । मद्री । प्रेरिति किं ? औपगवी । अप्राग्भर्गादेरिति किं ? पांचाली । वैदेही । आंगी । वांगी । भर्गादि—भार्गी । कारूषी । कैकेयी । यौधेयी ।

द्वितीय पादः ।

तेन रक्तं रागात् ॥ १ ॥ तेनेति भासमर्थात् रागवाचिनो मृद रक्तमित्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । कुसुंभेन रक्तं वस्त्रं कौसुम । कौंकुमं । काषाय । हारिद्रं । मांजिष्ठं । रागादिति किं ? पुत्रेण रक्तं वस्त्र ।

+ लाक्षारोचनाट्ठण् ॥२॥ आभ्यां भासम र्थाभ्यां रक्तमित्येतस्मिन्नर्थे ठण् भवति । लाक्षया रक्तं लाक्षिकं वस्त्रं । रोचनिकं ।

* शकलकर्दमाद्वा ॥ ३ ॥ आभ्यां भास मर्थाभ्यां रक्तमित्येतस्मिन्नर्थे ठण् वा स्यात् । शकलेन रक्तं शाकलिकं, शाकलं कार्दमिकं कार्दमं ।

नीलपीतकौ ॥ ४ ॥ एतौ रक्तमित्येतस्मि न्नर्थे निपात्यौ । नीलेन नील्या वा रक्तं नीलं । पीतेन पीतकेन वा रक्तं पीतकं । नीलनीलीपीत केभ्योऽञ । पीतात् कन ।

* शुक्रयाद्भाड् युक्तेऽब्दः ॥ ५ ॥ गुरु-

बृहस्पति तस्योदयो यस्मिन् मध्ये तद्वाचिनो भृत मासभवाद् युक्त इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं स्या भवति यो युक्ताय स चेदब्दः स्यात्। गुरूदयेन पुष्येण युक्तोऽब्दः पौषः संवत्सर । फाल्गुनं वर्ष । गुरूदयादिति किं ? शनैश्चरोदयेन पुष्येण युक्तं वर्ष । भादिति किं ? गुरूदयेन पूर्व राशेण युक्तं वर्षे ।

* चंद्रायेताद् काल ॥ ६ ॥ चन्द्रोपेताद् भाद् युक्तेऽर्थे यथाविहितं स्या भवति यो युक्त स कालश्चेत् । चंद्रोपेतेन पुष्येण युक्तमहः पौषमहः। पौषी रात्रिः। पौषाऽद्भारात्र । पौषः कालः। माघ मह । चन्द्रोपेतादिति किं ? गुरूपेतेन पुष्येण युक्त काल । काल इति किं ? चंद्रोपेतन पुष्येण युक्ता मद्रः ।

चाभेद् ॥ ७ ॥ चंद्रोपेताद् काल इत्येनेन विहितस्य स्यस्योप्त भवति अभेदश्चेत् कालस्य भद्रोऽद्रात्रादिविशेषः प्रयुज्यते । पुष्ये पायसम श्नीयात् मघासु पललाद्यमीमघ पुष्याः।मघ इतिका। मघ रात्र्यःअभेदे इति किं ? माघी रात्रि ।

इंद्रन्द्व ॥ ८ ॥ चंद्रोपेताद् भाद् द्वंद्वाद् युक्त काल इत्येतस्मिन्नर्थे छो भवति । राधानु राधाभियुक्तमहः राधानुराधीयमहः । अथ राधा नुराधीय । तिष्यपुनर्वसवीया रात्रि ।

* श्रवणाश्वत्थो स्त्री ॥ ९ ॥ एतौ चंद्रोपेत भवाचिनौ अकारांतौ निपात्यौ युक्तः काल इत्य स्मिन्नर्थे स्त्री। श्रवणेन युक्ता रात्रिः श्रवणा रात्रिः। श्रवणा पौर्णमासी । श्रवणा मुहूर्त । अश्वत्था रात्रि । स्त्र्यर्थ। भादिति किं ? श्रावणी रात्रि ।

+ दृष्टं साम ॥ १० ॥ तदिति मासमथान् दृष्टमित्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं स्या भवति यद् दृष्टं तत् साम चेत् स्या । कुंचिन दृष्ट साम क्रौंचं । वासिष्ठं । कालेयं । आग्नेय ।

+ गोत्रादङ्कवत् ॥११॥ गोत्रवाचिना भोत्रात् दृष्ट सामेत्यस्मिन्नर्थे अङ्कवत् स्या भवति । यथा औपगवस्यायमंकः-इत्यौपगवकः। तथा-औपगवेन दृष्ट साम-औपगवक । कापटवकं ।

+ वामदेवाद् यः ॥ १२ ॥ वामदेवशब्दाद् मासमभाद् दृष्टं सामेत्यस्मिन्नर्थे यः स्यात्। वामदेवेन दृष्ट साम वामदेव्यं ।

+ जाते चान्योऽण् द्विः ॥१३॥ दृष्टे सामनि जाते चार्थे य औत्सर्गिकः अण् अपवादेन बाधित पुनरन्योऽण् विधीयते स डित् वा स्यात् । उशनसा दृष्टं-साम औशनं औशनसं । शतभि षजि जात शातभिषः शातभिषजः । भाग्नेरण कार्थादुपा बाधितः । पुनर्भेऽण्याविनाऽण् ।

* प्रमो रथ ॥१४॥ भोजात् छत इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं स्यो भवति । यच्छन्न स रथश्चेत् । वस्त्रेण छन्न वास्त्रो रथः । कांबल । चार्मणः ।

+ पांडुकंबली ॥१५॥ पांडुकंबलशब्दात् छन्नो रथ इत्यस्मिन्नर्थे इन् निपात्य । पांडुकंबलेन छन्नो रथ पांडुकंबली ।

तत्रोद्धृतं पात्रेभ्य ॥१६॥ तत्रेति मुप्स मर्थेभ्य पात्रवाचिभ्य उद्धृत इत्यस्मिन्नर्थे य थाविहितं स्या भवति । शरावेषु उद्धृत ओदनः शाराव । मालव । कार्पर । कांसपात्रः ।

* स्थंडिले शेत व्रती ॥१७॥ स्थंडिलशब्दाद् सप्तम्यंतात् शेत इत्यस्मिन्नर्थे अण् स्यात् योऽसौ शेते स व्रती चेत् । स्थंडिले शेते स्थांडिलो भिक्षुः। व्रतस्यमवान्यत्र ।

संस्कृतं भक्ष्य ॥ १८ ॥ तत्रेति सप्तम्यंताद् संस्कृतमित्यस्मिन्नर्थे यथाविहितं स्यो भवति यद् संस्कृतं तद्भक्ष्यं चेत् । भ्राष्ट्रेषु संस्कृता भ्राष्ट्रा अपूपा । कालशा । कार्णा । पात्राः ।

+ शूलोखायाः ॥ १९ ॥ आभ्यामर्थे सप्तम्या

म्यां संस्कृतं भक्ष्य इत्येतस्मिन्नर्थे यो भवति । शूले संस्कृतं शूल्यं मांस । उखायां स्थाल्यां सस्कृत उख्य ।

दध्नष्ठण् ॥ २० ॥ दध्नः ठण् स्यात् । दध्नि सस्कृत दाधिक ।

वोदश्वित ॥ २१ ॥ अस्माद्वा ठण् स्यात् । उदश्विति संस्कृत-औदश्वित्क । औदश्वित: ।

क्षीराड्ढण् ॥ २२ ॥ अस्मात् ढण् स्यात् । क्षीरे सस्कृतं क्षैरेयं ।

सास्य पौर्णमासीति सौ ॥ २३ ॥ सेति वासमर्थात् अस्येति षार्थे यथाविहित स्यो भव ति मद्दार्थ सा चेत् पौर्णमासी सौ संज्ञाविषये । इति करणो विवक्षार्थः तेन मासेऽर्द्धमासे सवत्सरे वा स्यः । पौषी पौर्णमासी अस्य मासस्य-पौषो मास:, अर्द्धमास', सवत्सरो वा । माघो मास । सावीति किं ? पौषी पौर्णमासी अस्य पंचरात्रस्य ।

* अश्वत्थाग्रहायण्याष्ठण् ॥ २४ ॥ आभ्यां ठण् स्यात् सौ । अश्वत्था पौर्णमासी अस्याश्व त्थिको मास । आग्रहायणिको मासाद्य ।

फाल्गुनीश्रवणाकार्तिकीचैत्र्या वा ॥२५॥ एभ्यः ठण् वा स्यात् सौ । फाल्गुनी पौर्णमासी अस्य-फाल्गुनिको मासः फाल्गुनो वा । श्रा वणिक', श्रावण' । कार्तिकिकः, कार्तिकः । चैत्रिकः, चैत्र ।

देवता ॥ २६ ॥ सेति वासमर्थादस्येति षार्थे यथाविहितं स्यो भवति यद्दार्थ सा देवता चेत् । अर्हन् देवता अस्य-आर्हतः । जैनः । शैवः । वैष्णवः । बौद्धः । भागवतः ।

+ शुक्राद् घ ॥ २७ ॥ शुक्रशब्दाद् घो भवति । शुक्रो देवतास्येति शुक्रियः ।

* द्यु पावोऽपोनपादपांनपाच्छतरुद्रात्॥२८॥ एभ्यो घो भवति स्वसंनियोगे पात् तुमाव । अपोनपाद्देवतास्येति अपोनप्त्रियः । अपांन प्त्रिय । शतरुद्रिय' ।

छः ॥ २९ ॥ तेभ्य छो भवति तुमा वश्चातः । अपोनप्त्रीयः । अपांनप्त्रीयः । शतरुद्रीयः ।

+ पैंगाक्षीपुत्रादिभ्यः ॥ ३० ॥ एभ्य छो भवति देवतार्थे । पैंगाक्षीपुत्रीयं । तार्णबिन्दवीयं ।

महेंद्राद् घाणौ च ॥ ३१ ॥ महेंद्रशब्दाद् सास्य देवतार्थे घाणौ स्त छश्च । महेंद्रिय , माहेंद्रः, महेंद्रीय ।

कसोमाट्ट्यण् ॥ ३२ ॥ आभ्यां ट्यण् स्यात् देवतार्थे । क' प्रजापतिर्देवताऽस्य-काय । कायी । सौम्य । सौमी ।

* वाय्वृतुपितुर्य ॥३३॥ एभ्यो यो भवति देवतार्थे । वायव्यं । ऋतव्यं । उषस्यं । पित्र्यं ।

* द्यावापृथिवीशुनासीराग्नीषोममरुत्वद्वास्तोष्पतिगृहमेधाच्छश्च ॥ ३४ ॥ एभ्यश्छो भवति यश्च देवतार्थे । द्यावापृथिवीय । द्यावापृ थिव्यः । शुनासीरीय' । शुनासीर्यं । अग्नीषोमीय । अग्नीषोम्य । मरुत्वतीय' । मरुत्वत्यः । वास्तो ष्पतीय । वास्तोष्पत्यः । गृहमेधीय । गृहमेध्य' ।

महाराजप्रोष्ठपदाट्ठण् ॥ ३५ ॥ आभ्यां ठण् स्यात् देवतार्थे । माहाराजिक' । प्रौष्ठपदिक ।

कालाद् भववत् ॥ ३६ ॥ कालवाचिभ्यो देवतार्थे भव इव स्यविधिर्भवति । यथा-मासे भवं मासिक । आर्द्धमासिकं । तथा-मासो देवतास्य मासिक । आर्द्धमासिकं । सांवत्सरिक । वासंत ।

+ आदेश्छंदसः प्रगाथे ॥३७॥ वासमर्था दादिभूताच्छन्दसः षार्थे यथाविहितं स्यो भवति । यस्यादि स प्रगाथश्चेत् । पंक्तिरादिरस्य प्रगा थस्य पांक्त । आनुष्टुभः । आदेरिति किं ? अनुष्टुम्मध्यमस्य प्रगाथस्य ।

तस्य समूह ॥ ३८ ॥ तस्येति षासम-

र्थात् समूह इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं स्यो भवति । काकानां समूहः काकं । बार्कं । बागम्यस्य ।

भिक्षादेः ॥ ३९ ॥ भिक्षादिभ्यो यथाविहितं स्यो भवति समूहेऽर्थे भिक्षाणां समूहः भैक्षं । क्षैत्रं । कारीषं । गार्भिणं । यौवनं ।

+ क्षुद्रकमालवात् सेनाख्यौ ॥ ४० ॥ अस्मादण् स्यात् सेनाख्यौ । क्षुद्रकाश्च मालवाश्च क्षुद्रकमालवाः—तेषां समूहः क्षौद्रकमालवी सेना । सेनेति किं ? क्षौद्रकमालवकं ।

गोत्रक्षोक्षोष्ट्रोरभ्रराजराजन्यराजपुत्रवत्समनुष्याजाद् वुञ् ॥ ४१ ॥ गोत्रवाचिभ्यो वृक्षादिभ्यश्च वुञ् भवति समूहे । औपगवकं । गार्गकं । वार्द्धकं । औक्षकं । औष्ट्रकं । औरभ्रकं । राजकं । राजन्यकं । राजपुत्रकं । वात्सकं । मानुष्यकं । आजकं ।

कदाराद् यञ् च ॥ ४२ ॥ अस्मात् समूहे यञ् भवति वुञ् च । कैदार्यं । कैदारकं ।

* हस्तिकवचपचित्ताच ठण् ॥ ४३ ॥ हस्तिन् कवचिन्शब्दाभ्यां आचित्तवाचिभ्य केदाराच समूहेर्थे ठञ् स्यात् । हस्तिनां समूहः हास्तिकं । कावचिकं । आपूपिकं । शाष्कुलिकं । मौदकिकं । कैदारिकं ।

+ धेनोरनञ ॥ ४४ ॥ अनञ्पूर्वाद् धेनोष्ठञ् स्यात् समूहे । धैनुकं । अनञ इति किं ? अधेनूनां समूहः आधेनवं ।

* छाऽश्वात् ॥ ४५ ॥ अश्वात् समूहे छो वा स्यात् । अश्वीयं । आश्वं ।

* केशाण्ण्य ॥ ४६ ॥ केशात् समूहे ण्यो वा स्यात् । कैश्यं । कैशिकं ।

गणिकायाः ॥ ४७ ॥ गणिकाशब्दात् ण्यो भवति । गाणिक्यं ।

+ ण्योऽकादिभ्योऽप्यिनि ॥ ४८ ॥ अनञ्शब्दादे ठकादिभ्यश्च यथासंख्यं अञ् इनौ स्तः । शूनां समूहः शौवं । अन्हां आन्हं । खण्डिनां खाण्डं । डकिनी । खलिनी । कुटुम्बिनी ।

+ पश्वा पार्श्वे ॥ ४९ ॥ पर्शुशब्दात् णः स्यात् । पशूनां समूहः पार्श्वं ।

गजग्रामजनबन्धुसहायात्तल् ॥ ५० ॥ गजादेस्तल् स्यात् । गजानां समूहः गजता । ग्रामता । जनता । बन्धुता । सहायता ।

+ पृष्ठपार्हीनौ क्रतू ॥ ५१ ॥ पृष्ठ अहन् शब्दाभ्यां यथासंख्यं यखखौ निपात्यौ क्रतुश्चेत् । पृष्ठानां समूहः पृष्ठ्य । अहीनः । आहमन्यन् ।

चरणाद्धर्मवत् ॥ ५२ ॥ चरणं कठादिस्तद्वाचकात् समूहे धर्म इव स्वविधिः स्यात् । यथा—कठानां धर्मः काठकः । कालापकः । तथा—तेषां समूहः काठकं । कालापकं । छान्दोग्यं ।

+ वाताटूल ॥ ५३ ॥ वातात्समूहेऽर्थे ऊल स्यात् । वातूलः ।

+ यः ॥ ५४ ॥ वातात् यो भवति । वातानां समूहो वात्या ।

पाशादेः ॥ ५५ ॥ पाशादिभ्यो यो भवति पाशानां समूहः पाश्या । तृण्या । खल्या ।

+ ब्राह्मणमाणववाडवात् ॥ ५६ ॥ एभ्य समूहे य स्यात् । ब्राह्मण्यं । माणव्यं । वाडव्यं ।

गोरथात् ॥ ५७ ॥ आभ्यां समूहे यो भवति । गव्या । रथ्या ।

* त्रकट्यौ ॥ ५८ ॥ आभ्यां समूहे त्रकट्यौ स्तः । गोत्रा । रथकट्या ।

+ पुरुषात् कृताद्यवयविकारे च ढञ् ॥ ५९ ॥ पुरुषात् ढञ् स्यात् समूहे कृताद्यर्थे च । पुरुषाणां समूहः पौरुषेयं । पुरुषैः कृतः पौरुषेयः ग्रन्थः । पुरुषाय हितः पौरुषेयः पौरुषमाश्च । पुरुषस्य

विकारो वधो वा पौरुषय ।

* पितृमातुर्व्योस्डुङ् भ्रातरि ॥ ६० ॥ आभ्यां यथासंख्यं व्य डुङ् इत्येतौ स्तः भ्रातरि वाच्ये । पितुर्भ्राता पितृव्यः । मातुर्भ्राता मातुलः ।

* डामहट् पित्रोः ॥ ६१ ॥ ताभ्यां पित्रो र्वाच्ययोर्डामहट् स्यात् । पितुः पिता पितामहः । पितुर्माता पितामही । मातुः पिता मातामहः । मातुर्माता मातामही ।

क्षीरेऽश्व सोढदूसमरीसाः ॥ ६२ ॥ अवि शब्दात्षष्ठीसमर्थात् क्षीरेऽर्थे सोढादयः स्युः । अवे क्षीरं अविसोढं । अविदूसं । अविमरीसं ।

+ वीराद्येमोविरोधे योऽम् ॥६३॥ वीरा देर्बासि विरोधे चार्थे योऽम् च स्यात् । वीरस्य तेजो वीर्यं । वीरस्य विरोधः—वैरं ।

*राष्ट्रेऽनंगादिभ्य ॥ ६४ ॥ तासमर्थाद् अंगादिवर्जितात् राष्ट्रेऽर्थे अण् स्यात् । शिवीनां राष्ट्रं शैवं । गांधारीणां गांधारं । उपुष्ठानां—औपुष्टं । आभिसारं । अनंगादिभ्य इति किं ? अंगानां राष्ट्रं । बंगानां राष्ट्रमिति वाक्यमेव ।

मौरिकैषुकार्यादेर्विधभक्तं ॥६५॥ मौरि क्यादेः ऐषुकार्यादेश्च राष्ट्रे यथासंख्यं विधभक्तौ स्यौ स्तः । मौरिकीणां राष्ट्रं मौरिकिविधं । मौकिकिविधं । ऐषुकारिभक्तं । सारस्यायनभक्तं ।

राजन्यादिभ्यो वुञ् ॥ ६६ ॥ एभ्यः राष्ट्रे ऽर्थे वुञ् भवति । राजन्यानां राष्ट्रं राजन्यकं । दैवयातकं । शाक्कायनकं ।

+वसातेर्वा ॥६७॥ वसातिशब्दात् वुञ् वा स्यात् । वसातीनां राष्ट्रं वासातकं । वासातं ।

तदस्मिन् युद्धे योद्धप्रयोजनम् ॥ ६८ ॥ तदिति वासमर्थात् योद्धृवाचिनोऽथवाचिनश्चा स्मिन्निति इतिबर्षे यथाविहितं त्यो भवति युद्धे गम्य माने । विद्याधरा योद्धारोऽस्मिन् युद्धे—वैद्याधरं । कौरवं । भारतं युद्धं । सुलोचनाऽर्थ प्रयोजन मस्मिन् युद्धे सौलोचनं । स्वायंप्रभं । सौतारं ।

प्रहरणात् क्रीडायां णः ॥ ६९ ॥ तासम र्थात् प्रहरणवाचिनः इत्यर्थे णो भवति क्रीडायां । दंडा प्रहरणमस्यां क्रीडायां दांडा । मौष्टा । पादा । क्रीडायामिति किं ? खड्गः प्रहरणमस्मिन् युद्धे ।

+भावघञोऽस्यां ॥७०॥ भावे यो घञ् तदं तात् तासमर्थात् अस्यामितीतरर्थे णस्य स्यात् । श्येनपाताऽस्यां वर्तते श्यैनंपाता तिलपाता मौष्टिपाता मृगि । भावग्रहणं किं ? प्राकारोऽस्यां ।

श्यैनंपातातैलंपाता ॥ ७१ ॥ एतौ शब्दौ निपात्यौ । श्येनानामिव पातोऽस्यां क्रीडायां वर्तते श्यैनंपाता । तिलानामिव पातोऽस्यां तैलं-पाता । श्येनतिलयोः पाते णपरे मुम् निपात्य ।

तद्वेत्त्यधीते ॥ ७२ ॥ तदिति इप्समर्थात् वेत्त्यधीत इत्येतयोरर्थयोर्यथाविहितं त्यो भवति । व्याकरणं वेत्त्यधीते वा वैयाकरणः । चैद्धांत । छांदस ।

पदकल्पलक्षणांतासख्यानाख्यायिकाक्रतू क्थादेष्ठण् ॥ ७३ ॥ पदकल्पलक्षणांतेभ्य आख्यानाख्यायिकाक्रतुवाचिभ्यः उक्थादिभ्य श्चेप्समर्थेभ्य ठण् भवति । पूर्वपदं वेत्त्यधीते वा पौर्वपदिकं । औत्तरपदिकः । मातृकल्पिकः । पाराशरकल्पिकः । गौलक्षणिकः । आश्वलक्ष णिकः । यवक्रीतमाख्यानं वेत्त्यधीते वा यावक्री तिकः । आधिमाराकिकः । वासवदत्तां आख्या यिकां वेत्त्यधीते वा वासवदत्तिकः । सौमनोहरि कः । क्रतु—आग्निष्टोमिकः । वाजपेयिकः । उक्थं वेत्त्यधीते वा औक्थिकः । याज्ञिकः । नैया यिकः । नैमासिकः । पौराणिकः । काशपिकः ।

+ अकल्पात् सूत्रात् ॥७४॥ कल्पवर्जिता त् सूत्रांतात् ठण् स्यात् । वार्तिसूत्रं वेत्त्यधीते वा वार्तिसूत्रिकः । सांस्कार्मसूत्रिकः । अकल्पादिति

र्थात् समूह इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं ष्यो भवति । काकानां समूहः काकं । बाकं । वामस्स्यं ।

भिक्षादेः ॥ ३९ ॥ भिक्षादिभ्यो यथा विहितं ष्यो भवति समूहेऽर्थे भिक्षाणां समूहः भैक्षं । क्षैत्रं । कारीषं । गार्भिणं । यौवनं ।

+ क्षुद्रकमालवात् सेनाख्यौ ॥ ४० ॥ अस्मादञ् स्यात् सेनाख्यौ । क्षुद्रकाश्च मालवाश्च क्षुद्रकमालवाः—तेषां समूहः क्षौद्रकमालवी सेना । सेनायामिति किं ? क्षौद्रकमालवकं ।

गोत्रोक्षोष्ट्रोरभ्रराजराजन्यराजपुत्रवत्समनुष्याजाद् वुञ् ॥ ४१ ॥ गोत्रप्रत्ययान्तेभ्यो उक्षादिभ्यश्च वुञ् भवति समूहे । औपगवकं । गार्गकं । वार्द्धकं । औक्षकं । औष्ट्रकं । औरभ्रकं । राजकं । राजन्यकं । राजपुत्रकं । वात्सकं । मानुष्यकं । आजकं ।

केदाराद् यञ् च ॥ ४२ ॥ अस्मात् समूहे यञ् भवति वुञ् च । कैदार्यं । कैदारकं ।

* हस्तिकवच्यचित्ताच्च ठण् ॥ ४३ ॥ हस्तिन् कवचिन्शब्दाभ्याम् अचित्तवाचिभ्यः केदाराच्च समूहेऽर्थे ठञ् स्यात् । हस्तिनां समूहः हास्तिकं । कावचिकं । आपूपिकं । शाष्कुलिकं । मौदकिकं । कैदारिकं ।

+ धेनोरनञः ॥ ४४ ॥ अनञ्पूर्वाद् धेनोष्ठञ् स्यात् समूहे । धैनुकं । अनञ इति किं ? अधेनूनां समूहः आधेनवं ।

* छोऽश्वात् ॥ ४५ ॥ अश्वात् समूहे छो वा स्यात् । अश्वीयं । आश्वं ।

* केशाद् ण्यः ॥ ४६ ॥ केशात् समूहे ण्यो वा स्यात् । कैश्यं । कैशिकं ।

गणिकायाः ॥ ४७ ॥ गणिकाशब्दात् ण्यो भवति । गाणिक्यं ।

+ श्वादिभ्योऽञिनौ ॥ ४८ ॥ श्वन्शब्दादे खलादिभ्यश्च यथासंख्यं अञ् इनौ स्तः । शुनां समूहः शौवं । अह्नां–आह्नं । खलिनां–खालं । खलिनी । कुटुम्बिनी ।

+ णस् पर्श्वाः ॥ ४९ ॥ पर्शोरस्मात् णस् स्यात् । पर्शूनां समूहः पार्श्वं ।

गजग्रामजनबन्धुसहायात्तल् ॥ ५० ॥ गजादेस्तल् स्यात् । गजानां समूहः गजता । ग्रामता । जनता । बन्धुता । सहायता ।

+ पृष्ठाहःखीनौ क्रतौ ॥ ५१ ॥ पृष्ठ अहन् अस्माभ्यां यथासंख्यं यखखौ विपास्यौ क्रतू चेत् । पृष्ठानां समूहः पृष्ठ्यः । अहीनः । नाहमन्यत् ।

चरणाद्धर्मवत् ॥ ५२ ॥ चरणे कठादिभ्यः शाखाध्येतृभ्यः समूहे धर्म इव सविधिः स्यात् । यथा-कठानां धर्मः काठकः । कालापकः । तथा—तेषां समूहः काठकं । कालापकं । छान्दोग्यं ।

+ वातादूलः ॥ ५३ ॥ वातात्समूहेऽर्थे ऊलः स्यात् । वातूलः ।

+ यः ॥ ५४ ॥ वातात् यो भवति । वातानां समूहो वात्या ।

पाशादेः ॥ ५५ ॥ पाशादिभ्यो यो भवति । पाशानां समूहः पाश्या । तृण्या । खल्या ।

+ ब्राह्मणमाणववाडवात् ॥ ५६ ॥ एभ्यः समूहे यः स्यात् । ब्राह्मण्यं । माणव्यं । वाडव्यं ।

गोरथात् ॥ ५७ ॥ आभ्यां समूहे यो भवति । गव्या । रथ्या ।

* त्रकट्यौ ॥ ५८ ॥ आभ्यां समूहे त्रकट्यौ स्तः । गोत्रा । रथकट्या ।

+ पुरुषात् कृतहितवधविकारे च ढञ् ॥ ५९ ॥ पुरुषात् ढञ् स्यात् समूहे कृताद्यर्थे च । पुरुषाणां समूहः पौरुषेयं । पुरुषैः कृतः पौरुषेयो ग्रन्थः । पुरुषाय हिताः पौरुषेयाः [illegible] । पुरुषस्य

नारीदमक । चाडवकं । श्रौवणक । कृशाश्व छग् । कृशाश्वेन निर्वृत्त कार्शाश्वीयं । नारी श्रीय । वैशालीयं । ऋश्यादेः कः । ऋश्या अस्मिन् देशे सति ऋश्यकः । न्यग्रोधकः । सरक । कुमुदादेष्ठ । कुमुदान्यस्मिन् देशे सति कुमुदिकः । इक्कटिकः । संकटिक । काशादेरिलः । काशा अस्मिन् सति—काशिलं । पाशिल । मध्विल । तृणादेः सः । तृणान्यस्यां सति तृणसा । नडसा । पर्णसा । प्रेक्षादेरिन् । प्रेक्षया निर्वृत्त प्रेक्षी । फलका । कंचुकी ॥ अश्मादेर । अश्मानोऽस्मिन् सति अश्मर । यूषरः । ऊषर । सख्यादेढञ्—सख्या निर्वृत्त साखेयः । साखिदत्तेय । वायुदत्तेय । संकाशादेर्ण्य—संकाशेन निर्वृत्त सांकाश्यं । कांपिल्य । सौपथ्यं ॥ बला देर्य —बलेन निर्वृत्तं बल्यं । मूल्यं । कुल्य ॥ पक्षादेः फण्—पक्षेण निर्वृत्तः पाक्षायण । पाथायन । तौपायनः ॥ कर्णादेः फिञ्—कर्णेन निर्वृत्त कार्णायनि । वाशिष्ठायनिः । आकायणि सुतंगमादेरिञ्—सुतंगमेन निर्वृत्त सौतंगमि । मौनिचिति । माहापुत्रि । वराहादेः कण्—वराहा अस्मिन् देशे सति वाराहकं । पालाशक । वैदम्भकं ॥ कुमुदादेष्ठण्—कुमुदान्यस्मिन् सति कौमुदिकं । आश्वत्थिक । गौमठिक ॥

जनपदे लुप् ॥ ८८ ॥ चातुरर्थिकेषु प्रत्ययस्य लुप् भवति जनपदेऽभिधेये । पंचालस्यापत्यानि पंचालास्तेषां निवासो जनपदः पञ्चालाः । अङ्गाः । वंगाः । कलिंगाः । कुरवः ।

वरणादिभ्यः ॥ ८९ ॥ एभ्यः परस्य चातुरर्थिकस्य लुब् भवति । वरणानामदूरभवं वरणाः नगरं । गोदौ हदौ तयोरदूरभवं गोदौ ग्रामः मथुरा ।

+ शिरीषादुञ्कण्वा ॥ ९० ॥ शिरीषेभ्यश्चातुरर्थिको भवति । शिरीषाणामदूरभवो ग्राम शिरीषाः । शारीषक । शिरीषिक ।

शर्करायाष्ठण्छण् च ॥ ९१ ॥ शर्कराशब्दात् ठणादय उञादयश्च चातुरर्थिका स्युः । शर्करा अस्मिन् ग्रामे सति शार्करिकं । शर्करीयं । शार्कराः । शर्करा । शार्करकं । शर्करिकं ॥

नद्यां मतुः ॥ ९२ ॥ नद्यां देशे सा नद्यां मतुः स्यात् चातुरर्थिकः । उदुम्बरा अस्यां सति उदुम्बरावती । मशकावती । पुष्करावती ।

मध्वादेः ॥ ९३ ॥ मध्वादिभ्यो मतुश्चातुरर्थिकः स्यात् । मधून्यस्मिन् देशेऽन्ति मधुमान् । बिसवान् । स्थाणुमान् ।

कुमुदनडवेतसमहिषाड्डित् ॥ ९४ ॥ कुमुदादेर्मतुश्चातुरर्थिकः स्यात् स च डित् । कुमुदान्यस्मिन् देशे सति कुमुद्वान् । नड्वान् । वेतस्वान् । महिष्मान् ॥

* नडशादाड्ड्वलः ॥ ९५ ॥ आभ्यां वलो भवति चातुरर्थिकः स च डित् । नड्वल । शाड्वल ।

शिखायाः ॥ ९६ ॥ शिखाशब्दाद्वल स्यात् चातुरर्थिक । शिखया निर्वृत्तं शिखावलं नगरं ॥

उत्करादेश्छः ॥ ९७ ॥ उत्करादिभ्यश्चातुरर्थिकेषु छो भवति । उत्करोऽस्मिन् देशेऽस्ति उत्करीयः । संकरीयः । शालीयः ।

* नडादेः कछ ॥ ९८ ॥ नडादिभ्यश्चातुरर्थिकेषु कछो भवति । नडा अस्मिन् देशे सति नडकीय । प्लक्षकीय । बिल्वकीय ॥

शेषे ॥ ९९ ॥ शेषे अर्थविशेषे यथाविहितं स्यां भवति । चक्षुषा गृह्यत चाक्षुषं रूप । श्रावणः शब्दः । दृषदि पिष्टाः दार्षदाः सक्तवः । अश्वैरुह्यते आश्वो रथ । चतुर्भिरुह्यते चातुरं शकटं ।

राष्ट्रदूरापाराद् घखौ ॥ १०० ॥ राष्ट्रादेर्यथासंख्यं घखौ भवतः शेषे । राष्ट्रे जा

किं ? कास्पसूत्रः ।

× मद्रिसत्रोगमसंसर्गाद् विधाया ॥७५॥ म्यादिवर्जिताद् विद्यातात ठञ् स्यात् । वायसविद्यां वेत्यधीते वा वायसविद्यिक । सार्पविधिक । अम्यादरिति किं ? म्यवयया विद्या त्रिविधा तां वेत्यधीते वा त्रैविधः । क्षात्रविद्याः धांगविद्य । धार्मविद्य । सांसर्गविद्य ।

याज्ञिकौक्थिकलौकायतिकाद्युप्रासाणि ॥ ७६ ॥ याज्ञिकादयो निपात्यंते । याज्ञिकस्य वेत्यधीते वा याज्ञिक । ठञ् इकृपर्वं च निपात्यते । औक्थिकमं-औक्थिकः । लोकायत-लौकायतिक । ठणि यकाराकारस्येलं । अनुब्राह्मणी । अनुब्राह्मणिना । इन् ।

× शतपष्ट' पथष्टद्॥७७॥ आभ्यां परो य पथिन्शब्दः तदंताद वेत्यधीते चार्थे ठट्‌ भवति । शतपथं वेत्यधीते वा शतपथिक' । षष्टिपथिक । + पदाद्युत्तरपदम्याम् ॥ ७८ ॥ पदशब्द' उत्तरपदं यस्य तस्मात् पदात् उत्तरपदात् पदोत्तरपदाच्च ठो भवति । पूर्वपदं वेत्यधीते वा पूर्वपदिक । पदिक । उत्तरपदिक । प्रथमोत्तरपदिक ।

क्रमादेर्वुन् ॥ ७९ ॥ क्रमादेर्वुन् स्यात् । क्रमं वेत्यधीते वा क्रमक । शिक्षक । पदक ।

+ ससर्वादेरण् ॥ ८० ॥ सादे सर्वादेश्च दाति अधीते चार्थे स्यस्योप् भवति । सवार्तिक । सग्रह' । अण उप् । सर्वविद । सर्ववेद । ठण उप् ।

० रियकात सूत्रात् ॥ ८१ ॥ स्पिर्सकाल य को विदिय तदंतात सूत्रे वर्तमानात् वेत्त्य धीते चार्थ स्यस्योप् भवतिर्वाभ्यामा परिमाणम स्यादि पंचकं सूत्रे तद्विदस्त्यधीयते वा पैचका जैनेद्रा । अष्टका पाणिनीया । द्वादशका आहता । स्पिमहण किं ? तास्त्रावबार्तिका ।

मोक्षात् ॥ ८२ ॥ मोक्षस्मात् विहित स्य वदिमधर्येत्सोप् भवति । गौतमेन मोक्तं गौतम । तद्वेत्त्यधीते वा गौतम । सुधर्मणा मोक्तं सौधर्म । तद्वेत्त्यधीते वा सौधर्म । माद्रबाहव ।

* वेदेनब्राह्मणं ॥ ८३ ॥ वेदवाचिमोक्षर्थ इन्नते च ब्राह्मणवाचि वदिमध्येरोरेव मयुज्यते नान्यत्र । कठेन मोक्तं वदं छंदो वेत्त्यधीते वा कठ । मोदेन—मौद । इन्-ब्राह्मण-ताण्डिन मोक्तं ब्राह्मणं विदंति अधीयते वा ताण्डिन । भाल्लविन । ऐतारायिण । इन्महणं किं ? याज्ञवल्क्येन मोक्तानि याज्ञवल्कानि ब्राह्मणानि ।

* सोऽस्यास्तीति देश स्रौ ॥ ८४ ॥ स इति वासमर्थात् अस्तीत्यर्थे यथाविहितं स्यो भवति यो वाऽर्थः स चेदस्तीति भवति तच्चेत्तदेश-निर्दिष्ट स चेद्देशः सुविषये । इतिकरणो मू माविविषये विवक्षार्थ । उदुंबरा अस्मिन् देशे संति औदुंबरः । बाल्बजः । पार्वतः ।

तेन निर्वृत्तः ॥ ८५ ॥ तेनेति भा समर्थात निर्वृत्त इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं स्यो भवति देशः स्रौ । कुशाम्बेन निर्वृता कौशाम्बी नगरी । काकंदी । माकंदी । सागर ।

तस्य निवासादूरभवौ ॥ ८६ ॥ त स्येति तासमर्थात् निवासादूरभव इत्येतयोरर्थयो' यथाविहितं स्यो भवति । ऋजुनावो निवास आर्जुनावं । सक्लायाः-साकलं नगरं । वाराणसा अदूरभवा—वाराणसी । विदिशाया —वैदिशं ।

वुञ्छणकठलसेयकण्ययफक्फिञिञ्-फणठणोऽरीहणकृशाश्वर्श्यकुमुदकाशतृणम-माद्यमसखिसंकाश्यवलपक्षकर्णसुतंगमवराह-कुमुदादिभ्यः ॥ ८७ ॥ अरीहणादिभ्यः पञ्चदशेभ्यो यथासंख्यं वुञादयः षोडश स्याश्चातुरर्थिका भवति । अरीहणेन निर्वृत्तं

स्यात् । गोष्ठ्यां जात-गौष्ठ । तैकी । तैकः । गौमती । गौमत ।

* सकलादर्गोत्रे ॥१२०॥ सकलादेर्गोत्रे मन्त्यो विहित इदंतादर्थेऽञ् स्यात् । सकल स्यापत्य साकल्यस्तस्येमे छात्राः साकलाः । काठा । गौकक्षा । गोत्र इति किं ? सकलो देवताऽस्येति साकलस्तस्यम साकलीया ।

इञः ॥१२१॥ गोत्रे य इञ् तदंतादण् स्यात् शेषेऽर्थे । दाक्षेः छात्राः दाक्षा । माहाका ।

न द्व्यचः प्राग्भरतेषु ॥ १२२ ॥ द्व्यचः इञेत यत् प्राग्गोत्रे भरतगोत्रे च वर्तते तस्मादण् न स्यात् । पैकेरिमे छात्राः पैकीया । पौष्पीयाः । भरतेषु—काशेरिमे काशीया । वासीयाः । द्व्यच इति किं ? पान्नागारेः छात्रा पान्नागारा । प्राग्भरतेष्विति किं ? दाक्षाः ।

भवतष्ठण्छसौ ॥ १२३ ॥ भवतात् शेषेऽर्थे ठण्छसौ स्यौ स्त । भवतो भवत्या वाऽयमाव त्कः । भवदीय ।

+ जनपरराज्ञ-कञ्च॥१२४॥एभ्यः शेष कञ्च भवति । जनस्येदं जनकीयं । परकीयं । राज कीयं । स्वदेशयोरप्यत्र ग्रहणमिति केचित् । स्वकीयं । दवकीयं ।

दोश्छः ॥१२५॥ दुसंज्ञकात् शेषे छो भवति तस्याय तदीय । मदीय । गार्गीय । स्वार्य भगीयः । भाद्रीय ।

+ शीवादिभ्य कालात् ॥ १२६ ॥ शीता दिभ्य परो य कालशब्दस्तदंतादर्थेऽर्थे छो भवति । शीतकालीयं । उष्णकालीयं ।

+ व्यादिभ्यष्ठञिकठौ ॥ १२७ ॥ विमभृति भ्य परो य कालशब्दस्तदंतात्शेषे ठञिकठौ स्तौ स्तः । वैकालिकः । वैकालिकी । वैकालिका । आनुकालिक । आनुकालिकी । आनुकालिका ।

*काश्यादेः॥१२८॥काशिप्रभृतिभ्या दुभ्य शेषे ठञिकठौ स्तः । काश्यां जातः—काशिकः । काशिकी । काशिका । वैदिक । वैदिकी । वैदिका ।

वाहीकग्रामेभ्यः ॥१२९॥ वाहीकदेशग्राम वाचिभ्यो दुभ्यः शेषेऽर्थे तौ स्त । शाकले जातो भवो वा शाकलिक । शाकलिकी । शाकलिका । मांमविकः । मांमविकी । मांमविका । कारठ पिक । कारठपिकी । कारठपिका ।

वोशीनरेषु ॥ १३० ॥ उशीनरेषु ये ग्रामाः तद्वाचिभ्यस्तौ वा स्त । आह्कालिषु जाता भवा वा आह्कालिकी । आह्कालिका आह्कालीया । सौदर्शनिका । सौदर्शनिकी । सौदर्शनीया ।

आर्देवे ठञ् ॥ १३१ ॥ उवर्णान्ताद्देश वाचिनष्ठञ् स्यात् । शबरजम्बां जातो भवो वा शाबरजंबुक । नैषादकर्षुकः । देश इति किं ? पटोश्छात्रा पाटवा ।

दोरेव प्राचा ॥ १३२ ॥ उवर्णान्ताद्दो प्राचां देशवाचिनो दुसंज्ञादेव ठञ् स्यात् शेष । आढक-जम्बां जात आढकजंबुक । नापितवास्तुक । नियमोऽयं प्राचां दोरेव—मास्तवास्तव ।

कंथायाः ॥ १३३ ॥ कन्थायाः शेषे ठञ् स्यात् । कन्थाया जातो भवो वा कान्थिका गौः ।

वर्णौ वुञ् ॥ १३४ ॥ वर्णौ जनपदे या कन्था तस्या वुञ् भवति । कान्थकोऽश्व ।

धन्वयोपध्पुरवहांतात् ॥१३५॥ धन्व वाचिनो यकारोपधात् प्रस्थपुरवहान्तेभ्यश्च देश वाचिनो दोर्वुञ् स्यात् । पारेधन्वनि जात पारे धन्वकः । आपारेधन्वकः । ऐरावतक । योप् सांकाश्ये भव सांकाश्यकः । कांपिल्यकः । माकमस्थकः । नांदीपुरक । फाल्गुनी वहक ।

तो भवा वा राष्ट्रिय । दूरत्य । भौत्तराहः ।

पारावारपारावारावारपारेभ्यः स्वः ॥ १०१ ॥ पार अवार पारावार अवार पार इत्यतेभ्य खो भवति । पारीण । अवारीण । पारावारीण । अवारपारीण ।

ग्रामाद् यखञ् ॥ १०२ ॥ ग्रामाद् शेषऽर्थे यखञौ स्तः । ग्रामे जातो भवो वा ग्राम्य, ग्रामीण ।

+ढकञ् ॥१०३॥ ग्रामशब्दाच्छेषऽर्थे ढकञ् स्यात् । ग्रामेयक ।

कत्र्यादे ॥ १०४ ॥ कत्रि प्रभृतिभ्यो ढकञ् स्यात् शेषे । कत्रौ जातो भवो वा कात्रेयक । पौष्करेयक । पौष्कलेयक ।

* कुण्ड्यादिभ्यो यस्व ॥ १०५ ॥ एभ्यो ढकञ् स्यात् शेषऽर्थे यस्य च सन्नियोग । कुण्ड्यायां जातः कौण्डेयक । कुम्भ्यायां जातः कौम्भेयक ।

+कुलकुक्षिग्रीवाभ्यःश्वास्यलङ्कारे ॥१०६॥ कुलादेरकञ् स्यात् यथाक्रम । कुले जातो भवो वा कौलेयक श्वा । कौक्षेयकोऽसिः । ग्रैवेयकोऽलंकारः । अन्यत्र—कौल । कौक्ष । ग्रैवः ।

नद्यादेरेयण् ॥ १०७ ॥ नद्यादिभ्यः शेषऽर्थे एयण् स्यात् । नद्यां जाता भवा वा नादेय । माहेय । वाराणसेयः ।

* पुरःपश्चाद्दक्षिणात्त्यण् ॥१०८॥ एभ्य शेषऽर्थे त्यण् स्यात् । पुरः भव पौरस्त्य । पा श्चात्त्य । दाक्षिणात्त्य ।

+कापिशीबाह्लीकादिपर्दिकापिशायन्गुण् ॥१०९॥ एभ्यः शेष ष्फक् स्यात् । कापिशेयु जनपद जा त कापिशायन । बाह्लायन । पार्दायन । का पिशायनी द्राक्षा ।

राष्ट्रगिनि ॥११०॥ कुशराष्ट्रात् स्याम्

रांकवीनि । रांकवायणो गौः । रांकवो गौ । मनुष्ये इति किं ? रांकव कम्बलः ।

* ग्रामेषभक्ष्यपावभ्यो यः ॥ १११॥ दिव मादिभ्य्नात् अपत्ययस्य यो भवति शेषऽर्थे । दिवि जातो भवो वा दिव्यः । प्राच्य । उदीच्य । प्रतीच्यः । अपाच्यः ।

+कामेरावित्ययत्तास्त्यप् ॥११२॥ काविभ्यः तद्गतयस्तिभ्यश्च शेषऽर्थे त्यप् भवति । क जातो भवो वा क्वत्य । अमात्य । इहत्य । आविष्ट्य । ततस्त्य । अतस्त्यः । कुतस्त्य । कुमत्य । तत्रत्यः । अत्रत्य ।

+निसो गते ॥११३॥ निस गतऽर्थे त्यप् स्यात् निर्गतो वर्णाश्रमेभ्य इति निष्ट्य ।

वैयवायमुपस ॥ ११४ ॥ एभ्य शेष ऽर्थे त्यप् वा स्यात् । एषमा जातः ऐषमस्त्य । ऐषमस्तन । ह्यस्त्य । ह्यस्तन । श्वस्त्य । श्वस्तन ।

* रूप्यघ्नरण्यायाम ॥११५॥ रूपयोराम्य शब्दाय ख्यणो भवति । गुरुरूप्य आत गार्ग रूप्य । शैविरूप्य । आरण्या यवा ।

* दिक्पूर्वपदात् ॥११६॥ दिक्पूर्वात् सुराष्ट्र य वा भवति अतो । पूर्वस्यां शालायां भव पौर्वशाल । दाक्षिणशालः । औत्तरशालः । अतो इति किं ? पूर्वेषुकामशम्यां जात पूर्वेषु कामशम ।

* मद्रादञ् ॥११७॥ दिक्पूर्वात् मद्रशब्दाच्छे षऽञ् स्यात् । पूर्वेषु मद्रेषु जाता भवो वा पौर्व मद्र । आपरमद्रः ।

+ उदग्ग्रामाद्यकृल्लोम्न ॥११८॥ उदी च्यग्रामवाचकात् यकृल्लोमन् शब्दात् शेषेऽञ् स्यात् । याकृल्लोम । उदग्ग्रामादिति किं ? याकृल्लोमक ।

× गोष्ठ्यादे ॥११९॥ गोष्ठीप्रभृतिभ्योऽञ्

गहीय ।मतस्तीय।क्षमीय ।विषमीय ।उपमीय ।

* दो कस्ताद्कंथाफलदनगरग्रामह्रदयो ॥ १५४ ॥ दोः कोक सोक कमादिपोश्च छो भवति । आरीहणके जातो भवो वा आरीहण कीयः । ब्राह्मणकीय । कौटिशिर्सीयः । माटि शिसीयः । दाक्षिकथीयः । माहिकक्षीयः । दाक्षिकन्थीयः । माहिकिनगरीय । दाक्षिग्रा मीय । गोमयह्रदीय । दधिह्रदीयः ।

माचां कच्छादे ॥ १५५ ॥ माचां दे शवाचिन कटादे छो भवति शेषे । कटनगरीय । कटग्रामीय ।

+ पर्णकृकणाद् भारद्वाजे ॥१५६ ॥ आभ्यां भारद्वाजदेशवाचिभ्यां छो भवति शेषे । पर्णीयः। कृकणीय । पाणः । कार्कणोऽन्यत्र ।

पर्वतान्मर्त्ये ॥ १५७ ॥ पर्वताच्छो भवति मर्त्ये । पर्वते जातः पर्वतीया मनुष्य ।

वा ॥ १५८ ॥ पर्वताच्छपे छो वा स्यात् शेषे । पर्वतीयमुदकं । पार्वत फलं वा ।

+ वेणुकादिभ्य छण् ॥ १५९ ॥ एभ्यः देशवाचिभ्यः छण् स्यात् शेषे । वैणुकीय । वैत्रकीय ।

युस्मदस्मदोऽकञ् वाऽस्मत्कौ ॥ १६० ॥ आभ्यां अञ्चमौ वा स्तः सर्वत्रनियोगे तयोः अककादेशश्च । युष्माकं युवयोर्वाऽयं यौष्माक । यौष्माकीण । युष्मदीय । आस्माक । आ स्माकीनः । अस्मदीय ।

तवकममकमेकार्थे ॥ १६१ ॥ तयोस्तव कममकावादेशौ स्त एकार्थे अञ्खञोः परत । तवायं तावक ।तावकीन ।मामक। मामकीन ।

योऽर्धात् ॥ १६२ ॥ अर्धात् यो भवति शेषे । अर्धे भवं अर्ध्यं ।

+ सावेरण्ण ॥ १६३ ॥ सावेरर्धाट्ठण् स्यात् शेषे । पुष्करार्द्धे भव पौष्करार्द्धिकः । वैभ मार्द्धिक ।

* दिगादेस्तौ ॥१६४॥ दिगादेरर्धात् यठणौ स्तौ स्त । पूर्वार्ध्यं । पौर्वार्द्धिक । दक्षिणा र्ध्य । दाक्षिणार्द्धिक ।

ग्रामराष्ट्रस्याणठणौ ॥ १६५ ॥ ग्रामस्य राष्ट्रस्य चार्धात् दिगादरणठणौ स्त । ग्रामस्य राष्ट्रस्य वा पूर्वार्धे भव पौर्वार्द्ध । पौर्वा र्द्धिक । अपरार्द्ध जातो भवा वा पाश्चार्द्धः । पाश्चार्द्धिक ।

परावरधमोत्तमादेय ॥१६६॥ परादिपूर्वा दर्धात् यो भवति । परार्ध्यं । अवरार्ध्यं । अधमार्ध्यं । उत्तमार्ध्यं ।

+अवास्योऽधसोऽम ॥१६७॥ एभ्य अमो भवति । अन्तमः । अवम । अधम ।

+ लोकमध्यात्मादिभ्यष्ठण्॥१६८॥ लोक योरध्यात्मादिभ्यश्च ठण् स्यात् । इह लोके जात भवो वा ऐहलौकिक । पारलौकिक । आध्या त्मं भवं आध्यात्मिक । आधिदैविकं । ऐहिक ।

+ समानादादेश्च ॥१६९॥ समानात् समा नादेश्च ठण् स्यात् । समाने भवाः सामानिकाः देवा । सामानग्रामिक ।

ऊर्ध्वाद्दमदेहात् ॥ १७० ॥ ऊर्ध्वात् पराभ्यां दमदेहाभ्यां ठण् स्यात् । ऊर्ध्वात् दमो दमादूर्ध्वं वा ऊर्ध्वदमः। तत्र भवः और्ध्वदमिक । और्ध्व देहिक ।

+वर्षाकालेभ्यः ॥१७१॥ वर्षाशब्दात् काल वाचिभ्यश्च ठण् स्यात् । वर्षासु भवो वार्षिक । पूर्ववार्षिक । मासिक । आर्द्धमासिक । सांव त्सरिक ।

कर्मणि भावे शरद ॥१७२॥ शरच्छब्दा त् भावे कर्मणि ठण् स्यात् । शारदिकं श्राद्धं ।

राजीताः माचां ॥१३६॥ राज इकारांताच दा माम्देशवाचिनो वुम् स्यात् । पाटलिपुत्रक । एकचक्रक । कर्कंदी-कार्कंदकः । मार्कंदक ।

* राष्ट्रन्य ॥१३७॥ राष्ट्रवाचिना देशात् योर्वुम स्यात् । आभिसारक । आदर्शक । लौपुरक ।

* बहुषु ॥१३८॥ राज्यवाचिनो देशात् बहु विषयाद् वुम् स्यात् शेषे । अगपु जातो मवो वा-आंगक । वांगकः । दार्वक । आभमीरक ।

कच्छादिवक्रूसयो ॥ १३९ ॥ कच्छा-दिपार्वेसवाचिना वुम् स्यात् शपर्थे । मरुकच्छे जातो मवो वा मारुकच्छकः । पैप्पिलिकच्छक । कांदामक । वैशुजामक । ऐंदुवकक तैंदुवकक । वाहुवर्धकः । वाक्रवर्धकः ।

धूमादे ॥ १४ ॥ धूमादिभ्यो देशवाचि भ्यो वुम् स्यात् शेषे । धौमक । गार्तक । वैपक । काशक ।

* कूलात् सौवीरेषु ॥१४१॥सौवीरेषु भामात् कूलात् वुम् स्यात् शेषेऽर्थे कौलकः । कौलाऽन्यत्र

+ समुद्रान्नौनरा ॥ १४२ ॥ समुद्रशब्दाद्देश वाचिनो वुम् स्यात् शेषे स चेत् नौ ना वा भव ति । सामुद्रिका नौः । सामुद्रको मनुष्य । अ न्यत्र-सामुद्रं लवणं ।

नगरात् कुत्सादाक्ष्ये ॥ १४३ ॥ नगरा देशवाचकाच्छेषे वुम् स्यात् कुत्सायां दाक्ष्ये च । केनायं पुरुषो मुषित इह नगरे मनुष्येण समाम्यत एतन्नागरक चौरा हि नागरका भवति। केनयं वीणा वादिता । इह नगरे मनुष्येण उप पचते एतन्नागरके निपुणा हि नागरका भवति ॥ कुत्सादाक्ष्ये इति किं ? नागर पुरुष ।

+नृपत्म्यप्यायन्यायविहारेमेऽरण्यात्॥१४४॥ अरण्यादेशवाचिनो वुम् स्यात् शेषे नार्थे । आ रण्यका ना पंथा अध्यायः न्यायः, विहार, हस्ती वा । आरण्या औषधयाऽन्यत्र ।

+ वा गोमय ॥ १४५ ॥ अरण्यशब्दाद्देश वाचिनो वुम् वा स्यात् शेषे गोमये । आरण्य क । आरण्य गोमयः ।

कुरुयुगंधरात् ॥ १४६ ॥ आभ्यां देशवा चिभ्यां वुम् स्यात् वा । कुरुषु जातो भवो वा कौरवक । कौरव । यौगंधरक, यौगधरः ।

धूमिमद्रात् क ॥ १४७ ॥ आभ्यां देशवाचिभ्यां शेषे को भवति । धूमिक । मद्रका ।

कोटाऽञ् ॥ १४८ ॥ कोको देशवा चिनोऽञ् स्यात् । मार्धिकेषु जात-मार्धिक मारि पिक । मारमक ।

कच्छादेः ॥ १४९ ॥ कच्छादिभ्योऽञ् स्यात् शेषे । काच्छः । सैंधव । वार्णव ।

नृवस्त्य च वुञ् ॥ १५० ॥ नरि हस्ते च कच्छादर्वुञ् स्यात् । काच्छको ना । अ-च्छकमस्य वस्थितं हसितं । काच्छिका चूडा । पर्व-सैंधको ना ।

मायवागपदौ शाल्वात् ॥ १५१ ॥ शा ल्वाद्देशवाचिन शेषे वुञ् स्यात् गवि यवाग्वां अपदौ च । शाल्वको गौः । शाल्विका यवागू शाल्वको मनुष्य । पद्मिति किं ? शाल्वाः व्रीहयः । शाल्व पथि ।

* पृथिवीमध्यान्निवासाचरणेऽञ् मध्यमश्च ॥ १५२ ॥ पृथिवीमध्यशब्दात् निवासभूता चरणे कठादौ अञ् स्यात् । मध्यमश्चास्यादेशः। पृथिवीमध्ये जातो भवो वा माध्यम कठादिः । निवासादिति किं ? मध्यमीय ।

गर्तयुगहादिभ्यः ॥ १५३ ॥ गर्तशब्दः ग हादिभ्यश्च छो भवति । स्वाविद्गर्ते जातो भवो वा स्वाविद्गर्तीयः। वृकगर्तीयः । शृगालगर्तीय ।

गहीय ।मतम्बीय ।समीय ।विषमीय ।उत्तमीय ।

* द्रो फल्वोत्कयाफलदनगरग्रामह्रदयो ॥ १५४ ॥ योः कोक सोक' कंथादियोश्च छो भवति । भारीहणके जातो भवो वा आरीहण कीयः । ग्रामणकीय । कौटिशिलीयः । माटि शिलीयः । दाक्षिकथीयः । माहिककर्थीयः । दाक्षिफल्दीयः । माहिकिनगरीय । दाक्षिग्रा मीय । गोमयह्रदीय । दधिह्रदीयः ।

माधो कन्थादे' ॥ १५५ ॥ माधो दे शवाचिन' कन्थादे छो भवति शेषे। कटनगरीय । कटग्रामीय ।

+ पर्णकृकणाद् भारद्वाजे ॥१५६ ॥ आभ्यां भारद्वाजदेशवाचिभ्यां छो भवति शेषे । पर्णीयः। कृकणीय । पाणः । कार्कणोऽन्यत्र ।

पर्वतान्मर्त्ये ॥ १५७ ॥ पर्वताच्छो भवति मर्त्ये । पर्वते भातः पर्वतीया मनुष्य ।

वा ॥ १५८ ॥ पर्वताच्छपे छो वा स्यात् शेषे । पर्वतीयमुदकं । पार्वतं फलं वा ।

+ वेणुकादिभ्य छण् ॥ १५९ ॥ एभ्यः देशवाचिभ्यः छण् स्यात् शेषे । वैणुकीय । वैत्रकीय ।

युस्मदस्मदोऽञ्खञ् चाऽयमसखौ ॥ १६० ॥ आभ्यां अञ्सञौ वा स्तः तत्संनियोगे तयोः अककादेशश्च । युष्माकं युवयोवाऽयं यौष्माक । यौष्माकीणः । युष्मदीय । आस्माक । आ स्माकीनः । अस्मदीय' ।

तवकममकमेकार्थे ॥ १६१ ॥ तयोस्तव कममकावादशौ स्त एकार्थे अञ्खञो' परत । तवार्य तावक तावकीम मामकः। मामकीन' ।

योऽर्द्धात् ॥ १६२ ॥ अर्द्धाद् यो भवति शेषे । अर्द्धे भवं अर्द्धय ।

+ सादेष्ठण ॥ १६३ ॥ सादेरर्द्धाट्ठण् स्यात् शेषे । पुष्करार्द्धे भवं पौष्करार्द्धिकः । वैज यार्द्धिक ।

* दिगादेस्तौ ॥१६४॥ दिगादेरर्द्धात् यठणौ स्तौ स्त' । पूर्वार्द्ध्य । पौर्वार्द्धिक । दक्षिणा र्द्ध्य । दाक्षिणार्द्धिक ।

ग्रामराष्ट्रस्याणठणौ ॥ १६५ ॥ ग्रामस्य राष्ट्रस्य चार्द्धात् दिगादरण्ठणौ स्त । ग्रामस्य राष्ट्रस्य वा पूर्वार्द्धे भव पौर्वार्द्ध' । पौर्वा र्द्धिक । अपरार्द्धे जातो भवो वा पाश्चार्द्धः । पाश्चार्द्धिक ।

परावरधमोत्तमादेर्य ॥१६६॥ परादिपूर्वा दर्द्धात् यो भवति । परार्द्ध्य । अवरार्द्ध्य । अधमार्द्ध्य । उत्तमार्द्ध्य ।

+मताग्मोऽग्रसोऽग्मः ॥१६७॥ एभ्य अमो भवति । अग्रमः । अवम । अधम ।

+ लोकाध्यात्मादिभ्यष्ठण ॥१६८॥ लोक योरध्यात्मादिभ्यश्च ठण् स्यात् । इह लोके जात भवो वा ऐहलौकिक' । पारलौकिक । आध्या- त्मे भव आध्यात्मिक । आधिदैविक । पारिक ।

+ समानादादेश ॥१६९॥ समानात् समा नादेश ठण् स्यात् । समाने भवाः सामानिकाः देवा । सामानग्रामिक' ।

ऊर्ध्वाद्दमदेहात ॥ १७० ॥ ऊर्ध्वात् पराभ्यां दमदेहाभ्यां ठण् स्यात् । ऊर्ध्वाद् दमो दमादूर्ध्व वा ऊर्ध्वदमः। तत्र भवः और्ध्वदमिक । और्ध्व देहिक ।

+वर्षाकालेभ्यः ॥१७१॥ वर्षाशब्दात् काल- वाचिभ्यश्च ठण् स्यात् । वर्षासु भवो वार्षिक । पूर्ववार्षिक । मासिक । आर्द्धमासिकः । सांव त्सरिक ।

कर्मणि भावे शरद ॥१७२॥ शरच्छब्दा त् भावे कर्मणि ठण् स्यात् । शारदिकं श्राद्ध ।

रोहीतः भार्या ॥१३६॥ राज ईकारान्तात्‌ वा मान्यदेशवाचिनो वुम्‌ स्यात्‌ । पाटलिपुत्रक । एकचक्रक । काकन्दी-काकंदका । माकंदक ।

* राष्ट्रम्य ॥१३७॥ राष्ट्रवाचिना वत्वात्‌ वार्युश्‌ स्यात्‌ । आभिसारक । आदर्शक । औपुरक ।

* बहुषु ॥१३८॥ राष्ट्रवाचिनो देशात्‌ बहु विषयात्‌ वुम्‌ स्यात्‌ शेषे । अंगेषु जातो भवो वा आंगक । वांगका । दार्वक । आजमीढक ।

कच्छाग्निवक्त्रमवतयो ॥ १३९ ॥ कच्छा विपादेशवाचिना वुम स्यात्‌ शेषेऽर्थे । मरुकच्छ जातो भवो वा मारुकच्छक । वैणिकच्छक । कांडामक । वैणुजामक । ऐंदुवक्त्रक । वैंदुवक्त्रक । वाहुवर्तकः । वाक्रवर्तकः ।

धूमादे ॥ १४० ॥ धूमादिभ्यो देशवाचिभ्यो वुम्‌ स्यात्‌ शेषे । धौमक । गार्तक । तैर्थक । कासक ।

* कुसात्‌ सौवीरेषु ॥१४१॥सौवीरेषु ग्रामात्‌ कूलात्‌ वुम्‌ स्यात्‌ शेषेऽर्थे कौलकः । कौलाऽन्यत्र ।

+ समुद्रान्नौका ॥ १४२ ॥ समुद्रशब्दाद्देश वाचिनो वुम्‌ स्यात्‌ शेषे स चेत्‌ नौ ना वा भव ति । सामुद्रिका नौ । सामुद्रको मनुष्य । अ न्यत्र—सामुद्रं लवणं ।

नगरात्‌ कुत्साद्दाक्ष्ये ॥ १४३ ॥ नगर देशवाचकाच्छेषे वुम्‌ स्यात्‌ कुत्सायां दाक्ष्ये च । केनायं पुरुषो मुषित इह नगरे मनुष्येण तस्मान्मत एतन्नागरके चोरा हि नागरका भवति। कनयं वीणा वादिता । इह नगरे मनुष्येण उप पद्यते एतन्नागरके निपुणा हि नागरका भवति ॥ कुत्सादाक्ष्ये इति किं ? नागर पुरुष ।

+नृपध्यध्यायन्यायविहारमेभ्यात्‌॥१४४॥ अरण्यादेशवाचिनो वुम्‌ स्यात्‌ शेषे मार्गे ।आ रण्यका ना पथा अध्यायः न्यायः, विहार, हस्ती वा । आरण्या औषधयोऽन्यत्र ।

+ वा गोमय ॥ १४५ ॥ अरण्यशब्दाद्देश वाचिनो वुम्‌ वा स्यात्‌ शेषे गोमये । आरण्य क । आरण्य गोमयः ।

कुरुयुगंधरात्‌ ॥ १४६ ॥ आभ्यां देशवा- चिभ्यां वुम्‌ स्यात्‌ वा । कुरुषु जातो भवो वा कौरवक । कौरव । यौगंधरक, यौगंधर ।

इगिमद्रात्‌ क ॥ १४७ ॥ आभ्यां देशवाचिभ्यां शेषे का भवति । वृजिक । मद्रक ।

कोपादण्‌ ॥ १४८ ॥ कोपे देशवा- चिनोऽण्‌ स्यात्‌ । ऋषिकेषु जात—आर्षिक ।माहि षिक । आश्मक ।

कच्छादः ॥ १४९ ॥ कच्छादिभ्योऽण्‌ स्यात्‌ शेषे । काच्छ । सैंधव । वार्णव ।

नृवत्स्य च वुम्‌ ॥ १५० ॥ यदि वस्ते च कच्छादर्वुम्‌ स्यात्‌ । काच्छको ना । का च्छकमस्य जल्पित हसितं । काच्छिका चूडा । एवं—सैंधका ना ।

गोयवागपत्ौ साल्वात ॥ १५१ ॥ सा ल्वादेशवाचिन शेषे वुम्‌ स्यात्‌ गवि यवाग्वां अपत्ौ च । साल्वको गौः । साल्विका यवागू साल्वका मनुष्य । एष्विति किं ? साल्वाः मीढवः । साल्वः पथि ।

* पृथिवीमध्यान्निवासाचरणेऽण्‌ मध्यमश्च ॥ १५२ ॥ पृथिवीमध्यशब्दात्‌ निवासभूता चरणे कठादौ अण्‌ स्यात्‌ । मध्यमश्चास्यादेशः। पृथिवीमध्य जातो भवो वा माध्यम कठादिः । निवासादिति किं ? मध्यमीय ।

गर्तयुगहादिभ्यः ॥ १५३ ॥ गर्तयो य हादिभ्यश्च छो भवति । स्वाविद्गर्ते जातो भवो वा स्वाविद्गर्तीय । वृकगर्तीयः । शृगालगर्तीय ।

इक । अपराह्णक । आद्रक । मूलक । प्रदोषकः । अवस्करक । सिंधुका । अपकरक ।

* पथकः ॥ ६ ॥ पथिन्शब्दात् को निपात्य पथादेशश्च । पथि जातः पथकः ।

वाऽमावास्यायाः ॥ ७ ॥ अमावास्याशब्दात् को वा स्यात् । अमावास्यक । आमावास्य ।

* अविष्ठाषाढाभ्यां ॥ ८ ॥ आभ्यां तस्याश्च अस्यो भवति । श्रविष्ठासु जातः श्रविष्ठ । आषाढ । अमावास्य ।

* छण् ॥ ९ ॥ आभ्यां छण् स्यात् । श्राविष्ठीय । आषाढीय ।

फल्गुन्याष्टः ॥ १० ॥ फल्गुनीशब्दाट्टो भवति । फल्गुन्यां जात—फल्गुन । फल्गुनी ।

पुष्यार्थपुनर्वसुस्वात्यनुराधाविशाखाबहुलाहस्ताद्वुण् ॥ ११ ॥ पुष्यार्थेभ्य पुनर्वस्वादिभ्यश्च माण तण् स्यात् तत्र जातार्थे । पुष्ये जात पुष्य । तिष्य । सिध्य । पुनर्वसु । स्वाति । अनुराध । विशाख । बहुल । हस्त ।

* चित्रारेवतीरोहिण्या स्त्रियां ॥ १२ ॥ चित्रादिभ्यो माण स्त्रियामुण् स्यात् स्त्री । चित्रायां जाता चित्रा । रेवती । रोहिणी स्त्री । स्त्रियामिति किं ? चैत्र ।

* वाऽन्यत ॥ १३ ॥ अविष्ठादिभ्योऽन्येभ्यो भेभ्यो माण उण् वा भवति । अभिजिति जात अभिजित् । आभिजित । अश्वयुक् आश्वयुज । शतभिषक्, शातभिषज । कृत्तिक, कार्त्तिक । मृगशीर्ष, मार्गशीर्ष ।

* वत्साच्छालात् ॥ १४ ॥ वत्सपूर्वात् शालात् परस्य जातार्थे उत्पन्नस्याण उब्वा भवति । वत्सशालासु जात—वात्सशाल । वत्सशाल ।

* गाःस्थलात् ॥ १५ ॥ आभ्यां शालायुण् भवति । गोशाल । खरशाल ।

* स्थानान्तात् ॥ १६ ॥ स्थानान्तात् उण् भवति जातः सः । गोस्थान । अश्वस्थान ।

कृतलब्धक्रीतसंभूता ॥ १७ ॥ तत्रेति ईप्समर्थात् कृताद्यर्थेषु यथाविहितं त्यो भवति । स्रुघ्ने कृत लब्ध क्रीत संभूतो वा स्रौघ्न । माथुर । औत्स । राष्ट्रिय । पारीण । व्यापारापेक्षितव्यापार कृत । सामान्येन प्राप्तं लब्धं । मूल्येन प्राप्तं क्रीतं । संभूति संभावना । तत्कृतकर्मभूत सभूत ।

कुशल ॥ १८ ॥ ईप्समर्थात् कुशल इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहित त्यो भवति । स्रुघ्ने कुशल स्रौघ्न । नौघ ।

पथो वुन् ॥ १९ ॥ पथिन्शब्दात् वुन् स्यात् । पथि कुशल—पथक ।

* कोऽश्मादे ॥ २० ॥ अश्मन्प्रभृतिभ्य को भवति । अश्मनि कुशल अश्मक । सरक । माकीक ।

कालात्साधुपुष्प्यत्पच्यमाने ॥ २१ ॥ कालवाचकादीप्समर्थात् यथाविहितं त्यो भवति साध्वाद्यर्थेषु । हेमन्ते साधु हैमन प्राकार । वसंते पुष्प्यंति वासंत्यो लता । शरदि पच्यंते शारदा शालय ।

उप्ते ॥ २२ ॥ कालवाचकादीप्समर्थात् उप्तेऽर्थे यथाविहितं त्यो भवति । शरदुप्ता शारदा यवा । ग्रैष्मा शालय ।

आश्वयुज्या वुञ् ॥ २३ ॥ आश्वयुजीशब्दात् वुञ् स्यात् । आश्वयुज्यामुप्ता आश्वयुजका माषा ।

ग्रीष्मवसंताद्वा ॥ २४ ॥ आभ्यां वुञ् वा भवति उप्तेऽर्थे । ग्रैष्मक । ग्रैष्मा । वासंतक, वासंत सस्या ।

देयमृणे ॥ २५ ॥ कालवाचकादीप्समर्थात् देयमृण इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । मासे देयं ऋणं मासिक । सांवत्सरिकं ।

शाद इति किं । शारद दधि ।

वा रोगातपे ॥ १७३ ॥ शरद ठञ् वा स्यात् रोगे आतपे च । शरदि भवः शारदिक, शारदो रोग आतपो वा ।

निशाप्रदोषश्वसंतात् ॥१७४॥ एभ्यष्ठण् वा स्यात् शेषे । नैशिकः । नैश । प्रादोषिक । प्रादोष । हैमंतिकः । हैमंत ।

* से तोऽपि ॥१७५॥ हेमंतशब्दस्य सं वा भवत्यपि परत । हैमन । हैमंत ।

श्वसस्तुट् च ॥ १७६ ॥ श्वसशब्दात् ठञ् वा स्यात् । तस्य च तुट् आगमः। शौवस्तिक । श्वस्त्य । श्वस्तन ।

*पूर्वाह्णापराह्णात्तनट् ॥१७७॥ आभ्यां तनट् वा स्यात् । पूर्वाह्णे जातो भवो वा पूर्वाह्णेतन । पौर्वाह्णिकः । अपराह्णेतन । आपराह्णिक ।

सायंचिरमाह्णप्रगाव्ययात् ॥ १७८ ॥ सायमादेः शिभ्यश्च तनट् स्यात् । सायं जातो भवो वा सायंतनः । चिरंतन । माह्णेतन । प्रगेतन । अ—ध्यायतने प्रातस्तन । दिवातन । दोषातन ।

+ चिरपरुत्परारेस्त्नः ॥१७९॥ चिरादेस्त्नो भवति । चिरत्न । परुत्न । परारित्न ।

भर्संध्यापुष्यतुभ्योऽण् ॥१८० ॥ भेभ्यः संध्या शिभ्य ऋतुभ्योऽण् स्यात् । तिष्ये भव तैष । पौष । माघ । सांध्य । सांधिवेला । आमा वास्यः । ऋतो—ग्रैष्म । शैशिर । वासंत ।

+ संवत्सरात् पर्वफले॥ १८१ ॥ संवत्सरात् पर्वणि फले चाण् स्यात् । सांवत्सरं पर्व फलं वा ।

प्रावृष एण्यः ॥ १८२ ॥ प्रावृट्शब्दात् कालवाचिनःएण्यो भवति । प्रावृषेण्य बलाहकः ।

*द्वीपादनुसमुद्रं ण्यः ॥१८३॥ अन्वक्षौ समुद्र समीपे यो द्वीपः तस्मात् ण्यो भवति । द्वैप्य ।

+पश्चादग्रायंतादिमः ॥ १८४ ॥ एभ्य इमो भवति शेषे । पश्चिम । अग्रिम । आदिम । अंतिमः ।

मध्यान्म ॥ १८५ ॥ मध्यान्मो भवति शेषे । मध्यम ।

संमस्य ॥ १८६ ॥ संमस्ते मध्यात्मा भवति । माति स्थूलो माति कृशो मध्यः । नाति ह्रस्वो नाति दीर्घो च सोऽपि मध्यः ।

+ यामाजिनांताद्दुप् ॥१८७॥ यामांतात् अजिनांताच्च परस्य शैषिकस्य प्रत्ययस्य उप् भवति । अथस्थाम्नि जातः अश्वत्थामा । सिंहाजिन ।

इति जैनेंद्रापरनाम्नि शब्दार्णवव्याकरणे शब्दार्णवचंद्रिकायां लघुवृत्तौ तृतीयस्याध्यायस्य द्वितीय पादः

तृतीय पाद

तत्र जात ॥ १ ॥ सप्तमीसमर्थात् जात इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्वा भवति । सत्र स्मिति अनपेक्षितपरव्यापार कर्तृभूतो जात । स्रुघ्ने जात स्रौघ्न । माथुर । औत्स । राष्ट्रिय । पारीण । ग्रामेय । ग्राम्य । बादेय ।

प्रावृषः ॥ २ ॥ अस्मात् ठ स्यात् । प्रावृषि जात प्रावृषिक ।

सौ शरदो वुञ् ॥ ३ ॥ शरदो वुञ् स्यात् सौ । शारदका मुद्गा । सावति किं । शारदं धान्यं ।

सिंधवपकराद्गुण् ॥ ४ ॥ आभ्यामण् स्यात् । सैंधव । आपकर ।

पूर्वाह्णापराह्णार्द्रामूलप्रदोषावस्करात्कः ॥५ एभ्यस्ताभ्यां च को भवति । पूर्वाह्णे जात पूर्वा-

ति । कवर्गीय । चवर्गीय ।

यत्खौ चाशब्दे । ४६ । वर्गान्ताद् यत्खौ स्त अशब्दे । भरतवर्ग्य । भरतवर्गीण । भरत वर्गीय । एवं—बाहुबलिवर्ग्य, बाहुबलिवर्गीण, बाहुबलिवर्गीयः । अशब्द इति किं ? टवर्गीय ॥

+ स्वेऽत्र:पुराट् । ४७ । स्वे विषये अतः पुराद् ठो भवति । अत पुरे भवा अत पुरिका स्त्री। स्व इति किं ? आत पुर ।

* कर्मसकाद्याद् क ॥४८॥ आभ्यां को भवति स्वे । कार्मिका । स्फाटिका भूषणविशेष ।

* तस्य व्याख्याने च प्रथाद् ॥४९॥ तस्येति तासमर्थाद् व्याख्यानेऽर्थे तत्र भवे च प्रथवाचकाद् यथाविहितं स्यो भवति । सुपां व्याख्याने सुप्सु भवं वा सौपं । मैडं । कार्तं । यथाविहिति किं ? पाटलिपुत्रस्य व्याख्यानी सुकोशला ।

* बह्वचठञ् प्रायः ॥५०॥ बह्वचो प्रथाद् ठञ् भवति प्रायः । पत्वणत्वस्य व्याख्यान तत्र भव वा पात्वणत्विकं । पाचहोतृकं । प्रायणिक । माधमिकं । नामाख्यातिकं । आमिष्टोमिकं । कपिल—संहितायाः व्याख्यानं संहितं । बहुच इत्येव—हार्दं ।

इपमृष ॥ ५१ ॥ इपवो मृदः ऋक् इत्येभ्यश्च ठञ् स्यात् । अयतस्य व्याख्यानं तत्र भवं वा आयिक । पौर्विकं । तार्किकं । आर्थिक । मामिकं । ऋक्—आर्चिकं ।

+ऋषिभ्योऽध्याये ॥ ५२ ॥ ऋषिवाचकेभ्यो प्रथवाचिभ्यष्ठञ् स्यात् अध्याये । वाशिष्ठस्य व्याख्यानं तत्र भवं वा वाशिष्ठिकोऽध्यायः । वैश्वामित्रिक ।

* पौरोडाशपुरोडाशाट्ठष्ठौ ॥ ५३ ॥ आभ्यां ठष्ठौ स्तो स्त । पौरोडाशिक । पौरोडाशिकी । पौरोडाशिका । पुरोडाशिक । पुरोडाशिकी । पुरोडाशिका ।

छन्दसो य ॥ ५४ ॥ छन्दसो यो भवति छन्दस्य ।

*शिक्षादेरण् ॥ ५५ ॥ शिक्षादिभ्य छन्दसश्च अण् स्यात् । शिक्षाया व्याख्यानं तत्र भवो वा शैक्ष । आगमन पादव्याख्यान छांदस ।

तत आगत ॥ ५६ ॥ तत इति कास-मर्थाद् आगत इत्यस्मिन्नर्थे यथाविहितं स्यो भवति । स्रुघ्नादागत -स्रौघ्न । राष्ट्रिय । माहिष्मत्र ।

यौनमौखात् वुञ् ॥ ५७ ॥ यौनेभ्यो मौखेभ्यश्च वुञ् भवति तत आगतेऽर्थे । मातुरा-गतं मातृकं । मातामहकं । औपाध्यायकं । आचार्यकं । ऋत्विज आगतं आर्त्विजकं ।

* वा पित्र्य ॥ ५८ ॥ पितृशब्दाद् यो वा निपात्य । पितुरागत पित्र्यं पैतृकं ।

* ऋष्ठण् ॥ ५९ ॥ ऋकारान्ताद् यौनमौखाद् ठण् स्यात्।मातुरागत मातृकं।भ्रातृकं।होतृकं।पैतृकं।

* आयस्थानात् ॥ ६० ॥ आयस्थानवाचकाद् ठञ् स्यात् । शुल्कशालाया आगतः शौल्कशा-लिक । गौल्मिक । आपणिक ।

*शुण्डिकादेरण् । ६१ ॥ शुंडिकादिभ्योऽण् स्यात् आगते । शौंडिक । कार्कण । वैर्ध ॥

गोत्रादकवत् ॥ ६२ ॥ गोत्रादंकं इव स्यविधिर्भवति तत आगतेऽर्थे । यथा—विदानां अकः वैद । तथा विदेभ्य आगत वैद । गार्ग । औपगवक ।

* नृहेतोर्वा रूप्य ॥ ६३ ॥ नृवाचिभ्यो हेतुवाचिभ्यश्च रूप्यो वा भवति आगतेऽर्थे । जिनदत्तादागत जिनदत्तरूप्य । जैनदत्त । समाद्धेतो-रागतं समरूप्यं समीय । पापरूप्यं, पापीयं ।

मयट् ॥ ६४ ॥ नृहेतुभ्यो मयट् स्यात् आगते । जिनदत्तमय । सममयं । पापमयं ।

कलाप्यश्वत्थयवबुसोमाव्यासपसो वुन् ॥ २६ ॥ एभ्यो वुन् स्यात् । यस्मिन् काले मयूरा केदारा इदम कलापिनो भवति स का लस्तत्साहचर्यात् कलापी । यस्मिन्नश्वत्थाः फलंति सोऽश्वत्थ । यस्मिन् यवानां बुस स यवबुसः । उमाव्यस्यंते विक्षिप्यंते यस्मिन् काले स उमाव्यास । कलापिनि काले देयमृणं कलापकं अश्वत्थकं यवबुसक उमाव्यासकं एवमकं।

ग्रीष्मावरसमाद् वुञ् ॥२७॥ आभ्यां वुञ् भवति देये ऋणे । ग्रैष्मकं । आवरसमकं ।

संवत्सराग्रहायण्याष्ठण् च ॥ २८ ॥ आभ्यां ठण् स्याद् वुञ् च । संवत्सरे देयमृणं सांवत्सरिकं । सांवत्सरकं । आग्रहायणिकं । आग्रहायणकं ।

रौति मृग ॥ २९ ॥ कालवाचकशब्दीप्स मर्थात् रौति मृग इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । निशायां रौति मृग —नैशिक मैश । प्रादोषिकः । प्रादोषः ।

* जयी च ॥ ३ ॥ जयी इत्येतस्मिन्नर्थे कालवाचिना यथाविहितं त्यो भवति । निशायां जयी नैशिक नैश । वासत । चकार का ननुकर्षणार्थः ।

भव ॥३१॥ तत्रेतीप्समर्थाद् भव इत्येत स्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । स्रुघ्ने भव स्रौघ्न । राष्ट्रीय । ग्रामीण ।

दिगादेर्य ॥३२॥ दिगादिभ्यो यो भवति। दिशि भवो दिश्य । वर्ग्य । वंश्य ।

दर्शगात् ॥३३॥ दर्शगावयवात् यो भवति। दन्तेषु भव दन्त्य । ओष्ठ्य । कण्ठ्य । मूर्ध्न्य ।

दृतिकुक्षिकलशिवस्त्यस्त्यहेर्डेयण् ॥३४॥ एभ्यो डेयण् स्यात् । दृतौ भवं दार्तेयं जलं । कौक्षेय व्याधि । कालशेयं तक्रं । वास्तेय मूत्रं । आस्तेयं भस्म आस्तेयं तेज । अहौ आहेय विषं ।

ग्रीवाभ्योऽण् च ॥३५॥ग्रीवाशब्दाद् अण् स्याद् डेयण् च । ग्रीवासु भव ग्रैवं ग्रैवेयं ।

+ चतुर्मासात् लौ ॥३६॥ चतुर्मासात् अण् भवति लौ । चतुर्षु मासेषु भवा चातुर्मासी । लावेति किं ? चतुर्मास ।

ण्यो यज्ञे ॥ ३७ ॥ चतुर्मासात् ण्यो भवति यज्ञेऽर्थे । चातुर्मास्यानि यज्ञकर्माणि ।

+देवदर्गिम्भीरपंचजनमात् ॥३८॥ एभ्यो ण्यो भवति देवे भव दैव्य । वाद्य । गाम्भीर्य । पांचजन्य ।

* हात् परिमुखादे ॥३९॥ हस्वात् परि मुखादेभ्यो भवति । मुखात् परि—परिमुखं । तत्र भव —पारिमुख्य । पारिहस्त्य । पार्योष्ठ्यं ।

अन्त-पूर्वात्ठञ्॥४०॥ अन्तात् पूर्वात् ठञ् स्यात् । अगारस्यांतः—अंतरगारं । तत्र भवः आंतरगारिकः । आंतर्गेहिकः । आंतःपुरिक ।

उपाजानुनीविकर्णात् प्राये॥४१॥ उपपूर्वेभ्यो जान्वादिभ्यो इत्येतेभ्य ठञ् स्यात् तत्र प्राये भवे । जानुन समीपं उपजानु । तत्र प्रायः भव औपजानुकः सेवक । औपनीविक कर्षपणक । औपकर्णिकः सूचक ।

पर्यनोर्ग्रामात् ॥४२॥ आभ्यां ग्रामात् ठञ् स्यात् । ग्रामात् परि-परिग्रामं तत्र भवा-पारिग्रामिक । आनुग्रामिकः ।

+मध्यान्मण्णदिना मुक् च ॥ ४३ ॥ मध्यश ब्दात् तत्र भवे ढावमो भवति मुक् चागम । मध्ये भव मध्यमीय । माध्यम । माध्यमा । मध्यंदिन ।

जिह्वामूलांगुलेश्छ ।४४। आभ्यां मध्याच्च छो भवति । जिह्वामूलीय ।अंगुलीय ।मध्यीय ।

वर्गान्तात् ॥ ४५ ॥ वर्गान्तात् भवे छो भव-

अथर्वणा प्रोक्तं छन्दो विदन्त्यधीयते वा आथर्वणिका । तेषां धर्म आम्नायो वा आथर्वण ।

* साकलात् सर्वाङ्कलक्षणघोषे वा ॥११८॥ साकलशब्दाद्व्याकरणात् संघे अङ्के लक्षणे घोषे चाण् वा स्यात् । साकल्येन प्रोक्तं विदन्त्यधीयते वा साकला । तेषामयं सर्वोऽङ्को लक्षणं घोषो वा साकलः । साकलकः ।

* गोत्राद्दण्डमाणवा ॥११९॥ गोत्रवाचकात् अमाधवात् अण् स्यात् स्वेर्थे संघादौ । बिदानां संघादि बैदः । और्व । गार्ग्य । वात्स । वा स । प्राश्न । गोत्रादिति किं ? सौतंगमेरिदं सौतंगमीयं ।

* वुञाशिष्यदंडमाणवे ॥ १२० ॥ गोत्रात् शिष्यदंडमाणववर्जितात् वुञ् स्यात् । औपग वस्य स्वं औपगवकं । दाक्षकं । गार्गकं । अशिष्यदंडमाणव इति किं ? काठपस्यमे शिष्या दंडमाणवा वा काठ्य । गौक्षा । दाक्षाः ।

रैवतिकादेश्छ ॥ १२१ ॥ रैवतिकादेः गोत्रात् छ्ञ भवति । रैवतिकस्येदं रैवतिकीय । गौरमीवीय । स्वापिशीय ।

+ कौपिञ्जलहास्तिपदादण् ॥ १२२ ॥ आभ्यां गोत्रवाचिभ्यां तस्य स्वेऽण् स्यात् । कुपिंजलस्यापत्य कौपिंजल । हस्तिपदस्य हास्तिपदः । तयोः स्वं कौपिंजलं । हास्तिपदं ।

तस्य विकार ॥ १२३ ॥ तस्येति तासमर्थात् विकार इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्वो भवति । अश्मनो विकार. आश्मन । तार्णेय मार्तिका ।

प्राण्योषधिवृक्षेभ्योऽवयवे च ॥ १२४ ॥ प्राण्योषधिवृक्षवाचिभ्योऽवयवे विकारे च यथाविहितं त्वो भवति । कपोतस्यावयवो विकारो वा कापोतं सक्थि मांसं वा । मायूरं । दौर्वं काण्डं । मौर्वं भस्म । पैप्पलं । कारीरं । बैल्व । पालाशं ।

* तालाद् धनुषि ॥ १२५ ॥ तालादण् भवति धनुषि । तालस्य विकार. तालं धनु. । तालमयोऽन्य ।

* हेमार्थान्माने ॥१२६॥ हेमवाचिनो मानेऽण् स्यात् । जातरूपस्य विकार जातरूपो निष्क । हाटकं कार्षापणंमान इति किं ? काचनमयी यष्टि ।

हेमादिभ्योऽञ् ॥१२७॥ एभ्य अञ् स्यात् । हेम्न विकारोऽवयवो वा हैम सिंहासन । राजतं । औदुंबरः ।

त्रपुजतो पुक् ॥ १२८ ॥ आभ्यां अञ् स्यात् पुक् आगम । त्रपुणो विकारः त्रापुषं । जातुषं ।

* शम्या ष्लञ् ॥ १२९ ॥ शमीशब्दादञ् स्यात् ष्लञ् आगमः । शामीलं भस्म । शामीली स्रुक् ।

* मयट् वाऽभक्ष्याच्छादने ॥ १३० ॥ तांतात् भक्षाच्छादनवर्जितेऽवयवे विकारे च मयट् वा स्यात् । अश्मनो विकारः-अश्ममयं । आश्म । सिकतामयं । सैकत । कपोतमयं । कापोतं । अभक्षाच्छादन इति किं ? मौद्ग सूप. कार्पास प्रावार ।

* एकाच्शरादप्राणिनो ॥ १३१ ॥ एकाच शरादे अप्राणिवाचिनश्च दोर्मयट् स्यात् विकारावयवयोः । मृन्मयं । वाङ्मय । शरमय । दर्भमय । तृणमयं । अप्राणिनो —आम्रमयं । शाकमयं । तन्मयं ।

तिलयवादसौ ॥ १३२ ॥ आभ्यां मयट् भवत्यसौ । यवमयं । तिलमयं । तैलं । यावकमन्यत् ।

* व्रीहेः पुरोडाशे ॥ १३३ ॥ व्रीहेर्मयट् स्यात् पुरोडाशे । व्रीहीणां विकारः व्रीहिमयं, पुरोडाश । व्रैह. ओदनोऽन्यः ।

* गोर्विट्येव ॥१३४॥ गोर्मयट् स्यात् विट्येव । गोर्विट् गोमयं । गोर्विकारो गव्यमन्यत ।

ह्रेपस्माकरणं ।

कृते ग्रंथे ॥९९॥ भासमर्थात् कृते ग्रंथे यथाविहितं त्यो भवति । समंतभद्रेण कृतं सा मंतभद्रं वार्तिकं । सिद्धसेनीयः स्तव । ग्रंथ इति किं ? तक्ष्णा कृत प्रासादः ।

सौ ॥ १०० ॥ टेभेति भासमर्थात् कृ- तेऽर्थे यथाविहितं त्यो भवति सुविषये। मक्षिका भिः कृतं माक्षिक मधु। कौद्रं । वारटेरं । भ्रामरं। गर्मुद्भिः कृतं गार्मुतं ।

कुलालादेर्वुञ् ॥ १०१ ॥ एभ्यो वुञ् स्यात् सौ । कुलालेन कृतं कौलालकं । कौमा रकं । वारुडकं ।

*तस्य स्व ॥ १०२ ॥ तस्येति तासमर्थात् स्वमिति संबंधिनि द्वितीये यथाविहितं त्यो भव ति । उपगोरिदं औपगवं । वार्श्वी शालारात्रिध्रं।

हलसीराट्ठण् ॥ १०३ ॥ आभ्यां ठण् स्यात् । हलस्येदं हालिकं । सैरिकं ॥

+ समिधेऽन्यण्नाधाने ॥ १०४ ॥ समिध् शब्दाद् टेन्यण् भवति आधाने । समिधामाधानो मंत्र सामिधेन्यः । सामिधेनी ऋक् ।

+आग्नीध्रं गृहे ॥ १०५ ॥ अग्नीधूशब्दाद् गृहेऽर्थेऽञ् अस्याभावश्च निपात्य । अग्नीधु ऋत्विग्विशेषस्य गृहं—आग्नीध्रं ।

* रथाद् वोढे ॥१०६॥ रथाद् स्वेऽर्थे य स्य स रथस्य वोढरि रथमि एव च स्यात् । रथस्यायं वोढा रथ्यः । रथ्यं चक्रं । वोढूय इति किं । रथस्येदं स्थानं ।

* सादेश्च य ॥ १०७ ॥ रथात् केवलात् सादेश्च स्वेऽर्थे यो भवति । रथ्य । द्वयोरथयो- र्वोढा द्विरथ्य । परमरथ्यं ।

पत्रादञ् ॥१०८॥ पत्रं वाहनं तत्पूर्वादञ् स्याद् स्वेऽर्थे । आश्वरथं । औष्ट्ररथं । रासभरथं ॥

पत्रात् ॥ १०९ ॥ पत्रवाचिनोऽञ् स्यात् । उष्ट्रस्यायं औष्ट्रः । आश्वः । रासभ हास्तो रथ

+ वाद्याध्यापकरणे ॥११० ॥ ग्रहाद् अस्य उक्तः स वाद्याध्यापकरणेष्ववशेष । अश्वा- नामय पाद आश्वो रथ । आश्वोऽघ्या । आश्वं पास्यायनं । वाद्याध्यापकरण इति किं ? अश्वानामयं पादः ।

+ बर्हेस्तुरिङ् च ॥१११॥ बर्हेर्भोस्तुरेताभ्य मञ् स्यात् । तस्य तुरिडागमश्च । बर्हेषु सारथे स्वं बार्हिम । सौबर्हिम ।

* द्वंद्वाद् वुन् विवाहे ॥ ११२ ॥ द्वंद्वाद् विवाहेऽर्थे वुन् स्यात् । कुत्सस्य कुशिकस्य चेदं विवाह कुत्सकुशिका । कुत्सकुशिका ।

* वैरेऽश्वासुरादिभ्य ॥ ११३ ॥ द्वंद्वाद् देवासुरादिवर्जिताद् वुञ् स्यात् वैरे । अहि- नकुलस्येदं वैरं—आहिनकुलिका । काकौलूकिका । काकौलूकिका । अदेवासुरादिभ्य इति किं ? देवासुरस्य वैरं दैवासुरं । राक्षोसुरं ।

* चरणाद् वुञ् ॥११४॥ चरणवाचकाद् वुञ् स्यात् । कठेन प्रोक्तं विदंस्तधीयते वा वि दांसोऽध्येतारो वा कठाः । तेषां स्वं काठकं । कालापकं । चारकं ।

धर्माम्नाये ॥ ११५ ॥ चरणाद् यो वुञ् विहितः स धर्माम्नाययोरेव स्यात् । कठानां धर्म आम्नायो वा काठक । कालापकः । पै- प्पलादक । धर्माम्नाय इति किं ? कठानां वेश्म ।

छंदोगौक्थिकयाज्ञिकबह्वृचनटाञ्ञ्यः ॥ ११६ ॥ छंदोगादेभ्यरपात् [illegible] ञ्यो भवति धर्माम्नाये । छांदोग्यं । औक्थिक्यं । या ज्ञिक्यं । बाह्वृच्यं । नाट्यं ।

आथर्वणोऽण् ॥११७॥ आथर्वणिकशब्दस्य णकेकः आथिस्यष्ट आथर्वणो निपात्यते चरणे ।

अथवणा मोक्ष छन्दो विर्दस्यपीयते वा आयर्व
णिका । तेषां धर्म आम्नायो वा आथर्वण ।

* साकलात् सपोकलक्षणघोषे वा ॥११८॥ साकलशब्दाचरणात् सपे अङ्के लक्षणे घोषे चाण् वा स्यात् । शाकल्येन प्रोक्त विर्दस्यधीयते वा साकला । तेषामयं संघोऽङ्को लक्षण घोषो वा साकलः । साकलकः ।

* गोत्रादसूयनिम ॥११९॥ गोत्रवाचकाद् अभावेवाद् अण् स्यात् तेषें संघादौ । विदानां संघादि वैदः । औवं । गार्ग । वात्स । दा क्ष । प्लाक्षः । गोत्रादिति किं ? औलगमेरिदं औलगमीयं ।

* वुमक्षिप्यर्दकमाणवे ॥ १२० ॥ गोत्राद् क्षिप्यर्दकमाणवर्जितात् वुञ् स्यात् । औपग वस्य स्व औपगवक । दाक्षक । गार्गक । अक्षि प्यर्दकमाणव इति किं ? काठप्यमे क्षिप्या दर्कमाणवा वा काठा । गौकक्षा । दाक्षाः ।

रैवतिकादेश्छ ॥ १२१ ॥ रैवतिकादेः गोत्राद् छः भवति । रैवतिकस्येदं रैवतिकीय । गौरग्रीवीय । स्वापिशीय ।

+ कौपिञ्जलहास्तिपदादण् ॥ १२२ ॥ आभ्यां गोत्रवाचिभ्यां तस्य स्वेऽण् स्यात् । कुपिञ्जलस्यापत्यं कौपिञ्जल । हस्तिपदस्य हा स्तिपदः । तयोः स्वं कौपिञ्जलं । हास्तिपदं ।

तस्य विकारः ॥ १२३ ॥ तस्येति तासमर्थात् विकार इत्येतस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । भस्मनो विकार, भास्मन । तापन मार्त्तिकः ।

प्राण्योपधिवृक्षेभ्योऽवयवे च ॥ १२४ ॥ प्राण्योषधिवृक्षवाचिभ्योऽवयवे विकारे च यथा- विहितं त्यो भवति । कपोतस्यावयवो विकारो वा कापोतं सक्थि मांसं वा । मायूरं । दौर्वं काण्डं । मौर्वं भस्म । पैप्पलं । कारीरं । बैल्वं । पालाशं ।

* तालाद् धनुषि ॥ १२५ ॥ तालादण् भवति धनुषि । तालस्य विकारः तालं धनु. । तालमयोऽन्य ।

* हेमार्थान्माने ॥१२६॥ हेमवाचिनो मानेऽण् स्यात् । जातरूपस्य विकार जातरूपो निष्क । हाटकं कार्षापणम् । मान इति किं ? काञ्चनमयी यष्टि ।

हेमादिभ्योऽञ् ॥१२७॥ एभ्य अञ् स्यात् । हेम्न विकारोऽवयवो वा हैम सिंहासनं । राजतं औदुंबरः ।

त्रपुजतो षुक् ॥ १२८ ॥ आभ्यां अञ् स्यात् षुक् चागम । त्रपुणो विकारः त्रापुषं जातुषं ।

* शम्या ष्लक् ॥ १२९ ॥ शमीशब्दादञ् स्यात् ष्लक् चागमः । शामीलं भस्म । शामीली स्रुक् ।

* मयड् वाऽभक्ष्याच्छादने ॥ १३० ॥ तदंतात् भक्ष्याच्छादनवर्जितेऽवयवे विकारे च मयड् वा स्या त् । अश्मनो विकारः-अश्ममयं । आश्मं । सि- कतामयं । सैकतं । कपोतमयं । कापोतं । अ भक्ष्याच्छादन इति किं ? मौद्ग सूप । कार्पास प्रावार ।

* एकाच्छरादप्राणिनो: ॥ १३१ ॥ एकाच शरादे अप्राणिवाचिनश्च दोर्मयट् स्यात् विका रावयवयो: । मृन्मयं । वाङ्मयं । शरमयं । दर्भमयं । तृणमयं । अप्राणिनो —आम्रमयं । शाकमयं । तन्मयं ।

तिलयवादसंज्ञायाम् ॥ १३२ ॥ आभ्यां म मयट् भवत्यसंज्ञायां । यवमयं । तिलमयं । तैलं । यावकमन्यत् ।

* व्रीहे: पुरोडाशे ॥ १३३ ॥ व्रीहेर्मयट् स्या त् पुरोडाशे । व्रीहीणां विकारः व्रीहिमयं पुरो डाश । व्रैह ओदनोऽन्यः ।

* गोर्विड्येव ॥१३४॥ गोर्मयट् स्यात् विधि शब्दस्येव गोर्विट् गोमयं । गोर्विकारो गव्यमन्यत् ।

क्षेपण्याकरणं ।

कृते ग्रंथ ॥९९॥ भासमर्थात् कृते ग्रंथे यथाविहितं त्वा भवति । समेत्समधुप कृतं सा मंवमधं वार्तिकं । सिद्धसेनीयः स्तव । ग्रंथ इति किं ? तस्या कृत भासन्तः ।

सौ ॥ १०० ॥ तेनेति भासमर्थात् कृतेऽर्थे यथाविहितं त्वा भवति सुविषये । मक्षिकाभिः कृतं माक्षिकं मधु । क्षौद्रं । वारटेरं । भ्रामरं । गर्मुद्भिः कृतं गार्मुतं ।

कुलालादेर्वुञ् ॥ १०१ ॥ एभ्यो वुञ् स्यात् सौ । कुलालेन कृतं कौलालकं । कौमारकं । वारुडकं ।

*तस्य स्वे ॥ १०२ ॥ तस्येति तासमर्थात् स्वमिति संबन्धिनि द्वितीये यथाविहितं त्वो भवति । उपगोरिदं औपगवं । वार्क्षी धारासाराद्रिदं ।

रथसीराद्यञ् ॥ १०३ ॥ आभ्यां ठञ् स्यात् । रथस्येदं राथिकं । सैरिकं ॥

+ सामिधेन्यमाधाने ॥ १०४ ॥ सामिध् शब्दाद् टेन्यण् भवति आधाने । सामिधामाधानो मंत्र सामिधेन्यः । सामिधेनी ऋक् ।

+आग्नीध्रं गृहे ॥ १०५ ॥ अग्नीधुशब्दात् गृहेऽर्थेऽञ् तस्याभावश्च निपात्यः । अग्नीधु ऋत्विग्विशेषस्य गृहं—आग्नीध्रं ।

* रथाद् वोढ्रंगे ॥१०६॥ रथाद् स्वेऽर्थे य स्त्व स रथस्य वोढरि रथांगे एव च स्यात् । रथस्यायं वोढा रथ्यः । रथ्यं चक्रं । वोढ्रंग इति किं ? रथस्येदं स्थानं ।

* सादेश्च य ॥१०७॥ रथात् केवलात् सादेश्च स्वेऽर्थे यो भवति । रथ्य । द्वयोरथयो भेदः द्विरथ्यः । परमरथ्यं ।

पत्रादञ् ॥१०८॥ पत्रं वाहनं तत्पूर्वकस्य स्यात् स्वेऽर्थे । आश्वरथं । औष्ट्ररथं । रासभरथं ॥

पत्रात् ॥ १०९ ॥ पत्रवाचिनोऽञ् स्यात् । उष्ट्रस्यायं औष्ट्रः । आश्वः । रासभ ... रथ

+ वाद्याध्यापकरणे ॥११० ॥ पत्राद्यस्त उक्तः स वाद्याध्यापकरणेऽप्यर्थेन । अश्वानामयं वाह आश्वो रथ । आश्वोऽग्ना । आश्वं वाह्यायनं । वाद्याध्योपकरण इति किं ? अश्वानामयं वासः ।

+ वोढ्स्तुरिद्र च ॥१११॥ वहेर्योस्तृन्तस्य मञ् स्यात् । तस्य तुरिडागमश्च । वोढु स्वमिदं वाहित्रं । सांवहित्रं ।

* द्वंद्वात् वुन् विवादे ॥ ११२ ॥ द्वन्द्वाद् विवादेऽर्थे वुन् स्यात् । कुत्सश्च कुशिकश्च तेषां विवाद कौत्सकुशिकिका । कुरुवृष्णिका ।

* वैरेऽदेवासुरादिभ्य ॥ ११३ ॥ द्वन्द्वाद् देवासुरादिवर्जितात् वुन् स्यात् वैरे । अहिनकुलस्येदं वैरं—आहिनकुलिका । काकोलूकिका । अदेवासुरादिभ्य इति किं ? देवासुरस्य वैरं दैवासुरं । राक्षोसुरं ।

* चरणाद् वुञ् ॥११४॥ चरणवाचकाद् वुञ् स्यात् । कठेन प्रोक्तं विदंत्यधीयते वा ते कठाः । तेषां स्वं काठकं । कालापकं । चारकं ।

धर्माम्नाये ॥ ११५ ॥ चरणाद् यो वुञ् विहितः स धर्माम्नाययोरेव स्यात् । कठानां धर्म आम्नायो वा काठक । कालापकः । पैप्पलादक । धर्माम्नाय इति किं ? कठानां देवं ।

छंदोगौक्थिकयाज्ञिकबह्वृचनटाञ्ञ्यः ॥ ११६ ॥ छंदोगादेश्चरणाद् नटाच ञ्यो भवति धर्माम्नाये । छांदोग्यं । औक्थिक्यं । याज्ञिक्यं । बाह्वृच्यं । नाट्यं ।

आथर्वणोऽण् ॥११७॥ आथर्वणिकशब्दस्य मनोक्त आथिप्रत्ययान्तः आथर्वणो निपात्यते चरणे ।

कोष्ठमाण् स्यात् । कुलत्थै संस्कृतं कौलत्थं । तैत्तिडीक । दार्दरूक ।

* तरन् ॥१५६॥ तेनेति भांताद् तरत्यर्थे ठण् स्यात् । उडुपेन तरति औडुपिक । गौपुच्छिक । कांडप्लविक ।

नौद्व्यचष्ठ ॥ १५७॥ नौशब्दात् द्व्यचश्च ठो भवति तरत्यर्थे । नावा तरति नाविक । घाटिकः । प्लविकः । बाहुकः ।

चरत् ॥१५८॥ तेनेति भांताद् चरत्यर्थे ठण् स्यात् । हस्तिना चरति हास्तिकः । शाकटिक । दाधिक ।

पर्पादिभ्यष्ठट् ॥ १५९ ॥ एभ्यष्ठट् स्यात् चरत्यर्थे । पर्पिकः । पर्पिकी । अश्विक । अश्विकी । रथिक ।

*पादिक ॥१६०॥ पादशब्दात् ठट् निपात्य । पद्भावश्च । पादाभ्यां चरति पदिकः ।

श्वगणाद् वा ॥१६१॥ श्वगणाद् ठट् स्यात् वा । श्वगणेन चरति श्वगणिक । श्वागणिक ।

वेतनादेर्जीवन् ॥१६२॥ वेतनादेष्ठण् स्यात् जीवत्यर्थे । वेतनेन जीवति वैतनिक । वाहिकः । भारिक । पादिकः ।

* वस्नक्रयविक्रयक्रयविक्रयेभ्यष्ठ ॥१६३॥ वस्न क्रयविक्रय क्रय विक्रय इत्येतेभ्यष्ठो भवति जीवति । वस्नं मूल्यं तेन जीवति वस्निक । क्रयविक्रयिकः । क्रयिकः । विक्रयिक ।

+ छश्चायुधात् ॥ १६४ ॥ आयुधात् छो भवति ठश्च । आयुधेन जीवति आयुधीयः । आयुधिक ।

माताीनञ् ॥१६५॥ भाताद् जीवत्यर्थे खञ् निपात्यः । भावेन कर्मणा जीवति माताीना भार्या ।

हरत्युत्सङ्गादे ॥१६६॥ उत्सङ्गादेर्हरत्यर्थे ठण् स्यात् । उत्सङ्गेन हरति औत्सङ्गिक । औडुपिक । पैटकिक ।

ठट् भस्त्राद ॥१६७॥ एभ्यष्ठट् स्यात् । भस्त्रया हरति भस्त्रिकः । भरटिक । भरणिक ।

वा विवधवीवधात् ॥ १६८ ॥ आभ्यां हरति ठट् वा स्यात् । विवधिकः । वीवधिक । वैवधिकः ।

+ अण् कुटिलिकायाः ॥१६९॥ कुटिलिकाशब्दात् अण् स्यात् । कुटिलिकया हरति कौटिलिकः मृग , कर्मार , कर्षकः, परिमाजक , चौरो वा ।

निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादे ॥१७०॥ निर्वृत्तेऽर्थे अक्षद्यूतादे ठण् स्यात् । अक्षद्यूतेन निर्वृत्तं आक्षद्यूतिक वैरं । जांघाप्रहतिकं ।

भावादिम ॥ १७१ ॥ भाववाचिन इमो भवति । पाकेन निर्वृत्त–पाकिम ओदन सेकिमाऽसि । कुट्टिमा भूमि ।

क्रे ॥ १७२ ॥ क्रित्यांताद् इमो भवति । पक्त्रिम । कृत्रिमं ।

नित्य ॥ १७३ ॥ कर्त्तव्यं नित्यं इमपरं प्रयोक्तव्यं । पक्त्रिमं । क्षेम पक्त्रिमा निर्वृत्तमिति वाक्यं पक्त्रि कोमतं इत्यादिप्रयोगश्च न भवति ।

याचितापमित्यात् कण् ॥ १७४ ॥ आभ्यां कण् स्यात् । याचितेन याञ्चया निर्वृत्त याचितकं । अपमित्येन प्रतिदानेन निर्वृत्त आपमित्यकं ।

संसृष्टे ॥ १७५ ॥ भांताद् संसृष्टे मिश्रितेऽर्थे ठण् स्यात् । दध्ना संसृष्टं दाधिकं । पैप्पलिक । मारिचिकं ।

*चूर्णेरूपणमुद्गादिनाण्॥ १७६॥चूर्णादिरिन् च अण् इत्येतौ स्तो भवति । चूर्णेन ठसृष्टा चूर्णिनोऽपूपा । रूवण सूप । मौद्ग ओदन ।

व्यञ्जनैरुपसिक्त ॥१७७॥ व्यंजनवाचिभ्यः

पिष्टात् ॥ १२५ ॥ पिष्टाद्विकारे मयट् स्यात् । पिष्टमयं ।

क स्तौ ॥ १२६ ॥ पिष्टात् को भवति स्तौ । पिष्टिका ।

• क्रीतवन्मानात् ॥ १२७ ॥ मानवाचकात् क्रीत इव त्यविधिः स्यात् विकारे । यथा—शतेन क्रीतं शत्यं, शतिकं । साहस्रं । तथा—शतस्य विकारः शत्यं । शतिकः । साहस्रः । मासिक्यः ।

कौशेय्या ढञ् ॥ १२८ ॥ आभ्यां ढञ् स्यात् तयोः । कौशेयं सूत्रं । एण्याः विकारोऽञ् भवो वा ऐणेयं मांसं ।

उष्ट्राद् वुञ् ॥ १२९ ॥ उष्ट्राद् वुञ् स्यात् । औष्ट्रकं मांसं । औष्ट्रिका वसा ।

× उमोर्णाद् ॥ १४० ॥ आभ्यां वुञ् वा स्यात् तयोः । औमकं भस्म । औमं । उमामयं । और्णकं सूत्रं । और्णं । ऊर्णामयं ।

• पयसो यः ॥ १४१ ॥ पयसो विकारे य स्यात् । पयस्यं दधि ।

द्रो ॥ १४२ ॥ द्रुशब्दाद् यो भवति । द्रोर्विकारः द्रव्यं ।

माने वयः ॥ १४३ ॥ द्रोर्माने वयो भवति । द्रुवयं मानं ।

•हैयंगवीन ॥ १४४ ॥ योगोदोह शब्दस्य सम निपात्यं प्रकृतेश्च हियंगुभावः । योगदोह स्य विकारः हैयंगवीनं घृतं ।

•नातः फलद्रुमयात् ॥ १४५ ॥ विकारेऽवयवे च ये इमे त्याः उक्ताः फल एतद्वत्तात् उत्पादिद्रुमपर्यवसितात् तयोस्त्यो न भवति । कपोतस्य विकारः कापोतं । तस्य विकारोऽवयवो वा इति मयड् मास्ति । अफलद्रुमादिति किं आमलक्या विकारोऽवयवो वा फलं आमलकं । तस्योप्यामलकमयं । द्रौवयं दारुकं ।

वष्फले ॥ १४६ ॥ फलमात्रे सतोऽप् भवति तयो । आमलक्याः विकारोऽवयवो वा फलं आमलकं । बदरं । कुवलं । भवत्यो भोपि लुप्प्रकृतीति स्त्रीत्वस्य लोप् ।

• प्लक्षादेरण् ॥ १४७ ॥ एभ्योऽण् स्यात् फले तयो । प्लाक्षं । नैयग्रोधं । आश्वत्थं ।

जम्ब्वा वोम ॥ १४८ ॥ जम्बूशब्दाद् विकारे अवयवे च विवक्षिते उत्रा वा भवत्यण् च । जाम्बवं । जंबु फलं ।

। •व्रीह्याद्योपधिभ्यः ॥ १४९ ॥ व्रीह्यादिभ्य ओषधिभ्यश्च त्यस्योप् भवति तयोः व्रीहयः फलं । हरीतकी । नखरमनी । व्रीहिः । यव । गोधूम्य

• पुष्पमूले बहुलं ॥ १५० ॥ पुष्पे मूले च बहुलमुप् भवति तयोरर्थयोः । मल्लिका पुष्पं । मालती । जाती । बृहती मूलं । विदारी । अंशुमती । कचिन्न विल्वानि मूलानि । कर्पिशुर्ण सिन्दुवार पुष्पं । कदंबं पुष्पं ।

कांस्यपारशवौ ॥ १५१ ॥ कंसीय परशव्याभ्यां ययभो निपात्यौ उपयावण् वए । कंसाय कंसीयं । तस्य विकारः कांस्यं । परशवे परशव्यं । तस्य विकार पारशवं ।

प्राग्वहतेष्ठञ् ॥ १५२ ॥ अस्मात् प्राक् ठञधिकृतो वेदितव्यः । तत्रैवोदाहरिष्याम ।

तेन दीव्यत्खनजयजितं ॥ १५३ ॥ तेनेति भासमर्थात् दीव्यत्साद्यर्थेषु ठञ् स्यात् । अक्षैर्दीव्यति आक्षिकः । शालाकिकः । अभ्या खनति आभ्रिकः । कौद्दालिकः । अक्षैर्जितः जितो वा आक्षिकः । शालाकिकी ।

संस्कृतं ॥ १५४ ॥ तेनेति भासमर्थात् संस्कृतमित्यस्मिन्नर्थे ठञ् स्यात् । यथा दध्ना संस्कृतं दाधिकं । शार्ङ्गवेरिकं । मारीचिकं ।

कुलत्थकोपाद्ण् ॥ १५५ ॥ कुलत्थात्

कोष्ठमाण् स्यात् । कुलत्थे संस्कृतं कौलत्थ । तैत्तिरीकं । वार्वरूक ।

* तरन् ॥१५६॥ तेनेति भांवात् तरत्यर्थे ठण् स्यात् । उडुपेन तरति औडुपिक । गौपुच्छिक । कांस्कृपिक ।

नौद्व्यचष्ठ ॥ १५७ ॥ नौशब्दात् द्व्य चश्च ठो भवति तरत्यर्थे । नावा तरति नाविक । घाटिकः । प्लविक । बाहुकः ।

चरत् ॥१५८॥ तेनेति भांवात् चरत्यर्थे ठण् स्यात् । हस्तिना चरति हास्तिकः । शाकटिक । दाधिक ।

पर्पादिभ्ष्ठट् ॥ १५९ ॥ एभ्यष्ठट् स्यात् चरत्यर्थे । पर्पिकः । पर्पिकी । अश्विक । अश्विकी । रथिक ।

*पादिक ॥१६०॥ पादशब्दात् ठट् निपात्य । पद्भावश्च । पादाभ्यां चरति पदिकः ।

श्वगणाट्ट वा ॥१६१॥ श्वगणाट्ठट् स्यात् वा । श्वगणेन चरति श्वगणिक । श्वागणिक ।

वेतनादेर्जीवत् ॥१६२॥ वेतनादेष्ठण् स्यात् जीवत्यर्थे । वेतनेन जीवति वैतनिक । वाहिकः । मारिक । दांडिकः ।

* वस्नक्रयविक्रयक्रयविक्रयेभ्यष्ठ ॥१६३॥ वस्न क्रयविक्रय क्रय विक्रय इत्येतेभ्यष्ठो भवति जीवति । वस्नं मूल्यं तेन जीवति वस्निक । क्रयविक्रयिकः । क्रयिकः । विक्रयिक ।

+ छश्चायुधात् ॥ १६४ ॥ आयुधात् छो भवति ठश्च । आयुधेन जीवति आयुधीयः । आयुधिक ।

व्रातीनञ् ॥१६५॥ व्रातात् जीवत्यर्थे सञ् निपात्यः । व्रातेन कर्मणा जीवति व्रातीना भार्या ।

हरत्युत्संगादेः ॥१६६॥ उत्संगादेर्हरत्यर्थे ठण् स्यात् । उत्सङ्गेन हरति औत्सङ्गिकः । औडुपिक । पैटकिक ।

ठट् भस्त्रादः ॥१६७॥ एभ्यष्ठट् स्यात् । भस्त्रया हरति भस्त्रिकः । भरटिक । भरणिक ।

वा विवधवीवधात् ॥ १६८ ॥ आभ्यां हरति ठट् वा स्यात् । विवधिकः । वीवधिक । वैवधिकः ।

+ अण् कुटिलिकायाः ॥१६९॥ कुटिलिकाशब्दात् अण् स्यात् । कुटिलिकया हरति कौटिलिकः मृग , कर्मार , कर्षकः, परिव्राजक , चौरो वा ।

निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादः ॥१७०॥ निर्वृत्तेऽर्थे अक्षद्यूतादे ठण् स्यात् ।अक्षद्यूतेन निर्वृत्त आक्षद्यूतिक वैर । जांघाप्रहृतिकं ।

भावात्त्रिम ॥ १७१ ॥ भावप्रत्ययान्तात् इमो भवति । पाकेन निर्वृत्त—पाकिम ओदन सेकिमाऽसि । कुट्टिमा भूमि ।

क्त्रेः ॥ १७२ ॥ त्रिप्रत्ययान्तात् इमो भवति । पक्त्रिमं । कृत्रिमं ।

नित्यं ॥ १७३ ॥ क्त्रेः नित्यं इमपरं प्रयोक्तव्यं । पक्त्रिमं । तेन पक्त्रिमा निर्वृत्तमिति वाक्यं,पक्ति ओमत इत्यादिप्रयोगश्च न भवति ।

याचितापमित्यात् कण् ॥ १७४ ॥ आभ्यां कण् स्यात् । याचितेन याच्ञया निर्वृत्तं याचितकं । अपमित्य प्रतिदानेन निर्वृत्तं आपमित्यकं ।

संसृष्टे ॥ १७५ ॥ भांवात् संसृष्टे मिश्रितेऽर्थे ठण् स्यात् । दध्ना संसृष्टं दाधिकं । पैप्पलिक । मारिचिक ।

*चूर्णलवणमुद्गादिनाम्ना ॥ १७६॥चूर्णादिरिन् अ अण् इत्येते स्या भवति । चूर्णेन संसृष्टा चूर्णिनोऽपूपा । लवण सूप । मौद्ग ओदन ।

व्यञ्जनैरुपसिक्त ॥१७७॥ व्यञ्जनवाचिभ्यः

उपसिक्तऽर्थे ठण् स्यात् । सूपेन उपसिक्तः ओदन सौपिकः । मार्तिकं सूप । दैधिकं शाकं ।

ओज सहोम्भसा वर्तते ॥ १७८ ॥ एभ्यो वर्ततेऽर्थे ठण् स्यात् । ओजसा वर्तते औजसिकः । साहसिक । आम्भसिक ।

* तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलम् ॥१७९॥ तदिति द्वितीयासमर्थात् प्रत्यनुभ्यां परात् लोमाद्‌ ठण् स्यात् । प्रतिलोमं वर्तते प्रातिलोमिक । आनुलोमिक । प्रातिकूलिक । आनुकूलिक । प्रातीपिक । आन्वीपिक ।

* परेर्मुखपार्श्वात् ॥१८०॥ परिपूर्वाभ्यामाभ्यां ठण् स्यात् । परिमुखं वर्तते पारिमुखिक । पारिपार्श्विक सेवक ।

प्रयच्छति गर्ह्यं ॥१८१॥ गह्यादिवर्तात् प्रयच्छत्यर्थे ठण् स्यात् । द्विगुणार्थं द्विगुणं एकं प्रयच्छति द्वैगुणिकः । त्रैगुणिकः ।

+ वृधुष वृद्धे ॥१८२॥ वृद्धिसम्बन्धात् ठण् स्यात् वृधुषमावश्च । वृद्धिं प्रयच्छति वार्द्धुषिकः ।

* कुसीदात् ठट् ॥१८३॥ कुसीदात् ठट् भवति गर्ह्ये । कुसीदं प्रयच्छति कुसीदिक । कुसीदिकी ।

दशैकादशात् ठश्च ॥ १८४ ॥ दशैकादशस्मात् इतरात् ठो भवति ठट् च । एकादशार्था दश दशकाददश । तान् प्रयच्छति दशैकादशिक । दशैकादशिका । दशैकादशिकी ।

* रक्षन्नुञ्छत् ॥१८५॥ इतरात् रक्षितात् रक्षति उ ञ्छति चार्थे ठण् स्यात् । नगर रक्षति नागरिक । आनगरिकः । बदरान्युञ्छति बादरिक । नैवारिक ।

पक्षिमत्स्यमृगान्हन्ति मीनात् ॥ १८६ ॥ पक्ष्यर्थमत्स्यार्थमृगार्थेभ्य मीनाच्च हन्त्यर्थे ठण् स्यात् । पक्षिणो हन्ति पाक्षिक । शाकुनिक । तैत्तिरिक । मायूरिक । मात्स्यिकः । शाफरिक । मार्गिक । नैर्मकुक । वाराहिक । सौकरिक ।

मैनिकः ।

+ परिपथ तिष्ठति च ॥ १८७ ॥ परिपथ शब्दात् द्वितीयासमर्थात् तिष्ठति इति अर्थे ठण् स्यात् । परिपथं तिष्ठति इति वा पारिपथिकः चौरः ।

+ परिपर्थ ॥ १८८ ॥ परिपर्थशब्दात् इत्यन्य तिष्ठत्यर्थे ठण् स्यात् । पारिपथिक ।

* माथपत्त्पदव्यार्कन्दं धावत् ॥ १८९ ॥ माथवो पदव्यार्कन्दशब्दाभ्यां च ठण् स्यात् धावत्यर्थे । दण्डमार्थं धावति दाण्डमाथिकः । दैमाथिकः । पदवीं धावति पादविकः । आक्रन्दिकः ।

* पश्चात्यनुपदात् ॥ १९० ॥ पश्चात् अनुपदात् ठण् स्यात् । पदस्य पश्चात् अनुपदं धावति आनुपदिक ।

* परदारादीन्गच्छति ॥१९१॥ परदारादिभ्यः इतरेभ्यः प्रति गच्छत्यर्थे ठण स्यात् । परदारान् प्रति पारदारिक । गौरुतल्पिक । गौरुतल्पिक ।

प्रतिपथाट्ठश्च ॥ १९२ ॥ अस्मात् ठो च ठण् चाप्रतिपथमेति प्रतिपथिकः प्रातिपथिकः ।

पदपूर्वपदसामायमविर्ष्ठं गृह्णति ॥१९३॥ पदयोः पदादेश्च इतरात् गृह्णात्यर्थे ठण स्यात् । पूर्वपदं गृह्णाति पौर्वपदिकः । औत्तरपदिकः । पारिकः । प्रकामिकः । मार्तिकठिक ।

* धर्माधर्मौ चरति ॥ १९४ ॥ चरत्यर्थे ठण् स्यात् । धर्मं चरति धार्मिकः । आधार्मिक ।

* समूहात् समवैति ॥ १९५ ॥ समूहेभ्य इतरेभ्य समवैत्यर्थे ठण् स्यात् । समवैति सामूहिकः । सामाजिक । गौष्ठिकः ।

परिषदं ण्य ॥ १९६ ॥ परिषदः ण्यो भवति । परिषदं समवैति पारिषद्य

सेनां वा ॥ १९७ ॥ सेनाशब्दादिणवाद् ण्यो वा स्यात् । सेनां समवैति सैन्यः, सैनिक ।

* सुस्नातादीन् पृच्छन् ॥ १९८ ॥ सुस्नातादेरिभ्यवात् पृच्छत्यर्थे ठण् स्यात् । सुस्नातं पृच्छति सौस्नातिक । सौखरात्रिक ।

+प्रभूतादीनाह ॥ १९९ ॥ एभ्य आहेत्यस्मिन्नर्थे ठण् स्यात् । प्रभूतमाह प्राभूतिक । पार्याप्तिकः ।

+माशब्दमित्यादिभ्यः ॥ २०० ॥ एभ्यो वाक्येभ्यष्ठण् स्यात् । वाक्यशब्दपरामर्शार्थमिति करणीमाशब्दमित्याह माशब्दिक कार्यशब्दिक । नैत्यशब्दिक ।

*शब्ददर्दुरसकाटकुक्कुटाद् करौ ॥२०१॥ एभ्यष्ठण् स्यात् करौ । शब्दं करोति शाब्दिक वैयाकरण । दर्दुरं करोति-दार्दुरिक । ललाटं पश्यति-लालाटिक सेवक । कुक्कुटी युगमात्र पश्यति कौक्कुटिको भिक्षुः । करणादिति किं ? शब्दं करोति काकः ।

तस्य धर्म्य ॥ २०२ ॥ तस्येति षष्ठ्यर्थात् धर्म्यमित्यस्मिन्नर्थे ठण् स्यात् । शुल्कशाला धर्म्या शौल्कशालिकं । आपणिकं । दौवारिकं ।

*नराद्वृतोऽण् ॥ २०३ ॥ नरादेः ऋकारान्ताच्च अण् भवति । नरस्य धर्म्यं नारं । नारी स्त्री । महिष्या-माहिषं । माजेपिकं । पौरोहितं । सुधर्म्यं नारं । मात्रं । पैत्रं । स्वात्रं ।

* वैशस्त्यवैमासिक ॥ २०४ ॥ एतौ शब्दौ त्वपिरतौ निपात्यौ । विशसितुर्धर्म्यं वैशस्त्रं । भ्रात इत्यस्यप्राप्ते इट्त्वं तु निपात्यते । विमायितुः-वैमायिकं ।

ऋतय ॥ २०५ ॥ तस्मात् ऋतय इत्यस्मिन्नर्थे ठण् स्यात् । आपणस्य ऋतय आपणिक । आकरिक । शौल्कशालिकः ।

तदस्य पण्यं ॥ २०६ ॥ तदिति प्रथमार्थात् पण्यात् अस्येति षष्ठ्यर्थे ठण् स्यात् यदर्थं तच्चेत् पण्यं भवति । अपूपा पण्यमस्य-आपूपिकः । श्रावणिकः । मौदकिकः ।

+ किसरादेष्ठट् ॥ २०७ ॥ एभ्यष्ठट् स्यात् । किसरं पण्यमस्य किसरिक । पर्णिक । तगरिक । गुग्गुलिकः ।

शलालुनो वा ॥ २०८ ॥ शलालुशब्दात् ठट् वा पण्यार्थे । शलालु पण्यमस्य शलालुक । शालालुक ।

शिल्प ॥ २०९ ॥ तदस्य शिल्पमित्यस्मिन्नर्थे ठण् स्यात् । मृदङ्गवादनं शिल्पमस्य मार्दङ्गिक । पाणविकः । वैणिक । मार्दङ्गिक ।

मड्डुकझर्झरात् वाऽण् ॥ २१० ॥ आभ्यां वाण् स्यात् शिल्पे । माड्डुक । माड्डुकिकः । झार्झर । झार्झरिक ।

प्रहरण ॥ २११ ॥ तदस्य प्रहरणमित्यस्मिन्नर्थे ठण् स्यात् । असिः प्रहरणमस्य आसिक । धानुष्क । चाक्रिक । धानुष्क ।

+ परश्वधाद्वाण् ॥२१२॥ अस्माद्वाण् स्यात् प्रहरण वा । परश्वध प्रहरणमस्य पारश्वध । पारश्वधिक ।

शक्तियष्टेष्टीकण् ॥ २१३ ॥ आभ्यां टीकण् स्यात् । शक्ति प्रहरणमस्य शाक्तीकः । याष्टीक । याष्टीकी ।

*ऐष्ट्यादिभ्य ॥ २१४ ॥ एभ्यो वा टीकण् स्यात् । इष्टिः प्रहरणमस्य ऐष्टीक । ऐष्टिक । आमसिक । आमसीकः । दाण्डिक । दाण्डीक ।

नास्तिकास्तिकदैष्टिका ॥ २१५ ॥ नास्तिकादय ठणन्ता निपात्यन्ते । परलोकादिर्नास्तीति मतिरस्य नास्तिकः । तदस्तीति मतिरस्य आस्तिकः । दिष्टं दैवं तत्प्रमाणमिति

रस्य दैविक ।

शीर्ष ॥२१६॥ तदस्मिन् शीकमित्यस्मिन्नर्थे ठण् स्यात् । अपूपभक्षणं शीकमस्य आपूपिकः । शाष्कुलिकः । तांबूलिकः ।

छत्रादेरम् ॥ २१७ ॥ एभ्य अम् स्यात् छत्रं शीकमस्य छात्रः । सैत्र । मैत्र ।

× तूष्णीक ॥ २१८॥ तूष्णीशब्दात् कप्रत्यये मर्थे निपात्यं । तूष्णीम्भाव शीकमस्य तूष्णीकः ।

*वृत्तोऽपपाठोऽनुयोगे ॥ २१९ ॥ तदिति वासमर्थात् अस्येति सार्थे ठण् स्यात् । मह् तद् वासमर्थं कर्म चेत् तदध्ययनविषयार्थं भवति । एकमन्यत् कर्म स्तम्भितरूपं अध्ययने वृत्तमस्य एकमन्यवस्त्यापपाठरूप स्याभिते परीक्षायां अनुयोगे वृत्तं-एकान्यिकः । द्वैयन्यिक । त्रैयन्यिक ।

बहसादेष्ठ ॥ २२ ॥ बह्वादस्य सदस्य वृत्तोपपाठानुयोग इत्यस्मिन् विषये ठे भवति । एकादशान्यान्यस्यापपाठरूपाण्यनुयोगे वृत्तानि-एकादशान्यिक । द्वादशान्यिक ।

भक्ष्योऽस्मै हितं ॥ २२१ ॥ भक्षादस्मै इत्यर्थे ठण् स्यात् हितं भक्ष्यमन्तः अपूपा भक्ष्या हितमस्मै आपूपिक । शाष्कुलिक । काङ्गुलिक ।

*नियुक्तं दीयते ॥ २२२ ॥ तदस्मै नियुक्तं दीयत इत्यस्मिन्नर्थे ठण् स्यात् । अग्रे भोजनमस्मै नियुक्तं दीयते आग्रभोजनिकः । शाष्कुलिक, मौदकिक ।

* मक्षौदनाद्राण् वट् ॥ २२३ ॥ आभ्यां अण् ठयो पक्षायस्मै वा स्तः । भक्षमस्मै नियुक्तं दीयते भाक्त । भाक्तिक । औदनिक , औदनिक ।

*श्राणामांसौदनाट्ठ ॥ २२४ ॥ आभ्यां ठे वा भवति श्राणास्मै नियुक्तं दीयते श्राणिक । श्राणिक । श्राणिकी । मांसौदनिक । मांसौदनिक । मांसौदनिकी ।

+ नवयज्ञादयोऽस्मिन् वर्तते ॥ २२५ ॥ नवयज्ञादिभ्य अस्मिन्नितीवर्थे ठण् स्यात् वर्तते चेत् । नव यज्ञा अस्मिन् वर्तते नावयज्ञिक । पाकयज्ञिक ।

तत्र नियुक्त ॥ २२६ ॥ तत्रेतिसप्तम्यात् नियुक्त इत्यस्मिन्नर्थे ठण् स्यात् । शुल्कशालायां नियुक्त शौल्कशालिकः । आपणिकः । दौवारिक । आक्षपटलिक ।

ठोऽगारान्तात् ॥ २२७ ॥ अगारान्ताद्ठे भवति । कोष्ठागार नियुक्त कोष्ठागारिक । देवागारिक । भांडागारिक ।

अध्यायिन्यदेशकालात् ॥ २२८ ॥ देशकालादेशकालवाचिन ठण् स्यात् अध्यायिन्यर्थे । अशुचावध्यायी आशुचिक । सांध्यावेलिक । माकध्यायिक । अदेशकालादिति किं ? चैत्यज्ञ माध्यायी । पूर्वाह्णेऽध्यायी ।

*कठिनान्तप्रस्तारसंस्थानाद्व्यवहरन्॥२२ कठिनान्तात् प्रस्तारसंस्थानाभ्यां व्यवहारसंस्थान योश्च व्यवहरत्यर्थे ठण् स्यात्वंशकठिने व्यवहरति वांशकठिनिक । वार्धकठिनिक । प्रास्तारिक सांस्थानिक । कांस्यप्रस्तारिक । गौसंस्थानिक

*निकटादिषु वसन् ॥ २३ ॥ एभ्यो वस त्यर्थे ठण् स्यात् । निकटे वसति नैकटिक । वा वृक्षमूलिक । आवसथिक ।

*सतीर्थ्य ॥ २३१ ॥ समानतीर्थाद् निपात्य । समानस्य च सभावः । समाने तीर्थे वसति सतीर्थ्यः ।

तदर्हन् दमार्संगात् च ॥२३२॥तदितीय मर्थाभ्यां आभ्यां अर्हत्यर्थे मो भवति । दर्ज अर्हा दम्यः । मार्संग्य ।

धुरो यण् च ॥ २३३ ॥ धुरो यण् भव वध । धुरं वहति धौरेय । धुर्य ।

*सर्वोत्तरदक्षिणवामादे स्त ॥ २३४ ॥ स र्वाधादे धुर स्तो भवति। सर्वा धू—सर्वधुरा तां वहति सर्वधुरीण । उत्तरधुरीण । दक्षिण धुरीण । वामधुरीण ।

*उप् चैकादे ॥ २३५ ॥ एकादे धुर स्तो भवति तस्य उप् च वहत्यर्थे एकधुरीण ।एकधुर॥

*शकटादण् ॥२३६॥ अस्मादण्। शाकटो गौ ।

हलसीराट्ठण् ॥२३७ ॥ आभ्यां ठण् स्यात् वहति। हालिक । सैरिक ।

विध्यत्यकरणेन ॥ २३८ ॥ द्वितीयाद् विध्यत्यर्थे यो भवति न चेत् करणेन विध्यति। पादौ विध्यति पद्या शर्करा। ऊरव्या कण्टका अकरणेनेति किं ? पादौ विध्यति धनुषा ।

* धनगुणौ लभ्या ॥ २३९ ॥ धनगुणाभ्यां यो भवति लब्धरि। धनं लब्धा धन्य । गुण्य ।

*णोऽन्नात् ॥ २४० ॥ अन्नात् णो भवति। अन्नं लब्धा आन्न ।

पदमस्मिन् दृश्यं ॥ २४१ ॥ पदात् कांतात् अस्मिन्निति अर्थे यो भवति दृश्यं चेत्। पदमस्मिन् दृश्यं पद्य । कर्दम ।

* धन्यपथ्यधर्म्यधेनुष्यामूल्यगृहपतगार्हपत्या ॥ २४२ ॥ अन्यादयो यथार्थं निपात्यंते। वर्मा धर्मं वहति वन्या परिचेतृसहामा । वनस्य वा स्यो वा वन्य । पथं गत पथ्य । धर्मेण प्राप्त धर्मादनपेतं वा धर्म्य। महाया धेनु धेनुष्या। ये दुह् निपात्य । मूल्येनानाम्यार्थं मूल्या शुद्धा। मूल्येनानम्यं मूल्यं सुवर्णादि। दूतस्य प्रिय मंबन्धं वा दूत्यः कापि। गृहपतिना संयुक्तः गार्हपत्योग्नि ।

*नौविषेण तार्यवध्ये ॥२४३॥ नौविषाभ्यां तार्ये वध्ये च यो भवति। नावा तार्यं नाव्यमुद कं। विषेण वध्य विष्यः ।

पथ्यर्थन्यायादनपेते ॥ २४४ ॥ पथ्यादे कांतात् यो भवति अनपेतेऽर्थे । पथोऽनपेत पथ्यं । अर्थ्यं । न्याय्यं ।

छंदसा निर्मिते ॥ २४५ ॥ छंदसो मांतात् यो भवति निर्मितेऽर्थे। छंदसा निर्मित छंदस्य॥

उरसोऽण् च ॥२४६॥ उरस मांतात् निर्मितेऽर्थेऽण् स्यात् यश्च। उरसा निर्मितः औरसः। उरस्य पुत्र ।

*मदस्य करणे ॥ २४७ ॥ मदात् तांतात् करणेऽर्थे यो भवति। मदस्य करण मद्यं ।

*कौलीनो मत्स्ये ॥ २४८ ॥ कुलात् खञ् निपात्यते मत्स्येऽर्थे। कुलस्य मत्स्य कौलीन ।

तत्र साधु ॥ २४९ ॥ सप्तम्यंतात् साधुरिस्मिन्नर्थे यो भवति। सामनि साधुः सामन्यः। कर्मण्य शरण्य अमान् बिन सम्य ।

भक्ताण्ण ॥ २५० ॥ भक्ताण्णो भवति भक्ते साधु भाक्त शालि ।

परिषदो ण्यश्च ॥ २५१ ॥ परिषदो ण्यो भवति णश्च। परिषदि साधु पारिषद्य। पारिषद।

*सर्वजनात् खञ् च ॥ १५२ ॥ अस्मात् खञ् भवति ण्यश्च साधौ।सार्वजनीन सार्वजन्य ।

*प्रतिजनादे ॥ २५३ ॥ एभ्य साधौ खञ् स्यात्। प्रातिजनीन । ऐदंयुगीन । सायुगीन । पारकुलीन ।

कथादेष्ठण् ॥ २५४ ॥ कथादिभ्य साधौ ठण् भवति। काथिक । सांकथिक । वैकथिक वैतण्डिक । वैतंडिक । गौडिक ।

पथ्यतिथिवसतिस्वपतेर्ढण् ॥ २५५ ॥ एभ्य साधौ ढण् स्यात्। पाथेय आतिथेय । वासतेय । स्वापतेयं ।

*देवतांताद् तादर्थ्ये ॥२५६॥ देवतांताद् यो भवति तादर्थ्ये। अग्निदेवतायै इदं आग्निदेवत्यं। पितृदेवत्यं ।

•पाद्यार्घ्ये ॥ २५७ ॥ एतौ यस्यामि निपात्यौ। पादार्थमुदकं पाद्यं। न न पङ्क्ताव । अर्घ्यं रत्नं।

•क्योऽतिथेः ॥ २५८ ॥ अतिथेर्यः स्यात्। अतिथ्यर्थ आतिथ्यं।

•हलस्य सादेः कर्षे ॥ २५९ ॥ हलात् केवलात् सादेश्च कर्षेऽर्थे य स्यात्। हलस्य हल्य। द्विहल्य। त्रिहल्य।

•सीतया संमिते ॥ २६ ॥ सीताशब्दात् केवलात् सादेश्च संमितेऽर्थे यो भवति। सीतया संमितं सीत्यं क्षेत्रं। परमसीत्यं। द्विसीत्यं।

•वयस्तुल्याभ्यां ॥ २६१ ॥ आभ्यां संमिते यो भवति। वयसा संमितः वयस्यः। तुल्यः।

•सोदर्यसमानोदर्यौ ॥ २६२ ॥ एतौ समानोदरशब्दात् शयितेऽर्थे निपात्यौ समानस्य वा समावः। समानोदरे शयित सोदर्य, समानोदर्य।

इति सम्यग्ज्ञानपरमाम्नि जैनेन्द्रव्याकरणे
शब्दार्णवचन्द्रिकायां लघुवृत्तौ
तृतीयाध्यायस्य
तृतीयः पादः

चतुर्थः पादः।

मप्र ठञ्च्छ ॥ १ ॥ अधिकार माङ्मेऽर्थः तेषु येष्वविहितो वेदितव्य। वस्ति-तस्मै हित इति वस्तीय।

• हविरन्नभेदापूपादेर्यो वा ॥ २ ॥ हविर्विशेषात् अन्नभेदात् अपूपादेश्च वा य स्यात्। आमिक्षायै इदं आमिक्ष्यं। आमिक्षीयं दधि। ओदन्या ओदनीयास्तण्डुला। अपूप्यं, अपूपीया गोधूमाः। तण्डुल्यं तण्डुलीया शाल्यः।

• पुगादेर्थे ॥३॥ पुगादेः उगवादेश्च यो भवति। युगार्थे युग्यं। हविष्यं। बर्हिष्य। खो– खर्य दारु। पिचव्य कार्पास। कमण्डलव्या मृत्तिका।

कम्बलात् खो ॥ ४ ॥ कम्बलात् यो भवति संज्ञायां कम्बल्योऽस्याम्यावति कम्बलं ऊर्णापलं। संज्ञेति किं। कम्बलीया ऊर्णा।

×नाम्न्यूधसोर्नञ्च ॥ ५ ॥ आभ्यां यो भवति नस् न् इत्ययमादेशो च। नाभये हितं नभ्यम्। अञ्जनं। ऊधसे हितं-ऊधन्यं।

× शुन्यशून्यौ ॥६॥ एतौ निपात्यौ। श्वन्शब्दात् य शुन् शून् आदेशौ। श्वभ्यो हितं शुन्यं शून्यं।

तस्मै हितेऽसामाचार्यब्राह्मणकृष्ण ॥७॥ तस्मै इत्युपसमर्थात् गवादिवर्जितात् हित इत्यस्मिन्नर्थे यथाविहितं खो भवति। वत्सेभ्यो हितं वत्सीयः। करभीय। पुरोडाशा पुरोडाशीयास्तण्डुला। अगवादेरिति किं। गवे हितः। आचार्याय हितः। ब्राह्मणाय हित। कृष्ण हितः।

माण्वंगरथखलयवमाषतुषब्रह्मतिलाच ॥८॥ माण्वंगात् रथादेश्च यो भवति। शतिभ्यो हितं शत्यं। कर्ण्यं। मतुष्यं। रथ्यं। खल्य। यव्यं। माष्यं। तुष्यं। ब्राह्मण्यं। तिल्यं।

• ण्योऽजावेः ॥ ९ ॥ अजाविभ्यां ण्यो भवति। अजाभ्यो हितं-आजव्यं। आविक्यं।

माणवचरकात् खञ् ॥ १० ॥ आभ्यां तस्मै हिते खञ् स्यात्। माणवीनं। चारकीणः।

भोगवृत्यात्मभ्यां ख ॥ ११ ॥ भोगपो आत्मनश्च खो भवति। मातृभोगाय हित -मातृभोगीण। राजभोगीणः। आत्मनीनं।

पंचसर्वविश्वजनापात् ॥ १२ ॥ पंचादि पूर्वाज्जनात् यसात् खो भवति॥ पंचजनेभ्यो हितं पंचजनीनं। सर्वजनीनो वासुपूज्यनाथ।

विश्रमनीन' । चाविति किं ? पंचानां चन पंचमन । तस्मै-पचमनाय हितः पचमनीय ।

*महत्सर्वाट्ठण् ॥ १३ ॥ आभ्यां परात् जनाद् यसात् तस्मै हितेऽर्थे ठण् स्यात् । महते जनाय हित माहाजनिक । सार्वजनिक: ।

सर्वाण्णो वा ॥ १४ ॥ सर्वात् णो वा स्यात् । सर्वस्मै हित सार्व । सर्वीय: ।

*तदर्थे विकारिणि ॥ १५ ॥ अर्थतात् तदर्थेऽर्थार्थे विकारिणि तदर्थपरिणामिनि वाच्ये यदय स्यु । अगारेभ्य काष्ठानि-अगारीयाणि । मासावीय दारु । माकारीया: इष्टका । पित्वम्य कार्पास । तदर्थे इति किं ? मूत्राय कल्पते यवागू । विकारिणीति किं ? उदकाय कूप ।

चर्मण्यञ् ॥ १६ ॥ तदर्थे विकारिणि चर्म प्यभिधेये अञ् स्यात् । वध्राय इदं वाध्रं । वारत्र चर्म ।

ऋषभोपानहाभ्यः ॥ १७ ॥ आभ्यां ञ्यो भवति । ऋषभाय वत्स आर्षभ्य । औपानह्य चर्म ।

*छदिर्बलेर्ढञ् ॥ १८ ॥ आभ्यां ढञ् स्यात् । छदिषे तृणं छादिषेयं । बाल्या तंडुला: ।

परिखास्य स्यात् ॥ १९ ॥ परिखाशब्दात् वाच्यात् ढञ् स्यात् अस्येति षष्ठ्यर्थे या परिखा सा चेत् स्यादिति योग्यतया संभाव्यत । परिखा आसां स्यात् पारिखेया' इष्टका: ।

* अस्मिन्नण ॥ २० ॥ परिखाया: अस्मिन्निति अर्थे ढञ् स्यात् । परिखास्मिन् स्यात् पारिखेयो देश ।

*अञ् ॥ २१ ॥ तविति मासभर्माद् अस्यार्थे विकारिण्यस्मिन्नर्थे यथाविहितं स्यो भवति । प्रासादोऽस्य स्यात् प्रासादीयं दारुपरिणाम्मम । प्रासादोऽस्मिन् स्यात् प्रासादीयो देश ।

आर्हाट्ठण् ॥ २२ ॥ भवित ऊर्ध्वमनु क्रमिष्याम तदर्हतीत्याईसम्बन्धात् सप्त ठणधि कृतो ज्ञेय । वक्ष्यति-मूल्यैः क्रीत,, साप्ततिकी पारिक्रकं ।

*स्यादेर्मात्राठञ्लुप ॥ २३ ॥ इमार्हे विविधि आहात् यो यतस्यो विधास्यत स तत: इतवतात् तदंतात्च स्यिसशतवर्जितादिति ज्ञेयं अनुक्तात् । वक्ष्यति-प्रायायण धरति पाप्रायणिक' । द्वैपा प्रायणिक: । स्यादरिति किं ? महापारायण मधीते । अनुप इति किं ? द्वाभ्यां शूर्पाभ्यां क्रीतं द्विशूर्पाद्विशूर्पेण क्रीत: द्विशौर्पिक' ।

शतादस्यार्थेऽस्मे ठयौ ॥ २४ ॥ शतात् ठयौ स्त अस्यार्थेऽस्मे । शतेन क्रीतं शतिकं, शत्य । अस्यार्थे इति किं ? शतं मानमस्य शतकं । स्तोत्रेऽसत इति किं ? द्वयधिकं शत द्वौ च शतं च द्विशत । तेन क्रीतं-द्विशतकं । त्रिशतक ।

त्रिंशद्विंशतेर्डुरसो ॥ २५ ॥ आभ्यां डुरु भवतस्तौ । त्रिंशता क्रीत त्रिंशत्कात्रिंशक । असार्थमिति किं त्रिंशन्मानमस्य त्रिंशत्कं । विंशतिक

*स्येभ कोऽसंज्ञायः ॥ २६ ॥ यत् ति इत्ये तदंततवर्जितात् स्यिसशतात् आभ्यां भ को भवति । द्वाभ्यां क्रीतं द्विक । चतुष्कं । बहुकं । त्रिंशत्कं । विंशतिकं । असंज्ञायामिति किं ? पास्चारिंशत्क: । पाष्टिक: ।

वतोरिद् ॥ २७ ॥ वतंताद् स्य कस्य इट् वा स्यात् । यावता क्रीतं यावतिकंयावत्कं । तावतिकं । तावत्कं ।

*कसार्धाट्टठ् ॥२ ॥ आभ्यां ठट् स्यात् । कंसेन क्रीतं कंसिकं । अर्धिकं । अर्धिकी ।

*अर्धात् पलकर्कसकर्षात् ॥ २९ ॥ अर्ध पूर्वात् पलादे: ठट् स्यात् । अर्धपलेन क्रीतं अर्ध पलिकं । अर्धकंसिकं । अर्धकर्षिकं ।

+कार्षापणाट्ठ्मास्य प्रतिश्च ॥ ३० ॥ अस्माट्ठट् स्यात् । अस्य च प्रतिरादेशो वा । कार्षापणिक । प्रतिक । प्रतिकी ।

*शतमानसहस्रात् ॥ ३१ ॥ आभ्यामण् स्यात । शातमानं । साहस्रं ।

शूर्पाद्वाञ् ॥ ३२ ॥ शूर्पादञ् वा स्यात् । शौर्पं । शौर्पिकं ।

*वसनाट् ॥३३॥ अस्मादण् स्यात्त्वासनं ।

*विंशतिकात् ॥ ३४ ॥ अस्मादण् स्यात् । वैंशतिक ।

राट् ख ॥ ३५ ॥ विंशतिकान्तात् रसात् खो भवतिद्वाभ्यां विंशतिकाभ्यां क्रीतं द्विविंशतिकीनं त्रिविंशतिकीनं ।

×अनुपोऽन्नाडुप् ॥ ३६ ॥ अनुपन्तात् रात् यस्य तस्योप् भवति असौ । द्वाभ्यां कंसाभ्यां क्रीतं द्विकंसं । त्रिकंसं । अध्यर्द्धकंसं । द्विशूर्पं । त्रिशूर्पं । अनुप इति किं । द्विशूर्पेण क्रीतं द्विशौर्पिकं । असाविति किं । पंच लोहिन्यः परिमाणमस्य पांचलोहितिक । पांचकपालिक ।

*वाऽन्नः ॥ ३७ ॥ अनुपो रात् अणो वोप् भवति द्विशतमानं द्विशातमानं द्विसहस्रं द्विसाहस्रं ।

• कार्षापणसुवर्णात् ॥ ३८ ॥ कार्षापणसुवर्णात् रूपेऽन्तात् रात् यस्य वोप् भवति । द्विकार्षापणं । द्विकार्षापणिकं । द्विसुवर्णं । द्विसौवर्णिकं । अध्यर्द्धसुवर्ण । अध्यर्द्धसौवर्णिकं ।

द्वित्रिबहोर्निष्कबिस्तात् ॥ ३९ ॥ एभ्यो द्वे पराभ्यां निष्कबिस्ताभ्यां वा यस्योप् भवति । द्विनिष्कं । द्विनैष्किकं । त्रिनिष्कं । त्रिनैष्किकं । बहुनिष्कं । बहुनैष्किकं । द्विबिस्तं । द्विबैस्तिकं । त्रिबिस्तं । त्रिबैस्तिकं । बहुबिस्तं । बहुबैस्तिकं ।

शारीकाकिणीभ्य कप् ॥४० ॥ शारीकाकिणीशब्दान्तात् रात् केवलाभ्यां चाभ्यां कप् स्यात् । द्विशारीकं । द्विकाकिणीकं । अध्यर्द्धशारीकं । अध्यर्द्धकाकिणीकं । शारीकाकाकिणीकं ।

पणपादमाषात् यः ॥ ४१ ॥ पणपादमाषान्तात् रसात् यो भवति अर्हे । द्विपण्यं । त्रिपण्यं । अध्यर्द्धपण्य । द्विपाद्यं । द्विमाष्यं ।

खलात् ॥ ४२ ॥ खलान्तात् रात् यो भवति वा । द्विखल्यं । त्रिखल्यं ।

शाणात् ॥ ४३ ॥ शाणान्ताद्वा यो भवति । त्रिशाण्य । त्रिशाणं ।

द्वित्रेरण् च ॥ ४४ ॥ आभ्यां परात् शाणात् अण् स्यात् यश्च वा । द्वैशाणं । द्विशाण्यं । द्विशाणं । त्रैशाणं । त्रिशाण्यं । त्रिशाणं ।

*मूल्यैः क्रीतं ॥ ४५ ॥ मूल्यवाचिनो निर्दिष्टात् एव भावाद् क्रीतमित्यस्मिन्नर्थे यथाविहितं स्या भवति । अशीत्या क्रीतमाशीतिकं । शतिकं शत्यं । द्विकात्रिकामूल्यैरिति किं पुत्रेण क्रीतं ।

तस्य वाप ॥ ४६ ॥ तस्येति तासमर्थात् वाप इत्यस्मिन्नर्थे ठ्णादय स्यु । प्रस्थस्य वाप प्रास्थिक । शारीक ।

+वातपित्तश्लेष्मसंनिपाताच्छमनकोपने ॥४७ ॥ तान्तात् वातादे ठञ् स्यात् शमने कोपने चार्थे । वातस्य शमनं कोपनं वा वातिक । पैत्तिकं । श्लैष्मिकं । सांनिपातिक ।

*हेतुसंयोगोत्पातौ ॥ ४८ ॥ तान्तात् हेतु रित्याभिन्नर्थे ठ्णादयः स्युः । यो हेतु स चेत् संयोग उत्पातो वा स्यात् । शतस्य हेतुरीश्वरेण संयोग शतिक शत्यः । साहस्र । सोमग्रहणस्य हेतुरुत्पातः सौमग्रहणिको भूमिकंपः । सौमामिक इन्द्रधनु ।

+ग्रपमग्रसमयसात् यात्रस्पपरिमाणात्यादेः ॥ ४९ ॥ स्थिरसंज्ञाविवर्जिताद् यायः प्रमवर्षसा च यो भवति । धनस्य हेतु संयोग उत्पातो वा धन्यः । यशस्य । आयुष्यं । प्रावर्षस्यं ।

त्स्यादेरिति किं ? सप्तकः । नवकः । प्रास्थि क । मासिक । आस्मिकः ।

पुत्राच्छश्च ॥ ५० ॥ पुत्राच्छो भवति यश्च हेतौ सयोगोत्पातमध्ये । पुत्रीय पुत्र्य ।

सर्वभूमिपृथिव्या अण् ॥ ५१ ॥ आभ्या मण् स्यात् । सर्वभूमेर्हेतु संयोगादि सार्व भौमः । पार्थिवः ।

*ईश ॥ ५२ ॥ ताभ्यामीश ईश्वर इत्यस्मि न्नर्थे अण् स्यात् । सर्वभूमेरीश्वर सार्वभौमः । पार्थिव ।

*ज्ञात ॥ ५३ ॥ ताभ्यां ज्ञात इत्यस्मिन्नर्थे अण् स्यात् । सर्वभूमेर्ज्ञातो विदित सार्वभौम । पार्थिव ।

लोकात् ॥ ५४ ॥ लोकात् ठण् स्यात् । लोकस्य ज्ञात लौकिक ।

सर्वात् ॥ ५५ ॥ सर्वपूर्वात् लोकात् ठण् स्यात् । सर्वलोकस्य ज्ञात सार्वलौकिक ।

*तदस्मै वा वृद्ध्यायलाभशुल्कोपदा देया ॥ ५६ ॥ तदिति प्रथमन्तात् अप्रेतीऽर्थे अस्मै इत्यर्थे वा यथाविहितं त्यो वा भवति । यद्वत् तच्चेद् वृद्ध्यादयो देया स्यु । पञ्चास्मिन् वृद्धि आय लाभ शुल्क उपदा वा दीयते पञ्चक । सप्तक । प्रास्थिक । पञ्चास्मै वृद्ध्यादयो देया पंचको देवदत्त । शतिक । शत्य ।

+ दन्डर्धाट्ठ ॥ ५७ ॥ दण्डसाधनद्वाच ठा भवति तदर्हेस्यादौ । पञ्चमिक । पादिक । आर्धिक ।

भागाद्य यश्च ॥ ५८ ॥ भागाद् यो भवति ठश्च तदर्हेस्यादौ । भाग्य । भागिक ।

तद्धरति वहत्यावहति भाराद्वंशादिभ्यः ॥ ५९ ॥ वंशादिभ्य परात् भारात् तदिति द्वितीयात् हर त्याद्यर्थेषु ठण् भवति । वंशभारं हरति वहति आवहति वा वांशभारिक । वात्सभारिक । कौटभारिक । वंशादेरिति किं ? भार वहति ।

वस्नद्रव्याट्ठकौ ॥ ६० ॥ आभ्यां तद्ध रत्यादौ ठकौ स्तो स्त । वस्निक । द्रव्यक ।

*पचत्यण् च द्रोणात् ॥ ६१ ॥ द्रोणात् पचत्यर्थे अण् स्यात् ठञ् च । द्रोण पचति द्रौणिक । द्रौण ।

*सम्भवत्यवहरति च ॥ ६२ ॥ इकतात् सम वति अवहरति पचति चार्थे यथाविहितं त्यो भवति । प्रस्थं सम्भवति अवहरति नाश्व करोति पचति वा प्रास्थिक । कौडविक । खारीक ।

आऽऽढकाऽऽचितपात्रात् खः ॥ ६३ ॥ आढकादेः तत्सम्भवत्यादौ खो वा स्यात् । आ ढकीन । आढकिक । आचितीन । आचितिक । पात्रीण । पात्रिक । पात्रीणा । पात्रिकी ।

रात् ठट् च ॥ ६४ ॥ आढकाद्यन्तात् रात् ठट् भवति खश्च वा तत्सम्भवत्यादौ । द्या ढकिकी । द्व्याढकीना । द्व्याढकी । द्या चितिकी । द्व्याचितीना । द्व्याचिता । द्वि पात्रिकी । द्विपात्रीणा । द्विपात्री ।

*कुलिजात्खुखौ च ॥ ६५ ॥ कुलिजान्ताद् रात् तत्सम्भवत्यादौ ठखौ स्त ठट् च वा । द्विकुलिज । द्विकुलिजिक । द्विकुलिजीन द्विकु- लिजिक ।

तदस्यांशवस्नभृतिः ॥ ६६ ॥ तदिति प्रथमयात् अस्येति षष्ठ्यर्थे ठणादयः स्युः । यद्वत् तच्चेद् अंशादयो भवन्ति । पञ्चास्यांशो वस्नं भृतिर्वा—पंचक । शत्य । साहस्र । प्रास्थिक ।

*मान ॥ ६७ ॥ मानार्थे ठणादय स्यु यद् वत् तच्चेद् मानं स्यात् । प्रस्थो मानमस्य प्रास्थिको राशि । कौडविक । खारीशतिक ।

+कार्षापणाट्टक् चास्य प्रतिश्च ॥ ३० ॥ अ स्माट्टक् स्यात् । अस्य च प्रतिरादेशो वा । का र्षापणिक' । प्रतिक' । प्रतिकी ।

*शतमानसहस्रात्वण् ॥ ३१ ॥ आभ्यामण् स्यात् । शातमानं । साहस्रं ।

शूर्पाद्वाञ् ॥ ३२ ॥ शूर्पादञ् वा स्यात् । शौर्पं । शौर्पिकं ।

*वसनात् ॥३३॥ अस्मादण् स्यात्। वासनं ।

*विंशतिकात् ॥ ३४ ॥ अस्मादण् स्यात् । वैंशतिकं ।

राट् ख ॥ ३५ ॥ विंशतिकान्तात् रसात् खो भवति द्वाभ्यां विंशतिकाभ्यां क्रीतं द्विविंशतिकीनं। त्रिविंशतिकीनं ।

×अनुपोऽत्वाशुष् ॥ ३६ ॥ अनुपेतात् रात् यस्य उस्तैष् भवति असौ । द्वाभ्यां कंसाभ्यां क्रीतं द्विकंसं । त्रिकंसं । अध्यर्द्धकंसं । द्विशूर्पं त्रिशूर्पं । अनुप इति किं ? द्विशूर्पेण क्रीतं द्वि शौर्पिकं । असादिति किं ? पंच लोहिन्यः परि माणमस्य पांचलोहितिकं । पांचकपालिकं ।

*वाऽणः ॥ ३७ ॥ अनुपो राट् अणो योऽष् भवति द्विशतमानं द्विशातमानं द्विसहस्रं द्विसाहस्रं।

* कार्षापणसुवर्णात् ॥ ३८ ॥ कार्षापण सुवर्णात् द्व्यंतात् राट् उस्तस्य योऽष्भवति । द्वि कार्षापणं । द्विकार्षापणिकं । द्विसुवर्णं । द्विसौ वर्णिकं । अध्यर्द्धसुवर्णं । अध्यर्द्धसौवर्णिकं ।

द्वित्रिबहोर्निष्कबिस्तात् ॥ ३९ ॥ आ दे पराभ्यां निष्कबिस्ताभ्यां वा उस्तस्योष्भवति । द्विनिष्कं । द्विनैष्किकं । त्रिनिष्कं । त्रिनैष्किकं । बहुनिष्कं । बहुनैष्किकं । द्विबिस्तं । द्विबैस्तिकं। त्रिबिस्तं । त्रिबैस्तिकं । बहुबिस्तं । बहुबैस्तिकं।

खारीकाकिणीभ्यः कप् ॥४० ॥ खारीका किण्यन्तात् रात् केवलाभ्यां चाभ्यां कप् स्यात् । द्विखारीकं । द्विकाकिणीकं । अध्यर्द्धखा रीकं । अध्यर्द्धकाकिणीकं । खारीकं काकिणीकं ।

पणपादमाषात् यः ॥ ४१ ॥ पणाद्यं तात् रसात् यो भवति अर्हे । द्विपण्यं । त्रिपण्यं । अध्यर्द्धपण्यं । द्विपाद्यं । द्विमाष्यं ।

शताद्वा ॥ ४२ ॥ शतान्तात् राट् यो भवति वा । द्विशत्यं । द्विशतं ।

शाणात् ॥ ४३ ॥ शाणान्ताद्वा यो भवति । त्रिशाण्यं । त्रिशाणं ।

द्वित्रेरण् च ॥ ४४ ॥ आभ्यां परात् शा- णाट्टण् यश्च स्यात् वा । द्वैशाणं । द्विशाण्यं । द्विशाणं । त्रैशाणं । त्रिशाण्यं । त्रिशाणं ।

*मूल्यैः क्रीतं ॥ ४५ ॥ मूल्यवाचिनो निर्दे शात् एव मांताद् क्रीतमित्यस्मिन्नर्थे यथाविहितं त्यो भवति । सप्तत्या क्रीतमाशीतिकं । शतिकं शत्यं । द्विकं त्रिकं मूल्यैरिति किं पुत्रेण क्रीतं ।

तस्य वापः ॥ ४६ ॥ तस्येति ताकमर्थात् वाप इत्यस्मिन्नर्थे ठणादयः स्युः । प्रस्थस्य वापः प्रास्थिकं । खारीकं ।

+वातपित्तश्लेष्मसंनिपाताच्छमनकोपने ॥४७ ॥ तांतात् वातादेः ठण् स्यात् शमने कोपने कार्ये। वातस्य शमनं कोपनं वा वातिकं । पैत्तिकं । श्लैष्मिकं । सांनिपातिकं ।

*हेतुः संयोगोत्पातौ ॥ ४८ ॥ तांतात् हेतु रित्यस्मिन्नर्थे ठणादयः स्युः । यो हेतुः स चेत् संयोग उत्पातो वा स्यात् । शतस्य हेतुरीश्वरेण संयोग -शतिकं ,शत्यः,साहस्रः सोमग्रहणस्य हेतुरु- त्पातःसौमग्रहणिको भूमिकंपःसांग्रामिक इंद्रधनु । +गोद्व्यचसंख्यपरिमाणाश्वादेः ॥ ४९ ॥ स्मिन्नादिवर्जिताद् यथा अश्वादेश्च यो भवति । धनस्य हेतुः संयोग उत्पातो वा धन्यः । यशस्यः । आयुष्यं । ब्रह्मवर्चस्यं ।

गोदानादीनां ब्रह्मचर्ये ॥ ८४ ॥ एभ्य स्तास्मिन् ठञ् भवति ब्रह्मचर्येऽर्थे । गोदानस्य ब्रह्मचर्यं गौदानिकं । आदित्यव्रतिकं ।

चान्द्रायणं चरति ॥ ८५ ॥ अस्माद्विभक्ताद् गोदानादेश्च चरत्यर्थे ठञ् स्यात् । चान्द्रायणं चरति चान्द्रायणिकः गौदानिकः । आदित्यव्रतिकः ।

देवव्रतादीन् डिन् ॥ ८६ ॥ एभ्य इवंते भ्यः डिन् स्यात् । देवव्रतं चरति देवव्रती । तिलव्रती । महासरवीती ।

इकुम्भाष्टाचत्वारिंशत्चातुर्मास्याद् यलं वा ॥ ८७ ॥ आभ्यां इवंताभ्यां इकुर्भवति डिन् च यकारस्य च लं । अष्टचत्वारिंशत चरति अष्टाचत्वारिंशक । अष्टचत्वारिंशी । चातुर्मासिक । चातुर्मासी

तुरायणपारायणं यजतेऽधीते ॥ ८८ ॥ आभ्यां यजतेऽधीते चार्थे ठञ् स्यात् । तुरायणं यजते तौरायणिक । पारायणमधीते पारायणिक ।

संशयं प्राप्तेऽर्थे ॥ ८९ ॥ संशयात् प्राप्तोऽर्थे इत्य स्मिन्नर्थे ठञ् स्यात् । संशयं प्राप्तोऽर्थे सांशयिकः ।

क्रोशयोजनाच्छतायोजनाच्चाभिगमार्हे ॥ ९० ॥ क्रोशयोजनाभ्यां परात् शतात् योज नाच्च कांतात् अभिगमार्हे इत्यस्मिन्नर्थे ठञ् स्यात् । क्रोशशतमभिगमार्हः क्रौशशतिको मुनि । यौजनशतिको गुरुः । यौजनिकः साधु ।

तद् यात्येभ्य ॥ ९१ ॥ तदिति द्वितीयांतेभ्य एभ्य क्रोशशतादिभ्यो यात्यर्थे ठञ् स्यात् । क्रोशशत याति क्रौशशतिकः । यौजनशतिकः । यौजनिक ।

पथष्ठट् ॥ ९२ ॥ पथिन्शब्दाट्ठट् स्यात् । पंथानं याति पथिक । द्विपथिक ।

+ पंथो ण्यो नित्यं ॥ ९३ ॥ पथः नित्यं यात्यर्थे ण्यो भवति पंथादेशश्च । पंथानं नित्यं याति पांथ । पांथा स्त्री । द्विपंथ ।

वारिजंगलस्थलकान्तारशंकूत्तरादिनाऽऽहृते च ॥ ९४ ॥ वारादिपूर्वात् पथ अंतात् आहृते आनीते याति चार्थे ठञ् स्यात् । वारि पथेनाहृत याति वा वारिपथिकः । जांगलपथिक । स्थालपथिकः । कांतारपथिक । आजपथिकः । शांकुपथिकः । औत्तरपथिक ।

स्थलादिनाऽमधुकमरिचे ॥ ९५ ॥ स्थलपूर्वात् पथोऽण् स्यादाहृतेऽर्थे तच्चेदाहृत मधुकं मरिचं वा यदि स्यात् । स्थलपथेनाहृतं स्थालपथ मधुकं मरीचं वा ।

+ कालस्य ॥ ९६ ॥ अधिकाऽयमनुक्रमिष्यामः तत्कालवाचिभ्यो भवतीति ज्ञेयं । तत्प्रमाणादारभ्याम ।

+ तेन निर्वृत्त ॥ ९७ ॥ तेनेति मास मयात् कालात् निर्वृत्त इत्यस्मिन्नर्थे ठञ् स्यात् अह्ना निर्वृत्त आह्निक मासात् । मासिक । आर्द्धमासिक । सांवत्सरिक ।

तस्मै भृतोऽधीष्टः ॥ ९८ ॥ तस्मै इत्य वंतात् कालात् भृतोऽधीष्ट इति चार्थे ठञ् स्यात् । मासाय भृत मूल्येन क्रीत निमित्तः मासिक कर्मकर । मासायाधीष्ट मासिकोऽध्यापक । सांवत्सरिक ।

स भूतो भावी ॥ ९९ ॥ तमिति वंतात् भूतो भावीति चार्थे ठञ् स्यात् । मासं भूतो भावी वा मासिका व्रीहि । आर्द्धमासिक । सांवत्सरिक ।

षण्मासाण्ण्यठौ ॥ १०० ॥ अस्मात् ण्यठौ स्तो स्व तेन निर्वृत्तादौ । षड्भि मासैर्निर्वृत्त षड्मासा भृतोऽधीष्टो षण्मासान् भूतो भावी वा षाण्मास्य । षाण्मासिक ।

+ समाया स्व ॥ १०१ ॥ समाशब्दात् निर्वृत्तादौ स्वो भवति । समया निर्वृत्त समीन

*स्मे संपद्युमाधीतौ ॥ ६८ ॥ म्यिसंशकात् मानवाचकात् वांतात् सार्थे ठणादयम स्तु सपादयश्चेत् भवति । पंच परिमाणमस्य संघस्य सूत्रस्य वाधीहेर्वा-पंचक । अष्टक । शतिक ।

त्तो ॥ ६९ ॥ स्यिसंशकात् स्वार्थे त्तो यथाविहितं स्यो भवति । पंचैव पंचका सकु नय । सप्तका शकुना ।

*त्रैशचास्वारिंस ॥ ७० ॥ त्रिंसत्चत्वारिं शद्भ्यां तदस्य मार्गं साकिन्यस्मिन् विषमे डण् निपात्य । त्रिंशदध्याया परिमाणमपां त्रैशानि चात्वारिंशानि कानिचित् ब्राह्मणानि ।

पंचदशदश्दं वर्गे वा ॥ ७१ ॥ पंचदशती वर्गे डवन्तौ निपात्यौ वा । पंच परिमाणमस्य वगस्य पंचत् पंचको वा दशत् दशको वा वर्ग ।

+डट्स्तोम ॥ ७२ ॥ म्यिसंशकात् स्तोमेऽभि धेये डट् स्यात् । पंचदश मंत्रा परिमाणमस्य स्तोमस्य पंचदश स्तोम एवित ।

पक्तिविंशतित्रिंशत्चत्वारिंशत्पंचाशत् षष्टिसप्तत्यशीतिनवतिशतं ॥ ७३ ॥ एता यथा निपात्यंत मानार्थिये । पंच पादाः परिमाणमस्य वर्गस्य पक्ति । पंचनटिर्ल तिश्च स्व । द्वौ दशतौ परिमाणमस्य विंशतिः । द्वेविन्भाव । शतिश्च स्वः । दशतोर्घा त्रयाविन्भावः शतिश्च स्व । त्रिंशत्चत्वारिंशत् पचाशदिति त्रिचतु पंचानां त्रयादिभावाश्वेषाः शत्र स्व' । त्रयो दशतः परिमाणमस्य त्रिंसत । चत्वारो दशत चत्वारिंशत् । पंच दशतः पंचाशत् । षट् दशत परिमाणमस्य षष्टि । षष्भिरषत्त्व च । सप्त दशत सप्तति । सप्तमस्ति । अष्टौ दशतः अ सीति अष्टनोऽश्त्रीमावश्चिश्च स्व । नव दशत नवति । नवनस्तिः । दश दशतः परिमाणमस्य शतं । दशानां शभाव तश्च स्व ।

तदर्हति ॥ ७४ ॥ सविशीप्समर्थात् अ र्हतीत्यस्मिन्नर्थे यथाविहितं स्यो भवति । श्वेत च्छत्रमर्हति श्वेतच्छत्रिकः । आभिषेचनिकः । वास्त्रिकः ।

मागधत्वठञ् ॥ ७५ ॥ यत माद्ध मेर्वा तेषु ठञधिकृतो भवितव्य' । वक्ष्यति—द्वारायणे स्यादि—द्वौरायणिक ।

छेदादेर्नित्यं ॥ ७६ ॥ छेदादेरिवशाट् नित्यमर्हतीत्यर्थे यथाविहित स्यो भवति । छेदं नित्यमर्हति छैदिक । छैदिकी । भैदिक । द्रौहिक ।

वैरागिकः ॥ ७७ ॥ विरागशब्दात् ठञ् नि पात्य'विरागादेश्चाविराग नित्यमर्हति वैरागिकः ।

शीर्षच्छेदात् यश ॥ ७८ ॥ अस्मात् यो भवति ठञ् च । शीर्षच्छेदं नित्यमर्हति शी र्षच्छेद्य । शार्षच्छेदिकः चौर' ।

दंडादेः ॥ ७९ ॥ दंडादेरिवशाट् यो भवत्यर्हति । दंडमर्हति दंड्य । मुसल्य । म- धुपर्क्यः । इम्य ।

पात्राद् घश्च ॥ ८० ॥ पात्राद् घो भ वति यश्चार्हति । पात्रिय । पात्र्य' ।

कडंगरदक्षिणास्थालीबिलाच्छयौ ॥ ८१ ॥ कडंगरात् छयौ स्त' तदर्हति । कडंगरीय' । कडंगर्यो गौ' । दक्षिणीयः दक्षिण्यो गुरुः । स्थालीबिल्या तंडुला' ।

*यज्ञाद् घ' ॥ ८२ ॥ यज्ञाद् घो भवति च र्हेति । यज्ञियो देशः ।

*शालीनकौपीनार्त्विजीना ॥ ८३ ॥ एते समंता निपात्यंते । शालाकूपभवन्नाम्भ्यां सम् पूर्वं च । शालाप्रवेशनमर्हति शालीनोऽधृष्टः । कूपप्रवेशनमर्हति कौपीनं पापं पापुत्वं । तदा- वरणचीरखंड च । ऋत्विजमर्हति आर्त्विजीनो यजमानः । भावमर्हतीत्यर्थः ।

तदुपचरति ब्रह्मचारिणि ब्रह्मचर्ये चार्थे । मासोऽस्य ब्रह्मचारिणि मासिकः । आर्धमासिकः । तथा मासिकं ब्रह्मचर्यं । सांवत्सरिकं ।

समयात् प्राप्तात् ॥ १२० ॥ समयात् प्राप्तविशिष्टात् ठञ् स्यात् । समयः प्राप्तो यस्य सामयिकं कार्यं ।

* ऋत्वादिभ्योऽण् ॥ १२१ ॥ एभ्योऽण् स्यात् । ऋतुः प्राप्तोऽस्य आर्तवं पुष्पं । उपवस्ता औपवस्त्रं ।

कालाच ॥ १२२ ॥ कालशब्दात् प्राप्तोपाधिकात् सोऽस्येत्यस्मिन् विषये यो भवति । कालः प्राप्तोऽस्य काल्यो मेघः ।

* दीर्घात् ॥ १२३ ॥ कालाद्दीर्घविशिष्टात् ठञ् स्यात् । दीर्घः कालोऽस्य कालिकमृणं ।

प्रयोजने ॥ १२४ ॥ वाक्यात् प्रयोजनमित्यस्मिन्नर्थे ठञ् स्यात् । महत्पूजा प्रयोजनमस्य माहत्पूजिकः । जैनमहिकः । आभिषेचनिकः ।

* एकागाराच्चौरे ॥ १२५ ॥ अस्माच्चौरेऽर्थे ठञ् स्यात् । एकागारं प्रयोजनमस्य ऐकागारिकः चौरः ।

श्रद्धादिभ्योऽण् ॥ १२६ ॥ एभ्योऽण् स्यात् । श्रद्धा प्रयोजनमस्य श्राद्धं । चौलं ।

विशाखाषाढान्मन्थदण्डे ॥ १२७ ॥ आभ्यामण् स्यात् मन्थे दण्डे चार्थे । विशाखा प्रयोजनमस्य वैशाखो मन्थः । आषाढो दण्डः ।

छोऽनुपानादेः ॥ १२८ ॥ एभ्यश्छो भवति । अनुपानं प्रयोजनमस्य अनुपानीयं । उत्थापनीयं । अनुवचनीयं । अनुप्रवचनीयं ।

+ विशिपूरिपदिरुहिसमापोऽन्तात्सादेः १२९ विश्यादेरन्तस्थात् सपूर्वपदात् छो भवति । गृहप्रवेशनं प्रयोजनमस्य गृहप्रवेशनीयं । प्रपापूरणीयं । गोप्रपदनीयं । प्रासादारोहणीयं । ऐन्द्रसमापनीयं ।

+ स्वर्गस्वस्तिवाचनादिभ्यो यलुपौ ॥ १३० ॥ स्वर्गादिभ्यः स्वस्तिवाचनादिभ्यश्च यलुपौ स्तः । स्वर्गः प्रयोजनमस्य स्वर्ग्यं । यशस्यं । आयुष्यं । स्वस्तिवाचनं प्रयोजनमस्य स्वस्तिवाचनं । शांतिवाचनं । पुण्याहवाचनं । ठञ् उप् ।

* आकालिकः ठश्वाद्यन्ते ॥ १३१ ॥ समानकालशब्दात् आद्यन्तोपाधिकात् ठञ् निपात्यः समानकालस्य च आकाल आदेशः ठश्च । समानकालौ आद्यन्तौ अस्य आकालिकोऽनध्याय आकालिकी, आकालिका वा विद्युत् ।

* स्योऽर्हे वत् कृत्यं ॥ १३२ ॥ इयंतादर्हेऽर्थे वत् भवति यदर्हं तच्चेत् कृत्यं क्रिया भवति । राजानमर्हति राजवत् वृत्तमस्य राज्ञः । कुर्वी मवत् । साधुवत् । कृत्यं इति किं ? उत्तम इति पुत्रः ।

* सुप इवे ॥ १३३ ॥ सुबन्तादिवार्थे वत् भवति इवे । क्षत्रिय इव युध्यते क्षत्रियवत् । अश्ववत् धावति । देवमिव देववत् गुरुं पश्यति । साधुना इव साधुवत् पुत्रेणाचरितापात्रामेवपात्रवद् पात्राय दत्ते सिकतादिव पर्वतवत् अनुपादवरोहति ।

तत्र ॥ १३४ ॥ सप्तमीप्समर्थात् इवार्थे वत् भवति । मथुरायामिव मथुरावत् स्रुघ्ने प्रासादाः । पाटलिपुत्रवत् साकेते परिखा ।

तस्य ॥ १३५ ॥ तस्येति तासमर्थात् इवार्थे वत् भवति । देवदत्तस्य इव देवदत्तवत् । राजवत् ।

भावे त्वतल् ॥ १३६ ॥ तस्यात् भावेऽर्थे त्वतलौ स्तौ स्तः । भवतोऽस्मादभिधानप्रत्ययौ इति भावः । गोभावः गोत्वं । गोता । शुक्लत्वं । शुक्लता । पाचकत्वं । पाचकता । विरमत्वं । विरमता ।

भूतामीष्टो वा समां भूता भावी वा समीन ।

× रात्र भूतवत् ॥ १ २ ॥ समांतात् रात्र सा भवति भूतवत्प्रत्ययस्य मतेन । द्वाभ्यां समाभ्यां निवृत्तादि द्विसमीन । द्वैसमिक ।

राज्यह-संवत्सरात् ॥ १०३ ॥ रात्र्यार्थ तात् रात्र सा भवति निवृत्तादौ भूतवद्भेदेन । रात्रीण । द्वैरात्रिक । त्रिरात्रीण । त्रैरात्रिक । द्व्यहीन । द्वैयह्निक । त्रिसंवत्सरीण । त्रैसांवत्सरिकः ।

वर्षाद्धुप च ॥ १०४ ॥ वर्षांतात् रात्र परस्य ठञ टप् भवति सम भूतवद्भेदेन निवृत्तादौ । तन—पक्षे ठञ श्रुति । द्विवर्षः । द्विवर्षीण । द्विवार्षिक ।

प्राणिन्युप्भूते ॥ १ ५ ॥ वर्षाद्यात् रात्र प्राणिन्यर्थ टप् स्यात भूत । द्वे वर्षे भूत द्विवर्ष । त्रिवर्षः दारक । प्राणिनीति किं ? द्विवर्ष । द्वैवार्षिको व्याधि ।

* मासाद् वयसि य ॥ १०६ ॥ मासांतात् रात् भूतऽर्थ या भवति वयसि गम्यमान । द्वौ मासौ भूता द्विमास्यः । त्रिमास्य । वयसीति किं ? द्वैमासिको व्याधिः ।

* खञ च ॥ १०७ ॥ मासात् भूतेऽर्थे खञ् स्यात् । यथ वयसि । मासीन । मास्य ।

•षण्मासाण्ण्यठणयाः ॥ १ ८ ॥ अस्मात् ण्यत्य ण्यु वयसि गम्यमान । षण्मासान् भूत षण्मास्य । षाण्मासिक । षण्मास्य ।

•यज्ञानां दक्षिणा ॥ १ ९ ॥ यज्ञादिभ्य स्तांतेभ्यो दक्षिणास्यास्मिन्नर्थे ठञ स्यात् । अग्निष्टोमस्य दक्षिणा आग्निष्टोमिकी । वाजपेयिकी । राजसूयिकी ।

•तत्र दयं ११० ॥ तत्रेति सप्तम्यंतात् यज्ञा च्चात दयमित्यस्मिन्नर्थे ठञ स्यात् । अग्निष्टोमे

देय भक्त आग्निष्टोमिकं । वाजपेयिकं । द्वै वाजपेयिकं ।

* काले कार्ये च भववत् ॥ १११ ॥ कालवा चकात्तंतात् देयं कार्यमिति चार्थे भव इव त्यो भवति । यथा—वर्षासु भवं वार्षिकं । मासिकं । तथा वर्षासु देयं कार्यं वा वार्षिकं । मासिकं । नैशिकं । नैशं । पुराणं । पुरातन ।

व्युष्टादिभ्यण ॥ ११२ ॥ एभ्य इतेभ्य अण् स्यात् । व्युष्टे देय कार्य वा वैयुष्ट । नित्ये देयं नैत्यं । सर्व्यं ।

तन यथाकथाचहस्ताण्ण्यं ॥ ११३ ॥ तनेति सप्तम्यामाभ्यां णयौ त्यौ स्त । यथा कथाच कार्यं देयं वा याथाकथाच । हस्त्यं ।

सम्यसम्यकाय्यसुकर्र ॥ ११४ ॥ मा सात् कालात् सम्यादर्थेषु टञ स्यात् । मासम भव्यं रम्यं कार्यं सुकरं वा मासिकं । आर्द्धमासिकं । सांवत्सरिकं ।

संपादिनि ॥ ११५ ॥ मांतात् संपादिनि चामनऽर्थे ठञ स्यात् । कर्णवेष्टकाभ्यां संपादि मुखं कार्णवेष्टकिक । वास्त्रयुगिक शरीरं ।

कर्मवेषाद् य ॥ ११६ ॥ आभ्यां संपादिन्यर्थे यो भवति । कर्मणा संपादि कर्मण्यं शौर्यं । वेष्या नतकी ।

• योगाद्ये भवु ॥ ११७ ॥ योगादिभ्यो ऽतेभ्य प्रभुरित्यस्मिन्नर्थे ठञ स्यात् । योगाय प्रभु योगिक । सांतापिक । मैसर्गिक । आपवासिकः ।

• याम्यकार्मुक ॥ ११८ ॥ याम कर्मन्त्र आभ्यां च उक्य नियत्स्य । योगाय प्रभु याम्य । कार्मुकं धनु ।

• सांऽस्य तन्त्रुप्रमाणपर्वे ॥ ११९ ॥ स इति सप्तमतात् अस्येति शष टञ स्यात्

श्रोत्रियत्वं । श्रोत्रियता ।

ष्यादेरिक ॥ १५० ॥ इगंतात् ष्यादेरण् स्यात् भावादौ । शौचं । शुचित्वं । शुचिता । मौनं । मुनित्वं । मुनिता । पाटवं । पटुता । प टुत्वं । पैत्रं । पितृत्वं । पितृता । ष्यादेरिति किं । पांडुत्वं । इक इति किं ? घटत्वं ।

योऽनेकपात्तमाद् वुञ् ॥ १५१ ॥ योऽ रूपोत्तमाद् वुञ् स्यात् भावादौ । रामणी यकं । रमणीयत्वं । रमणीयता । औपाध्यायकं । उपाध्यायत्वं । आचार्यकं । योऽ इति किं ? वि मानत्वं । रूपोत्तमादिति किं ? क्षत्रियत्वं । कामत्वं ।

द्वन्द्वधूर्तादि ॥१५२॥ द्वंद्वात् धूर्तादिभ्यश्च वु ञ् स्यात् । कुरुकाशीनां भाव कृत्यं वा कौरुका शिका । भारतबाहुबलिका । श्रेपाल्लमुखनिका । धौर्तिका । चौरिका । धूर्तत्वं । धूर्तता । मानाश्रक ।

गोत्रचरणात् श्लाघात्याकारावेतौ॥१५३॥ गोत्राचरणाच्च वुञ् स्यात् श्लाघादर्थेषु भावादौ गार्गिकया श्लाघते अत्याकुरुते वा गार्गिकामवग वान् । गार्ग्यत्वेन । गार्ग्यतया । वात्सिकया श्लाघते अत्याकुरुते वा वात्सिकामवेतवान् । एवं काठिकया कालापिकया ।

होत्रादिभ्यश्छः ॥ १५४ ॥ एभ्य ऋत्विग्भ्यश्छो भवति भावादौ । अच्छावा कीयामच्छावाकत्वं मच्छावाकता मैत्रावरुणीयं ।

ब्रह्मणस्त्वः ॥ १५५ ॥ अस्मात् ऋ त्विग्वाचिनस्त्वो भवति भावादौ । ब्रह्मणो भाव कृत्यं वा ब्रह्मत्वं ।

+धान्याच्छाकटशाकिनौ क्षेत्रे ॥ १५६ ॥ तद्वाद् क्षेत्रेऽर्थे शाकटशाकिनौ स्तौ टा । इक्षूणां क्षेत्रं इक्षुशाकटं इक्षुशाकिनं । मूलशाकटं मूलशाकिनं ।

धान्येभ्य खञ् ॥ १५७ ॥ धान्यवाचि भ्यः खञ् स्यात् । मुद्गानां क्षेत्रं मौद्गीनं । कौ द्रवीणं । मैयगवीनं ।

व्रीहिशाल्यो ढञ् ॥ १५८ ॥ आभ्यां क्षे त्रे ढञ् स्यात् । व्रैहेयं । शालेयं ।

+ यवयवकषष्टिकात् य ॥ १५९ ॥ एभ्यो यो भवति क्षेत्र । यवानां क्षेत्रं यव्यं । यवक्यं । षष्टिक्यं ।

*माषोमाषात् ॥१६०॥ आभ्यां यो भवति वा क्षेत्रे । अणव्यं । आणवीनं । माष्यं । माषीणं ।

*तिलोमाभंगात् ॥ १६१ ॥ एभ्यस्तिलेभ्यो यो वा स्यात् क्षेत्रे । तिल्यं । तैलीनं । उम्यं । औमीनं । भंग्यं । भांगीनं ।

कटोऽलाब्वाश्च रजसि ॥ १६२ ॥ अला व्वास्मात् तिलादेश्च कटस्तो भवति रजसर्थे । अलाबूनां रज -अलाबूकटं । तिलकटं । उमा कटं । भंगाकटं ।

गम्येऽद्याधात् खञ् ॥ १६३ ॥ अधात् खञ् स्यात् अद्य गम्येऽर्थे । अध्वसैकनाद्य गम्य -आध्वीनोऽध्वा ।

सर्वचर्मण कृत खश्च ॥ १६४ ॥ स र्वचर्मणस्तावात खो भवति खञ् च कृत इत्यस्मि न्नर्थे । सर्वचर्मण कृत सर्वचर्मीणः सार्वचर्मीणः ।

यथामुखसंमुखाद्दर्शन ॥ १६५ ॥ आभ्यां तांताभ्यां दर्शनमित्यस्मिन्नर्थे खो भवति । यथा मुखं दर्शन -यथामुखीनः संमुखस्य दर्शनः संमुखीनः।

सर्वादे पथ्यंगकर्मपत्रपात्रशरावाद् व्याप्नोति ॥ १६६ ॥ सर्वपूर्वात् पथ्यादेः व्याप्नोति इत्य स्मिन्नर्थे खो भवति । सर्वपथान व्याप्नोति सर्वप थीनो रथः । सर्वांगीणस्तापः । सर्वकर्मीणः पु रुषः । सर्वपत्रीणः सारथिः । सर्वपात्रीणः ओ दनः । सर्वशरावीणः सक्तु ।

आप्रपदं ॥ १६७ ॥ अस्मात्तांतात् खो भवति । आप्रपदं व्याप्नोति आप्रपदीनः पटः ।

*मात्वादगद्वमादे ॥ १३७ ॥ यदित उ-पधमनुक्रमिष्याम आन्नासपरस्वन्नभ्यात् स सर्वो भाविकृत्वी जयो गडुनादीन् वत्रमित्वा । उपरत्रै वाञ्चाहरिष्याम । भगडुकादेरिति किं ? गाडु स्वं । दायार्थ । कार्मकल्यं ।

*नम पादवुपादे ॥ १३८ ॥ भात्वात् मह पूवात् पमात् पुषार्थत्वाविवाद् स्वतओ स्त्र । न शुक्लोऽशुक्ल । सम्य भावः अशुक्लत्वं । अशुक्लता । अराजत्वं । अराजता । अम्बविरत्वं अम्बविरता । अहामनत्व । अहायनता । अ पुषादारिति किं ? न पुषाऽपुषस्तस्य भाव कर्म वा भापुष्यं । भावतुर्व । भासंगत्वं । भालब-प्य । भारस्य । भालस्यं ।

+ पृथ्वादेर्वमत् ॥ १३९ ॥ पृथ्वादिभ्य इमन् वा स्यात् तौ च । पृथ्वार्थीव मथिमा । पृथुत्वं । पृथुता । पार्थिव । म्रदिमा । मृदुर्त्व । मृदुता । मादव । कशिमा । कशुत्वं । कशुता । कार्शयं ।

वर्णदृढादिभ्यष्यण् च ॥ १४० ॥ व र्णवाचिभ्यो दृढादिभ्यश्च ष्यण् स्यात् इमन् च वा । शुक्लस्य भावः शौक्ल्यं । शुक्लिमा । शुक्लता । शुक्लत्व । कार्ष्ण्य । कृष्णिमा । कृ-ष्णत्वं । कृष्णता । दार्ढ्य । द्रढिमा । दृढत्वं । दृढता । बाढ्य । ब्रढिमा । बृढत्वं । बृढता । परिवृढ्यं । परिवृढिमा । परिवृढत्वं । परिवृढता ।

*राजपत्यन्तगुणोक्तिरराजादिभ्यःकृत्ये च॥१४१॥ राजदिभ्य पत्यन्तम्यो गुणोक्तिभ्या राजादिभ्यश्च कृत्ये कर्मणि भावे च ष्यण् स्यात् । सुराजो भाव कर्म वा सौराज्यं । सुराजत्वं । सुराजता । यौव राज्यं । युवराजत्वं । युवराजता । नारपत्यं । नरपतित्वं । नरपतिता । आधिपत्यं । अधिपति त्वं । अधिपतिता । सैनापत्यं । जाड्यं । जड ता । मौढ्य । मूढत्वं । मूढता । कौशल्यं ।

राज्य । राजत्व । राजता । काव्य । कवित्व । कविता । ब्राह्मण्य । ब्राह्मणत्वं ब्राह्मणता ।

*सहायाद्वा ॥ १४२ ॥ सहायात् ष्यण् वा स्यात् भावादौ । साहाय्यं । सहायत्वं । सहाय ता । साहायक ।

*स्तेयार्हस्यं ॥ १४३ ॥ एतद् द्वयं निपात्यं । स्तेनस्य भावः कृत्यं वा स्तेयं । या नलं च । स्तेनत्वं । स्तेनता । अर्हतो भाव कृत्यं वा आ र्हन्त्यं । अर्हतो नुमन्तौ च । अर्हत्वं । अर्हता ।

*सखिवणिग्दूताद् यः ॥ १४४ ॥ सख्या देर्यो भवति भावादौ । सख्युर्भाव कर्म वा सख्यं । सखित्वं । सखिता । वाणिज्यं । वणिक्त्वं । वणि क्ता । दूत्यं । दूतत्वं । दूतता ।

कपिज्ञातेर्ढक् ॥ १४५ ॥ आभ्यां ढक् स्यात् भावादौ । कापेयं । कपित्वं । कपिता । ज्ञातेयं । ज्ञातित्वं । ज्ञातिता ।

वयःप्राणिजातेरञ् ॥ १४६ ॥ वयोवाचि भ्य प्राणिवाचिभ्याम् स्यात् भावादौ । कौमारं । कुमारत्वं । कुमारता । कैशोरं । काक्म । वार्करं । प्राणिजाते—आश्वं । अश्वत्वं । अश्वता । गा-र्दभं । औष्ट्रं । हास्तं ।

हायनान्तयुवादेरण् ॥ १४७ ॥ हायनान्तात् युवादेश्चाण् स्यात् भावादौ । द्वैहायनं । द्विहा यनत्वं । द्विहायनता । त्रैहायनं । यौवनं । युवत्वं । युवता । स्थाविरं । कौतुकं । कौतुकं । कौतूहलं ।

*हृदयपुरुषादसे ॥ १४८ ॥ आभ्यां भावे कृत्ये चाण् स्यात् असे । हार्दं । हृदयता । पौ रुषं । पुरुषत्वं । पुरुषता । असे इति किं ? सु हृदयत्वं । परमपुरुषत्वं ।

*श्रौत्रं ॥ १४९ ॥ श्रोत्रियशब्दादण् निपा-त्यते नलं च । श्रोत्रियस्य भाव कृत्यं वा श्रौत्रं

+ कुट्यरश्चाभवात् ॥ १८९ ॥ भवात् कुटारो भवति कटस्य स्वार्थे।अवगत -अवकुटार ,अवकट ।

नासिकानते टीटनाटभ्रगाः ॥ १९० ॥ अवात् नासिकाया टीटादय स्युः नतेऽर्थे । अवनता नासिका यस्य-अवटीटः । अवनाट । अवभ्रटः ।

+ नर्बिडबिरीसौ ॥ १९१ ॥ नेर्नासिकानतविषय एतौ स्यौ स्त । निनतं नासिकायाः निबिडं । निबिरीस ।

+ केनौ चिक् ॥ १९२ ॥ नेर्नासिकानतेऽर्थे कमौ स्तः नेश्चिक् चादेश । निनत नासिकाया-चिकं चिकिनं ।

× पिटे चिः ॥ १९३ ॥ नेर्नासिकानत विषये पिटो भवति नेश्चिरादेश । चिपिटं ।

क्षुरस्थकास्तौ वा क्षुद्र ॥ १९४ ॥ क्षुस्तक शब्दात् स्वार्थे को वा स्यात् तत्संनियोगे क्षुद्रशब्दस्य च क्षुल्लरादेश । क्षुल्लक । क्षुल्ल ।

क्लिन्नाल्लश्चिष चिल पिल्ल च ॥ १९५॥ क्लिन्नात्लो भवति अक्षिण वाच्ये चिल् पिल् चुलादेशश्च । क्लिन्ने चक्षु-चिल्लं, पिल्लं चुल्लं ।

+ उपत्यकाधित्यके ॥ १९६ ॥ उपाधिभ्यां त्यको निपात्य आसन्ने अधिरूढे च स्त्रियां इत्यामावश्च । पर्वतमुपासन्नो देशः उपत्यका । पर्वतमध्यारूढः अधित्यका ।

× तदस्य सजातं तारकादिभ्य इतः ॥ १९७ ॥ तदिति वासमर्थेभ्य सजातमिति शिष्टेभ्य तारकादिभ्य अस्येति षार्थे इतस्त्यो भवति । तारकाः संजाता अस्य तारकितं नभः। अभितमाकाशं । पुष्पिता वल्ली । फलितस्तरुः । कुसुमित । निद्रित ।

गर्भादप्राणिनि ॥ १९८ ॥ गर्भशब्दादितो भवति अप्राणिनि । गर्भोऽस्य संजात-गर्भितो व्रीहि । अप्राणिनीति किं ' गर्भिणी गौ ।

प्रमाणे मात्रट् ॥ १९९ ॥ प्रमाणार्थे मात्रट् स्यात् । ऊरु प्रमाणमस्य ऊरुमात्रं जलं । जानुमात्री खाता । धनुमात्री भूमि ।

हस्तिपुरुषाद्वाऽण् ॥ २०० ॥ आभ्यामण् वा स्यात् । हस्ती प्रमाणमस्य हास्तिनमंबु । हस्तिमात्रं हस्तिद्वयस, हस्तिदघ्नं । पौरुष । पुरुषद्वयसं । पुरुषदघ्नी खना ।

वोर्ध्वे द्वयसट् दघ्नट् ॥ २०१ ॥ ऊर्ध्वे प्रमाणे द्वयसट् दघ्नटौ त्यौ वा स्तः । ऊरु प्रमाणमस्य ऊरुद्वयस । ऊरुदघ्न । ऊरुमात्रं तोयं । ऊरुद्वयसी परिखा । दघ्नी । ऊर्ध्वे इति किं ? रज्जुमात्री भूमिः ।

मन्याने ॥ २०२ ॥ मानवाचिभ्योऽप प्रमाणे मात्रडादेर्लुप् भवति । शम' प्रमाणमस्य शम । दिष्टि । वितस्ति । मान इति किं ? ऊरुमात्र।

राट् संशये च ॥ २ ३ ॥ संशय च राट् मात्रडादेर्लुप् भवति। द्वौ प्रस्थौ मानमस्य द्विप्रस्थः। द्विशतः । द्वौ समौ मानमस्य द्विसमः। द्विवितस्ति ।

मात्रट् ॥ २०४ ॥ मान संशये मात्रट् स्यात् । कर्षो मानमस्य कर्षमात्रं घृत । प्रस्थमात्रं धान्यं । हस्तमात्रं क्षेत्रं । पञ्चमात्रा पुरुषा ।

शप्रुश्नन्विशते ॥ २०५ ॥ शत्यन्तात् श अंतात् विशतेश्च मात्रट् स्यात् । त्रिंशन्मानमेषां स्यात् त्रिंशन्मात्रा' । दशमात्रा । विंशतिमात्रा'।

डिन ॥ २०६ ॥ त्रिंशदादिभ्यो डिन् स्यात्। त्रिंशदहोरात्रा मानमस्य त्रिंशी । त्रिंशिनो । त्रिंशिना मासा । पंचदशी अर्द्धमासः । विंशिनो मवनेत्राः ।

यत्तदेतदःकिम ॥ २०७ ॥ आभ्यां यतु स्यात । इदं मानमस्य इयान् । कियान् ।

एतदश्च ॥ २०८ ॥ एतदः मतापस्य

परावरपरंपरपुत्रपौत्रमनुभवति ॥ १६८ ॥ परावरादिविंशतात् खो भवति अनुभवत्यनुभवत्य र्थे । परांश्चावरांश्चानुभवति परोवरीणः । परांश्च परतरांश्च परंपरीणः ।पुत्रांश्च पौत्रांश्च पुत्रपौत्रीणः।

*यथाकामानुकामात्यन्तपारावारपारावारा वारपारान् गामी ॥ १६९ ॥ यथाकामादेरि गतात् गामीत्यस्मिन्नर्थे खो भवति । यथाकामं गामी यथाकामीनः । अनुकामीनः । अत्यंतीनः । पारीणः ।अवारीणः ।पारावारीणः। अवारपारीणः।

अनुगवसं ॥ १७० ॥ अनुगुसन्दाद् अलं गामीत्यस्मिन्नर्थे खो भवति । अनुगवलं गामी अनुगवीनो गोपालः ।

छोऽम्यामित्रं ॥१७१॥ अभ्यमित्रादियता र्थे भवति । अभ्यमित्रमलंगामी-अभ्यमित्रीयः ।

*य ॥ १७२ ॥ अस्माद् यो भवति अलं-गामिनि । अभ्यमित्र्यः ।

*खश्चाध्वान च ॥ १७३ ॥ अध्वनोऽभ्य मित्राश्चालंतात् खो भवति यश्च । अध्वानमलं-गामी अध्वनीनः । अध्वन्यः । अभ्यमित्रीणः ।

समां समां विजायते ॥ १७४ ॥ समां समां शब्दात् खो भवति विजायतेऽर्थेऽस्मां समां विजायते गर्भमादधाति समांसमीना गौ ।

अद्यश्वीनावष्टब्धेऽप्यासन्ने ॥ १७५ ॥ एतद्द्वयं साधु निपात्यं आसन्नमित्यस्मिन्नर्थे । अद्यश्वो वा विजनिष्यते अद्यश्वीना गौ । अद्य प्रातीना । आसन्नप्रसवा इत्यर्थः ।

* सर्वान्नानुपदीनायानयीनमदादा नेयं ॥ १७६ ॥ सर्वान्नीनादयः साधवो निपा त्यंते भक्षणाद्यर्थेषु । सर्वान्नमत्ति सर्वान्नीनो भिक्षुः । पदस्यपदं अनुपदं बद्धा अनुपदीना उपानत् । अयानयं नेयः—अयानयीनः सारः ।

* आगवीनं ॥१७७॥ आगो भवितृकाम

कर्मकारिणि खो निपात्यः प्रतिदानस्य च । आगो प्रतिदानं कर्म करोति आगवीनः कर्मकरः ।

* साप्तपदीनं सख्यं ॥ १७८ ॥ सप्तपदात् खम निपात्यं सख्यमित्यस्मिन्नर्थे । सप्तभि पदै रवाप्यं साप्तपदीनं सख्यम् ।

गोष्ठीनं भूतपूर्वे ॥ १७९ ॥ गोष्ठात् खन निपात्यत भूतपूर्वेऽर्थे । गोष्ठा भूतपूर्व गौष्ठीनो देशः ।

चरट् ॥ १८० ॥ भूतपूर्वे चरट् स्यात् । आढ्यो भूतपूर्वः-आढ्यचर ।अभिचर ।दर्शनीयचरः।

वाया रूप्यश्च ॥ १८१ ॥ तांतात् रूप्यो भवति चरट् च । देवदत्तस्य भूतपूर्वो गां देव-दत्तरूप्य' । देवदत्तचरः । देवदत्तचरी ।

*पील्वादे कुण' पाक ॥१८२॥ पील्वा दिभ्य' पाकेऽर्थे कुणो भवति । पील्वां पाक' पीलुकुण कर्कंधुकुण । कर्कीकुणः ।

*कर्णादिपक्षान्मूले जाहति ॥१८३ ॥ कर्णादेः पक्षाच मूलेऽर्थे जाहती स्यौ स्वः।कर्णस्य मूल कर्णजाहं । मुखजाहं । अक्षिजाह । पक्षस्य मूलं पक्षति ।

+तृणोष्णशीतादालुरसहे ॥१८४॥ तृणा देराल स्यात् असहेऽर्थे । तृणस्यासह तृणालु । उष्णालु' । शीतालुः ।

+ हिमादेलुः सहे ॥१८५॥ हिमात् सहेऽर्थे एलुः स्यात् । हिमस्य सह हिमेलु ।

+वातबलादूलः ॥ १८६ ॥ आभ्यां ऊलो भवति । वातस्य सह वातूल ।बलस्य सह बलूलः।

वे शालशंकटौ ॥ १८७ ॥ विशब्दात् एतौ स्यौ स्वः स्वार्थे । विशाला -विशालः विशंकटः

*अ्युत्सान्निमात् कट ॥१८८॥ एभ्य कटो भवति।विसाहः—विकटो देशः।उद्गत-उत्कटो गंध । संगतः संकट पंथाः । निगतो निकटो ग्रामः। प्रगत -प्रकटोऽर्थः ।

षष्ठी । कतिथ' । कतिपयथः ।

चतुरः ॥ ६ ॥ अस्य थुग स्यात् डटि परं। चतुर्णो पूरण चतुर्थं । चतसृणां पूरणी चतुर्थी।

छयौ चस्र च ॥ ७ ॥ तस्माच्छयौ स्तौ स्त चकारस्य च स्त । तुरीयः । तुरीया । तुर्य' ।

द्वेस्तीय ॥ ८ ॥ द्विशब्दस्तीयो भवति । द्वयोः पूरण द्वितीयः । द्वितीया ।

त्रेस्तृ च ॥९॥ त्रेस्तीयो भवति तृ इत्ययम चादेश । त्रयाणां पूरणः तृतीयः । तृतीया ।

+शतादिमासार्धमाससंवत्सराडमट् ॥१०॥ शतादिभ्यो मासादेश्च डमट् स्यात् । शतस्य पूरणः शततमः । सहस्रतम' । अयुततम' । मासतमो दिवसः । अर्द्धमासतम । संवत्सरतम ।

तेरस्य्यादे ॥ ११ ॥ तिरन्तात् अस्यादिसंख्यापूर्वात् तमट् स्यात् । षष्टेः पूरणं षष्टितम । षष्टितमी । सप्ततितम । अशीतितमः । नवतितमी। अस्यादेरिति किं ? एकषष्टः ।

× विंशत्यादेर्वा ॥ १२ ॥ विंशत्यादिभ्य तमट् वा स्यात् । विंशते पूरणः विंशतितमः । विंशतितमी । विंश । एकविंशतितम ,एकविंश' । त्रिंशत्तम , त्रिंश । विंशी । त्रिंशी ।

तेन वित्तः चंचुचणौ ॥ १३ ॥ तेनेति भासमर्थात् वित्त इत्यस्मिन्नर्थे चंचुचणौ स्तौ स्त'। तर्केण वित्तःतर्कचंचुः । तर्कचण'।व्याकरणचंचु'। व्याकरणचण' । केशचंचु । केशचण ।

डटो ग्रथं ग्रहन् क उप च ॥ १४ ॥ भासात् डडन्तात् ग्रंथं ग्रहणात्यर्थे को भवति, डलुग् च नित्यं । द्वितीयेन रूपेण गृह्णाति द्विक । त्रिकः । चतुष्क ।

ग्रहणे वा ॥१५॥ डडन्तात् को भवति ग्रंथ ग्रहणेऽर्थे डलुग् च वा । द्वितीयं ग्रहणंद्विकं,द्वितीयकं । त्रिकं, तृतीयकं व्याकरणस्य ।

सस्याद् गुणात् परिजाते ॥ १६ ॥ सस्यशब्दात् गुणवाचिन परिजातेऽर्थे सप्तगुण संपन्ने को भवति । सस्येन परिजात सस्यक' शालि' वत्सः वत्सा वा ।

पार्श्वकायःशूलिकदंडाजिनिकानुपयन्वेष्टा— ॥ १७ ॥ पार्श्वकादयो निपात्यते अन्वेष्टरि । पार्श्वेनान्वेष्टा पार्श्वकः-को निपात्य । अय शूलेन-आयःशूलिक । दंडाजिनेन-दांडाजिनिक । ठञ् । अनुपदमन्वेष्टा अनुपदी गवां । इनात्र ।

स्वांगेषु सक्त ॥ १८ ॥ स्वांगेभ्यः ईब तेभ्यः सक्त इत्यस्मिन्नर्थे को भवति । केशेषु सक्त केशक । दंतकः । मस्तकः ।

औदरिकआद्यूनः ॥ १९ ॥ उदराड्ठण् निपात्यत आद्यूनाऽभ्यर्थे । उदरे सक्त औदरिक । उदरकोऽन्यः ।

कर्मठा घटते ॥ २० ॥ कर्मन्शब्दात् ठस्वो निपात्यः इकाभावश्च घटतेऽर्थे । कर्मणि घटते कर्मठो ना ।

अंशं हारी ॥ २१ ॥ अंशादिनंतात् को भवति हारिणि । अंश हारी-अंशक दायाद ।

शीतकोष्णकौ कारिणि ॥ २२ ॥ शीतो ष्णाभ्यां कारिण्यर्थे को निपात्यः । शीतं कारी शीतको जड' । उष्णकारी-उष्णक क्षिप्रः ।

तंत्रादचिरोद्धृते ॥२३॥ तंत्रात् कांतात् भवो द्धृत अचिरापहृतेऽर्थे क भवति । तंत्रादचिरो द्धृतस्तंत्रक' पट ।

कमितर्यन्वभ्यमेः ॥ २४ ॥ एभ्य को भवति कमितरि कामयमानेऽर्थे । अनुकमिता अनुक' । अभीक । अभिकः ।

+ तदस्मिन्नन्नं प्राये स्तौ ॥ २५ ॥ तदिति वासमर्थात् अस्मिन्निर्त्यर्थे को भवति स्तौ यदंत तदन्न प्रायविषय स्यात् । त्रिपुट्यः प्राये

को भवति । एतावान् ।

यत्तदः ॥ २०९ ॥ आभ्यां पतोर्डो भवति । यत्परिमाणमस्य यावान् । तावान् ।

किमश्च स्येऽतिश् ॥ २१० ॥ स्थिसंख्यापरिमाने वर्तमानात् किमस्ताभ्यां च डतिर्भवति च डुश्च । का संख्या मानमेषां कतीमे । कियंत इमे । यति । यावंत । तति । तावंतः ।

अवयवे तयट् ॥ २११ ॥ अवयव वर्तमानात् स्ये तयट् स्यात् । चत्वारोऽवयवा अस्य चतुष्टयं धर्मतत्त्वम्य । पंचतया यमः । सप्ततयी नयवृत्तिः । दशतयो धर्म ।

द्वित्रेः अय वा ॥ २१२ ॥ द्वित्रिभ्यां परस्य तयट् आदेस्तकारस्य वा अ स्यात् । द्वौ अवयवौ अस्य द्वयं । द्वितयं । त्रयं । त्रितयं । मोक्षमार्ग ।

आदेर्गुणात् मूल्यक्रये मयट् ॥ २१३ ॥ आदेर्गुणवाचकात् भागवाचकात् स्थिसंख्यात् मयट् स्यात् आदिश्चेत मूल्ये क्रय वा वर्तते । यवानां द्वौ गुणौ मूल्यमस्योदश्वितः क्रेयस्य द्विमयं उदश्वित् । त्रिमयं । उदश्वितो द्वौ गुणौ क्रेयमेषां द्विमया त्रिमया यवा । गुणादेरिति किं । यवानामेको गुणः मूल्यमस्य एकगुण मुदश्वित् ।

अस्मिन्नाधिक्ये शतसहस्रे तत्संख्य डति अत्रशीतर्डः ॥ २१४ ॥ पांताद् शत्यांतवर्जात् स्थेरस्मिन्निति विषये शतसहस्र च डो भवति अधिकं चेत् तत्संख्यं आधिक स्यात् । विंशतिरधिका अस्मिन् शते विंशं योजनशतं । विंशं सहस्रं । त्रिंश शतं । चत्वारिंश सहस्रं । एकादशं । द्वादशं शतं सहस्रं वा । अधिकमिति किं ? विंशति- रूनमस्मिन् शते । शतसहस्रे इति किं ? एकाद शाधिका अस्यां त्रिंशति । तत्संख्यमिति किं ? विंशतिर्दंडा अधिका अस्मिन् योजनशत । त्रिंशत् माषा अधिका अस्मिन् कार्षापणसहस्र ।

इति शब्दार्णवापरनाम्नि जैनेंद्रव्याकरणे शब्दार्णवचंद्रिकायां वृत्तौ तृतीयोऽध्याय ।

चतुर्थोऽध्याय ।

प्रथमः पाद ।

तस्य स्थिपूरणे डट् ॥ १ ॥ तस्येति ता समर्थात् स्थिसंख्यावाचिन डट् भवति स्थिपूरणेऽर्थे । त्रयोदशानां पूरण त्रयोदशो विमलनाथः । चतुर्दशः । पंचदश । षोडश । एकादशानां पूरणी एकादशी । द्वादशी ।

+ नोऽस्ते मट् ॥२॥ नकारांतान्मट् स्यात् असे । पंचानां पूरण पंचमः । पंचमी । सप्तम । सप्तमी । अष्टम । नवम । दशमः । अस इति किं ? एकादश । द्वादश ।

बहुपूगगणसंघस्य तिथुक् ॥ ३ ॥ एषां डटि तिथुक् स्यात् । बहूनां पूरण बहुतिथः । बहुतिथी । पूगतिथ । गणतिथ । संघतिथ ।

यतादिथुक् ॥४॥ यतेरन्त डटि परतस्थुगागमो भवति । इयतां पूरण इयतिथ । कतिथः । यावतिथ । यावतिथी । तावतिथः । तावतिथी ।

षट्कतिकतिपयस्य थुक् ॥ ५ ॥ एषां डटि परे थुक् स्यात् । षण्णां पूरण षष्ठः ।

षष्ठी। कतिथ । कतिपयथः।

चतुरः ॥ ६ ॥ अस्य थुग् स्यात् डटि परे। चतुर्णां पूरणं चतुर्थं । चतसृणां पूरणी चतुर्थी।

छयौ चस च ॥ ७ ॥ तस्माच्छयौ स्यौ स्त चकारस्य च सः। तुरीयः। तुरीया। तुर्यं ।

द्वेस्तीय ॥ ८ ॥ द्विशब्दात्तीयो भवति । द्वयोः पूरणं द्वितीयः। द्वितीया।

त्रेस्तृ च ॥९॥ त्रेस्तीयो भवति तृ इत्ययं चादेश । त्रयाणां पूरणः तृतीयः। तृतीया।

+शतादिमासार्द्धमाससंवत्सराच्चतमट्॥१०॥ शतादिभ्यो मासादेश्च तमट् स्यात्। शतस्य पूरणः शततमः। सहस्रतमं । अयुततमं । मासतमो दिवसः। अर्द्धमासतमं । संवत्सरतमं ।

तेरस्यादे ॥ ११ ॥ तिरन्ताद् असत्यादि-सङ्ख्यापूर्वात् तमट् स्यात्। षष्टेः पूरणं षष्टितमं । षष्टितमी। सप्ततितमं । अशीतितमः। नवतितमी। अस्यादेरिति किं? एकषष्टः।

× विंशत्यादेर्वा ॥ १२ ॥ विंशत्यादिभ्यः तमट् वा स्यात्। विंशतेः पूरणः विंशतितमः। विंशतितमी। विंश । एकविंशतितमं, एकविंशं। त्रिंशत्तमं, त्रिंशं । विंशी । त्रिंशी।

तेन वित्तः चञ्चुचणौ ॥ १३ ॥ तेनेति भासमर्थात् वित्त इत्यस्मिन्नर्थे चञ्चुचणौ स्तौ स्तः। तर्केण वित्तः तर्कचञ्चुः। तर्कचणः। व्याकरणचञ्चु । व्याकरणचणः । केशचञ्चु । केशचणः ।

डटो ग्रहणे सुप्तः क टए च ॥ १४ ॥ भां तात् डडन्तात् अर्थं गृह्णात्यर्थे को भवति डुए च नित्यं । द्वितीयेन रूपेण गृह्णाति द्विकः । त्रिकः । चतुष्कः ।

ग्रहणे वा ॥१५॥ डडन्तात् को भवति ग्रहणेऽर्थे डुए च वा। द्वितीयं ग्रहणमस्य द्विकं, द्वितीयकं । त्रिकं तृतीयकं व्याकरणस्य ।

सस्याद् गुणात् परिजाते ॥ १६ ॥ सस्यशब्दात् गुणवाचिनः परिजातेऽर्थे सगुणसमर्थे को भवति। सस्येन परिजातः सस्यकः शालिः देशः वत्सा वा।

पार्श्वकायःशूलिकदाण्डाजिनिकानुपद्यन्वेष्टरि ॥ १७ ॥ पार्श्वकादयो निपात्यन्ते अन्वेष्टरि। पार्श्वेनान्वेष्टा-पार्श्वकः-को निपात्य। अय शूलेन-आयःशूलिकः। दण्डाजिनेन-दाण्डाजिनिकः। ठण्। अनुपदमन्वेष्टा अनुपदी गवां। इनत्र।

स्वाङ्गेषु सक्तः ॥ १८॥ स्वाङ्गेभ्यः ईप् तेभ्यः सक्त इत्यस्मिन्नर्थे को भवति । केशेषु सक्तः केशकः। दन्तकः। नखकः।

औदरिकमाद्यूनः ॥ १९ ॥ उदरात् ठञ् निपात्यत आद्यूनोऽभिधेये। उदरे सक्तः औदरिकः। उदरकोऽन्यः।

कर्मठो घटते ॥ २० ॥ कर्मन्शब्दात् ठञो निपात्यः इकाभावश्च घटतेऽर्थे । कर्मणि घटते कर्मठो ना।

अर्थं हारी ॥२१ ॥ अशादिरिन्तात् को भवति हारिणि । अशं हारी-अशकः दायादः ।

शीतकोष्णकौ कारिणि ॥ २२ ॥ शीतोष्णाभ्यां कारिण्यर्थे कौ निपात्यौ । शीतं कारी शीतको मन्दः। उष्णकारी-उष्णकः क्षिप्रः।

तत्राभिनवोद्भूते ॥२३॥ तत्रात् कान्तात् नवो द्भूत आचिराप्रहृतेऽर्थे को भवति । तत्रादापो द्भूतस्तत्रकः पटः।

कमितर्यनुकाभीकाभिकः ॥ २४॥ एभ्यः को भवति कमितरि कामयमानेऽर्थे। अनुकामिता अनुकः। अभीकः। अभिकः।

+ तदस्मिन्नन्नं प्राये स्वौ ॥ २५ ॥ तदिति भासमर्थात् अस्मिन्निति अर्थे को भवति सं ज्ञायां तच्चेदन्नं प्रायविषयं स्यात्। गुडापूपाः मां

पाकमस्यां तिथौ त्रिपुटिका पौममासी । गुडापूपिका । कुसरिका ।

कौल्मापीवटकिन्यौ ॥२६॥ कुल्मापवटकाभ्यां अणिना निपात्यौ । कुल्मापा मावेणा अमस्यां कौल्मापी तिथिः । वटकिनी पौममासी।

श्रासगकाद्येके ॥ २७॥ एतौ कातौ निपात्यौ स्तो । श्रासया आयुधजीविनोऽस्मिन् श्रासमको देश । उन्मादस्याश । उन्मादमेरयिरो द्रुपता-उन्मिका मवागूः ।

सा'स्याग्रणी ॥ २८ ॥ स इति वासमर्थात् असेति वार्थे को भवति सद्वांत स चेदग्रणीस्यात् देवदत्तोऽग्रणीरस्य देवदत्तक ।जिनदत्तकःसघ

काम्मयोमनाद्द राग ॥ २९ ॥ बांताद् कालवाचिन' प्रयोजनवाचिनश्च रोगेऽर्थे को भवति सतत कालोऽस्य सततको ज्वर' । द्वितीयदिवस कालोऽस्य द्वितीयक । तृतीयक । विषपुष्प प्रयोजनमस्य विषपुष्पको रोग । शीतक । उष्णक ।

शृंगमरा करम ॥ ३० ॥ शृङ्गमात् को निपात्य करमेऽर्थे।शृङ्गलं बंधनमस्य शृङ्गलक करभः।

उन्मनस्युत्सुकौ ॥ ३१ ॥ उदुत्सुकौ उन्मनसर्थे को भवति । उद्गतं मनोऽस्य उत्क । उत्सु गतं मनोऽस्य उत्सुक' ।

क्षेत्रेऽन्यस्मिन् घा नाम्य ॥ ३२ ॥ क्षेत्रान्तर्गतात् अन्यविशिष्टात् घो भवति नाम्न्यर्थे । क्षेत्रेऽन्यस्मिन् नाश्य क्षेत्रियो व्याधिः ।

भाविया वा छदोऽध्येता ॥३३॥ श्रोत्रियो वा निपात्यत छन्दोऽध्येता चत्। छंद प्रमाण च' श्रोत्रमादेश । छंदोऽधीते श्रोत्रिय । छांदसः।

इंद्रियं ॥ ३४ ॥ इंद्रात् घा निपात्यते । इं द्रस्यात्मनो लिंगं, इंद्रेण कर्मणा वा सृष्टं इंद्रियं ।

भार्द सुके ठाऽन्नताप ॥ ३५ ॥ आर्द्र शुष्कमनेनाप इत्यस्मिन्नर्थे ठो भवति ।आर्द्र शुष्कमनेनाप आर्द्रिको विम' ।

+ इन् ॥ ३६ ॥ आर्द्र शुष्कमनेनाप्यर्थे इन् स्यात् । आर्द्री ।

+ पूर्वात् ॥ ३७ ॥ बांताद् पूर्वाद् इन् स्यात् । पूर्वमनेन कृतं भुक्तं पीतं वा पूर्वी ।

साद ॥ ३८ ॥ सादे पूर्वादिन् स्यात् । पूर्वं कृतमनेन कृतपूर्वी कटं । भुक्तपूर्वी ओदनं । पीतपूर्वी तर्क ।

+ इष्टादेः ॥३९ ॥ इष्टादिभ्य इन् स्यात् । इष्टमनेन इष्टी यज्ञे । पूर्ती श्राद्धे । अधीती तर्के। अर्चिती गुरौ । श्रुती पुराणे ।

तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतु ॥ ४० ॥ तदिति वासमर्थात् भवतीति विशिष्टात् अस्यास्मिन् इत्येतयोरर्थयोर्मतुर्भवति । गावोऽस्य संति गोमान् । धनवान् । वृक्षा अस्मिन् संति वृक्षवान् । प्रवान्प्रतिकरवो विवक्षा । संग विषयो नियम्यते।

भूमनिंदाप्रशंसासु नित्ययोगेऽतिशायने ।
संसर्गेऽस्तिविवक्षायां प्रायो मत्वादयो मता ॥

भूमा माधुर्ये तस्मिन्—गोमान् । निंदायां-ककुदावर्ती । प्रशंसायां—रूपवती कन्या । नित्ययोग—क्षीरिणो वृक्षा । अतिशायने—उदरिणी कन्या । संसर्गे दंडी ।

माण्यंगादातो वा ल ॥ ४१ ॥ प्राण्यंगात् आकारांतान्मत्वर्थे लो भवति वा । चूडाल । चूडावान् । जघाल । जंघावान् । प्राण्यादिति किं ? शिखावान् प्रदीपः ।चिकीर्षावान्।

*ग्रहश्रुप्रमतो ॥४२ ॥ सिध्मादिभ्यः क्षुद्र जन्तुवाचिभ्यश्च मत्वर्थे लो वा स्यात् । मूछाल । मूछावान् । विचर्चिकाल । विचर्चिकावान् । यूकाल ।यूकावान् । मक्षिकाल । मक्षिकावान् ।

सिध्मादे ॥४३ ॥ पश्मा लो वा स्यात् । सिध्मान्यस्य संति सिध्मल । सिध्मवान् । मधु

ल । गडुवान् । मणिलः। मणिवान् ।

+वातदंतबलललाटादूलः ॥ ४४ ॥ एभ्यो ऊलो वा स्यात् । वातूल । वातवान् । दंतूल ॥ दंतवान् । बलूल । बलवान् । ललाटूल । ललाटवान् ।

वाचो ग्मिन् ॥ ४५ ॥ वाच ग्मिन् वा स्यात् । वाग्मी । वाग्वान् ।

*क्षिप्यालाटौ ॥ ४६ ॥ वाचः आल आट इत्येतौ स्तौ स्त क्षिपि कुत्सायां । वाचाल । वाचाट स्यो निस्सारं बहु वक्ति स एवं क्षिप्यते।

+कालापाटामटालस्तेलौ ॥४७॥ एभ्यो तेलौ स्त क्षिपि । कालाल । कालिलः । पाटाल । पाटिलः । अटाल । अटिलः ।

*पिच्छादेः ॥ ४८ ॥ पिच्छादिभ्यो मत्वर्थे वा लेलौ स्तः । पिच्छलः । पिच्छिल । पिच्छवान् । फेनल । फेनिलः । फेनवान् । उरोल । उरसिल । उरस्वान् । प्रज्ञाल । प्रज्ञिलः । प्रज्ञावान् ।

*लोमादेः श ॥४९॥ एभ्य शो भवति वा। लोमान्यस्य संति लोमशः । लोमवान् । रोमश । रोमवान् । हरिशः । हरिमान् ।

*पामादेर्नः ॥ ५० ॥ एभ्यो मत्वर्थे नो वा स्यात् । पामन । पामवान् । वामन । वामवान् । श्लेष्मन । श्लेष्मवान् ।

+दद्रूशाकीपलास्याः मश्च ॥ ५१ ॥ दद्र्वादेर्नो वा स्यात् मश्च मत्वर्थे । दद्रुण । दद्रूमान् । शाकिन । शाकीमान् । पलाशिन । पलाशीमान् ।

+लक्ष्मणविपुणांगना ॥ ५२ ॥ एते शब्दा निपात्यंते । लक्ष्मीरस्यास्तीति लक्ष्मणः । लक्ष्मीवान् । मत्योऽकारश्चात्र निपात्य । विपुंसो विषसा रसमयो वाऽस्य संति विपुणः आविस्यः । नस्यो पुर्ले च । अंगानि कल्याणान्यस्याः संति अंगना । अंगाला । अन्या-अंगवती ।

मज्ञाश्रद्धार्चावृत्तेर्णः ॥ ५३ ॥ प्रज्ञादेर्णो वा स्यात् मत्वर्थे । प्राज्ञ । प्रज्ञावान् । श्राद्ध । श्रद्धावान् । आर्च । अर्चावान् । वार्त । वृत्तिमान् ।

*ज्योत्स्नादिभ्योऽण् ॥ ५४ ॥ एभ्योऽण् स्याद् वा । ज्योत्स्नाऽस्मिन् अस्ति ज्योत्स्न । पक्षः । ज्योत्स्नावान् । तामिस्र । तमिस्रावान् । वैसर्प व्याधि । कौतुपं गृह ।

सिकताशर्करात् ॥ ५५ ॥ आभ्यामण् स्यात् वा । सैकतः। सिकतावान् । शार्कर । शर्करावान् ।

उश्चिलौ च देशे ॥ ५६ ॥ सिकताशर्कराभ्यां मत्वर्थे देशे उश्च इल अण् च वा भवंति । मतोर्लुप् । तेन चातुरूप्यं । सिकता देशः । सिकतिलः । सैकत । सिकतावान् । शर्करा । शर्करिलः, शार्करः । शर्करावान् ।

द्युद्रोर्मः ॥ ५७ ॥ द्युद्रुभ्यां मो वा स्यात् । द्यौर स्यास्तीति द्युमः । द्रुमः ।

+मधुकृष्यादिभ्यो रवलौ ॥ ५८ ॥ मध्वादिभ्य कृष्यादिभ्यश्च मत्वर्थे यथासंख्य र वलौ स्तौ वा स्त । मधुरो रस । ऊषरं क्षेत्र । मुष्कर पशुः । सुषिरं काष्ठ । खं महत्कंठविवरमस्यास्तीति खर । खवानन्य । अन्यत्र-मधुमान् । ऊषवान् । मुष्कवान् । कृषीवलः । कृषिमान् । रजस्वला स्त्री । रजस्वान् ग्राम । परिषद्वल. परिषद्वान् राजा ।

*कांडांडमांडादीरः ॥ ५९ ॥ एभ्य ईरो वा स्यात् । कांडीरः । कांडवान् । आंडीरः । आंडवान् । मांडीरः । मांडवान् ।

कच्छ्वा डुर ॥ ६० ॥ कच्छूशब्दात् डुरो भवति वा । कच्छुर । कच्छूमान् ।

* दंतादुन्नते ॥ ६१ ॥ दंतादुन्नतेऽर्थे डुरो भवति । दंता उन्नता अस्य संति दंतुर । अन्यत्र-दंतवान् ।

* मेधारथादेरः ॥६२॥ आभ्यामिरो वा स्यात् । मेधिरः । मेधावी । मेधावान् । रथिर ।

स्ताम्या च युम् भवति । ऊर्णायुः । अहयु । शुंभयुः । कंयु । शंयु ।

सूक्तसाम्नोश्छः ॥ १०३॥ सूक्ते सामनि चाभिधेये मृदा मत्वर्थे छो भवति । अच्छावाक् शब्दोऽस्मिन्नस्ति अच्छावाकीयं । मैत्रावरुणीयं सूक्तं । यज्ञीयं । वारवन्तीयं साम ।

षोऽध्यायानुवाके ॥ १०४ ॥ अध्यायेऽनुवाके चाभिधेये मृदो मत्वर्थे छो भवति तस्य चोप् वा । गर्दभाण्डशब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वा गर्दभाण्डीयः, गर्दभाण्ड—अध्यायोऽनुवाको वा । कूर्मपुत्रीयः । कूर्मपुत्र । उच्छिष्टीयः । उच्छिष्ट ।

विमुक्तादेरण् ॥१०५॥ विमुक्तादिभ्योऽण् स्यात् अध्यायानुवाकयोरभिधेय । विमुक्तशब्दोऽस्मिन्नस्ति वैमुक्त । दैवासुरः । राक्षोसुरः ।

घोषदादेर्वुन् ॥ १०६ ॥ अस्माद् वुन् स्यात् अध्यायादौ । घोषदशब्दोऽस्मिन्नस्ति घोषदक । इत्तक ।

वनहिरण्ये कामे ॥ १०७ ॥ आभ्यां मीत्वताभ्यां कामऽर्थे वुन् स्यात् । वने काम वनकं । हिरण्यकः ।

• किंसर्वनामबहुभ्योऽद्व्यादिभ्यः ॥ १०८ ॥ किम सर्वनामभ्यो द्व्यादिवर्जितेभ्य बहुशब्दा चाधिपुस्यवाचिन "त्रि सुप 'इत्यत प्राक् वक्ष्य माणास्या भवंति इत्येषोऽधिकारो ज्ञेयः । तत्रै वोदाहरिष्यामः । अद्व्यादिग्रहणं किं ? द्वाभ्यां । द्वयोः । त्वत् । मत् । भवतः । भवतोः । युष्मात् ।

इदम इश् ॥ १०९ ॥ इदम इश् भवति तसादौ । अस्मात् । इत । इह ।

एततो वा ॥ ११० ॥ इदम एत इत इत्येतौ आदेशौ स्त रेफादौ थकारादौ च परतः । एतर्हि । इत्थं ।

एतद' ॥ १११ ॥ एतदश्चौ स्त रफ थकारादौ परत । एतस्मिन्नवसरे काले एत र्हि । इत्थं ।

अश् ॥ ११२ ॥ एतदोऽश् भवति तसादौ । एतस्मात् अत । एतस्मिन् अत्र ।

कायास्तस् ॥ ११३॥ किमादेः कांतात् तस् भवति । कस्मात्—कुतः । सर्वतः । विश्वत । बहुभ्यो—बहुतः ।

तसेः ॥ ११४ ॥ परस्य किमादिभ्य आद्यादिभ्यस्तसीत्येवमादिना विहितस्य तसे- स्तस् भवति । कुतः आगतः । ततः आगत ।

• पर्यभेः सर्वोभये ॥ ११५ ॥ पर्यभिभ्यां सर्वोभयेऽर्थे तस् भवति । परित । अभितः

इपस्त्रः ॥ ११६ ॥ ईबंतात् त्रो भवति— सर्वस्मिन्—सर्वत्र । तत्र । यत्र । बहुत्र ।

• किमोऽत्र ॥११७॥ किम अश् भवति त्रम । कस्मिन्—क, कुत्र ।

इदमो ह ॥११८ ॥ इदमः हो भवति । अस्मिन्—इह ।

• भवत्वायुष्मद्दीर्घायुर्देवानांप्रियेकार्थाच्च ॥ ११९ ॥ भवत्वादिसमानाधिकरणात् किमादेः त्रो भवति तस्य । को भवान् । कुत्र भवान् । कुतो भवान् । यो भवान्—यत्रभवान् । यतो भवान् । स भवान् । ततो भवान् । ततो भवंतौ । ततो भवत । तं भवतं-तत्रभवंतं । ततो भवंतं । तौ भवंतौ । तत्रभवंतौ । ततो भवंतौ । तान् भवतः । तत्र भवत । ततो भवत । एवं तत्र-त्र । स आयुष्मान् । तत्र आयुष्मान् । तत आयु ष्मान् । स दीर्घायु । तत्रदीर्घायु । ततोदीर्घायुः स देवानां प्रियः । तत्रदेवानांप्रिय । ततो देवा नांप्रियः।चशब्दादन्यत्रापिमनेन गतः इतो गत ।

•कालेऽन्यपतनार्हि ॥१२ ॥ किमादेरन्यपतने

काले हिल्यो भवति । कस्मिन्ननवतन काले कर्हि । यस्मिन्ननद्यतने काले यर्हि । तर्हि । अनद्यतन इति किं ? कस्मिन् काले कदा ।

*इदम ॥ १२१ ॥ इदमः र्हिर्भवति । अस्मिन् काल एतर्हि ।

*अधुना ॥१२२॥ इदमोऽधुना स्यो भवति। अस्मिन् काले अधुना ।

* दानीं ॥ १२३ ॥ तस्माद्दानीं भवति । अस्मिन् काले इदानीं ।

*तदः ॥ १२४ ॥ तदः दानीं भवति । तस्मिन काल तदानीं ।

* यत्किंतत्सर्वैकान्यादा ॥१२५॥ एभ्यो दास्यो भवति । यस्मिन् काले—यदा । कदा । तदा । सर्वदा । एकदा । अन्यदा ।

*सदासद्यः ॥१२६॥ सदा सद्यस् इत्येतौ शब्दौ निपात्यौ । सर्वशब्दाद्दानिपात्य । सदा चाम । सर्वस्मिन् काले सदा । समानात् सस्त्य । समावस्य । समाने काल अहनि वा -सद्य ।

*पूर्वान्यान्यतरेतरापराधरोभयोत्तरेभ्योऽद्येद्युस् ॥ १२७ ॥ एभ्य अहनि वर्तमानेभ्यः एद्युस् भवति अस्मिन्नहनि । पूर्वेद्यु । अन्येद्यु । अन्यतरेद्युः । इतरेद्युः । अपरेद्युः । अधरेद्यु । उत्तरेद्यु ।

* द्युश्चोभयात् ॥ १२८ ॥ उभयाद्द्युस् भवति येद्युश्च । उभयस्मिन्नहनि-उभयद्यु ,उभयेद्युः

* परेद्यवि ॥१२९॥ परस्मात् एद्यवि स्यो निपात्यः । परस्मिन्नहनि परेद्यवि ।

* परुत्परार्यैषमोऽब्दे ॥१३०॥ एते निपात्यतेऽब्दे वर्षे गम्यमाने । पूर्वशब्दात्परुत्परादेशश्चापूर्वस्मिन् संवत्सरे परुत्।पूर्वतर शब्दाद्भारिस्य परभावश्च । पूर्वतरे संवत्सरे परारि । इदम समसण् इशादेशश्च । अस्मिन् संवत्सरे-एषम ।

*प्रकारे था ॥ १३१ ॥ सामान्यापेक्षा विशेषाभिधानं प्रकार । किमादिभ्यः प्रकारेऽर्थे था भवति । सर्वेण प्रकारेण-सर्वथा । यथा । तथा ।

* कथमित्थं ॥ १३२ ॥ किमिदमेतद्भ्यः थम् निपात्यते । केन प्रकारेण—कथम् । अनेन एतेन वा प्रकारेण—इत्थं ।

* ते सुपः ॥१३३॥ ते प्रागुक्ता तसादयः सुप्संज्ञका भवति । तथा चैवोदाहृत ।

*दिग्भ्यो पञ्चम्याऽस्तात् दिग्देशकाले ॥ १३४ ॥ दिक्शब्देभ्यो पञ्चम्यन्तेभ्यो दिशि देशे काले च वर्तमानेभ्याऽस्तात् भवति । पूर्वा दिग् रमणीया पूर्वो देशः कालो वा रमणीय' । पुरस्तात् रमणीयं । पूर्वस्या' दिश पूर्वस्माद्देशात् कालाद्वा आगत । पुरस्तादागत । पूर्वस्यां दिशि पूर्वस्मिन् देशे काले वा वसति पुरस्तात् वसति । पयमपस्ताद रमणीयमित्यादि । पञ्चम्य इति किं ? पूर्वं ग्रामं गत । दिग्देशकाल इति किं ? पूर्वस्मिन् गिरौ वसति।

*परावराभ्यां स्तात् ॥१३५॥ आभ्यां पञ्चम्यन्ताभ्यां दिग्देशकालेषु वर्तमानाभ्यां स्तात् भवति । परा दिग् रमणीया । परा देश कालो वा रमणीय —परस्तात् रमणीय । परस्तादागत । परस्तात् वसति । अवरस्तात् रमणीय । अवरस्तादागत । अवरस्तात् वसति ।

*दक्षिणोत्तराभ्यामतस् ॥ १३६ ॥ आभ्यां आभ्यां च पञ्चम्यन्ताभ्यां दिग्देशकालेषु वर्तमानाभ्यां अतस् भवति । दक्षिणतो रमणीयं । दक्षिणत आगत । दक्षिणतो वसति । उत्तरतो रमणीय । उत्तरत आगतः । उत्तरतो वसति । परता रमणीयं । अवरता रमणीयमित्यादि ।

* अधराच्चात् ॥१३७॥ अस्मात् ताभ्यां च आत् भवति दिगादौ । अधरात् रमणीयं ।

अपरास्यागतः । अपराद्द् वसति । दक्षिणाद्द् रम णीयं । उत्तराद्द् रमणीयमित्यादि ।

* पश्चोऽपरस्य दिगादेश्चाति ॥ १३८ ॥ केवलस्यापरशब्दस्य दिग्पूर्वस्य च पश्चादेशो भवति आतिस्ये परे । अपरा दिग् देशः कालो वा रमणीयं पश्चात्, पश्चादागतः । पश्चाद् वसति । दिगादे—दक्षिणाऽपरा दिग् देशः कालो वा रमणीयः दक्षिणपश्चाद् रमणीयं । उत्तरपश्चाद् रमणीयमित्यादि ।

* वार्धे धौ ॥१३९॥ केवलस्यापरशब्दस्य दिग्शब्दस्य पश्चो वा भवति अर्धे धौ परतः । अपरमर्द्ध—पश्चार्द्धं । अपरार्द्धं । दक्षिणापरस्यार्द्धं दक्षिणपश्चार्द्धं । दक्षिणापरार्द्धं ।

* उपर्युपरिष्टात् ॥१४०॥ एतौ निपात्यौ । ऊर्ध्वशब्दाद् रिरिष्टातौ स्यौ उपादेशश्च । ऊर्ध्वा दिग् रमणीया—उपरि रमणीयं । उप रिष्टाद् रमणीयं । उपर्यागतः । उपरिष्टादागतः । उपरि वसति । उपरिष्टाद् वसति ।

* वैनोऽदूरेऽकाया ॥ १४१ ॥ विकृष्टस्वात् अदूरे दिगादौ वर्तमानात् कायवर्जिताद् एनो वा भवति । अस्मात्पूर्वा दिगदूरा रमणीया पूर्वेणास्य रमणीयं । पूर्वेणास्य वसति । एवं— अपरेण, दक्षिणेन, उत्तरेण । अदूर इति किं ? हिमवतो दक्षिणाद् वसति । अकाया इति किं ? दक्षिणादागतः ।

* अंचेरुप् ॥ १४२ ॥ अंचत्यंतात् प्राग् दिग्शब्दात् चार्केमंतात् दिगादौ वर्तमानात् विहितस्यास्तातः एनस्य वा उप् भवति । प्राची दिग् दूराऽदूरा वा रमणीया—प्राग्रमणीयं । प्रागागतः । प्राग् वसति । एवं—प्रत्यक् । अवाक् । उदक् ।

* दक्षिणाद् आऽऽ ॥१४३॥ दक्षिणाद् अ र्जिताद् दिगादौ वर्तमानात् आस्यो वा भवति । दक्षिणा रमणीयं । दक्षिणाद् रमणीयमित्यादि ।

* आऽऽही दूरे ॥ १४४ ॥ दक्षिणाटकांताद् दूरेऽर्थे आऽऽही इत्येतौ स्यौ स्तः दिगादौ । दक्षिणा रमणीयं दक्षिणाहि रमणीयं । दक्षिणा वसति दक्षिणाहि वसति । दूरे इति किं ? दक्षिणतः । दक्षिणाद् ।

* उत्तराद् वा ॥ १४५ ॥ उत्तराटकांताद् आऽऽही वा स्तः । उत्तरा रमणीयं । उत्तराहि रमणीयं । उत्तरा वसति । उत्तराहि वसति । उत्तरतः । उत्तरात् ।

* पूर्वाधरावराणां पुरधवोऽसि ॥ १४६ ॥ पूर्वादीनां पुरादयो भवंत्यसि परतः दिगादौ । पुरो रमणीयं । पुर आगतः । पुरो वसति । अधो रमणीयं । अधः आगतः । अधो वसति । अवो रमणीयं । अव आगतः । अवो वसति ।

* अस्ताति ॥ १४७ ॥ तेषां पूर्वादीनां पुरादयो भवंत्यस्ताति परतः । पुरस्ताद् रमणीयं पुरस्तादागतः । पुरस्ताद् वसति । एवं—अध स्तात् । अवस्तात् ।

* स्येर्विधार्थे धा ॥ १४८ ॥ स्येः संख्याकाद् विधार्थे धा स्यात् । एकेन प्रकारेण-एकधा । द्विधा । त्रिधा । चतुर्धा । बहुधा भुंक्ते ।

* विचाले च ॥ १४९ ॥ विचाले द्रव्यस्य संख्यांतरापादनेऽर्थे स्येर्धा स्यात् । एको राशिर्द्वै क्रियते द्विधा क्रियते । त्रिधा । अनेकमेकं कुरु एकधा कुरु ।

* वैकाद् ध्यमुञ् ॥१५० ॥ एकाद्वा ध्यमुञ् भवति विधार्थे विचाले च । एकेन प्रकारेण—ऐकध्यं । एकधा भुंक्ते । अनेकमेकं करोति—ऐकध्यं, एकधा करोति ।

* द्वित्रेर्धमुञ् ॥ १५१ ॥ आभ्यां धमुञ् स्यात्

वा विभार्थादौ । द्वैधं । त्रैधं । द्विधा । त्रिधा ।

*एधात् ॥ १५२ ॥ ताभ्यां एधात् भवति विधार्थादौ । द्वेधा । त्रेधा ।

*वा घोति धञ् ॥ १५३ ॥ द्वित्रिभ्यां सङ्ख्ये प्रकारवति विचालवति चार्थे धञ् स्याद् द्वौ प्रकारौ द्वौ मार्गौ वा एषां-द्वैधानि । त्रैधानि ।

* याप्ये पाश ॥१५४॥ याप्ये कुत्स्येऽर्थे सुव पाशो भवति । याप्यो वैयाकरणः—वैयाकरणपाशः । तार्किकपाशः ।

*षष्ठाष्टमाभ्यां ॥ १५५ ॥ अष्टमशब्दांशे भागे वर्तमानात् स्वार्थे मस्यो वा भवति । अष्टम एव—अष्टमो भागः । अष्टमः ।

*षष्ठात् ॥ १५६ ॥ षष्ठांशे वर्तमानात् स्वार्थे मा वा भवति । षाष्ठः । षष्ठ ।

*कश्च माने ॥ १५७ ॥ षष्ठान्मानेऽर्थे वर्तमानात् को भवति मश्च वा । षष्ठ एव षष्ठकः । षाष्ठः । षष्ठः ।

* एकादाकिन्चासहाये ॥ १५८ ॥एकश-ब्दात् आकिन् भवत्यसहाये कश्च वा । एक एव एकाकी । एककः । एकः ।

*तिलात् पिंजपजौ निष्फले ॥ १५९ ॥ तिलात् निष्फलेऽर्थे पिंजपजौ स्तौ स्तः । निष्फल-तिलः—तिलपिंजः । तिलपेजः ।

*तमः प्रकृष्टे मिङश्च ॥ १६० ॥ मिङ्ता न्मुदश्च प्रकृष्टेऽर्थे तमो भवति । सर्वे इमे पचति अयमेषां प्रकृष्टं पचति पचतितमां । जल्पतितमां । मृदवः—सर्वे इमे आढ्या अयमेषां प्रकृष्टः आढ्यः आढ्यतमः । सुकुमारतमः ।

*विभज्ये तरः ॥ १६१ ॥ द्वित्वे विभज्ये च पृथक्कर्तव्ये सति प्रकृष्ट तरो भवति । द्वाविमौ पचतः—अयमनयो प्रकृष्ट पचति-पचतितरां । जल्पतितरां । पटुतरः । पाटकतरः । विभज्ये—सां-काश्यकेभ्यः पाटलिपुत्रकाः पचतितरां । पठंतितरां । आढ्यतरा । अभिरूपतराः ।

*तौ च ॥१६२॥ तौ तकारादी स्यौ तमतरौ प्रसञ्ज्ञौ स्त । कुमारितमा । कुमारितरा ।

*गुणाङ्गाद्वेष्ठेयसू ॥ १६३ ॥ गुणाङ्गमप्रधानं यस्य तस्मात्तरमोः तमतरयो इष्ठेयसू वा स्तः । पटिष्ठ । पटुतमः । पटीयान् । पटुतर ।

*प्रशस्यस्य श्र ॥१६४॥प्रशस्यशब्दस्य श्रो भवति तयो॰ परतः । सर्वेषामयं प्रशस्यः—श्रेष्ठः । अयमनयोरत्याढ्य प्रशस्यः—श्रेयान् ।

* ज्यः ॥ १६५ ॥ तस्य ज्यादेशो भवति तयोः परतः । ज्येष्ठः । ज्यायान् ।

*वृद्धस्य ॥ १६६ ॥ वृद्धशब्दस्य ज्यो भवति तया परत । सर्वेषामनयोरस्याढ्यर्थे वृद्ध—ज्येष्ठः । ज्यायान् ।

बाढान्तिकस्य साधनेदं ॥ १६७ ॥ बाढा-न्तिकयोः साध नेदावादेशौ स्त तयोः परतः । सर्वेषामयं बाढं अस्यति—साधिष्ठं । साधीयः । इदमेषामनयोरस्याढ्यान्तिकं—नेदिष्ठं । नेदीयः ।

युवाल्पस्य कन् वा ॥१६८ ॥ युवाल्पयोः कन् वा भवति तयोः परतः । सर्वेषामयं प्रकृष्टो युवा—कनिष्ठः । यविष्ठः । अयमनयोरस्याढ्य प्रकृष्टो युवा—कनीयान् । यवीयान् । अल्पिष्ठः । अल्पीयान् ।

विन्मतोर्लुप् ॥ १६९ ॥ एतयोर्लुब्भवति तयोः परत । सर्वेषां स्रग्विणामयं प्रकृष्टः स्रग्वी—स्रजिष्ठः । अयमनयोरस्याढ्य स्रजीयान् । अयमेषां त्वग्वतां प्रकृष्टःत्वग्वान्—त्वचिष्ठः । त्वचीयान् ।

प्रशस्ते रूप ॥ १७० ॥ मिङन्तान्मृदश्च प्रशस्तेऽर्थे रूपो भवतिप्रशस्तं पचति—पचतिरूपं । वैयाकरणरूपः । पंडितरूपः ।

* आसिद्ध प्रादेर्देश्यदेशीयकल्पाः ॥ १७१ ॥ ईषदसिद्ध—आसिद्धं । तसिजर्थे प्राग्वर्त्मितात् देश्यादयो भवंति । आसिद्धं ईषदसमाप्तं पचति पचतिदेश्यं पचतिदेशीय, पचतिकल्पं । पटुर्देश्यः पटुदेशीय, पटुकल्पः । असमाप्तेरिति किं ? समाप्तिम्न्या देश्यादयो न भवंति । एव्वासद्ध से स्युः । पटुदेश्यतमः, पटुदेश्यतरः, पटुदेश्यरूप ।

वा सुपः पटु प्राक् ॥ १७२ ॥ आसिद्धे सुबंतात् प्राक् बहुर्वा वा स्यात् । आसिद्धः पटुः बहुपटुः । पटदेश्य । बहुमुक्तं मुक्तदेशीयं ।

+न प्रावि कस्तोऽपछिनादिभ्य ॥ १७३॥ छिन्नादिवर्जितात् यः कमत्यः तदंतात् प्राविर्न भवति । अयमेषामनयोरस्माद् वा भक्तः पटुः पटुकः । मक्षस्तः पटुः—पटुकः । कन इति किं कुटीरतमः । अच्छिन्नादिभ्य इति किं ? कुत्सितो प्राप्तो वा छिन्नः—छिन्नकः । अयमेषाममयोरस्माद्वा छिन्नः छिन्नकः । कन्यन्तमादयः स्युः। छिन्नकतमः छिन्नकतरः छिन्नकरूपः छिन्नकतमः । छिन्नकदेश्यः ।

×अनत्यते ॥ १७४ ॥ अनत्यंतेऽर्थे वर्तस्य स्ववंताद् प्राविन भवति। अनत्यंतं भिन्नं—भिन्नकं । इत्येषां भक्तं भिन्नं—भिन्नकं ।

एवात् कन् ॥ १७५ ॥ आ इवशब्दात् कन्विधयो वेदितव्याः । तत्रैवोदाहरिष्यामः ।

भिक्स्नेरक् प्राक्तः ॥ १७६ ॥ भिक्-सिसंज्ञकस्य च टः प्राक् अक् त्यो भवति । कुत्सितमज्ञातं वा पचति पचतकि । पठतकि । धनके । भिन्नके । यके । तके ।

×युष्मदस्मदोः सुपोऽस्मोमि ॥ १७७॥ एतयोः सुबंतस्य टेः प्राक् अम् भवति असमासि परतः । त्वयका । मयका । त्वयकि । मयकि । युष्मदस्मदोरिति किं ? तकया । मकया । असमासीति किं ? युवकाभ्यां । आवकाभ्यां । युष्मकाभिः । अस्मकाभिः । युवकयाः । आवकयोः । युष्मकासु । अस्मकासु ।

*क्षेः का दिवष्व ॥ १७८ ॥ क्षेः प्राक् टेरक् भवति ककारस्य च दिः । कुत्सितमज्ञातं वा उच्चैः—उच्चकैः । नीचकैः । धिक् । धकित् । पृथक्—पृथकत् ।

+तूष्णीकां ॥ १७९॥ तूष्णीमः काम् निपात्यते । कुत्सितमज्ञात वा तूष्णी—तूष्णीकामास्ते ।

*कुत्सिताद्याताल्ये ॥ १८ । कुत्सिताद्यर्थेषु यथाविहितं त्यो भवति । कुत्सिताऽज्ञातोऽल्पो वाऽश्वः-अश्वकः । धृतकं । वस्त्रकं ।

*अनुकम्पानन्नीत्याः ॥ १८१॥ अनुकंपायां नीतौ च गम्यो मितंवात् कमादयः स्युः । अनुकंपितः पुत्रः पुत्रकः । वत्सकः । अनुकंपित वा वत्से—यात्सके । नीतौ—पुत्रक उत्संगे उपविश । कर्दमकेनासि दिग्धकः । तूष्णीकां तिष्ठ । हंत ते धानकाः । तिलकाः । एहकि । अद्धकि ।

*बह्वचो नृम्नोपाऽन्तावेषघेलाः ॥ १८२ ॥ बह्वचो मत् नृनाम्नः पुरुषनाम्नः जातिवर्जितात् ठवेला वा भवंति । अनुकम्पितो देवदत्तः देविकः । दवियः । देविलः । दत्तकः । बह्वच इति किं रामकः । सामकः । नृनोरिति किं ? मुसीमकः । अजातीरिति किं ? महिषकः । वराहकः । शूकरकः ।

अचसुवापादेः ॥ १८३ ॥ बह्वचो नृम्नोपाऽन्तावेरुपपूर्वात् अजद्वये त्यौ स्तः ते च वा । अनुकंपितः उपेन्द्रदत्तः—उपडः । उपकः । उपिकः । उपियः । उपिलः । उपेन्द्रदत्तकः ।

×सक्तोऽचां सं भरूल्या च ॥ १८४ ॥ उगंतात् परस्यानुकंपायां विहितस्य स्वस्यादेरादेः सं भवति प्रकृत्या च लुगतं स्यात् । वायुदत्तः

वायुक ।वायुमः।वायुकः।मातृकः।मातृय । मातृलः ।

* कठुपि वाः ॥ १८५ ॥ बह्वचो नृलोमद् य तस्य चाचित्युपि सति ततः कम् भवति । देव दत्तः, देवः । अनुकम्पितो देव -देवकः। देवका । जिनकः । जिनका ।

* उप चाजिनात् ॥ १८६ ॥ अजिनान्तात् नृलोः कम् भवति योऽचोप् । व्याघ्राजिनोऽनुकं पित —व्याघ्रकः । सिंहकः । वृककः ।

* अपडकाक्पभाकूपदस्यापि ॥ १८७ ॥ यदृचर्जितैकाच्पूर्वपदस्य योऽप् भवति अचि । अनुकम्पितो वाग्दत्तः-वाचिक ।वाचियः। वाचिलः। त्वाचिलः। त्वाचिक । शुचिकः । पाणिपेषः किं ? अनुकंपितःषडंगुलिः-षडिकः । षडियः । षडिलः।

* द्वितीयादचः ॥१८८॥ द्वितीयादचः परस्य शब्दस्योऽभवति अनुकम्पायां विहितेऽचि परतः। अनुकम्पितो जिनदत्तः—जिनिकः । जिनियः । जिनिलः। उपडः। उपकः। उपिक ।उपियः।उपिलः।

*तेनैषः ॥ १८९ ॥ तेन द्वितीयेनाचा सह ततः परस्य शब्दस्योऽप् भवत्यपि द्वितीयात् एष यदि स्यात् । अनुकंपितो कहोडः-कहिकः। कहियः । कहिलः । कपोतरोमा—कपिकः । कपियः । कपिलः । गुरुदत्तः गुरुकोऽन्यत्र ।

अवसमुपरिविशालवरुणार्यमादेस्तृतीयात् ॥ १९० ॥ शेवलादिपूर्वात् नृलात्तृ तीयादचः परस्य शब्दस्योऽभवत्यचि । अनु कंपित शेवलदत्तः—शेवलिकः । शेवलियः । शेवलिल । सुपरिमितः—सुपरिकः । सुपरियः । सुपरिलः। विशालदत्तः विशालिकः। विशालियः। विशालिलः । वरुणदत्तः-वरुणिकः । वरुणियः । वरुणिलः । अर्यमदत्तः-अर्यमिकः । अर्यमियः । अर्यमिलः ।

* कठिनुपात् ॥ १९१ ॥ कठिनुपादचः परस्य शब्दस्योऽभवत्यचि । अनुकम्पितो बृहस्पतिदत्तः-बृहस्पतिकः। बृहस्पतियः। बृहस्पतिलः ।

* माक्पूपदस्य वा ॥१९२॥ पूर्वपदस्य कपि लुप् स्यात् वापि । अनुकम्पितो देवदत्तः-दत्तिकः।दत्तियः।दत्तिलः।देविकः। देवियः । देविलः ।

ह्रस्व ॥ १९३ ॥ ह्रस्वऽर्थे कादयः स्युः । ह्रस्वः पटः-पटकः । वृक्षकः । पुरुषकः ।

* कुटीशुण्डाद्रः ॥१९४॥ आभ्यां रो भवति । ह्रस्वा कुटी-कुटीरः । शुंडीर ।

* शम्या रुश्च ॥१९५॥ शमीशब्दात् रुर्भवति रश्च । ह्रस्वा शमी-शमीरुः । शमीरः ।

* कुतुपः॥१९६॥ कुतूशब्दादुपो निपात्यते। ह्रस्वा कुतूः-कुतुपः ।

कासूगोण्यास्तरट् ॥ १९७ ॥ आभ्यां ह्रस्वे तरट् स्यात् । ह्रस्वा कासूः—कासूतरी । गोणीतरी ।

* वत्सोक्षाश्वर्षभाद्ध्रासे॥१९८॥ एभ्यस्तरट् स्याद्ध्रासे तनुत्वे गम्यमाने । ह्रसितो वत्सः वत्सतरः । उक्षतरः । अश्वतरः । ऋषभतरः ।

*किंयत्तदन्याद्द्वयोरेकस्मिन्निर्धार्ये डतर ॥१९९॥ किमादेर्द्वयोरेकस्मिन्निर्धार्ये डतरो भवति । को भवतोः कठः पटुः कर्ता वक्ता वा—कतरः । यतरः । ततरः । अन्यतरः । द्वयोरिति किं ? कोऽस्मिन् ग्रामे मुख्यः स आगच्छतु । निर्धार्य इति किं ? कोऽनयोर्ग्रामयोः स्वामी ।

* वैकात् ॥२००॥ एकशब्दात् द्वयोरेकस्मिन्निर्धार्ये डतरो वा स्यात् । एकतरः, एककः ।

* बहूनां प्रश्न डतमश्च ॥२०१॥ बहूनां मध्ये निर्धार्ये वर्तमानेभ्यः किमादिभ्यः डतमो भवति डतरश्च वा प्रश्नविषये । को भवतां कठः कतमः । कतरः । यतमः । यतरः । ततमः । ततरः। अन्यतम । अन्यतरः । बहूनामिति किं ?

* आसिद्ध प्रावर्द्देश्यन्दीयकत्वा ॥१७१ ॥ ईषदसिद्धं—आसिद्धं । तसिद्धर्थे प्रापतर्थसिताद् देस्यादयो भवंति । आसिद्धं ईषदसमाप्तं पचति पचतिदेश्यं, पचतिदेशीयं, पचतिकल्पं । पटुर्दे स्यः पटुदेशीयः पटुकल्पः । असमाप्तेरिति किं ? समाप्तिभ्यो दस्यादयो न भवंति । एभ्यस्तु ते स्युः । पटुतमस्य, पटुतरस्य, पटुतरकल्पं ।

वा सुपो बहु प्राक् ॥ १७२ ॥ आसिद्धे सुबंताद् प्राक् बहुत्या वा स्यात् । आसिद्धः पटुः बहुपटुः । पटुकल्पः । बहुगुडं गुडकल्पं ।

अन्त प्रादि कलोऽप्ति जातिभ्यः ॥ १७३॥ अनुकम्पितादेव च कत्सः तदंताद् प्रादिन भवति । अनेकेषामनयोरन्त्य वा प्रकृतः पटुः पटुकः । प्रभूतः पटुः—पटुकः । कम इति किं? कुत्सितमः । अप्राणादिभ्य इति किं ? कुत्सितो भावो वा भिन्न—भिन्नकः । अयमेषामनयोरन्त्या भिन्न भिन्नकः । कलन्तमाद्यः स्युः । भिन्नकतमः भिन्नकतरः भिन्नकरूपः भिन्नकतमः । भिन्नकदेश्यः ।

×अनत्यंते ॥ १७४ ॥ अनत्यंतेऽर्थे वर्तमानः स्यात् प्रादिन भवति अनत्यंतं भिन्नं—भिन्नकं । एवं वा महर्षे भिन्नं—भिन्नकं ।

एकाच्च कन् ॥ १७५ ॥ का इत्यस्मात् कन्विधौ वक्तव्य । तथैवाद्यादारिप्यामः ।

तिङन्ताच्च प्राक् ॥ १७६ ॥ तिङः तिङन्तस्य च टः प्राक् अक् स्यां भवति । कुत्सितमज्ञातं वा पचति पचताकि । पठताकि । उष्टकि । विपक्के । पके । सके ।

×युष्मदस्मदोः सुपाज्ञाभि ॥ १७७॥ एतयोः मुखस्य टः प्राक् अक् भवति असमासे परतः । त्वयका । मयका । त्वयकि । मयकि । युष्मद्

ननोरिति किं? त्वया । मया । असमासेति किं ? युवकाभ्यां । आवकाभ्यां । युष्मकाभिः । अस्मकाभिः । युवकयोः । आवकयोः । युष्मकासु । अस्मकासु ।

* ह्रस्वका दिह्व ॥ १७८ ॥ सेः प्राक् देयं भवति ककारस्य च दिः । कुत्सितमज्ञातं वा उच्चैः—उच्चकैः । नीचकैः । धिक् । धकित् । पृथक्—पृथकत् ।

×तूष्णीका ॥ १७९॥ तूष्णीमः काम् निपात्यते । कुत्सितमज्ञातं वा तूष्णी—तूष्णीकामास्ते ।

* कुत्सिताज्ञाताद्वे ॥ १८० । कुत्सिताद्यर्थेषु यथाविहित स्या भवति । कुत्सिताज्ञाताभ्यो वाक्य-अश्वकः । पुत्रकः । अस्वतकि ।

* अनुकम्पातन्नीत्योः ॥ १८१॥ अनुकंपायां तन्नीता च मृदा मिश्रात् कयादयः स्युः । अनुकंपितः पुत्रः पुत्रकः । वत्सकः । अनुकंपित वा पचे—पावचके । तन्नीतौ—पुत्रक उत्संगे उपविश । कर्दमकेनासि दिग्धकः । तूष्णीकां तिष्ठ । एवं ते पानकाः । तिलकाः । एहकि । अद्धकि ।

* बह्वचो नुसोवाऽजानप्रयत्नाः ॥ १८२ ॥ बह्वचो नृणः मनामः पुत्रमाविमः जातिवर्जिताद् उपेक्ष वा भवति । अनुकम्पितो देवदत्तः दत्तिकः । दत्तियः । दत्तिलः । देवदत्तकः । बह्वच इति किं? रामकः । सामकः । नृमारिति किं ? सुशीमक । अजातीरिति किं ? महिषकः वराहकः । घूलकः ।

अबदुषापाद ॥ १८३ ॥ बह्वचो नृसो रमारस्त्राप्यन् अवधुम्ये स्यो स्यः ते च वा । अनुकंपितः उपेन्द्रदत्तः—उपकः । उपकः । उपिकः । उपियः । उपिलः । उपेन्द्रकः ।

×अक्रोऽधः सं प्रकृत्या च ॥ १८४ ॥ उभ- यात् परस्यानुकम्पाया विहितस्य अन्यादेरात्वः सं भवति प्रकृत्या च तदुगंते स्यात् । वायुदत्तः

संघाः माता । कपोतपाकाःमाता कापोतपाक्य, कपोतपाक्यौ, कपोतपाकाः । व्रैहिमत्य । ण्यङ् कुजम्बाप्य कौञ्जायन्य, कौञ्जायन्यौ कौञ्जा यनाः । माण्नायन्य । भन्त्रियामिति किं? कपोतपाकी स्त्री । कौञ्जायनी ।

* शस्त्रजीविसंघाञ्ञ्यड् वा ॥३॥ शस्त्र जीविनां संघवाचिनः ञ्यड् वा स्यात् । शबरा शस्त्रजीविसंघः । शाबर्य । शबरः । पौलिन्द्य । पुलिन्द ।

वाहीकेष्वविमराजन्येभ्यः ॥ ४ ॥ वाही केषु शस्त्रजीविसंघवाचकात् विमराजन्य वर्जिताद् ञ्यड् भवति । कुण्डीवृसा शस्त्रजीवि संघ-कौण्डीवृस्य । कौण्डीवृस्यौ । कुण्डीवृसा । क्षौद्रक्य । मालव्यः । वाहीकेष्विति किं? शबर' । अविमराजन्येभ्य इति किं? गौपालि । शालङ्कायन' । राजन्य' । कार्कश्यः ।

वृकाट्टेण्यण् ॥ ५ ॥ शस्त्रजीविसंघाद् वृकाद् टेण्यण स्यात् । वार्केण्य । वार्केण्यौ । वृकाः । वार्केणी ।

* पर्श्वादामनियौधेयादेरणछाञ्ञाः॥६॥पर्श्वादेः दामन्यादे यौधेयादेश्चाण् छाञ्ञमञौ । पर्श्वोरपत्यानि पर्शव । पर्शव' शस्त्रजीविसंघ' पार्शवौ । पर्शवः । राक्षस' । आसुर' । दामन्यादेश्छ'–दामनेय शस्त्रजीविसंघ –दाम नीयः । दामनीयौ । दामनय । औलपीय । वैजवापीयः । यौधेयादेरञ्-यौधेयः । शौभ्रेयः ।

गोत्रअभिजिद्विद्भृतोऽण्यो यञ् ॥ ७ ॥ आभ्यामणन्ताभ्यां गोत्रे यञ् भवति स्वार्थे । अभिजितोऽपत्यं–आभिजित । आभिजित एव आभिजित्य । आभिजित्यौ । आभिजिताः । वैदभृत्य ।

शिलावच्छालावन्मूर्णावद्धर्मतोः ॥८॥ शिला वच्छालावत् गोत्र योऽण्य तदन्ताद् यञ् स्यात् स्वार्थे। शिलावतोऽपत्य शैलावत्य । शैलावत्यौ । शैला वता । शालावत्यः।शामीवत्य । और्णावत्य'।भैमत्य ।

ते द्रि ॥९॥ त ञ्यादयः द्विसंज्ञा भवंति तथा चैवादाहृतं ।

* मकारोक्तौ जातीयः ॥१०॥ मकारवचनो जातीयो भवति । पटुः प्रकारः पटुजातीय' । मृदुजातीय' । उष्णजातीय । नानाजातीय ।

* कोऽण्वादेः ॥११॥ अणुप्रभृतिभ्यः को भवतिाणुः प्रकारः-अणुक । स्थूलक । माषक' ।

+ कृष्णयववर्णार्णसुरावदातगोमूत्राधिक व्रीहिशालस्याहिसुराच्छादने ॥१२ ॥ कृष्णा दिभ्य तिलाद्यर्थेषु को भवति । कृष्णप्रकाराः कृष्णकास्तिलाः । यवका व्रीहयः । अर्णका शाल्य । सुरकोऽहि । अवदातिका सुरा । गोमूत्रकमाच्छादनं । अन्यत्र-कृष्णजातीय इत्यादि ।

* क्तान्माद्यादेस्त्वानत्यये ॥ १३ ॥ क्तांताद् प्रावेद्यामत्यय अकारन्त्येऽर्थे को भवति । अन स्तंसं भिन्न भिन्नक । छिन्न–छिन्नक । छिन्नत मर्क । भिन्नतरक । भिन्नदेश्यक ।

न सामि ॥ १४ ॥ सामिवचने प्रयुक्त क्तांताद् प्रादेश को न भवति । सामिकृतं । सामिभुक्तं । सामिछिन्नतमं ।

*ख्योऽलंकर्मालंपुरुषाध्यदशाशितगो ॥१५॥ अलंकर्मादेः खो भवति । अलंकर्मणे-अलंकर्मीणः । अलंपुरुषीण । अह्यस्मामि पदद्याप्त्यस्य–अध्यद शीनः । आशिता गावो यस्मिन् आशितगवीनं वनं । निपातनात् नुम् ।

वाञ्चोऽदिक्स्त्रियां ॥ १६ ॥ अञ्चत्यं तात् खो वा भवत्यदिक्स्त्रियां । प्राङ्, प्राचीन । उदङ्—उदीचीनः । प्रत्यङ—प्रतीचीन । अपाची । प्रतीची दिक् । स्त्रीग्रहणं किम्?

योऽस्मिन् ग्रामे कठः स आगच्छतु ।

एकात् ॥ २०२ ॥ बहूनामेकस्मिन् निर्धार्ये एकात् डतमो वा स्यात् । एकतमो भवतां कठः एककः ।

इवे सुमविकृत्योः कः ॥ २०३ ॥ सौ प्रतिकृतिविषये च इवार्थे वर्तमानान्मृदः को भवति । अश्व इवार्य-अश्वकः । उष्ट्रकः । प्रति कृति —अश्व इवेदं—अश्वकं रूपं । अभिका प्रतिमा । गर्दभकं ।

* टः नृषार्थपण्यप्राणिजे ॥२०४॥ नरि अर्चार्थे पण्ये चित्रकर्मणि चामिधये वर्तमानान्मृद कस्योप्ता भवति । चंचेव यथा मनुष्य । वर्द्धिका । अर्चार्थे—अर्हन् । शिव । पण्ये शाकः । कपिः । चित्रे–दुर्योधनः । भीमसेन ।

* जीवनऽपण्ये ॥ २०५ ॥ जीवनेऽपण्येऽर्थे कस्योप्ता भवति । वासुदेव इवाय–वासुदेवः स्कंदः । विष्णुः । अपण्ये इति किं ? हास्तिकान् विक्रीणीत ।

देवपथादिभ्यः ॥२०६॥ एभ्यः परस्य कस्योप्ता भवति । देवपथ इव देवपथः । उष्ट्रमी वा । चामरज्जुः ।

वस्तादेयम् ॥२०७॥ वस्तेर्डेयम् स्यात् । वस्ति-रिव–वास्तेयी प्रणालिका ।

* शिलायाः ॥२०८॥ शैलाद्यः स्यात् दम् स्यात् । शिलेव शैलेयं दधि ।

* इयः ॥२०९॥ शिलाया डय् स्यात् शिलेयं ।

शाखादयः ॥ २१० ॥ शाखादिभ्यो यो भवति । शाखेव शाख्यः । मुख्यः । जघन्यः ।

द्रुग्रं भव्यं ॥२११॥ द्रुशब्दाद् यो निपात्यते भव्येऽर्थे । द्रु इव भवति द्रव्यं कार्षापणं । भव्य इति किं ? द्रु इवायं स वेतसः ।

कुशाग्राच्छः ॥ २१२ ॥ अस्माच्छो भवति । कुशाग्र इव कुशाग्रीया बुद्धिः स्वामिन ।

सात् यद्विषयात् ॥ २१३ ॥ सात् इवार्थे विषयात् छो भवति । काकस्य तालस्य काकताल-वदिव-काकतालीयं । अंधकवर्तकीयं । अजक-कृपाणीयं ।

शर्करादेरण् ॥ २१४ ॥ शर्करादिभ्योऽण् स्यात् । शर्करेव शार्करी मृत्तिका । कापालिकं । गौपुच्छं ।

कर्कलोहिताट्टीकण् ॥ २१५ ॥ आभ्यां टीकण् स्यात् । कर्क इव कार्कीकः लौहितीकः ।

* ठण् ॥२१६॥ आभ्यां ठण् स्यादिवार्थे । कार्किकः । लौहितिकः ।

* गोण्यादेः ॥२१७॥ एभ्यष्ठण् स्यात् । गोणीव गौणिकं वस्त्रं । आंगुलिकी हरिद्रा ।

* एकशालायाः ॥२१८॥ एकशालाशब्दात् ठो भवति ठण् च । एकशालेव एकशालिकः । ऐकशालिकः ।

इति सम्यग्दर्शनापरनाम्नि जैनेन्द्रव्याकरणे
सम्यग्वर्त्तिकायां लघुवृत्तौ
चतुर्थाध्याये प्रथमःपादः ।

द्वितीयः पादः

* पूगाञ्ञ्योऽग्रामणीकात् ॥१॥ पूगवाचिनो मृदो ञ्यो भवति अग्रमणीरिति विशिष्टस्यार्थे वर्त्तमानात् । लोहध्वजः पूगः-लाहध्वज्य । चातक्यौ,लोहध्वजाः । शैब्यः,शैब्यौ । शिबयः । अग्रामणीकादिति किं ? देवदत्तोऽग्रणीरस्य संघस्य देवदत्तकः ।

व्रातच्फञस्त्रियां ॥ २ ॥ व्रातवाचिनः च्फञन्ताच्च ञ्यो भवत्यस्त्रियां स्वार्थे । नानाजातीया अनियतवृत्तयः उत्सेधजीविनः भारोपजीविनः

संघाः माता । कपोतपाका माता कापोतपाक्य, कपोतपाक्यौ, कपोतपाकाः । मैहिमत्य । ण्फञ्ड् कुञ्जस्यापत्यं कौञ्जायन्य , कौञ्जायन्यौ, कौञ्जा यना । आप्नामन्य । अस्त्रियामिति किं ? कपोतपाका स्त्री । कौञ्जायनी ।

* शस्त्रजीविसंघाञ्ञ्यड् वा ॥३॥ शस्त्र जीविनां संघवाचिनः ञ्यड् वा स्यात् । शबरा शस्त्रजीविसंघः । शाबर्य । शबराः । पौलिन्द्य । पुलिन्द ।

वाहीकेष्वविमराजन्येभ्यः ॥ ४ ॥ वाही केषु शस्त्रजीविसंघवाचकात् विमराजन्य वर्जितात् ञ्यड् भवति । कुडीवृसा शस्त्रजीवि संघ-कौडीवृस्य । कौडीवृस्यौ । कुडीवृसा । क्षौद्रक्य । मालव्यः । वाहीकेष्विति किं ? शबर । अविमराजन्येभ्य इति किं ? गौपालि । शार्ङ्कायन । राजन्य । काम्भ्याः ।

वृकाट्टेण्यण् ॥ ५ ॥ शस्त्रजीविसंघात् वृकात् टेण्यण् स्यात् । वार्केण्य । वार्केण्यौ । वृकाः । वार्केणी ।

* पश्वादामनियौधेयादेरणञाणौ ॥६॥ पर्श्वादेः दामन्यादेः यौधेयादेश्चाणञ् अणो यथासंख्यं । पर्श्वादयस्त्रयाणि पर्शव । पर्शव शस्त्रजीविसंघ पार्शवौ । पर्शवः । राक्षस । आसुर । दामन्यादेश्छ—दामनेय शस्त्रजीविसंघ—दाम नीयः । दामनीयौ । दामनय । औलपीय । वैजवापीयः । यौधेयादेरञ्-यौधेयः । शौभ्रेयः ।

गोत्रेऽभिजिद्विद्भृतोऽणो यञ् ॥ ७ ॥ आभ्यामपत्यान्तेभ्यो गोत्रे अञ् भवति स्वार्थे । अभिजितोऽपत्यं—आभिजित । आभिजित एव आभिजित्य । आभिजित्यौ । आभिजिताः । वैदभृत्य ।

शिलावतवातस्म्यूर्णाभर्णतोः ॥८॥ शिला वेर्भरतात् गोत्रे योऽञ् तदन्तात् यञ् स्यात् स्वार्थे । शिलावतोऽपत्यं शैलावत्य । शैलावत्यौ । शैला वताः । वातावत्यः । आमीवत्य । और्णावत्य । भैमत्य ।

ते द्वि ॥९॥ त ण्यादयः द्विसंज्ञा भवति तथा वैवोदाहृत ।

* अकारोक्तौ भावीयः ॥१०॥ अकारवचनो भावीयो भवति । पटुः अकारः पटुभावीय । मृदुभावीय । तन्वभावीय । नानाभावीय ।

* कोऽण्वादेः ॥११॥ अणुप्रभृतिभ्यः को भवति । अणुः अकारः-अणुक । स्पृष्टक । माषक ।

+ कृष्णयवमीर्णसुरामद्यातगोमूत्राधिक व्रीहिशाकस्याहिसुराच्छादने ॥१२ ॥ कृष्णा दिभ्य तिकापर्येषु को भवति । कृष्णप्रकाराः कृष्णकास्तिलाः । यवका व्रीहयः । मीर्णका शाकम् । सुरकोऽहि । मधकातिका सुरा । गोमूत्रकमाच्छादनं । अन्यत्र-कृष्णभावीय इत्यादि ।

* कागाद्देश्चानन्तर्यवे ॥ १३ ॥ कांतात् आदेश्यानस्य अकास्त्येऽर्थे को भवति । अन संतं भिन्न भिन्नक । छिन्न—छिन्नकं । छिन्न तर्क । भिन्नतर्क । भिन्नदेस्यर्क ।

न सामि ॥ १४ ॥ सामिवचने प्रयुक्ते कांतात् आदेश्य को न भवति । सामिकृत । सामिभुक्त । सामिछिन्नतम ।

*सोऽसंकर्मालंपुरुषाध्यक्षसाक्षिसंगो ॥१५॥ अलंकर्मादेः सो भवति । अलंकर्मणे-आलंकर्माणः । आलंपुरुषीण । अध्यस्मानि यवक्षाण्यस्य—आध्य क्षीणः । आक्षिधा गावो यस्मिन् तदाक्षिसंगवीनं वनं । निपातनात् सुम् ।

प्राञ्चोऽदिक्स्त्रियां ॥ १६ ॥ अंचत्य तात् सा वा भवत्यदिक्स्त्रियां । प्राक्, प्राचीन । उदङ्—उदीचीनः । प्रत्यक्—प्रतीचीन । अपाची । प्रतीची दिक् । स्त्रीग्रहण किम्

सम्यक्-समीचीनः । अविकृत्त्रियामिति किं ? उर्वता दिक् स्वभावता नपुंसकलिंगा । तत्र निषेधो मा भूत् । माक् प्राचीन विक्रमणीयं ।

*जातस्खे द्रव्ये ॥ १७॥ द्रव्ये वर्तमानाया जातेस्खो भवति । जातजो जातिरस्य जातीय जातीय । क्षत्रियजातीयः । सुजातीयः । दुर्जातीय । द्रव्य इति किं ? बहुजातिमाम् ।

*स्येनिमृर्षिप्रादामद्रव्ये ॥ १८ ॥ स्मा दिम्य परात् प्रांतात् स्वत् आम् भवति न चेत्स द्रव्ये वर्तते । उच्चैस्तमां भवति । उच्चैस्तरां हसति । पूर्वाह्णेतमां । अपराह्णेतरां भुंक्ते । पच तितमां । जल्पतितमां । किंतमां जल्पति । किंतरां पठति । द्रव्य इति किं ? उच्चैस्तरो वृक्षः ।

*भिनोऽण् ॥ १९ ॥ मांतात् भिनंताच्चाण् भवति । व्यवक्रोशी । व्यवहासी । सांकोटिनं । सांमार्जिनं ।

विसारिणो मत्स्ये ॥ २ ॥ अस्मादण् भवति मत्स्ये । वैसारिणो मत्स्य" ।

*स्येवारे कृत्वस् ॥ २१ ॥ स्विसंज्ञात् वा रेऽर्थे कृत्वस् भवति । पंचवारान् भुक्ते-पंचकृत्वः । षट्कृत्व । शतकृत्व । बहुकृत्वः । स्ये रिति किं ? वारं वारं भुक्ते ।

*चतुरिभिंढ्, सुच ॥ २२ ॥ एभ्य सुच् भवति वारेऽर्थे । चतुरो वारान् भुंक्ते-चतु त्रि द्वि ।

*सकृत् ॥ २३ ॥ एकशब्दात् वारे सुच् सकृदादेशश्च निपात्यते । एक वारं सकृत् भुंक्ते ।

बहोर्वासन्ने ॥ २४ ॥ अदूरे काल क्रिया वानिन्यर्थे वा भवति । बहुवारान् भुंक्ते बहुधा भुंक्ते । आसन्न इति किं ? बहुकृत्वो भुंक्ते मासस्य ।

*मयट् प्रकृते ॥ २५ ॥ मनेय मावान्येन वा कृतं प्रकृतं । प्रकृतेऽर्थे वर्तमानान्नाम्नो मयट् स्यात् । घृतं प्रकृतं घृतमयं । दधिमयं । अन्नमयं ।

*अस्मिन् ॥ २६ ॥ अस्मिन्नित्यर्थे मयट् स्यात् । घृतं प्रकृतमस्मिन् घृतमय भोजनं । पुष्पमयी पूजा ।

समूहवच्च बहुषु तयोः॥२७॥ बहुषु वर्तमाना न्नाम्नः समूह इव सविधिर्भवति मयट् च तयो प्रकृतेऽस्मिन्निति च । अपूपानां समूहः—आपूपिकं । तथापूपाः प्रकृता —आपूपिकं । अपूपमयं । मोदकाः प्रकृता अस्मिन् मौदकिकं पर्व । मोदकमयं । शष्कुली यात्रा-शष्कुलमयी ।

*भेषजादिभ्यष्ष्यण् ॥ २८ ॥ एभ्य ष्यण् स्यात् । भेषजमेव भैषज्यं । आनंत्यं । चातुर्वर्ण्यं । त्रैलोक्यं ।

*होत्रादेवोपमेयच्छस्वइम् ॥ २९ ॥ होत्रादिभ्यश्छादयो भवति । होत्रैव होत्रीयं । देव एव देवता । औपमेयं ।

+नामरूपाड्धेय ॥ ३ ॥ आभ्यां स्वार्थे धेयो वा स्यात् । नामधेयं । रूपं-रूपधेयं ।

+ भागाद् ॥ ३१ ॥ भागाद्ध धेयो भवति । भागः । भागधेयं ।

य" ॥ ३२ ॥ भागाद् यो भवति । भाग्यं ।

क्षेमादिभ्य ॥ ३३ ॥ एभ्यो यो भवति । क्षेम एव क्षेम्यं । मर्त्यं । अपराध्य ।

+नवात् तनत्नाश्च नू च॥ ३४ ॥ नवश ब्दात् त्नादयो भवंति नव इत्यस्य नूभावश्च । नवं । नूत्नं । नूतनं । नवीनं । नव्यं ।

+प्रात् पुरातने ॥३५॥ प्रशब्दात् पुरातनेऽर्थे त्नादयो भवंति । प्रगतं कालेन पुरातनं—प्रत्न । प्रतनं । प्राणं । प्रीणं ।

कोऽण्यादिभ्यः ॥ ३६ ॥ एभ्यः को भवति । अविरेव-अविकः । यावकः । मणिकः ।

+ [illegible] ॥ कुमार

क्रीडनवाचकात् इयमतश्च को वा स्यात् । कटुरेव कटुक । उत्कण्ठक । प्रयानव-भ्रमक ।प्यावकः ।

*शीतोष्णादृतौ ॥ ३८ ॥ आभ्यां ऋतौ को वा स्यात् । शीत एव-शीतक । उष्णक ऋतु । ऋताविति किं ? शीतो वायुः ।

*लूनवियाताद् पशौ ॥ ३९ ॥ आभ्यां पशौ को वा स्यात् । लून एव—लूनकः । वियातक पशु ।

*तनुबृहतीवातपुत्राणुशून्यात् सूत्राच्छादनसमासभेदकृत्रिमनिपुणरिक्ते ॥ ४० ॥ तन्वादेः सूत्राद्यर्थे को भवति । तनुक सूत्रं । बृहतिका शाटी । वातक समासभेदः । पुत्रक कृत्रिम । अणुक निपुण । शून्यकः रिक्त । अन्यत्र—तनु । बृहती छत्र ।

लोहितान्मणौ ॥ ४१ ॥ अस्मान्मणौ को भवति वा लोहित एव लोहितक लोहितो मणिः ।

वर्णेऽनित्ये ॥ ४२ ॥ अनित्ये वर्णे लोहितात् को भवति । लोहितकं चक्षु कोपेन । अनित्य इति किं ? लोहित इन्द्रगोप ।

रक्ते ॥ ४३ ॥ रक्तेऽर्थे लोहितात् को वा भवति । लोहितक लोहितो वा पट ।

कालाच्च ॥ ४४ ॥ वर्णेऽनित्ये रक्ते च कालात् को भवति । कालकं मुखं शोकेन । कालिका शाटी ।

+तीयादीकणविद्यायां ॥ ४५ ॥ तीयस्यान्तात् स्वार्थे टीकण् स्याद् वा न चेत् तत् तीयस्यान्तं विद्यायां वर्तते । द्वितीय । द्वैतीयीक । तृतीयं, तार्तीयीकं वस्त्रं । अविद्यायामिति किं ? द्वितीया विद्या ।

विनयादिभ्यष्ठण् ॥ ४६ ॥ एभ्यष्ठण् स्यात् । विनय एव वैनयिकं । सामयिक । का-शैकिकं । आकस्मिकं ।

*अनुगादिन ॥ ४७ ॥ अस्मात् ठण् स्यात् । आनुगादिक ।

*औपयिक ॥ ४८ ॥ उपायशब्दात् ठण् निपात्यते ह्रस्व । उपाय एव औपयिक ।

*वाच संदिष्टे ॥ ४९ ॥ वाक्शब्दात् ठञ् स्यात् संदिष्टेऽर्थे । संदेशो वाक्-वाचिक कथयति । संदिष्ट इति किं ? स्निग्धा वाग् सुमनस्य ।

कर्मणोऽञ् ॥ ५० ॥ कर्मणः संदिष्टेऽर्थे अञ् स्यात् । कार्मणं ।

*कृष्णवामोपपदमृगगाणामाणौ ॥ ५१ ॥ कृष्णादेर्मृगाद्यर्थेऽञ् स्यात् । कृष्ण एव कार्ष्णो मृग । मौत्रमंग । औपदे । आत्मनिरेवान्यत्र ।

मनआदिभ्यः ॥ ५२ ॥ एभ्योऽञ् स्याद्वा स्वार्थे । मन्त्र एव मान्त्र । वाचिक । मानसं । माधवः । आकृतिगणोऽयं ।

मृदस्तिकः ॥ ५३ ॥ मृच्छब्दात्तिको भवति । मृदेव—मृत्तिका ।

सस्नौ प्रशंसे ॥ ५४ ॥ मृदः सस्नौ स्तः प्रशंसेऽर्थे । प्रशस्ता मृत्—मृत्सा । मृत्स्ना ।

*यतोऽवधारणे मात्रट् वतुश्च ॥ ५५ ॥ यत्तदात् अवधारणे मात्रटौ वतुश्च स्तः । यावदेव यावद्भक्त । यावन्मात्रं । तावद्भक्तं । तावन्मात्रं ।

+वर्णात् कार ॥ ५६ ॥ वर्णवाचकात् कारो भवति । अ एव अकार । ककार ।

बह्वल्पार्थाच्छस् कारकात् इष्टानिष्टे ॥ ५७ ॥ बह्वर्थात् अल्पार्थाच्च कारकात् शस् वा भवति इष्टेऽनिष्टे चाबहु धनं ददाति बहुशो ददाति विवाहे । भूरिशो ददाति । गणशः । बहुभिर्भुक्त बहुशो भुक्त अतिथिभिः । बहुभ्यो ददाति—बहुशो ददाति । बहुभ्य आगतः बहुषु वसति वा बहुशः । अनिष्ट—अल्पं ददाति, अल्पैर्भुक्त, अल्पेभ्यो ददाति, अल्पेभ्य आगत, अल्पेषु वसति वा

सम्यक्-समीचीनः । अनिकृन्भियामिति किं ? उर्वरा दिक् स्नमावता मर्युसकलिंगा । तत्र निषेधो मा भूत् । प्राक् प्राचीन विकरमणीयं ।

*जातेरद्रव्ये ॥ १७॥ द्रव्ये वर्तमानाया जातेश्छो भवति । ब्राह्मणो जातिरस्य ब्राह्मण जातीय । क्षत्रियजातीयः । सुजातीयः । दुर्जातीयः । द्रव्य इति किं ? बहुजातिर्मार्म' ।

*द्व्येन्मिदूर्ध्वकिमादामद्रव्ये ॥ १८ ॥ द्व्या दिभ्य परात् आंतात् सूद आम् भवति न चेत्स द्रव्ये वर्तते । उच्चैस्तमां कथयति । उच्चैस्तरां हसति । पूर्वाह्णेतमां । अपराह्णेतरां भुंक्ते । पच तितमां । जल्पतितमां । किंतमां जल्पति । किंतरां पठति । अद्रव्य इति किं ? उच्चैस्तरो वृक्षः ।

*अभिनोऽण् ॥ १९ ॥ आंतात् भिनन्ताणाण् भवति । व्यवक्रोशी । व्यावहासी । सांकोटिनं । सांमार्जिनं ।

विसारिणो मत्स्ये ॥ २० ॥ अस्मादण् भवति मत्स्ये । वैसारिणो मत्स्यः ।

*स्येर्वारे कृत्वस् ॥ २१ ॥ स्यिसंज्ञात् वा रेऽर्थे कृत्वस् भवति । पंचवारान् भुंक्ते-पंच कृत्वः । पञ्चकृत्व । शतकृत्व । बहुकृत्वः । स्य रिति किं ? वार वार भुक्त ।

*चतुस्त्रिद्विः सुच ॥ २२ ॥ एभ्य सुच् भवति वारेऽर्थे । चतुरो वारान् भुंक्ते-चतुः, त्रिः द्विः ।

*सकृत् ॥ २३ ॥ एकशब्दात् वारे सुच् सकृदादेशश्च निपात्यते । एकं वारं सकृत् भुंक्ते ।

बहोर्धासम ॥ २४ ॥ अदूर काल क्रिया वाचिन्यर्थे धा भवति । बहुवारान् भुंक्ते बहुधा भुंक्ते । आसन्न इति किं ? बहुकृत्वा भुंक्ते मासस्य ।

*मयट् प्रकृते ॥ २५ ॥ मायव मात्रान्येन वा कृतं प्रकृतं । प्रकृतेऽर्थे वर्तमानान्मृतो मयट् स्यात् । घृत प्रकृतं-घृतमयं । दधिमयं । अन्नमयं ।

*अस्मिन् ॥ २६ ॥ अस्मिन्नित्यर्थे मयट् स्यात् । घृतं प्रकृतमस्मिन् घृतमयं भोजनं । पुण्यमयी पूजा ।

समूहवच्च बहुषु तयोः ॥२७॥ बहुषु वर्तमाना न्मृदः समूह इव त्यविधिर्भवति मयट् च तयो प्रकृतेऽस्मिन्निति च । अपूपानां समूहः—आपूपिकं । तथापूपाः प्रकृता —आपूपिकं । अपूपमयं । मोदकाः प्रकृता अस्मिन् मौदकिकं पर्व । मोदकमयं । अश्वीया यात्रा—अश्वमयी ।

*भेषजादिभ्यष्ट्यण् ॥ २८ ॥ एभ्य ट्यण् स्यात् । भेषजमेव भैषज्यं । आनंत्यं । चातुर्वर्ण्यं । त्रैलोक्यं ।

*होत्रादेर्घोपधेयच्छस्सुकृम् ॥ २९ ॥ होत्रा दिभ्यश्छादयो भवंति । होत्रैव होत्रीयं । देव एव देवता । औषधेयं ।

+नामरूपाद् धेय' ॥ ३० ॥ आभ्यां स्वार्थे धेयो वा स्यात् । नामधेयं । रूपं-रूपधेयं ।

+ भागाद् ॥ ३१ ॥ भागाद्व धेयो भवति । भागः । भागधेय' ।

य' ॥ ३२ ॥ भागाद् यो भवति । भाग्यं ।

क्षेमादिभ्य' ॥ ३३ ॥ एभ्यो यो भवति । क्षेम एव क्षेम्यं । मर्त्यं । अपराध्यं ।

+नवात् प्रतनस्नाम् भूच ॥ ३४ ॥ नवश ब्दात् स्नादयो भवंति नच तत्पक्षे नूभावश्च । नवं । नूत्नं । नूतनं । नवीनं । नव्यं ।

+प्रात् पुरातने ॥३५॥ प्रशब्दात् पुरातनेऽर्थे स्नादयो भवंति । प्रगतं कालेन पुरातनं—प्रत्नं । प्रतनं । प्रणं । प्रीणं ।

कोऽण्यादिभ्यः ॥ ३६ ॥ एभ्य' को भवति । अविरेव-अविकः । यावकः । मणिकः ।

+ कुमारक्रीडनेपस ॥ ३७ ॥ कुमार

स्यात् । विरहीकरोति । नीरवीस्यात् ।

+ इसुसोबहुलं ॥ ६९ ॥ इसुसन्तस्य बहुलं स्त स्यात् च्वौ । सर्पीभवति नवनीतं । धनूभवति वंशः । सर्पिभवति । धनुर्भवतीत्यपि ।

+ इन ईङ्ग ॥७०॥ इन्नन्तस्य बहुलमीभ्भवति च्वौ । दृषदीभवति शिला । समिधीभवति काष्ठं । दृषद्भवति, समिध्भवतीत्यपि ।

साद्वा कार्त्स्न्ये ॥ ७१ ॥ कार्त्स्न्येऽर्थवृत्तेः शब्दात् भवति वा । कृत्स्नं समस्तमनग्निम् अग्निं करोति–अग्निसात् करोति । उदकसाद्भवति, उदकीभवति लवणम् अग्निसाद् स्यात् । अग्नीस्यात् ।

सपदा चाभिविधौ ॥ ७२ ॥ कृभ्वस्तिभिः संपदा च योगेऽभिविधौ गम्यमाने साद् वा भवति । अस्मिन् देशे सर्वं स्वम् अनुदकं उदकं करोति देवः –उदकसाद् करोति । उदकी करोति । उदकसाद् भवति । उदकीभवति । उदकसाद् स्यात् । उदकीस्यात् । उदकसाद् संपद्यते ।

*तत्राधीने ॥७३ ॥ तत्रेतीप्सत्यर्थात् अधीनेऽर्थे साद्वा स्यात् । राजन्यधीनं करोति राजसाद् भवति । राजसाद् स्यात् । आचार्यसाद् संपद्यते ।

देये त्रा च ॥ ७४ ॥ तत्रेतीर्थात् देयेऽर्थे कृभ्वस्तिभिः संपदा च योगे त्रा भवति । गुरावधीनं देयं करोति–गुरुत्रा करोति । गुरुत्रा भवति । गुरुत्रा स्यात् । गुरुत्रा संपद्यते । देय इति किं ? राजसाद् भवति राष्ट्रं । चकारास्तत्राचुकृष्टिः ।

*अद्विमात्रकाचोऽव्यक्तानुकरणाद्वाच् ॥७५॥ अव्यक्तानुकरणादनेकाचः डाज्भवति कृभ्वस्तियोगे पूर्वस्य च द्वित्वं । अपटत् पटत् करोति पटपटाकरोति । पटपटाभवति । पटपटास्यात् । दमदमाकरोति । दमदमाभवति । दमदमास्यात् । अनेकाच इति किं ? खात्करोति । अव्यक्तानुकरणादिति किं ? दृषत्करोति ।

*कृञस्त्रीयशम्बबीजात्कृषौ ॥ ७६॥ डीसत्संख्यात् शंबबीजाभ्यां च कृञो योगे डाच् स्यात् कृषिविषये । क्षेत्रस्य द्वितीयं कर्षं करोति द्वितीयाकरोति । तृतीयाकरोति क्षेत्रं । शंबाकरोति कृषिकः । बीजाकरोति क्षेत्रं । कृषाविति किं ? द्वितीयं करोति विवरणं सूत्राणां ।

संख्यागुणात् ॥ ७७॥ सिसंज्ञात् परो यो गुणशब्दस्तदन्तात् कृञ्योगे डाज्भवति । क्षेत्रस्य विलेखनं द्विगुणं करोति द्विगुणाकरोति । त्रिगुणाकरोति । संख्येति किं ? समगुणं करोति । कृषाविति किं ? द्विगुणं करोति रज्जुं ।

* सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथे ॥७८॥ आभ्यां अतिव्यथेऽतिपीडने गम्यमाने डाज्भवति । सपत्रं करोति मृगं सपत्राकरोति मृगं निष्पत्राकरोति मृगं ।

* मद्रभद्रात् मुंडने ॥७९॥ आभ्यां मुंडनेऽर्थे डाज्भवति । मद्रं करोति मद्राकरोति शिरः । भद्राकरोति शिरो नापितः । मुंडने इति किं ? मद्रं करोति साधु ।

* सुखप्रियादानुलोम्ये ॥ ८० ॥ आभ्यां आनुलोम्येऽनुकूलार्थे डाज्भवति । सुखाकरोति । प्रियाकरोति गुरुं शिष्यः । आनुलोम्य इति किं ? सुखं करोत्यन्नपानं ।

* शूलसमयदुःखनिष्कुलसत्यात्पाकयापनाक्षपितकृत्यनिष्काषाशपथे ॥ ८१ ॥ शूलादिभ्यः पाकादिष्वर्थेषु यथासंख्यं कृञो योगे डाज्भवति । शूलाकरोति मांसं । समयाकरोति पटं कुविंदः । दुःखाकरोति दत्तं । निष्कुलाकरोति बीजपूरं । सत्याकरोति वणिग्भांडं । अन्यत्र–शूलं करोति कदनं । समयं करोति विवाहस्य । दुःखं करोति मिथ्यानिराकुलं करोति रिपुं । सत्यं करोति शपथं करोतीत्यर्थः ।

+देवादिभ्यस्त्रेतीभ्यः ॥ ८२ ॥ इत्येभ्यः

भस्पदः । स्तोकश' । कतिपयश' । बहूस्वामा दिति किं ? मत ददाति । कारकादिति किं ? बहूनां स्वामी ।

स्म्येकाद् वीप्सायां ॥५८॥ भ्यिसञ्ज्ञकात् एकवचनांताच्च कारकात् वीप्सायां शस् वा स्यात् । एकैकं दहि—एकशो देहि । द्वौ द्वौ—द्विशः । कतिशः । एकैकेन दीयते—एकशः । द्वाभ्यां द्विश । एकवचनांतात्—माष माष देहि—माषशः देहि । पचशः । पादश । स्म्यकादिति किं ? माषौ माषौ ददाति । वीप्सायामिति किं ? द्वौ ददाति ।

*स्ये' पादादिभ्यो दंडत्यागे च वुन् खं च ॥ ५९ ॥ स्मिसञ्ज्ञात् परेभ्यः पादादिभ्यो वुन् भवति दंड त्यागे वीप्सायां च खं तेषां । द्वौ पादौ दंडित -द्विपादिकां दंडितः । त्रिपदिकां । द्विशतिकां । त्यागे—द्वौ पादौ विसृजति द्विपादिकां विसृजति । द्विशतिकां । त्रिशतिकां । वीप्सायां—द्वौ द्वौ पादौ मुक्ते द्विपादिकां मुक्ते । त्रिपदिकां । द्विशतिकां । त्रिमोदकिकां । त्रिमा षिकां मुंक्ते । स्येरिति किं ? पादं दंडितः । दंडत्यागे चेति किं ? द्वौ पादौ मुक्त ।

+आद्यादिभ्यस्तसि ॥ ६० ॥ एभ्यस्तसि-र्भवति वा । आदौ—आदितः । अंततः । मध्यतः । पृष्ठेन पृष्ठतः । सर्वेण सर्वस्मिन् वा सर्वतः । अन्यतः । यत' । तत । एकतः । इत । अर्थत । स्वस्त ।

*कायाः मतिना ॥ ६१ ॥ मतियोगे कां तात् तसिर्भवति । अभयकुमार' श्रेणिकात् मति श्रेणिकत' मति । भरतात् मति अर्ककीर्ति — भरततः मति ।

अपादानेऽहीयरुहोः ॥६२॥ हीयरुहवर्ज तस्य योः सर्वस्मिन्नपादाने वा का विहिता तदंतात् तसिर्वा भवति । ग्रामादागच्छति—ग्रामतः । उपाध्यायादधीते-उपाध्यायतोऽधीते । अहीयरु-होरिति किं ? सार्थाद्धीन । पर्वतादवरोहति ।

क्षेपाव्ययातिग्रहेऽकर्तृमायाः ॥ ६३ ॥ अकर्तरि या भा तदंतात्तृत क्षेपादिष्वर्थेषु त सिर्भवति । वृत्तेन क्षिप्तः-वृत्तत क्षिप्त' । चारित्रेण न व्यथते चारित्रतो न व्यथते । वृत्तेनाति-गृह्यते-वृत्ततोऽतिगृह्यते । अकर्तृमाया किं ? पुरुषेण क्षिप्तः ।

हीयमानपापेन ॥ ६४ ॥ अकर्तृभांतात्त्तस तसिर्भवति आभ्यां योगे । वृत्तेन हीयते । वृत्ततो हीयते । वनेन पापः-वनत पाप' ।

तापा व्याश्रये ॥ ६५ ॥ व्याश्रये नाना पेक्षाश्रये तांतात् तसिर्भवति वा । नमिरकम्पी तितोऽभवत् अकंपीतैरभवत् । मेघप्रभो मेघेश्वरतोऽभवत् । मेघेश्वरस्याभवत् ।

रोगादपनये ॥ ६६ ॥ रोगात् तांतात् तसिर्भवति अपनये प्रतीकारे । प्रवाहिकाया_ प्रवाहिकात कुरु । मच्छर्दिकात ।

कृभ्वस्तिभ्योगेऽततस्य संपत्तरि च्वि ॥६७॥ अततस्य तद्भाव विकाररूपापत्तिरततत्वं त स्मिन् गम्यमाने संपत्तरि संपद्यते कर्तरि वर्तमा न्मृदः कृभ्वस्तिभिर्योगे च्विर्वा भवति । अशुक्लं शुक्लं करोति शुक्लीकरोति । शुक्लीभवति । शुक्लीस्यात् । कृष्णीकरोति । कृष्णीभवति । कृष्णीस्यात् । कृविभाग इति किं ? अशुक्लः शुक्ले जायते । अततस्य इति किं ? कटं करोति । संपत्तरीति किं ? अदेवगृहं सन् देवगृहं भवति ।

मनोऽरुश्चक्षुश्चेतोरहोरजस खं ॥ ६८॥ एषां खं भवति च्वौ परे । अनुन्मनसं उन्मनसं करोति—उन्मनीकरोति । उन्मनीभवति । उन्म नीस्यात् । अरूकरोति । उच्चकूभवति । विचेती

*मातमहत्तदादुक्ष्णो ये ॥१०१॥ जातादि पूर्वादुक्षन्शब्दादत्वं स्यात् षसे । जातश्चासौ उक्षा च जातोक्षः । महोक्षः । वृद्धोक्षः । ये इति किं ? जातस्योक्षा-जातोक्षा ।

*स्त्रियाः पुंसो द्वंद्वे च ॥ १०२॥ स्त्रीश ब्दात् परात् पुंसोऽत्वं स्यात् द्वंद्वे ये च । स्त्री च पुमांश्च स्त्रीपुंसौ । स्त्रीपुंसा विस्मयं गताः। मसे—स्त्रीभूत्वा पुमान् जातः स्त्रीपुंसःशिखंडी ।

*वाग्धेन्वदारान् मनोऽनड्वहृगोः ॥१०३॥ वागादिपूर्वेभ्य मन आदिभ्योऽत्वं स्यात् द्वंद्वे । वाक् च मनश्च वाङ्मनसे । धेन्वनडुहौ ।दारगवं ।

*ऋच सामयजुर्भ्यां ॥ १०४ ॥ ऋच परा भ्यां सामयजुर्भ्यामद भवति । ऋक् च साम च ऋक्सामं । ऋग्यजुषं ।

नक्तरात्रिमहोभ्यो दिव ॥१०५॥ एभ्यः पर दिवमिति निपात्यते । नक्तं च दिवा च नक्त दिवं । रात्रिंदिवं । अहर्दिवं ।

*पदष्ठीवाष्ठीवाक्षिभ्रुवं ॥१०६॥ पदष्ठी वाद्या निपात्यंते अदंताः । पादौ चाष्ठीवंतौ च पदष्ठीवं । पक्ष्माक्षिभ्रुवं च । ऊरू चाष्ठीवंतौ च ऊर्वष्ठीवं । अक्षिणी च भ्रुवौ च अक्षिभ्रुवं ।

*चुदषपो रार्थे ॥१०७॥ च्वाद्यंतात् रार्थे समाहारलक्षणे द्वंद्वे अद् भवति । वाक् च त्वग् च वाक्त्वचं । श्रीस्रजं । वागदृषदं । छत्रोपानहं । वाक्त्विषं । रार्थे इति किं । प्रावृट्शरदौ ।

वेऽङ्गुल्यक्षिस्य्यादे ॥ १०८ ॥ स्यादेः स्यादेरंगुलेरत्वं स्यात् षसे । निर्गतमंगुलिभ्यः निरंगुलं । अंगुलेरतिक्रांतं-अत्यंगुलं । द्वयोरंगुल्योः समाहारः-द्व्यंगुलं । त्र्यंगुलं । व इति किंपियागु लिर्हस्तः ।

*सर्वांशाहःसंख्यातपुण्याच्च रात्रेः॥ १०९ ॥ सर्वादेः परात् द्विभ्यादेश्च रात्रिशब्दात् अत्यो भवति षसे । सर्वा चासौ रात्रिश्च सर्व रात्रं । पूर्वं रात्रं -पूर्वरात्रः । अपररात्रः । अर्धरात्रः । अहश्च रात्रिश्च-अहोरात्रः । संख्यातरात्रः । पुण्य रात्रः । अतिरात्रः ।निरात्रः । द्विरात्र ।त्रिरात्रः ।

+वर्षादीर्घात् ॥ ११० ॥ वर्षादीर्घपूर्वायाः रात्रेरद् भवति । वर्षारात्रः । दीर्घरात्रः ।

एभ्योऽह्नोऽह्नः ॥१११॥ एभ्य सर्वादिभ्यः परस्यादन्तस्याह्नस्याह्नादेशो भवति । सर्वाह्णः । पूर्वाह्णः । अपराह्णः । नि-क्रांत्वाह्णः निरह्णी कथा । अहम्याहस्सु भवा-आह्नी पूजा ।

न समाहारे ॥ ११२ ॥ समाहारलक्षणे सेऽह्नोऽन्हो न भवति । द्वयोरह्नोः समाहार द्व्यहः । त्र्यहः । समाहार इति किं ? द्वयोरह्नो र्भवः द्व्यह्नः उत्सवः । त्र्यह्नी पूजा ।

पुण्यैकाह् ॥ ११३ ॥ आभ्यां परस्याह्नो ऽह्नो न भवति । पुण्यमहः —पुण्याहः । एकाहः ।

*संख्यातावा ॥ ११४ ॥ अस्मात्परस्याह्नो ऽह्नो न वा स्यात् । संख्यातमहः —संख्याताहः । संख्याताह्नः ।

राजाहःसखेट्टः ॥ ११५॥राजाद्यंतात् षात् टो भवति । धिनराजः । महाराजः । द्व्यहः पटः । परमाहः । रामसखः । अतिसखः ।

उरसोऽग्रे ॥ ११६ ॥ उरसष्टो भवत्यग्रे प्रधानेऽर्थे । हस्तिन उरः—हस्त्युरसं । अश्वोरसं ।

सरोऽनोऽश्मायसः सुनाम्नो ॥ ११७॥ एभ्यः सौ जातौ च टो भवति षसे । जलमिव सरः—जलसरसं । मंडूकसरसं । उपानसं । महानसं । अमकाश्मः । स्थूलाश्मः । लोहिता यसं । ताम्रायसं ।

नि श्रेयसः ॥ ११८ ॥ निसः परात् श्रेयसः टो भवति । निश्चितं श्रेय -निःश्रेयसं ।

श्वसो वसीयसश्च ॥११९ ॥ श्वसः परात्

इर्दितिभ्यश्च देवादिभ्यस्त्रा भवति । त्वान् गच्छति दयत्रा गच्छति । मनुष्यत्रा गच्छति । देवेषु वसति देवत्रा वसति । मनुष्यत्रा वसति ।

सांत ॥ ८३ ॥ सांत इत्ययमधिकारो वेदितव्य आपादपरिसमाप्तेः, इतोऽग्र उदाहरिष्यते ।

*न स्वतस्त पे ॥ ८४ ॥ स्वतिभ्यां विसं शाभ्यां परस्य पसे सांतो न भवति । शोभना धूः सुधूः । सुराजा । अतिधूः । अतिराजा । तोरिति किं ? पुरमतिक्रान्तोऽतिधुरः । पे इति किं ? स्वक्ष ।

* किमः क्षेपे ॥८५॥ क्षेपे निन्दायां वर्तमानात् किम परस्य सांतो न भवति । स किंराजा यो न रक्षति । स किंगौर्यो न वहति । क्षेपे इति किं ? कस्य राजा—किंराज ।

नञः ॥ ८६ ॥ नञ परस्य सांतो न भवति पसे । अनृक् । असखा । अगौ ।

पथो वा ॥ ८७ ॥ नञः पथ्यन्तात् वा सांतो न भवति । अपथ । अपंथाः ।

* नमसः स्पर्शे ॥८८॥ मध्वर्षिभ्यां परात् स्विसंज्ञात् डा भवति पसे । न तस्य अदृशा । अनदा ।निगतार्थस्य गुलिभ्यः निर्गताः लकाः । निःपत्त्याशिष्टानि दधापि वर्तेत । नञ्क्लेरिति किं ? गोविंशत् । स्वरिति किं ? मसाहस् ।

* स्पिवान्यहा ॥८९॥ स्पिवसात् अव हुसङ्ख्यातात् ड प्रत्यो भवति । आसन्नो दशा नामिमे—आसन्नदशाः । अदूरदशा । द्वौ वा त्रयो वा द्वित्रा । पंचषा । स्पिवादिति किं ? चित्रगु । अपहारिरिति किं ? आसन्नदश ।

*अक्पूरप्यथाव्ध ॥९०॥ अगार्थतादकार संतो भवति । अदृचः । उच्चारितचः । त्रिपाः धूः—भीपुरंभिपुरं । द्विगता आपोऽस्मिन्—द्वीपः । अनीपः । मोक्षस्य पथा—मोक्षपथः । राजपथ ।

*पुरोऽनक्ष ॥९१॥ पुरान्तादनक्षपनक्षो राज्यस्य धूः राज्यधुरा । महाधुरं शकटं । अनक्ष इति किं ? अक्षधूः ।

कृष्णोदक्पाण्डुसंख्येभूमि ॥ ९२ ॥ कृष्णादिभ्यः स्विसंज्ञाच्च परात् भूमिशब्दात् अड् भवति । कृष्णभूमो देशः । उदग्भूम । पांडुभूमः । द्विभूम, त्रिभूमः प्रासाद । कृष्णादिति किं ? सर्वभूमिः ।

अस्यन्वपात् सामलोम्न ॥९३॥ प्रत्यादेः परास्या सामलोमभ्यां अत्व स्यात् । प्रतिगतं साम प्रतिसामं । प्रतिलोम । अनुसामं । अनुलोमं । अवसामं । अवलोमं ।

*राजहस्तिपल्याद् वर्चस ॥९४॥ राजादेः परात् वर्चसोऽत्वं स्यात् । राज्ञः वर्च—राजवर्चसं हस्तिवर्चसं । पल्यवर्चसं ।

तमसोऽवसमंधात् ॥ ९५ ॥ अवादेः परात् तमसोऽत्वस्यात् । अवहीन तमः—अवतमस । संत मसं । अंधतमसं ।

तप्तान्वाद् रहसः ॥ ९६ ॥ तप्तादिपूर्वात् रहसोऽड् भवति । तप्तं रहः—तप्तरहस । अनुरहसं अवरहस ।

प्रतेरुरस ईपः ॥ ९७ ॥ प्रतिपूर्वादीपत्यात् उरसः अत्वं स्यात् । प्रतिष्ठितमुरसि—प्रत्युरसं । ईप इति किं ? प्रतिगतमुरः प्रत्युर ।

गेरध्वन ॥ ९८ ॥ गिपूर्वादध्वनोऽत्सांतो भवति । प्रगतमध्वानं प्राध्वं शकटं । उपाध्वं । निरध्वं । गेरिति किं ? परमाध्वा ।

समीपेऽक्ष्ण ॥ ९९ ॥ समीपे वर्तमाना दक्ष्णोऽत्वं स्यात् । कमलस्याक्षि—कमलाक्षं । महिषाक्षो गुग्गुल । गवाक्षं । स्थ्याक्षं । समीप इति किं ? अजाक्षि ।

*संख्यात् ॥१ ॥ आभ्यामक्ष्णोऽत्वं स्यात् । संगतमक्ष्ना समक्षं । अध्यक्षं ।

समासान्ताद् टो वा स्यात् द्वे। उपकुम्भं। उपकुम्भ। प्रतिसमिधं। प्रतिसमित्। गिरे बहिः बहिर्गिरं। बहिर्गिरि। उपपौर्णमासं। उपपौर्णमासि। उपाग्रहायणं। उपाग्रहायणि।

* नद्याः॥ १४१॥ नदीशब्दान्ताट्टो वा स्यात्। उपनदं। उपनदि।

* स्ये॥ १४२॥ स्त्रिपूर्वाया नद्याः टो भवति द्वयोर्नद्योः समाहारः द्विनदम्। पञ्चनदम्।

* गोदावर्याः॥१४३॥ स्त्रिपूर्वाद् गोदावरीशब्दात् टो वा स्यात्। द्विगोदावरं। सप्तगोदावरं।

* सरभसोपशुनानुगवं॥ १४४॥ एते टान्ता निपात्यन्ते द्वन्द्वे। सह रभसा सरभसं व्यवहरति। शुनोऽतिक्रमणमुपशुनमास्ते। टे चास्योत्वम्। गवामन्वायतम्-अनुगवं यानं।

स्वाङ्गात् क्षेऽक्षिसक्थ्नः॥ १४५॥ स्वाङ्गवाचकाद् अक्ष्णः सक्थ्नश्च बसे टो भवति। विशाले अक्षिणी यस्य—विशालाक्षः। कल्याणाक्षः। गौरे सक्थिनी यस्य—गौरसक्थः। लम्बसक्थः। अतिसक्थी। स्वाङ्गादिति किं। स्थूलाक्षिरिक्षुः। ष इति किं। बाणाक्षि।

द्रुण्यङ्गुलेः॥ १४६॥ द्रुणि दारुविषये च अङ्गुलेर्बसे टो भवति। द्वे अङ्गुली यस्य—द्व्यङ्गुलं। त्र्यङ्गुलं। चतुरङ्गुलं दारु।

* द्वित्रेर्मूर्ध्नो वा॥ १४७॥ द्वित्रिभ्यां मूर्ध्नो टो वा स्याद् बसे। द्विमूर्धः। द्विमूर्धा। त्रिमूर्धः। त्रिमूर्धा।

* प्रधानपूरण्यां स्त्रीप्रमाण्योर॥ १४८॥ प्रधानभूता या पूरणी स्त्रीप्रमाणीशब्दश्च तदन्ताद् बाद् अस्यो वा स्यात्। कल्याणी पञ्चमी यासां कल्याणीपञ्चमा रात्रयः। कल्याणीपञ्चा रात्रयः। स्त्री प्रमाणी येषां ते स्त्रीप्रमाणाः कुटुम्बिनः। प्रधानपूरण्यामिति किं? कल्याणी पञ्चमी यस्मिन् कल्याणीपञ्चमीकः पक्षः।

× भान्नेतुः॥१४९॥ भवाचिनः पराद् नेतृशब्दाद् अस्य स्यात्। मृगो नेता यासां-मृगनेत्रा रात्रयः। पुष्यनेत्राः। भादिति किं? बहुनेतृकं सैन्यं।

* लोम्नोऽन्तर्बहिर्भ्यां॥ १५०॥ आभ्यां पराल् लोम्नः अस्य स्याद् बसे। अन्तर्गतानि लोमान्यस्य अन्तर्लोम। बहिर्लोम।

न्बदोर्भ्यो माणवचरणे॥ १५१॥ नञ्बहुभ्यां पराद् भ्रूशब्दात् अस्यो भवति यथासंख्यं माणवे चरणे च वाच्ये। न विद्यते भ्रूरस्य अभ्रूर्माणवकः। बहुभ्रूर्ब्राह्मणः। माणवचरण इति किं? अभ्रूकं साम। बहुभ्रूकं सूक्तं।

* नाम्नि स्तौ॥१५२॥ नामन्ताद् बसादस्यो भवति स्तौ। हिरण्यं नाम यस्य-हिरण्यनाम। पद्मनामः। रूपनाम।

* न्त्र्युपभ्यश्चतुरः॥ १५३॥ एभ्यः पराच् चतुःशब्दात् अस्य स्याद् बसे। अविद्यमानानि चत्वारि येनासौ अचतुरः। विगतानि चत्वारि यस्य विचतुरः। समीपे चतुर्णां—उपचतुरः। त्रयो वा चत्वारो वा-त्रिचतुराः।

सो॥ १५४॥ सुपूर्वाच्चतुरोऽस्य स्यात्। शोभनानि चत्वारि यस्यासौ सुचतुरः।

मातर्पितृभ्रातृणः॥ १५५॥ सुपूर्वाद् मातरादेरस्य स्यात्। शोभनं मातरस्य सुमातः सुपितः। सुभ्रा।

प्रोष्ठपदानाम्पद्॥१५६॥ प्रोष्ठादेः परे पदो निपात्यते। प्रोष्ठस्येव पादावस्य—प्रोष्ठपदः। एणी पदः। अजपदः। अन्ये पद्मपादः।

चतुष्पदारेरभिकुक्षे॥१५७॥ चतुष्पदादिपूर्वाभ्यां अभिकुक्षिभ्यामस्यं स्यात्। चतस्रोऽभ्रयोऽस्य चतुरश्रः। द्वारिरिव कुक्षिरस्य द्वारिकुक्षः।

नञ्दुःसुभ्यः सक्थ्यक्ष्णोः॥ १५८॥ नञ्दुःसुपूर्वाभ्यां सक्थ्यक्षिभ्यां अस्यो वा स्यात्।

, वसीयसः श्रेयसश्च टो भवति वे । शोभन वसीयः श्वोवसीयसं श्रेयसं । श्वःश्रेयसमस्तु ते ।

ग्रामकौटात्तक्ष्णः ॥ १२० ॥ आभ्यां तक्ष्णः टो भवति । ग्रामस्य तक्षा—ग्रामतक्षः । कुट्यां भवः-कौट, कौटश्चासौ तक्षा कौटतक्षः ।

शुनोऽतेः ॥ १२१ ॥ अतेः परस्य शुनः टो भवति । श्वानमतिक्रान्तोऽतिश्वः वराहः । सेवकश्च ।

*गौणात् ॥१२२॥ गौणादुत्तरस्य शुनष्टो भवति वे । व्याघ्र इव श्वा व्याघ्रश्वः । सिंहश्वः ।

अजीवे ॥ १२३ ॥ अजीवे वर्तमानात् गौणात् शुनष्टो भवति । आकर्ष श्वा इव श्वा कर्षश्वः । फलकश्वः । शकटश्वः । अजीव इति किं ? वानरश्वा ।

मृगोत्तरपूर्वाच्च सक्थ्नः ॥ १२४ ॥ एभ्यो गौणाच्च परात् सक्थ्नष्टो भवति । मृगस्येव सक्थि-मृगसक्थं । उत्तरस्येव सक्थि-उत्तरसक्थं पूर्वसक्थं । फलकमिव सक्थि फलकसक्थं ।

गोरहृदुपि ॥ १२५॥ गोशब्दाट्टो भवति अहृदुपि । पुगवः । राजगवः । पंचगवमिव । पञ्चानां गवां समाहारः-पञ्चगवं । गामतिक्रान्ता अतिगवी । अहृदुपीति किं ? पंचभिर्गोभि क्रीतः पंचगु ।

नावो राट् ॥ १२६ ॥ नावंतट् राट् टो भवति । द्वयोर्नावो समाहार -द्विनाव । त्रिनावं । राडिति किं ? राजनौः ।

अर्द्धात् ॥ १२७ ॥ अर्द्धात् परात् नावष्टो भवति । अर्द्धनाव । अर्द्धनावी । अर्द्धनावं ।

खार्या वा ॥ १२८ ॥ खारीशब्दान्तात् राट्टो भवति सोतः अर्द्धाच्च वा । द्वे खार्यौ समाहृत द्विखारं, द्विखारि । पंचखारं, पंचखारि । अर्द्धखारं अर्द्धखारि ।

द्वित्रेरञ्जलेः ॥ १२९ ॥ द्वित्रिपूर्वादञ्जलेष्टो भवति । द्वयोरञ्जल्योः समाहार -द्व्यञ्जलं त्र्यञ्जलं ।

आयुष समाहारे ॥ १३० ॥ ताभ्यामायुष समाहारे टो भवति । द्वयोरायुषो समाहार द्व्यायुषं । त्र्यायुषं समाहार इति किं द्व्यायुः मित्रः ।

*पुरुषात् ॥ १३१ ॥ अस्मात् परादायुष टो भवति वे । पुरुषस्यायुः-पुरुषायुष ।

ब्रह्मणो राष्ट्रेभ्य ॥१३२॥ राष्ट्राभिधेभ्य परात् ब्रह्मणष्टो भवति सेऽसुराष्ट्रेषु ब्रह्मा-सुराष्ट्रब्रह्मः अवं तिब्रह्मः । राष्ट्रेभ्य इति किं ? देवब्रह्मा नारदः ।

कुमहद्भ्यां वा ॥१३३॥ आभ्यां ब्रह्मणष्टो वा स्यात् । कुत्सितो ब्रह्मा कुब्रह्मः कुब्रह्मा । महाब्रह्मः, महाब्रह्मा ।

*द्विस्तावात्रिस्तावागोष्ठश्वा ॥ १३४ ॥ एते वा निपात्यंते । द्विस्तावती । त्रिस्तावती । द्विस्तावाः वेदिः । त्रिस्तावाः वेदिः । अस्ये टी-खम्वस्य सं । गोष्ठ श्वा गोष्ठश्व । अदसोत' ।

*अस्यनुसमोऽक्ष्णो हे ॥ १३५॥ अस्यादेः परादक्षिशब्दात् हसे टो भवति । अक्षिणी प्रति प्रत्यक्षं । अनुगतमक्ष्णः-अन्वक्षं समीपमक्ष्णः-समक्षं

चरदादे ॥ १३६ ॥ अस्माट्टो भवति हे । शरदः समीपमुपशरदं । प्रतिशरदं । उप मनसं । अनुदिशं ।

*जराया ज्रस्च ॥१३७॥ जराशब्दात्तस्य टो भवति ज्रसादेश । जरायाः समीपमुप जरसं । प्रतिजरसं ।

अन ॥ १३८ ॥ अनंताट्टो भवति हे । आत्मन्यधि-अध्यात्मं । उपराजं । प्रत्यात्मं ।

नपो वा ॥ १३९ ॥ अन्नंतात् नपो हे टो वा स्यात् । चर्मणः समीपमुपचर्मं । उपचर्म । प्रतिचर्मं । प्रतिचर्म ।

*नदीगिरिपौर्णमास्याग्रहायण्या ॥१४० ॥

अव्ययत्वाद् टो वा स्यात् हे । उपकुम्भं । उपकुम्भ । प्रतिसमिधं । प्रतिसमित् । गिरं बहिः बहिर्गिरं । बहिर्गिरि । उपपौर्णमासं । उपपौर्णमासि । उपाग्रहायणं । उपाग्रहायणि ।

* नद्याः ॥ १४१ ॥ नदीशब्दांताट्टो वा स्यात् । उपनदं । उपनदि ।

* स्ये ॥ १४२ ॥ स्पिपूर्वाया नद्याः टो भवति हेर्षेष नद्य समाहृताःपंचनदं।सप्तनदं।

* गोदावर्याः ॥१४३॥ स्पिपूर्वाद् गोदावरी शब्दात् टो वा स्यात्। द्विगोदावरं। सप्तगोदावरं।

* सरजसोपशुनानुगवं ॥ १४४ ॥ एते टांता निपात्यंते हसे । सह रजसा सरजसम भ्यवहरति । शुनोंतिकमुपशुनमास्ते। टे वस्योत्वं। गवामन्वायतं-अनुगवं यानं ।

स्वांगाक्ष्णोऽक्षिसक्थ्नः ॥ १४५॥ स्वांगवा चकाद् अक्ष्णःसक्थ्नश्च बसे टो भवति। विशाले अक्षिणी अस्य-विशालाक्षः । कल्याणाक्षः । गौरे सक्थिनी अस्य-गौरसक्थः।स्वक्षी।अतिसक्थी। स्वांगादिति किं ? स्थूलाक्षिरिक्षुः । ष इति किं वामाक्षि ।

द्रुण्यंगुले ॥ १४६ ॥ द्रुणि दारुविषये यं गुलेर्बसे टो भवति । द्वे अंगुली अस्य-द्व्यंगुलं । त्र्यंगुलं । चतुरंगुलं दारु ।

* द्वित्रेर्मूर्ध्नो वा ॥१४७॥ द्वित्रिभ्यां मूर्ध्न' टो वा स्याद् बसे । द्विमूर्ध'।द्विमूर्धा । त्रिमूर्धः । त्रिमूर्धा ।

*प्रधानडट्स्त्रीप्रमाण्योः ॥१४८॥ प्रधा नभूता या डंता स्त्रीप्रमाणीशब्दश्च तदंताद् बाद् अस्त्यो वा स्यात्।कल्याणी पंचमी आसां कल्या णीपंचमा रात्रयः । कल्याणीपंचमी आभाः । स्त्री प्रमाणी येषां ते स्त्रीप्रमाणाः कुटुंबिनः । प्रधानप्रमहणं किं ? कल्याणी पंचमी यस्मिन् कल्याणीपंचमीकः पक्षः ।

×नामेतुः ॥१४९॥ नक्षत्रिनः परात् नेतृ शब्दादस्त्र स्यात् । मृगो नेता आसां-मृगनेत्रा रात्रयः।पुष्यनेत्राः।भादिति किं बहुनेतृक सैन्यं ।

*लोम्नोऽतर्बहिर्भ्यां ॥ १५०॥आभ्यां परात् लोम्नः अस्त्यं स्यात् बसे । अंतर्गतानि लोमान्य स्य अतर्लोम । बहिर्लोम' ।

नञ्सुबहोर्ऋचो माणवचरणे ॥ १५१ ॥ नञ्सुबहुभ्यां परात् ऋक्छब्दात् अस्त्य भवति यथासंख्यं माणवे चरणे च वाच्ये । न विद्यते ऋचोऽस्य अनृच माणवक । बह्वृचो ब्राह्मणः। माणवचरणे इति किं'अनृक साम।बहृचृक सूक्तं।

*नाभे स्त्रौ ॥१५२॥ नाभ्यंताद् बसादस्त्यो भवति स्त्रौ । हिरण्यं नाभौ यस्य हिरण्यनाभ । पद्मनाभः । ऊर्णनाभ ।

*नञ्सूपत्रेश्चतुर ॥ १५३ ॥ एभ्य परात् चतुःशब्दात् अस्त्यं स्यात् बसे।अदस्ानि चत्वारि येषामसौ अचतुरः । विगतानि चत्वारि यस्य विचतुर । समीपे चतुर्णां-उपचतुर । त्रयो वा चत्वारो वा -त्रिचतुराः ।

सो ॥ १५४ ॥ सुपूर्वाच्चतुरोऽस्त्यं स्यात् । शोभनानि चत्वारि यस्यासौ सुचतुरः ।

मातर्दिवाश्वसः ॥ १५५॥ सुपूर्वाद् मातरा दरस्त्यं स्यात्।शोभनं मातरस्य सुमातः।सुदिवः।सुश्व'।

प्रोष्ठेभ्यमात्पद ॥१५६॥प्रांतादे पर पदो निपात्यते । प्रोष्ठस्येव पादावस्य-प्रोष्ठपद ।एणी पद । अजपदः । अस्य पत्‌भावः ।

चतु क्षारिरन्तिकुक्षे ॥१५७॥चतुःक्षारिभ्या म्यां नाभिकुक्षिभ्यामस्त्यं स्यात् । चतसाऽभ्रमोऽस्य चतुरभ्रः । क्षारिरिव कुक्षिरस्य क्षारिकुक्ष ।

नञ्दुःसोःसक्थिहलेर्वा ॥ १५८ ॥ नञ्दु विपूर्वाभ्यां सक्थिहलि'भ्या अस्त्यो वा स्यात्।

न विद्यते सक्थ्यस्य-असक्थ ।असक्थि। दु सक्थः। दुःसक्थि। सुसक्थः। सुसक्थि। अदक्ष। अदक्षि। दुर्दक्ष। दुर्दक्षि। सुदक्षः सुदक्षि।

•असू प्रजायाः ॥१५९॥ नञादिपूर्वाद् प्रजाशब्दादस् स्यात्। न विद्यते प्रजा यस्य स अप्रजाः। अप्रजसौ। अप्रजसः। दुष्प्रजाः। सुप्रजाः।

•मन्दाल्पाच्च मेधायाः ॥१६०॥ आभ्यां परात् नञादिपूर्वाच्च मेधाशब्दात् असू स्यात् बसे। मंदमेधाः। अल्पमेधाः। अमेधाः। दुर्मेधाः। सुमेधाः।

धर्माद् केवलादन् ॥ १६१॥ केवलो धर्म शब्द एव यत्रोत्तरपदं तस्माद् बसात् अन् स्यात्। साधूनामिव धर्मोऽस्य साधुधर्मा। क्षत्रियधर्मा। वैनतधर्मा। केवलादिति किं ? परमः स्वो धर्मोऽस्य परमस्वधर्मः।

सुहरिततृणसोमाज्जंभात् ॥ १६२ ॥ स्वादिपूर्वाद् जंभादन् स्यात्। शोभनो जंभो यस्य सुजंभा। हरितजंभा। तृणजंभा। सोमजंभा। स्वादेरिति किं ? चारुजंभः।

दक्षिणेर्मा लुब्धयोगे ॥ १६३ ॥ दक्षिणे-र्मेति अन्तो निपात्यते लुब्धेन योगात्। दक्षिणं इर्मं व्रणमस्य व्याधेन दक्षिणेर्मा मृगः। लुब्धयोग इति किं ? दक्षिणेर्मः पशुः।

•संप्राज्जानोर्ज्ञुर्ज्ञौ ॥१६४॥ संप्राभ्यां परस्य जानुशब्दस्य ज्ञुआदेशो स्तः। संगते जानु नी अस्य-संज्ञुः। संज्ञः प्रगते प्रकृष्टे वा जानुनी अस्य-प्रज्ञुः। प्रज्ञः।

वोर्ध्वात् ॥ १६५॥ ऊर्ध्वात्परस्य जानुशब्दस्य तौ वा स्तः। ऊर्ध्वे जानुनी अस्य-ऊर्ध्वज्ञुः। ऊर्ध्वज्ञः। ऊर्ध्वजानुः।

जायाया निङ् ॥ १६६ ॥ जायाशब्दस्य निङ् भवति। युवतिर्जाया अस्य-युवजानिः।

•मतिस्थान्मासात् ॥१६७॥ मत्वर्थे विहितात् स्थात् परान्मासात् ठो भवति। पञ्च मतिरस्य पञ्चकः।पञ्चको मासोऽस्य पंचकमासिकः। विंशकमासिकः। मतिस्थादिति किं ? सुमासः।

•सुपूत्युत्सुरभेर्गुणे गन्धस्येः ॥१६८॥ स्वादिभ्यःपरस्य गुणवाचिनः गन्धस्य बसे इकारादेशो भवति। शोभनो गन्धोऽस्य सुगंधिः। पूतिगन्धिः। उद्गन्धिः। सुरभिगन्धिः। स्वादेरिति किं ? तीव्र गन्धो हिंगुः। गुण इति किं ? शोभनगन्धास्त्वग गन्धयोऽस्य सुगन्धः आपणिकः।

•वाऽल्पे ॥१६९॥ अल्पार्थे वर्तमानस्य गन्धस्येर्वा स्यात्। घृतस्य गन्धोऽल्पमस्मिन् घृतगन्धिः। घृतगन्धः भोजनः। सूपगन्धिः। सूपगन्धः।

•उपमानात् ॥१७०॥उपमानादुत्तरस्य गन्धस्येर्वा स्यात्। पद्मस्येव गन्धोऽस्य पद्मगन्धिः। पद्मगन्धः। उत्पलगन्धिः। उत्पलगन्धः। करीषगन्धिः। करीषगन्धः। पुनर्योगारम्भ उत्तरत्र नित्यार्थम्।

खं पादस्याहस्त्यादेः ॥ १७१ ॥ हस्त्यादिवर्जितादुपमानादुत्तरस्य पादस्य खं भवति। व्याघ्रस्येव पादावस्य व्याघ्रपात्। सिंहपात्। पादस्येति किं ? व्याघ्रमुखः। अहस्त्यादेरिति किं ? हस्तिपादः। अश्वपादः। महिषपादः। दासीपादः।

सुसंख्यादेः ॥ १७२ ॥ स्वादेः संख्यायाश्च परस्य खं स्यात् बसे। शोभनौ पादावस्य सुपात्। द्विपात्। त्रिपात्। षट्पात्।

कुम्भपद्यादिः ॥ १७३ ॥ बसे निपात्यते। कुंभ इव पादावस्य कुम्भपदी। एकपदी। शूकरपदी। गोधापदी। सूचीपदी।

वयसि दंतस्य दतृ ॥ १७४ ॥ वयसि गम्यमाने स्वादेः संख्यायाश्च परस्य दंतस्य दतृ इत्ययमादेशः स्यात्। सुजाता दंता अस्य सुदन्। द्विदन्। त्रिदन्। चतुर्दन्। पंचदन्। षोडन्।

चतुर्दती गौः। वयसीति किं ? चतुर्दन्तो हस्ती।
स्त्रियां सौ ॥ १७५ ॥ स्त्रियां दंतस्य दतृ स्यात् सौ । अय इव दता अस्याः-अयो दती । फालदती । स्त्रियामिति किं ? समदंत । साविति किं ? समदंती ।
वा श्यावारोकात् ॥ १७६ ॥ आभ्यां परस्य दंतस्य दतृ वा स्यात् सौ । श्यावा ध्या मलिनाकाराः दंता अस्य श्यावदत् । श्यावदंतः । अरोकाः निर्दीप्तयो निश्छिद्रा वा दंता अस्य अरोकदत् । अरोकदंत ।
शुद्धाग्रांतशुभ्रवृषवराहाहिमूषिकात् १७७ एभ्य परस्य दंतस्य दत्रादेशो भवति वा बसे । शुद्धा दंता अस्य शुद्धदत् । शुद्धदंतः । कुड्मलाग्रमिव दंता अस्य-कुड्मलाग्रदत् । कुड्मला ग्रदंतः । शिखराग्रदत्, शिखराग्रदंत । शुभ्रदत्, शुभ्रदंतः । वृषदत् वृषदंतः । वराहदत् वराहदंतः । अहिदत्, अहिदंतः । मूषिकदत् मूषिकदंत ।
ककुदस्यावस्थायां लं ॥ १७८ ॥ ककुद स्य लं अवस्थायां । असंजात ककुदमस्य असंजातककुत् । पूर्णककुत् । अवस्थायामिति किं ? श्वेतककुदः ।
त्रिककुद्गिरौ ॥ १७९ ॥ त्रिककुदिति निपा त्यते अद्रावभिधेय । त्रीणि ककुदान्यस्य त्रिक कुद् गिरिः । त्रिककुदोऽन्यः ।
उद्विः काकुदस्य ॥ १८ ॥ आभ्यां परस्य काकुदस्य ल स्यात् । विगतं काकुदं तालुस्य-विकाकुत् । उत्काकुत् ।
* पूर्णाद् वा ॥१८१ ॥ पूर्णात् परस्य ल वा स्यात् । पूर्णं काकुदमस्य-पूर्णकाकुत् । पूर्णकाकुदः।
+खरखुराभ्यां नासिकायाः सौ ॥१८२॥ खरखुराभ्यां परस्य नासिकाशब्दस्य नस् भवति सौ । खरस्येव नासिकास्य-खरणा । खुरणाः । साविति किं ? खरनासिकः ।
*नसोऽस्थूलात् ॥ १८३ ॥ स्थूलवर्जिता न्मूढ़ संज्ञाभ्यां च परस्य नासिकाया नसो भवति सौ । द्रु इव नासिकास्य-द्रुणसः। वार्ध्री णस । गोनसः । खरणस । खुरणस । अस्थू लादिति किं ? स्थूलनासिका ।
गः ॥ १८४ ॥ गेः परस्याः तस्या नसो भवति । उन्नता नासिकास्य-उन्नस । प्रणस मुखं ।
+वेः खुखग्राः ॥ १८५ ॥ विपूर्वाया तस्याः खुखग्राः आदेशाः भवति । विगता नासिकास्य विखु । विखः । विग्रः ।
सुहृद्दुर्हृन्मित्रामित्रे ॥ १८६ ॥ एतौ निपात्येते मित्रामित्रे चाभिधेये । शोभनं हृदय मस्य-सुहृत् मित्रं । पापं हृदयमस्य दुर्हृदमित्रं। हृदयस्य हृत् । मित्रामित्र इति किं ? सुहृदय साधुः । दुर्हृदय खलः ।
*धनुषो ॥ १८७ ॥ धनु शब्दः तावेव प्रयाकन्मो बसे । मत धर्नूष्यस्य मृतधनुः । दृढधनुः । पुष्पधनु । साविति किं ? गांडी वधन्वा । सारंगधन्वा ।
*स्त्रियामूधसोऽनङ् ॥ १८८ ॥ स्त्रियां वर्तमानस्योधसोऽनङ् स्यात् । कुंडमिवोधोऽस्याः कुंडोध्नी । घटोध्नी गौ । पीवरोध्नी । स्त्रियामि ति किं ? महोधा पशुः ।
*इन कप् ॥ १८९ ॥ इनंतात् कप् भवति स्त्रियां । बहवो दंडिनोऽस्यां बहुदंडिका । बहु छत्रिका । बहुवाग्मिका शाला ।
*उर प्रभृतेः ॥ १९० ॥ उर प्रभृतिभ्यः कप् स्यात् । व्यूढमुरोऽस्य-व्यूढोरस्कः । महो रस्कः । प्रियोपानत्कः । प्रभूतसर्पिष्कः । सक्‌ स्मीको भिक्षः ।

×नञोऽर्थात् ॥ १९१ ॥ नञ्पूर्वादर्थात् कप् स्यात् । नास्त्यर्थो यस्यानर्थकं । नञ इति किं ? स्वर्थं ।

+पुंस्यपोनड्वन्नौस्त्र्यस्य एकार्थे ॥ १९२ ॥ एभ्य एकार्थे एकस्मे कप् स्यात् । प्रियः पुमान् यस्याः—प्रियपुंस्का । प्रियपयस्कः । प्रियानडुत्कः । प्रियनौकः । प्रियलक्ष्मीकः । एकार्थे इति किं ? द्विपुंस्क । द्विपुमान् । बहुलक्ष्मीकः । बहुलक्ष्मी ।

अन्मोः ॥ १९३ ॥ मकारान्तान्मुसंज्ञाच्च कप् स्यात् । बहुमर्तृका स्त्री । बहुमातृक । बहुकुमारीकः । बहुब्राह्मणीकः ।

शेषाद्वा ॥ १९४ ॥ यस्य सान्तो विधिर्न विहितस्तस्माद्वे शेषात् कप्वा स्यात् । बहुखट्वाक । बहुखट्वकः । बहुखट्व । बहुमालाकः बहुमालकः बहुमाल शेषादिति किं ? शकणात् ।

+नेयस ॥ १९५ ॥ ईयसन्तात्कप् न भवति । बहुश्रेयान् । विद्यमानश्रेयसी । बहुश्रेयसी पुरुषः ।

सौ ॥ १९६ ॥ सौ विषये कप् न भवति । बहुदेवदत्तः । विश्वदेवो ग्राम ।

+सहादेस्तुल्ये ॥ १९७ ॥ तुल्ये यो वर्तते सहशब्दः तदादेः कप् न स्यात् । सपुत्रः आगतः । सपुत्रः स्थूल । सहादेरिति किं ? क्षेत्राधक्रोऽस्मागत । तुल्य इति किं ? सह विद्यमानानि लोमान्यस्य लोमक ।

स्तुतौ भ्रातुः ॥ १९८ ॥ स्तुत्यर्थे भ्रातुः कप् न स्यात् । सुभ्राता । दर्शनीयभ्राता । कल्याणभ्राता । स्तुताविति किं ? दुर्भ्रातृकः ।

नाडीतन्त्र्योः स्वाङ्गे ॥१९९॥ आभ्यां स्वाङ्गे कप् न स्यात् । बहुनाडी काया । बहुतन्त्री ग्रीवा । स्वाङ्गे इति किं ? बहुनाडीकः स्तंभ । बहुतं-

त्रीका वीणा ।

निष्प्रवाणिः ॥ २० ॥ निष्प्रवाणिरिति कबंतं निपात्यते । निर्गता प्रवाणी तंतुवायशलाका अस्मान्निःप्रवाणि पटः कपठो वा ।

न इच् ॥ २०१ ॥ मार्थे इच् स्यात् । केशाकेशि । दण्डादण्डि । मुसलामुसलि ।

द्विदण्ड्यादिः ॥२ २॥ द्विदंड्यादय इजन्ता साधवो भवंति । द्वौ दंडौ अस्मिन् प्रहरणे द्विदंडि । उभादंडि । द्विपदि । उभयदंति भ्नंति । उभांजलि पिबति । उभयाबाहु प्रहरति ।

इति श्रीमत्पूज्यपादस्वामिप्रणीते जैनेन्द्रमहाव्याकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकायां वृत्तौ चतुर्थाध्यायस्य द्वितीयपादः ।

तृतीय पाद ।

आदेरेकाचो द्वे ॥ १ ॥ आदेरेकाचः द्वे रूपे भवतः इत्यधिकृतं वेदितव्यमासूत्रमिति—किमुप कर्षि वो"इति । तेन योरादेरेकाचः द्वे रूपे भवतः । पपाच । जुहोति । अपीपचत् । आदेरिति किं ? अस्मागार । अनयास्य ककारस्य मा भूत् ।

+गुणः ॥ २ ॥ गुरूयोर्यस्य कस्यचिदेकाचो द्वे स्त । इत्यधिकृतं स्यं । यस्मति-सत्ययो । पुपुत्रीयिषति । पुतित्रीयिषति । पुत्रीयियिषति ।

अच ॥ ३ ॥ योः सुम्योरादेरच परस्यैकाचो द्वे भवत । अटाटते । आशिशीयिषति, अश्वीयियिषति । अश्वीयियिषति ।

न स्फादौ भ्रुदोऽपि ॥ ४ ॥ स्फादौ वर्त माना आदेरचः परे बकारदकारनकारा न द्विरुच्यन्ते यकारे परतः । इन्द्रिदिषति । उन्दिदिषति । अर्चिचिषति । ईक्षिक्षिषति । स्फादाविति किं ? अरिरिषति । भ्रुद इति किं ? ईर्षिषिषते । अपीति किं ; अरार्यते । अचः

इति किं ? दिद्रासति ।

+चस्यैके ॥५॥ चसइकन्य द्वे न स्त इत्येके । लोलूयिषते । अस्वेवेत्यपरे । लुलोलूयिषते ।

+यकस्तृतीयस्य ॥६॥ यगंतस्य चोस्तृतीय स्यैकाचो द्वे स्त । कन्डूयियिषति । श्लोयुमिषिषति ।

×ईर्ष्यः ॥ ७ ॥ ईर्ष्यतिस्तृतीयस्यैकाचो द्वे स्त. । ईर्ष्यियिषति । ईर्ष्यियत् ।

+सनो वा ॥ ८ ॥ ईर्ष्यते सनतस्य तृतीय स्यैकाचो द्वे वा स्त । ईर्ष्यिषिषति । ईर्ष्यियिषति

यः ॥९॥ ते द्वे समुदिते चसंज्ञे स्त । ददति । दधति । मददुः । चमदेशा अक्षिसेरित्यादयः ।

चसादिः ॥ १० ॥ अक्षित्यादयः चसंज्ञका भवति । जक्षति । जाग्रति । दरिद्रति । चका सति । शासति ।

पूर्वम ॥ ११ ॥ द्विरुक्तयो पूर्वोऽवयवः चसंज्ञो भवति । पपाठ । पापठ्यते । अपीपठत् । चमदेशाः चस्योत्यादयः ।

+लिङ्युक्ति यो ॥ १२ ॥ लिटि उपि कपि च परत यो पुरुषोत्त्वादेरच परस्य चैकाचो द्वे स्त । पपाच । मोणुनाव । बिभेति । आटिटत्, आशिशीयत् । लिङ्युक्तीति किं ? पाठात् । योरिति किं ? इहांचक ।

सम्यक्तो ॥ १३ ॥ सनतस्य मकतस्य च द्वे रूप भवत । अटिटिषति । अटाठ्यते । चिकी षति । चेकीयते ।

+चिक्लिद्चक्नसदाश्वत्साहत्मीढ्वत्॥१४॥ एते निपात्यते । चिक्लिद । चक्नस । क्से द्वित्वं । दाश्वान् । क्वसौ इट् द्वित्वाभावश्च । साहान् । सहेर्णौपिरिक्तो दीर्घत्वमद्वित्वमनिट्त्वं च । मीढ्वान् । मिहेरद्वित्वमानिट्त्वमुतो दीर्घ ढत्वं च ।

+चचरचलपतोऽच्याचस्य ॥ १५ ॥ चरादिना मुक्ते द्वित्वं वा स्यात् चस्य चाक् । चराचर । चराचरः । पराचर । चलाचलः । चलः । पतापतः । पतः ।

+घनाघनपाट्पटौ ॥१६॥ एतौ वा निपात्यौ । घनाघन । हंतेरपि घत्वं द्वित्व च । चस्य चागागम । घम । पाटूपटः । पाटरपि णेरण् द्वित्व चस्याकाऽपवादः ऊगागमो दीर्घ च ।

*ञिटीञ्यण सावोऽज्याऽऽज्या॥१७॥ आ ज्या इत्येतस्मात् पूर्वस्य योर्ञिटि चस्य सावो यणः इग् भवति अरेफ्यकारपरस्य । सुष्वाप । सुष्व पिव । उवाच । उवचिव । इयाज । इयजिव । उवाय । उवयिव । उवास । उवसिम । विव्याध । विव्यधिव । विव्याच । विव्याचिव । जिज्यौ । जिज्यिव । आर्ज्येति किं ? विव्याध । आज्यमिति किं ? सस्याम ।

*न यो य॥१८॥ वेञो यकारस्य ञिटि इग् न भवति । ऊवतुः । ऊवुः ।

*वा ॥१९॥ वेञो यकारस्य ञिटि वा नेग् भवति । ऊयतुः । ऊयुः । ऊवतुः । ऊवु ।

प्ये च॥२०॥ वेञः प्ये ञिटि नेग् न भवति । ववाव । ववतु । ववु । ववित्र ।

ज्य ॥२१॥ ज्या इत्येतस्य यो प्ये इग् न भवति । मज्याय । उपज्याय ।

व्य ॥२२॥ व्येञ प्ये नेग् भवति । संव्याय । उपव्याय ।

परेर्वा ॥२३॥ परे परस्य व्यञ प्ये नेग् वा स्यात् । परिव्याय । परिवीय ।

*स्वप्यच्यृत्प्यादे किति ॥२४॥ स्वप्वचो स्यादीनां च किति सावो यण-इक् स्यात् । सुप्त । सुप्तवान् । सुप्त्वा । सुप्ति । उक्त । उक्तवान् । उक्त्वा । उक्ति । यून । यूनवान् । उषित उषितवान् । उषित । उषितवान । उषित्वा । उषिति । इष्ट इष्टवान् । इष्ट्वा । इष्टि । उप्त । उप्तवान् । उप्त्वा । उप्ति । ऊढ । ऊढवान् । ऊढ्वा ।

ऊटि । उत । उतवान् । उत्वा । उति स्यति । सर्तीतवान् । सवित्वा । संवीतिः । हूत । हूतवान् । हूत्वा । हूति । क्ङितीति किं ? स्वप्न ।

* यजिव्यधिव्यचिव्रश्चिप्रच्छिस्वपिभ्रस्जि भ्रस्जां क्ङिति ॥ २५॥ यजादीनां क्ङिति क्ङिति य्वृत् भवति । उशित । उशितवान् । उष्ट । वशति । विद्ध । विद्धवान् । विध्यति । विचित । विचितवान् । विचति । विनाति । वीनः । वीनवान् । वीयते । गृहीत । गृहीतवान् । गृह्णाति । वृश्चति । वृक्ण । वृक्णवान् । पृष्ट । पृष्टवान् । पृच्छति । भृष्ट । भृष्टवान् । भृज्जति । क्ङितीति किं ? विव्येथ । यजीति किं ? वृश्च्यते ।

स्वपि स्वापे ॥ २६ ॥ स्वापेः क्ङीत्भवति । असूषुपत् । असूषुपतां । असूषुपन् । ङीति किं ? स्वाप्यते ।

*न भा ॥ २७ ॥ भवते क्ङीश् न भवति । माविभिपत् । माविभिपतां । मविभिपन् ।

*यशो यङि ॥ २८ ॥ यशयत्ईङ् न भवति । वावश्यते । वावश्येते । वावश्यन्ते । यङीति किं ? उशति ।

*स्यसुस्यमव्य ॥ २९ ॥ एषां यङीश् भवति । सोषुप्यते । सेसिम्यते । वेवीयते ।

चायः की ॥ ३० ॥ चायतः यङि परतः कीत्ययमादेशो भवति । चेकीयते, चेकीयेते । चेकीत । चकीयाः ।

*ह्वय ॥ ३१ ॥ असंज्ञामिमिते स्वे ह्वयते र्वृत् भवति । जुहूषति । जोहूयते । जुहाव ।

*णौ स ऊ पतः ॥ ३२ ॥ सन्परो ह्वकार च णौ ह्वयत्रेर्वृत् भवति । जुहावयिषति । अजूहवत् । अजूहवतां । अजूहवन् ।

म वा श्वः ॥ ३३ ॥ श्वयतेः सन्परे ङेऽचि म वृत् भवति । शुशावयिषति । शिश्वयिषति । शुशावयिषति । अशूशवत् । अशिश्वियत् ।

स्फूर्यङ्क ॥ ३४ ॥ श्वयतेर्लिटि यङि च न वेम भवति । शुशाव । शुशुवतुः । शुशुवुः । शिश्वाय । शिश्वियतुः । शिश्वियुः । शोशूयते । शेश्वीयते ।

प्याय ॥ ३५ ॥ प्यायीक्ङः स्वित्कारिग्र भवति । आपिप्ये । आपिप्याते । आपेपीयते । आपेपीयेते ।

*सेऽगः ॥ ३६ ॥ गिदीमस्य प्यायः ह्रग् भवति तसङ्क परतः । पीनं मुखं । पीनवन्तौ । पीनौ स्तनौ । पीनवन्तौ स्तनौ । त इति किं ? प्यायते । अगेरिति किं ? प्रप्यानमूधः ।

*आङोऽन्धौ ॥ ३७ ॥ आङः परस्य प्यायः ह्रग् भवति अन्धावर्थे । आपीनोऽन्धु । आपीनमूधः । आपीनवानूधः । आपीनवदूधः । आङ इति किं ? प्रप्यानमूधः । अन्धाविति किं ? आप्यानश्चन्द्रमाः ।

*स्फायः ॥ ३८ ॥ स्फायतेरिग्र भवति ते परतः । स्फीतः । स्फीतवान् ।

*प्रसमाच्स्त्य ॥ ३९॥ प्रपूर्वस्य स्त्यायतेरिग्र भवति ते परतः । प्रस्तीतः । प्रस्तीतवान् । प्रस्तीमः । प्रस्तीमवान् । प्रसमाच इति किं ? संस्त्यानः । संस्त्यानवान् ।

*द्रवमूर्तिस्पर्शे श्यः ॥ ४० ॥ द्रवमूर्तौ स्पर्शे च श्यकः इग् भवति ते परतः । शीनं घृतं । शीतं तोयं । द्रवमूर्तिस्पर्श इति किं ? संश्यानो वृश्चिकः । शीतेन गतः संकुचितो वा ।

प्रतेः ॥ ४१ ॥ प्रतिपूर्वस्य श्यायतेस्ते इग् भवति । प्रतिशीनः । प्रतिशीनवान् ।

*वाभ्यवमाप ॥ ४२ ॥ अभिमवपूर्वस्य श्यायतेस्ते इग् वा भवति । अभिशीन । अभिश्यान । अभिशीनवान् । अभिश्यानवान् । अवशीनः । अवशीनवान् । अवश्यान । अवश्या-

नवान् । अस्यवलीन' । अस्यवस्थान ।

*हविः क्षीरे शृतं पाके ॥ ४३ ॥ आश्राम्यो ले शृभावो निपात्यते हविःक्षीरयोः पकार्थे । शृतं हविः । शृत क्षीरं । हवि क्षीर इति किं ? आपा सवागू । अपिता यवागू ।

एषोऽश्याः ॥ ४४ ॥ पर्वतस्य चोरात्वं भवति भाशिति परतः । बाता । बातुं । बातव्यं । अवदाता । अवदातुं । अवदातव्य । आता । आतुं । आतव्यं । अशीति किं ? वमति । भव यति । म्लापयति ।

*म्योऽस्किटि ॥ ४५ ॥ म्येमः आ भवस्य किटि परत । संम्याता । संम्यातुं । संम्यातव्य । उपसंम्यानोऽकिटि इति किं ? विम्यायाविम्यभिव ।

स्फुरिस्फुल्योर्घञि ॥ ४६ ॥ अनयोघञि आ भवत्येषः । विष्फारः । विस्फार । विष्फा ल । निष्फालः ।

*वाम्यपगुर ॥ ४७ ॥ अपगुरीष एनः आ वा स्यात् अभिपरे । अपगारमपगार । अपगारमपगोर ।

*दीङः सनि ॥ ४८ ॥ दीङः आ वा स्यात् सनि परत' । विदासते । विदीषते ।

प्यं च ॥ ४९ ॥ दीङो नित्यमा भवति प्ये येविषये च । उपदाय । उपदाताउपदाव र्मं । प्ये चेति किं ? अवदीयते ।

*मिम्मीमोरस्वाचि ॥ ५ ॥ अनयोरा भवति खलमच च मुक्त्वा प्ये एचविषये च । निमाय । निमाता । निमातु । निमातव्यं । ममामा ममाता । ममातुं । ममातव्य । अखाचीति किं ? इषन्निमय । दुष्ममय' । मिमय' । आमयः ।

*वा लीङ्लिनात्यो ॥५१॥ भसाध्वनयोरा वा स्यात् प्ये चाविषय, विलीय । विमता । विलेता । विलातुं,विलतुं । विलातव्यं । विलेतव्यं । भमाचीति किं ? इषल्लयः । विलयः ।

*मत्त्वोर्दा णौ ॥५२॥ अवादिवर्जेषु लीङ्-लिनात्याः णौ नित्यमा भवति । जटाभिरा लापयते । श्येनो वर्तिकामपलापयते । ओक मुल्लापयत ।

क्रीङ्जेः ॥ ५३ ॥ एषामेचो णौ आत्वं स्यात् । क्रापयति । अध्यापयति । जापयति ।

सिध्यतेरज्ञाने ॥ ५४ ॥ सिध्यतेरा भवत्य ईनिऽर्थे णौ परत । अन्नं साधयति । अर्थं साधयति । अज्ञान इति किं ? आचारः कुरु सेधयति । क्षमा धर्मं सेधयति ।

चिस्फुरोर्वा ॥५५॥चिनस्फुरश्च णौ आ वा स्यात् । चापयति चायमति धर्मं । स्फारयति स्फोरयति धनुः ।

प्रजने वेतेः ॥ ५६ ॥ प्रजनेऽर्थे वतर्णौ आ वा स्यात् । पुरो वाता गाः प्रवापयति । प्रवाय यति । स्मणं गाः प्रवापयति । स्मण गाः प्रवाययति ।

*बिभेतेर्हे ॥ ५७ ॥ बिभेतेर्णौ आ वा भवति हेतुभये । मुंडो मापयते । जटिलो मापयते । मुंडा भीषयते । ह इति किं ? कुंचिकयैनं भाययति ।

ईतः पुस नित्य ॥ ५८ ॥ ईकारान्तस्य बिभेतेर्हे णौ नित्यं पुगागमो भवति । जटिलो भीषयते ।

स्मिङः ॥ ५९ । हे णौ परतः स्मिङः आत्व स्यात् । मुंडो विस्मापयते । जटिलो विस्मापयते ।

सृजयाकिति सृजदृशोऽम् ॥ ६० ॥ झल्या दावकिति परत' सृजिदृशोरमागमो भवति । स्रष्टा । स्रष्टुं । स्रष्टव्य । स्रक्ष्यति । द्रष्टा । द्रष्टुं । द्रष्टव्यं । द्रक्ष्यति । झलीति किं ? सर्जनं

दर्शने । अकितीति किं ? सृप्त । दृप्तः ।

स्पृशादिगणा वा ॥६१॥ स्पृशादीनां सृपेभ्य झल्यकिति अम् वा भवति । स्प्रष्टा । स्पर्ष्टा । म्रष्टा । मर्ष्टा । क्रष्टा । कर्ष्टा । त्रप्ता । तर्प्ता । द्रप्ता । दर्प्ता । सप्ता । सर्प्ता ।

*षात्वः ष्याऽष्ठपाष्ठिवष्वष्कः स्न ॥६२॥ षोरापोः षकारणकारयोः सकारनकारादेशौ स्तः धात्वादौ । सेविता । सहते । नयति । नमति । धात्वादेरिति किं ? षोडन् । षण्ढति । मषति । अष्ठ्यादेरिति किं ? ष्ठ्यायति । ष्ठीवति । ष्वष्कते ।

*ष्योः स बहुकौ ॥६३॥ षकारणकारयोः सं भवति बहिकौ च परतः । वेदिषः । वेदिमः । सेसिषः । सेसिमः । ऊर्मी—ऊर्व । स्नूषी—स्नूत्ते । स्मामी-स्माते । कौ । लोपू लस्कौ इति किं ? सेम्पते

इमङ्घाभ्यः सुसिप्स्यमप ॥ ६४ ॥ हल्ङ्याप् की पाए च यो दीर्घस्वाप् सुसिपति पामनचां सं भवति । वधा । उत्तामत् । कुमारी । गौरी । प्रतिमा । बहुराजा । अभिनस्व । अतिनस्व । अतिमर्मवान् । अनागर्भवान् । हल्ङ्याप इति किं ? जिनः । लक्ष्मी । क्षीरपाः । निष्कौशाम्बिः । अतिलक्ष्मः । सुसिपीति किं ? अपासीत् । अनजिति कि ? भिनत्ति ।

केरेङ ॥६५॥ एकारान्तस्य केः सं भवति । हे मुने । हे साधो । एङ इति किं ? हेमौः ।

मात् ॥ ६६ ॥ मातुरान्य केरनच सं भवति । भो मुन । हे भिनत्व ।

पिति हृति तुक् ॥ ६७ ॥ मांमस्य तुमागमो भवति पिति हृति परतः । अग्निचित् । महत्व । पिति हृति इति किं ? जितं गुरुत् । मस्यादि किं ? मपूर्ण । ग्रामणी ।

संपा ॥६८॥ संपादित्वाधिकार वदिलम्यः । सच्छत्र भनिकर्षो वा संधिरिति साक्षत एव इय । वस्मनि मर्चीत्रा यत्र, स्वसामसंभाविति किं ? दधि अभाव ।

संहितैकपदे नित्या नित्या धातूपसर्गयोः ।
नित्या समासे वाक्ये तु सा व्यपेक्षामपेक्षते ॥१

छऽचः ॥६९॥ अचः छ परत तुगागमो भवति । गच्छति । इच्छति । पृच्छति ।

आङ्माङो ॥ ७० ॥ अनयोस्तुग् भवति छ परतः । आच्छादयति । आच्छिनत्ति । माच्छे- त्सीत् । माच्छिनत् । ङकारः किं ? आच्छमान मति आच्छे । उपमाच्छे । उपमाछमानयति ।

*दो वा पदस्य ॥ ७१ ॥ पदस्य संबन्धिनो दीर्घो वा तुक् स्यात् । बदरीच्छाया । कुवलीच्छाया । पद इति किं ? चेतच्छते । पदस्येति किं ? हीच्छति म्लेच्छति । अपच्छायत ।

*पस्य ॥ ७२ ॥ पदस्य संबन्धिनो दीर्घस्य स्थाने यः पन्तस्य तुग्वा स्यात् छे परतः । हे ईश्वरमूते उच्छ्रमानय । हे ईश्वरमूते उछ्रमानय ।

अयाचो यण ॥ ७३ ॥ भाचि परे इक यण् भवति ।

सं दध्यत्राम मेवम मध्वपनम रागवर्द्धनं भीरा पिबतः परिहार्यो राजकुलस्य आकृतिस्त्यान्या ॥

एचोऽयवायाव ॥ ७४ ॥ एचामचि परे अयादयो भवति । नयनं । पवनं । रायौ । नावौ ।

+गव्यूतिरध्वमाने ॥ ७५ ॥ गोरव् निपा त्यते अध्वपरिमाणे यूतौ परतः । गव्यूतिः । अध्वमान इति किं ? गोयूतिः ।

इ यि स्ये ॥ ७६ ॥ वकारान्ता व आदेशः स यथास्थाने भवतस्तो यकारादौ स्ये परतः । भव्यति । नाव्यति । स्थानिमहणं किं ? स्नेयाति । रायति । यिस्य इति किं ? गोभ्यां । स्य इति किं ? गायनं ।

*पोस्त्वस्यैव ॥ ७७ ॥ पोयकारस्यानीमित्तस्यै वैयो यकारस्यादेशो भवति । इर्म्यं । सर्म्यं । अवश्यकार्म्यं । अवश्यपार्म्यं । योरिति किं ? शुभिमयो मा भूत् । मामस्यो गम्य । मार्म्यं । तस्यैवेति किं ? उपोयते ।

क्षिय्यो यक्ते ॥ ७८ ॥ तदर्थे क्षिय्योरेयाऽऽय् भवति । क्षेतुं शक्यः क्षय्यः । अय्य' प्रभु । शक्याविति किं ? क्षेय । जेयं ।

क्रय्य स्वार्थे ॥ ७९ ॥ क्रीणातेरेच' स्याऽ-र्थेऽय् निपात्यते यस्ये परे । क्रय्या गौः । क्रय्या कम्बल । क्रेयमन्यत् ।

इयोरेक ॥ ८० ॥ द्वयो पूर्वपरयोरेको भवतीत्यममभिकरो ज्ञेय । वक्ष्यत्यादेप्-वर्गः ।

तद्वत् ॥ ८१ ॥ तयोरिव तद्वत् । तयोः पूर्वपरयो यत् कार्यं तत्कृतेऽप्येकादेश भवा स्यात् । वामोरु इति सुत् । ऊरित्यमन्सुतमुद्योरेकादेश' मुत्वद्भवतीतिपया च स्या देविभि । अन्यथा-सुलाया वेव स्यात् । देवाविस्यत्र सुत्यौकार' । भस्तुवकार । तयोरेकादेश सुत्वद् भवति । सथा च सुपर्व पत्वमिति साधु' । अन्यथा साधु पूर्ण-इत्यादावेव स्यात् । अभीस,मेस्येत्यत्र परवद्भावात् मस्य सुक् ।

आदेप् ॥ ८२ ॥ अवर्णोवाद्येप् भवति । सेव । गवोदकं । परमर्षिः । तवल्कार । आविति किं ? दध्युर्ण ।

पर्व्येप् ॥ ८३ ॥ अवर्णात्प्येचि पर एक्य भवति । सैषा । ममौपधि' । तवस्य । वरौपर्व ।

अप्येधृति ॥ ८४ ॥ अवर्णोवादेप्भवति एधु परत । उपैति । मेक्वे । पौक । पौतवान् । एधीति किं ? मत' ।

+अक्षाद्ध्रिन्यो ॥ ८५ ॥ अक्षादेप्भवस्य हिन्यो परत । अक्षौहिणी सेना ।

स्वादीरीरे ॥ ८६ ॥ स्वादेप्भवति ईरी-रयो परतः । स्वैरी । स्वैरिणी । स्वैर ।

+प्राद्होदोढ्येषैष्ये ॥ ८७ ॥ प्रादेप् भवत्यू-हादिषु परतः । प्रौह । प्रौढ' । प्रौढि । प्रैषः । प्रैष्यः । ऊहादिषु इति किं ? प्रोढः ।

+प्रवत्सतरकम्बलवसनदशार्णऋणे ॥ ८८ ॥ ऋण परतः एप् भवति प्रादिभ्यः । प्रगतं ऋणं प्रार्णं । वत्सार्णं । ऋणार्णं । कम्बलार्णं । वसनार्णं । वत्सतरार्णं ।

+ऋते भासे ॥ ८९ ॥ ऋते परे अवर्णोता दैप् भवति भासे । सुखार्त । ऋत इति किं सुखेतः । भास इति किं ? परमर्तः ।

*अटश्च पौ ॥ ९० ॥ अटश्चैप्भवति अ-चादौ यौ परत' । ऐक्षिष्ट । ऐक्षत । ऐक्षिष्यत् । औभत् । औभिष्यत् । औभीत् । अकारो निम-मार्थ -अट ऐवेव नान्यत् । औकारमैच्छत् औका-रीयत् । औक्षीयत् ।

ऋत्येप् गेः ॥ ९१ ॥ अवर्णोताद्गेरेप् भवति ऋकारादौ यौ परत । आर्च्छति । उपार्च्छति । प्रार्णोति । ऋतीति किं ? उपेतः । गेरिति किं ? गच्छति ॥ ।

वा सुपि ॥ ९२ ॥ गोरवर्णोताद्वैप् भवति ऋति सुपि यौ परे वा । आर्षभीयति । प्रर्ष-भयति । उपाल्कारीयति । उपल्कारीयति ।

तयैङि परः ॥ ९३ ॥ गोरवर्णोताद् एं-कादौ यौ परतः पराद्देशो भवति । ह्वारेकः । तथा सुब्वा तु वा । प्रेषयति । उपेक्षते । उपोषति । प्रोषति । उपेकीयति । उपैकी-यति । उपोदनीयति । उपौदनीयति । एङीति किं ? उपायते ।

+एवेऽनियोगे ॥ ९४ ॥ अवर्णोतादेवे प-रतः पराद्देशो भवत्यनियोग । क्वेव भासि । इहेव तिष्ठ । अनियोग इति किं ? क्वैव तिष्ठ ।

× वाऽठोतौ से ॥ ९५ ॥ अवर्णात्वाऽऽठोतोः परतः से वा परो भवति। विवाठी विवौठी। स्थूलोतुः स्थूलौतुः। से इति किं ? पश्यौढं। अपोढ़ं पश्य।

×सीमन्तः केशे ॥ ९६ ॥ सीम्नोऽन्ते परः निपात्यः केशविषये। सीमंतः। केश इति किं ? सीमांतो ग्रामः।

ओमाङोः ॥ ९७ ॥ अवर्णात् परो भवत्योमाङोः परतः। का ओमित्यवोचत्। कोमित्यवोचत्। सामित्यवोचत्। आ—ऊढा। ओढा। अद्य-ओढा-अद्योढा। कदा ओढा-कदोढा। सा आढा—सोढा। सा आढा—सोढा।

*रस्यपदे ॥ ९८ ॥ अवर्णात्सुपि परतः परो भवति अपदे। अभिष्टुः। मयुः। भद्रः। अपद इति किं ? कोषा येमे।

एप्यतः ॥ ९९ ॥ अकारस्य परो भवत्ये प्यपदे परतः। पचे। पठेति। एपीति किं ? अपचे। अत इति किं ? यांति।

*डाजहोऽन्त्य इतौ ॥ १ ॥ डाजहस्यान्त्यस्य परो भवतीतौ परतः। पटत् इति-पटिति। पटिति। डाजह इति किं ? घपदिति आह। अत इति किं ? छपिदिति। इतावति किं ? पटच्चा।

*न म्रः ॥ १ १ ॥ म्रिसंज्ञकस्यात इतौ परतः परो नास्ति। पटत्पटदिति। म्रेरिति किं ? पटिति।

*तः ॥ १ २ ॥ म्रिसंज्ञकस्य यस्तकारः स परो भवति इतौ परे। पटत्पटेति।

म्रो डाचि ॥ १ ३ ॥ डाचि म्रौ परे तकारः परो भवति। पटपटाकरोति। दमदमा भवति। छमछमास्यात्।

+ऋत्सुवा ऋः ॥१ ४॥ ऋति सुपि वा ऋः अपरस्य स्वर्णस्य च मार्गो भवति। पितृषभः पितृऋषभः। पितृऋषभः। पितृकारः। पितृऌकारः पितृऌकारः ऋतीति किं ? माभार्यः।

स्वेऽक्ता दीः ॥ १०५ ॥ अकः स्वेऽचि परे दीर्भवति। देवाम। विधातः। दधीदं। मुनीशः। साधूदित। वधूदरे। मातृकारः। होतृ ऋकारः। होतृकारः। स्व इति किं ? दध्यशान।

*सुटीदुतः माक्स्वं ॥ १ ६ ॥ पूर्वस्याक इदुतः स्वं दीर्भवति मवादौ सुटि परतः। मुनी। साधू। सुटीति किं ? गुरून्। इदुत इति किं ? कुंडे।

वसि ॥ १०७ ॥ माक्स्वं दीर्भवति वसि परतः। माला। बुद्धी। गौरी।

*न्पुंसि ॥ १ ८ ॥ पुंसि वसो नकारादेशो भवति। कपीन्। जिनान्। मुनीन्। साधून्।

पूर्वोऽमि ॥ १ ९ ॥ अकः सुब्यमि परतो द्वयोरेकः पूर्वो भवति। जिनं। मुनिं। साधुं। बुद्धिं। धेनुं। वधूं। नदीं। सुटीति किं ? अचिनवं।

*पदऽन्स्येत ॥ ११० ॥ एङः पदांतादकारादौ परे परतः परः पूर्वो भवति। मुनेऽत्र। साधोऽत्र। पद इति किं ? नयनं। भवनं। अतीति किं ? से इद।

ङसङस्योः ॥ १११ ॥ एङः परतो ङस् ङसि इत्येतयोरति परतः परः पूर्वो भवति। मुनेः स्वं। मुनेरागच्छति। धोः स्वं। धोरागच्छति।

ऋत ठः ॥११२॥ ऋकारांतात् ङस्ङस्यो-रति ठर्भवति द्वयोरेकः। पितुः स्वं। पितुरागच्छति।

*ख्यत्योऽतः ॥ ११३ ॥ ख्य त्य इत्येता-भ्यामनन्तराभ्यां परस्य ङस्ङस्योरत ठर्भवति। सख्युः। पत्युः स्वमागच्छति च। ख्यत्य ग्रहणं किं ? मुख्यस्य। मुख्यात्। अपत्यस्य। अपत्यात्।

*इति रेः ॥ ११४ ॥ अतः परस्य रे इति परे ठर्भवति। को इसति। वर्मो भवति।

इन्नीति किं ? कश्चित् । रेरिति किं स्वर्गादि ।
अत इति किं ? मुनिर्वृते । देवा यांति ।

*अति ॥ ११५ ॥ अतो रेरुर्भवति अकारे परे । सबझोऽस्ति । अतीति किं ? स एष ।

*गोर्वेङ् ॥ ११६ ॥ गोरेङ् परे अति परतः एङ् वा स्यात् । गो अग्र, गोग्र, गवाग्र । गोरिति किं ? चोऽर्थ । एङ इति किं ? चित्रगग्र ।

+ममोऽनक्षऽपि ॥ ११७ ॥ गोरेकः अवा देशो भवति वा अक्षवर्जितेऽपि परे । गवाग्र गोग्रं गवेश्वर गवीश्वर । गवर्ष । गवेष । अनक्ष इति किं ? गो-अक्ष गोक्ष । परे इति किं ? गवे—गवां ।

*इन्द्रे ॥ ११८ ॥ गोरेकः अवो भवति इन्द्रे परत । गवेंद्र ।

+वातायनेऽक्षे ॥ ११९॥ वातायनेऽर्थे गोरेकः अवो भवत्यक्षे परत । गवाक्ष । वातायन इति किं ? गो—अक्ष—गोक्ष ।

*प्राप्नानितौ ॥१२०॥ पक्षकादितिशब्द वर्जितेऽचि परे प्लुतो सन्न भवति । मा दव - दत्ता ३ इदमानयामनितावितिं किं ? सुमगच्छा ३ इति । सुमगच्छेति ।

*देः ॥ १२१ ॥ दिसशकाद् पश् प्राप्नाति सन्नास्त्यचि परतः । मुनी अत्र । पटू इमौ । द्वे इमे । अमी अश्वा ।

*वेकाऽसज्ञ्व मः ॥१२२॥ इक अस्येऽचि परतः मो वा भवत्यसे परे । दधि अत्र । दध्यत्र । नदि एषा । नद्येषा । मधु इद । मध्विद । इक इति किं ? पुनआगार मतं । असे इति किं ? वध्वानम । मधुवक । पद इति- किं ? नयौ । वध्वौ । असव इति किं ? नदीयं ।

मत्स्यकः ॥ १२३ ॥ अकः माकार लकारे च वा मो भवति । मह अर्षि । महर्षि । लट्व कार्य । लट्वर्य्य । भूमि मद्, भूस्युदः । मधु अर्थ । मध्वर्थ । कर्तृ मदयः । कर्तृपः । कन्य लकार । कन्यल्कारः । असीति किं ? दंडार्थ । अक इति किं ? स्याता वृषे ।

*दिवो इस्युत् ॥ १२४ ॥ दिव पदस्य इति परे उट् भवति । घुम्यां । घुमिः । घुम्यः । घुषु । इकीति किं ? दिवौकस ।

*तोऽनम्से सास्सोः स ॥ १२५ ॥ तका रस्थानिन सकारात् सो सं भवति हस्यनम्से । स ददाति । एष रक्षति । अनम्स इति किं ? असो गच्छति । अनेषो गच्छतिसादिति किं ? सकः पचति । एषको हसति । हसीति किं ? सोऽर्थ । एषोऽत्र ।

*तदोऽपिपूर्तौ ॥ १२६ ॥ तस्थानिन स काराद् सो सं भवत्यपि परत पादपूरणे ।
सैष दाशरथी राम' सैष राजा युधिष्ठिरः ।
सैष कर्णो महात्यागी, सैष पार्थो धनुर्धर ॥
अपिपूर्तावितिं किं ? स एष भवतो राजा सोऽप्याम्ये पथि वर्तते ।

+क्लीबतन्यपस्यादेः माय ॥ १२७ ॥ अव गेरादे सं भवति क्लीबतन्योः परत मायः । वक्ष्यः । अमकम । वतंसः । अवतसः ।

+धाञ्नहोपेः ॥ १२८॥ अपेरादेः सं भवति धाञ्नहोमायं।पिहितं।अपिहितं।पिनद्धं।अपिनद्धं।

सपर्युपात् कृञ् सुट् भूषे ॥ १२९॥ समा दिम्यः परस्य कृञः सुट् भवति भूषार्थे । संस्क रोति । समस्करोत् । संचस्कार । परिष्करोति । परिचस्कार । उपस्कराति वार्कं । उपास्करोत् । उपचस्कार कन्यां । भूष इति किं ? उपकरोति ।

समवाये ॥ १३ ॥ सपर्युपात् कृञ सम वायेऽर्थे सुट् भवति । तत्र नः सस्कृत्य । संस्कृतो मरिवैर्यूप' ।

उपात् प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहार

॥ १३१ ॥ उपात् कृञ सुडागमो भवति प्रतियत्नार्थे । एधो दकस्योपस्कुरुते । उपस्कृत्य भुंक्ते । उपस्कृत्य बस्यति ।

किरतेर्लवने ॥ १३२ ॥ उपात् किरते सुड् भवति लवे लवनार्थे । उपस्कारं मद्रका लुनंति । लव इति किं ? उपकिरति धान्यं काक ।

वधे प्रतेश्च ॥ १३३ ॥ प्रतेरुपाच्च किरतेर्वधेऽर्थे सुट् स्यात् । प्रतिस्कीर्णं उपस्कीर्णं ह ते वृषल भूयात् । वध इति किं ? प्रतिकीर्णं बीजं ।

* चतुष्पदपक्ष्यर्थात् ॥ १३४ ॥ अपात् किरते सुट् भवति हर्षाच्चतुष्पदर्थे । अपस्किरते वृषभो हृष्ट । चतुष्पदीति किं ? अवाकिरति बालो हृष्ट । हर्षादिति किं ? अपकिरति श्वा ।

*विष्किरोऽनि भक्ष्याश्रयार्थे ॥१३५॥ अपात् किरतेः सुड् भवति यो शुनि च भक्ष्याश्रयार्थ चेत् । अपस्किरते कुक्कुटो भक्ष्यार्थी । अपस्किरते श्वा आश्रयार्थी ।

*विष्किरो वौ वा ॥१३६॥ विकिरतेः कर्त्रर्थे सुड् वा निपात्यः । विष्किरः । विकिरः शकुनिः ।

*मास्पुतिर्गवि ॥१३७॥ मास्तरस्य तुंपतगवि गम्यमाने सुट् भवति । मस्तुपति गौः । गवीति किं ? मतुपति स्वी ।

*कुस्तुम्बुरुमास्पदाश्चर्यापस्करापस्करावरस्वरमस्करमस्करितस्करबृहस्पतिरथस्पा मातिमतिप्रष्ठाद्धृत्वधपरस्करधांगक्रियासातत्यवधुपारिप्रष्टचौरदेवतानदीषु ॥ १३८ ॥ कुस्तुम्बुरु प्रभृतयः समुदाया निपात्यंते आस्पादि ष्वर्थेषु । कुस्तुंबुरुः धान्याकवृक्षजातिः । आस्पदं प्रतिष्ठा । आश्चर्यमद्भुतं । अवस्करोऽ वपवर्क । अवस्करो रथावयवः । अवरस्परा युवति क्रियासातत्ये । मस्करो वेणुः। मस्करी परिव्राजकः। तस्करश्चौरः। बृहस्पतिर्देवता । रथस्पा नदी । अन्यत्र—कुस्तुंबुरुवृक्षः । आपदं । आचर्यं कर्तं । अवकरः । अपकरः । अवरपर । मकरो ग्राहः । मकरी समुद्रः । तत्करः । बृहस्पतिः । रथपाः ।

*प्रस्कण्वहरिश्चंद्राबृषी ॥१३९॥ एतौ समुद्रौ निपात्यौ ऋषी चेत् । प्रस्कण्व । हरिश्चंद्र ऋषि । प्रकण्वो देश । हरिचंद्रो राजाऽन्यत्र ।

*पारस्करो देशे ॥१४ ॥ पारात् करे सुप्निपात्यते देशे गम्यमाने । पारस्करो देशः । पारकरोऽन्य ।

*नगरे ॥१४१॥ नगरे च पारस्करो निपात्यते । पारस्करो नगरं ।

*कास्तीराजस्तुन्दास्कर्य ॥ १४२ ॥ एतौ योः सुप्निपात्यते नगरे । कास्तीरं । अजस्तुंदं । आस्कर्यं । अन्यत्र—काटीरं । अजतुंद । आकर्यं ।

*कारस्करं ॥१४३॥अस्य योः सुप्निपात्य । कारस्करं नगरं । कारकरमन्यत् ।

*वृक्षे ॥१४४॥वृक्ष च कारस्कर निपात्यते । कारस्करो वृक्षः । कारकरोऽन्यः ।

*करस्करोऽद्रौ च ॥ १४५ ॥ करस्करो निपात्योऽद्रौ वृक्षे च । कारस्करो गिरिर्वृक्षश्च । करकरोऽन्यः ।

*किष्कादयः ॥ १४६ ॥ किष्कुप्रकाराः स सुट्का निपात्यंते । किमस्कौ मर्म प्रमाणे । किष्कुः वितस्तिः हस्तो वा । किष्किन्धः पर्वतः । किमो ह्विलस्से । बनस्पति । प्रायश्चित्तमित्यादि ।

*मिताभितप्रमाणे गोष्पदं ॥ १४७ ॥ एष्वर्थेषु गोः परस्य पदस्य योः सुट् पत्वं च निपात्यं । गोष्पदो देशः—गोभिः सेवित । गोष्पदमरण्यं तैरसेवितं । गोष्पदपूरं वृष्टो देवः । गोपदमन्यत्र ।

पावनुप ॥ १४८ ॥ यौ अनुबिति च

एतत्र ग्रममधिकृतं ज्ञेय । वक्ष्यति—कायाः स्तो काते । स्तोकान्मुक्तः । अविति किं ? निस्तोकः । प्राग्गो अवधिकार । अनुवधिकारश्च माका मकादेशात् ।

कायाः स्तोकादे ॥१४९॥ स्तोकादिभ्यः परस्याः काया अनुप् भवति । स्तोकान्मुक्तः कतिपयान्मुक्तः । अल्पान्मुक्त । अभिकादागतः अभ्यासादागतः । दूरादागत । विप्रकृष्टादागत । कृच्छ्राल्लब्धम । स्तोकादेरिति किं ? दूरात् मम वृकमर्व ।

ब्राह्मणाच्छंसी ॥ १५० ॥ अत्र कानुग् निपात्यः । ब्राह्मणाच्छंसी ।

ट ओजःसहोऽम्भस्तपोऽञ्जस ॥१५१॥ एभ्यो भैक्स्यानुप् भवति । ओजसाकृतं । सहसाकृत । अम्भसाकृत । तपसाप्राप्त । अंजसाकृत ।

+पुंसानुजमनजुषांधौ ॥ १५२ ॥ एतौ कृतटा नुपौ निपात्यौ । पुंसानुजा कन्या । अनुजा अन्य-नांध -अनुषांधः ।

दव्यात्मन ॥ १५३ ॥ दर्शते यौ परे आत्मन टोऽनुम्भवति । आत्मनापचमः । आत्मनाष्टम ।

* मनसआज्ञायिनि ॥१५४॥ मनःशब्दा दात्मनश्चाज्ञायिनि परे टानुम्भवति । मनसाज्ञायी । आत्मनाज्ञायी ।

सौ ॥१५५॥ मनसष्टानुम्भवति सुविषये । मनसागुप्ता । मनसायत्ता ।

* केः परात्मनः ॥ १५६ ॥ परात्मभ्यां ङस्तनुम्भवति सौ । परार्थं पदं परस्मैपदं । पर-स्मैभाषः । आत्मनेपद । आत्मनेभाषः । परा त्मन इति किं ? सखिर्व ।

ईपोऽद्यस ॥ १५७ ॥ अदन्तात् हलन्ताच परस्या ईपोऽनुप् भवति । वनेहरिद्रकाः । कूपेपि शाचकाः । स्वधिसारः । वृषादिमाषकः । अद्रक इति किं ? नदीकुक्कुटिका । खाविति किं ? भक्षशौंडः ।

*कारे मार्षा इति ॥ १५८ ॥ अद्रसभ्यां ईपोऽनुप् भवति हलदौ मार्षा देवे कारविषये । हलेद्विपदिका । समितिमाषक । कार इति किं ? अभ्याहितपशु । माषामिति किं ? पूप शूपः । हलीति किं ? अविकटोरण ।

मध्यांताद् गुरौ ॥ १५९ ॥ मध्यांताभ्यां ईपोऽनुप् भवति गुरौ यौ परतः । मध्येगुरुः । अंतेगुरुः ।

अकामेऽमूर्धमस्तकात् स्वांगात् ॥ १६ ॥ मूर्धमस्तकवर्जितात् स्वांगात् अकामे यौ परत ईपोऽनुप् भवति । कण्ठेकालः । उरसिलोमा । उदरमणिः । शिरसिशिखः । अकाम इति किं ? मुखे कामोऽस्य मुखकामः । अमूर्धमस्तकादिति किं ? मूर्धशिखः । मस्तकशिखः । स्वांगादिति किं ? पाणशौंड ।

*बंधे घाञि वा ॥ १६१॥ अद्वर्णान्तादीपोऽ नुम्भवति वाञावौ घञ्ते परे । हस्तेबंधः । हस्त बधः । चक्रबंधः । चक्रबधः । घञीति किं ? चक्रबद्धः ।

वे कृति बहुलं ॥ १६२॥ अदन्तात् हसे कृदंते यौ बहुलं ईपोऽनुप् भवति । अवाहेभूमिशर्ये मम्मनिकुत । उत्केविशीर्ण । पात्रेसमिताः । क्वचिन्न भवति—मासकारकः । क्वचिद् विभाषा । सरसिरुहं सरोरुहं । क्वचिदन्यदेव—हृदय स्पृ शतीति हृदिस्पृक् । व इति किं ? अन्वनि कार कोऽस्य मन्यकारकः । कृतीति किं ? अक्षपूतः ।

+अपयोनिमतिचरेऽपः ॥ १६३ ॥ अपश ब्दादीपोऽनुप् भवति यादिषु परतः । अप्सव्यः । अप्सुयोनि । अप्सुमतिः । अप्सुचरः ।

+जे ॥ १६४ ॥ अपः ईपोऽनुम्भवति जे

घौ परत सम्मुखः ।

+गुनाहकवापारस्काछात् ॥ १६५ ॥ एभ्य ईपोऽनुप् भवति जे घौ परत । दिविजः । मातृपिजः । वपाजुजः । शरदिजः । कालेज ।

+वरवरासरवर्षाद् वा ॥ १६६ ॥ दप दिम्य ईपा अ वाऽनुम्भवति । भरेज । सरज । वरेज । वरजः । वरेज । सरज । वर्षेजः वर्षजः ।

+उपषासिवासस्कासात् ॥ १६७ ॥ भच्म न्यापककादीपो वाऽनुप् भवति शयादिषु परत । बिलेशयः । बिलशयः । वनेवासी । वनवासी । ग्रामेवासः । ग्रामवासः । अकमादिति किं ? पूर्वाह्णस्थः । भरायस्थः ।

+त्वाकाम्यकालतन ॥ १६८ ॥ कालवाच कादीपो वानुम्भवति आदिषु परतः पूर्वेतरा । पूर्वाह्णतरे पूर्वाह्णेतमे पूर्वाह्णतमे अपराह्णेतमे अपराह्णतमे पूर्वाह्णेकाले पूर्वाह्णकाले । अपरा ह्णकाले अपराह्णकाले पूर्वाह्णेतन पूर्वाह्णतनः । अपराह्णेतनः । अपराह्णतन । कालादिति किं ? शुक्लतरे । शुक्लतमे ।

+ननासिद्दस्थे ॥ १६९ ॥ इनसिद्धस्थेषु परेषु ईपोऽनुप् नास्ति । स्थण्डिलशायी । सां किरमसिद्धः सांकाश्यसिद्धः । पर्वतस्थः । कूटस्थः ।

+गोपुचर ॥ १७० ॥ चरेपोऽनुप् विधा स । गोषुचरः ।

ताषा शापे ॥ १७१ ॥ तानुप् भवति शापे अक्रोश गम्यमाने । चौरस्यकुलं । चोरस्यभार्या । दासस्य पुत्र्यादासनभार्यादार इति किन्तु कुर्वी

पुत्रे वा ॥ १७२ ॥ शापे ताषा वानुप् भवति पुत्रे घौ । दास्याः पुत्रः, दासीपुत्रः ।

+वाक्दिशपश्यता युक्तिदण्डहरे ॥ १७३ ॥ एभ्यो युक्त्यादिषु तानुप् भवति । वाचोयुक्तिः । दिशोदण्डः । पश्यतोहरः । भपरस्यदिरित्यपि दृश्यते ।

+शकुन्युच्छलांगूलेषु वा शुन ॥ १७४ ॥ अनुशब्दाताऽनुप् भवति शफादिषु सौ । शुन शेफ । शुन पुच्छ । शुनोलांगूल । सावि ति किं ? श्वशफं ।

+पुष्टेषाशसामिये ॥ १७५ ॥ दिवस्ताम्भो ताऽनुभवति दासभिमयो परतः स्रौ । दिवोदास । दिवानांप्रियं ।

ऋतां विद्यायोनिसंबंधात् ॥ १७६ ॥ ऋ कारान्तानां विद्यासंबंधात् योनिसंबंधाच्च वर्तमा नानां तानुप् भवति । होतुः पुत्र । होतुरन्ते वासी । पोतुः पुत्र । पोतुरन्तेवासी । मातुः पुत्र । मातुर्निवासी । ऋतामिति किं ? उपाध्यायपुत्र । विद्यायोनिसंबंधादिति किं ? भर्तृगृहं ।

वा स्वसृपत्यो ॥ १७७ ॥ ताषा वाऽनुम्भवति अनयो परत । मातुःस्वसा । मातुः— ष्वसा । मातृष्वसा । ननांदुःपति । ननांदृपति । योनिसंबंधादिति किं ? मातृस्वसा ।

•आत् द्वि ॥ १७८ ॥ ऋकारांताना द्वे आन् भवति घौ परत । होतापोतारौ । नेष्टोद्गा तारौ । मातापितरौ । याताननांदरौ ।

•पुत्रे ॥१७९॥ ऋतां पुत्रे घौ आन् भवति । पितापुत्रौ । मातापुत्रौ ।

• अग्नेन्द्रादिषु स्पतानां ॥ १८० ॥ द्वे पूर्वस्य आन् भवति अग्नीन्द्रादिषु घुषु परत । इंद्रासोमौ । इंद्रावृहस्पती । सूर्याचन्द्रमसौ । अग्नेन्द्रादिष्विति किं ? वृषभजापती । दिवाकर निशाकरौ । स्कन्दविशाखौ । शिववैश्रवणौ । स्पतानामिति किं ? अग्निशो माणवकौ ।

वामवरुणेऽनरी ॥ १८१ ॥ अग्ने यो भवस्तस्यो परयोर्न्यतारीद् ईत्व स्यात् । अग्नी षोमौ । अग्नीवरुणौ ।

• नेत्याविभिष्ये ॥ १८२ ॥ अग्नेरभिसबे

विदिर्म्भिदर्शने यो ज्ञानीते न स्य । आग्निमारुत । आग्निवारुणी । येपीति किं ? अग्नामरुतौ । आविध्विंद इति किं ? आग्नावैष्णवं । आग्नेन्द्रं ।

उपासोपस' ॥ १८३ ॥ उषस उषासा इत्ययमादेशो भवति देवताद्वंद्वे । उषस नक्त च उषासानक्त । उषासानक्ते ।

दिवो द्यावा ॥१८४॥ दिवो द्यावा इत्ययमादेशो भवति देवताद्वंद्वे । द्यौश्च क्षमा च द्यावाक्षमे । द्यावाभूमी ।

दिवस् पृथिव्यां वा ॥१८५॥ दिव दिवस् भवति पृथिव्यां देवताद्वंद्वे वा । दिवस्पृथिव्यौ । द्यावापृथिव्यौ ।

मातरपितरौ ॥ १८६ ॥ मातृपित्रोर्द्वंद्वे द्वयोररादेशो वा निपात्यः । मातरपितरौ । मातापितरौ ।

*स्त्यसुपि सर्वे पुंवत् ॥१८७॥ स्त्रीशब्दः सर्वे पुंवत् भवति असुपि परतः । सर्वासां प्रियः सर्वप्रियः । भक्त्याः पुत्रः-भक्तपुत्रः । एकक्षीर । सर्वकाम्यति । स्त्रीति किं ? विद्यानिवास' । असुपीति किं ? सर्वस्यै । यस्याः । तस्या । सर्वमिति किं सर्वा प्रिया अस्य सर्वप्रियः । सर्वमनोज्ञ । इत्यादिनिषेधविषयेऽपि यथा स्यात् ।

*स्त्र्युक्तपुंस्कादनूङेकार्थेऽदृप्रियादौ स्त्रियां ॥ १८८ ॥ स्त्री उक्तपुंस्कात् परं स्त्रीत्य ऊङ्वर्जितं एकार्थे दर्शतप्रियादिवर्जिते स्त्रियां वर्तमाने यो पुंवत् पुल्लिंगवत् भवति । दर्शनीया भार्या यस्यासौ दर्शनीयभार्य । शोभनभार्य ।चारुवेष । मसृणभार्य । स्त्रीति किं ग्रामणि कुलं दृष्टि रस्य ग्रामणिदृष्टि । उक्तपुंस्कादिति किं खट्वाभार्या रिक । शतकेशीभार्य । अनूङिति किं वामोरूभार्यः एकार्थे इति किं कल्याण्या माता कल्याणीमाता अदृप्रियादाविति किं कल्याणी पञ्चमी भार्या क-
ल्याणीपञ्चमा रात्रय । कल्याणीमनोज्ञ । कल्याणी भक्ती । स्त्रियामिति किं कल्याणीप्रधान ।

तसादौ ॥१८९॥ तसादिषु परत स्त्री पुंवद् भवति । तस्यास्तत । तस्यां-तत्रामया प्रकृत्या यथातथामभव्या ।भाव्यतरा ।आभ्यतमा इत्यादि।

*इति भो जातिश्च ॥१९०॥ स्त्री जातिरन्या च भसंज्ञा इति पुंवद् भवति। गार्गायण्यः अप त्यं-गार्गो वात्स्य ।गार्गिको वात्स्य । एन्यां साधु एत्य । हस्तिनीनां समूह हास्तिकं भ इति किं कठीरूप्यं ॥

×ङेऽग्निः ॥ १९१ ॥ अग्निः पुंवद् भवति ङे परत ।अग्नायी देवताऽस्य आग्नेय । नियमार्थोऽयं योग । ङेऽग्निरेव पुंवत् नान्यः । श्यैनेय । रौहिणेय' ।

*गुणवचनस्य तसि ॥ १९२ ॥ गुणवचन त्वतलौ परतः पुंवद् भवति । पट्व्याः भावः पटुत्वं, पटुता । मृदुत्वं । मृदुता।गुण इति किं । कठीत्व ।

+बह्वल्पार्थे शसि ॥ १९३ ॥ बह्वर्थोऽल्पार्थश्च शसि इति पुंवद् भवति । बह्वीभ्यो देहि बहुशो देहि । अल्पशो देहि ।

+मृगक्षीरादिषु ॥ १९४ ॥ एषु इतिपदषु सत्पूर्वपद तत्स्त्रियामनेकार्थे च यो पुंवत् भवति। मृग्याः क्षीरं मृगक्षीरं । कुक्कुटाण्ड । मृगपदं ।

क्यङ्मानिनौ ॥ १९५ ॥ क्यङि मानिनि च परत स्त्री पुंवत् भवति।एनीवाचरति एतायते। हरितायते । दर्शनीयां मन्यते दर्शनीयमानी । शोभनमानी ।

न कुप्तकोङ् ॥ १९६ ॥ कोङुतश्च यः ककारस्तदन्त स्त्री पुंवत् भवति । पाचिकाभार्यः । पाचिकात । पाचिकायते । पाचिकामानिनी । कारिकीदारिक । मद्रिकात' । कारिकायते । कारिकामानिनी । तदन्तग्रहणं किं ? पक्वभार्या ॥

मत्स्याकभाय ।

दट्स्नु ॥ १९७ ॥ दडंता सुप स्त्री पुंवं नास्ति । पचमीभार्य । दशमीभार्य । पंचमीत । पंचमीम्पते । पंचमीमानिनी।दत्ताभार्य।मुद्याभार्य । दत्तात । दत्ताम्पते । दत्तामानिनी ।

*पेम्मुदरक्तविकारे ॥ १९८ ॥ रक्तविकार वर्जितेर्ये पेपनिमित्ते यड् वृत् डंता स्त्री पुंवन्न भवति । मौसलीभार्य । मामुरीभार्य । मामुरीत । मामुरीयत । मामुरीमानिनी । यविति किं? बन्ध्यभार्य । भिदुप्पानिभार्य । वृविति किं? कुंभकारभार्य । पुष्पधायभाय । अरक्त विकार इति किं? कापायी बृहतिका यस्य कपायवृहतिक स्फौटी ईषा यस्य फौटेषो रथ ।

अमानिनीस्वांगात् ॥ १९९ ॥ स्वांगाद् य ईवडंता स्त्री पुंवन्नास्त्यमानिनी वौ परत । दीर्घकेशीभार्य । दीर्घकेशीत । दीर्घकेशीम्पते । अमानिनीति किं? दीर्घकेशमानिनी । ईविति किं? पृथुजघनभार्य । स्वांगादिति किं? पटुभार्य ।

जाति ॥ २० ॥ जातिश्च स्त्री पुंवन्न भवति अमानिनि वौ परत । कठीभार्य । कठीत । कठीम्पतानुद्राभार्य । शूद्रात । शूद्राम्पते ।

पुंवद् यजातीयदेशीये ॥२०१॥ स्त्री पुंवद् भवति यसंज्ञके से जातीयदेशीययोश्च परत । दृढ़भक्तापि पुंवद् भवति । पाचकवृंदारिका । पाचकजातीया । पाचकदेशीया । कालिककुंदारिका । दट्सुरपि—पंचमवृंदारिका । पंचमजातीया । पंचमदेशीया । दत्तवृंदारिका । दत्तजातीया । दत्तदेशीया । पम्मुदरक्तविकारेऽपि पुंवद् भवति । मामुरवृंदारिका । मामुरजातीया । मामुरदेशीया । स्वांगादीतापि—दीर्घकेशवृंदारिका । दीर्घकेशजातीया । दीर्घकेशदेशीया । जातिरपि—कठवृंदारिकाकठजातीयाकठदेशीया ।

भरूपकल्पचेलड्ब्रुवगोत्रमतहत मोऽनेकाच ॥ २०२ ॥ ईस्त्रीस्यातस्यानेकाच भादिषु परतः मो भवति । गौरितरा । गौरितमा । गौरिरूपा । गौरिकल्पा । गौरिचेली । गौरिब्रुवा । गौरिगोत्रा । गौरिमता । गौरिमता । गौरिहता । कुमारितरा । कुमारितमा । कुमारिरूपा । इत्यादि । अनेकाच इति किं? श्रितरा । श्रीतरा । ईविति किं? दत्तातरा ।

+गौरिमागान्मत सो ॥ २०३ ॥ गौरिभोगाभ्यां मतंताभ्यां सो ईत मो भवति भादिषु परत । गौरिमतितरा गौरिमतितमा । भोगवतितरा । भोगवतितमा । एवं रूपादिष्वपि योग्यांसो“इति किं?गौरिमतिरूप गौरीमतीरूपा ।

भ्वा मो ॥ २०४ ॥ भुसंज्ञकस्य भादिषु परत मो वा स्यात् । श्रियतमा । श्रीतमा । लक्ष्मितमा लक्ष्मीतमा । वामोरुतरा । वामोरूतरा । एवं—रूपादावपि । भारिति किं? कारिकातरा ।

वागित ॥ २०५ ॥ उगितः परस्य मो मो वा स्यात् भादिषु परतः । विदुषितरा विदुषीतरा । विद्वत्तरा । पचतितमा, पचतीतमा । पचत्तमा । एवं—सर्वत्र । उगित इति किं? कुमारितरा । पुमर्थामहत्पुमर्थाविकल्पार्थं ।

आङ् महतो जातीये च॥२०६॥ आगा देशो भवति महतो जातीय एकार्थे च धौ परतः महाजातीय । महामुनिः । महापुरुषः । महाप्राज्ञा । महाबाहु । महात्मा । जातीये चेति किं? महत पुत्रः-महत्पुत्र ।

+करपासविशिष्ट वा ॥ २०७ ॥ महत करादिषु परतु आङ् वा स्यात् । महतः-कर-महाकर । महत्कर । महापास । महत्पास । महाविशिष्ट । महद्विशिष्ट

*अन्या ॥ २०८ ॥ ईत्स्यन्तस्य महत करा विध्याङ् भवति । महस्याः करः-महाकरः॥ महा भासः । महाविधिष्ठः ।

*अष्टनोऽसाशीत्योःस्यौ माक्षत्वात् प्रत्यय ॥२०९॥ द्वि अष्टन् इत्येतयोराङ् भवति । स्मिसङ् यौ परत, प्रशात् माक् त्रेत्रयम् बस मशीतिं च वर्जयित्वा । द्वादश । द्वाविंशति । द्वात्रिंशत् । अष्टादश । अष्टाविंशति । अष्टा त्रिंशत् । त्रयोदश । त्रयोविंशति । त्रयस्त्रिंशत् । अप्स्त्रम त्रेरिति किं? चतुर्दश । अनाशीत्यारिति किं ? द्विशा । अष्टदशा । त्रिदशा । द्व्यशीति त्र्यशीति । प्राक्शतादिति किं ? द्विशत । द्विस हस्रं । अष्टशतं । अष्टसहस्रं । त्रिशतं । त्रिसहस्रं ।

वा चत्वारिंशदादौ ॥२१० ॥ त्र्यादीनामाङ् वा भवति चत्वारिंशदादौ परतः । द्विचत्वारिं शत् । द्वाचत्वारिंशत् । अष्टाचत्वारिंशत् । अष्ट चत्वारिंशत् । त्रयश्चत्वारिंशत् । त्रिचत्वारिंशत् । द्वापंचाशत् । द्विपंचाशत् । अष्टापंचाशत् । अष्टपंचाशत् । त्रयःपंचाशत् । त्रिपंचाशत् । द्वानवति । द्विनवति । अष्टानवति । अष्टन वति । त्रयोनवति । त्रिनवति ।

*दश्येकः ॥२११॥ दशनि यौ एकस्य दीर्घीभावस्यते । एकादश । दशनीति किं? एकविंशति ।

+षष षर्डतरि चादेर्योष्टु ॥२१२॥ षष उभवति दतृशब्दे दशनि च परे षोराबेष्टुत्वं । षोडन् । षोडश ।

+ धात्ये वा ॥२१३॥ षष उत्वं वा धात्ये षोरादः दुत्वं नित्यं स्यात् । षोढा । षड्धा ।

+नस् नासिकायास्तसक्षुद्रे ॥ २१४ ॥ नासिकाशब्दस्य नस् भवति तस्ये क्षुद्रे च परत । नस्तः । नसक्षुद्रः ।

+येऽवर्णे ॥२१५॥ नासिकाया नस् भवति

अवर्णे यस्ये परे । नस्यं । अवर्ण इति किं? नासिक्यो वर्णः ।

हृदयस्य हृल्लेखाण्यलासे ॥ २१६ ॥ हृदयस्य हृद् भवति लेखादिषु परतः । हृल्लेखः। हार्दं । हृद्यं । हृल्लासः ।

*पत् पादस्याज्यातिगोपहते ॥ २१७ ॥ पादस्य पदादेशो भवति आज्यादिषु परतः । पदाजिः । पदातिः । पदग । पदोपहतः ।

पद् ये ॥२१८॥पादस्य पदित्ययमादेशो भवति यस्ये परत । पद्यं ।

हिमकाषिहतौ ॥ २१९ ॥ पादस्य पद् भवति हिमादिषु परतः । पद्धिमं । पत्काषी । पद्धतिः

*शस्यृच ॥२२०॥ ऋचः संबन्धिनः पादस्य पदादेशो भवति शसि स्ये परे । पच्छः गायत्री शंसति । ऋच इति किं ? पादशः कार्षापणं ददाति ।

वा निष्कघोषमिश्रशब्दे ॥२२१॥ पादस्य पद् वा भवति निष्कादिषु परत । पन्निष्क । पादनिष्कः । पद्घोष । पादघोष । पन्मिश्र । पादमिश्र । पच्छब्द । पादशब्द ।

*उदकस्योदैकहलि पूर्वे ॥ २२२ ॥ उद कस्य उद इत्ययमादेशो भवति वा पूर्वमेकहल् आदौ यो परत । उदकुंभ । उदककुंभ । उद पात्रं । उदकपात्रं । एकहलीति किं? उदकस्थाली । पूर्व इति किं ? उदकगिरि ।

मंथौदनसक्तुबिन्दुवज्रभारहारवीवधगाहे ॥२२३॥ उदकस्योदो भवति वा मंथादिषु परत उदमंथ । उदकमंथ । उदौदन । उदकौदन । उदसक्तु । उदकसक्तु । उदबिंदु । उदकबिंदु । उदवज्रो उदकवज्रः उदभार । उदकभार । उद हार । उदकहार । उदवीवधः । उदकवीवधः । उदगाह । उदकगाह ।

*पिपेषवासवाहन ॥ २२४ ॥ प्याविरुद

कम्पोदो भवति । उदधि । उदपेषं पिनष्टि । उदवासः । उदवाहनः ।

*पोन्य सौ ॥ २२५ ॥ उदकस्य प्राक् परस्य यास्य सावुदा भवति । उदमेघः औदमेघिः । उदवाहः । औदवाहिः । क्षीरोदा । क्षीरोदा । कपयाद । काकादा । साविति किं । उदकपयत ।

*वाघे ॥ २२६ ॥ पूर्वपदस्य वोध्य उत्था स्यात् । देवदत्तः । देवः । दत्त । भीमसेनः भीमः । सेन । सत्यभामा । सत्या । भामा ।

*इकोऽमोऽड्यीपुष्यणम्हे ॥ २२७ ॥ इगन्तस्य मो वा स्यात् यो स येविक् कीस्य इतुनाः स्थानी यथादेशा क्षिप न भवति । लक्ष्मीपुत्रः । लक्ष्मिपुत्रः । ग्रामणीपुत्र ग्रामणिपुत्रः । वधूपुत्रः । वधुपुत्रः । खलपूपुत्र । खलपुपुत्र । इक इति किं । खट्वापादः । अड्याद्येरिति किं । गार्गीपुत्रः । भ्रौकुटं, भ्रूकुटं । कौमुदगंधीनदिः । पृथ्वीभृत ।

ड्यापो कचित्सौ ॥ २२८ ॥ डी आप इत्येवमतस्य कचित् मो भवति । रेवतिमित्र महिलाता । शिलवहः । मंजुरथं । कचित्र स्यात । नान्दीमुख । गंगाद्वारं । कचिद्वधर्म । पृथि वीदत्तः, पृथिविदत्तः । गगादत्ती । गंगदेवी । कचिदन्यत्-तीर्थंकरः तीर्थकरः । ड्याप इति किं । श्रीपुरं । साविति किं । नदीस्नातः ।

त्वे ॥ २२९ ॥ ड्यापोस्त्वे कचित् मो भवति । रोहिणित्वं । रोहिणीत्वं । अजत्वं । अजात्वं ।

*मालेषीकेष्टकस्यान्तस्य च मारिभूलचिते ॥ २३ ॥ मालादीनां तदन्तानां च माला दिषु परत मो भवति । मालभारी । मालमा रिणी । उत्पलमालभारिणी । इषीकतूलं । मुंजेषीकतूलं । इष्टकचितं । पक्वेष्टकचितं ।

+भ्रुवः कुटिकुंसत्व ॥२११॥ कुटिकुंसयो परतो भ्रुवः मो भवति अन्यतरदेषः । भ्रुकुटि । भ्रकुटि । भ्रुकुस । भ्रकुसः ।

खित्यघे हवि ॥ २१२ ॥ अजंतस्याद्य मो भवति खित्कृति परत । खट्वमन्या । हरिणिमन्या । कालिमन्या । रोहिणिमन्या । अघ्यरिति किं । दोषामन्यमहः-। दिवामन्या रात्रि

मुमच ॥ २१३ ॥ अघतस्यास्ये मुम् भवति खित्कृति परत । जनमेजय । स्तनं धयः । प्रियंवद । क्षेमंकर । अच इति किं । विद्वन्मन्य ।

अमेकाचोऽम्वत् ॥ २१४ ॥ एकाचोऽम्व तस्याम् भवति खित्कृति अमीष चास्मिन् कार्ये स्यात् । गामन्य । स्त्रीमन्य । नरंमन्य । एकाच इति किं । लक्ष्मीमन्या । अच इति किं । भिन्मन्य ।

सत्यागदास्तो कारे ॥ २१५ ॥ सत्या दीनां कारे पर मुम् भवति । सत्यंकार । अग दंकार । अस्तुंकार ।

*भ्राष्ट्राग्न्यारिंधे ॥ २१६ ॥ इंधे यो मुम् भवति भ्राष्ट्राग्न्याः । भ्राष्ट्रमिंध । अग्निमिंध ।

×भद्रोष्णयोः करणे ॥ २१७ ॥ अनयोः करण यो मुम् भवति । भद्रंकरणं । उष्णंकरण ।

+गिलगिलगिलयोरगिलस्य ॥ २१८ ॥ गिलान्मुक्तस्याजंतस्य गिलगिलगिल्यो मुम् भवति । तिमिंगिलः । तिमिंगिलगिलः । अगि लस्येति किं । तिमिंगिलं गिलतीति तिमिं गिलगिलः ।

+धेनुभव्याभव्यदिनकालंपृणानन्यासमिरयाः ॥२१९॥ धेन्वादीनां भव्यादिषु मुम निपात्यः । धेनुंभव्या । मध्यंदिनं । कालंपृण । अन भ्यासमित्य ।

*रात्रेः कृत्यस्य ॥ २४० ॥ रात्रेः कृदन्ते खौ मुम् भवति अकार्यन्तस्याचन्तस्य मतेन । रात्रिंचरः । रात्रिचरः । रात्रिमाटः । रात्र्याटः ।

नञोऽन् ॥ २४१ ॥ नञः अन् भवति चौ परतः । अनमः । अहिंसा । अस्तेयं ।

अचि ॥ २४२ ॥ नञः अजादौ परे अन् भवति । अनुपमो जिनः । अनंतः अनादिः । पुनः सूत्रं णकारनिवृत्त्यर्थं ।

*क्षेपे मिङि ॥ २४३ ॥ नञोऽन् भवति क्षेपेऽर्थे मिङि । अपचसि त्वं जाल्म । क्षेप इति किं ? अपचसि जाल्म ।

*एकादन्नमाऽक्षौ ॥ २४४ ॥ एकशब्दात् नञोऽन्नश्चौ स्तः चौ परे । एकेन न विंशतिः एकान्नविंशतिः । एकान्नविंशतिः । एकान्न त्रिंशत् । एकान्नत्रिंशत् ।

नगो वाऽप्राणिनि ॥ २४५ ॥ नग इति निपात्यतेऽप्राणिन्यर्थे वा । न गच्छन्तीति नगा । नगाः वृक्षाः पर्वता वा । अप्राणिनि इति किं ? अगः वृषलः शीतेन ।

सहस्य सः खौ ॥ २४६ ॥ सहस्य स आदेशो भवति चौ । साश्वत्थं । सपलाशं । खा विति किं ? सहयुध्वा ।

*अदृश्याधिकारस्थे ॥ २४७ ॥ अदृश्यार्थेऽधिके दृश्ये च वर्तमानस्य सहस्य सो भवति चौ परतः । ज्योतिषमधीते । सद्रोणा खारी । समाषः कार्षापणः । सपिशाचा वात्या ।

ऐकाले ॥ २४८ ॥ इत्ये सहस्य सो भवति अकाले । सचक्रं धेहि । सधुरं प्राज । अकाल इति किं ? सहपूर्वाह्णं । सहापराह्णं भुंक्ते ।

वा नीचे ॥ २४९ ॥ नीचे सहस्य सो भवति चौ वा । सपुत्रः । सहपुत्रः पिता । सच्छात्रः सहच्छात्रः आगतः । नीच इति किं ? सहयुध्वा ।

नाशिष्यगोवत्सहले ॥ २५० ॥ सहस्य सो नास्ति आशिषि अगोवत्सहलेषु परतः । स्वस्ति सह देवाय गुरवे स्वस्ति राज्ञे सहकोकाय । आशिषीति किं ? सकाशः । अगोवत्सहल इति किं ? स्वस्त्यस्तु सगवे सहगवे तुभ्यं सवत्साय सह वत्साय तुभ्यं । सहलाय सहहलाय तुभ्यं ।

*समानस्य धर्मादिषु ॥ २५१ ॥ समानस्य सादेशो भवति धर्मादिषु परेषु । सधर्मा । सपक्षः । समानीयः । सरूपाः । सनाम । सवर्णः । सवय । सनामा । सपुरित्यादि ।

सब्रह्मचारी ॥ २५२ ॥ समानस्य स निपात्यो ब्रह्मचारिणि चौ । समानो ब्रह्मचारी सब्रह्मचारी ।

*दृग्दृशदृक्षे ॥ २५३ ॥ समानस्य सो भवति दृगादिषु परतः । सदृक् । सदृश । सदृक्षः । अप्रत्ययस्यपुत्रार्थं ।

किमिदमोः कीश् ॥ २५४ ॥ किमिदमोः कीश् इत्येतावादेशो भवतः दृगादिषु परतः । किमास् । कीदृग् । कीदृशः । कीदृक्ष । ईमास् । ईदृक् । ईदृश । ईदृक्ष ।

*आ ॥ २५५ ॥ पूर्वसूत्रात् सर्वादेराकारादेशो भवति दृगादिषु परतः । अन्यादृग् । अन्यादृश । अन्यादृक्षः । तावान् । तादृग् । तादृशः । तादृशी । तादृक्षः । यावान् । यादृग् । यादृश । यादृशी । यादृक्षः । मवादृक् । भवादृश । त्वादृक् । मादृश । युष्मादृशः । अस्मादृश ।

*विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चौ क्वौ ॥ २५६ ॥ विष्वग्देवयोः सर्वनाम्नश्च टेरद्रिरादेशो भवति अञ्चतौ क्व्यन्ते परतः । विष्वद्र्यङ् । देवद्र्यङ् । सध्र्यङ् । तद्र्यङ् । कद्र्यङ् । युष्मद्र्यङ् । अस्मद्र्यङ् । मवद्र्यङ् । देवद्रीची । सवद्रीची । विष्वग्द्रच

स्नीरिनि किं ? पाग्राइ ।

*संसहयो समिसध्री ॥ २५७ ॥ मसह स्थाने समिमम्रि इत्येतानादेशौ भवत श्चवतौ परत । सम्यङ् । सम्यङ् ।समीचीसध्रीची।

*तिरसः तिर्य्ये ॥ २५८ ॥ तिरसः तिरि इत्ययमादेशो भवति भकारादावचतौ परत । तिर्यङ् । तिर्यञ्चौ । तिर्यञ्चः । तिर्यग्भ्यां । ए इति किं ? तिरश्चः । तिरश्ची ।

*द्व्यन्तर्गेरीदपोऽनाप् ॥ २५९ ॥ द्व्यन्त स्भ्यो भनवणान्तात् गेश्चाप ईत्व स्यात् । द्वीपः । अन्तरीपं । समीपं । नीपं । वीपं । भनापिति किं ? मापं । परापं ।

वेदेऽनोदः ॥ २६ ॥ वेदार्थेऽनो पर स्याप उभवति । अनूपः । वेदे इति किं ? अन्वीपो ग्राम ।

छकारकेऽन्यस्य दुक ॥२६१॥ छे कारके चान्यस्य दुगागमो भवति।अन्यदीयं।अन्यत्कारकं।

* रागोत्सुकोत्याशितास्थास्थाशिष्यतामस्य ॥ २६२ ॥ तावमातवर्जितस्यान्यस्य दुगागमो भवति रागादिषु परत । अन्यद्राग । अन्य दुत्सुक । अन्यदूतिः । अन्यदाशितः । अन्य दास्था । अन्यदाशा । अन्यदाशीः ।अतामस्येति किं ? अन्यस्यान्येन वा रागः—अन्यरागः ।

वाऽर्थे ॥ २६३॥ भतामातस्यान्यस्यार्थे वा दुग भवति । अन्यदर्थः । अन्यार्थ ।

+ण्यस्येङ्ग वञ्चेदुक मातरि ॥२६४॥ण्यान्तस्य वसे भकार मकार ककारादि मातरि घौ वा इङ्ग भवति । कारीषगन्ध्या माता यस्य कारीषगं धीमात । कारीषगन्ध्यामात । कारीषगंधीमाता । कारीषगन्ध्यामाता । कारीषगंधीमातृकः । कारी षगन्ध्यामातृकः । ण्यस्येति किं ? इभ्यामाता । व इति किं ? कारीषगन्ध्यामाता ।

*बंधौ ॥ २६५ ॥ ण्यस्य व बंधौ परे ईङ्ग भवति । कारीषगन्धीबन्धु । कौमुदगन्धीबन्धु ।

*पे पुत्रपत्योः ॥ २६६ ॥ पसे पुत्रपत्योः ण्यस्य ईङ्ग भवति । कारीषगंधीपुत्र । कारीष गंधीपतिः । कौमुदगंधीपुत्रः । कौमुदगंधीपति । प इति किं ? कारीषगन्ध्यापतिग्रामः । पुत्रपत्यो रिति किं ? कारीषगन्ध्याकुलं ।

कत्काः पत्रपि ॥२६७॥ को कद् भवति वसे भजादौ घौ पर । कदज । कदर्थ । कद सर्न । प इति किं ? किमो राजा । कुष्ट्रः । कथः । भचीति किं ? कुमोजनं ।

रथवदे ॥ २६८॥ कोः कद भवति रथ वदयोः परतः । कद्रथ । कद्वदः ।वसेऽपि-कद्रथो राजा । कद्वदा सम ।

तृणे जातौ ॥ २६९ ॥ को कत् भवति तृणे घौ जात्यर्थे । कत्तृणं । कुतृणान्यन्यत्र ।

कत्त्रिः ॥ २७० ॥ कोः किमो वा त्रौ घौ परे कन्निपात्य । कत्त्रयः । कत्त्रि ।

का पथ्यक्षे ॥ २७१ ॥ कोः का भवति पथ्यक्षयोः परत । कापथ । काक्ष ।

*भल्पे ॥ २७२ ॥ ईषदर्थे कोः का भवति। ईषन्मधुरं–काममधुरं । काकटुकं । काकवणं ।

पुरुषे वा ॥ २७३ ॥ कोर्वा का स्यात् पुरुषे परतः । कापुरुषः कुपुरुषः ।

कवं चोष्ण ॥ २७४ ॥ कोः कवादेशो भवति का च वा उष्ण परे । कवोष्णं । कोष्णं । कदुष्णं ।

×मांस्पाकमांस्पचने ॥ २७५ ॥ मांसस्य पाकपचनयोःपरत सं वा निपात्यतेमांस्पाकः । मांसपाकः । मांस्पचनं । मांसपचनं ।

×सम सं तत ॥ २७६ ॥ समस्तते परत स वा स्यात् । सततं । संततं ।

*स्कृति ॥ २७७ ॥ समुदुपर्यस्य कृमाश्रयवे सकारे परे समः स वा भवति।संस्कृता।संस्कृता। सीति किं ? सत्कार ।

*सम्तुमामन काम ॥ २७८ ॥ सम्तुमो सं भवति मनसि कामे च परत । समनाः । सकाम । मांकुमनाः । भोक्तुकामः ।

*अपेऽवश्यमः ॥२७९॥ अवश्यम स भवति अस्संज्ञे परत' । अवश्यकर्तव्य । अवश्यमदर्य ।

*पृषोदरादय ॥ २८० ॥ पृषोदरप्रकारा शब्दाः साधवो भवंति। पृषदुदरमस्य पृषोदर । तत्समत्र । वारिणो वाहक —बलाहकः। मह्यां रौति मयूरः। श्मानां शयन—श्मशानं । पिशि तमश्नाति पिशाच । ऊर्ध्वं कर्णौ अस्य उलूक । मेहनस्य खस्य माला मेखला । जीवनस्य मूतः जीमूतः । उर्ध्व खमस्य उलूखलं । मुहुस्वन कांति मुसल । दिवि ओको येषां ते दिवौकसः । कौ सार्वतीति कुञ्जर' । मह्यां शेते महिषः । बलं वहतीति बलीवर्दः । हलस्य ईषा हलीषा । लांगलीषा । कुत्सान्यटतीति कुलटा । न स्त्री न पुमान् नपुंसक । नास्मिन्नकं दु ख मस्तीति नाक । न आप्यतेऽसौ नापित । न मीमतेऽसौ नमेरुः । नातरेण भवतीति मांतरीमक्रा घाकस्यांगु शकंधु । कर्कंधुः ।

वर्णागमो वर्णविपर्ययश्च द्वौ चापरौ वर्णविकारनाशौ ।
धातोस्तदर्थातिशयेन योगस्तदुच्यते पंचविध निरुक्तं॥

*दिग्भ्यस्तीरस्य तार ॥२८१॥ दिग्भ्यो विभ्य परस्य तीरस्य तारादेशो भवति । दक्षिणतार । उत्तरतारं । पूर्वतारं । दिग्भ्य इति किं। गंगातीरं । उत्तरसूत्रस्थवाग्रहणेन सिंहावलोकित न्यायेन दक्षिणतीरमपि स्यात् ।

*स्विविसायाद्वाह्नस्याह्न को ॥२८२॥ सिंविवाह्न विसायाभ्यां चाह्नस्याह्न्वा स्यात् को परत ।द्व्यह्निद्व्यहिद्व्यह्नाय्यह्नि।मावदहि। मावदह । व्यह्नि । व्यहि । व्यह । सायाह्नि । सायाहि । सायाह्ने । स्विविसायादिति किं ? पूर्वाह्णे । मध्याह्न ।

*स्वविद्नस्याविष्टाष्टपचमिमभिन्नच्छिन्नस्रुव स्वास्तिकस्य द्वी० कर्णे ॥२८३॥ स्वविदघ्नाचकस्य कर्णे घौ दीर्घभवति विष्टादीन् मुक्त्वा । दात्राकर्णः । द्विगुणाकर्णः । द्व्यंगुलाकर्णः । प्रकृकर्ण । स्वाविहन्येति किं ? वामनकर्ण । लवकर्णः । अवि ष्टादेरिति किं ? विष्टकर्णः । अष्टकर्णः । पंच कर्णः । भिन्नकर्ण । छिन्नकर्ण । च्छिद्रकर्णः । स्रुवकर्ण । स्वास्तिककर्ण ।

नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनौ कौ वाग्ग ॥२८४॥ नह्यादिषु क्विवेषु परेषु वाचो गेश्च दीर्घभवति । उपानत् । प्रावृत् । मावृट् । ममावित् । नीरुट् । अलमट् । परीतत् ।

*हविषुक्त कपालगवष्टनः ॥ २८५ ॥ अष्टनः कपाले गवे च हविषि युक्तार्थे च दीर्घ भवति । अष्टाकपालं हविः । अष्टागवं शकट । हविषुक्त इति किं ? अष्टकपाल । अष्टगुः ।

*स्वौ ॥२८६॥ अष्टन दीर्घभवति स्वौ भवा यत्र कैलासः । अष्टापदा अष्टाविटप । स्वावि ति किं ? अष्टकमच्छिन्न जिन ।

*गिरिवनेऽञ्जनकोटरादेः ॥२८७॥ गिरिवनयोः परतः अञ्जनादीनां कोटरादीनां च दीर्घभवति स्वौ । अञ्जनागिरि । किंशुलकागिरिः। कुक्कुटागिरिः। इत्यादि । कोटरावण । मिश्रकावण । इत्यादि । अञ्जनकोटरादेरिति किं ? कृष्णगिरि । मदन वन । स्वाविति किं ? अञ्जनगिरिः । कोटरवन ।

*वहच्छरादीनां मत्सनजिरादः ॥२८८॥ बहुवां शरादीनां च मतौ स्वे दीर्घभवति अजिरादी। ऋषिवती। उदुम्बरावती। शरावती। पुष्क-

रावती । अमरावती । शरावती । कुमीवती । कपीवती । वंशावती । बह्वचमरादीनामिति किं ? मधुमती । मधुमती । अनजिरादेरिति किं ? अजिरवती । खादिरवती ।

चितेः कपि ॥२८९॥ चितेः कपि से दीर्घो भवति । एकचितीकः । द्विचितीकः । त्रिचितीकः ।

*विश्वस्य नरे ॥२९०॥ विश्वस्य दीर्घो भवति नरे परे सौ । विश्वानरः । विश्वनरो राजान्यत्र । नर इति किं ? विश्वसेनः ।

मखौ मित्रे ॥२९१॥ विश्वस्य मित्रे परे दीर्घो भवति अप्यर्षे सौ । विश्वामित्र ऋषिः । विश्वमित्रोऽन्यः ।

*वसुराटे ॥२९२॥ विश्वस्य वसुराटोः परो दीर्घो भवति । विश्वावसुः । विश्वाराट् । राडिति विकल्पनिर्देशादिह न भवति । विश्वराजौ । विश्वराजः ।

*वहेऽप्यपीत्वादीकः ॥२९३॥ अपीत्यवहीनस्य मिक वहे परतः सौ दीर्घो भवति । अपीवहं । सुमीवहं । अपीत्वादीति किं ? पीलुवहं । चारु- वहं । इक इति किं ? पिण्डवहं ।

गेः काशे ॥२९४॥ गेरिगन्तस्य काशे धौ दीर्घो भवति । नीकाशः । नीकाश । अनूकाश । गेरिति किं ? वासुकाश । इक इत्येव—प्रकाशः

*धि ॥२९५॥ धा इत्येतस्मिन् द्वितकारादेशे परतो गेरिगन्तस्य दीर्घो भवति । नीत्तं । नीत्तं । परीत्तं । सूत्तं । निर्मं । तीति किं ? सुदत्तं । इक इति किं ? प्रत्तं । अवत्तं ।

*घञि भाष ॥२९६॥ घञन्ते धौ परतो भेर्हो भवति भाषः । नीक्लेदः । नीमार्गः । अपा- मार्गः । प्राकारः । प्रासादः । प्रावारः । क्वचिन्न स्यात्—विषादः । प्रहारः । प्रकारः । प्रसादः । निषेधः । निषादः । क्वचिद्विकल्पः । प्रतिहारः । प्रतीहारः ।

वले ॥२९७॥ पूर्वस्य दीर्घो भवति वलसे भाष । कृषीवलः । भ्रातृवलः ।

*इक्यपाद् ॥२९८॥ इकन्ते धौ पूर्वस्याकारा- देशो भवति । केशाकेशि । कचाकचि । दंडादंडि । मुसलामुसलि । मुष्टामुष्टि । भाव इति किं ? अस्य सि

*शुन ॥२९९॥ शुनश्चान्तो दीर्घो भवति । श्वा दंतः । श्वापर्णः श्वावल्गू । श्वावराहं । श्वाकूर्ं । न चास्ति । श्वसुतः । शुनमपि । श्वपदं । श्वापदं ।

अन्यस्यापि ॥३००॥ अन्यस्यापीतस्य यावच्चायवपि दीर्घो भवति । दक्षिणापथ । उत्त- रापथः । पूरुषः । नारकः ।

चौ ॥३०१॥ अचन्तौ लुप्तनकाराकारे परत पूर्वस्य दीर्घो भवति । प्राच्यः । प्राचा । मधीचः । मधीचा । प्राची । मधीची । दधीच । मधूचः । दधीची । मधूची ।

*दूलेऽणः ॥३०२॥ ढ्रोः से यस्मिन् तत् ढलं तस्मिन् ढ्ले पूर्वस्याणो दीर्घो भवति । लीढं । उपगूढं । अम्मीरेण माढि । ईषूढमारोहति । नीरक्तं । नीरदः । दूरक्तं । अण इति किं ? तृढः ।

सहवहोरस्योः ॥३०३॥ सहिवहोरस्य ढ्ले ओत्वं स्यात् । सोढा । सोढुं । सोढव्यं । वोढा । वोढुमोढव्यं । अस्येति किं ? ऊढः । ऊढवान् ।

इति शब्दार्णवव्याकरणाम्नि जैनेन्द्रमहाव्याकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकायां वृत्तौ चतुर्थाध्यायस्य तृतीयः पादः ॥३॥

चतुर्थपाद

गोः ॥ १ ॥ गोरित्ययमधिकारो वेदितव्य आचतुर्थपादपरिसमाप्तेः । वक्ष्यति—केऽणः प्रादेशः । कुमारिका । गोरिति किं ? कुमारी मत्यतीति कुमारिका ।

•हलो यभिकः ॥ २ ॥ गोरयवधात्कः परस्य यभिगतस्य दीर्घो भवति । संवीतः । शूनः । आहूत । बीन । हल इति किं ? उत । उतवान् । उति । उत्वा । गोरिति किं ? भिर्वं । दुर्व्वं ।

नाम्यतिसृचतसृ ॥ ३ ॥ तिसृ चतसृवर्जितस्य गोर्दीर्घो भवति नामि परे । सर्वज्ञानां । मुनीनां । साधूनां । नामीति किं ? चर्मणां । अतिसृचतसृ इति किं ? तिसृणां । चतसृणां । गोरिति किं ? किमिणां पश्य । परमणां पश्य ।

नुर्वा ॥ ४ ॥ नुर्नामि परे वा दीर्घो भवति । नृणां पतिः । नृणां पतिः ।

नोपः ॥ ५ ॥ नकारान्तस्य गोरुपो दीर्घो भवति नामि परतः । पंचानां । सप्तानां । अष्टानां । नवानां ।

घञ्झौ ॥ ६ ॥ झिवर्जिते घे नोपो दीर्घो भवति । वनानि । राजा । राजानौ । राजानः । राजानं । तक्षा । तक्षाणौ । अझाविति किं ? हे राजन् ।

अस्महतोः ॥ ७ ॥ सकारान्तस्य महतश्च घेऽझौ नोपो दीर्घो भवति श्रेयांसि । महांसि सर्पींषि । धनूंषि । श्रेयान् । श्रेयांसौ । श्रेयांसः । श्रेयांसं । श्रेयांसौ । महान् । महान्तौ । महान्तः । महान्तं । महान्तौ । अझाविति किं ? हे श्रेयन् हे महन् ।

स्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तृणां ॥ ८ ॥ स्वस्रादीनां तृन्तानां अपश्च घेऽझौ दीर्घो भवति । स्वसारौ । स्वसारः । स्वसारं । स्वसारौ । नप्तारौ । नेष्टारौ । त्वष्टारौ । क्षत्तारौ । होतारौ । पोतारौ । प्रशास्तारौ । परिवारौ अनाप्यमानाम् । कर्तारौ । कर्तारः । आपः । स्वापि तदा यानि । नप्त्रादिग्रहणं नियमार्थं । उणादिसिद्धानामेषामेव दीर्घो नान्येषां । मातरौ । पितरौ । भ्रातरौ । दुहितरौ ।

इनहन्पूषार्यम्णां शौ ॥ ९ ॥ एषामुपो दीर्घो भवति शौ परे । बहुदण्डीनि । बहुवाग्मीनि कुलानि । बहुभ्रूणहानि । बहुपूषाणि । बह्वर्यमाणि । घऽझाविति सिद्धे नियमार्थोऽयं योगः । एषां शावेव दीर्घो नान्यत्र । दण्डिनौ । वृत्रहणौ । पूषणौ । अर्यमणौ ।

सौ ॥ १० ॥ इनादीनामुपो दीर्घो भवति सौ परे । दण्डी । छत्री । वाग्मी । तपस्वी । वृत्रहा । भ्रूणहा । पूषा । अर्यमा ।

अत्वसोऽन्यादेः ॥ ११ ॥ अत्वन्तस्यासन्तस्य चान्यादेः सावपो दीर्घो भवति । भवान् । गुणवान् । मुक्तवान् । सुपयाः । पेयाः । चन्द्रमा । अन्यादेरिति किं ? पिण्डग्रः । चर्मवः । इष्वस्या स्तीति इष्वाः । अक्राविति किं-हे भवन् । हे सुपयः ।

वस्य झमयकोः किङति ॥ १२ ॥ वसंज्ञकस्य गोरुपो दीर्घो भवति झलादौ किङति की च परतः । शान्तः । प्रशान्तः । दान्तः । प्रदान्तः । तान्तः । संतान्तः । प्रतान् । प्रशान् । प्रदाम्यतेरिति किं ? पचितः । झमयकोरिति किं ? गम्यते । रम्यते । किङीति किं ? यन्ता ।

•हन्यपां सनि ॥ १३ ॥ हन्तेरिणिगिङादेशस्य गमेरचन्तानां च दीर्घो भवति झलादौ सनि परतः । जिघांसति । जिगांस्यते । अधिजिगांस्यते । अधिजिगांसते । चिचीषति । चिकीर्षति ।

तनो वा ॥ १४ ॥ तनोतेः सनि झलादौ वा दीर्घो भवति । तितांसति । तितंसति । झलीति किं ? तितनिषति ।

क्रम' चित्व ॥ १५ ॥ क्रमःक्त्वि स च वा दीर्घो भवति । क्रान्त्वा । क्रान्त्वा । झलाद्यावित्येव क्रमित्वा ।

प्रस' घूर्ड के वा ॥ १६ ॥ घोस्त्वकारान्तयो

ग्रन्थमानसौ स्तः वसेत्र सकारौ किति को च परत । मस्तः विमः । पदः । पृष्टवान् । पृष्ट्वा । पृष्टिः । सम्यपाट् । स्योमा । स्यूतः । स्यूतवान् । स्यूत्वा । स्यूति । परस्यू । पूतः । पूतवान् । पूत्वा । पूतिः । मक्षपूः । मक्षपुवौ, मक्षपुवः । हिरण्यपूः । हिरण्यपुवौ । हिरण्यपुव ।

च्छ्वोर्शूडनुनासिके च ॥ १७ ॥ च्छ्वादीनां वकारस्यान्त्यस्य ऊभवति क्ङसयोः को च । मूर्ति । जू । जुरौ । जुरः । तूर्वि । तूः । तुरौ । तुरः । तूर्ण । तूर्णवान् । ओमा । मूर्त । मूतवान् । मूः मुवौ । मुवः । ऊतिः । ऊः । उवौ । उवः । मूर्तिः । मू । मुवौ । मुव ।

र सं ॥ १८ ॥ रेफस्परस्य छ्वोः सं भवति । हुर्छा—हूर्णः । हूर्णवान् । हूः । हुरौ । हुरः । हूर्ति मुर्छा—मूः । मुरौ मुरः । मूर्तः । मूर्तवान् । मूर्तिः । तुर्वी—तूर्णः । तूर्णवान् । तूः । तुरौ । तुरः । धुर्वी—धूः । धुरौ । धुरः । धूर्णः । धूर्णवान् । धूर्ति ।

●ईटीटः ॥ १९ ॥ इटः परस्य ईटि परे सवाद् सेः सं भवति । अदेवीत् । असवीद् । अको षीत् । अमोषीत् । ईटीति किं ? अकरिषु । इट इति किं ? अकार्षीत् ।

●असिद्धोऽत्रामादपुम्बुक् ॥ २०॥ असिद्ध भवत्यामाध्यायस्य अत्र शास्त्र पुम्बुग्वर्जिते क र्तव्येऽपि, शामि इत्यत्र एतस्मा आमकयोः इत्यो इत्यकृत निमित्तमाप्तमसिद्धत्वात् भवति । नहीं स्यत्र अभावे कृतेऽन्तो हेरुप् मासमसिद्धत्वान्नास्ति । अत्रेति किं ? अमावि । एधि नत्व नासिद्धं । आमादिति किं ? ररंधिव । ररंधिम । एतस्से पुम्बासिद्धं । अपुम्बुगिति किं ? उपार्धिवे । अतृप । आमि दमि च कर्तव्ये पुगगुको नासिद्धौ।

भामः स ॥ २१ ॥ मादपरस्य मकारस्य स भवति । ध्यमाक्षि घर्मे । भमाक्षि घर्पे । भामिति किं ? नद्नः । सानुबन्धग्रहणं किं ? यत्नानां ।

इमुकः क्ङित्यनिदितः ॥ २२ ॥ इमुके मकारस्य ल भवति अनिदितो गा क्ङिति परे । ध्वस्तः । ध्वस्तवान् । दनीध्वस्यते । सूस्यते । सनीसूस्यते । इम्ग्रहणं किं ? नीतः । उक इति किं ? नद्धः । क्ङितीति किं ? ध्वसित्वा । स्रंसित्वा । अनिदित इति किं ? संस्यते । शाशं स्यते । मैन्स्यते । मामंस्यत ।

+पॄपसर्गोगविकारोपताप ॥ २३ ॥ कॅपिक म्पोर्नसं भवति भयविकारोपतापयोः क्ङिति । विकपित । विकगित । विकपिता विकंगितोऽन्यत्र ।

गमहन्जनखनघसोऽनाङि ॥ २४ ॥ गमादीनां इत्वः सं भवति क्ङिति अनङ्परे । जग्मतुः । जघ्नतुः । जज्ञुः । जज्ञे । जज्ञाते । जक्षिरे । चख्नतुः । जक्षतु । जक्षतु । जक्षु । अनङीति किं? अगमत् । अघसत् ।

●द्युमर्संश्च धपि ॥ २५ ॥ दंशिसंज्यानस्सं भवति धपि परे । दशति । दशत । दशंति । सजति । सजत । सजंति ।

रंजेः ॥ २६ ॥ रंजेर्नकारस्य धपि परत सं भवति । रजति । रजत ।

णौ मृगरमण ॥ २७ ॥ रंजेर्नस्य णौ परे सं स्यात् मृगरमणार्थे । रजयति मृगान् व्याध । मृगरमण इति किं? रंजयति सर्वान् नट ।

घञि भावकरणे ॥ २८ ॥ रंजेर्नसं भवति भावे करणे च घञि परतः । रजनं रज्यतेऽनेन वा रागः । भावकरण इति किं? रज्यतेऽस्मिन्निति रंगः ।

स्यदो जवे ॥ २९ ॥ स्यंदेर्घञि नसमन्त्य च निपात्यते जवेऽर्थे । गोस्यदः । अश्वमोस्यदः ।

अव इति किं ? धुतम्भदः ।

• दशनावोदैधौद्मप्रश्रथहिमश्रथाः ॥३०॥ दशनादयो निपात्यन्तेऽनकादौ परतः । दशनः । दंशेर्नस्य । अवोदः । उन्दिर्धमि नस्य । एधः । इन्धेर्धमि नखेपौ । औद्मः । उन्दिमनि नखेपौ । प्रश्रथः । हिमश्रथः । प्रहिमाभ्यां श्रथेर्धमि नखमै समासौ निपात्यौ ।

नाञ्चोऽर्चे ॥३१॥ अञ्चेः पूजायामर्थे नखं न भवति । अञ्चितः शान्तिनाथः । अञ्चितवान् जिनं । अञ्चित्वा गुरून् गतः । अर्च इति किं ? उदक्तमुदकं कूपात् ।

क्त्वि स्कन्दस्यन्दोः ॥३२॥ अनयोः क्त्वा परे नखं न स्यात् । स्कन्त्वा । स्यन्त्वा । क्त्वीति किं ? प्रस्कद्य । प्रस्यद्य ।

•नशमार्जा ॥ ३३ ॥ नशेर्जकारान्तस्य च क्त्वि परे नखं वा स्यात् । नष्ट्वा । नंष्ट्वा । रक्त्वा रंक्त्वा । भक्त्वा । भंक्त्वा ।

भञ्जेर्मौ ॥ ३४ ॥ भञ्जेर्मौ परतः नखं वा स्यात् । अभाजि । अभञ्जि पापं मुनिना ।

•शासोऽङ्हलीत् ॥ ३५ ॥ शासो गोरुपधा इद्भवति अङि हलादौ च क्ङिति परतः । आशिषत् । शिष्टः । शिष्टवान् । शिष्ट्वा । शिष्टिः । शिष्यः । शिष्मः । अङ्हलीति किं ? शशासतुः । शशासुः ।

क्वौ ॥ ३६ ॥ शास उकः क्वावित्वं स्यात् । आर्यशीः ।

शा हौ ॥ ३७ ॥ शासः शा इत्ययमादेशो भवति हौ परे । प्रशाधि । अनुशाधि ।

हन्तेर्जः ॥ ३८ ॥ हन्तेर्ज इत्ययमादेशो भवति हौ परतः । जहि मन्युं पापं वा ।

•हन्मन्यम्रमनम्गम्वनतितनादेर्ङ्खं झलि ॥ ३९ ॥ हनादीनां वनतेस्तनादीनां च झलादौ क्ङिति परे ङस्य खं स्यात् । हतः । हतवान् । हत्वा । हतिः । मतः । मतवान् । मत्वा । मतिः । यतः । यतवान् । यत्वा । यतिः । रतः । रतवान् । रत्वा । रतिः । नतः । नतवान् । नत्वा । नतिः । गतः । गतवान् । गत्वा । गतिः । वतः । वतवान् । वत्वा । वतिः । ततः । ततवान् । तत्वा । ततिः । क्षतः । क्षतवान् । क्षत्वा । क्षतिः । क्षितः । क्षितवान् । क्षित्वा । क्षितिः । ऋतः । ऋतवान् । ऋत्वा । ऋतिः । तृतः । तृतवान् । तृत्वा । तृतिः । घृतः । घृतवान् । घृत्वा । घृतिः । वतः । वतवान् । वत्वा । वतिः । हनादीनामिति किं ? शान्तः । दान्तः । झलीति किं ? हन्यते । मन्यते ।

प्ये ॥ ४० ॥ हनादीनां प्य परे खं भवति । प्रहत्य । प्रमत्य । प्रतत्य । प्रयत्य । प्रक्षत्य ।

वा मः ॥ ४१ ॥ हनादीनां मान्तानां प्ये परे खं वा भवति । नियत्य, नियम्य । विरत्य, विरम्य । प्रणत्य, प्रणम्य । आगत्य आगम्य ।

•गमादीनां क्वौ ॥ ४२ ॥ एषां खं भवति क्वौ परतः । वनगत् । कलिङ्गगत् । मोक्षगतो मुनयः । संयत् । सुमत् । परीतत् । सुक्षत् ।

न क्तिचि दीर्घः ॥ ४३ ॥ हनादीनां क्तिचि परे खं दीर्घश्च न भवति । हन्ताद्विति हंतिः । मंतिः । यंतिः । रंतिः । नंतिः । गंतिः । तंतिः ।

वन्याः ॥ ४४ ॥ ङान्तस्य गोः वनि परे आत्वं भवति । विजावा । अग्रेगावा, दधिक्रावा ।

जन्सन्खनां ॥ ४५ ॥ एषां ङस्य झलादौ क्ङित्याकारादेशो भवति । जातः । जातवान् । जात्वा । जातिः । सातः सातवान् सात्वा । सातिः । खातः । खातवान् । खात्वा । खातिः ।

सनि ॥ ४६ ॥ जनादीनां सनि झलादौ

भात्वं स्यात् । सिषासति । सलीति किं ? सिस निषते । सिसनिषति । सिसनिषति ।

ये षा ॥ ४७॥ तेषां यकारे किस्यात्वं वा स्यात् । सायते । सन्यते । सासायते । संस न्यते । सायते । सन्यते । सासायते । संसन्यते सायते । सन्यते । सासायते । संसन्यते ।

सनेर्यकि ॥ ४८ ॥ सनातेर्यकि भात्वं वा स्यात् । सायते । सन्यते ।

सन क्तिचि खं च ॥४९॥ सनः समादत्त वा स्यात् क्तिचि परत'। सतिः सातिः संतिः ।

मगे ॥ ५० ॥ मये हस्वममापित्तरो शेम । बस्वधि-हलो वा । बेभिदिता । बेभिदिषा । मग इति किं ? बेभिद्यते । चछिद्यते ।

*भ्रस्जरसोऽञ् ॥ ५१ ॥ भ्रस्जेः सकारयो रेपेड् भवति वा । भ्रष्टा । भर्ष्टा । भ्रष्टुं । भर्ष्टुं भर्ष्टव्यं । भ्रष्टव्यं । भर्जनं । भ्रज्जनं । भर्गः भ्रज्ज'

*दरिद्र खं लुङि ॥ ५२ ॥ दरिद्राते' खं वा स्यात् लुङि परतः । अदरिद्रात् । अदरिद्रासीत्

असस्मुण्ण्कम ॥ ५३ ॥ दरिद्रातेरय खं स्यात् सकारादिसनं लुनं ण्वुं अनटं च विहाय दरिद्यात् । दरिद्यते । असस्लुण्ण्कन इति किं ? दिदरिद्रासति । दरिद्रायको भवति । दरिद्रा लुक । दरिद्राणं । सकारादिविशेषणं स्म किं ? दिदरिद्रिषति ज्ञापकमिदमेव दरिद्राते स्मीहृति-करणस्य ।

इस्मा यः ॥ ५४ ॥ इकः परस्य यकारस्य खं मयस्मये परत । बेभिदिता । बेभिदितुं । बेभिदितव्यं । मरीमृज्जिता । मरीमृजकः । इक इति किं ? कंडूयिता । स्नेहयिता ।

वा वय ॥ ५५ ॥ इक स्मयुक्तको' खं वा स्यात् मगे परत । शमिशिता । शमि श्मिता । शमिशितुं । शमिश्मितुं । स्तनिता । स्तनयिता । स्तनयितुं । स्तनितुं । स्तनितव्य । स्तनयितव्यं ।

*अतः ॥ ५६ ॥ अकारान्तस्य खं मयत्वगे परतः । चिकीर्षिता । चिकीर्षितुं । चिकीर्षि तव्यं । मचिकीर्षत् ।

णेः ॥ ५७ ॥ णेः खं मयत्वगे परत । अततक्षत् । कारयिते । कारणं । कारकः ।

ते सेटि ॥ ५८ ॥ तसंज्ञके सेटि परे णे खं भवति मये परत' । कारितः । कारितवान् । हारितः । हारितवान् । मथितं । कथितं । नियमार्थोऽयं योगः त एव सेटि नान्यस्मिन् । कारयिता । हारयिता ।

*नामंतास्वाय्येरनौ ॥ ५९ ॥ आमादिषु परतो णे खं न स्यात् । कारयांचकार । हारयांचकार । गंडयंतः । मंडयंत' । स्पृह यालु । महयाय्यः । स्तनयित्नुः । मदयिष्णु ।

ण्येऽय् पिपूर्वात् ॥ ६ ॥ पिपूर्वात् वर्णात् परस्य णेरयादेशो भवति ण्ये परत' प्रकयय्य । प्रशमय्य । प्रबेभिदय्य । ण्य इति किं ? प्रबेभिदितः । पिपूर्वादिति किं ? प्रति पाद्य गतः ।

वाऽऽप्नः ॥ ६१ ॥ आपः परस्य णेरय् भवति वा ण्ये परे । प्रापय्य । प्राप्य ।

क्षेर्दीः ॥ ६२ ॥ क्षः ण्ये परे दीर्घःवति । प्रक्षीय । परिक्षीय ।

तेऽस्वे ॥ ६३ ॥ अस्वार्थे तसंज्ञे क्षेर्दीर्घःवति । क्षीणो देवदत्तः । अक्षीणो यज्ञदत्तः । अस्व इति किं ? क्षितमस्य ।

वा दैन्याक्रोशे ॥ ६४ ॥ क्षेर्वा दीर्घःवति दैन्य आक्रोशे च तऽस्वे परतः । क्षितोऽयं । क्षीणोऽयं । क्षितोऽसि जाल्म । क्षीणोऽसि जाल्म ।
*सिरवसीदुट्पासां की शराद्हट्टरवो भिट्॥

॥ ६५ ॥ ग्रहहनेभ्यो हनृग्राम्यां च परेषां स्यादीनां भावकर्मे मिङ् वा स्यात् । अग्राहिषातां । अमहीषातां । ग्राहिष्यते । महीष्यते । ग्राहिषीष्ट । ग्रहीषीष्ट । ग्राहिता । महीता । अस्त्र-मिषातां । अम्मासातां । स्मायिष्यते । स्मास्यते । स्मायिषीष्ट । स्मासीष्ट । स्मायिता । स्माता । अघाषि षातां । अघषातां । अग्स्यायिषातां । अस्तो षातां । घायिष्यते । घेष्यते । स्तायिष्यते । स्तोष्यते । अघानिषातां । अहसातां । अघनि षातां । घानिष्यते । हनिष्यते । घानिषीष्ट । वधि षीष्ट । घानिता । हंता । अदर्शिषातां । अह क्षातां । दर्शिष्यते । द्रक्ष्यते । दर्शिषीष्ट । द्रक्षीष्ट । दर्शिता । द्रष्टा । स्यादीनामिति किं ? ददे दानं । अविरुध्यः केदारं । भाविति किं ? अभिष्यति केदारं । पविष्यति यवराशिं । महा दिमहणं किं ? पक्ष्यते ओदनः ।

दीडोऽचि किङति युक् ॥ ६६ ॥ दीडः क्डिस्यचा दौ परे युगागमो भवति । उपदिदीयाते । उपदिदीये । उपदिदीयाते । उपदिदीयिरे । अचीति किं ? उप दीयते । किङ्तीति किं ? उपदान ।

इटि चात्वं ॥ ६७ ॥ इस्थजादौ च क्डि त्यग परे आकारांतस्य खे भवति । पपिथ । जग्मिम । पपतु । पपु । आहृत् । प्रपा ।

ईर्ये ॥ ६८ ॥ आकारांतस्य ये परे ईत्वं भवति । देयं । धेय । स्थेयं ।

घुमास्थागापाहाक्सां हलि ॥ ६९ ॥ एषां हलादौ क्डिति ईद् भवति । दीयते । देदीयते । धीयते । देधीयते । धीतं वत्सेन । मीयते । ममीयते । स्थीयते । तष्टीयते । गीयते । जेगीयते । गीत । गीतवान् । पीयते । पेपीयते । पीतं । पीतवान् । पीत्वा । हीयते । हीना । हीनवान् । अवसीयते । अवसेषीयते । हलीति किं ? ददतुः ।

लिङ्येत् ॥ ७० ॥ घ्वादीनामेद्भवति लिङि परे । देयात् । धेयात् । मेयात् । स्थेयात् । गेयात् । पेयात् । हेयात् । अवसेयात् ।

धाऽस्य स्कादेः ॥ ७१ ॥ आकारांतस्य स्कादेः स्यादीनस्य लिङ्येद्वा स्यात् । म्लेयात् । म्लायात् । ग्लेयात् । ग्लायात् । स्नेयात् । स्नायात् । अस्य इति किं ? स्लेयात् । स्क देरिति किं ? पायात् ।

न ल्ये ॥ ७२ ॥ घ्वादीनामीत्वं न स्यात् ल्ये परे । प्रदाय । प्रधाय । प्रमाय । प्रस्थाय । प्रगाय । प्रपाय । अवहाय । अवसाय ।

मर्थेङः ॥ ७३ ॥ मेङः ल्ये इत्वं वा स्यात् । अपमित्य । अपमाय ।

*लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वमाङाड्‌द् ॥ ७४ ॥ गोरडागमो भवति लुङादिषु परत माङ्योगं विहाय । अकार्षीत् । अकरोत् । अकरिष्यत् । अहार्षीत् । अहरत् । अहारिष्यत् । ऐक्षिष्ट । ऐक्षत । ऐक्षि ष्यते । औब्जीत् । औब्जत् । औब्जिष्यत् । अमाङ इति किं ? मा हार्षीत् । मा भवान् का-र्षीत् । मा स्म करोत् । मेक्षिष्ट । मा स्मेक्षत । मोब्जीत् । मानिरुक्षीत् । मास्म निरुंधीत् । मा स्मनिरुधत् । अम इति नियुर्थ ।

*इणश्नुभुभ्रुवोऽचीयुभ्यो ॥ ७५ ॥ एषां इवर्णोवर्णयोरियुवौ स्तः अजादौ परे । आप्नु वति । अश्नुवति । चिक्षियतुः । चिक्षियु । तुष्टुवतुः । तुष्टुवुः । भुवौ । भ्रुवः । इण्श्नु इति किं ? चिन्वंति । सुन्वंति । अचीति किं ? नीः । लूः ।

घस्यास्ते ॥ ७६ ॥ घस भ्वो इयुवौ स्तः अलेऽपि परतः । इयर्ति । इयृत । इयुति । इयेष । उवोष । अस इति किं ? ईयतुः । ईयु । ऊयतु । ऊयु ।

स्त्रियाः ॥ ७७ ॥ स्त्रीशब्दस्य मवत्यचि परतः । स्त्रियौ । स्त्रियः ।

वाऽम्शसोः ॥७८॥ स्त्रिया वा इय भवति अम्शसो परतः। स्त्रियं । स्त्रीं । स्त्रियः । स्त्रीः।

आतः ॥ ७९ ॥ आतः आकारो भवति अमशसोः परतः । गां । गा । द्यां । द्या ।

*यणिपः ॥ ८० ॥ इणाऽप्यचि यण् भवति । यंति । यंतु । यन् ।

×वकः ॥ ८१॥ इको यण् वा भवति अचि परत ।अधीयंति । अधियंति । अधीयन् ।अधियन्।

एर्गिनाकधातुकः।स्सुधियः ॥८२ ॥ गिना कुधात् परस्माद् उक परस इवर्णस्य यण् भव त्यचि सुधीशब्दं त्यक्त्वा । सुन्यौ । सुन्यः । परिण्यौ । परिण्यः।ग्रामण्यौ । ग्रामण्यः । सना न्यौ । सेनान्यः । चिन्यौ । चिन्यावे । निन्य तुः । निन्युः । गिनाकधातोरिति किं । नियौ । नियः । उक इति किं । यवक्रियौ । असुधिय इति किं । सुधियौ । सुधियः ।

सुष्योः ॥ ८३ ॥ गिनाकधातुकः परस्मो वर्णस्य सुप्यजादौ परे यण् भवति । सुल्वौ । सुल्वः।सकृल्वः।सुधीति किं । ग्रसुवनः।।उलुवुः ।

दृन्करपुनवर्षाभ्या स्वः ॥ ८४ ॥ एभ्यो भवतयण् भवति अजादौ सुपि पर । दृन्भ्वौ । दृन्भ्वः । करभ्वौ । करभ्वः। पुनर्भ्वौ । पुनर्भ्वः । वर्षाभ्वौ । वर्षाभ्वः । नियमार्थं—एभ्य एव भ्वो यण् भवति नान्यस्मात् कर्मभुवौ । कर्मभुवः ।

भुवोऽसिटाबुक् ॥ ८५ ॥ भुवो बुक् भवति लुङ्लिट्योरचि परे । अभूवम् । अभूवन् । बभूव । बभूवुः ।

दाग च ॥ ८६ ॥ होरुकारस्य वकारादेशो भवस्यजादौ च परतः। जुहुवतु । ग इति किं । जु हुवतु । जुहुवुः ।

गाहरुहुक ॥ ८७ ॥ गाहेरुदुकः ऊट् भवति अचि परतः । निगूहत । निगूहयति । निगू हकः । साधुनिगूही । निगूहं निगूहं निगूहो वर्तते । गूहति । उपगूहक । गोहरिति विकृत- निर्देश",किं"निजुगुह । निजुगूहतु",। भवीविर्षि । निगाहा । निगाहं । निगाहयं ।

दोषो णौ ॥८८॥ दोषः उको णौ परतः ऊट् भवति । दूषयति । दूषयतः । दूषयति । णौ इति किं'दोषः ।

वा चित्त ॥८९॥ दोषो णावुकःऊद्वा स्याद् चित्तार्थे । चित्त दूषयति चित्त दोषयति । प्रज्ञां दोषयति । प्रज्ञा दूषयति । चित्त इति किं'एका तवाद्यमकोर्थ दूषयति ।

* घटादिकमयनुजनीजूषक्नसकनरं ज्यमाऽपयपस्खलकमयमयम माऽम्युम्यास्तु दीर्घा ॥ ९ ॥ पवपूर्वम्कलिवर्जितानां घ- टादीनां कर्मेकमनीजूषक्नसकनरजनीनां अमं तानां च कमचमामिवर्जितानां चोकम मो भवति णौ अमुमिरं तु दीर्घा । घटयति । घट घट । घाटघाटं । अघटि । अघाटि । व्यथ यति । व्यथव्यथं । व्याथंव्याथं । अव्यथि । अव्याथि । कगयति । कगंकगं । कागंकागं । अकगि । अकागि । वनयति । वनवनं । वानं वानं । अवनि । अवानि । जनयति ।जनंजनं । जानंजानं । अजनि । अजानि ।जरयति ।जरंजरं। जारंजारं । अजरि । अजारि । स्नसयति । स्नसं स्नसं । स्नासं स्नासं । अस्नसि । अ स्नासि । क्नसयति । क्नसंक्नसं ।क्नासं क्नासं । अक्नसि । अक्नासि । रञयति । रञं रञं । राञं राञं । अरञि । अराञि । गमयति । गमंगमं । गामंगामं । अगमि अगामि । दमयति । दमंदमं । दामंदामं । अदमि । अदामि । अप

यपस्खलक्षमूचमयम इति किं ? परिस्खादयति । परिस्खादं । परिस्खादं परिस्खादं । यमस्खादि । अपस्खादयति । अपस्खादमपस्खादं । अपा स्खादि । कामयते । कामं कामं । अकामि । आचामयति । आचाममाचामं । आचामि । आ याममति । आयाममायामं । आयामि । पर्यपपूर्व इति किं ? स्खदयति ।

*शमोऽदर्शे ॥ ९१ ॥ शम णो भवत्यदर्शेऽर्थे णौ अमुम्यामु दीर्घा । शमयति रागं । शमंशमं शामंशामं । अशमि । अशामि । अदर्श इति किं ? निशामयति रूपं ।

*यमोऽपरिवेषे स्वार्थे च ॥ ९२ ॥ यमेर परिवेषार्थे स्वार्थे च णौ णो भवत्यमुम्योस्तु दीर्घा । यमयति । यमं यमं । यामं यामं । अयमि । अयामि । अपरिवेषे इति किं ? यामयत्यतिथीन् ज्ञापितत्वेनाम्य सिद्ध स्वार्थे चेति वचनं ज्ञापक मन्यत्रा स्वार्थे णिचि णो न भवतीति । यमै वितर्के—यामयते ।

*मारणतोषणनिशाने ज्ञश्च ॥ ९३ ॥ मारणादिष्वर्थेषु ज्ञानातेः स्वार्थे च णौ परतः णो भवत्यमम्योस्तु दीर्घा । संज्ञपयति मृगान् व्याधः । ज्ञपयति गुरुं शिष्यः । ज्ञपयति शरान् । तीक्ष्णीकरोति । स्वार्थे चेति सम् यमार्थश्चशब्दः ।

*चह शाठ्ये ॥ ९४ ॥ चहः शाठ्येऽर्थे स्वार्थे णौ मावेशो भवत्यमम्योस्तु दीर्घा । चह मति । चहं चहं । चाहं चाहं । अचहि । अचाहि । शाठ्य इति किं ? चहं चहं । अचाहि । कथा दिष्वतर्गतत्वादेव चहयतीति सिद्ध वचनं दु दीर्घार्थं ।

*ज्वलह्वलह्मलग्लास्नावनुवमां ॥ ९५ ॥ ज्वलादीनामगिपूर्वाणां णो वा स्यात् णौ परत । ज्वलयति । ज्वालयति । ह्वलयति, ह्वालयति ह्मलयति ह्मालयति ग्लपयति, ग्लापयति । स्नपयति, स्नापयति । वनयति वानयति । वमयति वामयति अनगेरिति किं ? प्रज्वालयति । प्रग्लापयति । प्रस्नापयति ।

लचि ॥ ९६ ॥ लचि परे णौ णो भवत्युक् । मुगमरः । वसुधरा । पुरंदर ।

ह्रावस्त ॥ ९७ ॥ ह्रावः मावेशो भवति तसञ्ज्ञके परे । प्रह्व । प्रह्वत्वान् । त इति किं ? प्रह्वादयति ।

*क्स्णो ॥ ९८ ॥ कितस्त्याः परता स्फादेः णो भवति । प्रस्फातिः ।

*छादेर्घेऽस्याद्विगः ॥ ९९ ॥ छादेरुकः णो भवति धस्य परे द्व्यादिगीन् विहाय । छदः । प्रच्छदः । उरश्छदः । शिरश्छदः । तनुच्छदः । अद्व्यादिरगेरिति किं ? समुपच्छादः । समुपाभिच्छादः ।

*मन्क्वौ ॥ १०० ॥ छादः णो भवति मन्क्वौ च परतः । छद्म । प्रच्छत् । उपच्छत् ।

*प्रसद्दादेर्हि ॥ १०१ ॥ प्रसंतात् होऽयोच स्य हद्धिर्भवति । निद्धि । छिद्धि । जुहुधि । प्रह्वादेरिति किं ? याहि ।

अधइ ॥ १०२ ॥ मे परस्य तस्याोपु भवति । अधायि । अधामि । अकारि ।

अतो हे ॥ १०३ ॥ मकारान्तात्परस्य हेर्लुम्भवति । भव । दीव्य । हुप । अत इति किं ? स्तुहि । याहि । हेरिति किं ? जीवतात् त्व ।

*उतोऽस्फात ॥ १०४ ॥ अस्फात्परा यः उकारान्तस्य तस्यादरुप् भवति । सुनु । चिनु । कुरु । उत इति किं ? जानीहि । अस्फादिति किं ? अश्नुहि । आप्नुहि ।

वा म्वोः स ॥ १०५ ॥ अम्फादुतः स वा स्यात् मकारवकारयोः परतः । सुन्मः,

सुनुमः। सुन्वः सुनुवः। सुन्महे सुनुमहे। तन्मः तनुमः। तन्वः तनुवः। तन्महे, तनुमहे। तन्महे, तनुमहे।

*कुर्वार्यं च ॥१०६॥ कुमः परस्मात् स भवति मकारादौ य्योश्च परतः। कुर्यात्। कुर्य्याताम्। कुर्युः। कुर्वः। कुर्मः। कुर्महे। कुर्महे। मि चेति किं ? कुरुतः।

*गप्रा कित्रु स्पुत् ॥१०७॥ कृमोऽस्य च भवति ये कितीति परतः। कुरुतः। कुर्वति। कितीति किं ? करोमि।

असस्' सं ॥१०८॥ असः' अस्तेरात् सं स्यात् वा गे कितीति परतः। स्वति। स्तः। स्मः। स्थः। स्त। संति। कितीति किं ? तस्मि। अस्मि। असि। अस्ति।

यस्नोरातः ॥१०९॥ यस्नोराकारस्य सं भवति गे किति परतः। दधिहते। मिमते। मिमताम्। क्रीणंति। क्रीणते। लुनंति। लुनते। यस्नोरिति किं ? यांति। आत इति किं ? बिभ्रति।

ह्स्यमोरीः ॥ ११० ॥ युंसकर्जितस्य मस्य आ हलेवस्य च ईत्वं स्यात् हलादौ किति परतः। मिमीवहे। मिमीमहे। मिमीषे। मिमीध्वे। मिमीते। लुनीवः। लुनीमः। लुनीत। हलीति किं ? मिमते। लुनति। श्नमोरिति किं ? वद्र। वहमः। वध्वः। वध्मः।

इत् दरिद्रः ॥१११॥ दरिद्रातेरात इत्वं स्यात् हलादौ किति मे परतः। दरिद्रिवः। दरिद्रिमः। दरिद्रिवः। दरिद्रितः। दरिद्रियात्।

म्यो वा ॥११२॥ बिभेतेर्वा इत् भवति हलादौ किति गे परतः। बिभिवः। बिभीवः। बिभिमः। बिभीमः। बिभिवः। बिभीवः। बिभितः। बिभीतः। बिभियात्। बिभीयात्। गेति किं ? भीतः। भीमः।

हाक ॥११३॥ आहाका वा इत्व भवति हलि किति गे परतः। जहिवः। जहीवः। जहिम। जहीम'। जहितः। जहीतः। जहितः। जहीत।

आ च हौ ॥११४॥ हाको हौ परे आत्वं भवति इच वा। जहाहि जहिहि जहीहि।

यि सं ॥११५॥ हाकः सं भवति मकारादौ ये किति परतः। जह्यात्। जह्याताम्। जह्युः।

*श्नसा क्स्वत ॥११६॥ युसंज्ञानामस्यं हलादौ हौ परे एत्व स्यात् तस्य चाभ्य च सं। देहि। धेहि। एधि। हकारादिति किं ? ददात्। दधात्। स्तात्।

* हलमध्ये सिद्ध्यत ॥ ११७ ॥ हलमध्ये वर्तमानस्यातः एत्वसे सः कितीति परतः। नमतुः। मेमुः'। पचतुः। पचुः। शकतुः। शेकुः'। हलमध्य इति किं ? आटतुः'। आटुः। अत इति किं ? दिदिवतुः। दिदिवुः। तकारः किं ? ससासतुः। ससासुः।

संति ॥ ११८ ॥ सेटि थिटि परतः हलमध्य वर्तमानस्यातःएत्वसे सः। नेमिथ। पेचिथ। शेकिथ। सेटीति किं ? पपक्थ।

फलभजोः ॥ ११९ ॥ फलभजोरेत्वसे स्तः किति किटि सेटि च परतः। फेलतुः। फेलिथ। भेजतुः। भेजिथ। भेजे। भेजाते। भेजिरे। नियमार्थोऽयं योग। एतयोरेव आदेशाभावे बसे मान्यस्य। बभणतुः। बभणुः। बभणिथ। तत्रपतुः। त्रपाथिव। उत्सिव। इतिचिव।

तृष्णो ॥ १२० ॥ तृफलभजत्रपिसप्रेष्यसे स्तः। त्रेपे। त्रपाते। त्रपिरे। तेरतुः। तेरुः। तेरिथ। इदमपि नियमार्थ—अनेकहलमध्यस्य तस्य अतेरेव एत्वमित्येतस्मात् ततेरेव मान्यस्य। ततसतुः। ततसिव। ससरतुः। ससरिव। सिरु

सरतुः । विशसरिथ । चफरतु । चफरिथ ।

रधे राधेः ॥ १२१ ॥ वधेऽर्थे राधेर्किन्मेचखसे स्तः । रेधतुः । रेधुः । रेधिथ । वध इति किं ? आरराधतुः ।

*न शासदद्वादेः ॥ १२२ ॥ शसददवादीनां च क्डिन्मेचखसे न स्तः । विशशसतुः । विशशसुः । विशशसिथ । ददवे । ददवाते । ददविरे । ववमतुः । ववणुः । ववमिथ । ववमे ववमाते । ववम्रिरे । ववसे । ववसाते । ववसिरे ।

*वा भ्रम्जसत्रसफणाम् ॥ १२३ ॥ भ्रमादीनां क्डिन्मेचखसे वा स्तः । भ्रेमतुः । भ्रमुः । भ्रेमिथ । बभ्रमतुः । बभ्रमुः । बभ्रमिथ । वेमतुः । वेमुः । वेमिथ । ववमतुः । ववमुः । ववमिथ । त्रेसतुः । त्रेसुः । त्रसिथ । तत्रसतुः । तत्रसुः । तत्रसिथ । जेरतुः । जेरुः । जेरिथ । जजरतुः । जजरुः । जजरिथ । भ्रमेरादेशादित्वाद् वमेर्वादित्वात् त्रसेरनेकहल्त्वात् मृषः फणिनिर्देशाच्चाप्राप्तत्वादप्राप्तविकल्पः ।

*फणाम् ॥ १२४ ॥ फणादीनां सप्तानाम् चखसे वा स्तः क्डिति किति सटि च परतः । फेणतुः । फेणुः । फेणिथ । पफणतुः । पफणुः । पफणिथ । रेजतुः । रेजुः । रेजिथ । रराजतुः । रराजुः । रराजिथ । भ्रेजे । भ्रेजाते । भ्रेजिरे । बभ्राजे । बभ्राजाते । बभ्राजिरे । भ्रेसे । भ्रेसाते । भ्रेसिरे । बभ्रासे । बभ्रासाते । बभ्रासिरे । भ्लेसे । भ्लेसाते । भ्लेसिरे । बभ्लासे । बभ्लासाते । बभ्लासिरे । स्येमतुः । स्येमुः । स्येमिथ । सस्यमतुः । सस्यमुः । सस्यमिथ । स्वेनतुः । स्वेनुः । स्वेनिथ । सस्वनतुः । सस्वनुः । सस्वनिथ ।

*श्रन्थिग्रन्थिदम्भिस्वञ्जीनां च ॥ १२५ ॥ श्रन्थिग्रन्थ्योः क्डिति किति सेटि च परतः चखसे वा स्तः वस्य च । श्रेथतुः । श्रेथुः । श्रेथिथ । शश्रन्थतुः । शश्रन्थुः । शश्रन्थिथ । ग्रेथतुः । ग्रेथुः । ग्रेथिथ । जग्रन्थतुः । जग्रन्थुः । जग्रन्थिथ ।

*दम्भे ॥ १२६ ॥ दम्भेः क्डिति क्डिन्मेचखसे स्तः नस्य च । देभतुः । देभुः ।

*थे वा ॥१२७॥ दम्भेरखसे स्तो नस्य च थे परे वा । देभिथ । ददम्भिथ ।

× पद्दन्नोमास्हृन्निशसन्यूषन्दोषन्यकञ्छकन्नुदन्नासञ्छस्प्रभृतौ ॥ १२८ ॥ पादादीनां पदादयो भवन्त्यमे सुपि वा । पदा, पादेन । दद्भिः । दते । मसा । मासिकया । मासि । मासे । हृदि । हृदये । निशि, निशायां । असा, असृजा । यूष्णा, यूषेण । दोष्णा, दोषा । यक्ना, यकृता । शकना, शकृता । उदा, उदकेन । आसनि, आसने । अम इति किं ? पादं ।

अनञोऽर्वणोऽस्सौ ॥१२९॥ अनञः अर्वणः तृ आदेशो भवत्यसौ सुपि परे । अर्वन्तौ । अर्वन्तः । अर्वत्सु । अनञ इति किं ? अनर्वाणौ । असाविति किं ? अर्वा ।

भस्य ॥ १३० ॥ भस्येत्ययमधिकारो ज्ञेयः आपादपरिसमाप्तेः । तमेवादाहरिष्यामः ।

पादः पत् ॥ १३१ ॥ पादन्तस्य भस्य पदादेशो भवति । द्विपदः पश्य । द्विपदा । द्विपदी । त्रिपदः । त्रिपदा । त्रिपदे । त्रिपदी । चतुष्पदः । चतुष्पदी । व्याघ्रपदः । व्याघ्रपदी । वैयाघ्रपद्यः । भस्येति किं ? द्विपादौ । द्विपादः ।

* वसोर्वस्योट् ॥ १३२ ॥ भस्य वसन्तस्य वस्योट् भवति । विदुषः पश्य । विदुषा । विदुषी । पेचुषः । पेचुषा । पेचुषे । पेचुषी ।

श्वयुवमघोनोऽहृति ॥ १३३ ॥ श्वादीनां वस्योट् भवति अहृति परे । शुनः । शुना । शुने । शुनी । यूनः । यूना । यूने । यूनी । मघोनः । मघोना । अहृतीति किं ?

शुना विकारः शौव मांसं । यूनो भावः–यौवनं वर्तते । मघोन इदं–माघवन रूपं ।

अनाऽश्मन्यस्फाड़ ॥ १३४ ॥ अन्नन्तस्य मस्याकारस्य खं भवति मकारवकारान्तात् परं मुक्त्वा । राज्ञः पत्यं । राज्ञा । राज्ञी । अन्य स्थादिति किं ? अश्मनः । चमणः । यवणः । तक्ष्णश्वः ।

पद्गदृच्छतराज्ञोऽणि ॥ १३५ ॥ अहन् इत्येवदन्तस्यानःपृतराज्ञयासे भवत्यणि परे मस्य । पूष्णाऽपत्यं पौष्णः । ताक्ष्णः । भ्रूणघ्नाऽपत्यं भौणघ्नः । वार्त्रघ्नः । धृतराज्ञोऽपत्यं–धार्तराज्ञ॰ ।

वा क्ङ्योः ॥ १३६ ॥ अनोऽकारस्य खं वा स्यात् ङौ ङीसम्बन्धे च परे मस्य । राज्ञि । राजनि । सोम्नि । सोमनि । कोम्नी । कोमनी । दाम्नी । दामनी ।

अचः ॥ १३७ ॥ अचेर्लुप्तनकारस्य खं भवति । प्रतीचः । प्रतीचा । प्रतीची । दधीचः । दधीचा । दधीची । मधूचः–मधूचा । मधूची । अच इति किं ? साध्वञ्चः । साध्वञ्चा ।

इदुद ॥ १३८ ॥ उदः परस्याच ईत्वं स्यात् । उदीचः । उदीचा । उदीची ।

*मातोऽनापः ॥ १३९ ॥ आप्वर्जितस्यातः मस्य खं भवति । कीलालपः पश्य । कीला–लपा । कीलालपे । शुभंयः पश्य । शुभंया । टाःस्य । अनाप इति किं ? मालां कुरु ।

*टिति ङे ॥ १४ ॥ टिसंज्ञकस्य खं भवति टिति परे । मुनौ । साधौ ।

*ङति विंशतेस्तेः ॥ १४१ ॥ विंशतेर्मस्य मन्तिशब्दस्य टिति डीत सं स्यात् । विंशतेः पूरणः विंशः । विंशं शतं । डतीति किं ! विंशतौ ।

*नः ॥ १४२ ॥ नकारान्तस्य टेः खं भवति इति परतः । अग्निशर्मिः । देवशर्मिः । औमिः । औडुलोमिः ।

*ष्ठेः मायः ॥ १४३ ॥ विंशकस्य टेः खं भवति इति परतः । स्वर्भवः सौवः । बहिर्भवो बाह्यः । अकस्मात् भवः–आकस्मिकः । पौनः पुन्यं । न अस्ति–नास्तिकः । कार्यर्थः । आरातीयः ।

समब्रह्मचर्यादेः ॥ १४४ ॥ एषां टेः खं भवति इति परतः । सब्रह्मचारिणः छिन्यः साब्रह्मचारः । पीठसर्पिणोऽपत्यं–पैठसर्प्यः । सिकाञ्जिन इमे सैकाञ्जाः । सैलबाः । सुपर्वन इमे सौपर्वाः ।

*चर्मणः संकोचकोशे ॥ १४५ ॥ चर्मणोः संकोचे कोशे चार्थे टेः खं स्यात् इति परत॰ । शुनोऽयं शौवः संकोचः । चर्मणो विकारः चार्मः कोशः संकोचकोश इति किं ? शौवना । चार्मणः ।

*वाऽश्महितनाम्नो विकारापत्ये ॥१४६॥ अश्मन् हितनामन्नित्येतयो विकारेऽपत्ये चार्थे वा टेः खं भवति इति परत । अश्मनो विकारः आश्मः । आश्मन । हितनाम्नोऽपत्यं हैतना मः । हैतनामनः । अन्यत्र–आश्मनः । हैतनामन॰ ।

*टस्येऽद्व ॥ १४७ ॥ अन्नादौ खयोरेव टेः खं भवति । उपमाहं । द्वे अहनी भूतो भावी वा द्व्यहीनं । व्यहीनः । टस इति किं ! अन्हा निवृत्तमाह्निकं ।

कद्रोराज्स्वर्यमुवः ॥ १४८ ॥ कद्रूशब्दस्य उवर्णान्तस्य च स्वयंभूवर्जितस्य आत्वं भवति इति परत । कद्र्वाः अपत्यं काद्रवेयः । मंडा रपत्यं मांडव्य । औपमव । कापटव । अन्य यंभुव इति किं ? स्वयंभुव इदं स्वायंभुवं ।

ढे लं ॥ १४९ ॥ उवर्णान्तस्य लं भवति ढे परे । मद्रबाह्वा अपत्यं माद्रबाहेय । बभ्वा अपत्यं बाभ्रेयः ।

*ण्यः ॥ १५० ॥ अवर्णान्तस्य च भस्य स भवति इति परे । दाक्षिः । चौडिः । नाभेय । रैहिणेय । कमण्डलेयः ।

ङ्यां ॥ १५१ ॥ अवर्णेवर्णयोः लं भवति ङीपि परत । गौरी । कुमारी । कुरुचरी । दाक्षी । प्लाक्षी ।

*मत्स्योङ्य ॥१५२॥ मत्स्यस्यान्तो यकारस्य ल भवति ङ्या परतः । मत्सी ।

सूर्यागस्त्ययोश्छे च ॥१५३॥ अनयोरन्ते यकारस्य ल भवति ङ्यां छे च परतः । सूर्यस्य भार्या सूरी । अगस्ती । सौरीयः । आगस्तीय । छे चेति किं ? सौर्ये तेजः ।

हलो इतः ॥१५४॥ हल परस्य इतो यकारस्य लं भवति ङ्यां परतः । गार्गी । वात्सी । हल इति किं ? वासुवेगी । इत इति किं ? मत्स्यी ।

क्यच्च्व्यनाद्वृत्यापत्यस्य ॥ १५५ ॥ क्ये च्वौ अनकाराद्यौ च इति हलः परस्यापत्यस्य यकारस्य ल भवति । गार्गीयति । गार्गायते । वात्सीयति । वात्सायते । गार्गीभूत । वात्सीभूत । गर्गाणां समूहः गार्गक । वात्सक । वात्सस्यायं वात्सीय । गार्गीयः । अनकारादाविति किं ? गार्ग्यायण । वात्स्यायनः । आपत्यस्येति किं ? सांकाश्ये भव सांकाश्यकः । काम्पिल्यक । हल इत्येव—आत्रेयक ।

राजन्यमनुष्यस्याके ॥ १५६ ॥ राजन्य मनुष्ययोर्यकारस्य लं मात्स्यके परतः । राजन्यानां समूहः राजन्यक । मानुष्यक ।

*तैष्यपौषे भे ॥ १५७ ॥ तिष्यपुष्ययोर्यकारस्य लं निपात्यते नक्षत्रविषय । तिष्येण गुरुणोपयुक्तः तैषः । पौष । भ इति किं ? तिष्यो देव ताऽस्य तैष्यः । पौष्यः ।

*सांत्वमातितमातिर्नानिपातिपद् ॥१५८॥ अतमादयः शब्दाः ह्रतिकादिनाम्ना वा निपात्यंत । अतिशयेनातिक अतम । अतितम । अतिकतमः । अर्थेऽतिकस्य तिमन्तस्य क्तान्तस्य च लं निपात्यंत । अतिकादागतः आतितः । अतिकतः । तमि वा लोप । अतिक साधुः अंतियः । अतिक्यः । घ कप् । अतिक सीद सीत्यतिपद् । अतिकसद् । क्विंत सति क लक्त्व वा स्त ।

*विल्वकादेश्छस्य ॥ १५९ ॥ बिल्वकादीनां छकारस्य ल भवति इति परतः । बिल्वा अस्यां संति बिल्वकीया नदी । तस्यां भवः बैल्वकः । वेणुकीया । वैणुकः । वेत्रकीया । वैत्रकः । भिकीया । भैकः ।

तुरिष्ठेमेयस्सु ॥ १६० ॥ तृशब्दस्य लं स्यात् इष्ठ इमनीयसौ परत । आतिशयन कर्तुमान् करिष्ठः । हरिष्ठ । करीयान् । हरीयान् । इमनभावप्रत्ययान्तार्थे ।

टे ॥ १६१ ॥ टेश्च ल भवति इष्ठेमेयस्सु परत । पटिष्ठ । पटोर्भावः पटिमा । पटीयान् । लघिष्ठ । लघिमा । लघीयान् ।

णाविष्ठवन्मूत्र ॥ १६२ ॥ मृदः इष्ठ इव कार्यं भवति णौ परत । पटुमाचष्टे—पटयति । लघयति । साधुमाचष्टे—साधयति । नरयति । कर्तृमंत—करयति । हर्तुमंत—हरयति ।

स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणां यण पूर्व यक ॥ १६३ ॥ स्थूलादीनां यणः ल भवति इक पूर्व च इष्ठेमेयस्सु परत । स्थविष्ठः । स्थविमा । स्थवीयान् । दविष्ठः । दविमा । दवीयान् । यविष्ठः । यविमा । यवीयान् । ह्रसिष्ठ ।

हसिमा । ह्रसीयान् । क्षेपिष्ठः । क्षेपिमा । क्षेपीयान् । क्षोदिष्ठः । क्षोदिमा । क्षोदीयान् । स्थूलमाचष्टे—स्थवयति । दवयति । यवयति । ह्रसयति । क्षेपयति । क्षोदयति ।

प्रियस्थिरस्फिरोरुबहुलगुरुवृद्धतृप्रदीर्घवृन्दारकाणां प्रस्थस्फवर्बंहिगर्वर्षित्रपद्राघवृन्दाः ॥ १६४ ॥ प्रियादीनामिकारस्य लोपः स्यादिष्ठेमेयस्सु परतः । प्रेष्ठः । प्रेमा । प्रेयान् । स्थेष्ठः स्थेमा । स्थेयान् । स्फेष्ठः । स्फेमा । स्फेयान् । प्रापयति । स्थापयति ।

बहुलगुरुवृद्धतृप्रदीर्घवृन्दारकाणां बंहिगर्वर्षित्रपद्राघवृन्दाः ॥ १६५ ॥ बहुलादीनां बंह्यादयो भवति इष्ठेमेयस्सु परतः । बंहिष्ठः । बंहिमा । बंहीयान् । गरिष्ठः । गरिमा गरीयान् । वरिष्ठः । वरिमा । वरीयान् । वर्षिष्ठः । वर्षिमा । वर्षीयान् । त्रपिष्ठ । त्रपिमा । त्रपीयान् । द्राघिष्ठः । द्राघिमा । द्राघीयान् । वृन्दिष्ठः । वृन्दिमा । वृन्दीयान् । बंहयति । गरयति । इत्यादि ।

बहोर्भूमावस्यास्य ॥ १६६ ॥ बहोर्भूमावो भवति अस्माद्गमेयसोरादेः ख । बहोर्भावः—भूमा । अतिशयेन बहुः भूयान् ।

*भूयिष्ठ ॥ १६७ ॥ बहोर्भूयादेशो भवतीष्ठे परतः । भूयिष्ठः ।

*ज्यायान् ॥ १६८ ॥ प्रशस्यस्य वृद्धस्य वा ज्यादेशास्तरस्मेयसोरास्य निपात्यं । अतिशयेन प्रशस्यः वृद्धो वा ज्यायान् । ज्यायांसौ । ज्यायांसः । ज्यायसी । ज्याय ।

*रः पृथुमृदुकृशभृशदृढपरिवृढस्यो ॥१६९॥ पृथ्वादीनां ऋकारस्य रेफादेशो भवतीष्ठेमेयस्सु परतः । प्रथिष्ठः । प्रथिमा । प्रथीयान् । प्रदिष्ठः प्रदिमा । प्रदीयान् । क्रशिष्ठ । क्रशिमा । क्रशीयान् । भ्रशिष्ठः । भ्रशिमा । भ्रशीयान् । द्रढिष्ठ । द्रढिमा । द्रढीयान् । परिव्रढिष्ठः । परिव्रढिमा । परिव्रढीयान् । प्रथयति । प्रदयति । क्रशयति । भ्रशयति । द्रढयति । परिव्रढयति । पृथ्वादेरिति किं ? भाविष्ठः । भाविमा । भावीयान् । भावयति । कृष्णिष्ठ कृष्णिमा । कृष्णीयान् । कृष्णयति ।

नैकाच ॥ १७०॥ एकाच टिर्ल न भवतीष्ठेमेयस्सु परतः । अतिशयेन स्रग्वान्—स्रजिष्ठः स्रग्वतो भावः—स्रजिमा । स्रजीयान् । स्रग्वंतमाचष्टे—स्रजयति । स्रविष्ठ स्रविमा । स्रवीयान् । स्रवयति । एकाच इति किं ? अतिशयेन वसुमान् वसिष्ठ ।

अनपत्येऽण्येन ॥ १७१ ॥ इन्नंतस्याऽनपत्यार्थे अणि परे टिर्ल न स्यात् । समंततः कुटनं सांकोटिनं । सांराविणं । सांमार्जिनं । सुपिन इद गौमिनं । दाण्डिनं । काण्डिनं । अनपत्ये इति किं ? वाहुबाहिनोऽपत्यं वाहुब ।

गाथिविदथिकेशिपणिगणिस्फादेः ॥१७२॥ गाथ्यादीनां स्फादयंतनो मधुर्क सन्न भवत्यणि परे । गाथिनोऽपत्यं गाथिनः । वैदथिनः । कैशिनः । पाणिनः । गाणिनः । स्थाणिपः । माथिनः । चाक्रिण ।

*श्नोऽवर्मण ॥ १७३ ॥ मन्नंतस्यावर्मणोऽनपत्य एवापि मधुर्क सन्न स्यात् । चर्मणा छन्नः चार्मणो रथः । साम देवता अस्य—सामन । वेम्न इदं वैमन । अनपत्य इति किं ? सुषाम्नोऽपत्यं—सौषामः । अवर्मण इति किं ? सौवर्म वर्मण । हैरण्यवर्मणः ।

ब्राह्म ॥१७४ ॥ ब्रह्मणोऽनपत्येऽपि टिर्ल निपात्य । ब्रह्मणोऽयं—ब्राह्मो मंत्रः । ब्राह्ममस्त्रं ।

जातौ ॥ १७५ ॥ जातमर्थे ब्रह्मणोऽनपत्येऽपि टिर्ल निपात्यं । ब्राह्मी औषधि । अनपत्य

इति किं ? प्रायणोऽपत्यं प्रायण ।

* औक्ष ॥ १७६ ॥ उक्ष्णोऽनपत्येऽपि टिखं निपात्यते । उक्ष्ण इदं—औक्ष पद । अनपत्य इति किं ? उक्ष्णोऽपत्य—औक्ष्ण ।

अन ॥ १७७ ॥ अन्नन्तस्यापि यदुक्त तन्न स्यात् । सुत्वनोऽपत्यं सौत्वनः । याज्वन । कर्मणो विकारः कार्मणः ।

येऽजौ ॥ १७८ ॥ अजार्थे येऽजौ यदुक्त तन्न स्यात् । सामनि साधु—सामन्यः । वेमन्यः । मूर्धनि भव मूर्धन्य । राज्ञोऽपत्यं—राजन्य । अजावीति किं ? राज्ञो भावः कर्म वा—राज्यं ।

लऽध्वन ॥ १७९ ॥ अध्वन ल परतः टिखं न भवति । अध्वानमलङ्गामी—अध्वनीनः ।

*ठाकेऽव्ययुनः ॥ १८० ॥ अथर्वन् युव झित्येतयोर्यदुक्तं तन्न स्यात् ठाकयो परत । अथर्वाणं वेत्त्यधीते वा आथर्वणिकः । यूनो भावो यौवनिका । ठाक इति किं ? अथर्वणोऽयं आथर्वं । युवा मयोभनमस्य—यौविक ।

दंडिहस्तिनोः फे ॥ १८१ ॥ एतयोः फले टिखं न भवति । दण्डिनोऽपत्य—दाण्डिमायनः । हास्तिनायन ।

वासिमिश्वासिनःफिढे ॥१८२॥ एतयोः फौ ढे च परे टिखं न भवति । वासिनोऽपत्यं—वासिनायनिः । जैह्वासिनेय ।

भ्रौणहत्यधैवत्यसारवैक्ष्वाकमैत्रेयहिरण्मयं ॥१८३॥ भ्राणहत्यादयो निपात्यन्ते । भ्रूणहन् धीवन् इत्येतयोस्तथापि सत्वं निपात्य । भ्रूणघ्नो भावः कर्म वा भ्रौणहत्य । धैवत्यं । सारव्यां भवः सारवं मसं । सरयूशब्दस्यायूकमाविपरे । इक्ष्वाकोरपत्यं ऐक्ष्वाक । अम्मुखं । मित्रयोर पत्यं—मैत्रेयः । दधि याः सं । हिरण्यस्य विकारः हिरण्मयं मिमगुई । मयटि मसं ।

+शीपन् शिरसोऽप्ये यि ॥१८४॥ शिरस शीपन् भवति य्मुक्ते यस्ये इति परे । शिरसि भव शीर्षण्यः स्वर । अप्य इति किं ? हास्तिशीर्ष्या ।

+वा फश ॥ १८५ ॥ शिरसः केशार्थे शीपन् वा भवाति यस्ये परत । शीर्षण्या शिरस्या केशा ।

+ शीर्षाऽचि ॥ १८६ ॥ शिरसश्शीर्षादेशो भवति अजादौ इति परत । हस्तिशिरसोऽपत्यं हास्तिशीर्षिः । स्थूलशिरस इदं स्थौलशीर्षं । अचीति किं ? शिरस्कस्य । इतीति किं ? शिरसा नमामि शान्तिनाथं ।

इति जैनेन्द्रव्याकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकायां
लघुवृत्तौ चतुर्थोध्यायस्य
चतुर्थः पादः ।
समाप्तश्चायमध्यायः ॥४॥

अथ पचमोऽध्याय ।

* योरक ॥ १ ॥ योर्गुणनिमित्तभूतस्य अक इत्ययमादेशो भवति । नंदकः । वर्धक । कारक । भोगक ।

* फात्स्वपाप आयनयीनीयियः ॥ २ ॥ फादीनां निरचो गुणनिमित्तानामायनादयो भवंति । नडादिभ्यः फण—नाडायन । ढण् विनतेय—वैनतेय । कुलात् ख —कुलीन । समुद्रछ—समुद्रीय । क्षत्राद् घ—क्षत्रिय । गुणनिमित्तानामिति किं ? फक्कति । ढौकते । खनति । छिनत्ति । घूर्णते ।

ध्रौऽस्त ॥३॥ धकारस्यान्ता देशो भवति । मंथति । एधते । मन्थति । धीर्घ्यति । गोर्निमित्त

स्येति किं ? उक्षाम् । उक्षिता ।

पावट् ॥ ४ ॥ पात्परस्य झस्य अट् भवति । पवति । पवन्तु । यापति । यान्तु ।

देऽनत ॥ ५ ॥ दविषयेऽनतः परस्य झस्यादट् भवति । चिन्वते । चिन्वतां । अचिन्वत । चिकीर्षते । द इति किं ? पुनंति । अनत इति किं ? च्यवते । उच्यवत ।

* शीङो रट् ॥ ६ ॥ शीङः परस्य झो रट् भवति । शेरते । शेरतां । अशेरत ।

वेत्तेः सिद्धसेनस्य ॥ ७ ॥ वेत्तेः परस्य झो रट् भवति वे सिद्धसेनस्याचार्यस्य मतेन । संविद्रते । संविद्रतां । समविद्रत । संविदते । संविदतां । समविदत ।

भिसोऽत ऐस् ॥ ८ ॥ अकारान्तात् भिस ऐस् भवति । जिनैः । सुरैः । असुरैः । नरैः । अत इति किं ? मतिभिः । विद्याभिः । एस्कर भावतिभिरसैः ।

* नेदमदसोऽकः ॥ ९ ॥ आभ्यां ककाररहिताभ्यां भिस ऐस् न स्यात् । एभिः । अमीभिः । अक इति किं ? इमकैः । अमुकैः ।

स्येनात्टाङसे ॥ १० ॥ अतो ङसादीनां स्यादयो भवति । जिनस्य । जिनेन । जिनात् । अतिजरसेन । आत्करणात्—अतिजरसात् ।

ङेर्य्यः ॥ ११ ॥ अतो ङेर्यो भवति । देवाय । जिनाय । दामाय ।

स्न स्मै ॥ १२ ॥ स्ने परस्य ङे स्मै इत्ययमादेशो भवति । सर्वस्मै । विश्वस्मै । अन्यस्मै । तस्मै । यस्मै । कस्मै । अस्मै । अत इति किं ? भवते ।

* ङ्यसे स्मिन्स्मात् ॥ १३ ॥ स्नेरकारान्तात् परयोर्ङिङस्योः स्मिन्स्मातौ स्तः । सर्वस्मिन् । सर्वस्मात् । विश्वस्मिन् । विश्वस्मात् । अन्यस्मिन् । अन्यस्मात् । तस्मिन् । तस्मात् । यस्मिन् । यस्मात् । कस्मिन् । कस्मात् ।

जस ङी ॥ १४ ॥ अकारान्तात् स्नेः परस्य जस ङी इत्ययमादेशो भवति । सर्वे । विश्वे । अन्ये । ये । ते । के ।

आप औत ॥ १५ ॥ आबन्तात्परस्यौत ङी भवति । कन्ये पश्य । खट्वे तिष्ठत । खट्वे पश्य ।

नप ॥ १६ ॥ नपः परस्य औत ङी भवति । दधिनी स्त । दधिनी पश्य । पापे स्त । पापे पश्य । फले । वने । वने । कुले । मालके ।

जश्शसो शिः ॥ १७ ॥ नपः परयोर्जश्शसोः शिर्भवति । ज्ञानानि सन्ति । ज्ञानान्याश्रय । एवं—दधीनि । मधूनि । कुण्डानि । मालकानि । अथ सहचरितस्य शसो ग्रहणादिह नेष्यते—धाम्नो ददाति । वनम प्रविशति ।

* मष्टु औङ्गा ॥ १८ ॥ अष्टन्शब्दात् कृताकारात् परयोर्जश्शसोरौश् भवति । अष्टौ यान्ति । अष्टौ पश्य । कृताकारपरिग्रहादिह न भवति । अष्ट तिष्ठति । अष्ट पश्य । ज्ञापकमिदमेतदाकारविकल्पस्य प्रधानसंग्रहस्यादिह न भवति । प्रियाष्टानस्तिष्ठन्ति । प्रियाष्टनः पश्य । ओषा सिद्धेऽप्यौश्ग्रहणमष्टाभ्य इत्यतोऽष्टमसीति किंवतेऽपि अयमार्थमष्टाविंति ।

षट्स्नः ॥ १९ ॥ षट्संज्ञकात् जश्शसो उप् भवति । षट् । पंच । सप्त । अष्ट । नव । दश । कति सन्ति पीठस्य वा । प्रधाने कार्यसंप्रत्ययादिह न भवति । प्रियषट् प्रियपंचान् तिष्ठन्ति । प्रियकतीन् पश्य ।

नप स्वमो ॥ २० ॥ नप स्वमोरुप् भवति । दध्यस्ति । दधि पश्य । एवं— मधु । अस्तु । मधु । उदश्वित् । सकुण्डं, अकुण्डमित्यत्र कृत्वाकृतप्रसंगवानित्यं स्वाज्ञानं वाधते । अस्य च कृतमात्रे भावमात्रेण निमित्तं विहन्यते न तदनित्यमिति ।

+मरसो वा ॥२१॥ अरसन्ताभ्यो वा स्वमोर्ल भवति । अतिमर , अतिजरस मास्त पश्य वा ।

इकः ह्रस्वं ॥ २२ ॥ इगत्यान्नपा वा स्वमो वा ह्रस्वं भवति हे वारे । हे वारि । हे त्रपो, हे त्रपु । प्रियतिमृ । प्रियत्रि ।

अतोऽम् ॥ २३ ॥ अकारान्तान्नपः स्वमोरम् भवति । दर्शनं । धन । वनं । कुण्डं । वनमन्वि पश्य वा ।

*पञ्चतोऽनेकतरस्यान्यादेर्दुक् ॥ २४ ॥ एकतरवर्जितस्य पञ्चकस्यान्यादेर्दुगागमो भवति स्वमो परतः । अन्यत् । अन्यतरत् । इतरत् । कतरत् । कतमत् तिष्ठति, पश्यति वा । पंच इति किं ? सर्वं, सिमं । अनेकतरस्येति किं ? एकतरं । नप इति किं ? अन्य । इतरेण सिद्धेऽन्यतरग्रहणं किं ? अन्यतम वनं ।

युष्मदस्मदो ङसोऽश् ॥ २५ ॥ आभ्यां ङसोऽश् भवति । तव । मम ।

ङेसुटोऽम् ॥२६॥ ताभ्यां ङेसुटोरम् भवति । तुभ्यं । मह्यं । त्वं । अहं । युवां । आवां । यूयं । वयं । त्वां । माम् । युवां । आवां ।

शसोऽन् ॥ २७॥ ताभ्यां शसोऽन् भवति । युष्मान् । अस्मान् ।

* भ्यसोऽभ्यम् ॥ २८ ॥ ताभ्यामपो भ्यसोऽभ्यम् भवति । युष्मभ्यं । अस्मभ्यं ।

* भ्योऽसोऽत् ॥२९॥ ताभ्यामपर्योत् कारात् भ्यसो ङसेश्चात् भवति । युष्मत् । अस्मत् । त्वत् । मत् ।

साम आकम् ॥३० ॥ ताभ्यामुत्तरस्य साम आकम् भवति । युष्माकं । अस्माकं ।

प्यास्विवाङसे वत्वा ॥ ३१ ॥ अस्मात्सम्भ तिले ङकसे च प्यो भवति । मङ्क्त्व । मङ्क्त्व । उच्चैःकस्व । नीचैःकस्व । तिवाङस इति किं ? मकृत्वा । परमकृत्वा ।

* सौस्येऽसुक्सुक् क्यचि ॥३२॥ गोः क्यचि परे असुक्सुकौ भवतः सौस्येऽर्थे । दध्यस्यति । दधिस्यति । मध्वस्यति । मधुस्यति । क्षीरस्यति । लवणस्यति । सौस्य इति किं ? दधीयति । मधूयति । क्षीरीयति । लवणीयति ।

यामेऽश्ववृषयो ॥३३॥ अश्ववृषयोर्यामेऽर्थेऽसुक्सुकौ स्तः क्यचि । अश्वस्यति वडवा । वृषस्यति गौः । याम इति किं ? अश्वीयति । वृषीयति देवदत्त ।

आम्याद् स्ने सुट् ॥३४॥ त्सरवर्णाद् आमि परे सुडागमो भवति । सर्वेषां । तेषां । येषां । केषां । सर्वासां । यासां । कासां ।

त्रेस्त्रय ॥ ३५ ॥ त्रेस्त्रयो भवत्यामि परे । त्रयाणां । परमत्रयाणां । त्रेरनुकामस्यादिह न भवति । अतित्रीणां । तिसृणामित्यत्र परेण बाध्यते ।

नम्याप्चतुरो नुट् ॥३६॥ एभ्यो नुडागमः भवत्यामि परतः । जिनानां । पञ्चानां । पञ्चानां । अष्टानामित्यत्रापि परत्वादीले "ष्णान्ता षट्" इत्यत्र ग्रहणस्योपदेशार्थत्वादिति इति नुट् । श्रीणां । कुमारीणां । वधूनां । मातॄणां । पूज्यानां । वारीणां । चतुर्णां ।

इदितोर्नुम् ॥ ३७ ॥ इदितो धोर्नुमागमो भवति । नन्दति । नन्दते । नन्दिता । नन्दितुं । नन्दितव्यमिति निन्दितवान् । इदित इति किं ? पचति । पच । धोरिति किं ? अमेसीत् । विन्दिकुण्ड्योरिति निर्देशास्त्वोत्पत्तेः प्रागेव नुम् । तेन-सरोर्हिक , इत्यः सिद्ध । कुण्डा । हुण्डा । कुण्डिरिति सनकारोच्चारणं ज्ञापकं-इदितो धोर्नुम् न भवति—भेदनं ।

शे मुचां ॥ ३८ ॥ मुचादीनां शे परे नुम् भवति । मुञ्चति । लुम्पति । विन्दति । लिम्पति ।

सिंचति । कृन्तति । खिदति । पिंशति । अचौ मुचादय । श इति किं ? मोक्ता । मोक्तु ।

+ तृफदृफगुफोमस्नुमी ॥ ३९ ॥ तृफा दीनां शे नुम भवति । तृम्फति । दृम्फति । गुम्फति । उम्फति । शुंभविति शे इति किं ? तर्फिता । तर्फितुं ।

मस्जनशोर्झलि ॥ ४० ॥ मस्जनशोर्झलि नुम् भवति । नंष्टा । नंष्टुं । नंष्टव्यम् । नशू अदर्शने । दुयामस्जौ शुद्धौ । मंक्ता । मंक्तुं । मंक्तव्यं । मंक्त्वा । मंक्ष्यति । निर्मंक्षति । मस्जेर्नुमि कृते झलो स्कसंज्ञायां स्कादिलोपे । झलीति किं ? नशनं । मज्जनं ।

* जभोऽचि ॥ ४१ ॥ जभेर्नुम भवत्यचि परतः । जंभति । जंभकः । साधुजंभी । जभ जभ । जंभे वर्तते । नित्यत्वादेप प्रागेव नुम् । अचीति किं ? जम्भते । जाम्भ । जजम्भि ।

* रधः ॥ ४२ ॥ रधेरपि नुम् भवति । रंधयति । रंधकः । साधुरंधी । रंधं रंधं । रंधो वर्तते । अचीति किं ? रद्धा । पृथग्वचनमुत्तरार्थं ।

* नेट्यलिटि ॥ ४३ ॥ रधेर्न नुम् भवति इडादावलिटि परतः । रधिष्यति । रधिता । रधितुं । रधितव्यं । इटीति किं ? साधुरंधी । अलिटीति किं ? ररंधिव । ररंधिम । रेधिवानि त्यत्र—क्वसः कित्त्वसामर्थ्यान्नुमः खं । लिटीटि इति कर्तव्ये पूर्वेणैव सिद्धत्वान्नियमो भवति । तत्र च लिटीत्यनेनैवधारणमाहा[धि]लिट्यनेटीत्युभय वा संभवेऽन्यतरपरिग्रहः दुर्लभः ।

* रभः ॥ ४४ ॥ रभेरशबादावलिटि परे नुम भवति । आरंभयति । आरंभकः । साधुरंभी । आरम्भमारंभं । आरंभो वर्तते । अलिटीति किं ? आरेभे । अचीति किं ? आरब्धा । आरभत इति शुद्धात्रिलाच्छे द्वयुत्सर्गं ।

लभेः ॥ ४५ ॥ लभेरलिट्यशबादौ नुम् भवति लंभयति । लंभकः । साधुलंभी । अलिटीति किं ? लेभे । अचीत्येव—लब्धा । लभते—इति शुद्धात्रिलाच्छे नस । न च लभे शबस्ति । यस्य शबनुमविकल्पः स्यात् । लंभतीति प्रयोगभावेऽपि "वा नयः" इति नामद्वयात् व्यवस्था विभाषते पृथगारम्भ उत्तरार्थः ।

आङ ॥ ४६ ॥ आङः परस्य लभेर्नुम् भवति यकारादौ परतः । आलंभ्या गौर्ब्राह्मणेन । यीति किं ? आलब्धा । आङ इति किं ? लभ्यं । आलम्भ्यागत इत्यत्र नुमोऽन्यत्र शपकारस्य खं ।

उपात्स्तुतौ ॥ ४७ ॥ उपात्लभेर्नुम् भवति स्तुत्यौ यस्ये परतः । उपलम्भ्य धन भवता । स्तुताविति किं ? उपलभ्यमस्मात् इपकारिकमपि ।

* वाम्णमुपो ॥ ४८ ॥ लभेर्वा नुम्भवति अम्णमोः परतः । लंभलंभं । लाभं लाभं । अलंभि । अलाभि ।

* धञ्खे च गे ॥ ४९ ॥ गः परस्य लभे नुंम् भवति धञि खेऽमि णौ च परे । उपलंभः । सुप्रलंभः । प्रलंभं प्रलंभं । प्रालम्भिः । गेरिति किं ? लाभः । ईषल्लभं । अन्योर्नित्यत्वा पूर्वेण तु गेरचाति नियमार्थं वचनं विभाषोपलंभेनेति निर्देशात विपरीतो नियम । गेः पश्चेच पचति ।

* सुदुर्भ्यः ॥ ५ ॥ सुदुर्भ्यां व्यस्तसम स्ताभ्यां गिभ्यां गेः पराभ्यां लभखामि स च नुम् भवति । अतिसुलंभ । अतिदुर्लभ' । अतिसुदुर्लभ । गरिति किं ? सुलाभः । सुलभ । दुर्लभ । दुर्लभ । सुलभैः । दुर्लभैः । सुदुर्लभं । अतिसुलभमिति पूजायामतिक्रम गार्थेऽप्रतेः । सुदुर्भ्यां गरेवेति नियमार्थं वचनं ।

उगिद्वचां धेऽन्धाते ॥ ५१ ॥ उगितां मन्वादीनां अचतेश्च धे नुम् भवति । गोमान् । गोमन्तौ । गोमन्तः । गोमन्तं । गोमन्तौ । पचन्तौ

धनवतौ । धनवतः । पचन । पचतौ । पचंत । प्राङ् । प्राञ्चौ । प्राञ्चः । धम्वादेरिति किं ? उखा स्रत् । पर्णध्वत् । म्वादिप्रतिपद्यग्रहणम्बह । गोमत्यते—गोमान् । गोमतौ ।

युजिराऽसे ॥ ५२ ॥ युजिरो नुम् भवति असे च परत । युङ् । युञ्जा । युञ्जः । युञ्जं । युञ्जौ । असे इति किं ? अश्वयुक् । अश्वयुजौ । अश्वयुजः ।

नपोऽच ॥ ५३ ॥ नपोऽजन्तस्य धे नुम् भवति । वनानि । दधीनि । मधूनि । वारि ज्ञाणि । अच इति किं ? विमलदिवि । चतुर्गिरि । महानि ।

*झलो ॥ ५४ ॥ अचः परो यो झल् तदन्तस्य नपो धे नुम् भवति । सर्पींषि । धनूंषि । उदश्विति । काष्ठतक्षि ।

+ मान्वास्वः ॥ ५५ ॥ झलन्तस्य नपोऽन्त्योऽन्त्य झल्भावः प्राक् नुम् भवति बाह्मदोर्जि बाह्मदोर्जि ।

सुपीकोऽचि ॥ ५६ ॥ इगन्तस्य नप सु प्यचादौ परे नुम् भवति । वारिणी । मधुनी । वारि णा । मधुना । सुपीति किं ? तुम्बुर्वा विकारः-तौम्बुरव चूर्णं । इक इति किं ? वन । अचीति किं ? वारिभ्य ।

भादौ वोक्तपुंस्क पुंवत् ॥ ५७ ॥ इगंतं नयुक्तपुंस्क भादावजादौ पुंवत् वा स्यात् । शुचि । शुचुः । शुचि । साधु वृत्तं । ग्रामणि । शुचिने बलाय । ग्रामण्या । ग्रामणिना कुलेन । धारवो धारणे बलाय । कर्त्रा । कर्तृणा कुलेन । अतिरावा अतिरिणा । चित्रगवे । चित्रगुणे । भादाविति किं ? वारुणी । उक्तपुंस्कमिति किं ? त्रपुणे ।

सक्थ्यस्थिदध्यक्ष्णोऽनङ् ॥ ५८ ॥ सक्थ्यादीनामनङ् भवति भादावजादौ परत । सक्थ्ना । सक्थ्ने । अस्थ्ना । अस्थ्ने । दध्ना । दध्ने । अक्ष्णा । अक्ष्णे । अक्ष्णां । नपीति किं ?

दधि नाम कश्चित् पानशीलो वा दधिस्तेन दधिना

विदे धतुर्वसु ॥ ५९ ॥ विद् परस्य शतु र्वसुर्भवति । विद्वान् । विद्वांसौ । विद्वांसः ।

न भात् ॥ ६० ॥ भात्परस्य शतुर्नुम् न भवति । ददत् । ददतौ । ददतः । जाग्रत् । जाग्रतौ । जाग्रतः ।

वा नप ॥ ६१ ॥ नपस्तात्परस्य शतुर्वा नुम् भवति । ददति, ददति । जाग्रंति, जाग्रति कुलानि ।

श्रीम्बोरात् ॥ ६२ ॥ शीम्बोरवर्णान्तात् शतुर्वा नुम् भवति तुदती, तुदन्ती पाती पान्ती कुले तुदन्ती तुदती । पाती, पान्ती स्त्री । आदिति किं ? अदती । मानती स्त्री ।

शप्श्यनात् ॥ ६३ ॥ आभ्यां शतुर्नुम् भवति श्री ञु इत्येतयोः परत । नित्यार्थं वचनं । पचंती कुले पचंती कन्या दीव्यती कुले दीव्यंती कन्या ।

सावनडुह ॥ ६४ ॥ अनडुह सौ पर नुम् भवति । अनड्वान् ।

*द्यौः ॥ ६५ ॥ दिवः औत्वं निपात्यते सौ परे । द्यौरास्यते पुम्मन ।

पथिमथ्यृभुक्षामात् ॥ ६६ ॥ एषामात्त्वं भवति सौ परे । पन्थाः । मन्थाः । ऋभुक्षाः ।

पर्थे ॥ ६७ ॥ तेषामिकारस्यात्त्वं भवति घ परतः । पन्थानौ । पंथान । पन्थानं । पंथानौ । मन्थानौ । मन्थान । ऋभुक्षाणं । ऋभुक्षाण ।

थो न्थः ॥ ६८ ॥ तेषां थकारस्य न्थादेशो भवति घ परे । पन्थाः । मंथा ।

भस्य टे ख ॥ ६९ ॥ तेषां भसंज्ञकानां टे ख भवति । पथः पथ्य । पथा । पथ । मथः । मथा । ऋभुक्षः । ऋभुक्षा ।

पुंसोऽसुङ् ॥ ७० ॥ पुंसः असुङ् भवति घे परत । पुमान् । पुमांसौ पुमांसः पुमांसं पुमांसौ ।

+ आतो णित् ॥ ७१ ॥ ओतः परं घं णिद्भवति ।

गौ । गावौ । गावः । द्यौ । द्यावौ । द्यावः ।

वाऽस्मण्णश् ॥७२॥ अस्मदो मश्च वा मिद्भवति । चकार । चकर । विस्फालाविकल्प ।

* सखितोऽखौ ॥ ७३ ॥ सखित परं भं मि द्भवति अकौ परतः । सखायौ । सखायः । सखाय । सखायौ । तकार इति किं इमे सख्यौ । अकाविति किं ? हे सखे ।

* अन्सौ ॥ ७४ ॥ तस्य अन् भवति अकौ सौ परतः । सखा ।

मतुशनस्पुरुदंशोऽनेहसां ॥ ७५ ॥ ऋका रांतानां उशनस्प्रभृतीनां च अन् भवति मे अकौ सौ परत । कर्ता । दाता । पिता । माता । उशना । पुरुदंशा । अनेहा । अकाविति किं ? हे दातः । हे मातः । हे पुरुदंशः । हेऽनेह ।

+ तृच्वत् क्रोष्टु ॥ ७६ ॥ क्रोष्टु तृच्वत् भवति अकौ मे परतः । क्रोष्टा । क्रोष्टारौ । क्रोष्टारः । क्रोष्टारं । क्रोष्टारौ । अकाविति किं ? हे क्रोष्टो । म इति किं ? क्रोष्टून् ।

+स्त्रियां ॥ ७७ ॥ क्रोष्टुः स्त्रियां तृच्वत् भवति । क्रोष्ट्री ।

+वाऽच्यापि ॥ ७८ ॥ क्रोष्टुः तृच्वद्वा भवति अचादावापि भादौ परतः । क्रोष्ट्रा । क्रोष्टुना । क्रोष्ट्रे। क्रोष्टवे क्रोष्टोः । क्रोष्टुः। क्रोष्ट्रोः। क्रोष्ट्वोः । क्रोष्ट्रि।क्रोष्टरि,क्रोष्टौ । अपीति किं ? क्रोष्टूनां । क्रोष्टुभिः । आपीति किं ? क्रोष्टून् ।

चतुरनडुहोर्वाः ॥ ७९ ॥ अनयोरुकारस्य वा भवति मे परत । चत्वारः । चत्वारि । अति चत्वा । अतिचत्वारौ । अतिचत्वार । अन ड्वान् । अनड्वाहौ । अनड्वाह । अनड्वाहं । अनड्वाहौ ।

वाऽकौ ॥ ८० ॥ तयोरुकारस्य वो भवति अकौ परतः । हे अतिचत्व । हेऽनड्वन् ।

+ पुंवेऽर्द्धे मातृ कपोऽश्च ॥८१॥ वसे मातृश ब्दात् परस्य कपो वा अङ् भवति कौ परतः पुंवेऽर्द्धे पुत्रमर्त्सनार्थो । हे गार्गीमात । पुत्र इति किं ? हगार्गी मातृके पुषि । अर्द्धे इति किं ? गार्गीमातृक ।

+वोशनोशनम् ॥८२॥ एतौ निपात्यौ कौ वा हे उशन । हेउशनन् । हे उशनः । उशनस इत्यस्य मर्त्स च निपात्यते ।

मृदामिद्वोः ॥८३॥ ऋकारांतस्य धोरिकारा देशो भवति । किरति । गिरति । विस्तीर्ण । गीर्णेते । धोरिति किं ? मातॄणां ।

उरु पोः ॥ ८४ ॥ उरु ऋत उर्भवति । कीर्तयति । कीर्तयतः । कीर्तयंति ।

दुशाद्युत् ॥८५॥ पवर्गादृकारांतात् परस्य धोर्ऋत उद्भवति । पूर्तः । मपुपूर्षति । बुभूर्षति । मुमूर्षति बुभूर्षति । मुनीम् ।

सावैम्मे ॥८६॥ मपरे सौ परे मोरैत् भवति । अनैषीत् । अहौषीत् । अकार्षीत् । अहार्षीत् । म इति किं ? अकरिष्ठ ।

झन्तस्यौऽत्तः ॥ ८७ ॥ अचिवर्णोऽर्कस्मारे फांतस्य च योरत ऐप् भवति मपरे सौ परतः । मात्रासीत् । अमात्सीत् । अवाक्षीत् । अपाठीत् । झन्तस्य इति किं ? मानिरथीत् । मानिरवीत् । अत इति किं ? न्यमीलीत् । न्यसोवीत् ।

इडामश्च ॥८८॥ इडन्तागामच ऐप् भवति मपरे सौ परतः । अमैसीत् । अर्चैसीत् । अरौसीत् । इडामिति किं ? मौरिवारीत् अम वीत् । अच इति किं ? अभाषीत् । अनिश्रोऽपि यथा स्यात् ।

नेटि ॥ ८९ ॥ इडादौ मसौ परे हलंतस्य योरच ऐप् भवति । अवेषीत् । अकोपीत् । अकर्षीत् ।

*ह्म्यन्तक्षणश्वसजाग्र्येदितां ॥ ९ ॥ हकार मकारयकारवकारांतानां क्षणादीनां च इडादौ

मसावैत स्यात् । अग्रहीत् । अरहीत् । अवमीत् । अस्यमीत् । अक्षणीत् । अश्वसीत् । अश्वयीत् । अरगीत् । अक्मीत् ।

वोर्णुव ॥ ९१ ॥ ऊर्णुभो मसौ वैऽभवति । प्रौर्णावीत् । प्रौर्णुवीत् ।

अतोऽनादयें ॥ ९२ ॥ अनादेरतो येयैम भवति इकादौ मसौ परतः । अकणीत् । अका णीत् । अरणीत् । अराणीत् । अषणीत् । अषाणीत् । अत इति किं असेवीत् । अनादेरिति किं ? मानिरटीत् । येरिति किं ? अरक्षीत् ।

*क्सादेरिट् ॥९३॥ क्सादेर्धातोगस्य इडा गमो भवति । पचिता । पचितुं । पचितव्यं । मचिता । मचितुं । मचितव्यं । पुषितव्यं । क्सा देरिति किं ? क्रम्य । क्रमीतम् । अगस्येति किं ? आस्ते । क्षेते ।

+ ग्रहाद् क्ते ॥९४॥ ग्रहादिभ्यः परस्य क्सादे क्तेरिड् भवति । निगृहीति । उदितिः । माषितिः । शीषितिः । मचितिः । लिखितिः । पठिति ।निकुचिति ग्रहादेरेव क्तेरिति नियमोऽस्य । तेन—विभूतिः । दीप्तिरित्यादि ।

*ग्रहोऽलिट्येकाचो दी ॥९५॥ ग्रहेरेकाचः परस्य इटो दीर्घवस्त्वलिटि परतः । ग्रहीष्यति । ग्रहीता । ग्रहीतुं । ग्रहीतव्यम् । अलिटीति किं ? जगृहिव । जगृहिमा एकाच इति किं ? जरीगर्हिता जरीगर्हितुं ।

* वृतो वाऽऽशिमसौ ॥ ९६ ॥ वृवृञ्भ्यां ऋकारान्तेभ्यश्च वा इटो दीर्घभवति अलिड्डाशिट् मसिषु परतः । वरिता । वरीता । प्रावरिता । प्रावरीता । तरिता । तरीता । भरिता । भरीता । निगरिता । निगरीता । आशिमसाविति किं ? वरिषीष्ट । प्रावरिषीष्ट । निगरिषीष्ट । प्रावरिष । ते रिष, तेरिम । प्रावरिष्टां प्रावरिष्टां । आस्तारिष्टां । न्यागारिष्टां । न्यागारिषु ।

सनीट् ॥९७॥ सनि परे वृत इट् वा भवति । बुवूर्षते । विवरिषते । विवरीषते । मा बुवूर्षति । माविवरिषति । माविवरीषति । तितीर्षति । ति तरीषति । तितरिषति । आतिस्तीर्षति । आति स्तरिषति । आतिस्तरीषति ।

लिङ्स्योर्दे ॥९८॥ वृञ्च परस्मोर्लिङ्स्योरि ड् वा भवति दे । लिङ—वृषीष्ट । वरिषीष्ट । आस्तीर्षीष्ट । आस्तरिषीष्ट । अवृत । अव रिष्ट । अवरीष्ट । मावृत । मावरिष्ट । मावरीष्ट । आस्तीर्ष्ट । आस्तरिष्ट । आस्तरीष्ट । द इति किं ? मावारिषु । मतारीत् ।

* स्फारतोऽम्ङ् ॥ ९९ ॥ स्फावस्कुवराढ कारास्लिङ्स्यार्दे वेड् भवति । स्मृषीष्ट । स्मरि षीष्ट । ध्वृषीष्ट । ध्वरिषीष्ट । अस्वृषातां । अस्मरि षातां । अध्वृषातां । अध्वरिषातां । असङ्करिति किं ? संस्कृषीष्ट । समस्कृत ।

*ऋदिवधूम ॥१००॥ ऋकारेद्भ्यो धूमभ्यो परस्य वकारादेर्वेड् भवति । रद्धा । रधिता । नष्टा । नशिता । नंक्ष्यति । नशिष्यति । उपगोढा । उपगूहिता । विषोढा । विषहिता । वाप्स्यति । वापिष्यति ।

निस्कुष ॥१०१॥ निस्पूर्वात् कुष इट् वा स्यात् । निष्कोषिता । निष्कोष्टा ।

इट् त॥१०२॥ निस्कुष तवते परे इड् भवति। निष्कुषित।निष्कुषितवान् ।

सीषसहलुभरषरिषः ॥१०३॥ एभ्यो वेड् भवति तकारादौ परतः । एष्टा । एषिता । एष्टुं । एषितुं।एष्टव्य।एषितव्य । सोढा।सहिता । लोब्धा। लोभिता । रोष्टा । रोषिता । रेष्टा । रेषिता । तीति किं ? सहिष्यते ।

सनीवतर्द्धऋस्मर्दमुसभियृधुभरज्ञपि

संतन्यपठेः ॥१०४॥ इषवादीनां मषादीनां च सनि परे वा इट् भवति । दुधूषति । दिदेविषति । सुस्यूषति । सिसीविषति । ईर्त्संति । अर्दिधिषति । बिभ्रक्षति । बिभक्षति । बिभ्रज्जिषति । बिभर्जिष ति । धिप्सति । धीप्सति । दिदम्भिषति । सुस्यू षति । सिस्वरिषति । शिश्रीषति । शिश्रयिषति । युयूषति । यियविषति । प्रोणुनूषति । प्रोणुनविषति । प्रार्णुनविषति । बुभूषति । बिभरिषति । ईप्सति । जिज्ञ पयिषति । सिषासति । सिषनिषति । तितसति । तितासति । तितनिषति । पिस्मति । पिपासिषति ।

पूङ्क्लिशभ्यां क्त्वक्तवत्वोः ॥ १०५ ॥ पूङ्क्लिशू भ्यां परयोः क्त्वक्तवत्वोर्वेट् भवति । पूतः । पवितः । पूतवान् । पवितवान् । पूत्वा । पवित्वा । क्लिष्टः । क्लिशितः । क्लिष्टवान् । क्लिशितवान् । क्लिष्ट्वा । क्लिशित्वा ।

क्षुधवस इट् ॥ १०६ ॥ आभ्यां तयोरिट् भवति । क्षुधितः । क्षुधितवान् । क्षुधित्वा । उषितः । उषित । उषितवान् । उषित्वा ।

* अघोऽर्थे ॥ १०७ ॥ अवरर्थायां तयो रिट् भवति । अंचितः । अंचितवान् । अंचित्वा गुरून् गतः । अघ इति किं उदक्तमुदकं कूपात् । अक्त्वा ।

स्वार्थे लुभयत् ॥ १०८ ॥ स्वार्थे विमोहने वर्तमानाल्लुभयात् तयोरिट् भवति । विलुभिताः सीमंताः । विलुभिताः केशाः । लुभित्वा । लुभित्वा । स्वार्थ इति किं लुब्धो न लभते पुण्यं ।

जृव्रश्चः क्त्वः ॥ १०९ ॥ आभ्यां क्त्वा स्यय इट् भवति । जरित्वा, जरीत्वा । व्रश्चित्वा ।

ऊदितः ॥ ११० ॥ ऊदितः परस्य क्त्वा स्यय वेट् भवति । दान्त्वा । दमित्वा । शान्त्वा । शमित्वा ।

* हस्यैकाग्मपस ॥ १११ ॥ आकारां तात् स्काभ्यां पसश्च क्वसौ इट् भवति । पपि वान् । तस्थिवान् । आटिवान् । पेठिवान् । म क्षिवान । एकाजिति किं बभूवान् । बिभिद्वान् ।

* गम्हन्विदविशदृशो वा ॥ ११२ ॥ गमादे क्वसौ परतो वेट् भवति । जग्मिवान् । जगन्वान् । जघ्निवान् । जघन्वान् । विविदिवान् । विविद्वान् । ददृशिवान्, ददृश्वान् । विविशिवान् । विविश्वान् ।

स्यसी कृतचृतच्छृदतृदनृतः ॥ ११३ ॥ एभ्यः सिवर्जितसकारादावगे परतः वेट् भवति । कर्त्स्यति । कर्तिष्यति । अकर्त्स्यत् । अकर्ति ष्यत् । चिकृत्सति । चिकर्तिषति । चर्त्स्यति । चर्तिष्यति । अचर्त्स्यत् । अचर्तिष्यत् । चिचृत्सति चिचर्तिषति । छर्त्स्यति । छर्दिष्यति । अछ र्त्स्यत् । अच्छर्दिष्यत् । चिच्छृत्सति । चिच्छर्दिषति तर्त्स्यति । तर्दिष्यति । अतर्त्स्यत् । अतर्दिष्यत् । ति तृत्सति, तितर्दिषति । नर्त्स्यति । नर्तिष्यति । अनर्त्स्यत् । अनर्तिष्यत् । निनृत्सति । निनर्तिषति । सीति किं । कर्तिता । नर्तिता । असावीति किं । अछ र्दीत् । अनर्तीत् ।

गमेः ॥ ११४ ॥ गमे सकारादावगस्य वेट् भवति । संजिगमिषिता । संजिगंसिता । अधिजि गमिषता । अधिजिगांसिता व्याकरणस्य । सीति किं । गता ।

* मस्य ॥ ११५ ॥ गमेर्मनिमित्तस्य सका रादेरिट् भवति । गमिष्यति । अगमिष्यत् । जिगमिषति । अधिजिगमिषति । म इति किं । संजिगंसते वत्सो मात्रा ।

न वृद्भ्य ॥ ११६ ॥ वृतादेः परस्य मस्य नइट् भवति । वर्त्स्यति । विवृत्सति । वर्त्स्यति । सिस्यन्त्सति । स्यन्त्स्यति । सिस्यंत्सति । कल्प्स्यति । चिक्लृप्सति । कल्प्तास्मि । म इति किं वर्तिष्यते । कल्पिष्यते । कल्प्स्यते ।

*वाप्रस्वदृप्रपृदृदन्प्रनिसानिट्तासस्येश्च

ग्रार्थे ॥ ११७ ॥ नित्यानिट्तास्य अकार वग्र्याद्र्यंतेभ्य सृजदृशिभ्यां च अ पञ्च भवति स्कादीन्निदाय । पक्ता । पपक्थ । पेचिथ । शक्ता । शशक्थ । शेकिथ। याता । ययाथ । ययिथ । नेता । निनेथ । निनयिथ । स्रष्टा । ससष्ट । ससर्जिथ । द्रष्टा । ददष्ट । ददर्शिथ । अत्वद्वत् सुबद्ध इति किं ? भेत्ता । बिभेदिथ । नित्यम् इत्य किं ? अक्ता । अञ्जिता । आनंजिथ । अनिट् इत्य किं ? कविता । चुकविथ । तासुग्रहण किं ? अवसिथ । अ इति किं ? पेचिथ । पचिम । अस्कृद्भ्यार्थरिति किं ? संस्कर्त्ता । सस्कारिथ । अत्ता । आदिथ । व्याता । विव्यायिथ । आत्ता । आरिथ ।

ऋत ॥ ११८ ॥ ऋकारांतान्नित्यानिट् तासस्थे नेट् भवति । कर्त्ता । चकर्थ । हर्त्ता । जहर्थ । स्मर्त्ता । सस्मर्थ ।

*गमस्त्वार्दे ॥ ११९ ॥ गमस्तुभ्यां बकादे रगम्यदे सति नेट् भवति।सगम्यत। सञ्जिगसते। अधिजिगांसतेऽप्रस्तोष्यतेप्रस्तोष्यमाण प्रास्तोष्ट।

क्रमः ॥ १२० ॥ क्रमे परस्य नेट् भवति द । प्रक्रस्यत । प्राक्रस्त । प्रचिक्रंसते । द इति किं ? क्रमिता ।

*नु ॥ १२१ ॥ दे विषये क्रमेः परस्य तुर्नेट् भवति । प्रक्रन्ता । उपक्रंता ।

घषि ॥ १२२ ॥ घोषघादौ परे नेट् भवति । ईश्वरः। ईशाम । भस्म । दद्ध । मुद्ग्रः । गर्गः । बसीति किं ? ईशिता ।

*स्तौविदघोऽथिप्र्यभिद्वीदीरुपट्फोमृत्स ॥ १२३ ॥ स्तकारौकारेभ्योऽर्थतस्मश्च एका च्यम्यो विहितस्य अमर्देनेट् भवति पक्वादीन्निदाय। गता । शक्ता । भेत्ता । बंता । चसा । माता । दाता । भेता । स्तोसासाकृता । पता।विर्जन किं ? पतिता । श्रमिता । भ्रमिता । शमिताडमिता।

रयिता । क्षयिता । क्ष्मयिता । स्नविता । नविता । भविता । भविता । कविता । वरिता । वरीता । आवरिता । प्रावरीता । तरिता । तरीतापरिगा । वरीता । भाग्रभिपीद्याण्काच इति किं ? माणविता । बिभेदिता । विच्छेदिता । जागरिता ।

*क्तिषत्रोणादः ॥१२४॥ एषां नेट् भवति। शंतिः । तति । पोत्रं । शस्त्रं । असुः । मत्स । अप्सर । हस्तः । वर्तिका । पर्णं । कुक्षिः । इषु । शर्करा । क्षम ।

*किस्यूणुमूभ्रयुक ॥ १२५ ॥ एभ्य किति नेट् भवति । प्राणुतः । मोणुतवान् । भित । भितवान् । श्रित्वा । श्रिति । युतः । युतवान् । युत्वा । युति । स्तुः । स्तुतवान् । स्तुता । रुति । भावृत । मावृतवान् । किंतीति किं ? भविता । ऊर्णोतारेति किं ? श्रयित्वा । एकाच इति किं ? जागरित । जागरितवान् ।

सनि ग्रहगुहश्च ॥ १२६ ॥ ग्रहगुहाभ्या उगंतेभ्यश्चैकाच सनि नट् भवति । जिघृक्षति । जुघुक्षति । रुरूषति । लुलूषति ।

वसुपुस्तुद्रुसुभार्लिटि॥१२७॥एभ्यः लिटि नेट् भवति । बभूवाबभूम । समृव । समृम । वव्रहे । वव्रमहे । ववृव । ववृम । दुद्रुव । दुद्रुमातुष्टोय।शुश्रुव।शुश्रुम।तुष्टोमातुष्टुव। सुसुम । सुसाव । शुश्रुव । शुश्रम । शुश्राव । सिद्ध म स्यारंभो नियमार्थ । प्रायत एव क्र्यानिटा मान्योदविथ । ददिम । बिभिदिव । बिभिदिम ।

*कृभाऽस्कृ ॥ १२८ ॥ कृञ अस्कृटा लिटि नेट् भवति । चकृव । चकृम । अस्कृरिति किं ? सचस्करिव । संचस्करिम ।

*डीयश्वीदिद्वेडोऽपतस्ते ॥ १२९ ॥ डीय श्विभ्यां इरिद्भ्यो विभाषइभ्यश्च पति स्वरूपता तर्मेन्रे परे नेट् भवति । डीनाः । डीनवान् । शूनः ।

शूनवान् । पीन । पीनवान् । लग्न । लग्नवान् । दृप्तः । दृप्तवान् । पूत । पूतवान् । अपत इति किं ? पतितः । पतितवान् ।

सम्निविभ्योऽर्दे ॥१३०॥ संनिविपूर्वादर्दे स्ते नेड् भवति । समर्णं न्यर्ण । व्यर्णः । समर्दितेति किं ? मार्दित ।

*अविदूरेऽभेः ॥ १३१ ॥ अभिपूर्वादर्देरवि दूरेऽर्थे ते नेड् भवति। अभ्यर्णा सरित्। अभ्यर्णे क्षते । अविदूर इति किं ? अभ्यर्दितमौर शीतेन ।

*धृषशसः प्रगल्भे ॥ १३२ ॥ आभ्यां प्रगल्भेऽर्थे ते नेड् भवति। विशस्ता दासी। धृष्टो दासः। प्रगल्भ इति किं ? विशसितः । धर्षित ।

*कषः कृच्छ्रगहने ॥ १३३ ॥ कृच्छ्रगहनयोः स्ते कषेर्नेड् भवति। कष्ट गणितं । कष्टं वन । कषितमन्यत्र ।

*दृढं बलिस्थूले ॥ १३४ ॥ दृढमिति नि पात्यते बलिनि स्थूले च ते परतः। दृढो बलवान् स्थूलश्च । अनिट्त्वमहस्य तत्वं च निपात्यते । दृहितं । दृंहितमन्यत्र ।

* क्षुब्धस्वान्तध्वान्तलग्नम्लिष्टघुष्टविरिब्ध फांटबाढपरिवृढ मथमनस्तम सक्तास्पष्ट-विरब्धस्वरानायासमृशप्रभौ ॥ १३५ ॥ क्षुब्धादयो निपात्यते मंथाद्यर्थेषु । क्षुब्धा मंथा । ध्वान्तं तमः । लग्नं सक्त । म्लिष्टमविस्पष्टं म्लेच्छेरनिट्त्वमेकारस्येत्वंच । घुषिरविशब्दने । घुष्टा रज्जुः । घुष्टौ पादौ । विरिब्धः स्वरः । विपूर्वस्य रेभतेरनिट्त्वमित्वं च । फांटमनायास । बाढं भृश । परिवृढः प्रभुः । अन्यत्र क्षुभित । ध्वनितं । स्वनितं । लगितं । म्लेच्छित । अवघु षित वाक्यं । विरेभित । फाणितं । वाहित । परिवृंहितमिति ।

आदितः॥ १३६ ॥ आकारेतो धोर्स्ते नेड् भवति । भिद । भिदवान् । क्ष्विद । क्ष्विदवान् । स्विन्न । स्विन्नवान् ।

वा भावारम्भे ॥ १३७ ॥ भावे आरम्भे च आदितः स्ते वा नेड् भवति । मिन्नमस्य मेदितमस्या मानेन । प्रमेदितः ।

*शको कर्मणि ॥१३८॥ शके कर्मणि स्ते वा नेड् भवति । शक्तो घट कर्तुं, शकितो घटः कर्तुं । कर्मणीति किं ? शक्तो देवदत्त ।

*हृषेर्लोमविस्मयप्रतिघाते ॥१३९॥ हृषेर्लो मार्थेषु ते वा नेड् भवति । हृष्टानि । हृषितानि लोमानि । हृष्ट देवदत्त । हृषित देवदत्तः । हृष्टा, हृषिताः दंताः ।

*जप्तप्रस्तापचितावच ॥१४० ॥ जप्तादयो निपात्यत । जप्त । जपितः । ग्रस्तः । ग्रसितः। अपचितः । अपचायितो गुरुः । चायतेश्चिः । चकारादपचायितिरिति भवति ।

दान्तशान्तपूर्णदस्तस्पष्टच्छन्नज्ञप्ता ॥१४१॥ दान्तादयः णिजन्ताः स्ते अनिटो वा निपात्यंते । दान्तः दमितः । शान्तः, शमित । पूर्णः पूरितः । दस्त , दासितः । स्पष्टः । स्पाशितः । छन्न छादित । ज्ञप्त । ज्ञापित ।

*वृत्तोऽधीतौ॥१४२॥ वृत्त इति वृत्तेर्ण्यन्तस्य निपात्यते अधीतेऽर्थे । वृत्तं जैनेन्द्रं । वृत्तस्त्वक । अनिट्त्वं णलुक् च । वर्तितमन्यत्र ॥

वा रुष्यमत्वरसंघुषास्वनम ॥१४३॥ रुष अम् त्वर संघुष आस्वन् अम् इत्येतेभ्यस्ते वा इट् भवति । रुष्टः रुषितः । अभ्यान्तं । अभ्यमित । तूर्ण त्वरित । संघुष्ट । संघुषितः पाद । सं घुष्टं । संघुषितं वाक्यं । आस्वान्तः आस्वानितो देवदत्तः । आस्वान्तं । आस्वनितं मन । आन्त , अमितः ।

*प्रभ्वज इट् स्ये ॥ १४४ ॥ प्रभ्वेतेभ्यो

इनश्चेट् भवति स्ये परे । करिष्यति । अकरिष्यत् करिष्यमाण । हरिष्यति । स्वरिष्यति । हनिष्यति ।

*साबन्मे ॥१४५॥ अत्र सौ परे इट् भवति आजीत । आजिष्टां । आजिषु ।

स्तुधूञ्सोर्मे ॥१४६॥ पम्यो मसाविट् भवति । अस्तावीन् कुंपुनार्थ । अधावीत् । असावीत् । म इति किं ? अस्तोष्ट ।

यमरमनमातां सक् च ॥१४७॥ एषां मसाविट् सक्चागम । अयसीत् । अयसिष्टां । अयसिषु । अरंसीत् । अरंसिष्टां । अरंसिषुः । अनंसीत् । अनंसिष्टां । अयासीत् । अयासिष्टां । अयासीत् । अवासीत् ।

स्मिङ्पूङ्रञ्ज्वशः सनि ॥१४८॥ एतेभ्यः सनीड् भवति । सिस्मयिषते । पिपविषते । अरिरिषति । आञिजिषति । अशिशिषते ।

*किरश्च ॥ १४९ ॥ किरादिभ्यः सनीट् भवति । उचिकरिषति । निजिगरिषति । दिदरिषते । दिधरिषते । पिपृच्छिषति । भरसङ्गात् गुणादिपन्ताऽगमोऽन्यथाभावत् ।

रुदस्वपो ग ॥१५०॥ रुदादिभ्यः गे इट् भवति । रोदिति । रुदितः । स्वपिति । स्वपितः । प्राणिति । प्राणितः । श्वसिति । श्वसित । जक्षिति । जक्षितः ॥ ग इति किं ? स्वप्ता । स्वप्तुं । स्वप्तव्य । अगादेरिति किं ? रुदति । स्वपति ।

*ईड स्थे ॥१५१॥ ईडःसकारादौ ध्वे च परे इट् भवति । ईडिषे । ईडिध्वे । ईडिष्व । ईडिध्वं ।

ईशः ॥१५२ ॥ ईशः सकारे ध्वे च परे इट् भवति । ईशिषे । ईशिध्वे अनेदयेति केचित् व्यतिवशिषे व्यतिजक्षिध्वे ।

सिज्नेऽनन्त्यसस्य ॥१५३॥ सिजः अनन्त्यस्य सकारस्य र्स स्यात् गे । कुर्यात् चिनुयात् । चिनुयातां चिनुयुः । कुर्वीत । चिन्वीत । अनन्त्य इति किं ? कुर्यां । कुर्युः । गे इति किं ? क्रियासुः । कुर्याष्ट ।

अतो यस्य ॥१५४॥ अतउत्तरस्य या इत्यस्य इय भवति । पचेतानवेत । दीव्यत् । तकारः किं ? यामात् ।

*आतोऽस्य ॥१५५॥ अत परस्य ङित्संज्ञितस्यात इय भवति । पचेते । पचेथे । पचेतां । पचेथां । अप इति किं ? पचावहे । पचामहे ॥

आने मुक् ॥१५६॥ गोरकारान्तस्य मुगागमो भवति आने परतः । यजमानः । पचमानः । वर्तमान ।

ईदासः ॥१५७॥ आसः परस्यानस्य ईद्भवति । आसीनोऽधीते । आसीनो भुंक्ते ।

*सुप्याष्टन ॥१५८॥ अष्टनस्तदन्तस्य च गोराकारादेशो भवति सुपि परे । अष्टाभिः । अष्टाभ्यः । अष्टासु । प्रियाष्टाः । प्रियाष्टा । प्रियाष्टौ । प्रियाष्टानौ । प्रियाष्टौ । प्रियाष्टानः । प्रियाष्टाम् । प्रियाष्टानं । प्रियाष्टौ । प्रियाष्टानौ । प्रियाष्टौ । प्रियाष्टनः । प्रियाष्टा । प्रियाष्टना । प्रियाष्टाभ्यां । प्रियाष्टाभिः । प्रियाष्टे । प्रियाष्टने । प्रियाष्टः । प्रियाष्टनः । प्रियाष्टनो । प्रियाष्टोः । सुपीति किं ? अष्टकर्मघाती जिनः ।

रायः स्मि ॥१५९॥ रै इत्यस्यात्व भवति सकारभकारादौ सुपि परतः । रा । राभ्यां । रासु । प्रियरि । प्रियराभ्यां । प्रियरासु ।

*युष्मदस्मदो ॥१६०॥ एतयोरात्वं भवति सकारभकारादौ सुपि परत । युष्माभिः । अस्माभि । युष्मासु । अस्मासु ।

*आमिपि ॥१६१॥ युष्मदस्मदोरात्वं भवति आकारे इपि च परत । युवां । आवां । त्वां । मामित्यादि ।

य ॥१६२॥ तयोर्यो भवति सुपि परत । त्वया । मया । त्वयि । मयि । युवयो । आवयो

समादेशे ॥१६३॥ आदेशे सुपि तयो
र्मं भवति। त्व। अहं। त्वत्। मत्। युष्मत्। अस्मत्।
+ मो वा ॥१६४॥ मकारांतयोस्तयो र्म भवति
वा आदसमुते सुपि । युष्मासाकशाणेम्य
युष्मभ्यं । युवभ्यं । अस्मभ्यं । असभ्यं ।
मावयेर्मे विषयस्ते परत्वात् मर्भवति । युष्मत् ।
युवत् । अस्मत् । असत् । युष्माकं । युवाकं ।
अस्माकं । असाकं ॥

मावधे ॥१६५॥ तयोर्मकाराबधे सपात
स्यादेशा भवति इत्येषोऽधिकारो वेदितव्य । तत्रै
वोदाहरिष्याम ।

युवावौ द्वौ ॥१६६॥ तयोर्मावधेर्युवावादेशौ
स्तः द्वौ परत । युवां । आवां । युवाभ्यां ।
आवाभ्यां ।

*त्वमौ त्वयौ चैके॥१६७॥ एकार्थे वर्तमान
योर्युष्मदस्मदोर्मावधेस्त्वमावादेशौ स्त सुपि
त्वे यौ च एकत्वे । त्वयि । मयि । त्वदीय ।
मदीय । त्वत्तर । मत्तर । त्वत्कल्प । मत्कल्प
त्वत्पुत्र । मत्पुत्र ।

त्वाहौ सौ ॥१६८॥ युष्मदस्मदो त्वाहौ
भवत सौ परे । त्वं । अहं ।

यूयवयौ जसि ॥ १६९ ॥ तयोर्यूयवयौ
भवत जसि परे । यूयं वयं ।

तुभ्यमह्यौ ङयि ॥१७०॥ तयोस्तुभ्यमह्यौ स्तः
ङयि परे । तुभ्यं । मह्यं ।

तवममौ ङसि ॥ १७१ ॥ तयोस्तवममावादेशौ
स्त ङसि परे । तव स्वं । मम स्वं ।

त्रिचतुरः स्त्रियां तिसृचतसृ ॥ १७२ ॥
त्रिचतुरो स्त्रियां वर्तमानयोः तिसृचतसृ इत्येता
वादेशौ भवत सुपि । तिसृभि । तिसृभ्य । तिसृषु
चतसृभि । चतसृभ्यः । चतसृषु ।

रोऽचि ॥ १७३ ॥ तिसृचतसोः ऋकार
स्य रेफो भवत्यचि परत । तिस्रः संति । तिस्रः
पश्य । चतस्रो यांति । चतस्रो मम ।

+घाऽस्येर्दस्यौङि ॥ १७४ ॥ तिसृचतु-
सोरसंख्यावाचिनोः अकारस्य रपा भवति
वा ङा—औङि च परत । प्रियतिसृ । प्रिय
तिसरि । प्रियचतसि । प्रियचतसरि । प्रिय
तिस्रौ । प्रियतिसरौ । प्रियचतस्रौ । प्रियचत
सरौ । प्रियतिस्रः । प्रियतिसरः । प्रियचतस्र ।
प्रियचतसर' । प्रियतिसृं । प्रियतिसरं । प्रिय
चतसृं । प्रियचतसरं ।

*जराया ङस्॥१७५॥ सुप्यचादौ परे जराया
वा ङस् भवतिजरे,जरसै।जरा जरस ।जरां,जरसं ।
जरे जरसौ । जरा , जरस ।जरया । जरसा ।

त्यदादेर ॥ १७६ ॥ त्यदादीनामर्त्व
भवति सुपि परतः।स्यः।स्यौ । स्ये । सः।तौ।तेऽइ।

किमः कः ॥ १७७ ॥ किमः को भवति
सुपि परे। कः। कौ । के ।

*कुतसयोः ॥१७८॥ किम कुर्भवति तका
रादावाचि च परत । कुतः । क ।

*तोः सोऽनंते सौ ॥ १७९ ॥ त्यदादेः तव
र्गस्यानंते वर्तमानस्य सो भवति सौ परे । स्य ।
सः । एषः । अनंत इति किं ? य' । सः ।

असौ ॥ १८० ॥ असाविल्ययः औत्वं
सोश्च सं निपात्यत । असौ ।

+घाऽमुकः॥१८१॥ अमुक इत्यसो ऽकाऽका
रस्यात्वं वा निपात्यत सौ परे। अमुकः।असकौ ।

इदमो मः॥ १८२ ॥ इदमः मकारो भवति
सौ परे । इयं । अयं ।

दः ॥ १८३ ॥ इदमो दकारस्य मो भवति
सुपि । इमौ । इमाइमाः। इमाः । इम।इमानि ।

य सौ ॥ १८४ ॥ इदमो दकारस्य यो
भवति सो परे । इयं ।

पुसीदाय् ॥ १८५ ॥ इदमः इदरूपस्या य् भवति पुंसि सौ । अयम् ।

*टौस्यनोऽकः ॥ १८६ ॥ इदमः ककार हीनस्येदः अनादेशो भवति टौसि परे । अनेन । अनया । अनयोः । अक इति किम् इमकेन । इमकया ।

हलि लं ॥ १८७ ॥ इदमोऽककारस्येदः लं भवति हलादौ सुपि परतः । आभ्याम् । एभिः । एभ्यः । आभिः । एषाम् । आसाम् । एषु । आसु । अक इति किम् इमकाभ्याम् । इमकेभ्यः ।

*अन्वादेशेऽश् ॥ १८८ ॥ इदमोऽश् भवति अन्वादेशे कथितानुकथने हलादौ सुपि परे । इमकाभ्यां छात्राभ्यां रात्रिरुषिता । अथो आभ्यां दिवा च कृता । इमकस्य छात्रस्य कुल-मशोभनं अथोऽस्य शीलमपि । इमकस्य राज्ञो जनपदो दुर्विनीतः । अथाऽस्य भृत्याश्च मत्ताः ॥

*टौसिष्येतदश्चैनत् ॥ १८९ ॥ इदमः एत दश्च एनद्भवति अन्वादेशे टा—आम्—इप् इत्येतेषु परतः । अनेन छात्रेण रात्रिरधीता—अथो एनेनाहरप्यधीतं । एतेन छात्रेण रात्रिरधीता । अथो एनेनाहरपि । अनयोः छात्रयोः शोभनं शीलं । अथो एनयोः रूपमपि । एतयोः छात्रयोः शोभनं शीलं अथो एनयोरूपमपि । इमं छात्र जैनेन्द्रमध्यापय अथो एनं छन्दोऽपि । एतं छात्रं काव्यमध्यापय—अथो एनं तर्कमपि । सुशीलाविमौ । अथो एनौ जगत् मानयति । दुष्टा एतौ । अथो एनौ लोको निंदति । धार्मिका इमे देवा अस्मैनान् नमस्यंति । विनीता एते अथो एनान् पूजयति । इद सर भ्रमरा सेवंते । अथो एनानुद्दिशाथ । एतान् कुकर्मिणः सेवंते अथो एनान्मित्राणि च । अन्वादेश इति किं ? देवदत्त मध्यापय इमं च छात्रं पश्य ।

इति जैनेन्द्रव्याकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकायां वृत्तौ पंचमस्याध्यायस्य प्रथम पादः ।

द्वितीय पादः ।

मृजेरैप् ॥ १ ॥ मृजेरैप् भवति । मार्ष्टि । मार्ष्टां । मार्ष्टु । मार्ष्टव्यम् । मार्जिता । मार्जितुं । मार्जितव्यम् ।

क्ङित्यचि वा ॥ २ ॥ क्ङित्यजादौ मृजे रैब्वा भवति । संमृजंति । संमार्जंति । परिम मृजतुः । परिममार्जतुः । क्ङितीति किं मार्जन । अचीति किं ? मृष्ट । मृष्टवान् ।

ञ्णित्यपः ॥ ३ ॥ अचस्य ञ्णित्यैप् भवति । प्राकार । अध्याय । गौ । गावौ । गावः । सखायौ । सखायः ।

उपोऽतः ॥ ४ ॥ उपोऽकारस्यैब्भवति ञ्णिति परतः । पपाच । पाचक । पाठकः । पाकः । पाठः । अत इति किं ? भवक ।

तद्धितस्यादेः ॥ ५ ॥ अचामादेरच ऐब्भवति । इति ञ्णिति परे । त्रैपुष्टिः । औत्स । भार्गः । जैनः ।

दविकादिशिंशपादीर्घसत्रश्वपसामा ॥ ६ ॥ देविकादीनामादेरच ऐब्भवत्याकार । दैविकायां भवं-दाविकमुदकं । शिंशपायाः विकारः शांशप भस्म । दीर्घसत्रे भव दार्घसत्रं पुण्यं । श्वेयो प्रतिकृत्य श्वाहो मेघः आयस स्याद्वाद ।

×वहीनरस्यैः ॥७॥ वहीनरस्यादेरच ऐकारो भवति । वहीनरस्यापत्यं वैहीनरिः ।

केकयमित्रयुप्रलयानां यादेरियू ॥ ८ ॥ एषां यकारादेरियू भवति इति ञ्णिति परतः । केकयस्यापत्यं कैकेयः । मित्रयोर्भावः मैत्रेयिका श्लाघते । प्रलयादागतं प्रालेयमुदकं ।

पदे य्व पेयौच् ॥९॥ पदे परतोऽचावेरचः स्थाने इकयोर्यकारवकारयो एयौच् इत्येता वादेशौ भवतः इति ञ्णिति परतः । वैयाकरणः ।

नाम । नामकः । गामुक । गामकः । आयामः । आयामकः ।

यन्तवरया ॥ ३९ ॥ यनितयमोः कम्प्या पञ्च स्यात् । यनक । यन्तः । यमनि । यमः । यवक । यवयि ।

+यम्युपोद्रम्यम' ॥ ४० ॥ उपोद्धर्था रमि यमो णमि पेम भवति । उपरमः । उद्यमः ।

विश्रमा वा ॥ ४१ ॥ विपूर्वस्य श्रमेणमि वेम्न स्यात् । विश्रामः । विश्रमः ।

ह्रीब्लीरीक्नूय्यर्तिस्माय्यातां पुग् णावैए ॥ ४२ ॥ ह्न्यादीनामाकारान्तानां च णौ परे पुग्मवस्यैप् च । ह्रपयति । ब्लेपयति । रेपयति । क्नापयति । अर्पयति । क्ष्मापयति । दापयति । स्थापयति । नापयति । मापयति ।

शाछासाह्वाव्यावेर्षा युक् ॥ ४३ ॥ छादीनां णौ युग् भवति । निशाययति । अवच्छाययति । अवसाययति । आह्वाययीत्याह्वयति । वाययति । पाययति ।

*धूञ्प्रीञोर्नुक् ॥ ४४ ॥ धूञ्प्रीञोर्णौ नुग् भवति । विधूनयति । प्रीणयति ।

*कक्रादामप्क ॥ ४५ ॥ कक्रादीनां णावगागमो भवति । कथयति । वरयति । गणयति । रहयति । मदयति । कम्पयति । महयति । स्पृहयति । गृहयते । पतयति । गवेषयति ।

वा विधूनन ञुक् ॥ ४६ ॥ वातर्विधूननमर्थे णौ जुग् भवति । पक्षव्यापवाजयति । विधूनन इति किं ? केशानावापयति ।

पातेर्लुक् ॥ ४७ ॥ पातेर्णौ लुग् भवति । पालयति शीलमात्मा । पायवति पय जैन ।

*मा वा स्नेहद्रव ॥४८॥ ला इत्येतस्य स्नेहद्रवमे णौ जुग्वा भवति । विलापयति । विलालयति घृतं । स्नेहद्रवहति किं ? अयो विलापयति ॥

स्यो नुक् ॥ ४९ ॥ ली इत्येतस्य णौ स्नेहद्रव नुग्वा स्यात् । विलीनयति । विलाययति आज्यं ।

रुहः प ॥ ५० ॥ रुहेर्णौ वा पो भवति । आरोपयति, आरोहयति स्वर्गे जिनधर्मः ।

स्फायो वः ॥५१॥ स्फायो णौ परे वादेशो भवति । स्फावयति । स्फावयत । स्फावयति ।

शदोऽगतौ तः ॥ ५२ ॥ शदेस्तो भवति अगत्यर्थे णौ परे । पुष्पाणि शातयति । फलानि शातयति । अगताविति किं ? गां शादयति पक्षपा ।

स्यस्थऽसित्कपापीद्त्वोऽसुपाऽयदादे ॥५३॥ स्यस्थे विहितेऽसित्ककारे आप्परे पूर्वस्य अदादिवर्जितस्य इकारादेशो भवति न चेत्स आप्सुप्परो विहित । जटिका । मुण्डिका । कारिका । स्थ इति किं ? शका । तका । स्थ इति किं ? पाचिका । कारिका । अत्रापि यथा स्यात् । असिदिति किम् ? नीचका । नंदका । मनुर्कम्पिता । देवका । कृति किं ? नदना । रमणा । आपीति किं ? पाचक । अत इति किम् ? गोका । नौका । असुप इति किं ? बहुपरिव्राजका मथुरा । अयदादेरिति किं ? यका । सका । क्षिपका ।

*स्तया ॥ ५४ ॥ स्त्यत्स्यवर्णान्तस्य आपीत्स्यात् । दाक्षिणात्यिका । इहत्यिका ।

×नरिकामामिका ॥ ५५ ॥ नरकमामक नारिका निपात्यते । नरान् कायति नरिका । मम इयं मामिका ।

+ तारकाष्टकावर्णका ज्योति क्रियातोतवे ॥ ५६ ॥ तारकादया निपात्यंते ज्योतिरादिष्वर्थेषु । तारका नक्षत्रं । अष्टका पितृदेविका क्रिया । वर्णका वस्त्रविशेषः । तारिका । अन्यो परिमाणमस्या अष्टिका । वर्णिकाऽन्यत्र ।

वाऽन्वोऽपार्यकात् ॥ ५७ ॥अपोयकारक कराभ्यां परस्यातःस्थाने इतो योऽकारस्तस्येत्वम्भवति वा । इममहति इभ्या । कुत्सिता इभ्या इभ्यिका । इभ्यका । धर्मिका । धर्म्यका । चटकिका । चटकका । मूषिकिका । मूषिकका ।मात इति किं ? सांकाश्ये भवा सांकाश्यिका। अपोरिति किं ? सुन यिका । सुपाकिका ।

*द्वयेषसूतपुत्रवृन्दारकस्य ॥ ५८ ॥ एषा मत इत्वं स्यात् । द्विके । द्वके । एषिका । एषका। सूतिका । सूतका । पुत्रिका । पुत्रका । वृन्दा रिका । वृन्दारका ।

+वर्तिका शौ ॥५९॥ शकुनौ इत्वं निपात्यते। वर्तिका, वर्तका पक्षी । वर्तिकान्यत्र ।

*भस्त्राजाद्वास्वानां ॥ ६० ॥ एषामतो वा इत्वं स्यात । बहवः भस्त्रा भस्त्राः-बहुभस्त्रिका,ब-हुभस्त्रका । अजिका, अजका । द्विका, द्वका । स्विका, स्वका ।

आशानुक्तपुंस्कात् ॥ ६१॥ अनुक्तपुंस्का-त्परस्यात आत्वमित्वं च वा स्यात् । खट्वाका, खट्विका, खट्वका । वीणाका, वीणिका वीणका ।

इक ठ ॥६२॥ठस्य इक इत्ययमादेशो भवति। आक्षिकः । आपूपिकः । माथिकः ।

*दोसिसुसुगन्नन्तवकस्मात्तः कः ॥ ६३ ॥ दोसुसन्तात् इसुसुगन्तात् तान्तवकस्मान्नियताय कारान्ताच ठस्य को भवति । दोर्भ्यां तरति दौष्कः। सर्पिः पण्यमस्य-सार्पिष्कः । धानुष्कः । साबर जैतुकः । मातृकः । औदश्वित्कः । तान्तवक स्मादिति किं ? सम्भवेन साम्भविकं । आकस्मिकं।

यजाः कुर्पिण्ये सजनिटः ॥ ६४ ॥ ते च निटो योश्चकारजकारयोः कुत्वं स्यात् घिति ण्ये च परतः । पाकः । सेकः । त्यागः । योगः । पाक्यं । योग्यं । ते अनिट इति किं ? संकाचः । कूजः । सर्जः । परिमार्जः । शोच्यं ।

+निदाघावदाघार्घवार्घ्य सौ ॥ ६५ ॥ निदाघादयो निपात्यन्ते सौ। निदाघः। अवदाघः। अर्घः । वार्घः। साविति किं ? निदाहः । अव दाहः । अर्हः । वार्ह्यं ।

न्यङ्कादीनां ॥ ६६ ॥ एषां कुत्वं निपात्यते । न्यञ्चतीति न्यङ्कुः । मेघः । पिङ्गाकः । शोकः । तर्कः । वकः । आकृतिगणोऽयं ॥

हो घ्नो ञ्णिनासि ॥६७॥ हन्तेर्हकारस्य कु भवति ञ्णिति नकारे च परे । घातः । घात-यति । साधुघाती । घातं घातं । घ्नन्ति । घ्नन्तु । अघ्नन् । ञ्णिन्नीति किं ? हतः । हतवान् ।

घात् ॥ ६८ ॥घात्परस्य हन्तेर्हस्य कुर्भवति। अघाम । जघन्यत । जिघांसति ।

हेरवाचि ॥ ६९ ॥ हिनोतेरभ्यासात्परस्य कुर्भ वत्यचि परतः । जिघाय । जेघीयते । जिघी षति । अचीति किं ? प्राजीहयत् ॥

सञ्लिटोर्जे ॥ ७० ॥ जयतेरभ्यासात्परस्य जे कुर्भवति सनि लिटि च परतः । जिगीषति । जिगाय ।

वा चेः ॥ ७१ ॥ अभ्यासात्परस्य चिनोतेर्वा कुर्भ वति सन्लिटोः परतः । चिकीषति । चिचीषति । चिकाय । चिचाय धर्मं ।

न चचेर्गतौ ॥ ७२ ॥ वञ्चेर्गत्यर्थे कुत्वं न स्यात् वञ्चि । वञ्चं वञ्चयति वणिजः । गताविति किं ? वङ्कं काष्ठं ।

*प्रयाजादयो यज्ञाङ्गे ॥ ७३ ॥ एते निपात्यन्ते यज्ञाङ्गे । प्रयाजः । अनुयाजः । उपयाजः । यज्ञाङ्गे इत्येव । प्रयागः ।

ण्य आवश्यके ॥ ७४ ॥ आवश्यकेऽर्थे ण्ये परतः कुत्वं न स्यात् । अवश्यसेच्यं । अवश्यपाच्यं । आवश्यक इति किं ? सेक्यं ।

यजयाचरुचप्रवचर्चा ॥ ७५ ॥

स्यात् । वार्य्यं । स्वार्य्यं । प्रवार्य्यं ।

* युजोऽश्वे ॥७६॥ युजेरघर्ञे ण्ये कुर्न भवति । योग्याः अश्वाः । अश्वादिति किं ? योग्यं वस्त्रं ।

*निप्राद्युज शकि ॥ ७७ ॥ आभ्यां युजेः शक्यार्थे कुर्न स्यात् ण्ये परत । नियोज्य । प्रयोज्य । शक्यइति किं ? नियोग्य । प्रयोग्यः ।

वसस्यापि सं ॥ ७८ ॥ वसस्य सं भवति अपि परे । अनुषि । अनुषाणां । अनुषातां । अभिषि । अभिषाणां । अभिषातां । अपीति किं ? अनुवत् ।

बोव्द्वादिहलिदुहो दे दस्य ॥ ७९ ॥ दुहा दिभ्यः वसस्य वा उक्मवति दे दंस्थादौ परतः । अनुष्य । अनुष्याः । अनुषत । अनुषवाः । अविष्य । अविष्याः । अविषत । अवि षवा । असीत । असीवाः । असिक्षत । असिक्षवाः । न्यगुढाः । न्यघुक्षत । न्यघुक्षवा । द इति किं ? अधिक्षत् । दस्य इति किं ? अधुक्षामहि ।

ओतः श्ये ॥ ८० ॥ आकारस्याप् भवति श्ये परत । निश्यति । स्यति । शति । अपच्छ्यति ।

*शमां दीः ॥ ८१ ॥ शमादीनां दीर्भवति श्ये परे । शाम्यति । दाम्यति । ताम्यति । भ्राम्यति । क्लाम्यति । माद्यति ।

ष्ठिवुक्लम्वाचमां चि ॥ ८२ ॥ एषां दी र्भवति शिति परतः । निष्ठीवति । निष्ठीवन् । नि ष्ठीवेत् । न्यष्ठीवत् । क्लामति । क्लामन् । क्लामेत् । अक्लामत् । आचामति । आचामन् । आचामेत् । आचामत् ।

क्रमो मे ॥ ८३ ॥ क्रम शिति मनिमित्ते दी र्भवति । क्रामति । क्रामन् । क्रामेत् । अक्रामत् । म इति किं ? आक्रमते सूर्य्यः ॥

गमिषुयमां छः ॥८४॥ एषां शिति परे छो भवति।गच्छति । गच्छन् । संगच्छतोगच्छत् । इच्छति । यच्छति ।

पाघ्राध्मास्थाम्नादाणदृश्यर्तिसर्तिशदसदां पिवजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्च्छधौशीयसीदा ॥ ८५ ॥ पादीनां पिवादयो भवंति शिति परत । पिवति । पिवन् । पिवेत् । अपिवत् । जिघ्रति । जिघ्रत । धमति । धमतः । तिष्ठति । तिष्ठत ।आमनति।आमनतःयच्छति।प्रयच्छत । पश्यति । पश्यत । ऋच्छति । ऋच्छतः । शीयते । शीयेते । सीदति । सीदत । सीदति ।

*सर्तेर्धौ वैग्ये ॥ ८६ ॥ सर्ते शिति परत धौ स्यात् वैग्येऽर्थे । धावति । धावतः । धावंति । धावतु । धावन् । वैग्य इति किं ? सरति ।

ज्ञाजनोर्जा ॥ ८७ ॥ एतयोः शिति जा इत्ययमादेशो भवति । जानाति । जायते । जायते । जायतां ।

प्वा प्वः ॥ ८८ ॥ पू इत्येवमादीनां शिति प्वो भवति । पुनाति । लुनाति । क्लिनाति ।

मिदेरेप् ॥ ८९ ॥ मिदः शिति एप् भवति । मेद्यति । मेद्यत । मेद्यन् ।

गुहि ॥९ ॥ इर्मतस्य गुहस्येप् भवति । अनु गूहु । अभिगूहः । अभिगूहः ।

माङ्गायो ॥९१॥ गे अगे च परे गोरेर् भवति । जयति । जेता । गुणाति । सोता । वरति । वर्णो ।

जागुरविचिणभिक्रति ॥ ९२ ॥ जागर्ते रप्भवति अविचिण्णपरिक्ङति परत।जागरयति । जाग रकः । साधु जागरी । जागरं जागरो जागरो वर्तते । जागर्य्यते । अविचिणपरिक्ङतीति किं ? जागृविः । अजागरि । अजागर । जागृत । जागृव ।

धुक्ङ ॥ ९३ ॥ मेरस्यः एप् भवति गागमो पर तः । दध्मेतरति । वर्धेति । क्षेत्ता । भेत्ता । धीति किं ? जीवति ।

मेदः ॥ ९४ ॥ इद एत्न भवति गागमो

परत । मकणिष । कणिता । मरणिषं । रणिता ।

यस्य गे पिस्यापि ॥ ९५ ॥ यस्य ष्युक् एक्न स्यात्सिसयादौ गे परत । नेनियानि । मनोनिम । यविमानि । मंबेविमं । योजुपीति । मोमुनीति । यस्येति किं ? वेयानि मेय । ग इति किं निनेया विवेया मनीति किं? नेनक्तिमोमोक्ति ।

भूम्नोऽस्यस्य मिकि ॥ ९६ ॥ एतयोरस्य विसयोर्मिकि पिस्येन्न स्यात् । भुवे । भुवावहै भुवामहै । मभूवं । भम् । ममूत् । भवस्येति किं? सापोति । सोपमीति । मोमोति । मामवीति ।

*हस्बुप्योरौ ॥ ९७ ॥ उकारस्यौत स्यात् उपि सति हलादौ पिति मे परत । यौमि यौपि । यौति । मौमि । नौमि । नौपि । नौति । हलीति किं? यवामि । उपीति किं? मुहोति । मोरिति किं? एमि । एपि । एति । पितीति किं ? मुत । स्त ।

योर्णो ॥९८॥ ऊर्णोतेर्हलि पिति गे योर्णो स्यात् । प्रोर्णौमि । प्रार्णोमि । प्रोर्णौपि । प्रोर्णोपि । प्रोर्णौति । प्रोर्णोति ।

हस्योत् ॥ ९९ ॥ ऊर्णो केवले हलि पिति गे ओद्भवति । प्रौर्णोः । प्रौर्णोत् ।

*तृणेह ॥ १०० ॥ तृणेहिति तृहेः श्नमोऽकारस्य एत्वं निपात्यते हल्पिद्गे परत । तृणेढि । तृणेक्षि । तृणेहि । हल्पिन्तीति किं ? तृणहानि । पितीति किं? तृण्ढ ।

ब्रुव ईट् ॥ १०१ ॥ ब्रू इत्येतस्मात्परस्य हलादेः पितो गस्येड् भवति । ब्रवीमि । ब्रवीषि । ब्रवीति । अब्रवीत् । अब्रवीत् ।

*यङ्तुरुस्तोर्वेबुर्व ॥ १०२ ॥ यङ्लुबंतात् तुरुस्तुम्यश्च परस्य हलादेः पितो गस्य बाहुल्मीडागमो भवति । लालपीति । लालप्ति । वावदीति । चोक्षवीति । तवीति । तौति । रवीति । रौति । स्तवीमि । स्तौम्युपसमासे ।

इत्यस्तेः ॥ १०३ ॥ केवले इत्यस्तेः शेष ईट् भवति । भासीः । भासीत् । मकार्षीः । मकार्षीत् ।

*रुदश्चोऽङ् पादोऽङ् ॥ १०४ ॥ रुदादिभ्यो पञ्चभ्यस्तेभ्य केवले हल्पिद्गे अट् भवति ईट् च । अदस्त्वदेव । अरोदत् । अरोदीत् । अरोदः । अरोदीः । अस्वपत् । अस्वपीत् । माणस् । माणीस् । अश्वसत् । अश्वसीत् । अजक्षत् । अजक्षीत् । आवत् । आद ।

यम्यतो दीर्घ ॥१०५॥ यमादौ गे परे अकारांतस्य दीर्घो भवति । पचामि । पचावः । पच्या मि । पच्याव । अपचाव । अपचाम । यम्यत इति किं? पचसि । चिनुवः । ग इति किं? केशव ।

सुपि ॥ १०६ ॥ अकारांतस्य दीर्घो भवति यमादौ सुपि परत । सर्वेषाम । देवाभ्यां ।

भसि ॥ १०७ ॥ अकारांतस्य दीर्घो भवति भसि परत । धर्मा । देवा ।

बहौ झल्येत ॥ १०८ ॥ झलादौ बहुवचने सुप्यकारांतस्य एत्वं स्यात् । देवेभ्यः । देवेषु । झलादाविति किं? धर्माभ्यां ।

ओसि ॥१०९॥ अकारांतस्य गोरेद्भवति । ओसि परे । देवयो । धर्मयो ।

*टि चाप ॥ ११० ॥ आबंतस्य गोरेद्भवति टावचने ओसि परे । विद्यया । विद्ययो । बहुराजया । बहुराजयो ।

कौ ॥ १११ ॥ आबंतस्यैद्भवति कौ परे । हे कन्ये । हे बहुराजे ।

*मोऽम्बार्थनद्यपः॥ ११२॥ ह्रस्व —अंबा र्थस्य कौ मावेशो भवति । हे अंब । हे अक्क । हे मत्स्यापद इति किं? हे अंबिके हे अक्काले हे अपाके ।

*मोः ॥ ११३ ॥ मुसंज्ञकस्य मो भवति कौ परत । हे गौरि । हे वामोरु ।

+वसो चा किट्योः ॥ ११४ ॥ वसंतस्य

बोधामृतमद् ।

क्यचि ॥१५६॥ अवर्णान्तस्य ईर्भवति क्यचि परत । पुत्रीयति । मालीयति ।

सुपृङ्गर्द्धेऽश्वनायोदन्यधनाया॥१५७॥एव्व मेषु अशनायेय अजठा निपात्यते । अशनायति । उदन्यति । धनायतिमश्वनीयति । उदकीयति । धनायति अन्यत्र ।

दोसोमास्थां क्तितीत् ॥१५८॥ एषां तका-रादौ कित्ति परे इत्व स्यात् । निर्दित । निर्दितवान् । दित्वा । दिति । अवसित । अवसितवान् । सित्वा । सितिः । मितः।मितवान् । मित्वा । मिति । स्थित । स्थितवान् । स्थित्वा । स्थिति । क्तितीति किं ? दीयते । दाता ।

•शा मत ॥ १५९ ॥ श्यतेः कित्ति मतविषये इट् भवति । शमितं मठं । शमितो भवी । मत इति किं ? निशात ।

•छम वा ॥ १६ ॥ छयते श्यतेश्च इर्वा स्यात् कित्ति पर । अपच्छित । अपच्छितवान् । अपच्छात । अपच्छातवान् । निशित । निशितवान् । निशात । निशातवान् ।

धाञो हि ॥१६१॥ धाञ हिर्भवति कित्ति परे । हित । हितवान् । हित्वा । हिति ।

हाक क्त्वा॥१६२॥हाक हिर्भवति क्त्वाख्ये पर । हित्वा राज्यं गत । क्त्वीति किं?हीन । हीनवान् ।

दो दद्धौ ॥१६३॥ दा इत्येतस्य घुसंज्ञकस्य दद्भवति कित्ति परे । दत्त । दत्तवान् । दत्त्वा । दत्ति । भारिति किं?दातं बर्हि । अवदातं मुखं ।

अच्उपसर्गात्तः ॥१६४॥ अच्च मेरपसर्गात् परस्य दो मात्त्वकारादेशो भवति कित्ति परेऽन्तस्य वर्णं देशाश्च-प्रत्त । प्रत्तः। प्रत्तवान् । परिदायेन निर्दत्तं परीत्तिमं । अच्उपसर्गादिति किं?दापिदत्तं । अचः इति किं ? संदत्त ।

•मादाम्ना वाऽमे क्ते॥१६५॥मारस्य दामः वा तो भवत्यासमे क्तये पर । मत्त । मदत्त । मादिति किं ? परीत्त ।

+निविस्वन्ववात्॥१६६॥ एभ्यो दाम -भादे मे क्ते तो वा स्यात् । नीत । निदत्तं । वीत । विदत्तं । सूत । सुदत्त । स्वनूत्तं । अनुदत्तं । अवत्तं । अवदत्त ।

स्पऽपः ॥१६७॥ भकारादौ परे अपस्तो भवति । अद्भिर् अद्भ्यः । भीति किं ? अप्सु ।

स्यगे सः ॥१६८॥ सकारादौ अगे धोरस्य परस्य सकारस्य तादेशो भवति । वत्स्यति । अवत्स्यत् । विवत्सति । सीति किं?वसिष्यते । अग इति किं ? आस्से । वस्से ।

तासस्त्योर्लं ॥१६९॥तासेरस्तेश्च सका-रस्य सकारादौ परतः लः स्यात् । कर्तासि । कर्तासे । व्यतिसे ।

रि ॥१७०॥ तयोः सकारस्य हं भवति रे-फादौ । कर्तारौ । कर्तारः । रेफादौ अस्य सकारो नास्ति भूमावस्य विद्यमानत्वात् ।

एति ह ॥१७१॥ तयोः सकारस्य हो भवति एकारे परतः । कर्ताहे । व्यतिहे ।

•दीधीवेव्योरिवे ॥१७२॥ दीधी वेवी इत्येत योरिवर्णयकारयोः परत लः स्यात् । दीधीड दीप्तिदेवनयो । आदीध्यिता । आदीधीत । आदीधी भवति । साधुदीधी । दीधिति । यकारे—आदीध्यते । आदीध्य गत । आदीध्यां । वेवीङ् वेतना तुल्ये । व्यवेविता । आवेवीत । आवेवयति । साधुवेवी । वेविति । आवेव्यते । आवेव्य गत आवेव्यं।इवर्णयकारे इति किं?आदीध्यनं।आवेव्यनं।

+योऽनि ॥१७३॥ तयोर्यकारस्य खो भवत्यनि परत । आदीध्ये । आदीध्यावहे । आदीध्यामहे ।

आदीध्याथां । आदीध्यातां । आदीध्वक । वेव्ये । वेव्यावहे । वेव्यामहे । वेव्याथां । वेव्यातां । वेव्यक ।

स्सनि मीमाघुरभलभशकपतपदोऽच इस् १७४ एषामच इस् भवति सनि सकारादौ परत । मित्सति अर्थं । प्रमित्सति पशु । मित्सते । प्रमित्सते । निमित्सते । अपमित्सते । दित्सति । दित्सते । धित्सति । आरिप्सते । आलिप्सते । शिक्षति । पित्सति । पित्सते । सकारादाविति किं ? पिपति- षति । सनीति किं ? दास्यति ।

राधो बधे ॥१७५॥ राधेर्बधार्थेऽच इस् भवति सनि परे । प्रतिरित्सति चौरं । बध इति किं ? आरिरात्सति जिनं ।

आप्ज्ञप्यृधामीत् ॥१७६॥ एषामचः ईत्वं स्यात् सनि परे । ईप्सति । ज्ञीप्सति । ईर्त्सति ।

दंभ इच्च ॥१७७॥ दंभेरच इत्वमीत्वं च स्यात् सनि परे । धिप्सति । धीप्सति ।

*मीन्मुचो घे ॥१७८॥ विसग्रकस्य मुचेरच ओत्वं वा स्यात् सकारादौ सनि परत । मोक्षते, मुमुक्षते वत्स स्वयमेव । घेरिति किं ? मुमुक्षति कर्माणि मुनि ।

*घस्योप् ॥१७९॥घस्योम् भवति सनि परे । मित्सतीत्यादि ।

हलोऽन्नाद ॥ १८० ॥ अनादेर्हलस्योप् भवति । बभौ । पपाठ । आट । आटद्दः । प्रत्रीकिषति ।

शर सयि ॥१८१॥ शरभस्योप् भवति सयि परतः । चुक्योतिषति । पिस्पर्धिषते । खयी ति किं ? सस्नौ ।

म ॥१८२॥ भस्य मादेशो भवति । पपौ । निन्ये । प्रचौकिषते ।

हर ॥१८३॥ भस्य धार्थस्य अत्वं स्यात् । चक्रे । जहृते ।

प्रधो भाष् ॥१८४॥ प्रथभस्य भष् भवति । बभार । दधौ ।

खरभर् ॥१८५॥ खरभस्य चर् भवति । चखनतु । पफणुः । चिखनिषति ।

+द्विषो वा ॥१८६॥ द्विषभस्य खरो वा भवति । टिद्वेष । दिद्वेष ।

कुहोश्चुः ॥ १८७ ॥ भस्य कवर्गहकारयो श्चुत्वं भवति । चकतुः । जगाम । जुहुवे । जहास ।

*यक्यकघते ॥१८८॥ यकि भस्याऽकचते कुहोश्चुर्भवति । चोकूयते । चाखायते । जंगम्यते । जेहीयते । अकचतेरिति किं ? कोकूयते ।

*स्वपेरणौ ॥१८९॥ स्वपेर्भस्य उर्भवति णौ परे । सुष्वापयिषति । सुष्वापयिषत ।

*घुतेरि ॥१९०॥ घुतेर्भस्य इर्भवति । दि द्युते । देद्युत्यते ।

व्ययो लिटि ॥१९१॥ व्ययेर्भस्य लिटि परे इर्भवति । विव्याय । विव्ययाते । विव्ययिरे ।

किती णो दी ॥१९२॥ इणभस्य दीर्घभवति किति लिटि परत । ईयतु । ईयु । कितीति किं ? इयाय । इययिथ ।

आयत ॥१९३॥ भस्यादेरत दीर्घभवति लिटि परत । आटिथ । आटतु । आटु । आदिरिति किं ? ददवे । ददवाते । ददविरे ।

*नुह ॥१९४॥ भस्य हलादेरत्त्वस्य नुगागमो भवति । आनंग । आनंगतु । आनगु । आनश ।

अश्नो ॥१९५॥ अश्नोतेर्भस्य हलादेरत्त्वस्य नुट् स्यात् । आनशे । आनशाते । आनशिरे । नियमार्थमिदं—अश्नोतेरेवाकारादेर्नुट् नान्यस्य । आटतु । आटु ।

भुवोऽत्र् ॥१९६॥ भवतेर्भस्य त्रिकारात् भवति । बभूव । बभूवतु । बभूवु ।

निजामुच्येप् ॥ १९७ ॥ निजादीनामुचि परे यस्य एप् भवति । नेनेक्ति । वेवक्ति । वेवेष्टि ।

*भृञहाङ्मामितः ॥१९८॥ एषां च इर्भवति उचि परे । बिभर्ति । जिहीते । मिमीते ।

मो ॥१९९॥ पृ ऋ इत्येतयोर्यस्य इर्भवति उचि परे । पिपर्ति । पिपूर्तात् । अपिपः । इयर्ति । इयृतात् । ऐय ।

सन्यत ॥२०० ॥ यस्यात सनि परे इर्भवति । पिपक्षति । पिपठिषति । अत इति किं लुलूषति ।

ओः पुयण्ज्यपरे ॥२०१॥ यस्य उवर्णस्य पवर्गयण्जकारेषु अवर्णपरेषु परतः सनीत्वं स्यात् । पिपावयिषति । बिभावयिषति । मिमावयिषति । यियावयिषति । रिरावयिषति । लिला वयिषति । जिजावयिषति । पुयण्ज्यीति किं ? नुनावयिषति । प इति किं ? बुभूषति । ओरिति वचनं ज्ञापकं णौ स्थानिवद्भावस्य ।

श्रुस्रुद्रुप्रुप्लुच्योर्वा ॥२०२॥ एषां अवर्णपरे यणि परतः यस्येत्वं स्यात् वा सनि परतः । शिश्रावयिषति । शुश्रावयिषति । सिस्रावयिषति । सुस्रावयिषति । दिद्रावयिषति । दुद्रावयिषति पिप्रावयिषति । पुप्रावयिषति । पिप्लावयिषति । पुप्लावयिषति । चिच्यावयिषति । चुच्यावयिषति ।

*यङ्पोरेप् यक्विदादाकः ॥२०३॥ यङि यङुपि च परतः यस्य एप् भवति दीर्घ किर्वत आकारा न्तं दाङ् च वर्जयित्वा । नेनीयते । नेनयीति । बोभूयते । बोभवीति । बोभुज्यते । बोभुजीति पापठ्यते । पापठीति । पापच्यते । पापचीति । अक्विदादाक इति किं ? यंयम्यते । यंयमीति । रंरम्यते । रंरमीति । तंतन्यते । तंतनीति । जाहाति । आकारमहणं किं ? जहीयते ।

नीग्वंचुस्रंसुध्वंसुभ्रंसुकसपतपदस्कन्दां ॥२०४॥ वंच्यादीनां यङुपोः परतः यस्य नीगागमो भवति । वनीवच्यते । वनीवंचीति । सनीस्रस्यते सनीस्रंसीति । दनीध्वस्यते । दनीध्वंसीति । बनीभ्रस्यते । बनीभ्रंसीति । चनीकस्यते । चनीकंसीति । पनीपत्यते । पनीपतीति । पनीपद्यते । पनीपदीति । चनीस्कद्यते । चनीस्कंदीति ।

कस्याञ्तो नुक् ॥२०५॥ यस्य कसशब्दस्याञ्तो नुगागमो भवति यङुपोः परतः । जंगम्यते । जंगमीति । बंभण्यते । बंभणीति ।

जपजभदहदशभंजपशां ॥ २०६ ॥ जपा दीनां यस्य यङुपोर्नुम् भवति । जंजप्यते । जंजपीति । जंजभ्यते । जंजभीति । दंदह्यते । दंदहीति । दंदश्यते । दंदशीति । बंभज्यते । बंभजीति । पंपश्यते । पंपशीति ।

*चर्फलामुत्याञ्तः ॥२०७॥ चर फल् फल इत्येतेषां च यङुपोर्नुम्भवति अतश्च उत्वं । चञ्चूर्यते । चंचुरीति । पंफुल्यते । पंफुलीति ।

ति ॥२०८॥ तकारादौ परे एषां अत उत्वं स्यात् । चूर्ति । फुल्तिः । प्रफुल्ता क्वा ।

रीगृत्वतो ॥२०९॥ ऋकारवतो यस्य रीगा गमो भवति यङि परतः । वरीवृत्यते । वरीवृश्च्यते । परीपृच्छयते ।

रुग्रिक्योपि ॥२१०॥ ऋत्वतां यङुपि च स्य रुक् रिक् रीगागमो भवति । चर्कर्ति । चरि कर्ति । चरीकर्ति । नर्नर्ति । नरिनर्ति । नरीनर्ति । वर्वर्ति । वरिवर्ति । वरीवर्ति । उपीति किं ? वरीवृत्यते । ऋत्वतामिति किं ? चाकर्ति । आगर्ति ।

णौ ङ्यपरेऽनक्लोपे सन्वत् ॥२११॥ यस्य ङ परे णौ सनीव कार्यं भवत्यनक्लोपे । सन्वत इति इत्यमुक्तं ङ्यपि तथा । अपीपचत् । ओः पुयण्ज्य इति । अपीपवत् । अबीभवत् । अति सवत् । असुस्रवत् । णाविति किं ? अततक्षत् । ङ्यपीति किं ? अहं पपच । अनक्लोप इति किं ?

स्तनमास्यत्—अतस्तनत् । अदधनत् ।

*घेर्ईरऽनभावे ॥२१२॥अनभावस्य घेर् ईर्
भवति यौ कर्म्मरे अनकस्य । अजीहरत् ।
अचूचुरत् । घेरिति किम् ? अविभजत् । अनभावे
इति किम् ? औणुनवत् । याविति किं ? अररक्षत् ।

स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तृस्पशामत् ॥ २१३ ॥
एषां चस्मात् भवति कर्म्मरे यौ परत । सन्वद्भा
वापवाद । असस्मरत् । अददरत् । अतत्वरत् ।
अपप्रथत् । अमम्रदत् । अतस्तरत् । अपस्पशत् ।

वा वेष्टिचेष्ट्यो ॥२१४॥ एतयोरचस्य कर्म्म
त्रा स्यात् । अववेष्टत् । अविवेष्टत् । अचचेष्टत् ।
अचिचेष्टत् ।

* गणश्च ॥२१५॥गणयतेरचस्य कचि वा ई
भवति । अजीगणत् । अजगणत् । चकारादचीकथत् ।

इति जैनेन्द्रव्याकरणे शब्दार्णवचन्द्रिकायां
वृत्तौ पंचमस्याध्यायस्य
द्वितीय पाद ॥२॥

तृतीय पाद ।

सर्वस्य द्वे॥१॥ सर्वस्येति द्वे इति च एतद्
द्वितयमधिकृतं वेदितव्यं । के द्वे ये शब्दतो
ऽर्थतश्चान्तरतमे । वक्ष्यति-वीप्सायामिति—ग्रामो
ग्रामो रमणीय ।

परो त्रि ॥२॥अनन्तयोर्द्विरुक्तयो परोऽवयवो त्रिसंज्ञो
भवति । माणवक३ माणवक । माणवक माणवक
इदानीं शास्यसि शास्य । त्रिप्रदेशा न प्रेरित्यादय ।

*प्राग्भृशाऽभीक्ष्ण्याविच्छेदे ॥ ३ ॥ भृशा
दिष्वर्थेषु वर्तमानस्य पदस्य वाक्यस्य वा द्वे रूपे
भवत प्रागेव तरतमाद्युत्पत्ते । लुनीहि लुनीहि
इत्येवायं लुनाति । अधीष्वाधीष्वेत्येवाऽयमधीते ।
भुक्त्वा भुक्त्वा व्रजति भोजं भोजं व्रजति ।
पचति पचति अथ पचत्। प्रागिति किं ? पचति पचति
तरां । प्राग्वेति किम् ? लुनीहि ।

+ नानेकायामाधिक्यानुपूर्व्ये ॥ ४ ॥ मानवार्थे
आधिक्य आनुपूर्व्ये चार्थे द्वे स्त । अस्मात्कार्षा
पणादिह भवद्भ्यो माष माष देहि । मानेति किं ?
इह भवद्भ्यो माष देहि । एकार्थ इति किं ? द्वौ
त्रीन् वा माषान्देहि । गुणो गुण । कन्या कन्या
दर्शनीया । ज्येष्ठं ज्येष्ठं प्रवेशय । मूले मूले
स्थूला । अग्रे अग्रे सूक्ष्मा ।

+ चापले ॥ ५ ॥ चापलेऽर्थे द्वे भवत । अहि
रहि । बुध्यस्व बुध्यस्व । हस्त्यागच्छति हस्त्या
गच्छति। लघु पलायध्वं लघु पलायध्वं। प्रयोगात्
त्रिरपि प्रयोग । अहिरहिरहि ।

+ इतरइतमयो समानां स्त्रीभावे ॥ ६ ॥
समानां समस्तेन विभाज्यमानानां इतरइतमान्तस्य
द्वे स्त स्त्रीस्त्रियभावे । उभाविमावाढ्यौ कतरा
कतरा अनयोराढ्यता । कतमा कतमा अनयोरा
ढ्यता । इतरइतमयोरिति किं ? उभाविमावाढ्यौ
कानयोराढ्यता । समानामिति किं ? आढ्योऽयं
कतरास्याढ्यता । स्त्रीति किं ? उभाविमावाढ्यौ
कतरोऽनयोर्विभव । भाव इति किं ? द्वौ इमौ लक्ष्मी-
वंतौ । कतराऽनयोर्लक्ष्मी ।

* पूर्वप्रथमस्याऽन्यातिशये ॥ ७ ॥ पूर्व-
प्रथमयोर्द्वे भवत अन्यस्मादतिशयार्थे । पूर्वं पूर्वं
पुष्यति । प्रथमं प्रथमं पच्यति । अन्यग्रहणं किं
पूर्वतरं पुष्यति । प्रथमतरं पच्यति ।

× प्रो पादसमीपेऽधिपूर्णा ॥ ८ ॥ प्रा द्वे स्त
अधिपूर्वार्थे ।

प्रप्रयन्त्व त्रिन मन्त्र वेर्ममिन्द्र तव मम् ।
उपोपपत्ते अथ उदुरामतेभ्य ॥

*सामीप्येऽधोऽध्युपरि ॥ ९ ॥ स्यां द्वे स्त
सामीप्येऽर्थे । अधोऽधो नरकाणि भूमयः इहर्ष्य
उपर्युपरि स्वर्गपटलानि । सर्वान्त त्रि

किं? उपरि चन्द्रमा ।

* वाक्यादेर्वोऽप्यस्य कोपाऽसूयाऽसंमतौ ॥ १० ॥ वाक्यादेर्वोऽप्यस्य द्व स्तः कोपाद्यर्थेषु । माणवक! माणवक । अविनीतक! अविनीतक इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म । माणवक २ माणवक । वाक्यादेरिति किं ? शोभन: खल्वसि माणवक । वाक्यस्येति किं? उदारो देवदत्तो ददाति साधुभ्यः । कोपादिष्विति किं? देवदत्त गामभ्याज शुक्लां दण्डेन।

*वीप्सायां ॥ ११ ॥ वीप्सार्थे द्वे भवत । वृक्षं वृक्षं सिंचति। कूपे कूपे जलं। देशे देशे सुभिक्ष ।

एको बहुव्रत् ॥ १२ ॥ एकशब्द: वीप्सायां द्विरुक्तो बहुवद्भवति । सुप्पुंवद्भावौ प्रयोजनं । एकैको भुंक्ते । एकैका याति ।

× द्वंद्वं वा ॥ १३ ॥ वीप्सार्थे द्विशब्दस्य सुर्वलम्य द्वंद्वं वा निपात्यते । द्वंद्वं तिष्ठत । द्वौ द्वौ तिष्ठत । द्वंद्वं कुर्व । द्वाभ्यां द्वाभ्यां कुर्व ।

* रहस्यमर्यादाविव्युत्क्रांतियज्ञपात्रप्रयोग ॥ १४ ॥ रहस्यार्थेषु सुर्वलस्य द्विशब्दस्य निर्यं द्वंद्वमिति निपात्यते । द्वंद्वं मंत्रयते । आस सम्नरकावधोऽन्यो द्वंद्वं मरकपटमानि हीनानि । द्वंद्वं व्युत्क्रांता । द्वंद्वव्यवस्थिता इत्यर्थ । द्वंद्वं यज्ञ पात्राणि प्रयुनक्ति ।

+ स्पर्धायेऽभिव्यक्ते ॥ १५ ॥ स्पर्धायेऽभिव्यक्त भर्लतसाहचर्येऽर्थे द्वंद्वं निपात्यते । द्वंद्वं नारद पर्वतौ । द्वंद्वं रामलक्ष्मणौ । स्पर्धाय इति किं? द्वौ विनयसगुरुतसौ । अभिव्यक्त इति किं? द्वौ युधिष्ठिरार्जुनौ ।

* आबाधे ॥ १६ ॥ आबाध पीडायां द्वे भवत । गतगत कार्मे । गतगत । नष्टनष्ट । पतितपतित । गतगता । नष्टनष्टा ।

* पवत् ॥१७॥ उत्तरे द्विःके बहुलस्येव कार्य्य भवति । इत्येवाऽधिकारो वेद्य इत्येवोदाहरिष्याम ।

प्रकारे गुणोक्तस्य ॥१८॥ प्रकारेऽर्थे गुणो वर्तुरूपा स्त भवत कार्यं । पटुप्रकार पटुपटु । पटुपट्वी । मृदुमृदु । मृदुमृद्वी। कालककालिका पंडितपंडित । प्रकार इति किं? शुक्ल । गुणोक्तेरिति किं? गौर्गौहीक । वामदवामद जातीय । मृदुजातीय ।

प्रियसुखस्याऽकृच्छ्रे ॥ १९ ॥ प्रियसुखयार कृच्छ्रेऽर्थे वा द्वे स । प्रियप्रियेण ददाति । प्रियेण ददाति । सुखसुखेन,सुखनाधीते अनेंद्रं । अकृच्छ्र इति किं? प्रिय पुत्र । सुखो रथ । सर्वे यांतु यथावदमिति शिष्टास्तद्भ यथास्वमित्यमिनर्थे ।

परेर्वर्जने ॥ २० ॥ परेर्वा द्वे भवत वर्ज नऽर्थे । परिपरि त्रिगर्तेभ्यो वृष्टो देव । परित्रिगर्तेभ्यो वृष्टो देव । वर्जन इति किं?ओदनं परिषिंचति

पदस्य ॥ २१ ॥ पदसंज्ञत्यमधिकारो वेदि तव्य आशास्त्रपरिसमाप्ते । सर्वोदाहरिष्याम ।

वाक्यस्य ॥ २२ ॥ अवगम्याधिकारा कारात् ज्ञातव्य वस्यति-पदस्य तेम ' धर्मैर्हे बीयते । धर्मो मे दीयते । वाक्यस्येति किं?ओदनं पच । तव भविष्यति मम भविष्यति ।

पदाद्स्याद्दौ ॥ २३ ॥ पदाविस्यपदा दाविति च द्वयमधिकृतं वेदितव्यं । वक्ष्यति— ग्रामोपवसूज । धर्मो वो रक्षतु । पदादिविति किं? युष्मान् धर्मो रक्षतु । अपादाविति किं? प्रांतिमायो जिन सोऽस्तु युष्माकमपदार्थहर्तेमे । येन संसारतो मीतिरस्माकमिह नाशिता ।

युष्मदस्मदोऽचिक्षिप्तास्थस्य वाम्नौ ॥ २४ ॥ वाक्यमयलस्थयोस्तयोरपादावौ वर्तमानयो युष्मदस्मदो रूप इप् ता इत्येतस्य स्थितयो। वाम्नौ इत्येतावादेशौ भवत । ग्रामं वां वी मते । श्रीकं नौ दीयते । ग्रामं वां रक्षतु । श्री कं नौ रक्षतु । ग्रामं वां स्वं । श्रीकं नौ स्वं ।

अविद्यमानवदिति किं ? ज्ञानं युवाभ्यां कृतं । आवाभ्यां कृतं । सग्रहणं श्रूयमाणविभक्त्यर्थं इह मा भूत् । इति युष्मत्पुत्राभ्यायो ब्रूते इत्यस्मत्पुत्राभ्यायो ब्रूते ॥

बहोर्वस्नस् ॥ २५ ॥ अविशेषणयोस्तयोर्वस्नसौ स्तः । ज्ञानं वो दीयते । शीलं नो दीयते । ज्ञानं वो रक्षतु । शीलं नो रक्षतु । ज्ञानं वः स्वं । शीलं नः स्वं ।

एकस्य तेमे ॥ २६ ॥ अथैकार्थयोस्तयोस्ते मे इत्येतावादेशौ भवतः । ज्ञानं ते दीयते । शीलं मे दीयते । ज्ञानं ते स्वं । शीलं मे स्वं ।

त्वामौ पः ॥ २७ ॥ इत्येकार्थयोस्तयोस्त्वा मा भवतः । मल्लिनाथस्त्वा रक्षतु । मुनिसुव्रतो मा रक्षतु ॥

न चवाहाहैवयोगे ॥ २८ ॥ चादिभिर्योगे तयोर्वान्नावादयो न भवंति । ज्ञानं तुभ्यं च दीयते । मह्यं च दीयते । युवाभ्यां च दीयते । आवाभ्यां च दीयते । युष्मभ्यं च दीयते । अस्मभ्यं च दीयते । ज्ञानं त्वां च पातु । मां च पातु । युवां च पातु । आवां च पातु । युष्मांश्च पातु । अस्मांश्च पातु । ज्ञानं तव च स्वं । ज्ञानं मम च स्वं । युवयोश्च स्वं । आवयोश्च स्वं । युष्माकं च स्वं । अस्माकं च स्वं । ज्ञानं तुभ्यं वा दीयते । मह्यं वा दीयते । तुभ्यं ह दीयते । मह्यं ह दीयते । तुभ्यमह दीयते । मह्यमह दीयते । तुभ्यमेव दीयते । मह्यमेव दीयते । योगग्रहणं किं ? ज्ञानं च व स्वं । शीलं च न स्वं ।

दृश्यर्थैश्चिन्तायां ॥ २९ ॥ दृश्यर्थैश्चिन्तायां वर्तमानैर्योगे तयोर्वान्नादि न भवति । ज्ञानं तुभ्यं दीयमानं समीक्ष्यागतो जन । मह्यं दीयमानं समीक्ष्यागतो जन । जन त्वां समीक्ष्यागत । मां समीक्ष्यागत । जनस्तव कार्यमालोचयति । मम काव्यमालोचयति । दृश्यर्थैरिति किं ? जनो वो मन्यते । चिन्तायामिति किं ? जनो न पश्यति ।

वाऽनन्वादेशे ॥ ३० ॥ तयोर्वान्नावादयो वा भवन्त्यनन्वादेशे । धर्मो वो दीयते, युवाभ्यां दीयते । ज्ञानं नौ दीयते, आवाभ्यां दीयते । धर्मो वां पातु, युवां पातु । जिनो नौ पातु, आवां पातु । धर्मो वां स्वं, युवयोः स्वं । धर्मो नौ स्वं, आवयो स्वं । धर्मो वो दीयते । युष्मभ्यं दीयते । नो, अस्मभ्यं दीयते । धर्म ते दीयते, तुभ्यं दीयते । मे दीयते, मह्यं दीयते । जिनस्त्वा पातु, त्वां पातु । मा पातु, मां पातु । अनन्वादेश इति किं ? यूयं विनीतास्तद्वो गुरवो मानयति । वयं शीलवतः सतो गुरवो मानयंति । यूयं विनीतावित्यादिश्य पश्चाद्विनयमादिश्यते इत्यन्वादेशोऽयं ।

*पदाद्वा ॥ ३१ ॥ पदात्परं यद्दृष्टं तस्मात् परयोर्वान्नावादयो वा भवंति । विनीतस्त्वं आचार्येण ज्ञानं ते दीयते, तुभ्यं दीयते । मे दीयते, मह्यं दीयते । एवं सर्वत्र ।

*बोध्यं मामंत्र ॥ ३२ ॥ बोध्यार्थं पदं ताभ्यां पूर्वं नेव–मादीव भवति । देवदत्त तुभ्यं दीयते । मह्यं दीयते । त्वां रक्षतु । मां रक्षतु । बोध्यमिति किं ? जिनो वां पातु । मागिति किं ? भये तत्सर्वमास्माक युष्माकं मुनिपुंगवा ।

*नैकार्ये बोध्ये जातिः ॥ ३३ ॥ एकार्थे बोध्येति परे जाति सामान्यवचनं बोध्यार्थं मामीव न भवति । क्षत्रिय श्रेणिक त्वाऽर्हन् पातु । आशीर्दीयते ते आयुर्वर्धतां । एकार्थ इति किं ? क्षत्रिय ब्राह्मण युवां धर्मो दीयते । बोध्ये इति किं ? क्षत्रिय भगवान् मे त्वं वेहि । जातिरिति किं ? श्रेणिक क्षत्रिय तुभ्यं धर्मो दीयते ।

*वा बहौ ॥ ३४ ॥ एकार्थे बोध्ये बहुत पि

शेषवचने मादिः योऽम्मोता मान्नेव वा भवति। देवा शरण्याः वो दीयते युष्मभ्यं दीयते। नो दीयते। अस्मभ्यं दीयते। देवा शरण्या वे भवतु, तव भवतु। मे भवतु, मम भवतु।

पूर्वत्राऽसिद्धं ॥ ३५ ॥ पूर्वत्रेति च असिद्धमिति च पठ्यं द्वितयमाधिक्रतं शास्त्र आशास्त्रपरिसमाप्तेः। पूर्वस्मिन् शास्त्रे साद्धद्वि पादचतुरध्याये कर्तव्ये परं शास्त्रं सार्द्धपादम सिद्धं भवति। इत उत्तर च पूर्वस्मिन् योगे कर्तव्ये परः परो योगोऽसिद्धो भवति। त आहु। द्वा इमौ। यत्वस्याऽसिद्धत्वात् दी-एपौ न स्त। अमुष्मै। अमुष्मात्। उत्वस्या सिद्धत्वात् स्मायादयो भवंति। पचन्। नले सत्वमसिद्धं।

शुष्किक्म यस्तुभर्माय शामिमानीवरस्तुगी। पक्काद्यमीप्सु गोविम्मान् कुर्वेति पिपठीः मुमुत्।

सर्वं सुब्विधिकृत्तुक्ति ॥ ३६ ॥ सुप सुपि च विधि कृति तुकं च प्रति नलमसिद्धं भवति। राजभि। राजभ्यां। राजस्व। पेम्मी एष न भवति। वृत्रहभ्यां। वृत्रहभि। नलाऽसिद्धत्वाऽऽत्मं भवति। सुब्विधिकृतुकीति किं? राजी भवति। वृत्रहच्छत्रं। नियमोऽयं—एतयेरेव नलम सिद्धं मान्यत्र। हस्त्यर्थ। राजायका।

न मु टाविपौ ॥ ३७ ॥ टाहाने टानीमिते च विधौ कर्तव्ये मुभावोऽसिद्धो न स्यात्। अमुना मुत्वस्य सिद्धत्वात् मुकारणो नाभावः मुप्यदीर्त्व च सिद्धं।

+ वादेशस्त्यप ॥ ३८ ॥ स्वविधौ वत्वविधौ च पठ्यस्य सर्वात्रकारयोऽसिद्धो न भवति। धीकेण धराति श्रीविके। वृक्ण। वृक्णवान्। त्यप इति किं? वक्ष। वक्णवान्।

+ पा पुम्नुको ॥ ३९ ॥ रेतल च शादि च कर्तव्ये पविधिरासिद्धो न भवति। मुतपा ३ अत्र। अम्ना ३ अत्र।

+ प्यो नुस्वारे ॥ ४० ॥ प्यविधिरनुस्वारे कर्तव्ये भासिद्धो न भवति। मुंप्यादि।

+ पतुक्सुद्विले ॥ ४१ ॥ पत्व तुक्सुलं च द्विले सिद्धं न भवति। पिपुपुपपु। उचिच्छिपति।

+हादिर्द्विले ॥ ४२ ॥ हस्त्वादयो द्विल कर्तव्ये सिद्धा न भवति। द्रोग्धा। द्रोग्धा। ग्राम्या द्रोग्धा। गको गक। मरो मर।

* नो मूर्द्धे स्वं ॥४३॥ मूर्द्धो वर्तमानस्य नकारस्य स्वं भवति। राजा। राजभ्यां। राजत्वं। राजता। राजतरः। राजतम। मृदव इति किं? देवान्विरन्। नराभ्यां। नमाभ्यां। पदस्येति किं? राजानौ। राजन।

न कौ ॥ ४४ ॥ पदांतस्य नकारस्य सं न स्यात् कौ परे। हे राजन्। हे तक्षन्।

नपि वा ॥ ४५ ॥ नपुंसके नलं न स्याद्वा कौ परत। हे चर्मन्। हे चर्म।

मनोक्त्वयो मतोर्वोऽप्ययादिभ्य ॥ ४६ ॥ मकारांतावर्णांतान्मकारोकोऽवर्णांत शतैतयो परस्य मतोर्वत्वं स्यात् यवादीन्विहाय। किम्वान्। इवम्वान्। धीलवान्। गुणवान्। विद्यावान्। लक्ष्मीवान्। यशस्वान्। भास्वान्। उदश्वित्वान्। मनोत्वस्य इति किं? धीमान्। अयवादिभ्य इति किं? यवमान्। ऊर्मिमान्। भूमिमान्। गारुत्मतीत्यादि।

सौ ॥ ४७ ॥ सुविषये मतोर्वो भवति। कपीवती। मणीवती। महीवती।

चर्मण्वत्यष्ठीवच्चक्रीवत्कक्षीवद्रुमण्वत् ॥ ४८ ॥ एते निपात्यंते सौ। चर्मण्वती नदी। मकारस्य णा-भावो मत्वं निपात्यते। अष्ठीवान् अंघोरसंधि। अस्थिशब्दस्य अष्ठीभावो निपात्यः। चक्रीवान् राजायद्गार्थे चक्रस्य चक्रीभावो निपात्यते। कक्षी

वान् । अपिहस्त्यर्थे कक्षाशब्दस्य कक्षीमावः । रुमण्वान् । मंत्रिपवलार्थे लवणस्य रुमण्भाव । स्तावदिति किं ? चर्मवती । अस्थिमान् । चक्रवान् । कक्षावान् । लवणवान् ।

* अम्भौ चादन्वान् ॥ ४९ ॥ अम्भौ सौ च उदकस्य उदन्भतो निपात्यः । उदन्वान् घटा मेघश्च । उदन्वान् समुद्रः अपि, आम यम । उदकवानन्यत्र ।

राजन्वान्सौराज्ये ॥ ५० ॥ सौराज्येऽर्थे राजन्वानिति निपात्यत । राजन्वान् देश । राजन्वती पृथ्वी । सौराज्य इति किं ? राजवान् देशः ।

कृपो रो लाऽकृपादीनां ॥ ५१ ॥ कृपेः रेफस्य लत्व भवति कृपादीस्त्यक्त्वा । कल्पते । कल्पः । कल्पवान् । कल्प्यते । कल्पकः । अकृपादीनामिति किं ? कृपा । कृपणः । कृपाणः । कृपीटः । कर्पूरः । कर्पट । कर्परः ।

गे रयौ ॥ ५२ ॥ गे रेफस्य लादेशो भव त्यऽयतौ परतः । प्लायते । पलायते । अमाविति किं ? प्राम ।

× निदुःमतेवा ॥ ५३ ॥ एषां रेफस्याऽयो लो वा भवति । निलयते । निरयते । दुर्ल्यते । दुर यते । प्लस्यते । प्रत्यते ।

परेर्घाङ्कयोगे ॥ ५४ ॥ परे रेफस्य लो वा भवति घादौ परे । पलिघः । परिघ । पल्यङ्क । पर्यङ्क । पलियोग । परियोग ।

+कपार्फिकादीनां ॥ ५५ ॥ कपिकादीनां रफस्य ड कारस्य च लो वा स्यात् । कपिल । कपिर । लोमानि । रोमाणि । कल्म । कम । मल । मर । कपिल । कपिर । चूल । चूड । गुल । गुड । पीला । पीडा । नल । नड ।

* ग्रोऽचि ॥ ५६ ॥ गिरतेः रफस्य लो वा भ वत्यजादौ परत । गिलति । गिरति । गालक । गारक । गल्नं । गरणं । अचीति किं ? गीर्ण ।

* यङि ॥ ५७ ॥ ग्रो रेफस्य यङि लो भवति । निजगिल्यते । निजेगिल्यते । निजेगिल्यते ।

* गरगलं विषाऽपगे ॥ ५८ ॥ अनयाविषि प्राण्यंगे च यथासंख्ये निपात्येतेगरो विषागलःकंठ ।

स्फोतस्य सं ॥ ५९ ॥ स्फसंज्ञकान्तस्य स भवति । भवान् । विद्वान् । भयान् । पुम्वा । पदस्येति किं ? भवतो ।

रात् स ॥ ६० ॥ रेफादुत्तरस्य सकारस्य सं भवति । कटचिकी । गिरी । मातृ । नियमार्थोऽयं योग । रफात्सस्यैव सं नान्य स्य । ऊर्क् । न्ययाद् ।

षि मा ॥ ६१ ॥ षकारादौ परत ससंज्ञा स्यात् माष्य । मात्स्म । माषाभ्यं । मासात्र्यं । पकापि । पकादि ।

झसो झषि ॥ ६२ ॥ झल परस्य सका रस्य झलि परं स भवति । अभैत्ता । अभित्त । अभित्ता । अछित्त । अछित्ता । झल इति किं ? अमंस्त । झलीति किं ? अमैस्त ।

माङ्गाः ॥ ६३ ॥ मांतात् गो परस्य सका रस्य सं स्यात् झलि परे । अकृत । अकृथा । माविति किं ? अक्षोष्ट । अच्याष्ट । गारिति किं ? अकाषिष्ट ।

स्फात् स्कोऽन्त च ॥ ६४ ॥ सकारक कारयोः स्फयो वर्तमानयो सं भवति झलि पदान्ते च । लम । लग्नवान् । साधुलक् । तट् । तष्टवान् । काष्ठतट् । मालट् । स्फयोरिति किं ? न्यस्त । यक्त । पदे चेति किं ? लक्षिता । तक्षिता ।

चोः कु ॥ ६५ ॥ चवर्गस्य कवर्गादेशो भवति झल्यंते च । वक्ष्यति । वक्ता । वाक् । पक्ता । पक्तु । पक्तव्यं । ओदनपक् ।

हो ढ ॥ ६६ ॥ हकारस्य ढकारादेशो भवति

झल्यंते च । ग्रूढा । ग्रोढुं । ग्रोढव्यं । गुडलिट् । गोढा । गुहवद् ।

दादेर्घोर्घः ॥ ६७ ॥ दकारादेर्घो हस्य घ कारादेशो भवति झल्यंते च । दग्धा । दग्धुं । दग्धव्यं । कर्मधनधक् । दादेरिति किं ? परीणह सद् । घोरिति किं ? दामलिट् ।

वा द्रुहमुहष्णुहष्णिहां ॥ ६८ ॥ एषां हकारस्य घो वा स्यात् झल्यंते च । द्रोग्धा । द्रोग्धुं । द्रोग्धव्यं । ध्रुक् । द्रोढा । द्रोढुं । द्रोढव्यं । ध्रुट् । मोग्धा । मुक् । मोढा । मुट् । स्नोग्धव्यं । स्नुक् । स्नोढव्यं । स्नुट् । स्नेग्धा । स्निक् । स्नेढा । स्निट् ।

नहो धः ॥ ६९ ॥ नहेर्हस्य धादेशो भवति झल्यंते च । संनद्धः । संनद्धवान् । नद्धा । नद्धुं । नद्धव्यं । परीणत् ।

आहस्थः ॥ ७० ॥ आहो हस्य थो भवति झलि । सत्यमात्थ त्वं ।

भ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः ॥ ७१ ॥ भ्रस्जादीनां छकारशकारयोश्च झल्यंते च षो भवति । भ्रष्टा । भ्रष्टुं । भ्रष्टव्यं । कभ्रट् । स्रष्टा । स्रष्टुं । स्रष्टव्यं । धानाभृट् । स्रष्टा । स्रष्टुं । स्रष्टव्यं । रज्जुसृट् । मार्ष्टा । मार्ष्टुं । मार्ष्टव्यं । कंसमृट् । यष्टा । यष्टुं । यष्टव्यं । देवेट् । राट् । सम्राट् । भ्राट् । विभ्राट् । प्रष्टा । प्रष्टुं । प्रष्टव्यं । शब्दप्राट् । वेष्टा । वेष्टुं । वेष्टव्यं । विट् ।

*परिमाट् ॥७२॥ परिमृजेष्टत्वं निपात्यते पदांते ।

एकाचो बशो भष् झषः स्ध्वोः ॥७३॥ धातोरेकाचो झषन्तस्य योऽवयवो बश् तस्य भष् स्यात् सकारे ध्वे च परतः च । मोक्ष्यते । अधुग्ध्वम् । अधुक् । धोक्ष्यते । अधुग्ध्वं । मंक्ष्यति । धक्ष्यते । अधुग्ध्वं । गाधुक् । एकाच इति किं ? दामलिहमात्मन इच्छति दामलिह्यति-दामलिट् । झष इति किं ? क्रोक्ष्यति । अप इति किं ? दास्यति । स्ध्वोरिति किं ? बोद्धा ।

धः ॥ ७४ ॥ दधातेर्झषन्तस्य बशो भष् स्यात् झलि परतः । धत्से । धत्थ । धत्तः । धत्थ ।

*धलोऽन्येषां ॥७५॥ दधातेर्झषन्तस्य बशो भष् भवति झल्यन्येषामाचार्याणां मतेन । धात्त । धात्थ । दात्तः । दात्थ ।

*धेस्तथोः ॥ ७६॥ धेटो मतुवंतात्तथो तथोरेकेषां मतेन भष्स्यात् । धाद्धः । धाद्धः । दात्तः । दात्थः ।

* भष ॥ ७७ ॥भषधातोः झषन्तस्योर्भष् स्यात् । भप्सा । भप्सुं । भप्सव्यं । भभस्य । भभसाः । दोग्धा । दोग्धुं । दोग्धव्यं । भष इति किं ? बधः । बद्धः ।

झषो जश् ॥ ७८ ॥ झषः पदांते वर्तमान स्य जश् भवति । सुवागाचार्य्यः । तत्त्वविघाति । अजग । त्रिष्टुब ।

षढो कः सि ॥ ७९ ॥ षकारढकारयो ककारादेशो भवति सकारादौ परतः । वक्ष्यति । दोक्ष्यति । लेक्ष्यति । वक्ष्यति । सीति किं? लेढि

*श्रागस्य वा नाम्नस्पृमूर्छे ॥ ८० ॥ दकारेफाभ्यां परस्य तसंज्ञकस्य तकारस्य नत्वं भवति तस्य च पूर्वस्य-मद्रादीत्यपस्य । भिन्नः । भिन्नवान् । छिन्नः । छिन्नवान् । गूर्णः । गूर्णवान् । न च्यावरणे । शीर्ण्णः । शीर्ण्णवान् । श्रादिति किं ? कृतः । कृतवान् । तस्येति किं ? भित्तिः । अमत्पृमूर्छामिति किं ? मत्तः । मत्तवान् । पूर्तः । पूर्तवान् । मूर्तः । मूर्तवान् ।

स्कादेरोता धोर्यण्वताऽपास्त्याः ॥ ८१ ॥ स्कारदेर्धोरात्मन्भिन्नकारोताधोर्यण्वतः परस्य तकारस्य नो-भवति । संस्त्यानः । संस्त्यान वान् । निद्राणः । निद्राणवान् । म्लानः ।

ध्यानवान् । स्फायीरिति किं ? मातः । मातवान् । मास इति किं ? च्युतः । च्युतवान् । पोरिति किं ? निर्माताः । मण्यस इति किं ? ध्यातः । अपास्य इति किं ? ध्यात । ध्यातवान् । स्यात । स्यातवान् ।

ल्वादे ॥ ८२ ॥ ल्वादिभ्यः सतस्य नकारादेशो भवति । लूनः । लूनवान् । जीनः । जीनवान् । धून । धीनः ।

ऋतश्च के ॥ ८३ ॥ ऋकारान्तेभ्यो ल्वादिभ्यश्च क्तेस्तकारस्य नो भवति । कीर्णिः । धूनिः । लूनि ।

ओदितः ॥ ८४ ॥ ओकारेतभ्यस्तकारस्य नो भवति । पीन । पीनवान् । मग्न । मग्नवान् ।

* क्षय ॥ ८५ ॥ क्षयदीर्घात् क्तेस्तकारस्य नो भवति । क्षीणः । क्षीणवान् । दीर्घनिर्देश किं ? क्षितोऽसि मास्म ।

* घ्राध्माघ्रात्रीनुदोन्दविन्दर्वा ॥ ८६ ॥ एभ्यस्तकारस्य नो वा स्यात् । घ्राण । घ्रात । घ्राणवान् । घ्रातवान् । ध्माण । ध्मात । ध्माणवान् । ध्मातवान् । त्राण । त्रात । त्राणवान् । त्रातवान् । हीण । हीत । नुन्नः । नुत्त । समुन्न । समुत्त । विन्नः । वित्त ।

श्यातिविदिशोऽस्पर्शोपादानभये ॥ ८७ ॥ एभ्य ततकारस्य नो भवत्यस्पर्शादौ । प्रतिशीन । समक्तौ । शकुनेः पक्षौ । आपून । अस्पर्शादाविति किं ? शीतो वात । उदकमुदकं कूपात् । पूर्त वर्तते ।

प्यो भावे ॥ ८८ ॥ पुनातेस्तकारस्य नो भवति नावेऽर्थे । पूना यवाः । भाव इति किं ? पूत धर्म ।

सेः कर्मकर्तरि ग्रासे ॥ ८९ ॥ सिनोतेस्तस्य नो भवति ग्रासे कर्मणि कर्तृत्वेन विवक्षिते । सिनो ग्रास स्वयमेव । कर्मकर्तरीति किं ? सितो गलो ग्रासेन । ग्रास इति किं ? सिता पाशेन शूकरी ।

निर्वाणोऽवाते ॥ ९० ॥ निस्पूर्वाद्वाते स्ततस्य ना निपात्यतेऽवातेऽर्थे । निर्वाणो मुनि । अवात इति किं ? निर्वातो वात ।

दुग्वा दीर्घ ॥ ९१ ॥ दुगुभ्यां ततकारस्य नो भवति तत्सन्नियोगे दीर्घश्च । दून । दूनवान् । गून । गूनवान् वत्सः ।

शुष्पचोः कौ ॥ ९२ ॥ आभ्यां ततकारस्य ककारवकारावादेशौ स्त । शुष्क । शुष्कवान् । पक्व । पक्ववान् ।

क्षो मः ॥ ९३ ॥ क्षायतेस्ततकारस्य मादेशो भवति । क्षाम । क्षामवान् ।

प्रस्त्यो वा ॥ ९४ ॥ प्रस्त्यायतेस्ततकारस्य मो वा स्यात् । प्रस्तीत । प्रस्तीम । प्रस्तीतवान्, प्रस्तीमवान् । प्रपूर्व किं ? संस्त्यानवान् ।

फुल्लः ॥ ९५ ॥ फुल्लेर्विसरणार्थस्य ला निपात्यते । फुल्लो वनस्पतिः ।

समुदः ॥ ९६ ॥ समुद्भ्यां परः फुल्ले निपात्यः । संफुल्लः । संफुल्लवान् । उत्फुल्ल । उत्फुल्लवान् । नियमार्थमिदं-समुद्भ्यामेव मान्यस्मात् । प्रफुल्ला लता ।

क्षीबकृशोल्लाघाः ॥ ९७ ॥ क्षीबादीनां त शब्दस्य सं निपात्य । क्षीब । क्षीबवान् । कृशः कृशवान् । उल्लाघः । उल्लाघवान् ।

* भित्तं शकल ॥ ९८ ॥ भिदेः क्तस्य नत्वाभावो निपात्य शकलार्थश्चेत् । भित्तं । शकलं भित्तं । भिन्नमन्यत् ।

* वित्त ख्यातार्थे ॥ ९९ ॥ लाभार्थाद्विदेः क्तस्य नत्वाभावो निपात्य ख्यातधर्मोऽर्थपर्यायो वा भवति चेत् । वित्त विख्यात । वित्त धर्म । विन्नमन्यत् ।

क्तिन्नस्य क्तः ॥ १०० ॥ क्तिस्या यस्य तस्य यो

कुर्तं भवति । हृदयम्पृक् । तादृक् । अस्मादृक् । स्पृगादावास्वदसदृमिति सिद्धं ।

* नशेर्वा ॥ १ १ ॥ नशः मो पदस्य कुर्वा भवति । जीवनक् । जीवनट् ।

ससजुषो रि ॥१ २॥ सकारस्य पदान्तस्य सजुषश्च रिर्भवति । मिन । सेमशः । सजूः ।

अहन्॥१ ३॥ अहन्नित्यस्य पदस्य रिर्भवति । अहोभ्यां । अहोभि । दीर्घाहाः काक ।

× रूपरात्रिरथंतर ॥ १०४ ॥ अहो रिर्भवति रूपादिषु परतः । अहोरूपं गतं । अहोरात्रिरा गता । अहोरथंतरं । एष्विति किं । अहर्ददाति ।

रोऽसुपि ॥ १ ५ ॥ अहो रेफादेशो भवति असुपि परे । अह । अहरति । अहर्गच्छति । असुपीति किं । अहोभ्यः ।

+ पाऽहर्पत्यादिषु ॥१ ६॥ अहरादीनां पत्यादिषु रो वा स्यात् । अहर्पति । अहःपतिः । गीर्पति । गीः पति । प्रचेता राज । प्रचेतो राजः

वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहां दः ॥ १०७ ॥ वस्वादीनां सकारहकारयोः दकारादेशो भवति । सुविद्वत् । सुविद्वद्भ्यां । उखास्रत् । पर्णध्वत् । उखास्रद्भ्यां । पर्णध्वद्भ्यां । स्वनडुत् । स्वनडुद्भ्यां । स्वनडुद्भिः । पदस्येति किं । विद्वांसौ ।

तिपि पा ॥१०८॥ बोः सकारस्य तिपि बो भवति । अचकासत् । अन्वशासत् ।

सिपि रिर्वा ॥१०९॥ पाः सकारस्य वा रि भवति सिपि परतः । पक्षे दः । अचकास्त्वं, अचकात्त्वं । अन्वशास्त्वं, अन्वशात्त्वं ।

द ॥११ ॥ पादकारस्य रिर्वा भवति सिपि । पक्ष द । अभिनस्त्व । अभिनत्त्वं ।

मा नः ॥ १११ ॥ नामकारस्य नो भवति । प्रशान् । प्रशान् । प्रशान्भ्यां । प्रशान् । प्रशान्भ्यां ।

म्वोः ॥ ११२ ॥ नामकारस्य नादेशो भवति मकारवकारयोः । जगन्मि । जगन्व । जगन्म ।

दी र्वोरिगुरु ॥ ११३ ॥ रेफवकारान्तस्य वोरिक उक्तः दीर्घो भवति । गीः । धूः । पूर्भ्यां । गीर्भ्यां । धूर्भ्यां । पारिति किं । मुनि ।

हल्यमकुछुर ॥ ११४ ॥ हलि परे रेफवकारान्तस्य भ कुछुर्वर्जितस्य वोरिगुरु दीर्घो भवति । गीर्षु । धीर्य । विस्तीर्णः । दीव्यति । सीव्यति । भमकुछुर इति किं । धुर्य । दिव्य । कुर्यात् । छुर्यात् ।

घनाः ॥११५॥ अह्मूलवो रेफवकारयोरिगुरु दीर्घो भवति । पूर्वते । तूर्वति । कीर्तयति । मतिश्रीभ्यां । मतिश्रीन ।

दादुर्दो माऽदसोऽसेः ॥ ११६ ॥ अदसोऽसकारस्य दादसरस्य वर्णमात्रस्य उत्वं दस्य च मत्वं स्यात् । अमुं । अमी । अमून् । अमूभ्यां । असेरिति किं । अदस्यति । अदः कुलं ।

× वाऽद्र ॥ ११७ ॥ अदसंतस्याद्रसो वा रात्परस्य वर्णमात्रस्योत्वं दस्य च मो वा भवति । अत्राचार्यमतभेदा —

परत केचिदिच्छंति कश्चिदिच्छंति पूर्वत । उभयोः कश्चिदिच्छंति केचिदिच्छंति नोभयो ॥

अदमुयङ् । अमुद्र्यङ् । अमुमुयङ् । अदद्र्यङ् ।

बहुष्वेरी ॥ ११८ ॥ बहुषु वर्तमानस्याऽदसा दात्परस्यैकारस्य ईत्वं स्यात् । अमी । अमीभि । अमीभ्य । अमीषां । अमीषु । बहुष्विति किं । अमू कन्ये ।

वाऽयपर प ॥ ११९ ॥ वास्यम्य दे पो भवतीत्यधिकारः वक्ष्यते । पुत्रादेग । आगच्छ भो जिनदत्त । वाक्यमद्वर्णं किं । परात्मा भूत् । टरीति किं । अर्थेत्यस्याप्यधा यथा स्यात् । धर्मवी२त् ।

* मोऽभ मस्यभिवादेऽर्द्धशूद्र वा ॥१२॥ स्त्रीशूद्रवर्जिते मस्यभिवादे वर्तमानस्य वाक्यस्य टे पो वा स्यात् भो शब्दस्य च । अभिवादये देवदत्तोऽहं भो । आयुष्मानधि देवदत्त ३ । आयुष्मानधि देवदत्त । अभिवादये देवदत्तोऽहं भो । आयुष्मानेधि भो ३ ॥ आयुष्मानेधि भो । अस्त्रीशूद्र इति किं ? अभिवादये—गार्ग्यहं भो । आयुष्मती भव गार्गि । अभिवादये तुषजकोऽहं भो । कुशलस्यासि तुषजक ।

* दूराद्धूते ॥ १२१ ॥ दूरात् धूते—आहूयमान वाक्यस्य टे पो वा स्यात् । आगच्छ भो देवदत्त ३ ॥ पक्षे न भवति ।

हैहेष्वपामव ॥ १२२ ॥ हैहयो प्रयोगे तयोरेव पो वा भवति । है ३ देवदत्त आगच्छ । आगच्छ हे ३ देवदत्त । है देवदत्त आगच्छ । आगच्छ है देवदत्त । हे ३ गुरुदत्त हे ३ देवदत्त आगच्छ । आगच्छ हे ३ गुरुदत्त । पक्षे—हे गुरुदत्त आगच्छ । गुरुदत्त आगच्छ हे ॥

* स्वनृतोऽन्त्यस्यस्याऽप्यकस्य रो ॥१२३॥ ऋकारस्य अर्द्धनिर्मितस्य च रारनरपस्यासपस्यापि टस्य पकस्य पो वा स्यात् । आगच्छ हे कृष्ण ३ मित्र । आगच्छ हे कृष्णमित्र ३ । आगच्छ हे कृष्णमित्र । दे ३ वदत्त । देवद ३ त्त । देवदत्त ३ । पक्षे न भवति—देवदत्त । अनृत इति किं ? कृष्णमी ३ त्र । कृष्णमित्रा ३ । रोरिति किं ? देवदत्त । वकारास्तरस्य मा भूत् । एकस्येति किं ? अनेकस्य रो टिना च सहायोगपद्यार्थं ॥

* ओं मारम्भे ॥ १२४ ॥ ओमित्येव मारम्भे मणामाम्यावान पो वा स्यात् । ओ३म् इत्यर्थं पवित्रं मणमत । पक्षे नामारंभ इति किं ? ओं दद्यामि ।

हेः पृष्टोक्तौ ॥ १२५ ॥ पृष्टोक्तौ मविष पन हेः पो वा स्यात् । अकार्षी केदार देवदत्त । अकार्षं ही ३ । अकार्षीः हिरण्याकाविति किं ? अकार्ष हि कट देवदत्त ।

* चितीव ॥ १२६ ॥ चिदित्यतस्मिन्निवार्थे प्रयुज्यमाने वाक्यस्य टेः पो वा स्यात् । राजा चिद् भूया ३ त् । पक्षे न । चितीति किं ? अग्निरिव भायात् । इव इति किं ? कथंचिदाह ।

* मासो विचारे ॥१२७॥ विचारे वर्तमानस्य मासः पूर्वस्य वाक्यस्य टे पो वा भवति । अहिर्नु ३ रज्जुर्नु । अहिर्नु रज्जुर्नु । स्थाणुर्नु ३ पुरुषो नु । पक्षे न ।

* मविभुविपु ॥ १२८ ॥ मतिमयमानिषु वर्तमानस्य वाक्यस्य टे पो वा भवति । गां मे देहि भो । हंत ते ददाम्यामि ३ । अनित्य शब्दो भवितुमर्हति ३ । देवदत्त भो किमात्थ ३ ।

पूजिते ॥ १२९ ॥ पूजितेऽर्थे टेः पो वा भवति । शोभनः खल्वसि देवदत्त ३ । पक्षे न ।

* कोपादौ मौ ॥१३०॥ कोपादिष्वर्थेषु टेर्वा पो भवति मौ परतः । माणवक ३ माणवक । अविनीतक ३ अविनीतक । इदानीं ज्ञास्यसि जाल्मेत्यादि । न च पक्षे ।

* भर्त्सेऽन्यतरस्य ॥१३१॥ भर्त्सनेऽर्थेऽन्यतरस्यैकस्य वा पो भवति । चोरा ३ चोर चोर वध्यिष्यामि त्वां । मारयिष्यामि त्वां ।

* मिडोऽपेक्षस्यागेन ॥१३२॥ भर्त्सेऽर्थे मिडन्तस्य वाक्यांतरपदाकाङ्क्षस्य वा पो भवत्यग शब्देन योगे । अग कूजा ३ इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म । पक्षे न । मिङ इति किं ? अग देवदत्त मिथ्या वदसि । अगेनेति किं ? देवदत्त कूज इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म । भर्त्स इति किमंगाधीष्व मोदकं दास्यामि ।

* क्षयाशीःप्रैषे ॥१३३॥ एष्वर्थेषु मिडन्तस्य वाक्यांतराकाङ्क्षस्य टे पो वा भवति । स्वयं यो

दर्भ मुंक्ष्व उपाध्यायं स्वस्तून् पाययति। पुत्रांश्च छन्दीय २ वर्ने चाल्ट कुरू ३ग्रामं च गच्छ।पक्षे न।

*मभ्साक्षयो मतिपद् ॥१२४॥ मभे सदुक्तो च मतिपदं टे यो वा भवति। अगमा१ पूज्या १न् मामा ३न् दवदत्ता ३ । अगमा३म् जिन दत्ता १। पक्षे म । मभोक्तयोरिति किं? त्वं ग्रामं गच्छ ।

*मभार्थ्याविचारमस्यभिवादेप्येषोऽस्येरादि दुस्पर ॥१२५॥ मभादिष्वर्थ वाक्यस्यादि वर्तमान स्यादिद्युक्तस्य एच आकारः पो भवन् इदुत्पर आकारः पो भवति । भवान्तसा१ इ । भवा पटा१ उ । शोभनः सस्त्वसि आग्निभूता ३ इ। शोभनः सस्त्वसि । पटा२ उ अध्येसम्व । गुरा १इ उत्तवसतो । आयुष्मंतो स्वः पुत्रपुत्रा उ।मभादीष्विति किंत्स्मो१पातयिष्यामि त्वां। एच इति किं? मद्रकासि कुमारी२ । अस इति किं? मद्राऽसि गौः १। अदरिति किं? अपा का१म् आदना१म् कन्ये२ ।

यवाऽपि संधौ ॥१२६॥ एचः स्थाने यौ इदुतौ तयोरिदुतोरपिपरे यकारवकारावशौ स्वः संधिविषयामाम् । अन्ना३मिदं । पटा१ध्व । अपीति किं? अन्ना३इ गर्त । पटा२ उ गर्त । संधाविति किं। अमा३इ इदं । संधाविस्यधिकार आपादपर्याप्त् ।

इति जैनेन्द्रव्याकरणे सज्ज्ञानिकचन्द्रिकायां वृत्तौ पंचमस्याध्यायस्य तृतीयः पादः ।

चतुर्थ पाद ।

पुमः खय्यंपरे सीसुट् ॥ १ ॥ पुम इत्ये तस्य मकारस्य पदस्य वर्तमानस्य अम्परे खयि परतः सीरादेशः सुडागमश्च पर्यायेण भवत । पुंस्कामं, पुम्कामं । पुंस्कोकिलः । पुम्कोकिलः । पुमां-सं चाख्यतीति पुंख्यती । पुख्यती । पुंस्पुत्रा । पुंस्पुत्रा।खयीति किं? पुंगवः। पुमागः। पुंदासः। अम्पर इति किं? पुंक्षुरः।

नश्छव्यप्रशान ॥ २ ॥ नकारस्य पदस्य स्यान्परे छवि सी सुटौ स्त' प्रशान्शब्दं विहाय भवाँश्छादयति । भवाँष्ठकारीयति। भवाँस्थुडति। भवाँश्चरति । भवाँष्टीकते । भवाँस्तरति । छवीति किं? भवान् करोति । अप्रशानिति किं। प्रशान् चिनोति । अम्पर इति किं? भवान्त्सरुकः ।

+कांस्कान् ॥३॥ कान्शब्दस्य कानि परे सी सुटौ निपात्यौ । काँस्कान्। कांस्कान्पश्य ।

+समः स्कासि ॥४॥ समुदृक्स्य कृमः सकारे परे सम सी सुटौ स्तः । सँस्कर्ता । संस्कर्ता । तत्परस्य किं? संस्मरति। सीति किं? संचस्कार ।

+नृन पि रीत्स्वा ॥ ५ ॥ नृन्शब्दस्य पकारे परे रीरादेशः स्वचागमः पर्यायेण स्तः । नृँःपाहि । नृँ:पाहि । नृन्पाहि ।

भगवद्ययवस्यपवतो रि काचअस्यौः ॥६॥ एषां को रिर्वा भवति अवैवाऽसम्बस्य च भोर्स। हे भगोः। हे भगवन्। हेमोः । हे भवन्। हे अघोः। हे अघवन्। काविति किं? हे भगवती। हे भवंतो। हे अघवंतो।

*भोरायोऽखि॥७॥ भकारात् भोकाराच्च यः परस्य रेयों भवति—अखि परत । भगोमत्र मोयत्र । कयास्ते । देवायासते। भगोकार किं? गोरत्राभघीति किंमो लमखिरोरिति किंपुनरव ।

+ध्योऽस्पष्ट' सं ॥८॥ घ्यन्तौ वकारयकारयो रस्पष्टः सं च भवत्यखि परत । भोयत्र । भो अत्र । पटवु । पट उ । तयु । त उ। स्वस्तेति किं? भवनं ।

+वाऽनुम्यात् ॥ ९ ॥ अवर्णान्तादुत्तरयोरस्यः स च वा भवत्युमुर्वोमेतऽसि परत । पटविह । पट इह । पटर्विह । सभाडु । सभाडु । वर्योहुः । अनुजीति किं । पत्नु । पट उ । भादिति किं । अपोमत्र । अमो अत्र ।

हमि ॥ १० ॥ भ्याः सं भवत्याधि हलि परत । निस्पार्थमिद । भगो देहि । देवा याति । वृक्षहसति । आधि हलीति किं । वृक्षव् करोति ।

*नुम्मोऽम् ॥ ११ ॥ नुकः मकारान्तस्य च पदस्य मं इत्यनुस्वारो भवति हलि परे । म मन्यते । मर्म शृणोति । पाप हृति । हलीति किं । इदमत्र ।

नमाऽपदान्ति झलि ॥ १२ ॥ नकारस्य मकारस्य चापदान्ते वर्तमानस्य म भवति झलि परतः । यशांसि । सेवांसि । पुंसि । अपदान्त इति किं । भगवान् शान्तः । झलीति किं । गम्य ।

सम्राट् ॥ १३ ॥ समो मकारस्य मकार एव निपात्यः राजतौ क्विपि परत । सम्राट् भरत ।

ङ्णो कुक् टुक् शरि वा ॥ १४ ॥ ङकारणकारयो कुक् टुकौ वा स्तः शरि परे । माङ्क्षेते । माङ्क्षेत । माङ्षते । सुपण्ट्षते । सुपण्षते । सुपण् षेते । शरीति किं । माङ्करोति ।

नश्चि तुक् ॥ १५ ॥ पदान्तस्य नकारस्य शकारे तुगा स्यात् । कुर्वन्च्छेते । कुर्वन्छेते । कुर्वन्शेते । शीति किं । कुर्वन्नरः ।

ङ्नाद्धुट् सोऽच्यः ॥ १६ ॥ ङकारान्तान्नकारान्ताच्च सकारस्य इपोऽप्रथमवर्जितस्य धुडागमो भवति । मधुलिट्त्सीदति । मधुलिट्सीदति । महान्त्साधुः । महान्साधुः । इति किं । मधुलिट् पठे । भरत इति किं । भटवोदति ।

ङमो नोऽच्युम ॥ १७ ॥ ङमः परस्य ङमः णो वा भवति अचि परे । सुन्नत्र । सुगु अत्र । किम्गुणं । किमु उष्ण । सद्गुरस्य भर्व । सद्गुरस्य मर्त । मय इति किं । स्वरुपैति । अचीति किं । साधु भवतु ।

ह्स्वात् ङमुट् तु मात् ॥ १८ ॥ ह्स्वात्परो यो ङम् तदन्तात्परस्माऽचः नित्यं ङमुट् भवति । कुर्वन्नास्ते । सुगण्णिह । कुर्वन्नास्त । मादिति किंम् । आस्ते । अचीति किं । पठन् रमते ।

ढो ढि सं ॥ १९ ॥ ढकारस्य ढकारे परे सं भवति । गूढं । लीढं ।

रो रि ॥ २० ॥ रेफस्य रेफे परे सं भवति । अग्नीरथेन । पुनारमते ।

* अंतेऽ ॥ २१ ॥ अंते वर्तमानस्य रेफस्य अः इति विसर्जनीयो भवति । देवाः । कविः । मात । अंत इति किं । स्वरत्र ।

खर्परे खरि ॥ २२ ॥ रेफस्य विसर्गो भवति खर्परे खरि परतः । नरः त्सरुकः । पुरुषाः त्सरति ।

कुप्वोः ॥ २३ ॥ खर्परयो कवर्गपवर्गयो खर्परे खरि परत रेफस्य विसर्गो भवति । वासः क्षौमं । अद्भिः प्सात ।

ᳵक ᳶपौ च ॥ २४ ॥ खरि स्थितयोः कुप्वोः परतः रेफस्य ᳵक ᳶप इत्येतावादेशौ भवतः विसर्गश्च । अतᳵकरोति अंत करोति । कᳵखनति । क खनति । अतᳶपचति । अत पचति । वृक्षᳶफलति । वृक्ष फलति । कुप्वो रिति किम् । कश्चरति ।

शरि सश्च ॥ २५ ॥ रेफस्य सकारादेशो भवति विसर्गश्च शरि परतः । कश्शेते । कः शेते । कष्षंडे । क षंडे । कस्सरति । क सरति । अतस्त्सोमते । अतः त्सोमते । शरीति किं । कः पठति ।

रेफ सुपि ॥ २६ ॥ खरि सुपि रे सो भवति विसर्गश्च । पयस्सु । पय सु । नियमार्थोऽयं योग । रेरिफारान्तस्यैव सुपि सत्वविसर्गौ

मान्यस्य । गीर्षु । धूर्षु ।

+ रवम्परे रख वा ॥ २७ ॥ रुम्परे मरि रफस्य सं भवति वा । चतस्सरति । चेतस्सरति । चेत स्सरति । कस्कंरति । कष्करति । कः स्करति । सम्पर इति किं ? क सरति । कस्सरति ।

छवि ॥ २८ ॥ रेफस्य सकारादेशो भवति छवि परत । करिष्यति । कारकारः । कस्सुकति । कस्सरति । कश्चीयते । कस्सरति ।

कुप्वास्त्येऽब्रेः सिः ॥ २९ ॥ कवर्गपवर्गौ द्वौ त्य परे सिर्भवति रेफस्य सिर्भवति । काम्य कम्य प्रत्ययोदाहरणं । पयस्काम्यति । पयस्कल्पं । सर्पिष्कं । पयस्पाशं । त्य इति किं ? पयः पिबति । अब्रेरिति किं ? मुहुः काम्यति ।

* रेरेव काम्ये ॥३०॥ रेरिघ्रानुबन्धस्यैव काम्ये त्ये सिरादेशो भवति नान्यस्य । पयस्काम्यति रेरिति किं ? धूः काम्यति ।

* निर्दुर्बहिराविश्चतुरावि:प्रादुसः ॥ ३१ ॥ निरादीनां रेफस्य सिर्भवति कुप्वोः परत । निष्कृप । निष्पर्य । दुष्कृतं । दुष्पीतं । बहिष्कुरु । बहिष्पिब । चतुष्कं । चतुष्पदी । आविष्कृत्य । आविष्पठ । प्रादुष्कुर्यात् । प्रादुष्पच ।

नम पुरसोस्त्योः॥३२॥तयोस्त्सिर्भवति रेफस्य सिर्भवति कुप्वो परतः । नमस्कृत्य । नमस्कर्ता नमस्कर्तुं । नमस्कर्तव्यम् । पुरस्कृत्य । पुरस्कर्ता । स्त्योरिति किं ? नम कृत्वा । पुर कृत्वा

तिरसो वा ॥ ३३ ॥ तिरसो रफस्य सिर्वा भवति । तिरस्कृत्य । तिर कृत्य । तिरस्कर्ता । तिर कर्ता ।

सुप ॥ ३४ ॥ सुप्रतस्य रेफस्य सिर्वा स्यात् कुप्वा परतः । द्विष्कुरु । द्विःकुरु । द्विःकुरु । द्विष्पठ । द्विःपठ । द्विःपठ । त्रिष्करोति । त्रिःकरोति । त्रि करोति । त्रिष्पचति । त्रिःपचति । त्रि पचति । चतुष्करोति । चतुःकरोति । चतुः करोति । चतुष्पठति । चतुःपठति । चतु पठति ।

इसुसोऽपेक्षायाम् ॥ ३५ ॥ इसुसंतस्य रफस्य सिर्वा स्यात् कुप्वोरन्यान्यापेक्षायाम् । सर्पिष्करोति । सर्पिःकरोति । सर्पिः करोति । सर्पिष्पिबति । सर्पिःपिबति । सर्पि पिबति । धनुष्करयति । धनुःकरयति । धनु करयति । धनुष्पाति । धनुःपाति । धनुः पाति । इसुस इति किं ? पयः कुरु । अपेक्षायामिति किं ? तिष्ठतु सर्पिः पिबत्वम् ।

नैकार्थेऽक्रिये ॥ ३६ ॥ इसुसोरेफस्य सिर्न भवति क्रियापदहीनैकार्थेदस्थया कुप्वोरपरयोः । सर्पि कालकं । यजुः पीतकं । एकार्थ इति किं ? सर्पिष्कुंभे । अक्रिय इति किं ? सर्पिष्क्रियते ॥

सऽग्रुस्यस्य ॥ ३७ ॥ इसुसा रेफस्याऽसुपुस्य से सिर्भवति कुप्वोः परतः । सार्पिष्कुंडं । सर्पिष्पानं । धनुष्करं । स इति किं ? आम्ली सर्पिःपिब धीरे । मधुस्तस्यति किं?सत्सर्पिष्कुंड ।

इकमिकंसकुंभकुशाकर्णीपात्रेऽव्योऽस्य ॥३८॥ इकम्यादिष्वतः परस्यासेः रेफस्य से अधुत्पस्य सिर्भवति । अयस्कारः । अयस्कन् । यशस्कामा । अयस्कंसः । अयस्कुम्भ । अयस्कुशा । अयस्कर्णी । पयस्पात्र । अत इति किं ? गीः कारः धूः कारः । अव्यारिति किं? स्वः कन् । प्रातःकारः । अद्युस्यस्येति किं ? सुपयस्कारः ।

शिरोऽप्सरः पदे ॥ ३९ ॥ अनयोरद्युस्यस्य रफस्य पदे परतः से सिर्भवति । शिरस्पदं । अप्सरस्पदं । स इति किं ? शिरस पदं ।

* करस्कादिषु ॥४० ॥ एषु वर्तमानस्य रेफस्य सिर्भवति कुप्वोः परतः । करस्कः । कौतस्कुतः । भास्करः । अयस्पिंड । इत्यादि ।

* किणास्ससे ष ॥ ४१ ॥ कवर्गेण्भ्यो परस्य सकारस्य सेषः षो भवति । इत्यधिकारो

सेधः । वक्ष्यति—स्यादेशयो । वायुषु । मुनिषु । सिषेच । सर्पिष्काम्यति । किम्योरिति किं ? मान्यति ।

नुम्स्वरः ॥ ४२ ॥ किण्भ्यां परो यो नुम् स्वर् च तस्मात्सम्योः षो भवति । सर्पींषि । धनूंषि । सर्पिःषु । धनुःषु ॥

स्यादेशयो ॥ ४३ ॥ साम्नां स्यसकारस्य आदेशसकारस्य च षत्वेशो भवति । एषु । एषा । सुष्वाप । साधुषु । कर्तृषु । दिक्षु ।

शास्वसघसां ॥ ४४ ॥ किण्भ्यां परस्य एषां सकारस्य षो भवति । शिष्टः । शिष्टवान् । घ्नत । अक्षत ॥

षणि षाण्णिस्तोरेमासिवत्स्वत्सह ॥४५॥ षणि परभूते सनि परे षासरस्य सकारस्य षादेशो भवति ण्यन्तानां स्तोतेश्च सिवादि स्वदि सहो विहाय । सिषेवयिषति । सुष्वापयिषति । सुष्टूषति । नियमोऽयम्—णिस्तोरेव षणि षत्व मान्यस्य । सुसूषति । सिसिक्षति । षकार इह नियमार्थं । सिषो षण्येवेति माभूत् । असी षिवत् । तुष्टाव । षणीति किं ? सिषेच । षत्वनि र्देश किं ? सिषासति । सुषुप्सति । नकारग्रहणं किं ? व्यतिसुषुपिषे । षादिति किं ? प्रतीषिषति । आसिवस्वत्सह इति किं ? सिस्वेदयिषति । सिस्वा दयिषति । सिसाहयिषति ।

*समेर्षो ॥ ४६ ॥ संबेर्ष्यन्तस्य षणि षास रस्य षो वा स्यात् । सिषंजयिषति । सिसंजयिषति

गेः सुनसुसोस्तुस्तुभोऽट्यप्यपि ॥ ४७॥ गेरिण्मतात्परेषां एषां सकारस्याटि सत्यऽसत्यपि षो भवति । परिषुणोति । विषुणोति । अभिषुणोति । पर्यषुणोत् । निषुवति । विषुवति । परिषुवति । न्यषुवत् । विष्यति । निष्यति । अभिष्यति । व्यष्यत् । नमिनायमभिष्टौमि । अभ्यष्टौत् । निष्टौति । विष्टौति । परिष्टौति । अभिष्टोभते । निष्टोभते । अभिष्टोभते । अभ्यष्टोभत । गेरिति किं ? दधि सुनोति ।

* स्थासेनिसेधसिचसञ्जस्वंनोऽड् षेऽस्य च ॥ ४८ ॥ स्थादीनां गे परेषामटि षे च सत्य सत्यपि अस्य च षस्य षो भवति । अनुष्ठास्यति । निष्ठास्यति । विष्ठास्यति । अभिष्ठास्यति । परिष्ठास्यति । अन्वष्ठात् । अनुतष्ठौ । अभि षेणयति । निषेणयति । परिषेणयति । अभ्य षेणयत् । अभिषिषेणयिषति । निषेधति । विषे धति । अभिषेधति । परिषेधति । न्यषेधत् । निषिषेध । विषिंचति । निषिंचति । परिषिंचति । अभिषिंचति । न्यषिंचत् । विषिषिक्षति । विष जति । निषजति । परिषजति । अभिषजति । न्यषजत् । विषषंज । परिष्वजते । निष्वजते । विष्वजते । परिषिष्वंक्षते ।

सदाऽप्रतेः ॥ ४९ ॥ अप्रतेर्गे परस्य सदेः षो भवति । निषीदति । विषीदति । परिषीदति । न्यषीदत् । निषीदयते । निषसाद । अभिषिष त्सति । अप्रतेरिति किं ? प्रतिसीदति ।

स्तम्भे ॥५० ॥ गेः परस्य स्तंभे षो भवति । निष्टभ्नाति । प्रतिष्टभ्नाति । परिष्टभ्नाति । विष्टभ्नाति । न्यष्टभ्नात् । अभितष्टंभ । प्रतितष्टम्भयते ।

* आश्रयाऽविदूरोर्ध्वेऽवाच ॥ ५१ ॥ अवा द्गेरुत्तरस्य स्तम्भेः षकारादेशो भवति आश्रये—अवि दूरे ऊर्ध्वे चार्थे । अवष्टभ्यास्ते । अवष्टब्धे सेने । अहो सुभटस्यावष्टंभः । एष्विति किं ? अवस्तब्धो वृषल । अवष्टभ्यादुपष्टंभः ।

वेश्च स्वनोऽशने ॥ ५२ ॥ वेरवाच्चोत्तरस्य स्वनेः षो भवति—अशनेऽर्थे । विष्वणति । व्यष्वणत् । विषष्वाण । अवष्वणत् । अवर्ष ष्वण्यते । अशन इति किं ? विस्वनति मृदंगः ।

* परिनिवेः सेवः ॥ ५३ ॥ एभ्यः सेवतेः

अटि षे च सत्यमत्यपि षो भवति । परिष्वजते । पर्य्यषेवत । परिषिषेविषते । निषेवते । विषेवते । न्यषेवत् । व्यषेवत् ।

* सितसयस्य ॥ ५४ ॥ परिनिविभ्य सित सययोः षो भवति । परिषितः । निषित । विषितः । परिषयः । निषय । विषय ।

सिवुसहसुट्स्तुस्वञ्जः ॥ ५५ ॥ तेभ्य सिवादीनां षो भवति । परिषीव्यति । निषीव्यति । विषीव्यति । परिषहते । निषहते । विषहते।परिष्करोतिनेमिमार्थं परिष्टौति।परिष्वजते।

षाऽटि ॥ ५६ ॥ तेभ्य सिवादीनां अटि षो वा स्यात् । पर्य्यषीव्यत् । पर्यसीव्यत् । न्यसीव्यत् । न्यषीव्यत्।व्यषीव्यत् । व्यसीव्यत् । पर्य्यषहत । पर्यसहत । न्यषहत । न्यसहत । व्यषहत । व्यसहत । पर्य्यष्करोत् । पर्यस्करोत् । न्यष्करोत् । न्यस्करोत् । व्यष्करोत् । व्यस्करोत् । पर्य्यष्टौत् । पर्यस्तौत् । न्यष्टौत् । न्यस्तौत् । व्यष्टौत् । व्यस्तौत् । पर्यष्वजत् । पर्यस्वजत् । न्यष्वजत । न्यस्वजत् । व्यष्वजत् । व्यस्वजत् ।

* स्यंदोऽप्यमोमाप्राणिवे ॥ ५७ ॥ अभ्य नुभ्यां तेभ्यश्चोत्तरस्य स्यदे षो वा स्यादजीवेऽर्थे। अभिष्यंदते अभिस्यन्दते तैलं । अनुष्यदते, अनुस्यंदते । परिष्यदते परिस्यंदते । निष्यं दते निस्यंदते । विष्यंदते, विस्यंदते । अजीव इति किं । अभिस्यंदते मत्स्यः ।

वेः स्कन्दोऽक्ते ॥ ५८ ॥ वे परस्य स्कन्देर्वा षो भवति—अतसंज्ञके परतः । विष्कंत्ता । विस्कंत्ता । अत इति किं।विस्कन्नः।विष्कन्नवान्।

परे ॥५९॥ परे परस्य स्कन्देर्वा षो भवति। परिष्कंता, परिस्कंता। पृथग्सूत्रात् तेऽपि स्यात्। परिष्कण्ण परिस्कन्नः । परिष्कण्णवान् परिस्कन्नवान् ।

स्फुरिस्फुल्योर्निर्नेः ॥ ६० ॥ निर्निभ्यां परयो स्फुरिस्फुल्यो षो वा स्यात् । निष्फुरति, निःस्फुरति । निष्फुरति, निस्फुरति । निष्फुलति । नि स्फुलति । निष्फुलति,निस्फुलति ।

वे ॥६१॥ वेरुत्तरयोस्तयोः षो वा स्यात् । विष्फुरति । विस्फुरति । विष्फुलति।विस्फुलति ।

*स्कम्नः षः ॥ ६२ ॥ वेःपरस्य स्कम्नातेः षो भवति । विष्कम्नाति । विष्कभिता । विष्कम्भकः । पुन षो नित्यार्थः ।

इणः षीध्वंलुङ्लिटां धो ढः ॥ ६३ ॥ इण परेषां षीध्वं लुङ्लिटां धकारस्य ढो भवति । चेषीढ्वं । च्योषीढ्वं । अचेढ्वं।अच्योढ्वं।चकृढ्वे । ववृढ्वे । इण इति किं । पक्षीध्वं । एषामिति किं । स्तुध्वे ।

* वेऽम्नः ॥ ६४ ॥ इण परात् इट्भिन्नां परेषां तेषां धकारस्य ढो वा स्यात् । लविषीढ्वं । लविषीध्वं । अलविढ्वं । अलविध्वं । लुलुविढ्वे । लुलुविध्वे । माहिषीढ्वं । माहिषीध्वं ।

सेऽग्गुलेः संगे ॥ ६५ ॥ अगुलेःपरस्य संग सकारस्य से षो भवति । अंगुलिषंगः।से इति किं। अगुलेः संग ।

भीरोः स्थाने ॥ ६६ ॥ भीरोः परस्य स्थानस्य से षो भवति । भीरुष्ठानं ।

ज्योतिरायुषः स्तोमः ॥ ६७ ॥ आभ्यां स्तोमस्य षो भवति से । ज्योतिष्टोम । आयुष्टोम ।

* स्तुत्स्याग्ने ॥६८॥ अग्नेःपरयोःस्तुत्स्तोमयोः से षो भवति । अग्निष्टुत् । अग्निष्टोम ।

मातृपितु स्वसुः ॥ ६९ ॥ आभ्यां स्वसु सकारस्य षो भवति से । मातृष्वसा।पितृष्वसा ।

वाऽलुपि ॥ ७० ॥ अलुपि से ताभ्यां स्वसु षो वा स्यात् । मातुः ष्वसा । मातुः स्वसा । पितु ष्वसा । पितु स्वसा ।

* मातुर्गमण्यसने ॥ ७१ ॥ मातुःपरस्मात्

गिम्यश्च परस्यास्तेः षो भवति मकारायावयकारौ च परे । मातुःष्यात् । मातुः षन्ति । निष्यात् । निषन्ति । अभिष्यात् । अभिषन्ति । मातुर्गेरिति किं ? दधि स्यात् । यऽचीति किं ? अनुस्य । अनुसन् ।

*निर्दुःसुवे समसूतिस्वपोऽस्य ॥ ७२ ॥ निरादिभ्य परयोः समसूत्योः स्वपश्चाघका रस्य षो भवति । निःषमः । दुःषमः । सुषम । विषम । निःषूतिः । दुःषूति । सुषूति । विषूति । निःषुप्तः । दुःषुप्तः । सुषुप्तः । विषुप्तः । अच इति किं ? दुःस्वमः ।

पितृष्वमीपरे स्थलं ॥ ७३ ॥ एभ्यः स्थलस्य षो भवति । पितृष्ठलं । कुष्ठलं । शमीष्ठलं । परिष्ठलं ।

कपेर्गोत्रे ॥ ७४ ॥ कपे स्थलस्य षो भवति गोत्रेऽर्थे । कपिष्ठलः । गोत्रे इति किं ? कपिस्थलः ।

गोऽम्बाम्बसव्यापद्वित्रिकुशेकुशङ्कङ्ग्वमञ्जिपुञ्जिपरमेवर्हिर्दिव्यग्नेः स्थः ॥ ७५ ॥ एभ्यः स्थस्य षो भवति । गोष्ठ । अम्बष्ठ । आम्बष्ठ भूमिष्ठः । सव्यष्ठः । अपष्ठः । द्विष्ठः । त्रिष्ठः । कुष्ठः । शेकुष्ठः । शङ्कुष्ठः । अङ्गुष्ठ । मञ्जिष्ठः । पुञ्जिष्ठ । परमेष्ठ । बर्हिष्ठः । दिविष्ठः । अग्निष्ठ ।

*प्रष्ठोऽग्रगत् ॥ ७६ ॥ प्रात्परस्य स्थस्य षो निपात्यते अग्रे गत्यर्थे । प्रष्ठो गौः । प्रस्थोऽन्य ।

सुषामादिषु ॥७७॥ एषु वर्तमानस्य सकारस्य षो भवति । सुषामा । विषामा । निःषामा । निषेध । सुषधि । परमेष्ठी । सुष्विष्यतीति ।

*भास्सुपरस्ये ॥ ७८ ॥ भात्परस्य सकारस्य षत्वं स्यात् सुवंतात् विहिते तकारादौ स्थे परत । सर्पिष्ट्व । सर्पिष्ट्वं । सर्पिष्टरं । यजुष्टम । यजुष्टम । भादिति किं ? गीस्तरा । धूस्तरा । सुप इति किं ? सिंपुस्तरां । किंपुस्तरां । सादिग्रहणं किं ? सर्पिस्सात् । स्थ इति किं ? सर्पिस्सरति ।

निसोऽनासेवायां तपे ॥ ७९ ॥ निसः षो भवति—अनासेवायामर्थे तपतौ पर । निष्टप्तं हिरण्यं । निष्टप्ता अरातय । अनासेवायामिति किं ? निस्तपति सुवर्णो सुवर्णकार ।

*निनद्याः स्नातेर्दाक्ष्ये ॥ ८० ॥ निनदीभ्यां स्नातेः षो भवति दाक्ष्येऽर्थे । निष्णः दाने । नदी ष्ण प्रतरणे । कुशल इत्यर्थ ।

*प्रत स्नात सूत्रे ॥८१॥ प्रतःपरस्य स्नाते षो भवति सूत्रेऽर्थे । प्रतिष्णातं सूत्रं शुद्धमित्यर्थ । प्रतिस्नातमन्यत् ।

*स्नान स्नौ ॥ ८२ ॥ प्रतेः स्नानस्य षो भवति सूत्रे स्नौ । पृतिष्णान सूत्रमित्यर्थः । स्नाविति किं ? पृतिस्नानं ।

*वर्णेऽभिनिष्टान ॥ ८३ ॥ वर्णे सौ अभिनिभ्यां स्तानस्य षो निपात्य । आभिनिष्टानो विसर्ग । अभिनिस्तानोऽन्यत्र ।

*विष्टारश्छन्दसि ॥८४॥ वे परस्य स्तारस्य षो निपात्यते छन्दोऽर्थे सौ । विष्टार पंक्तिछन्द । विस्तारोऽन्यत्र ।

*वृक्षासने विष्टर ॥८५॥ वेः परस्य स्तरस्य षो निपात्यते वृक्षासनयोरर्थयो । विष्टरो वृक्ष । विष्टरमासनं । विस्तरोऽन्य ।

*गविगुधि स्थिर ॥८६॥ गवि युधि इत्येताभ्यां स्थिरस्य षो भवति सौ । गविष्ठिर । युधिष्ठिर ।

*एत्यसञ्ज्ञः ॥८७॥ अगकारान्तात्परस्य सकारस्य षो भवत्येकारे परतः सौ । वारिषेण । श्रीषेण । हरिषेण । एतीति किं ? हरिसिंह । अग इति किं ? विष्वक्सेनः । इण इति किं ? धर्मसेनाचार्यः

+मात्रा ॥ ८८ ॥ भवान्तिनः शब्दात् सकारस्य षो वा भवति एकारे सौ । भरणिषेण । भरणिसेन । रोहिणिषेणः । रोहिणिसेनः । अग इति किं ? अग्न्युत्सेनः ॥

* पद्दाम ॥८९॥ पदात्परस्य सकारस्य षो न स्यात् । दधि सिंचति । मधु सुनोति ।

* बहोः ॥९ ॥ बहोरुत्तरस्य सस्य षो न स्यात् । बहुसक् ।

सात् ॥ ९१ ॥ सातः सस्य षो न स्यात् । मुनिसात् । अग्निसात् । दधिसात् । मधुसात् ।

सिचो यङि ॥ ९२ ॥ सिचेः सस्य षो न भवति यङि परतः । सेसिच्यते । अभिसेसिच्यते ।

सेधो गतौ ॥ ९३ ॥ सेधतेर्गत्यर्थस्य षो न स्यात् । प्रतिसेध गाः । अभिसेध गाः । गता विति किं ? प्रतिषेधति पापं मुनि ।

निस्तब्धप्रतिस्तब्धौ ॥ ९४ ॥ नि प्रतिभ्यां स्तंभे षत्वाभावो निपात्यते । निस्तब्ध । प्रतिस्तब्ध । ॥

सोढ ॥९५॥ सोढभूतस्य सहेः षो न स्यात् । विसोढा । परिसोढुं । परिसोढव्यं । सोढ् भूतस्येति किं ? निषहते । विषहते ।

* स्तंभुसिवुसहां च्ञि ॥ ९६ ॥ एषां च्ञि परतः षत्वं नास्ति । व्यस्तस्तंभत् । पर्यसीषिवत् । व्यसीषहत् ।

सुनः सन्स्ये ॥ ९७ ॥ सुनः सनि स्ये च परतः षकारादेशो न स्यात् । सुसूषतीति सुसू । अभिसोष्यति ।

सस्स्वंजस्थास्थिति ॥९८॥ सदिस्वंजिभ्यो आत्परयोर्स्थिति परतः षो न स्यात् । निषसाद । अभिषस्वंजे । अभिषस्वजे ॥

* पूो नो णोऽभिन्ने ॥ ९९ ॥ षकाररेफाभ्यां परस्य नकारस्य णत्वं भवत्यभिन्नपदे चेत्तौ निमित्तनिमित्तिनौ भवतः । कुष्णाति । पुष्णाति । निष्केण । मूर्णेन । वर्णेन । दीर्घेण । पुष्पेण । रेफेण । गिरिणा । मेरुणा । वर्णेन । गर्भेण । गर्भेण । अभिन्न इति किं ? मुनिर्नयति स्वर्गे ॥

* माक्पदस्यात् स्तौ ॥ १०० ॥ पूर्वपदस्था त्परस्य नकारस्य णकारादेशो भवति स्तौ । पुष्पणखी । रेमणी । चर्मणखी । भीमखी स्त्री । स्ताविति किं ? दीर्घनासिकः ।

* अगः ॥ १०१ ॥ गकारान्तान्नकारस्य णो न भवति । ऋग्मन ।

*कोट्राद्भ्यो वनं ॥ १०२ ॥ कोटरादिभ्यः परं वन मित्यस्य णत्वं स्तौ । कोटरावणं । मिश्रकावणं । सिध्रकावणं । सारिकावणं । पुरगावणं । एभ्य इति किं ? चित्रवनं । मनोहरवनं ।

मोप्रस्वार्निःशरेक्षुप्लक्षपीयूक्षाकार्ष्यरीम्र खदिरात् ॥ १ २ ॥ एभ्यो वननकारस्य णो भवति । प्रवणं । अम्रेवणे । अन्तर्वणे । निर्वणं । शरवण । इक्षुवणं । प्लक्षवणं । पीयूक्षावणं । कार्ष्यवणं । आम्रवण । खदिरवणं ॥

* द्विव्यक्षरेभ्यो इक्षौषधिभ्योऽनिरीकादिभ्यो वा ॥ १०४ ॥ द्विव्यक्षरेभ्यो इक्षौषधिवाचिभ्य निरीकादिरहितेभ्यो वनस्य नस्य णो वा स्यात् । दारुवण दारुवनमत्वरीवणं,अत्वरीवनं । दूर्वावणं । दूर्वावनं । व्रीहिवणं, व्रीहिवनं । कोद्रववणं, कोद्रववन । द्विव्यक्षर इति किं देवदारुवनं । भद्र दारुवनं । रामभापवनं । इक्षौषधिभ्यः इति किं ? पितृवन । अनिरीकादिभ्य इति किं ? इरीकावनं कुबरवनं । तिमिरवनं । समीरवनं ।

+ ग्रामाग्राम्नीः ॥ १०५ ॥ आभ्यां नी नकारस्य णो भवति । ग्रामणी । अग्रणी ।

* नस ॥ १०६ ॥ गे परो नसो णकारादेशो भवति । प्रणसा नासिका अस्य-प्रणसं मुखं । निर्णस ।

अतोऽन्हः ॥ १ ७ ॥ अकारान्तात्परस्याह्नस्य णत्वं भवति । पूर्वाह्णः । अपराह्णः । अत इति किं ? निरह्न । दुरन्हः ।

चतुस्त्रेवयसि हायन ॥ १०८ ॥ चतुर् त्रिभ्यां हायनस्य नस्य णो भवति वयसि गम्यमाने। चतुर्हायणा वत्स । त्रिहायणोऽश्वः। चतुर्भ्यामिति किं? क्षहायन पक्षीवयसीति किं? चतुर्हायना शाला।

वाणाद्वाहन ॥ १०९ ॥ वाणात्परस्य वाहनस्य नकारस्य णो भवति। इक्षुवाहण। शरवाहणा। वाणादिति किं? सुरवाहनं।

पानं देशेऽसः ॥ ११० ॥ देशे गम्यमाने पानस्य नकारादसो भवति-असः। क्षीरपाणा कांशा। सौवीरपाणाः प्रादिशा। सुरापाणाः प्राच्या। देशे इति किं? दाक्षिपान। असेरिति किं? सर्पिष्पाना।

वा भावकरण ॥ १११ ॥ भावे करणे च वर्तमानस्य पानस्य णो वा स्यात्। सौवीरपाण, सौवीरपान। क्षीरपाणं क्षीरपानं वर्तते। करण—क्षीरपाणः, क्षीरपानः। वारिपाण, वारिपान कंस। भावकरण इति किं? क्षीरपाना घोषः।

गिरिनद्यादीनां ॥ ११२ ॥ एषां वा णो भवति। गिरिणदी। गिरिनदी। चक्रणितम्बा। चक्रनितंबा। माषाणः। माषोनः।

मर्तवयुमसुपि ॥११३॥ मूर्त्ते युमि सुपि च यो नकारस्तस्य वा णा भवति। माषवापिणौ माषवापिनौ। व्रीहिवापिणौ, व्रीहिवापिनौ। माषवापाणि। माषवापानि। व्रीहिवापाणि। व्रीहिवापानि। माषवापेण, माषवापेन। मायरस्या स्यादिति किं? कुरवारिणा।

एकाच्यो च ॥ ११४ ॥ एकाचि यो स्थितस्य मूर्तयुमसुम्नकार॰ णो भवति। मवहणौ। वृत्रहणौ। क्षीरपाणि। सुरापाणि। सुरापेण। क्षीरपेण।

सक्थे ॥ ११५ ॥ सकर्गौ यो स्थितस्य मूर्तयुमसुम्नकारस्य णो भवति। मोक्षकामिणौ। स्वर्गकामिणौ। स्वर्गकामाणि। करयुगाणि। गुरुयुगेण। करयुगेण।

र्यंऽस्वरोऽदुरो विकृतेः ॥ ११६ ॥ दुर्वर्जितात्पूर्वेरत शब्दाच्च विकृतेनकारस्य णो भवति। प्राणिनि प्रणमामि। प्रणमति। परिणमति। प्रतणमति। प्रणामकः। परिणामक। स्वंतर इति किं? प्रानुनयति स्वर्गं। अदुर इति किं? दुर्नय। विकृतरिति किं? प्रनृत्यति। प्रनर्तकः।

शः ॥ ११७ ॥ गेरदुरोऽस्वःशब्दाच्च शकारांतस्य नस्य णा भवति। प्रणश्यति। परिणश्यति। प्रणाशकः। श इति किं? प्रनष्टः। प्रनश्यति।

हिन्त्यामीनोः ॥ ११८॥ गेरदुरोऽस्वःशब्दाच्च हिमीभ्यां युना इत्येतयोर्णो भवति। प्रहिणोति। प्रहिणुतः। प्रमीणाति। प्रमीणीतः।

आनेः ॥ ११९ ॥ गः परस्यानेर्णो भवति। प्रयाणि। प्रापयाणि। प्रतयाणि। प्रयाणि।

नेगदनदपतपदमास्यातिपाविपातिद्राति
प्सातिवपवहोशमुचिस्त्रभो ॥ १२० ॥ गे परस्य नेर्णो भवति गदादिषु परतः। प्रणिगदति। प्रणिगदिता। परिणिगदति। परिणिगदिता। प्रणिनदति। वीरमार्ग प्रणिपतामि। प्रणिपयसे। प्रणिपता। प्रणिपदासि। प्रणिपाति। प्रणिपवति। प्रणिद्रधाति। प्रणिमयते। प्रणिमिमीते। प्रणिमास्यन। प्रणिमाता। प्रणिस्यति। परिणिष्यति। प्रणिहन्ति। प्रणिमातिप्रणियाति। प्रणिद्राति। प्रणिप्साति। प्रणिवपति। प्रणिवहति। प्रणिशाम्यति। प्रणिचिनोति। प्रणिदेग्धे। अन्तर्णिगदति।

शेष वाऽपतिक्कस्यादौ ॥ १२१ ॥ शेषे गदादिवर्जिते धौ अचर्गते अककारखकारादौ

नेणा णो भवति । प्रभिनचति । प्रनिरचति । परिणिभिनाति । परिनिभिनत्ति । अपांत इति किं ? प्रनिपिनष्टि । प्रकम्मादाविति किं ? प्रभि कगति । प्रनिखनति । प्रतादिग्रहणमुत्तरेणार्थं । प्रभिषेक्ष्यति । प्रभिचकार । प्रभिचखाद ।

इतोऽनितः ॥ १२२॥ इकारांतात् परस्या निरणा वा स्यात् । प्रणामति । प्रपनिति । इत इति किं ? प्राणिति ।

अने च ॥ १२३ ॥ न परस्यानितेर्णो भव त्यनेऽर्थे च । पराणित । हे प्राण ।

हौ ॥ १२४ ॥ गरणितद्वौ नकारौ विनि यम्यते । प्राणिणिषति । पराणिणिषति । प्राणि णात् । पराणिणन् । हाविति किं ? प्राणिणिनिष्वा

घ्न । १२५ ॥ गे परस्य हंतर्णो भवति। प्रहण्यते । परिहण्यते । प्रहणनं । परिहणनम ।

वा म्वा ॥ १२६ ॥ गेर्हंतेर्णो वा स्यात् मकारवकारयो परत । प्रहण्मः । प्रहन्म । प्रहण्व । प्रहन्व ।

कस पाऽमाप्पूम्कमूगमप्यापीवेपोऽपः ॥ १२७ ॥ अपकारांताद्वा पराद्गादेवर्णिसंबद्धो परस्य कृत्स्थनकारस्याच परस्य णो भवति । प्रयाणं । परियाणीयं । प्रवपणं । प्रीणं । प्रही णमान । प्रीणीति किं ? प्रयाहम । अप इति किं ? प्रभुग्न । प्रभुग्नवान् । अमादेरिति किं ? प्रगानं । परिमानं । परिभवनं । प्रकमनं । प्रगमनं । प्रकमनं । प्रगमनं । प्रप्यायनं प्रवेपनं अप इति किं ? निष्पानं । दुष्पानं ।

नुमी ग्लादेरर ॥ १२८ ॥ न परस्य णो इकारदेरत नुमि सति कृत्स्थनकारस्य णो भवति । प्रइगणं । प्रेंखणं । प्रेंगणं । प्रमादनं । नुमीति किं ? नुम्यसति न नियमः । प्रवर्णं । इरत इति किं ? प्रेंखनं । प्रमिमें । प्रचिनिम

मार्थमेवकारः। नुम्येवाद्विरिति मा भूत् -प्रोहणं।

णिरस्निभुग्मो वा ॥ १२९॥ ण्यंतात् इक पराद् इजुसम पोः कृत्स्थनकारस्य गे परस्य वा णो भवति । प्रयापणं । प्रयापनं । प्रयाप्यमाणं । प्रयाप्यमानं । प्रकोपणं । प्रकोपनं । प्रमाहणं । प्रमाहनं । इस्भूतम किं ? प्रेहणं । पराहणं । इजुग इति किं ? प्रवहणं । अमादेरिति किं ? प्रभापमा प्रभावना । प्रयापना । प्रगमना ।

निसनिंक्षनिंदां ॥ १३० ॥ गरदुरोऽस्य परषां निसादीनां कृति परे णा वा भवति । प्रणिंसनं । प्रनिंसनं । प्रणिंक्षनं प्रनिंक्षनं । प्रणिंदनं प्रनिंदनं ।

निर्विण्ण ॥ १३१ ॥ निस्पूर्वाद्विद परस्य कृत्स्थनकारस्य णो निपात्य । निर्विण्णः प्रमार्जीत् ।

मोऽन्तरोऽयनघ्ना दम ॥ १३२ ॥ अंतर मकारात्परस्य अयनस्य हंतेश्च णो न स्यात् दय र्थे । अंतरयण । अंतर्हणः देशः । दय इति किं ? अंतरयणं ।

क्षुभ्नादिष्वो नम ॥ १३३ ॥ क्षकारे चवर्गे नकारे टवर्गे सकारे तवर्गे च मिमितनिमित्तयो र्मध्ये सति णत्वं न स्यात् । रचना । निरयन । अर्चना । मूर्छना । उपार्जनं । क्षुभ्नन । प्रहन । दहन । मर्दनं । दारयन । रसन । वर्तनं । कीर्तन । प्रनर्दनं । प्रमर्दनं ।

पदेऽन्तात्पदादृति ॥ १३४ ॥ णादुर्ध्वं पदे मध्ये सति णो नास्यद्वति । प्रावनद्ध । मापकुम्भवापेन । चतुरंगयोगेन । अमादीति किं ? प्रपाणद्वं । निर्णीतं । प्रहणीति किं ? माहमानमयन ।

षि घ्न ॥ १३५॥ षमस्य सति हंतेर्णो न स्यात् । प्रघ्नंति । प्रघ्नः । षीनि किं ? प्रहरणा ।

क्षुभ्नादिषु ॥ १३६ ॥ क्षुभ्नादिषु पदेषु च णकारस्य णो न स्यात् क्षुभ्नाति । क्षुभ्नीतः ।

दृग्भाति । मृन्मुठ । भ्रूनदी । हरिनंदनः । श्रीनन्दीस्यादि । मरान् । मापान् । दोषान् ।

नृतर्पर्कि ॥ १३७ ॥ मूर्तेर्माकि णा नास्ति । नरीनृत्यते । नर्नर्ति ।

स्तोः श्चुना श्चु ॥१३८॥ सकारतवर्गयोः शकारचवर्गाभ्यां योगे शकारचवर्गौ भवत । कश्चते । भिनाक्यश्चामव । तच्छरति । भन्भिचिनाति पुर्ण । प्रामीश्चिनाति पापर्व । तच्छस्या । तच्चरति । तच्छयति । सज्जयति । तज्ञकारः । तज्ञकारेण । राज्ञः । याच्ञा ।

ष्टुना ष्टुः ॥ १३९ ॥ स्तोः सकारतवर्गयो षकारटवर्गाभ्यां योगे षकारटवर्गौ स्त । कष्टिक । कट्टीकते । पुरुषढकयति । पेष्टा । तट्टीकस । तट्टकारेण । स्तुडीन । तट्टीकते । भवाण्णकारीयति ।

टानाम्नगरीनवते ॥ १४० ॥ पदांतादृटोः परेषां एषां सोऽष्टुर्भवति । षण्णां । षण्णगरी । षण्णवति । भिन्नमार्थोऽयं योग ~पदांताद्दारपा मव दुर्नान्यम्म । पट्सर्व । षट्स्थं । षट्ता । मधुलिट् सीदति मरुत्सत्तामृतलिट् तरति दु स्त

न ताप्ये ॥१४१॥ षकारे परे तवर्गस्य नास्ति । तीर्थकृत्षोडशः । महापष । पीति किं ? तट्टकार ।

शात् ॥१४२॥ शकारातो स्तुन स्यात् । अश्नाति । प्रश्न ।

यरो ङ वा ङ वा ॥१४३॥ यरःपदांतस्य ङ परे ङ वा भवति । वाङ्मधुरः । वाग्मधुर अम्नीति । अग्नीतिः । षण्मुखानि । षड्मुखानि तन्मवनं । तद्वनं । ककुम्मण्डलं । ककुम्मण्डलं । ङ इति किं ? गुरुवाक्ऋभाव ।

स्य ॥१४४॥ यरः ककारादौ स्ये परे नित्यं कादेशो भवति । वाङ्मयामयम्मय । तन्मात्र ।

रीस्यो ॥१४५॥ पदांतयो रीसो पूर्व स्य सासको को भवति । नृँ: पाहि । पुँस्कोकिल । पुँस्कामा ।

सय् सय शरि ॥१४६॥ सयः सय् वा स्यात् शरि परतः । क्षीरं । क्षीरं । अप्सरा । अप्सरा । सय इति किं मकान्साधु । शरीति किं वाक्चरति ।

शरि ह ॥१४७॥ शर परस्य सयः द्वे रूपे वा स्त । कच्छादयति । कच्छादयति । स्वामी । स्वामी ।

यणा मय ॥१४८॥ यणः परस्य मयो वा द्वे स्त । दीर्घ । दीर्घ । वाल्मीक वाल्मीक । अथवा-मय परस्य यणा द्वे स्त । दद्ध्यत्र । दध्यत्र । मद्ध्वत्र । मध्वत्र । मद्ध्वत्र ।

अचा ह्रोऽस्य ॥१४९॥ अचः पराभ्यां रेफहकाराभ्यां परस्य रेफहकारावर्जितस्य यणस्य द्वे वा स्तः । आर्य्य । आर्य । ब्रह्म्य । ब्राह्म । अच इति किं ह्नुतं । अहेय इति किं ? आर्हः । मीड्र । वीर ।

अच ॥१५०॥ अचीसर्वकारस्य परस्य द्वे वा स्तः । दध्यत्रम । दध्यत्रम । त्वक्ष्त्वक् । त्वग्, त्वग् । वष् । वष् । षड् । षड् । अच इति किं ? पार्थ ।

न स्फऽचि ॥ १५१ ॥ स्फस्म चाचि च परे अद्वा द्वे रूप न स्त । हेल । कुलीनादिमिषु ।

शर ॥१५२॥ शराऽचि द्वे न स्तः। आदर्शः । दर्श । सर्शे । अचीति किं ? षप्यर्मिते ।

पुत्रस्यादि पुत्रादिन्याक्रोश ॥ १५३ ॥ आदिनि पुत्रादिनि च परे पुत्रस्याक्रोश द्वे न स्त आक्रोशविषये । पुत्रादिनी । पुत्रपुत्रादिनी त्वमसि पापे । आक्रोश इति किं ? पुत्रादिनी । पुत्रपुत्रादिनी शिशुमारी ।

झलो जश् झशि ॥१५४॥ झलां जशतां झष्

मेवा मो भवति । मणिरमति । मनिरमति । परिभिभिनत्ति । परिनिभिनत्ति । अपांव इति किं ? मभिपिनष्टि । अकम्मादावित्ति किं ? मनि कराति । मनिखनति । मतान्तिमदमनुस्वेयार्थे । मभिपेक्ष्यति । मामिचकार । मनिचम्याद ।

इत्तोऽनितः ॥ १२२॥ इकारांताद्ध परस्या नितणो वा स्यात् । पयाणति । पयनिति । इत इति किं ? माणिति ।

अते च ॥ १२३ ॥ ग परस्य निते मो भव त्यतिऽन्तत च । पराणित । इमाण ।

वौ ॥ १२४ ॥ गर्गनितर्ह्री ग्रकारो विनि यम्यते । माणिणिनति । पराणिणिपति । माणि सात् । पराणिणत् । द्वावित्ति किं ? माणिनिभिन्न्या

म्न ॥ १२५ ॥ गे परस्य इतेर्णो भवति। प्रहण्यते । परिहण्यते । प्रहणन । परिहणम ।

वा म्या ॥ १२६ ॥ गेर्हतेर्णो वा स्यात् मकारवकारयो परत । प्रहण्मः । प्रहन्मः । प्रहण्व । प्रहन्व ।

कस्यऽपाऽमावृषूम्कमृगम्प्यावीचिपोऽपः ॥ १२७ ॥ चवकारांताद्रे पराद्धातिर्मिताद्धो परस्य हृत्स्यनकारस्यान्त परस्य णा भवति । प्रयाणं । परियाणीयं । प्रमवणं । प्रहीण । मही पयान । कलीति किं ? प्रमाहन । अप इति किं ? प्रभुग्न । प्रभुग्नवान् । चमात्तारिति किं ? प्रगानं । परिमानं । परिभवनं । प्रमवनं । प्रवनं । प्रक मनं । प्रगमनं । प्रण्यावर्णीत्सूरनी भप इति किं ? निण्यान । दुग्यानं ।

मुमी ग्यादेरेव ॥ १२८ ॥ ने परस्य मो इमादेरेव मुमि सति हृत्स्यमरस्य ण्य भवति । मेखणं । परेङ्गणं । मेमणं । अवरिंखणं । मुमीति किं ? मुम्यसति न नियमः । प्रयहणं । इमादेरिति किं ? प्रेमन्नं । प्रमेयमं । इत्स्यनिम मार्गमिवमार । नुम्येमादेरिति मा भूत् मोहणं ।

णिरखिग्रुको वा ॥ १२९॥ ण्यंतात् इक पराद् इग्रुक्य णः हृत्स्यकारस्य मे परस्य णा णो भवति । प्रयापणं । प्रयापनं । प्रयाण्यमाणं । प्रयाप्यमानं । प्रकोपणं । प्रकोपनं । प्रमाहणं । प्रमाहनं । हस्महणं किं? मेहणं । पराहणं । इग्रुक इति किं ? प्रवहणं । अमादेरिति किं ? प्रमाचना प्रमाचना । प्रयाचना । प्रकामना ।

निसनिपनिंद्रां ॥ १३० ॥ मातुरोऽस्य परणां निसादीनां कृति परं णा वा भवति । प्रणिसनं । प्रनिसनं । प्रणिंद्रनं प्रनिंद्रनं । प्रणि दनं प्रनिंदनं ।

निर्विण्ण ॥ १३१ ॥ निसृपूर्वाद्विद परस्य हृत्स्यकारस्य णो निपात्यते । निर्विण्णः प्रमार्थीत।

नाऽन्तरोऽयनऽक्षा देश ॥ १३२ ॥ अन्तर शब्दात्परस्य अयनस्य देशेऽर्थे णो न स्यात् दश ऽर्थे । अन्तरयन । अन्तर्हन देशः । दश इति किं ? अन्तरयणं ।

क्षुभ्नादिषु मध्ये ॥ १३३ ॥ चकारे चवर्गे टकारे टवर्गे सकारे तवर्गे च निमित्तनिमित्तिनो र्मध्ये सति परस्य ण स्यात् । रक्षना । निरयन । मचना । मूर्छना । उपायनं । दुस्तम । दृढन । इदन । मर्दनं । वार्तमन । रसन । वर्तनं । दर्शन । प्रमर्दनं । प्रवर्धनं ।

पदेऽन्तात्सपगृति ॥ १३४ ॥ भाद्रीष पदे मध्ये सति णो नास्त्यति । माषवय । माषकुंभवापेन । चतुरंगयोगन । अनाकीति किं पयापदं । निवीर्त । अहृतीति किं माद्रयामर्थेना

पि म्न ॥ १३५॥ पेमय्य सति इतेर्णो न स्यात् । प्रघ्नन्ति । प्रघ्नन्तः । पीति किं ? प्रहणनः ।

क्षुम्नादिषु ॥ १३६ ॥ क्षुम्नादिषु परस्य च नकारस्य णा न स्यात् क्षुम्नाति । क्षुम्नीतः ।

श्रीसोमदेवमुनिनिर्मितमादधाति या नौः प्रतीतगुणनन्दितशब्दवार्धौ ।
सेयं सतामनघचेतसि विस्फुरन्ती वृत्तिः सदानुपदा परिवर्तिषीष्ट ॥ १ ॥

स्वस्ति श्रीकोल्हापुरदेशान्तर्वर्त्यार्जुरिकामहास्थानयुधिष्ठिरावतारमहामण्डलेश्वरगण्डरादित्यदेवनिर्मापितत्रिभुवनतिलकजिनालये श्रीमत्परमपरमेष्ठिश्रीनेमिनाथश्रीपादपद्माराधनबलेन वादीभवज्राङ्कुशश्रीविशालकीर्तिपण्डितदेववैयावृत्यतः श्रीमच्छिलाहारकुलकमलमार्तण्डतेजःपुञ्जराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकपश्चिमचक्रवर्तिश्रीवीरभोजदेवविजयराज्ये शकवर्षैकसहस्रैकशतसप्तविंशति ११२७ तमक्रोधनसंवत्सरे स्वस्तिसमस्तानवद्यविद्याचक्रवर्तिश्रीपूज्यपादानुरक्तचेतसा श्रीमत्सोमदेवमुनीश्वरेण विरचितेयं शब्दार्णवचन्द्रिका नाम वृत्तिरिति ।

इति श्रीपूज्यपादकृतजैनेन्द्रमहाव्याकरणं संपूर्णं ।

श्रीरस्तु । शुभं भवतु । संवत् १७१२ वर्षे कार्तिकसुदि-अष्टमी बुधे वागडदेशे सागवाडा नगरे श्रीआदीश्वरजिनचैत्यालये राउलश्रीपुञ्जराजविजयराज्ये श्रीमूलसंघे सरस्वतीगच्छे बलात्कारगणे श्रीकुन्दकुन्दाचार्यान्वये भट्टारकश्रीप्रभाचन्द्रदेवास्तत्पट्टे भट्टारक-श्रीपद्मनन्दिदेवास्तत्पट्टे भट्टारक-श्रीसकलकीर्तिदेवास्तत्पट्टे भट्टारक-श्रीभुवनकीर्तिदेवास्तत्पट्टे भट्टारक-श्रीज्ञानभूषणदेवास्तत्पट्टे भट्टारक-श्रीविजयकीर्तिदेवास्तत्पट्टे भट्टारक-श्रीशुभचन्द्रदेवास्तत्पट्टे भट्टारक-श्रीसुमतिकीर्तिदेवास्तत्पट्टे भट्टारक-श्रीगुणकीर्तिदेवास्तत्पट्टे भट्टारक-श्रीवादिभूषणदेवास्तत्पट्टे भट्टारक-श्रीरामकीर्तिदेवास्तत्पट्टे भट्टारक-श्रीपद्मनन्दिदेवास्तत्पट्टे भट्टारक-श्रीदेवेन्द्रकीर्तिदेवास्तदाम्नाये मुनिश्रीश्रुतकीर्तिस्तच्छिष्यमुनिश्रीदेवकीर्तिस्तच्छिष्याचार्यश्रीकल्याणकीर्तिस्तच्छिष्यब्रह्मतेजपालेन स्वज्ञानावरणीयकर्मक्षयार्थं स्वपरपठनार्थं जैनेन्द्रमहाव्याकरणं सवृत्तिकं लिखितं शोधितं च ॥ इत्यलम् ।

भवति झलि परतः । धाता । धोढुम् । धाढव्यं । मधुड् । मधुड्भ्याम् । कभ्या । कम्भर्यं । बकम्भ । बकम्भ्या । दोग्धा । दोग्धुं । दोग्धव्यं । झलीति किं ? दुग्महे ।

चस्तरि ॥१५५॥ झषां स्तरि परे चर् स्यात् । भेत्ता । भेत्तुं । भेत्तव्यं । लप्स्यते । मधुलिट् चरति । स्तरीति किं ? मम्यते ।

ङा णोऽप्यम्नाङ् चात्वेः ॥१५७॥ मते वर्णे मावस्याम्यो वा ङो भवति विसर्गे अनाङ् चार्वीश्च स्यतत्ता । सार्मं साम । तद्वौं तद्वा । वार्षिं वापि मर्धुं मधु । अम इति किं ? कर्तुं । अप नाङ्चात्वेरिति किं ? मुनी । किमु । आङ्वमम किं ?पाटलिपुत्रार्द्धौ ।

स्म्नः श्नो य् ॥१५८॥ स्नाम-सकारस्य या वा भवति । भास्माता । भास्त्राता । भास्मातुं । भास्त्रातु । भास्मातव्यं । भास्त्रातव्यं ।

यय्यऽम्परं सं ॥१५९॥ यमि परतः—र्य रस्यनुस्वार परस्य सं भवति । शङ्कित ।मञ्चित । रिङ्गित । शान्त । कम्पत ।

वा नुक्पदान्तस्य ॥१६०॥ नुक पदान्तस्यानु स्वारस्य च परसं वा स्यात् यमि परतः। यद्वम्मते यम्मम्यते । संभ्यतेऽसंम्यत ।संयत । सँव्वत्सर संवत्सर । सँल्लोकं । संलोकं । त्वङ्करोषि । त्वं करोषि । त्वञ्चरसि । त्वं चरसि । त्वण्टीकसे । त्वं टीकसे । त्वन्तरसि । त्वं तरसि । त्वम् पचसि। त्वं पचसि ।

हिम्नियनः ॥१६१॥ हकारे म ङ य म ल वे परतः—पदान्तानुस्वारस्यैषामेव स्वा स ङ य म ला वा भवति । किम्ह्मयति । किंह्मयते । किं ह्यावयति । किञ्ह्यावयति । किम्ह्मयः । किंह्य । किँह्वलयति । किंह्वलयति । किन्नुते । किंन्नुते

वोर्णि ॥१६२॥ सवर्णस्य णकारे परतः परसं स्यात् । विपुलस्नाता । भवरनाता । भवांस्नाता ।

स्यारलमोः पूर्वस्याट् ॥१६३॥ उद्‌परस्य स्थास्तंभो सकारादेः पूर्वसं स्यात् । उत्थाता । उत्थातुं । उत्थातव्यं । उत्तंभिता । उत्तंभितुं । उत्तंभितव्यं । स्थास्तम्भ इति किं ? उत्हरति ।

झयो ह ॥ १६४ ॥ झयः पदान्तात्परस्य हकारस्य पूर्वसं भवति । सुवाग्घसति । वाग्घसति । अज्झलौ । अज्हलौ । षड्ढलानि । षड् हलानि । तद्धित । तद्हितं । ककुब्भासः । ककुभ्हासः । झय इति किं ? माङ् हसति ।

शश्छोऽमि ॥ १६५ ॥ झय परस्य शकारस्य छो भवत्यमि परतः । वाक्छ्यामा । वाक्श्यामा । वाक्छूरः वाक्शूर । तच्छ्वेतं । तच्श्वेतं । ककुप्छ्वेतं । ककुप्श्वेतं । तच्छ्लोकः । तच्श्लोकः । अमीति किं ? वाक् श्च्योतति ।

हमो यमां यमि खं ॥ १६६ ॥ हल परेषां यमां यमि परे खं भवति । अम्मा इत्यत्र द्वौ मकारौ द्वितीयः तृतीयः मध्यमस्य खं। आदित्या —आदित्यः । अपसर्पे द्वयोरेव मध्ये च मध्यमस्य मध्यमपाणां खं । हल इति किं ? अन्नं । यम इति किं ? बाहुः । यमीति किंचार्गी ।

झरो झरि स्वे ॥ १६७॥ हल परस्य झरः स्वे झरि परतः खं भवति । भित्ता । भत्ता । भर्त । मरुत । मरुत्तः । झर इति किं ? शार्ङ्गौ स्व इति किं ? तप्ता ।

चतुष्टयं समन्तभद्रस्य ॥ १६८ ॥ झया ह इत्यादिसूत्रचतुष्टयं समन्तभद्राचार्यमतेन भवति नान्येषामिति विकल्पः तथा चोदाहृतं ।

समाप्तः चतुर्थपाद ।

इति जैनेन्द्रव्याकरणे अभयनन्दिविरचितायां वृत्तौ पञ्चमाध्याय ।

सं	धु	अर्थ
१४१	टुवेपृङ्	
१४२	केपृङ्	
१४३	खेपृङ्	चलन
१४४	गपृङ्	
१४४	ग्लेपृङ्	
१४५	कपिङ्	
१४६	मेपृङ्	गतौ
१४७	रपृङ्	
१४८	मप्ले	लज्जायां
१४९	रसृङ्	
१५	रमिङ्	शब्दे
१५१	भमिङ्	
१५२	चमिङ्	
१५३	भ्यसिङ्	अवस्रसे
१५४	कशङ्	वर्णे
१५५	डीशङ्	अयार्थेच च
१५६	धीशङ्	मन
१५७	छीसृङ्	
१५८	चीसृङ्	कथने
१५९	शस्मे	
१६०	वस्मे	भाजने
१६१	गस्मे	भावे
१६२	वमिङ्	गात्रविमाम
१६३	वृमिङ्	
१६४	धमिङ्	
१६५	स्तमिङ्	स्तंभे
१६६	धुमुङ्	
१६७	माने	पूजायां
१६८	पने	स्तुतौ
१६९	पणे	व्यवहारे च
१७	धुभे	भ्रमण
१७१	धूर्भे	
१७२	चिणिङ्	
१७२	भ्रणिङ्	महणे
१७३	घृणिङ्	
१७४	मामे	क्रोधे
१७५	क्षमूषे	सहने
१७६	कमुङ्	कान्तौ

स	धु	अर्थ
१७७	अयै	
१७८	वयै	
१७९	पयै	
१८	मयै	
१८१	पयै	गतौ
१८२	नयै	
१८३	रयै	
१८४	पयै	
१८५	रेपृङ्	
१८६	तयै	रक्षायां च
१८७	दयै	गतिदानमन्दहणहिंसासु च
१८८	उयीङ्	तन्तुसन्ताने
१८९	पूयीङ्	दुर्गन्धिविस्तरणयो
१९	क्नायीङ्	विधूनने
१९१	स्फायीङ्	वृद्धौ
१९२	आप्यायीङ्	
१९३	तायृङ्	सन्तानपालनयो
१९४	क्नूयीङ्	
१९५	कठे	
१९६	कुठे	सुप्तौ
१९७	वठे	
१९८	मठे	
१९९	गठे	कंये च
२	मठे	धारणे
२ १	मठे	
२०२	मठे	दानहिंसापारभाषणेषु
२ ३	मठे	
२ ४	कठे	सत्याशब्दयो
२ ५	सेवृङ्	
२ ६	देवृङ्	देवने
२ ७	दपृङ्	
२ ८	पवृङ्	
२ ९	दपृङ्	
२१	कवृङ्	
२११	सेवृङ्	सवन
२१२	गवृङ्	
२१३	ग्लेवृङ्	
२१४	पवृङ्	

सं.	धु	अर्थ
६४	ढौकृङ्	
६५	त्रौकृङ्	
६६	ष्वष्कै	
६७	वस्कै	
६८	मस्कै	
६९	तिकै	गतौ
७	टिकै	
७१	टीकृङ्	
७२	रघिङ्	
७३	लघिङ्	
७४	अघिङ्	गत्याक्षेपे
७५	वघिङ्	
७६	मघिङ्	कैतवे च
७७	राघृङ्	सामर्थ्ये
७८	लाघृङ्	
७९	द्राघृङ्	आयासे च
८	श्लाघृङ्	कत्थने
८१	पच	हैठायां
८२	घावृङ्	हसने
८३	शचै	व्यक्तायां वाचि
८४	श्वचै	गतौ
८५	श्वचिङ्	
८६	कचै	बन्धने
८७	कचिङ्	दीप्तौ च
८८	मचै	कल्कने
८९	मचिङ्	धारणोच्छ्रायपूजासु च
•	पचिङ्	व्यक्तीकरणे
९१	ष्टुचै	प्रसादे
९२	तिजौङ्	क्षमानिशामनयोः
९३	ईजै	गतिकुत्सनयोः
९४	ऋजै	गतिस्थानार्जनेषु
९५	ऋजिङ्	भर्जने
९६	भृजैङ्	
९७	एजृ	
९८	भ्रेजृ	दीप्तौ
९९	भ्राजृ	
१	ईजै	
१ १	ईक्ष	[illegible]

सं.	धु	अर्थ
१ २	घट्ट	चलने
१ ३	स्फुटि	विकसने
१ ४	चेष्टि	चेष्टायां
१ ५	गोष्टि	
१ ६	लोष्टि	संघाते
१ ७	वेष्टिङ्	
१ ८	पिष्टिङ्	
१ ९	अष्टिङ्	हिंसायां च
११	हिडिङ्	गत्यनादरयोः
१११	कुडिङ्	दाहे
११२	वडिङ्	वेष्टने
११३	मडिङ्	
११४	वेठि	
११५	भडिङ्	परिभाषणायां
११६	मडिङ्	मुदौ
११७	तुडिङ्	तोडने
११८	भुडिङ्	भृतौ
११९	चडिङ्	कोपे
१२	तडिङ्	ताडने
१२१	कडिङ्	मदे
१२२	खडिङ्	मन्थे
१२३	हुडृङ्	अनादरे
१२४	वाडृङ्	आप्लाव्ये
१२५	द्राडृङ्	विशरणे
१२६	ध्राडृङ्	
१२७	शाडृङ्	श्लाघायां
१२८	पिडिङ्	गतौ
१२९	भिडिङ्	
१३	शडिङ्	एकचर्यायां
१३१	मण्डिङ्	शोके
१३२	कुण्ठिङ्	
१३३	मुण्डृ	पलायने (चलने)
१३४	एठ	विबाधायां
१३५	हेठ	
१३६	गुठिङ्	गुप्तौ
१३७	णिडृ	स्तुतौ
१३८	वेडृ	
१३९	तुडृ	[illegible]
१४०	[illegible]	दैन्ये

सं	धु	अर्थ
२८९	द्युते	दीप्तौ
२९	श्वुते	
२९१	शुभ	
२९२	रुचै	अभिप्रीतौ च
२९३	घिणाङ्	वर्णे
२९४	मिमिङ्	शब्दे
२९५	भिन्दिदाङ्	भाषणे च
२९६	घुटे	परिवर्तने च
२९७	रुटै	प्रतिघाते
२९८	लुटै	
२९९	लुठै	
३००	शुभे	सञ्चलने
३०१	क्षुभै	हिंसायां
३०२	स्रंसुङ्	अवस्रंसने
३०३	भ्रंसुङ्	
३०४	ध्वंसुङ्	गतौ च
३०५	स्रम्भुङ्	विश्वासे
३०६	वृतुङ्	वृत्तौ
३०७	वृधुङ्	वृद्धौ
३०८	शृधुङ्	शब्दकुत्सायां
३०९	स्यन्दूङ्	स्रवे
३१	कृपूङ्	सामर्थ्ये

घटादि

सं	धु	अर्थ
३११	घटिष्	चेष्टायां
३१२	व्यथिष्	भयचलनयोः
३१३	प्रथिष्	प्रख्यातौ
३१४	म्रदिष्	विस्तारे
३१५	स्खदिष्	स्खदने
३१६	क्षञ्जिष्	गतौ
३१७	दक्षिष्	हिंसागत्योः
३१८	क्रपिष्	कृपायां
३१९	कदिष्	वैक्लव्ये
३२	क्रदिष्	
३२१	क्लदिष्	
३२१	ञित्वरिष्	संभ्रमे
३२२	दक्षि	गतिहिंसायां
३२३	क्रपि	कृपायां

ज्वरादय अमी

सं	धु	अर्थ
३२४	ज्वर	रोगे
३२५	गड	सेचने
३२६	हेड	वेष्टने
३२७	वट	परिभाषणे
३२८	भट	
३२९	नट	नृत्तौ
३३	ष्टक	प्रतिघाते
३३१	चक	तृप्तौ च
३३२	कखे	हसने
३३३	रगे	शङ्कने
३३४	लगे	सङ्गे
३३५	ह्रगे	संवरणे
३३६	ह्लगे	
३३७	षगे	
३३८	ष्टगे	
३३९	अक	कुटिलायां गतौ
३४	अग	
३४१	कण	गतौ
३४२	रण	
३४३	चण	
३४४	शण	दाने
३४५	श्रण	
३४६	श्रथ	हिंसायां
३४७	श्लथ	
३४८	क्नथ	
३४९	क्रथ	
३५	चण	
३५१	छद	चलने
३५२	ह्रस	
३५३	ज्वल	दीप्तौ
३५४	स्मृ	आध्याने
३५५	दृ	भये
३५६	नृ	भये
३५७	श्रा	पाके
३५८	चलि	कम्पने
३५९	छदिर्	ऊर्जने
३६	लडि	जिह्वोन्मथने
३६१	मदी	हर्षग्लपनयोः
३६२	ध्वनि	शब्दे
३६३	स्वन	अवतंसने
३६४	चक	

सं.	धातु	अर्थ
४३९	क्लिदि	परिदेवने
४४	स्कन्दिरौ	गतिशोषणयोः
४४१	क्षुध	क्षुधौ
४४२	उख	
४४३	णख	
४४४	वख	
४४५	मख	
४४६	रख	
४४७	लख	
४४८	रखि	
४४९	लखि	
४५	इखि	
४५१	ईखि	
४५२	वल्ग	गतौ
४५३	रगि	
४५४	लगि	
४५५	अगि	
४५६	वगि	
४५७	तगि	
४५८	मगि	
४५९	त्वगि	
४६	इगि	
४६१	रिगि	
४६२	लिगि	
४६३	त्वगि	कम्पने च
४६४	युगि	वर्जने
४६५	जुगि	
४६६	बुगि	
४६७	दीघ	पालने
४६८	शीघ	शोषणे
४६९	शिघि	आघ्राणे
४७	लोकृ	
४७१	राधृ	
४७२	लसृ	भाषणावभासयोः
४७३	हासृ	
४७४	भासृ	
४७५	शासृ	व्याप्तौ
४७६	भ्रासृ	
४७७	षच	नीचैर्गतौ
४७८	लघ	हसने
४७९	कक	
४८०	गग्घ	
४८१	दघि	कृच्छ्रजीवने
४८२	भज	भर्त्सने
४८३	तप	
४८४	छज	
४८५	भजि	
४८६	तर्ज	
४८७	सज	मर्जने
४८८	ध्वजि	
४८९	वज	युद्धे
४९	वजि	
४९१	तुज	हिंसने
४९२	तुजि	पालने च
४९३	पिजि	
४९४	गज	शब्दे
४९५	गुजि	
४९६	गृज	
४९७	गृजि	
४९८	मुज	
४९९	मुजि	
५	वज	
५ १	क्षीज	
५ २	गज	
५ ३	गज	मदने च
५ ४	मजी	स्नाने
५ ५	क्षुप	पाके
५ ६	चुप	उष्णे शब्दे
५ ७	कुप	कौटिल्याल्पीभावयोः
५ ८	लुप	अपनयने
५ ९	अच	गतिपूजनयोः
५१	वंचु	गतौ
५११	चंचु	
५१२	तचु	
५१३	त्वचु	
५१४	मचु	

सं	धा	अर्थ
	भृत् पच्यादिः	
३६५	स्यमु	शब्दे
३६६	स्वन	
३६७	रम्भृङ्	
३६८	टुभ्राजृङ्	दीप्तौ
३६९	टुभ्लाशृङ्	
३७	भाषै	
	भृत् पुलादिः	
३७१	ज्वल	दीप्तौ
३७२	चल	कम्पने
३७३	जल	धान्ये
३७४	टल	वैक्लव्ये
३७५	ट्वल	
३७६	ष्ठल	स्थाने
३७७	हल	विलेखने
३७८	णल	गन्धबन्धनयोः
३७९	पुल	महत्त्वे
३८	कुल	संस्त्यानबन्धनयोः
३८१	फल	
३८२	पथ	
३८३	मुथ	गमने
३८४	पेलृ	
३८५	पथ	
३८६	मुच	हिंसासंवरणयोश्च
३८७	क्वथे	निष्पाके
३८८	मथे	विलोडने
३८९	टुवमु	उद्गिरणे
३९	क्षर	संचलने
३९१	षह	मर्षणे
३९२	रमुङ्	क्रीडायां
३९३	षदॢ	शातने
३९४	षद्लृ	गतिविशरणयोश्च
३९५	क्रुशो	रोदनाह्वानयोः
३९६	कुच	संपर्चनकौटिल्यप्रतिष्टम्भविलेखनेषु
३९७	व्ये	वनने
३९८	क्रमु	गमने
३९९	भू	भुवि

सं	धा	अर्थ
	भृत् श्रन्थादि	
४ १	अत	सातत्यगमने
४ २	चिती	संज्ञाने
४ ३	क्षिती	निवासे
४ ४	कुथ	गतिपूजासर्पणेषु
४ ५	च्युतिर्	निमासे
४ ६	श्चुतिर्	
४ ७	स्च्युतिर्	क्षरणे
४ ८	चुतिर्	
४ ९	कुथि	
४१	पुथि	
४११	लुथि	हिंसासंक्लेशयोः
४१२	मथि	
४१३	मेथृ	
४१४	षिधू	शास्त्रमाङ्गल्ययोः
४१५	षिधु	गतौ
४१६	खादृ	भक्षणे
४१७	खद	स्थैर्ये
४१८	खद	हिंसायां च
४१९	गद	व्यक्तायां वाचि
४२	रद	विलेखने
४२१	ञिक्ष्विदा	
४२२	क्ष्विदा	अव्यक्ते शब्दे
४२३	अर्द	गतियाचनयोः
४२४	नर्द	
४२५	गर्द	शब्दे
४२६	तर्द	हिंसायां
४२७	कर्द	कुत्सिते शब्दे
४२८	खर्द	दशने
४२९	अदि	बन्धने
४३	इदि	परमैश्वर्ये
४३१	बिदि	अवयवे
४३२	भिदि	कुत्सने
४३३	टुनदि	समृद्धौ
४३४	चदि	दीप्तिह्लादनयोः
४३५	त्रदि	चेष्टायां
४३६	कदि	
४३७	क्रदि	आह्वानरोदनयोः

सं.	धु	अर्थ
५८८	भट	
५८९	पट	
९९	इट	
५९१	किट	
५९२	किटी	गतौ
५९३	कठि	
५९४	कुठि	
५९५	अठ	
५९६	डुड	
५९७	पठ	व्यक्तायां वाचि
५९८	वठ	स्थौल्ये
५९९	मठ	मदनिवासयोः
६००	मन्ठ	
६०१	कठ	कृच्छ्रजीवने
६०२	हठ	प्लुतिशठत्वयोः
६०३	उठ	उपघाते
६०४	पिठि	हिंसासंक्लेशयोः
६०५	शठ	कैतवे
६०६	शुठ	गतिप्रतिघाते
६०७	मुठ	
६०८	कुठि	आलस्ये
६०९	लुठि	शोषणे
६१०	चिट	आक्रोशे
६११	अड	उद्यमे
६१२	लड	विलासे
६१३	कड	मदे
६१४	कड्ड	कार्कश्ये
६१५	चुड्ड	भावकरणे
६१६	अड्ड	अभियोगे
६१७	मडि	भूषायां
६१८	कुडि	प्रमर्दने
६१९	मुडि	अल्पीभावे
६२०	मुडि	खण्डने
६२१	वडि	विभाजने
६२२	कुडि	क्षेपे
६२३	लुडि	
६२४	गडि	वदनैकदेशे
६२५	शौडृ	विहारे

सं.	धु	अर्थ
६२६	तुडृ	ताडने
६२७	गुपू	रक्षणे
६२८	धूप	तपः सन्तापे
६२९	जल्प	
६३०	रप	व्यक्तायां वाचि
६३१	लप	
६३२	जप	मानसे च
६३३	चप	सान्त्वने
६३४	षप	समवाये
६३५	चुप	मन्दायां गतौ
६३६	तुप	
६३७	तुंप	
६३८	तुफ	
६३९	तुंफ	
६४०	त्रुप	हिंसायां
६४१	त्रुंप	
६४२	त्रुफ	
६४३	त्रुंफ	
६४४	पिसु	
६४५	पिसु	
६४६	ष्टुम	मारणे च
६४७	यभी	मैथुने
६४८	णभ	
६४९	पर्व	
६५०	रफ	
६५१	रफि	
६५२	अर्ब	
६५३	पर्ब	
६५४	कर्ब	
६५५	खर्ब	गतौ
६५६	गर्ब	
६५७	शर्ब	
६५८	षर्ब	
६५९	चर्ब	
६६०	गम्भ	
६६१	मु	
६६२	मु	
६६३	शुभि	

स	धु	अर्थ
५१५	वञ्चु	
५१६	चञ्चु	
५१७	तञ्चु	
५१८	त्वञ्चु	
५१९	म्रुञ्चु	
५२०	म्लुञ्चु	
५२१	म्रुचु	
५२२	म्लुचु	
५२३	षंज	गतौ
५२४	ध्रज	
५२५	ध्रजि	
५२६	ध्रृज	
५२७	ध्रृजि	
५२८	ध्वज	
५२९	ध्वजि	
५३	ग्रुचु	
५३१	ग्लुचु	स्तेयकरणे
५३२	कुजु	
५३३	खुजु	
५३४	अर्च	पूजायां
५३५	म्लेच्छ	अव्यक्तायां वाचि
५३६	लछ	लक्षणे
५३७	लाछि	
५३८	वाछि	इच्छायां
		आयामे च
५३९	ह्रीछ	लज्जायां
५४	हुर्छा	कौटिल्ये
५४१	मुर्छा	मोहसमुच्छ्राययोः
५४२	स्फुर्छा	विस्तृतौ
५४३	युछ	प्रमादे
५४४	उछि	उञ्छे
५४५	गुज	
५४६	गुजि	अव्यक्ते शब्दे
५४७	कूज	
५४८	अर्ज	अर्जने
५४९	सर्ज	
५५	कर्ज	व्यथने
५५१	खर्ज	मार्जने च

स	धु	अर्थ
५५२	अज	गतिक्षेपणयोः
५५३	तेज	पालने
५५४	खज	मथने
५५५	खजि	गतिवैकल्ये
५५६	एजृ	कम्पने
५५७	टुओस्फूर्जा	वज्रनिर्घोषे
५५८	षञ्ज	संगे
५५९	शौट	गर्वे
५६	यौट	बन्धे
५६१	मेडृ	
५६२	म्रेडृ	उन्मादे
५६३	म्लेडृ	
५६४	कटे	वर्षावरणयोः
५६५	रट	परिभाषणे
५६६	रठ	
५६७	लट	बाल्ये च
५६८	शट	रुजाविशरणगत्यवसादनेषु
५६९	वट	वेष्टने
५७	खिट	उत्त्रासने
५७१	शिट	
५७२	षिट	अनादरे
५७३	रैटृ	
५७४	जट	संघाते
५७५	झट	
५७६	पिट	शब्दे च
५७७	भट	भृतौ
५७८	तट	उच्छ्राये
५७९	णट	नृतौ
५८	बिट	आक्रोशायां
५८१	हट	दीप्तौ
५८२	षट	अवयवे
५८३	लुट	विलोडने
५८४	चिट	परप्रैष्ये
५८५	स्फुटिर्	विसरणे
५८६	हेट	विबाधायां
५८७	कुठि	वैकल्ये

सं	धु	अर्थ
७१३	पख	
७१४	पेख	
७१५	डेख	
७१६	पेष्ट	
७१७	ग्रख	
७१८	चख	
७१९	शिख	
७२	म्पभ	गतौ
७२१	मभ्र	
७२२	अभ्र	
७२३	सिवि	
७२४	रिवि	
७२५	रवि	
७२६	धवि	
७२७	चर	भक्षणे
७२८	ष्ठिवु	निरसने
७२९	ष्ठिवु	
७३	धोव	प्राणधारणे
७३१	पीव	
७३२	मीव	स्थौल्ये
७३३	तीव	
७३४	नीव	
७३५	तुर्वी	
७३६	थुर्वी	
७३७	दुर्वी	
७३८	धुर्वी	हिंसने
७३९	मर्वी	
७४	सर्व	
७४१	अर्व	
७४२	गुर्वी	उद्यमने
७४३	हिवि	
७४४	दिवि	प्रीणने
७४५	जिवि	
७४६	इवि	हिंसाविकरणयो॰
७४७	अव	गतिप्रीतितृप्तिदीप्तिवृद्धि कांत्यवस्यवगमप्रवेशश्र वणस्वाम्यर्थयाचनक्रिये च्छाक्रियागमहिंसादहन

सं	धु	अर्थ
		भागरक्षणेषु
७६८	मभ्र	संघाते
७६९	मक्ष्	व्याप्तौ च
७७	तक्ष्	तनूकरणे
७७१	त्वक्ष्	
७७२	रक्ष	पालने
७७३	णिक्ष	चुंबने
७७४	तृक्ष	
७७५	स्तृक्ष	
७७६	णक्ष	
७७७	शक्ष	गतौ
७७८	राहि	
७७९	पिसृ	
७८	पेसृ	
७८१	वक्ष	रोषे
७८२	त्वक्ष	त्वचने
७८३	सूर्क्ष	अनादरे
७८४	काक्षि	
७८५	वाक्षि	कांक्षायां
७८६	माक्षि	
७८७	द्राक्षि	घोरवासिते च
७८८	ध्राक्षि	
७८९	चूष	पाने
७९	तूष	तुष्टौ
७९१	पूष	स्नेहे
७९२	मूष	
७९३	घूष	प्रसवे
७९४	भूष	अलंकारे
७९५	ऊष	रुजायां
७९६	ईष	उञ्छे
७९७	कष	
७९८	शिष	
७९९	जष	
८	झष	हिंसायां
८०१	वष	
८०२	मष	
८०३	रुष	
८०४	रिष	

सं.	धु	अर्थ
६६४	भण	शब्दे
६६५	रण	
६६६	वण	
६६७	मण	
६६८	कण	
६६९	मग	
६७०	मग	
६७१	भ्रण	
६७२	कम	
६७३	वण	
६७४	माण	
६७५	प्रण	
६७६	मण	
६७७	छन	
६७८	वन	
६७९	वन	संभक्तौ
६८०	षन	
६८१	ओण	अपनयने
६८२	शोणृ	वर्णगत्योः
६८३	श्रोणृ	संघाते
६८४	श्लोणृ	
६८५	पैणृ	गतिप्रेरणश्लेषणेषु
६८६	कनी	दीप्तिकान्तिगतिषु
६८७	अम	गत्यभक्तिसब्देषु
६८८	चमी	प्रहणे
६८९	क्रमु	पादविक्षेपे
६९०	यम	बंधने
६९१	कौम	
६९२	मव	
६९३	गूम्प	ईर्ष्यायां
६९४	ईम	
६९५	गूम्प	
६९६	हय	गतिग्लान्योः
६९७	हम्य	
६९८	शुर्वी	अभिगारे
[illegible]	भय	भूप्रादानसपाने

सं.	धु	अर्थ
७००	दल	विशरणे
७०१	त्रिफल	
७०२	मील	निमेषणे
७०३	स्मील	
७०४	क्ष्मील	
७०५	पील	प्रतिष्टम्भे
७०६	नील	वर्णे
७०७	शील	समाधौ
७०८	मूल	आवरणे
७०९	घूल	रुजायां
७१०	तूल	निष्कर्षे
७११	पूल	संघाते
७१२	मूल	प्रतिष्ठायां
७१३	फल	निष्पत्तौ
७१४	फुल्ल	विकसने
७१५	चुल्ल	भावकरणे
७१६	चिल्ल	शैथिल्ये
७१७	पेल	चलने
७१८	फेल	
७१९	शेल	
७२०	षेल	
७२१	स्खल	
७२२	खोल	
७२३	खोड	
७२४	लष	संचये
७२५	गल	अदने
७२६	चर्व	
७२७	षल	आशुगमने
७२८	ष्ठल	
७२९	गेल्ह	गतिविनिपाते
७३०	धार्क	गतिचातुर्ये
७३१	स्मर	[illegible]
७३२	स्वर	[illegible]

सं	धु	अर्थ
८७९	ध्यै	} सघाते
८८	स्त्यै	
८८१	खै	खन्मे
८८२	क्षै	} क्षये
८८३	जै	
८८४	षै	
८८५	श्रै	} पाके
८८६	स्रै	
८८७	पै	} शोषणे
८८८	ओवै	
८८९	ष्टै	वष्टने
८९	ष्णै	} चिंतायां
८९१	स्तृ	
८९२	दृ	वरणे
८९३	ध्वृ	} कौटिल्ये
८९४	ह्वृ	
८९५	स्रु	शब्दोपतापयोः
८९६	सृ	गतौ
८९७	ऋ	प्रापणे च
८९८	गृ	} सेचने
८९९	घृ	
९९०	धृ	ध्वमसंवरण्ययोः
९ १	ट्वोश्वि	गतिवृद्ध्योः
९ २	वसौ	निवासे
९०३	वद	व्यक्तायां वाचि
	एते	यजंतः
९ ४	यजौम्	दानदेवपूजासंगतकरणेषु
९ ५	डुवपौम्	बीजसंताने
९ ६	वहौम्	प्रापणे
९ ७	वम्	तन्तुसंताने
९ ८	व्येम्	पाके
९ ९	मवीञ्	सेवायां
९१	रंजीम्	रागे
९११	डुयाचृम्	} याचने
९१२	चतेम्	
९१३	चदेम्	
९१४	रेटम्	परिभाषणे
९१५	चेवृम्	पर्याप्तौ
९१६	मिधृम्	मेधाहिंसायां

सं	धु	अर्थ
९१७	मदृम्	संगमे च
९१८	णिदृम्	} कुत्सासंनिकर्षयोः
९१९	णदृम्	
९२	श्रधृम्	} उन्दे
९२१	मृधृम्	
९२२	बुधम्	बोधने
९२३	बुन्दिरम्	निशामने
९२४	नाधृम्	याच्ञायां च
९२५	वेणृम्	गतिचिंताज्ञाननिशामनवादित्रग्रहणेषु
९२६	खनुम्	अवदारणे
९२७	दानम्	खण्डने
९२८	शानम्	तेजने
९२९	शपीम्	आक्रोशे
९३	मेधृम्	दीप्तौ
९३१	अय	पूर्णोत्पादाननिरसनयोश्च
९३२	छषम्	हिंसायां
९३३	चषम्	} भक्षणे
९३४	जुषम्	
९३५	दासृम्	} दाने
९३६	दाशृम्	
९३७	माहृम्	माने
९३८	गुहूम्	संवरणे
९३९	श्रम्	} आदाने च
९४०	श्रीञम्	
९४१	श्रिम्	सेवायां
९४२	हम्	हरणे
९४३	मृम्	मरणे
९४४	धृम्	धारणे
९४५	डुकृम्	करणे
९४६	णीम्	प्रापणे
	एते यजंतः	

इति भ्वादयो धात्वर्थविवरणाः धवः ।

१	हु	दानादनयोः
२	ञिभी	भये
३	ह्री	लज्जायां
४	पृ	पालनपूरणयोः

सं	धु	अर्थ
८०५	जूष	हिंसार्थाः
८०६	हष	
८०७	धसु	
८०८	पूष	सचाने च
८०९	मृषु	
८१०	भष	भर्त्सने
८११	शिषु	सेचने
८१२	विषु	
८१३	मिषु	
८१४	पृषु	
८१५	वृषु	
८१६	उक्ष	
८१७	मृषु	सहने च
८१८	पुष	पुष्टौ च
८१९	घृषु	दाहे
८२०	श्रिषु	
८२१	श्लिषु	
८२२	प्रुषु	
८२३	प्लुषु	
८२४	घुषु	मर्षे
८२५	हृषु	अलीके
८२६	हसी	विस्मितगर्भा
८२७	हस	हेमस्रोहनया।
८२८	जक्ष	परिभाषणहिंसातर्जनेषु
८२९	भर्क्ष	
८३०	हर्स	
८३१	हसे	हसने
८३२	युस	शब्दे
८३३	दस	
८३४	हस	
८३५	रस	
८३६	पुन्स	
८३७	पिस	छेदन च
८३८	बस	
८३९	णिश	समाधौ
८४०	ग्ला	हर्षक्षये
८४१	दरिद्रे	दुर्गतौ

सं	धु	अर्थ
८४२	दधी	दहन
८४३	धसु	स्तुतौ
८४४	दक्ष	भस्मीकरणे
८४५	मिही	सेचने
८४६	चह	परिकल्कन
८४७	रह	त्याग
८४८	रह	वृद्धौ
८४९	वृहि	
८५०	बृह	
८५१	बृह	
८५२	बृहि	शब्दे च
८५३	तुहिर्	अर्दने
८५४	उहिर्	
८५५	अर्ह	पूजन
८५६	षु	प्रसवैश्वर्ययोः
८५७	श्रु	गतौ
८५८	द्रु	
८५९	द्रु	
८६०	सृ	
८६१	ध्रु	स्थैर्ये च
८६२	श्वि	अभिप्राये
८६३	श्रि	
८६४	पा	पाने
८६५	धेट्	
८६५	ग्ला	गर्भाधाने
८६६	ध्मा	शब्दाग्निसंयोगयोः
८६७	ष्ठा	गतिनिवृत्तौ
८६८	म्ना	अभ्यासे
८६९	दाण्	दाने
८७०	ईष्	शोधने
८७१	ग्लै	हर्षक्षये
८७२	ष्टै	गात्रविनामे
८७३	ध्यै	स्मरणे
८७४	क्षै	क्षये
८७५	ध्रै	तृप्तौ
८७६	कै	शब्दे
८७७	गै	
८७८	रै	

१

सं	धातु	अर्थ
११	षीङ्	स्रवे
१२	इङ्	अध्ययने
११	दुङ्	अनवघने
१४	ह्रीङ्	अप्रीतौ
१५	दुईङ्	वरणे
११	रिईङ्	ख्ये
१७	ञिईङ्	आस्वादने
१८	ऊर्णुङ्	आच्छादने
१९	प्नुङ्	स्तुतौ
७०	मङ्	व्यक्तायां वाचि

इत्यन्तर्गणः अथ परस्मैपदिनः

यथा

सं	धातु	अर्थ
१	दिवु	क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु
२	षिवु	तंतुसंताने
३	पुष	परिभवणे
४	क्षिप	प्रेरणे
५	पुष्प	विकसने
६	तिम	आर्द्रीभावे
७	ष्टिम	
८	ष्टीम	
९	व्रीड	लज्जायां
१	इष	गत्यां
११	षुह	शक्तौ
१२	शूष	वृद्धौ
११	प्यी	दाहने
१४	पुषी	पुष्टौ
१५	शुष	शोषणे
११	दुषी	तापने
१७	श्लिषी	मिश्रणे
१८	श्लिषी	आलिंगने
१९	शकी	मर्षणे
२	णिञ्ज	गात्रप्रक्षालने
२१	कुपी	कोपे
२२	गुपी	कुत्सायां
२३	युपी	व्याकुले

सं	धातु	अर्थ
२४	रिषु	सराध्य
२५	रुषू	हिंसने च
२६	णश्	अदर्शने
२७	तृप्	प्रीणने
२८	दृप्	मादने च
२९	शुष	पिपासायां
१	शुष	शैथिल्ये
११	व्युष	उद्गिरण
१२	ष्णिह	प्रीतौ
११	असु	क्षेपण
२४	यसु	प्रयत्ने
११	जसु	मोक्षण
१६	तसु	क्षय
१७	दसु	
२८	वसु	स्तंभे
१९	दुष	दाहे
३०	प्लुष	
४१	व्युष	विभाग
४२	बिस	प्रेरण
४३	कुस	श्लेषणे
४४	बुस	उत्सर्गे
४५	मुस	खंडने
४६	मसी	परिमाण
४७	लुट	विलोडन
४८	उच	समवाये
४९	भृशु	अधःपतने
५	भ्रंशु	
५१	वृश	वरण
५२	कृश	तनूकरण
५३	ञितृष	पिपासायां
५४	हृष	तुष्टौ
५५	रुष	रोषे
५६	डिप	क्षेपे
५७	कुप	क्रोधे
५८	गुप	व्याकुलत्वे च
५९	युप	विमोहन
६	रुप	
६१	लुप	

सं	धु	अर्थ
५	ऋ	गतौ
६	ओहाक्	त्यागे
७	ओहाङ्	गतौ
८	माङ्	माने
९	डुभृञ्	धारणपोषणयोः
१०	डुदाञ्	दाने
११	डुधाञ्	धारणे च
१२	णिजिर्	शौचपोषणयोः
१३	विजिर्	पृथग्भावे
१४	विषॢ	व्याप्तौ

इति ह्वादय उभयपदा गताः ।

सं	धु	अर्थ
१	अद	भक्षणे
२	विद	ज्ञाने
३	हन	हिंसागत्योः
४	अस	भुवि
५	मृजू	शुद्धौ
६	चक्ष	परिभाषणे
७	रुदिर्	अश्रुविमोचने
८	ञिष्वप्	शये
९	श्वस	प्राणने
१०	अन	प्राणने
११	जक्ष	भक्षहसनयोः
		षट्
१२	जागृ	निद्राक्षये
१३	दरिद्रा	दुर्गतौ
१४	चकासृ	दीप्तौ
१५	शासु	अनुशिष्टौ
		वृत्
१६	षस्ति	स्वप्ने
१७	षस	स्वप्ने
१८	वश	कान्तौ
१९	द्यु	अभिगमने
२०	षु	प्रसवैश्वर्ययोः
२१	तु	वृत्तिहिंसापूरणेषु
२२	कु	शब्दे
२३	रु	शब्दे
२४	क्षु	शब्दे
२५	क्ष्णु	तेजने
२६	स्नु	क्षरणे
२७	णु	स्तुतौ
२८	यु	मिश्रणे
२९	इण्	गतौ
३०	इक्	स्मरणे
३१	वी	गतिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु
३२	या	प्रापणे
३३	वा	गतिगन्धनयोः
३४	भा	दीप्तौ
३५	ष्णा	शौचे
३६	श्रा	पाके
३७	द्रा	कुत्सायां गतौ
३८	प्सा	भक्षणे
३९	पा	रक्षणे
४०	रा	दाने
४१	ला	आदाने
४२	दाप्	लवने
४३	ख्या	प्रकथने
४४	प्रा	पूरणे
४५	मा	माने
		चर्करीतं च
४६	चक्षिङ्	व्यक्तायां वाचि
४७	ईर	गतौ
४८	ईड	स्तुतौ
४९	ईश	ऐश्वर्ये
५०	आस	उपवेशने
५१	वसि	आच्छादने
५२	आङ्-शासुङ्	इच्छायां
५३	कसिङ्	गतिशासनयोः
५४	णिसिङ्	चुम्बने
५५	णिजिङ्	शुद्धौ
५६	शिजिङ्	अव्यक्ते शब्दे
५७	पिजिङ्	संपर्चने
५८	पृजिङ्	संपर्चने
५९	वृजिङ्	संपर्चने
६०	ऊर्णुञ्	[illegible]

सं	धु	अर्थ
३	भिष्	मिश्राने
४	क्षुमिष्	प्रक्षेपण
५	पिष्	चयने
६	स्तृष्	आच्छादने
७	कृष्	हिंसायां
८	वृष्	वरण
९	धुष्	कंपन
१	धृष्	कंपन
	एते	भिन्नाः
११	टुदु	उपताप
१२	श्रु	श्रवणे
१३	हि	गतिवृद्धया
१४	पृ	प्रीतौ
१५	स्पृ	चलने च
१६	आप्लृ	व्याप्तौ
१७	शक्लृ	शक्तौ
१८	राधे	संसिद्धौ
१९	साधे	संसिद्धौ
१	तिक	हिंसायां
२१	तिग	हिंसायां
२२	षघ	हिंसायां
२३	ञिधृषा	प्रागल्भ्ये
२४	दम्भु	दंभे
२५	ऋधु	वर्द्धन
	एते	मर्यनः
२६	अशूङ्	व्याप्तौ
२७	ष्टिघङ्	आस्कंदने

किलायेनौ

इति स्वादिविकरणाः षवः ।

सं	धु	अर्थ
१	तुदीम्	व्यथने
२	णिक्षीञ्	अतिसर्जने
३	भ्रस्जौञ्	पाके
४	क्षिपीञ्	प्ररणे
	एते	भिन्नाः
५	कृशी	छेदन
६	खिदी	परितापे
७	पिच	अवयवे

इत्

स	धु	अर्थ
८	रि	गतौ
९	पि	गतौ
१	धि	धारण
११	क्षि	निवासगत्या
१२	पृ	प्ररणे
१३	मृ	प्राणत्याग
१४	कृ	विक्षेपण
१५	गृ	निगरण
	एते	मवनः
१६	दृङ्	अनादर
१७	धृङ्	स्थाने

दिहामनौ

स	धु	अर्थ
१८	मच्छी	दीप्तावे

वृद्

स	धु	अर्थ
१९	सृजौ	विसर्गे
२०	टौमस्जो	शुद्धौ
२१	रुजौ	भंगे
२२	रुभुजौ	कौटिल्य
२३	रुशो	हिंसन
२४	रिशी	हिंसन
२५	क्षुपौ	स्पर्शे
२६	स्पृशौ	स्पर्शे
२७	विच्छी	गतौ
२८	विच्छी	गतौ
२९	मृशौ	आमर्शे
३	विशौ	प्रवेश
३१	णुद	क्षेपे
३२	षद्लृ	अवसादन
३३	आव्रश्चू	छेदने
३४	उच्छी	विवासे
३५	ऋच्छ	इन्द्रियप्रलयमूर्तिभावयो
३६	मिच्छ	उत्क्लेश
३७	चर्च	परिभाषण
३८	उर्ज	परिभाषण
३९	झर्झ	परिभाषण
४	त्वच	संवरणे
४१	ऋच	
४२	उब्ज	

सं	धु	अर्थ
६२	सुम	गार्ध्ये
६३	ष्ठुम	मचक्षन
६४	णभ	हिंसन
६५	तुभ	
६६	क्लिदू	आर्द्रभावे
६७	ञिमिदा	स्नेहे
६८	ञिक्ष्विदा	मोक्षे च
६९	ऋधु	वर्धने
७०	गृधु	अभिकाङ्क्षायां
७१	शमु	उपशमन
७२	दमु	
७३	तमु	काङ्क्षायां
७४	श्रमु	खेदतपसोः
७५	भ्रमु	चलन
७६	क्षमु	सहने
७७	क्लमु	ग्लाने
७८	मदी	हर्षे

पृत्

सं	धु	अर्थ
७९	जृषु	वयोहानौ
८०	झृषु	
८१	शो	तनूकरणे
८२	छो	छेदे
८३	दो	
८४	षो	अन्तकर्मणि
	एते	मर्चना
८५	जनीङ्	प्रादुर्भावे
८६	क्षी	दीप्तौ
८७	दीपीङ्	
८८	पूरीङ्	आप्यायने
८९	तूरीङ्	हिंसागतित्वरणयो
९०	धूरीङ्	हिंसागत्योः
९१	गूरीङ्	
९२	घूरीङ्	गतिहिंसयो
९३	जूरीङ्	
९४	शूरीङ्	हिंसास्तंभयो
९५	चूरीङ्	दाहे
९६	तप	ऐश्वर्ये वा
९७	वृङ्	वरणे
९८	क्लिश	उपतापे
९९	काशी	शब्दे
१००	वाशृङ्	गतौ
१०१	विदीङ्	सत्तायां
१०२	खिदीङ्	दैन्ये
१०३	युधीङ्	संप्रहारे
१०४	बुधीङ्	ज्ञाने
१०५	मनीङ्	
१०६	अने	प्राणने
१०७	अनो रुधीङ्	कामे
१०८	युजीङ्	समाधौ
१०९	सृजीङ्	विसर्गे
११०	लिशीङ्	अल्पत्वे च
१११	षूङी	प्राणिप्रसवे
११२	दूङी	परितापे
११३	दीङे	क्षये
११४	डीङे	गतौ
११५	धीङे	अनादरे
११६	मीङे	हिंसायां
११७	रीङे	श्रवणे
११८	लीङे	श्लेषणे
११९	व्रीङे	वृणोत्यर्थे
१२०	पीङ्	पाने
१२१	ईङ्	गतौ
१२२	प्रीङ्	प्रीतौ
१२३	माङ्	माने
	एते	ऐदितः
१२४	मृषीम्	तितिक्षायां
१२५	शुचिरीम्	पूतिभावे
१२६	णहीम्	बंधने
१२७	रञ्जीम्	रागे
१२८	शपीम्	आक्रोशे

एते ञितः

इति दिवादयः श्यविकरण्याः धवाः

सं	धु	अर्थ
१	षुञ्	अभिषवे
२	षिञ्	बन्धने

स	धु	अर्थ
११२	मुर	संवरणे
११३	खुर	संवरणे
११३	क्षुर	स्फुरणे
१२४	स्फुर	स्फुरणे
११५	गुर	उत्सर्गे
१२६	कुर	संघात
१२७	घुर	संघात
१२८	पुर	संघात
११९	मुर	निमज्जन
११	त्रुट	भञ्जन
१११	कुञ्च	सपष च
११२	नू	स्तवने
१११	धू	विधूनन
११३	गु	पुरीषोत्सर्गे
११५	ध्रु	गतिस्थैर्ययोः

एव धर्मतः

स	धु	अर्थ
११६	कुङ्	शब्दे
११७	कूङ्	शब्दे
११८	गुरीङ्	उद्यमने

छूङ्

स	धु	अर्थ
११९	पृङ्	व्यायामे
१२	मृङ्	प्राणत्यागे
१२१	रिजीङ्	प्रतिस्नेहनयोः
१२२	ओविजीङ्	भयचलनयोः
१२३	स्वजीङ्	भीष्म
१२३	व्रीङ्	भीष्म
१२४	लीङ्	सङ्ग
१२५	रमीङ्	उपरमे
१२६	टुलीङ्	प्रीतौ

किताः

इति तुदादय अविकरणा पदः

आवरण
निरसने
उपीकरणे
निरसने
उपरमाने
संश्लेषणे

स.	धु	अर्थ
७	शुचिर्षो	पोगे
८	पृचिर्	दीप्तिदेवनयोः
९	तृदिर्	हिंसानादरयोः

एव भिताः

स.	धु	अर्थ
१०	भिदृधीङ्	दीप्तौ
११	खिदीङ्	दैन्य
१२	विदीङ्	विचारे

शिन

स.	धु	अर्थ
१३	शर्षी	वेष्टन
१४	गिम्भ	विदारण
१५	गिम्ब	सम्पूरण
१६	उमजा	आमर्दन
१७	भुजा	रक्षणमयो
१८	तृह	हिंसने
१९	हिंसि	हिंसने
२	उन्दी	क्लेदन
२१	अञ्जू	गतिव्यक्तिम्रक्षणेषु
२२	तञ्चू	सङ्कोचन
२३	ओविजी	भये
२४	वृजी	वर्जने
२५	पृची	सम्पर्चने
	पन	मवनः

इति रुधादय अधोविकरणा पदः

स.	धु	अर्थ
१	तनुञ्	विस्तार
२	षणुञ्	दान
३	क्षणुञ्	हिंसायां
४	क्षिणुञ्	हिंसायां
५	ऋणुञ्	गता
६	तृणुञ्	अदने
७	घृणुञ्	दीप्तौ

भिताः

स.	धु	अर्थ
८	वनुङ्	याचने
९	मनुङ्	बोधने

क्षिताः

इति तनादय अविकरणा पदः

स	धु	अर्थ
४३	उज्झ	उत्सर्गे
४४	लुभ	विमोहने
४५	रिफ	कत्थनयुद्धनिन्दाहिंसादानेषु
४६	ऋफ	हिंसायां
४७	ऋम्फ	
४८	तृफ	तृप्तौ
४९	तृम्फ	
५०	दृफ	उत्क्लेशे
५१	दृम्फ	
५२	गुफ	ग्रन्थे
५३	गुम्फ	
५४	उभ	पूरणे
५५	उम्भ	
५६	शुभ	शोभार्थे
५७	शुम्भ	
५८	दृभी	ग्रन्थे
५९	चृती	हिंसायां च
६०	ऋषी	गतौ
६१	जुन	
६२	शुन	
६३	विध	विधाने
६४	मृड	सुखने
६५	पृड	
६६	पृण	प्रीणने
६७	मृण	हिंसायां
६८	तुण	कौटिल्ये
६९	पुण	कर्मणि शुभे
७०	मुण	प्रतिज्ञाने
७१	कुण	शब्दोपकरणयोः
७२	द्रुण	हिंसागतिकौटिल्येषु
७३	घुण	भ्रमणे
७४	घूर्ण	
७५	षुर	दीप्त्यैश्वर्ययोः
७६	कुर	शब्दे
७७	क्षुर	विलेखने
७८	खुर	छेदने च
७९	मुर	संवेष्टने
८०	घुर	भीमार्थशब्दयोः
८१	पुर	उपगमने
८२	वृहू	उपमने
८३	तृहू	हिंसार्थाः
८४	तृंहू	
८५	स्तृहू	
८६	इषु	इच्छायां
८७	मिष	स्पर्धायां
८८	किल	श्वैत्यक्रीडनयोः
८९	तिल	स्नेहने
९०	चल	विलसने
९१	विल	संवरणे
९२	इल	स्वप्नक्षेपणयोः
९३	बिल	भेदने
९४	णिल	गहने
९५	हिल	भावकरणे
९६	शिल	उञ्छे
९७	सिल	
९८	उछि	
९९	लिख	अक्षरविन्यासे
१००	कुट	कौटिल्ये
१०१	पुट	संश्लेषणे
१०२	कुच	संकोचने
१०३	व्यच	व्याजीकरणे
१०४	गुज	शब्दे
१०५	गुड	रक्षायां
१०६	डिप	क्षेपणे
१०७	छुर	छेदने
१०८	त्रुट	
१०९	छुट	
११०	जुड	
१११	स्फुट	विकसने
११२	मुट	आक्षेपप्रमर्दनयोः
११३	तुट	कलहकर्मणि
११४	जुड	बंधे
११५	कड	मदे
११६	लुट	संश्लेषणे
११७	कृड	घसने
११८	कुड	बाल्ये च
११९	घुट	प्रतिघाते
१२०	तुड	तोडने

सं	धु	अर्थ
१२१	धुर	सवरणे
१२२	खुर	
१२३	स्फर	स्फुरणे
१२४	स्फुर	
१२५	मुर	उत्सर्गे
१२६	गुर	संघाते
१२७	मुर	
१२८	दुर	
१२९	तुर	निमज्जन
१३	स्कुड	बन्धन
१३१	स्फुड	संचय च
१३२	नु	स्तवने
१३३	धु	विधूनन
१३४	गु	पुरीषोत्सर्गे
१३५	ध्रु	गतिस्थैर्ययो

एते परस्मै

सं	धु	अर्थ
१३६	कुङ्	शब्दे
१३७	कूङ्	
१३८	पुरीङ्	उपमने

पूर्व

सं	धु	अर्थ
१३९	पृङ्	व्यायामे
१४	जुषीङ्	प्रीतिसेवनयो
१४१	विजीक्षे	भयचलनयो
१४२	ओलजीङ्	व्रीड
१४३	ओलस्जीङ्	
१४४	भजीङ्	संगे
१४५	रमीङ्	रामस्ये
१४६	उद् वीङ्	प्रीतौ

ङित्।

इति तुदादय षष्ठिकरणा

धवः

सं	धु	अर्थ
१	रुधिर्ङ्	आवरणे
२	भिदिर्ङ्	विदारणे
३	छिदिर्ङ्	द्वैधीकरणे
४	रिचिर्ङ्	विरचने
५	विचिर्ङ्	पृथग्भावे
६	क्षुदिर्ङ्	संपेषणे
७	युजिर्ङ्	योगे
८	छृदिर्	दीप्तिदेवनयो
९	तृदिर्	हिंसानादरयो

एत मित

सं	धु	अर्थ
१	भिन्धीङ्	दीप्तौ
११	खिदीङ्	दैन्य
१२	विदीङ्	विचार

ङित

सं	धु	अर्थ
१३	कृती	वेष्टन
१४	शिष्लृ	विशेषणे
१५	पिष्लृ	संचूर्णने
१६	उभञ्जो	आमर्दने
१७	भुजो	रक्षादानयो
१८	तृह	हिंसने
१९	हिंसि	
२०	उन्दी	क्लेदने
२१	अञ्जू	गतिव्यक्तिम्रक्षणेषु
२२	तञ्चू	संकोचन
२३	ओविजी	भये
२४	वृजी	वर्जन
२५	पृची	संपर्चने
	एत	मेधतः

इति रुधादय सप्तविकरणा

धवः

सं	धु	अर्थ
१	तनुञ्	विस्तार
२	षणुञ्	दाने
३	क्षणुञ्	हिंसायां
४	क्षिणुञ्	
५	ऋणुञ्	गतौ
६	तृणुञ्	अदने
७	घृणुञ्	दीप्तौ

मितः

सं	धु	अर्थ
८	वनुङ्	याचने
९	मनुङ्	बोधने

ङित

इति तनादय अष्टविकरणा

धवः

स	धु	अर्थ
१	कुर्कीम्	अम्यविमम्य
२	प्रीञ्	तृप्तिद्युत्यो
३	श्रीञ्	पाके
४	मीञ्	हिंसायां
५	पिञ्	बन्धने
६	स्कुञ्	आप्रवण
७	क्रम्	शब्दे
८	द्रेम्	गतौ
९	गृहञ्	उपादाने
१	पूञ्	पवने
११	स्तृञ	आच्छादने
१२	शृञ्	हिंसायां
१३	वृञ्	वरणे
	भितः	
१४	शृ	हिंसाया
१५	पृ	हिंसाया
१६	मृ	हिंसाया
१७	पॄ	पालनपूरणयो
१८	वॄ	वरण
१९	भृ	भर्त्सने
२	दॄ	भये
२१	नॄ	नये
२२	जॄ	वयोहानौ
२३	ऋ	गतौ
२४	दॄ	गतौ
२५	गॄ	शब्दे
	एते भवतः	
२६	धूञ्	कंपने
२७	प्रीञ्	तर्पणे
	ञितौ	
२८	ज्या	हानौ
२९	व्ली	वरणे
३	प्ली	गतौ
३१	री	रेषणे
३२	ली	श्लेषणे
	पूद्	
३	मी	मरणे
४	भी	भये

स	धु	अर्थ
३५	कृञ्	हिंसायां
३६	ज्ञा	अवबोधने
३७	बन्ध	बन्धने
३८	श्रथ	प्रतिहर्षविमोचनयो
३९	मंथ	विलोडने
४	ग्रथ	सदर्भे
४१	कुथ	संक्लेशे
४२	मृड	क्षोदे
४३	मृद	सुखने
४४	गुध	रोष
४५	कुष	निष्कर्षे
४६	क्षुभ	संचलने
४७	णभ	हिंसायां
४८	तुभ	हिंसायां
४९	क्लिशू	विबाधने
५	अश	भोजने
५१	ध्रस	उञ्छे
५२	इष्	आभीक्ष्ण्ये
५३	विष	विप्रयोगे
५४	मुष	दोहनसेचनसेवनपूरणेषु
५५	पुष	दोहनसेचनसेवनपूरणेषु
५६	मुष	स्तेय
५७	पुष	पुष्टौ
५८	खच	भूतप्रादुर्भावे
	एते भवंतः	
५९	हेठ्	समर्थौ
	श्निर्	
	इति क्र्यादयः भाविकरणा	
	भव	

स	धु	अर्थ
१	चुर	स्तेये
२	छुट	स्तेये
३	चिति	स्मरणे
४	यत्रि	पूर्वसंकोचने
५	स्फुट	परिहासे
६	कुद्रि	अनृतभाषण
७	लड	उपसेवायां

सं	धातु	अर्थ
८	मिपि	
९	लिछ	भेदन
१०	मिह	
११	ओलडि	उत्क्षेपे
१२	जुल	
१३	जल	अपवारणे
१४	पीड	गहने
१५	नट	अवस्यंदने
१६	श्रथ	प्रीतिहर्षे
१७	बध	संयमने
१८	पॄ	पूरण
१९	वर्ध	छेदने च
२०	ऊर्ज	बलप्राणनयो
२१	इल	
२२	वर्ण	प्रेरणे
२३	चूर्ण	
२४	पृथ	प्रक्षेपे
२५	सम्ब	संबंधे
२६	भक्ष	अदने
२७	कुटि	
२८	चुट	छेदने
२९	चुड	
३०	कुट	कुत्सने च
३१	चुट	अल्पीभावे
३२	भट	अनादरे
३३	पुट	
३४	पठ	गतिसत्कारयोः
३५	पठि	
३६	तुजि	
३७	पिजि	हिंसाबलादाननिकेतनेषु
३८	पिस	
३९	सान्त्व	सामप्रयोगे
४०	श्वल्क	भाषणे
४१	वल्क	
४२	स्निह	स्नेहने
४३	पथि	गती
४४	पिच्छ	कुट्टने
४५	छन्द	संवरण
४६	श्रण	दान
४७	तड	आघाते

सं	धातु	अर्थ
४८	खड	
४९	खडि	भेद
५०	कडि	
५१	वडि	विभाजन
५२	मडि	भूषायां
५३	भडि	कल्याणे
५४	छर्द	वमने
५५	पुस्त	आदरानादरयोः
५६	चुद	संचोदने
५७	नक्क	
५८	धक्क	नाशन
५९	णशि	
६०	चक्क	व्यथने
६१	चुक्क	
६२	क्षल	शौचकर्मणि
६३	तल	प्रतिष्ठाकरण
६४	तुल	उन्माने
६५	पुल	समुच्छ्राये
६६	स्तूप	
६७	मूल	रोहणे
६८	क्षिप	
६९	कल	क्षेपे
७०	विल	
७१	जसि	
७२	तुडि	रक्षणे
७३	पल	
७४	शुल्ब	माने
७५	शूर्प	
७६	चुट	संचूर्णने
७७	गज	मार्गणसंस्कारयोः
७८	मज	
७९	शुल्क	सर्जने
८०	चपि	गत्यां
८१	क्षपि	क्षान्त्यां
८२	छजि	कृच्छ्रजीवने
८३	श्वर्त	गमन च
८४	चह	कल्कने
८५	वह	संवरणे
८६	स्पश	क्षेपे

सं	धु	अर्थ
८७	मुस्त	संघाते
८८	क्षपि	
८९	छिदि	
९	चिदि	
९१	पूण	
९२	पुंस	अभिवर्धने
९३	टंके	बंधन
९४	धूस	कान्तिकरणे
९५	कीट	वर्णने
९६	पूज	पूजन
९७	छर्द	आवमने
९८	श्रुठि	शोषणे
९९	मार्ज	शब्दे
१	गर्ज	
१ १	घृ	स्रवणे
१०२	पथि	विस्तारे
१ ३	तिज	निशाने
१ ४	कृत	आवरणे
१ ५	कुबि	आच्छादने
१ ६	लुबि	अर्दने
१ ७	तुबि	
१ ८	हूप	व्यक्तायां वाचि
१ ९	मक्ष	म्लेच्छने
११०	मछ	
१११	शठ	हिंसायां
११२	श्रुठि	
११३	वस	
११४	रुष	
११५	घुस	
११६	तप	
११७	अर्ह	
११८	गर्ध	अभिकांक्षणे
११९	गुर्द	पूर्वनिकेतने
१२	अर्क	स्तुती
१२१	ईड	
१२२	लल	ईप्सणे
१२३	चर्च	अध्ययने
---	मुक्ष	मोचने

सं	धु	अर्थ
१२५	शम्ब	संनिरोधे
१२६	कण	निर्मीलने
१२७	जभि	नाशने
१२८	सूद	आस्रवण
१२९	जम	ताडने
१३०	पश	बंधने
१३१	अम	रोगे
१३२	चट	हिंसायां
१३३	स्फुट	
१३४	घट	
१३५	दिव	मर्दने
१३६	अर्ज	प्रतियत्ने
१३७	घुर	विशब्दे
१३८	आङ्क्रन्द	क्रन्द
१३९	लस	शिल्पयोगे
१४०	भूष	अलंकारे
१४१	मोक्ष	असने
१४२	अर्ह	पूजने
१४३	ज्ञा	नियोगे
१४४	यत	निकारोपस्कारयोः
१४५	निसम	प्रसादने
१४६	सूच	
१४७	मज	विभाजने
१४८	वस	स्नेहच्छेदापहरणेषु
१४९	चर	संशय
१५	च्यु	सहने
१५१	मू	मानकरणे
१५२	कूप	
१५३	रुच	आस्वादने
१५४	रज	
१५५	भज	विश्राणने
१५६	छिपि	चित्रकरणे
१५७	मुद	संसर्गे
१५८	त्रस	वारणे
१५९	मुच	प्रमोचने

(आस्वदः सकर्मकात्)

सं	धु	अर्थ
१६	युच	वारणे
१६१	दल	विदारणे

सं.	धु	अर्थ
१६२	पट	
१६३	पुट	
१६४	लुट	
१६५	लजि	
१६६	तुजि	
१६७	पिजि	
१६८	भजि	
१६९	पिसि	
१७०	कुसि	
१७१	दशि	
१७२	क्रसि	
१७३	त्रसि	
१७४	कुशि	
१७५	घटि	
१७६	बृहि	भाषार्था
१७७	गुप	
१७८	धूप	
१७९	विच्छ	
१८०	चीव	
१८१	बर्ह	
१८२	बल्ह	
१८३	पुथ	
१८४	लोक	
१८५	लोच	
१८६	नद	
१८७	कुप	
१८८	तर्क	
१८९	वृत	
१९०	पूर	आप्यायने
१९१	स्वर	संवरणे
१९२	सूत्र	अवमोचने
१९३	मूत्र	प्रस्रवणे
१९४	रूक्ष	पारुष्ये
१९५	लक्ष	दर्शने
१९६	कुण्ड	शैथिल्ये
१९७	चित्र	चित्रकरणे कदाचिद्दर्शने च
१९८	अंस	समाघाते

सं	धु	अर्थ
१९९	मिश्र	सम्पर्चने
२००	छिद्र	कर्णभेदने
२०१	अन्ध	दृष्ट्युपसंहारे
२०२	दण्ड	दण्डनिपाते
२०३	अङ्क	लक्षणे
२०४	अङ्ग	पदलक्षणे च
२०५	पर्ण	हरितभावे
२०६	वर्ण	वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु
२०७	कथ	वदने
२०८	वर	ईप्सायां
२०९	गण	संख्याने
२१०	शठ	सम्यगवभाषणे
२११	श्वठ	
२१२	पट	ग्रन्थे
२१३	वट	
२१४	मृष	तितिक्षायां
२१५	रह	त्यागे
२१६	स्तन	देवशब्दे
२१७	गदी	
२१८	पत	गतौ वा
२१९	पष (अनि)	"
२२०	स्वर	आक्षेपे
२२१	रच	प्रतियत्ने
२२२	कल	गतौ
२२३	चह	परिकल्कने
२२४	मह	पूजायां
२२५	सर	शैथिल्ये
२२६	कृप	
२२७	श्रथ	
२२८	स्पृह	ईप्सायां
२२९	भाम	क्रोधे
२३०	सूच	पैशुन्ये
२३१	खेट	भक्षणे
२३२	क्षोट	क्षेपे
२३३	गोम	उपलेपे
२३४	कुमार	क्रीडने
२३५	शील	उपधारणे

सं	धातु	अर्थ
२३६	माम	सांत्वन
२३७	श्र	श्लथनाथने
२३८	गस्पूल	ग्लनपक्षनयाः
२३९	वास	गतिमुगमयनयाः
२४	गवर	मार्गण
२४१	वाम	उपमथायां
२४२	निवास	आच्छादन
२४३	माज	पृथक्करणे
२४४	समाज	प्रीतिदर्शनयाः
२४५	ऊन	परिहाने
२४६	कूट	दाह
२४७	कन	आमंत्रण
२४८	ग्राम	
२४९	कुण	
२५	स्तेन	चौर्ये
२५१	वत्रि	विभाजन
२५२	तत्रि	प्रकाशन
२५३	पार	कर्मसमाप्तौ
२५४	तीर	
२५५	स्तोम	श्लाघायां
२५६	सुख	तत्क्रियायां
२५७	दुःख	
२५८	रस	आस्वादस्नेहनयोः
२५९	व्यय	वित्तसमुत्सर्गे
२६	रूप	रूपक्रियायां
२६१	छेद	द्वैधीकरणे
२६२	लाभ	प्रेरणे
२६३	व्रण	गात्रविचूर्णने

एवं मर्थत

सं	धातु	अर्थ
२६४	पद	गतौ
२६५	ग्रह	ग्रहणे
२६६	मृग	अन्वेषण
२६७	कुह	विस्मापने
२६८	शूर	विक्रान्तौ
२६९	वीर	
२७	स्थूल	परिबृंहणे

सूद

सं	धातु	अर्थ
२७१	अर्थ	उपयाचायां
२७२	गर्व	सत्कारक्रियायां
२७३	गौ	मान
२७४	संग्राम	युद्धे
२७५	शिने	सौदृश्ये
२७६	छद	संवरणे
२७७	गो	दसने
२७८	दश	दर्शने च
२७९	दंश	संघाते
२८	दंशे	
२८१	तत्र	कुटुम्बधारणे
२८२	मत्र	गुप्तभाषणे
२८३	स्पश	ग्रहणश्लेषणयोः
२८४	भर्त्स	संतर्जने
२८५	तर्ज	
२८६	बस्त	अर्दने
२८७	गन्ध	
२८८	विष्क	हिंसायां
२८९	निष्क	परिमाणे
२९	लक्ष	दर्शनाङ्कनयोः
२९१	कूण	संकोचने
२९२	तूण	पूरण
२९३	भ्रूण	आशायां
२९४	शठ	श्लाघायां
२९५	यक्ष	पूजायां
२९६	स्यम	वितर्कणे
२९७	गूर	उद्यमने
२९८	कुस्म	कुस्मृतौ
२९९	सम	आलोचने
३	कल	
३ १	कुत्स	अवक्षेप
३ २	कुट	प्रतापने
३ ३	मण्ड	आमण्डन
३ ४	वञ्च	प्रलम्भने
३ ५	तृप	तृप्तिभक्षण
३ ६	मद	तृप्तियोग
३ ७	मव	परिकूज
३ ८	मिप	अवगमनिवासेषु
३ ९	मन	स्तम्भे

सं	धु	अर्थ
११०	जुगु	जुगुप्सायाम्
१११	गृह्	विज्ञापने

ईदितः

सं	धु	अर्थ
११२	कुम्	दर्शनांकनयो

ञिद्

सं	धु	अर्थ
२११	युभो पृष	संयमने
११४	षद	मर्षणे
२१५	ईर	क्षेपणे
२१६	ली	द्रवीकरणे
११७	वृजी	वर्जने
११८	वृ	वयोहानौ
११९	रिच	वियोजनसम्पर्चनयो
२२०	शिष	असर्वोपयोगे
२२१	विपूर्वो (वि–शिष)	अतिशये
२२२	तृप	प्रीणने
१२३	कृप	संदीपने
१२४	छृद्	अपवारणे
२२५	दृभी	भये
१२६	मी	गतौ
१२७	ग्रथ क्रथ हिसि	हिंसायाम्
१२८	मथ	वर्जनेषु
२२९	मीक, मीक	आमर्षणे
११०	व्याज सृज्	गत्यौ
१११	चुप	परितपने

पाठमलोपनमनिष्टिमनिदृषिकस्य
दृष्टमसृष्टिरम्यो निष बागनेष ।
योनत्वमिहृषिककृत च यथाक्रमेण
पूर्णा सुधीमिरपिगम्यमितो म्यराम्याम् (?) ॥

सं	धु	अर्थ
२३२	ग्रथ ग्रंथ	संदर्भे
२३३	आग्र	स्तंभने
२३४	तनु	श्रद्धोपहिंसायां
२३५	गे (गिपूर्वतनु)	दैर्घ्ये
२३६	वच	संदेशवचने
२३७	मान	पूजायाम्
२३८	गर्ह	विनिंदने
२३९	मार्ग	अन्वेषणे
२४०	कठि	शोके
२४१	मृजू	शौचालंकारयो
२४२	धृष	प्रसहने

मर्यंतः

सं	धु	अर्थ
२४३	मृषे	तितिक्षायां
२४४	तपे	दाहे
२४५	वदे	भाषणे
२४६	अर्चे	पूजायाम्
२४७	अर्दे	हिंसायाम्
२४८	शुभे	शोभने

येदितः

सं	धु	अर्थ
२४९	वृम्	वरणे
२५०	धूम्	कंपने
२५१	प्रीम्	तर्पणे

ञितः

इति चुरादयो गणः समाप्ताः ।

पाठ्याम्भोयानमन्नामवपठिमकुन्यानर्म्यमापिम्यतारा–
गभिन्नसंसेवितापद्मविस्मश्चिनसानीकसीताशुविन ।
दुर्वारानंगनाम्नांसुरहरिमकरोद्रम्यस्तमिम्यापकार
सम्यक्प्रभा स धीयात् गुणनिधिगुपनंग्रहिमत्तीशस्तुसीस्त्य